

Dragan Todorović
ROMI NA TALASIMA
NOVOPROTESTANTIZMA
monografija

<https://doi.org/10.46630/rntn.2025>

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
Radovi su licencirani pod uslovima i odredbama licence
Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Publikovanje monografije sufinansiralo je
Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije
(Ugovor br. 451-03-230/2025-03/02)

Dragan Todorović

**ROMI NA TALASIMA NOVOPROTESTANTIZMA
(Protestantizacija Roma jugoistočne Srbije)**

Niš
2025

Izdavač
Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet

Za izdavača
dr Vladimir Ž. Jovanović

Recenzenti
dr Marko Kerševan,
profesor emeritus Univerziteta u Ljubljani (Slovenija)
dr Ankica Marinović,
profesor emeritus
Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (Hrvatska)
dr Milan Vukomanović,
redovni profesor Univerziteta u Beogradu

Predgovor
dr Milan Vukomanović,
redovni profesor Univerziteta u Beogradu

Pogovor
dr Dragoljub B. Đorđević,
redovni profesor Univerziteta u Nišu (u penziji)

Prevod na engleski jezik
Miloš Tasić

Prevod na romski jezik
Slavica Vasić

Lektura
Maja Stojković

Korice i prelom
Mile Ž. Randelović

Štampa
SVEN – Niš

Tiraž
700

ISBN 978-86-7379-675-8

SADRŽAJ

SLOVO AUTORA	1	4. JEHOVINI SVEDOCI	31
PREDGOVOR	3	4.1 Jehovini svedoci u JIS	31
PRVI DEO		4.2. Romi Jehovini svedoci u JIS	32
KAKO JE SVE POČELO I KAKO JE SVE TEKLO	5	4.3. Skupština Jehovinih svedoka	
I NIŠKA ROMOLOŠKA ŠKOLA I PROUČAVANJE		Niš-Jug u Nišu	32
RELIGIJE I VERSKIH OBIČAJA ROMA	5	TREĆI DEO	
II TOK ISTRAŽIVANJA	7	PUTEVI I FAKTORI PROTESTANTIZACIJE ROMA	33
TEORIJSKO-METODOLOŠKI		I PUTEVI PROTESTANTIZACIJE ROMA	33
OKVIR ISTRAŽIVANJA	10	1. MISIONARENJE	33
I PREDMET, CILJ, ZADACI, HIPOTEZE		1.1. Pojam misionarenja	33
I TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	10	1.2. Misionarenje i Romi	34
1. PREDMET ISTRAŽIVANJA	10	1.2.1. Forme prve biblijske pouke	35
2. CILJ ISTRAŽIVANJA	10	1.2.2. Misionarenje među ukućanima	
3. ZADACI ISTRAŽIVANJA	10	i rodbinom	39
4. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	10	1.2.3. Misionarenje među komšijama,	
5. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	10	prijateljima i poznanicima	41
5.1. Teorija racionalnog izbora	10	1.2.4. Posledice prihvatanja vere u okruženju	43
5.2. Teorija racionalnog izbora u sociologiji religije	12	2. PREOBRACENJE	48
II UZORAK, ORGANIZACIJA I TOK ISTRAŽIVANJA,		2.1. Pojam preobraćenja	48
METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI		2.2. Različiti teorijski pristupi fenomenu preobraćenja	49
ISTRAŽIVANJA	14	2.3. Preobraćenje i Romi	52
1. UZORAK ISTRAŽIVANJA	14	2.3.1. Obraćenje kao proces	53
2. ORGANIZACIJA I TOK ISTRAŽIVANJA	14	2.3.2. Doživljaj personalnih promena	
2.1. Prostorni okvir istraživanja	14	nakon obraćenja	55
2.2. Vremenski okvir istraživanja	14	2.3.3. Ocena verskog kapitala	
3. METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI		sunarodnika neprotestanata	57
ISTRAŽIVANJA	15	3. PROZELITIZAM	59
DRUGI DEO		3.1. Pojam prozelitizma	59
PROTESTANTIZACIJA ROMA	17	3.2. Prozelitizam i Romi	60
I ETNOGRAFSKO-SOCIOGRAFSKI POKAZATELJI		4. HIJERARHIJA NAČINA PROTESTANTIZACIJE	62
RAŠIRENOSTI PROTESTANTSКИH VERSKIH		II FAKTORI PROTESTANTIZACIJE ROMA	66
ZAJEDNICA U JUGOISTOČNOJ SRBIJI	17	1. SOCIJALNO-EKONOMSKI FAKTORI	66
1. BAPTISTI	17	1.1. Usluge milosrđa	66
1.1. Baptisti u JIS	17	1.2. Obrazovanje	73
1.2. Romi baptisti u JIS	18	1.3. Savetodavne usluge	77
1.3. Hrišćanska baptistička crkva u Beloj Palanci	18	1.4. Medicinska pomoć	79
2. ADVENTISTI	20	1.5. Ekonomski razvoj	80
2.1. Adventisti u JIS	20	2. BOGOSLOVSKI FAKTORI	81
2.2. Romi adventisti u JIS	21	2.1. Ličnost pastora	81
2.3. Hrišćanska adventistička crkva		2.1.1. Romi kao zatečene crkvene vođe	81
u Donjem Brijanju	23	2.1.2. Romi kao buduće crkvene vođe	84
3. PENTEKOSTALCI	24	2.1.3. Karakteristike pastora	86
3.1. Pentekostalci u JIS	24	2.2. Služba na maternjem jeziku	87
3.2. Romi pentekostalci u JIS	26	2.2.1. Romski kao bogoslužbeni jezik	87
3.3. Protestantska evanđeoska crkva		2.2.2. Romske bogoslužbene knjige	88
„Zajednica Roma” u Leskovcu	28	2.2.3. Istaknutija upotreba romskog	
		jezika i knjiga u bogoslužjenju	90

2.3. Čiste romske crkve	93	II UTEMELJENJE NOVOG VERSKOG IDENTITETA	172
2.3.1. Prethodno postojanje čistih romskih crkava	93	1. POSTOJANOST VERE	172
2.3.2. Brojnije čiste romske crkve u budućnosti	95	1.1. Razlozi posećivanja bogoslužjenja	172
2.4. Suština verskog učenja	98	1.2. Predanost božijem autoritetu	173
2.4.1. Emotivno uzbuđenje za vreme trajanja bogoslužjenja	98	1.3. Odnos prema verskom obrazovanju	174
2.4.2. Glosolalija ili „govorenje u jezicima”	103	1.4. Čitanje Biblije	175
2.4.3. Vizije	107	1.5. Najvažnije verske obaveze	178
2.4.4. Isceljenja	108	2. ISPOLJAVANJE RELIGIOZNOSTI	179
2.4.5. Isterivanje zlih duhova	111	2.1. Redovnost posećivanja bogoslužjenja	179
2.4.6. Verovanje u proročanstva	112	2.2. Pripreme pred bogoslužjenje	181
3. KULTURNI FAKTORI	114	2.3. Zajedničarenje na bogoslužnjima sa neromima	182
3.1. Uloga pesme, muzike i igre u bogoslužjenju	115	2.4. Davanje dobrovoljnih novčanih priloga	183
3.1.1. Muzička pratnja delova bogoslužjenja	115	3. HORIZONTALNA I VERTIKALNA VERSKA POKRETLJIVOST	186
3.1.2. Pevanje pesama uz muzičku pratnju	118	3.1. Verska putovanja u zemlji i inostranstvu	186
3.2. Nesputanost ispoljavanja vere	122	3.2. Prihvatanje napredovanja u crkvenoj hijerarhiji	187
3.3. Prsnost u ličnom kontaktu	124	ZAKLJUČAK	191
4. POLITIČKI FAKTORI	128	I REALIZACIJA HIPOTETIČKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA	191
5. HIJERARHIJA I PROŽIMANJE FAKTORA	132	II „NOVA ROMSKA ZAJEDNICA”: TEMELJI NOVOG IDENTITETA ROMA	195
ČETVRTI DEO		ПОГОВОР	
UČINCI PROTESTANTIZACIJE ROMA	138	ПЛАМЕНИ ЈЕЗИЦИ МЕЂУ РОМИМА	200
I PREOSMIŠLJAVANJE NEKIH ELEMENATA „RROMANIPEN”-a	138	EPILOG	208
1. ODBACIVANJE OBIČAJA DRUGIH RELIGIJA I KONFESIJA	138	ROMA ON THE WAVE OF NEOPROTESTANTISM (PROTESTANTIZATION OF THE ROMA FROM SOUTHEASTERN SERBIA)	213
1.1. Praznovanje pravoslavnih i islamskih običaja	138	E ROMA ANDE NEVOPROTESTANTIZMO (E PROTESTANTIZACIJA E ROMENGI ANDE JUGOISTOČNO SRBIJA)	217
1.2. Praznovanje tradicionalnih romskih praznika	140	PRILOZI	221
1.3. Održavanje obreda i verovanja iz paganskog ciklusa	143	I PROCEDURA DT 2008 ZA PRODUBLJENI INTERVJU SA ROMIMA PROTESTANTIMA	221
2. RAZGRADNJA TRADICIONALNOG KULTURNOG IDENTITETA	143	II PROCEDURA DT 2008 za RAZGOVOR SA NEROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA	231
2.1. Porodični odnosi	143	III PROCEDURA DT 2008 za RAZGOVOR SA ROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA	232
2.1.1. Upotreba romskog jezika	143	IV PROCEDURA DT 2009 ZA RAZGOVOR SA STAREŠINAMA TRADICIONALNIH CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA	234
2.1.2. Školovanje dece	144	LITERATURA	236
2.1.3. Udaja i ženidba dece	144	IMENSKI REGISTAR	241
2.2. Praznovanje običaja iz životnog ciklusa	145	O AUTORU	243
2.2.1. Svadbeni običaji	145		
2.2.2. Predsmrtni, smrtni i posmrtni običaji	147		
2.3. Asocijalno ponašanje i sklonost porocima	151		
3. RAZGRADNJA TRADICIONALNE VERSKE MATRICE	152		
3.1. Od „Mi, Romi” i „Oni, Gadže” do „Mi, verujući” i „Oni, neverujući”	152		
3.2. „Mi” i „Oni” kao prijatelji	155		
3.3. „Mi” i „Oni” kao braćni drugovi	157		
4. OD „BITI, A NE IMATI” DO „IMATI, A NE BITI”	160		
4.1. Nova etika zdravog života	160		
4.2. Nova etika rada i preduzetništva	163		
4.3. Nova etika svakodnevnog života	168		

SLOVO AUTORA

Noviji proces masovnog uključivanja srpskih Roma u male verske zajednice protestantskog ishodišta – tzv. *protestantizacija Roma* – bio je tema moje doktorske disertacije „Protestantizacija Roma jugoistočne Srbije” koju sam odbranio pre trinaest godina (13. oktobra 2011) na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, pred komisijom u sastavu: prof. dr Milan Vukomanović (mentor), prof. dr Đokica Jovanović i prof. dr Dragoljub B. Đorđević.

Delove sam potom saopštavao na domaćim i inostranim naučnim okupljanjima i podvrgavao stručnoj kritičkoj oceni u inim periodičnim publikacijama, ali ne određujući se da najvažniju akademsku radnju u celovitom ili skraćenom vidu ukoričim u monografsko štivo.

Odgadanje bi potrajalo da ne beše letošnjeg slučajnog susreta doktoranda i mentora na promociji knjige „Lepa selo lepo kopne” u prestoničkom Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka (20. maj 2024). U senci olistalih čokota jedinog dorćolskog vinograda slučajno se zapodenuo razgovor o neobjavljenom doktoratu, a presudila je mentorova rečenica u naknadnoj i-mejl prepisci: „Naša istraživanja ne prestaju, a ono što je bilo vredno i pre nekoliko decenija, treba i danas da izdrži proveru vremena.”

Dodatno okuražen činjenicom da se u poslednjoj deceniji na domaćoj sociološkoj sceni nije pojavio drugi zainteresovani pojedinac ili organizacija koji bi nastavili istraživanje rasprostiranja protestantizma među Romima i Romkinjama: 1. ponovo sam osvetlio dekor u kojem se odvijala protestantizacija romskog naroda u jugoistočnoj Srbiji početkom novog milenijuma, 2. otvorio raspravu o sastavnicama novog verskog identiteta Roma preobraćenih u „treći” krak hrišćanstva i 3. zbrojio pozitivne uticaje koje je proizveo u njihovim životima.¹

Kako priliči uvodnom slovu, najpre nemerljiva zahvalnost recenzentima – profesorima emeritusima Marku Kerševanu sa Univerziteta u Ljubljani (Slovenija) i Ankici Marinović sa Instituta za društvena istraživanja iz Zagreba (Hrvatska), te prof. dr Milanu Vukomanoviću – znalcima evropskog omera, na podršci, ukazanom poverenju i pozitivnom vrednovanju rukopisa. Hvala i piscima predgovora i pogovora što su svojim razmatranjima prvi zapodenuili intelektualnu polemiku o samosvojnosti preduzetog proučavanja. Naposljetku, što ne znači da je manje važno, iskazujem istinsku blagodarnost mom dugogodišnjem prijatelju, Miletu Ž. Randeloviću, za naporan rad na vizuelnom izgledu monografije. Knjige ne bi bilo, naravno, da nije sufinansirana od Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

Nadam se da će rezultati ovog pionirskog poduhvata u srpskoj sociologiji religije (i romologiji) podstaći pojedine mlađe istraživače na dalja pregnuća (a meni samom možda pomoći u pronalaženju finansijera za novo longitudinalno izučavanje). I sa dobrom voljom iščekujem kritičke ocene.

U Nišu,
1. 12. 2024. godine

Autor

¹ Usled ograničenog prostora, u monografiju nije uključeno obimno teorijsko poglavlje „Protestantizam i Romi: osnovne karakteristike” iz originalne verzije doktorata u kojem se detaljno izveštava o suštini protestantskog učenja i njegovoj rasprostranjenosti na Balkanu, u bivšoj SFRJ i u Srbiji, te o Romima kao najvećoj panevropskoj manjini i istorijatu njihovog doseljavanja na Balkan, u Srbiju i konkretno na prostore jugoistočne Srbije.

PREDGOVOR

Interesovanje za Rome dugo je bilo vezano za nekonvencionalne aspekte njihovog svakodnevnog života, a takva stereotipna, pa i orijentalistička, percepcija Roma u izvesnoj meri se održala i danas. Njihovo marginalno učešće u društvu, specifična socijalna interakcija s većinskim stanovništvom, uključujući, naravno, i njihov osoben način življenja, praćen diskriminacijom, prisutni su u velikoj meri i danas u evropskim društvima. Paralelno s političkim i društvenim promenama, koje su obeležile poslednju deceniju XX veka, razvoj i aktivnosti različitih romskih društvenih pokreta doprineli su tome da Romi najzad postanu vidljivi u političkim, kulturnim i javnim raspravama o svom društvenom položaju unutar, ali i van granica Evrope. Razvijajući samosvojne društvene pokrete, Romi sve više stupaju na političku i kulturnu scenu kao aktivni tumači vlastitog osobenog identiteta (*Romanipen*, „romstvo”), a ne tek kao pasivne žrtve tuđih kvalifikacija i stigmatizacija. Danas je čak vrlo neuobičajeno sprovoditi bilo kakav politički, socijalni, kulturni ili akademski projekat o Romima u Evropi bez učešća te „najveće panevropske manjine” (T. Halonen). Romi se, dakle, i sami redovno oglašavaju u raspravama o svom statusu, identitetu, istoriji, sećanju i javnom predstavljanju kao etničke i nacionalne manjine. U tim raspravama se, pak, sve više ističe važnost veza između različitih podsistema kao što su ekonomija, kultura, društvo, politika, religija, mediji, životna sredina i nauka.

Proučavanje raznorodnih aspekata života i običaja Roma u Srbiji zadobilo je poseban zamah u nauci i istraživanju s ustanovljavanjem i aktivnostima Niške romološke škole još od sredine devedesetih godina prošlog veka. U radovima predstavnika te škole, mahom sociologa – među koje ubrajamo i autora ove knjige, prof. dr Dragana Todorovića – posebna pažnja posvećena je empirijskim proučavanjima kulture Roma, te njihovim verskim običajima i ritualima. Geografski opseg tih istraživanja obuhvata grad Niš, južnu i jugoistočnu Srbiju (Leskovac, Vranje, Knjaževac, Kuršumliju, Bujanovac, Preševo) – urbane, ali i ruralne sredine u kojima žive Romi.

U novije vreme su istraživanja niških romologa proširena i na susedne zemlje, u Makedoniju i Bugarsku.

Knjiga koja se nalazi pred čitaocem predstavlja, *par excellence*, izdanak sociološko-religioloških istraživanja autora čiji je akademski opus neodvojiv od naučne produkcije niške škole romologije. Dragan Todorović, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, poduhvatio se jednog zaista obimnog istraživanja protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji za koje bi, u (budžetski) raskošnijim univerzitetskim centrima, obično bili angažovani čitavi istraživački timovi. Još od kraja prošlog stoleća, u religijskom pejzažu Srbije prisutan je uticaj tzv. malih verskih zajednica, pretežno iz protestantskog miljea: adventista, pentekostalaca, Jehovinih svedoka, baptista, metodista, i dr. U Evropi, pa tako i u postjugoslovenskim državama, protestantske crkve posebnu pažnju poklanjaju etničkim manjinama, osobito Romima, koji su po konfesionalnom poreklu obično pravoslavci ili muslimani. Todorović tvrdi da je prelazak na protestantizam doneo Romima puno toga što im je bilo uskraćeno u pravoslavlju, katolicizmu i islamu: dostojanstvo i uvažavanje, brigu i skrb, nadu i perspektivu. Posebno je tu indikativna sledeća autorova opaska: „Za pripadnike drugih naroda Romi od pamtiveka koriste zajednički naziv Gadže, uspostavljajući jasnu granicu između romskog i neromskog sveta. Gadže su Rome na istorijskom putu prečesto izvrđavali progonstvima, diskriminaciji, etničkoj stigmatizaciji, političkoj, kulturnoj i ekonomskoj marginalizaciji, rečju, opštoj društvenoj isključenosti. Zarad očuvanja identitetskih odlika i folklorne baštine, romski narod izdigao je nevidljivi zid prema spoljašnjem svetu, zapravo osmislio je paralelnu socijalnu strukturu, zasnovanu na zamršenom sistemu srodničkih odnosa i strogih pravila kojima se grupna povezanost uvek postavljala naspram interesa jedinke”.

Todorović u svojoj studiji objašnjava kako se tradicionalna romska kultura i religioznost susreću sa (neo)-protestantskim hrišćanstvom, koje se u verskom pejzažu Srbije smatra netradicionalnom verskom zajednicom: „Nasleđenu hermetičnost i arhaičnost delimično razgrađuje

dinamizam savremenosti, prožimajući starinu nužnim inovacijama, ali je korenito preobražava prodiranje različitih protestantskih učenja u romske mahale, koje je pokrenulo proces preoblikovanja njihovog kolektivnog identiteta”.

Da bi izbegao naučnu egzotizaciju, pa i orijentalizaciju romske religioznosti, autor opisuje glavne odlike tradicionalnog romskog sistema verovanja na osnovu vlastitih empirijskih, kvalitativnih uvida u duhovni život Roma s različitih lokaliteta jugoistočne Srbije. U taj njegov metodološki aparatus spadaju posmatranje s učestvovanjem i bez učestvovanja (npr. u verskim ritualima), audio- i video-zapisi, kao i produbljeni intervjui s Romima vernicima i njihovim pastorima. Reč je tu, preciznije, o razgovorima sa šezdeset romskih baptista, adventista, Jehovinih svedoka i pentekostalaca u pet okruga (27 opština) jugoistočne Srbije, obavljenim u periodu od ukupno tri meseca.

Nešto više od ostalih neoprotestantskih konfesija se, po svojim efektima u verskom radu s romskom populacijom, izdvaja pentekostni pokret. Pentekostno buđenje među Romima deo je, dakako, opšteg uspona pentekostalizma tokom XX veka, kada je ova hrišćanska denominacija počela da privlači veći broj pristalica iz različitih socijalnih slojeva i etničkih grupa. Romska populacija je bila samo jedno od mnogih područja na koja su harizmatiski misionari usmerili svoju pažnju. Središtem evanđeoskog hrišćanstva u Srbiji smatra se, pak, grad Leskovac, u kojem postoji autentična romska pentekostalna crkva, „Crkva pod šatrom”, s nekoliko stotina vernih pristalica. Specifično romsko buđenje, „ponovno rođenje” u ruhu pentekostalizma, često se dovodi u vezu s pedesetim godinama u Francuskoj i vrlo odlučnim misionarskim radom neromskih propovednika. Od tada se taj pokret proširio Evropom i prešao na druge kontinente. Danas su milioni Roma širom sveta pentekostalci, a tu onda nisu izuzetak ni Romi jugoistočne Srbije. Prodiranje protestantskog hrišćanstva među Rome u jugoisto-

čnoj Srbiji podstaklo je proces preoblikovanja njihovog kolektivnog identiteta, uključujući *Weltanschauung* i shvatanje budućnosti. Todorović ističe kako protestantski preobraćenici iz romskih mahala jasno stavljaju do znanja svojim pravoslavnim i muslimanskim sunarodnicima šta više ne žele da čine i kakvo ponašanje biraju za uzor. Romske crkve postale su otuda, prema autoru ove knjige, novo sazvežđe u pentekostnoj duhovnoj galaksiji.

Glavni cilj istraživanja koje čini predmet ove knjige bio je da se utvrde obim, struktura i posledice procesa protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji. Taj cilj je postignut prikupljanjem empirijske građe o protestantizaciji Roma, analizom iskustvenih podataka o procesu njihove konverzije, ustanovljavanjem puteva te konverzije i odgovarajućih faktora koji presudno utiču na taj proces.

Dragan Todorović je, dakle, sasvim ispunio svoj postavljeni istraživački cilj, kako u teorijskom, tako i u metodološkom pogledu. Ovde je stoga reč o jednoj izvršnoj problemskoj, sociološkoj raspravi, knjizi u kojoj se zna lački, sistematično problematizuje jedna samosvojna, originalna interpretativna pozicija u odnosu na fenomen protestantizacije Roma u Srbiji. Autor je pouzdan, odmeren i suptilan u svojim sociološkim analizama i interpretacijama, a za tako nešto je, pak, potrebno bogato istraživačko iskustvo kako u fakultetskom kabinetu, tako i na samom terenu. S obzirom na tematski, ali i teorijski sklop ove knjige, neposredniju korist od njenog čitanja i tumačenja imaće, svakako, romologija, sociologija religije, sociologija kulture, etnologija/antropologija, kao i druge srodne humanističke discipline. U Srbiji ova tema, zbog prisustva značajne romske etničke zajednice, nacionalne manjine, sasvim sigurno zadobija na važnosti i na jednom širem društveno-istorijskom i kulturnom planu.

Milan Vukomanović

KAKO JE SVE POČELO I KAKO JE SVE TEKLO

I NIŠKA ROMOLOŠKA ŠKOLA I PROUČAVANJE RELIGIJE I VERSKIH OBIČAJA ROMA

Iako su Romi autohtona etnička manjina u Srbiji i dele opštu istorijsku sudbinu sa većinskim narodom, ispitivanje njihovog ekonomskog položaja, specifične kulture i raznovrsnosti vere i običaja nije u velikoj meri nailazilo na razumevanje naše naučne i stručne javnosti. U retkim iskustvenim istraživanjima pogled se završavao na konkretnoj lokalnoj, gradskoj ili seoskoj, zajednici, često nereprezentativnoj za ona područja koja Romi naseljavaju.

„... Otuda i zabrinjavajućeg nepoznavanja osnovnih odlika romske kulture, koje se često i olako slije u nipodaštavanje, čak negiranje ikakve njene originalnosti. A od nepoznavanja do predrasuda samo korak deli. Prvi pomak na putu odstranjivanja stereotipa i predrasuda o Romima, našim dobrim komšijama, svakako jeste temeljno upoznavanje njihove prošlosti i sadašnjosti, kulture i svakodnevice, religije i običaja (Ђорђевић 2007ц, 118).”

Srbi su iskazivali posebno zabrinjavajuće nepoznavanje romskog religijsko-konfesionalnog bića: kakva je njegova lepeza, kako se oblikuje, koji su glavni faktori konstituisanja, da li u tom procesu Romi više primaju ili daju kulturna obeležja? Istraživanje religije, religioznosti i verskih običaja Roma značajno je iz najmanje dva razloga: 1. romska religijska kultura važan je segment jedinstvene romske kulture i 2. emancipacija u religijsko-crkvenom polju, pored socioekonomske i političke, bitan je preduslov sveukupne emancipacije romskog naroda. Uprkos tome, domaća sociologija religije nije iskazivala previše interesovanja za religijski i verski život Roma (Todorović 2008a). Po svojim nastojanjima da intenzivira i produbi teorijska i empirijska istraživanja romske „religijske muzikalnosti” – rečju, da sociologizacijom osavremeni izučavanje Roma nauštrb staro-

modnog i folklorističkog etnološkog pristupa – izdvaja se *Niška romološka škola* (Todorović 2006).²

Još uvek u fazi konstituisanja, *romologija* je naučna disciplina posvećena proučavanju života i običaja Roma, a naučnik posvećen istraživanju romske kulture naziva se romolog (Ђorđević 2007b). Ni za Rajka Đurića (2009, 542), u svetu najistaknutijeg srpskog Roma, nema nepoznanice:

„Njen predmet istraživanja su Romi i njihov život. To jest, njen predmet je grupa ljudi, koji po svom etničkom i istorijskom poreklu, socijalnim, kulturnim, jezičkim i drugim osobenostima i istorijskoj sudbini i svesti predstavljaju jednu posebnu društvenu zajednicu.”

Akademsko priznanje zadobila je u brojnim zemljama u kojima se izučava na dodiplomskim, magistarskim i doktorskim studijama (Bugarska, Rumunija, Mađarska, Slovačka, Češka, Ukrajina, Turska, Italija, Nemačka, Velika Britanija, SAD...), ali ne i kod nas (Ђorђевић 2006).³

Prvi su se izveštaji ticali obrednog praznovanja dvaju versko-etničkih praznika: Vlasuljice (14. januar, sv. Vasilije) i Đurđevdana (6. maj, Sv. Đorđe). Utvrđeno je da se radi o tradicionalno usvojenim svetkovinama, sa bledom religijskom pozadinom, ali sa izraženim značajem za potvrđivanje patrijarhalnog autoriteta i očuvanje čvrstih i stabilnih veza u porodici (Đurović i Đorđević 1996). Realizuju-

² Njenu okosnicu sačinjavaju sociolozi, okupljeni oko osnivača Dragoljuba B. Đorđevića, redovnog profesora sociologije kulture na Mašinskom fakultetu Univerziteta u Nišu, sada u penziji, kojima se pridružuje i po koji filozof, politikolog, etnolog, istoričar, lingvista i publicista. Iscrpno o delatnosti i publikacijama *Niške romološke škole*, od osnivanja do danas, u: Тодоровић 2025.

³ O naporima Svenke Savić na instaliranju dodiplomskih romoloških studija na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, videti u: Savić i Mitro 2006.

jući prve naučno-istraživačke projekte krajem devedesetih godina prošlog veka i početkom novog milenijuma, niški romolozi započeli su i sa socioempirijskim analizama stavova većinskog srpskog stanovništva, ali i Mađara i Muslimana, etničkih manjina i, istovremeno, religijskih većina, o Romima kao konvencionalnim vernicima. Posebna pažnja posvećena je upoznavanju sa stavovima pravoslavnih, islamskih, katoličkih i protestantskih crkvenih velikodostojnika i viđenije romske elite o Romima kao vernicima (Живковић, Тодоровић, Јовановић и Ђорђевић 2001).

Analizom fenomena religije, veroispovesti, konfesionalne pripadnosti, monokonfesionalnog mentaliteta, religije izbora, vere manjina, manjinske vere i manjinske verske zajednice posebno je razjašnjeno *versko manjinstvo*, uz navođenje Roma koji su višestruko u manjinskom položaju i na čijem primeru se najbolje odslikava položaj vera manjina (Đorđević, Todorović i Živković 2001). Na red dolaze i pitanja o redovnosti praktikovanja pobožnosti u verskim hramovima, prazničarskim navikama, verskim obredima, veri u božansko stvaranje sveta i zagrobnom životu. Propitivan je i uticaj etničko-religijskih činilaca na socijalnu distancu prema Romima u Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji, pri čemu religioznost nije izdvojena kao diskriminativni faktor društvene udaljenosti od Roma u trima balkanskim zemljama (Đorđević, Todorović and Milošević 2004; Тодоровић 2007a).

Pored ukazivanja na teorijski značaj izučavanja kulturnih mesta kao važnog činioca verskog ispoljavanja jednog naroda, niški sociolozi religije i romolozi ponudili su javnosti na uvid dve originalne tipologije romskih kulturnih mesta (Đorđević 2003). Otvoreno je i novo polje u romološkoj literaturi i postavljeni su temelji za socio-empirijsko istraživanje fenomena smrti, načina sahranjivanja (pogrebni običaji), kulta groba i tipova groblja u Roma (Ђорђевић и Тодоровић 1999; Đorđević 2005c; Todorović 2005b). Naučnoj evidenciji o preovlađujućim sunitским i retkim manifestacijama šiitskog islama pridodata je kompletna obrada derviške tradicije u niškim romskim mahalama (Đorđević and Todorović 2009).

Predstavnici Niške romološke škole aktivno su se uključili u razrešavanje nedoumice domaće sociologije re-

ligije o tome šta se danas podrazumeva pod misionarenjem (evangelizacijom), preobraćenjem (konverzijom), odnosno prozelitizmom (preuzimanjem vernika), kao i različitih tumačenja ovih pojmova od strane predstavnika većinskih i manjinskih religija (Тодоровић и Ђорђевић 2004). Fokus je usmeren i na položaj i ponašanje Roma i ukazano da su, zbog svoje verske amorfnosti, Romi uopšte pogodna podloga na magistrali preobraćenja. Proces preobraćenja manje se odvija a) prema promeni „dedovske” i prigrljivanju nove religije – osim kod Roma muslimana, a više b) ka izmeni konfesionalnog kraka, po pravilu kod Roma pravoslavaca i katolika. Romi muslimani prelaze u sve tri hrišćanske veroispovesti, Romi pravoslavci i katolici u protestante.

Postupno je otvoreno i pitanje efekata konverzije Roma u razne male verske zajednice. Preko lako uočljivih promena u ponašanju preobraćenih Roma, naslućivane su mogućnosti emancipacije, ali i dubljih izmena tradicionalnog kulturnog identiteta (Todorović 2002; Đorđević 2004b). Romi su prepoznati kao *religijsko-konfesionalni rezervoar* protestantizacije, a činioци koji presudno utiču na ovaj proces sistematizovani u četiri grupe: socijalno-ekonomsku, bogoslovsku, kulturnu i političku i obuhvaćeni teorijom racionalnog izbora (Đorđević 2005a, 2007a). Tradicionalno i vekovima uspostavljano hrišćansko (pravoslavno/rimokatoličko)/ islamsko religijsko-veroispovedno biće Roma narušeno je uspešnim uplivom „treće grane” hrišćanstva (Đorđević 2004c, 2004d). Pristizali su i prvi zapisi o postojanju čisto romskih protestantskih crkava (Kurtić 2003).

Tako je verskim uglednicima iz Srpske pravoslavne crkve i Islamske zajednice blagovremeno signalizirano da među Romima struje neki „novi vetrovi”, preoblikujući njihov tradicionalni konfesionalni identitet, ukorenjen u pravoslavlju i islamu. S druge strane, u domaćoj akademskoj javnosti narastala je potreba za temeljnim sociološkim propitivanjem romskog pridruživanja adventistima, baptistima, pentekostalcima i Jehovinim svedocima, najbrojnijim i najagilnijim predstavnicima „trećeg” kraka hrišćanstva u domaćim okvirima.

II TOK ISTRAŽIVANJA

Bilo je jasno da tema masovnog preobraćivanja Roma u protestantizam zahteva studioznu obradu u liku posvećenog istraživača. Ideja da to bude tema moje magistarske radnje visila je u vazduhu. Sa dr Dragoljubom B. Đorđevićem obavio sam krajem decembra 2004. godine prvu posetu Duhovnom centru Evandeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu, najpoznatijoj jevanđeoskoj crkvi na jugu Srbije, sa ciljem da obrazložim nameru pastoratu i zamolim za podršku u njenoj realizaciji (sl. 1).

Slika 1. Prijem u prostorijama Duhovnog centra Evandeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu (prvi sleva romski pastor Šerif Bakić, stoji srpski pastor Stefan Stanković) (decembar 2004)

Zahvaljujući dotadašnjoj plodotvornoj saradnji prof. Đorđevića sa leskovačkim „ponovo rođenim hrišćanima”, odgovor je bio više nego pozitivan, ali je zbirom različitih okolnosti izostala realizacija plana. Kako je i po magistriranju ova tema ostala „slobodna”, nepreuzeta od strane ijednog domaćeg sociologa religije, čvrsto sam odlučio da joj se posvetim kao radnji svog doktorata.

I tako, prisećajući se preporuka osnivača Niške romološke škole da

„nema urgentnijeg posla za sociologe religije od proučavanja protestantizacije Roma... jer pojava jeste tako složena, dalekosežna i opredeljujuća, da u sebi sabira

sve ono čime bi trebalo da se bavi moderna sociologija religije (Ђорђевић 2007a, 145)”

definitivno sam se poduhvatio istraživanja procesa *protestantizacije Roma*, odnosno novijeg procesa masovnog uključivanja srpskih Roma u male verske zajednice protestantske provenijencije, posebice na teritoriji jugoistočne Srbije.

U širenju poruke jevanđelja, propovedanoj u sili Duha svetoga, među srpskim Romima naročito su se isticali neoprotestanti, preciznije jevanđeoski hrišćani. Realizujući istraživačke projekte krajem devedesetih godina prošlog veka i početkom novog milenijuma,⁴ niški sociolozi prvi put su se detaljnije upoznali sa fenomenom tzv. *Crkve pod šatrom* u leskovačkoj romskoj mahali „Slavko Zlatanović”.

Ceneći uspostavljene kontakte s vodstvima Duhovnog centra Evandeoske crkve „Svetlo” i Protestantske evandeoske crkve „Zajednica Roma” u Leskovcu, naumio sam da upravo od leskovačkih pentekostalaca započnem preliminarni obilazak terena i predstavljanje projekta. U društvu sa prof. dr Dragoljubom B. Đorđevićem i Tanetom Kurtićem, posetio sam prvog oktobarskog nedeljnog popodneva 2008. godine bogosluženje u „Crkvi pod šatrom” (sl. 2 i 3).

Nakon jednočasovnog verskog obreda porazgovarali smo sa romskim pastorom Selimom Alijevićem, vidno iscrpljenim održanom propovedi, zamolivši ga za dozvolu da u predstojećim nedeljama intervjuišem Rome pentekostalce iz naselja „Slavko Zlatanović”, ali i iz drugih pentekostalnih crkava u jugoistočnoj Srbiji čijem je osamostaljivanju pomogao i nadzire njihov rad. Uz molbu da ne zloupotrebljavam informacije do kojih ću doći i poštujem privatnost vernika, dobio sam „zeleno svetlo” za komunikaciju sa vernicima unutar najveće pentekostalne romske zajednice u Srbiji.

⁴ *Socio-Cultural Adaptation of Roma in Serbia in the Transition Process – Integration, Assimilation or Segregation? (1998–2000) i Religious Life of Orthodox and Muslim Roma in Western-South-east Serbia (2000–2002).*

Slika 2. „Crkva pod šatrom” u Leskovcu (jul 2004)

Slika 3. Sa bogoslužjenja u „Crkvi pod šatrom” u Leskovcu (oktobar 2008)

Posetio sam i Duhovni centar Evanđeoske crkve „Svetlo”, u ulici Maksima Gorkog u centru grada, da bih razgovarao sa pastorom Mijom Stankovićem, rodonačelnikom pentekostalnog pokreta u jugoistočnoj Srbiji.⁵ Nakon srdačnog dočeka, pažljivo sam saslušan u predstavljanju planiranih akademskih radnji. Još jed-

⁵ U početku je Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma” bila deo jedinstvene leskovačke pentekostalne zajednice, ali se 2005. godine desilo raskol i osamostaljivanje romske zajednice sa pastorom Selimom Alijevićem na čelu. Jedan deo Roma, na čelu sa, sada pastorom, Šerifom Bakićem, ostao je u zajednici sa vernicima srpske nacionalnosti.

nom je usledila molba da podatke do kojih dođem koristim isključivo u naučne i svrhe razvejavanja stereotipa koji postoje o jevanđeoskim hrišćanima u gradu na Dubočici. Laknulo mi je nakon dozvole da bez prepreka komuniciram sa verništvom po brojnosti najzastupljenije manjinske verske zajednice u jugoistočnoj Srbiji.

U Nišu sam se susreo sa starešinom Hrišćanske baptističke crkve, gospodinom Čedom Ralevićem, nakon povlačenja s mesta punovremenog misijskog radnika u Radovišu (Makedonija) 1985. godine, čelnikom niških baptista i baptističke dobrotvorne organizacije „Ljubi bližnjega svoga”. Objasnio mi je da je nevelik broj Roma u njihovim redovima na teritoriji jugoistočne Srbije, ali da mogu slobodno da razgovaram sa onima koji budu pozitivno reagovali na poziv za intervjuisanje. Obradovao me je i saznanjem da u Beloj Palanci postoji čista romska baptistička zajednica.

Starešinstvo niških Jehovinih svedoka, odakle je krenulo širenje učenje Čarlsa Rasela u druge gradove juga Srbije, insistiralo je na poštovanju formalne procedure. Mladani starešina Voja Kostić spremno mi je odgovorio da misli da neće biti problema u uspostavljanju zdrave komunikacije, ali da prethodno o svemu mora da upozna nadležne u Beogradu i zatraži od njih dozvolu da niška Skupština izađe u susret mom zahtevu. Morao sam da priložim pismenu podršku Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji je odobrio izradu doktorske disertacije, ali i Filozofskog fakulteta u Nišu, ustanove u kojoj sam zaposlen, kao i načelni pregled planiranih aktivnosti. U jednom trenutku ispostavljen je i zahtev za uvidom u pitanja koja bi bila postavljena za vreme trajanja intervjua, ali sam nekako uspeo da taj zahtev svedem na upoznavanje sa tematskim celinama o kojima bi išla reč. Nakon dve-tri nedelje i formalno sam mogao da započnem sa obilaskom domova Svedoka.

U vreme obavljanja pripremnih radnji, na čelu niške Hrišćanske adventističke crkve nalazio se Aleksandar Macura, prethodno starešina zajednice u Leskovcu. Mladost i neiskustvo, poštovanje hijerarhije, a pomalo i strah od ishitrene odluke, kao i u slučaju Jehovinih svedoka, opredelili su ga da nas već u startu uputi na prvo ime adventista u Srbiji tada, gospodina Miodraga Živanovića. Posle nekoliko pokušaja, zakazao sam susret u beogradskoj centrali crkve sa čovekom broj jedan središta Južne

crkvene oblasti Jugoistočne evropske unije. Pomno je pratio iscrpno izveštavanje, odgovorivši na kraju da nema ništa protiv da Hrišćanska adventistička crkva pomogne akademske napore mladog doktoranda, ali i uspešnijem povezivanju sveta nauke i sveta teologije.

Na taj način, uspostavljeni su presudni kontakti sa vodećim ličnostima najbrojnijih malih verskih zajednica i trasiran put za nesmetano tromesečno intervjuisanje šezdeset Roma baptista, adventista, Jehovinih svedoka i pentekostalaca u pet okruga jugoistočne Srbije, između decembra 2008. i marta 2009. godine.

Testiranje pripremljenih upitnika za razgovor sa Romima vernicima i neromskim i romskim starešinama najpre je započelo u domaćem okruženju, na teritoriji koju zahvata Nišavski okrug, kome rezidencijalno pripadam. Zimski semestar na fakultetu još uvek je trajao i nisu postojale mogućnosti za duže odsustvovanje iz redovne nastave. Pride, nedostatak iskustva u vođenju dubinskih intervjua nalagao je navikavanje na osobenu atmosferu koja bi tom prilikom nastajala i postupno ovladavanje situacijom na relaciji „intervjuer–intervjuisani”.

Prvi kontakt s verskom zajednicom uspostavljan je posetom redovnom bogoslužnju u crkvenim prostorijama, koje su zajednice obično zakazivale jednom ili dva puta nedeljno u istim terminima. Formirana su preliminarne zapažanja o profilu verničke populacije uključene u odvijanje programa (pol i uzrasna dob). Po okončanju verske ceremonije, zatražena je dozvola od verskih starešina da se, prema trenutno postojećoj situaciji i stečenim utiscima, slučajno izabere jedan broj vernika sa kojima bi se uspostavio prvi kontakt. Prva reakcija vernika bili su upitni pogledi prema starešinama i potvrda da oni odobravaju bilo kakav razgovor; kad bi ona usledila, bez zazora su pristajali. Sastanci su zakazivani u terminima koji su najpre odgovarali samim ispitanicima, onda kada su bili u mogućnosti da odvoje dnevne ili večernje sate za nesmetani razgovor. Insistirao sam na dolasku u njihove porodice, vodeći se idejom da bi kućni ambijent najviše uticao da se oslobode početne nelagode i daju iskrene, a ne poželjne odgovore na postavljena pitanja. Ako bi postojale subjektivne ili objektivne prepreke za tako nešto, organizovali bismo susret u prosto-

rijama crkve.⁶ Obično između prvog kontakta i zakazivanja intervjua ne bi prošlo više od pet dana. Istovremeno, planiran je i termin za razgovor sa neromskim i romskim starešinama, koji su, prezaузeti svakodnevnim angažovanjem u crkvama, tražili više tolerancije u odvajanju neophodnih časova za razgovor. Polazna namera bila je da se intervju obavi u odvojenoj prostoriji, samo sa izabranim ispitanikom, što je u slučaju verskih vođa i ispoštovano,⁷ kao i u jednom pokušaju, bez nastavaka, bez obzira na vreme trajanja razgovora.⁸ Jedino su kršteni vernici mogli da budu uključeni u istraživanje.⁹

⁶ Na primer, samo ispitanik je član crkve, drugi članovi domaćinstva ne, zbog čega se osećala nelagoda u atmosferi porodičnog doma na pomen „sektaške” religioznosti. Ili je vladalo primetno siromaštvo u domu, po desetak ljudi tiskalo se u jednoj prostoriji grejanog u zimske dane, pa nije bilo moguće izvesti intervju na adresi ispitanika. Ili su neočekivane okolnosti (bolest, trema) nametale potrebu za brzom reakcijom na licu mesta i dovođenjem novih sagovornika u komšijske domove. Ili je crkva ljubazno odvajala prostoriju u kojoj se nesmetano od drugih mogao voditi razgovor sa izabranim vernicima (slučaj pentekostalaca u Leskovcu). Ili su se sami vernici najlagodnije osećali u poznatim prostorijama crkve i insistirali da se tamo obavi razgovor. Suma summarum, od šezdeset intervjua, 16 nije obavljeno u domovima samih vernika (jedan adventista, tri baptista, dva Jehovina svedoka i deset pentekostalaca).

⁷ Problem je nastajao kada se stupalo u siromašne romske domove tokom tekućih zimskih dana. Ukućani su se mahom grupisali u jednoj prostoriji (neretko i jedinoj u kojoj se živelo), grejanog drvmima ili ugljem. Nije bilo moguće udaljiti ostatak porodice na sneg i hladnoću, pa je pokušavano da se ne odustaje od intervjua, uz istovremeno insistiranje na održavanju minimalnih uslova za komunikaciju. Moram da priznam da je „publika” (kako ostatak domaćinstva, tako i pridošle komšije ili rođaci) gotovo stoprocentno s pažnjom i bez glasa pratila odvijanje razgovora, ubacujući se tek onda kada je zaista trebalo dodati kakvu materijalnu činjenicu. Nisam stekao utisak ni da su ispitanici zbog toga bili manje iskreni u davanju odgovora.

⁸ Svega su dva intervjua bila prekidana, pa nastavljana: jedan zbog umora vernice prouzrokovanog celodnevnim napornim radom, a drugi zbog nailaska neočekivanih gostiju u rodbinsku posetu. Najkraći intervju trajao je pedeset i jedan minut, a najduži punih pet sati.

⁹ Tri intervjua (jedan s baptističkim, a dva sa pentekostalnim vernicima) započeo sam jer sam imao prvobitnu informaciju da se radi o krštenim vernicima, da bi se naknadno ispostavilo da to nisu. No, oni su naglašavali da će to sigurno učiniti u skorijoj budućnosti, te da ih u tome najčešće sprečava nedostatak novca da u zakazane dane otputuju u veće crkve koje organizuju krštenja. Po okončanju istraživanja, vratio sam se „spornim” sagovornicima: u sva tri slučaja krštenje je naknadno obavljeno.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

I PREDMET, CILJ, ZADACI, HIPOTEZE I TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je proces protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je da se utvrdi obim, struktura i posledice procesa protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji.

3. ZADACI ISTRAŽIVANJA

Zadaci istraživanja su:

- 1) prikupljanje iskustvene građe o procesu protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji,
- 2) analiza iskustvene građe o procesu protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji,
- 3) ustanovljavanje *puteva protestantizacije Roma*, tj. evangelizacije, preobraćenja i prozelitizma,
- 4) utvrđivanje *faktora protestantizacije Roma*, tj. grupe činilaca koji presudno utiču i uspostavljanje njihove hijerarhije,
- 5) razmatranje učinaka procesa protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji.

4. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Hipoteze istraživanja su:

- 1) Uspeh u delovanju manjinskih verskih zajednica obrnuto je proporcionalan zainteresovanosti tradicionalnih većinskih verskih zajednica za ukupnu integraciju romskog etnosa.
- 2) Manjinske verske zajednice u jugoistočnoj Srbiji Rome vernike regrutuju prvenstveno putem misijonarjenja i preobraćenja, a manje prozelitizmom.

3) Na proces protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji najviše utiču socijalno-ekonomski činioci, prate ih bogoslovski, slede kulturni, a zaostaju politički.

4) Protestantizacija Roma u jugoistočnoj Srbiji doprineće najpre njihovoj emancipaciji, zatim ublažavanju njihove socijalne isključenosti i, konačno, njihovoj potpunoj integraciji u srpsko društvo.

5) Proces protestantizacije Roma dovešće do korenitih promena njihovog identiteta i verske matrice.

6) Rast prisutnosti Roma u manjinskim verama i manjinskim verskim zajednicama i zahvaćenosti procesom protestantizacije prouzrokuje izmenu njihovog manjinskog položaja.

7) Romi protestanti u potpunosti odbacuju običajnu i primese drugih religija i konfesija.

8) Dubok emocionalni doživljaj religije čini Rome podložnim za prelazak u protestantske verske zajednice, naročito u pentekostalizam, koji odlikuje izražena emotivna sfera i bliska veza sa muzikom, igrom i pevanjem.

9) Visoka zastupljenost verske prakse sprečava odgovarajući razvoj religiozne svesti.

10) Protestantske verske zajednice razvijaju socijalni aktivizam Roma u lokalnoj zajednici.

11) Romi protestanti nisu dobro prihvaćeni od Roma pravoslavaca i muslimana.

12) Romi protestanti nisu dobro prihvaćeni od većinskog stanovništva, pravoslavaca i muslimana.

5. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

5.1. Teorija racionalnog izbora

Teorija racionalnog izbora (TRI) zasnovana je na pretpostavci da se „objašnjenje društvenih pojava i procesa mora izvesti iz individualnog ponašanja i motivacije (metodološki individualizam)”, odnosno da su

pojedinci „gradivni elementi društva i sve društvene pojave proističu iz njihovih aktivnosti, direktno ili indirektno” (Golubović 2009, 190). Instrumentalni razlozi i maksimiziranje koristi, kao propozicije racionalnog izbora, vode individuu u odabiru najboljeg načina za ostvarivanje postavljenih ciljeva. Racionalnost se ne ogleda samo u ciljevima (npr. materijalna korist), već i u sredstvima za postizanje istih, kakvi god da su.

Teorija racionalnog izbora, zapravo, moderna je formulacija mnogo starijih opisa racionalnog ponašanja i primarno predstavlja srž neoklasične ekonomije. Ona je razumljiva, jednostavna i univerzalno primenjiva, omogućuje matematičko modeliranje i predviđanje (Hardin 2008). Zato što nudi temeljne teoreme iz kojih se izvode modeli objašnjavanja ne samo presudnih ekonomskih odluka, već i drugih društvenih ponašanja i fenomena (npr. zločin, ubistva, veličina porodice i izbori), čini se privlačnom njena primena i u drugim naučnim disciplinama, pa i sociologiji. Nekritički korisnici vide u njoj ključ za razumevanje svih fenomena, tj. da ne postoji ljudsko ponašanje koje se ne može opisati uz pomoć ovog modela, makar i uz blaga odstupanja. Oni koji je upotrebljavaju razborito upozoravaju da, ipak, postoje fenomeni čije objašnjenje nije izvodivo krutim matematičkim obrascima.

Kao teorijska paradigma, racionalni izbor ustanovljava zakonomernost zasnovanu na veberovskoj ciljnoj racionalnosti, prema kojoj svaki pojedinac nešto želi da uradi *samo* ako mu to donosi veću dobit od troškova, u suprotnom, delanje izostaje:

„Ciljno-racionalno dela onaj koji svoje delanje orijentiše prema cilju, sredstvima i propratnim posledicama i pri tom racionalno odmerava odnos sredstava prema ciljevima, ciljeva prema propratnim posledicama i, najzad, međusoban odnos različitih ciljeva (Bečep 1976, 17).”

Sociolozi su se već oprobali u konstruisanju modela individualne akcije kojima se objašnjavaju različiti društveni ishodi. Prikupljeni su empirijski pokazatelji o doprinosu racionalnog izbora širokom spektru relevantnih socioloških oblasti: politike, tržišta rada, formalne organizacije, kriminologije, porodice, roda i religija (Hechter and Kanazawa 1997). Pokrenuta je, me-

đutim, dilema jesu li različite verzije TRI dovoljno dobra baza za smisleno objašnjavanje socijalnog ponašanja ne samo na osnovu individualnog delovanja, već i na osnovu sociokulturnog konteksta, odnosno uključivanjem kombinacije različitih tipova motiva, uloge identiteta, kolektivnih aktera i razgranatih društvenih mreža.

Izgleda da TRI ne uspeva da se nametne kao opšta teorija društvenog delovanja zato što ne objašnjava do kraja tri vrste problema: *kolektivno delovanje*, *društvene norme* i *društvene strukture* (Scott 2000). Kakav podstrek tera individue, primarno usmerene na kalkulaciju ličnog profita, da se udružuju u grupe, asocijacije i druge zajedničke forme delovanja? Otkud pokoravanje normama ponašanja koje zahtevaju altruističko delovanje i ispunjavanje obaveza suprotstavljenih njihovim ličnim interesima? Konačno, kako objasniti postojanje velikih društvenih struktura?

Pristupanje udruženju logičan je izbor ukoliko obezbeđuje beneficije povlašćenim članovima (monopolizaciju resursa, bolje plate, osiguranje, pravne savete), ali kako predstaviti postojanje organizacija koje to ne čine, pa ipak privlače novo članstvo i napreduju u rastu? Delovanje na nesebičan način može biti optimalna strategija ako je saradnja povratna i dugoročno vodi do obostrane koristi, ali kako objasniti moralnu komponentu poverenja u socijalnoj interakciji i psihološki mehanizam internalizovanja normi? I socijalne strukture mogu se tumačiti kao lanci međupovezivanja, svojevrsne mreže razmene kroz koje teku resursi, u biti „nenameravane posledice” individualnih delovanja, ali šta kada te društvene strukture zadobiju moć i autonomiju?

Teoriju racionalnog izbora treba koristiti oprezno u okviru njenih ograničenja: ona ne može da objasni sve pojave, ali može da ukaže na neke važne elemente. Treba analizirati inspiracije društvenih aktera, tumačiti *poreklo* i *prirodu vrednosti koje motivišu ljudsko delovanje*, da li imaju lako shvatljive nefinansijske interese (motiv za sticanje moći, emotivni motivi, potreba za smanjenjem neizvesnosti), „zato što nam to pomaže da shvatimo razloge za događaje koji se dešavaju kao rezultat njihovog izbora i odluka, svjesnih ili nesvesnih” (Kornai 2007, 7).

5.2. Teorija racionalnog izbora u sociologiji religije

Sekularizacijska teorija o „zalasku svetog” na horizontu modernog društva, pred kraj dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka, definitivno uzmiče pred snažnim buđenjem religije i religioznog (Berger 2008). Ipak, na delu je „paradoks religije”: crkve u mnogim zapadnoevropskim zemljama sve su praznije, praktičnih vernika sve je manje, a prevladavaju izvanckveni oblici vere („believing without belonging”) (Davie 2005); ne zaoštaje u tome ni Balkan (Gavrilović 2009). Pojavna slika religioznih fenomena postaje raznolikija, posebno nastajanjem novih sekti i verskih pokreta na religijskom tržištu, kojima „racionalni” čovek sadašnjice pokušava prevladati svoju ovozemaljsku „ugroženost”.

Dosadašnja analiza društvene uloge religije, zasnovana na teoriji sekularizacije i metodi ankete, većma je obuhvatala priznate, tradicionalne religijske institucije i zanemarivala religijske pokrete i prakse koji su nastajali i odvijali se izvan njih. No, takva se teorijsko-metodološka praksa najednom pokazala nedostatnom u susretu sa zakonitostima religijskog tržišta i prelazom sa „religijske obaveze” na „religijsku potrošnju”:

„...sve (je) veći broj onih koji žele osobno iskusiti vjeru, sve je veći broj onih koji odbacuju tradicionalne oblike vjerskoga iskaza nastojeći ga zamijeniti osobnim susretom s Najvišom Stvarnošću, na temelju čega se u SAD-u, navodi Knoblauch, razvila ‘sociologija religioznog iskustva’ u kojoj sociolozi religije, koristeći se rezultatima etnologa, ‘promatraju iskustva kao mjesto posredovanja i povezivanja između društva i individuma’. (...) Ne umire, dakle, religija u modernom društvu, nego umiru dosadašnji oblici i načini kršćanskoga svjedočenja i iskazivanja vjere (Markešić 2005, 104, 107).”

Uz teoriju sekularizacije, TRI nameće se kao važnija teorija, posebno u SAD, gde je pojedini autori proglašavaju „novom paradigmom” (Warner 1993) u sociologiji religije.

„Rasprava o primeni teorije racionalnog izbora i ekonomske teorije, na oblasti ljudske aktivnosti van sfere ekonomskog ponašanja u užem smislu je, naravno, široka i trajna, i nije ograničena na oblast sociologije religije. Ako se pokaže uspešnom u drugim oblastima,

povećaće se njeno prisustvo i u sociologiji religije i možemo očekivati da se o njoj još dosta čuje. S druge strane, može se dogoditi da uspeh u oblasti proučavanja religije više nego išta uveća njenu moć i ugled u društvenim naukama u celini, ukoliko, naravno, do takvog uspeha dođe (Hamilton 2003, 373).”

Konkretno, unutar sociologije religije postavljeno je pitanje može li se povući analogija između religije i tržišne ekonomije (Stark and Bainbridge 1987b), odnosno, može li se odnos između božanskog i ljudskog svesti tek na jednostranu ekonomsku logiku „maksimiziranja nagrade”?

Dok ljudi razmatraju za i protiv članstva u crkvi, oni uvek prave neku implicitno ili eksplicitno racionalnu analizu ulaganja (Stark and Finke 2000), odnosno vagaju predviđenu cenu i beneficije svoje odluke, ponašajući se na način da maksimiziraju svoju neto korist.

TRI poistovećuje religijske sa ekonomskim sredinama: religije i religijske grupe su kompanije uključene u nadmetanje za klijente koji, pak, prave racionalne izbore među dostupnim proizvodima. Vrednost verske ponude ustanoviće se pomoću izjava koje daju pouzdani izvori kao što je nečija verska zajednica (Stark and Iannaccone 1997) ili Biblija. U verskoj sferi pojedinci teže ostvarenju konkretnih koristi, odnosno obezbeđivanju željenih nagrada, nedostupnih prirodnim sredstvima – poput, na primer, života posle smrti – zbog čega se okreću *kompensatorima*:

„Kompenzatori su postulati o nagradi zasnovani na objašnjenjima koja teško podležu nedvosmislenoj proveri... No, kompenzatori se zapravo odnose na postulate da će se željena nagrada dobiti pod uslovima koji teško podležu verifikaciji. Kompenzatori su neopipljiva obećanja koja nadomešćuju željenu nagradu i imaju osobine priznanice čija se vrednost uzima na reč. Ona predlažu strategiju dobijanja željene nagrade na takav način da se njihova objašnjenja vrlo teško, a možda i nikako, ne mogu izložiti proveri (Старк и Бејнбриџ 1987а, 185–86).”

Pluralistička društva pružaju veći broj kompenzatora, odnosno uvećavaju ponudu religijske robe (Iannaccone 1992).

Oštri kritičari TRI smatraju da se religijsko ponašanje „ne može razjasniti primenom očekivanja ekonomske racionalnosti ili modela racionalnog izbora”, odnosno da bi takav pristup „imao smisla samo u potpuno sekularnom društvu” (Bruce 1993, 193). Primena ekonomskih modela na religijska ubeđenja inicirana je analizom uspona crkava na američkom religijskom „slobodnom tržištu”, zbog čega se neosnovano pomislilo da se troškovima i nagradama mogu objasniti povećani nivoi religijske mobilizacije.¹⁰ Međutim, religije nisu primarno zasnovane na delovanju usmerenom na postizanje koristi, već na delovanju na bazi verovanja, a verovanja se ne mogu birati voljno. Izbor verovanja nije ekvivalentan načinu izbora kupovine proizvoda, verovanje predstavlja privrženost istini, a ne stvar jednostavne kupovine.

„Iako čovek može iskazati ritualističku posvećenost religijskoj praksi uprkos svojim slabim verovanjima, subjektivno iskustvo natprirodnog jeste i uzrok i posledica jakih verovanja, a posledice, ili svakodnevna akcija, obično su proizvodi verovanja (Bankston III 2002, 313).”

Jedan broj autora ne spori teškoće u tretiranju složenih ljudskih podsticaja za delovanje u verskom polju, ali naglašava da zbog toga ne treba odbaciti ideju „religijske ekonomije”:

„... predlažem da religijsko verovanje posmatramo kao društvenu robu, proizvedenu i održavanu interakcijom između onih koji su u isto vreme i njeni proizvođači i njeni konzumenti. Iako čovek ne bira da veruje direktno i samo na osnovu svoje želje, na način na koji bi neko izabrao sopstvenu vrstu dezodoransa, zahtevi za verovanjem ugrađeni u društvo mogu navesti pojedince da uzmu udela u interaktivnoj proizvodnji verovanja. (...)

Izbor verovanja... je bio proces koji je obuhvatao kulturno određenu potražnju izvesnih stilova verovanja, izbora socijalnog delovanja koje je proisteklo iz potražnje i verskih privrženosti zasnovanih na informacijama pruženim od strane društvenih veza (Bankston III 2002, 311, 319).”

Srž kritika upućenih na račun TRI svodi se na nedostatak empirijskih verifikacija zasnovanih na premisama racionalnog izbora.

¹⁰ Detaljno o obrascima religijskog izbora u uslovima postojanja slobodnog tržišta u religiji u Americi u: Finke and Stark 1992.

II UZORAK, ORGANIZACIJA I TOK ISTRAŽIVANJA, METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

1. UZORAK ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je obavljeno na uzorku krštenih vernika romske nacionalnosti nekoliko protestantskih verskih zajednica na teritoriji jugoistočne Srbije (Hrišćanska baptistička crkva, Jehovini svedoci, Hrišćanska adventistička crkva i Evanđeoska pentekostalna crkva). U uzorak su uključene i romske i neromske starešine pobrojanih verskih zajednica, kao i verske vođe većinskih religija (Srpska pravoslavna crkva i Islamska zajednica).

Struktura uzorka je sledeća:

- vernici romske nacionalnosti Hrišćanske baptističke crkve (5 intervju),
- vernici romske nacionalnosti Jehovinih svedoka (10 intervju),
- vernici romske nacionalnosti Hrišćanske adventističke crkve (15 intervju),
- vernici romske nacionalnosti Evanđeoske pentekostalne crkve (30 intervju),
- romske i neromske starešine (14 intervju) i
- verske vođe većinskih religija (SPC i Islamska zajednica) (6 intervju).

2. ORGANIZACIJA I TOK ISTRAŽIVANJA

2.1. Prostorni okvir istraživanja

Istraživanjem je obuhvaćena zasebna kulturno-religijsko-geografska teritorija pet okruga sa ukupno 27 opština – *Nišavskog* (Aleksinac, Ražanj, Svrlijig, Merošina, Doljevac, Gadžin Han), *Topličkog* (Kuršumljica, Blace, Prokuplje, Žitorađa), *Pirotskog* (Bela Palanka, Piro, Dimitrovgrad, Babušnica), *Jablaničkog* (Crna Trava, Vlasotince, Leskovac, Bojnik, Lebane, Medveđa) i *Pčinjskog* (Surdulica, Vladičin Han, Vranje, Bosilegrad, Trgovište, Bujanovac, Preševo) i gradom Nišom, ukupne površine 14.010 km², sa oko 1,1 milion stanovnika u proseku tokom druge polovine dvadesetog veka. U stručnim komunikacijama ovo područje najčešće se definiše kao *jugoistočna Srbija*, što najviše odgovara sa gledišta geografskog položaja u okviru Srbije (Kpcrññ 2007, 3).

Pozivajući se na Cvijićeva istraživanja, Jovan Ćirić (1979, 6) ističe da ovaj prostor pripada centralnoj zoni Balkanskog poluostrva, u obliku nepravilnog trapezoida u čijim uglovima leže Skoplje, Kosovska Mitrovica, Niš i Sofija (karta 1).

U sklopu geološko-morfoloških uslova, jugoistočna Srbija prostire se na području triju geo-tektonskih celina: 1. zapadne zone venačnih planina (unutrašnjih Dinarida), 2. centralne zone ostrvskih i poluostrvskih planina (srpsko-makedonska masa) i 3. istočne zone venačnih planina (Karpatsko-balkanski luk). Analiza porekla naziva naselja jugoistočne Srbije upućuje da se u oko 65% slučajeva radi o nazivima slovenskog porekla i to, po pravilu, veoma starih. Pod identičnim ili gotovo identičnim nazivima nalazimo ih zapisane u turskim defterima iz početnog perioda turske vladavine ovim prostorima, što znači da su egzistirali i u predturskom, slovenskom feudalnom periodu, a neke od naziva nalazimo zabeležene u srednjovekovnim slovenskim hrisovuljama i drugim zapisima (Ćirić 1979, 10).

Srpsko stanovništvo preovlađujuće je u svim okruzima i skoro svim opštinama jugoistočne Srbije. Od nacionalnosti najbrojniji su Albanci (najviše u opštinama Bujanovac i Preševo), Romi (najviše u opštinama Bojnik, Surdulica, Bujanovac i Bela Palanka) i Bugari (najviše u opštinama Dimitrovgrad i Bosilegrad). Romskog stanovništva nema u samo tri opštine jugoistočne Srbije: Crnoj Travi, Bosilegradu i Trgovištu.

2.2. Vremenski okvir istraživanja

Faze istraživanja realizovane su u sledećim vremenskim intervalima:

2.1.1. Januar–jun 2008. godine

Prikupljanje i analiza etnološke i sociološke građe o nastanku i širenju protestantizma u Evropi, na Balkanu i u Srbiji, pravicima doseljavanja i kulturnom i religijskom identitetu Roma u Evropi, na Balkanu i u Srbiji, kao i istorijatu prihvatanja protestantske vere od strane Roma u Srbiji.

2.1.2. Jul–novembar 2008. godine

Izrada produbljenih intervjua na osnovu standardizovane procedure za razgovor sa Romima vernicima, neromskim i romskim starešinama i verskim vođama većinskih religija u jugoistočnoj Srbiji.

2.1.3. Decembar 2008. godine–mart 2009. godine

Sprovođenje produbljenih intervjua na osnovu standardizovane procedure sa Romima vernicima, neromskim i romskim starešinama i verskim vođama većinskih religija na teritoriji pet okruga (Nišavskog, Topličkog, Pirotskog, Jablaničkog i Pčinjskog) jugoistočne Srbije.

2.1.4. April–septembar 2009. godine

Sređivanje i prenošenje sadržaja audio-zapisa produbljenih intervjua, na osnovu standardizovane procedure, sa Romima vernicima, neromskim i romskim starešinama i verskim vođama većinskih religija u jugoistočnoj Srbiji u tekstualni oblik.

2.1.5. Oktobar 2009. godine–decembar 2010. godine

Kvalitativna obrada tekstualnog sadržaja produbljenih intervjua na osnovu standardizovane procedure za razgovor sa Romima vernicima, neromskim i romskim starešinama i verskim vođama većinskih religija u jugoistočnoj Srbiji i pisanje završne studije.

3. METODE, TEHNIKE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Još je Jakov Jukić (1991, 24), početkom devedesetih godina isteklog veka, upozoravao na nastajući ponor između kvantitativne empirijske sociologije religije, usmerene mahom na crkvenu religioznosti, sa jedne strane, te sa druge, samosvojnog doživljaja svetog i religioznog života pojedinačnog vernika. Svetovni jezik brojeva o religiji, isključivo okrenut kvantitativnim podacima iz anketa u istraživanju religioznosti, pretio je da se preobrazi u „religiju brojeva”, kako se ugledni religiozolog slikovito izražavao. Ovakvu jednodimenzionalnu meru, koja tek fragmentarno zahvata kompleksnost religioznosti, smatrao je nedovoljnom u sociologiji religije za istinsko razumevanje razloga privrženosti religijskoj grupi (Marinović-Jerolimov 2009). Stoga je insistirao na inter-

disciplinarnosti i teorijskom i metodološkom pluralizmu u sociološkom zahvatanju religijskog fenomena, zaključujući kako:

„... budućnost pripada samo onoj sociologiji religije koja uspije izbjeći trostruko opasnosti: da ne postane ideologijom, da se ne pretvori u idolatriju brojeva i da prestane prekoračivati vlastite granice... što neće biti lako ostvariti, ali u znanosti nije toliko važno dosegnuti ciljeve koliko u dosljednosti hodati prema njima” (Jukić 1991, 28).

Sagledavanje savremenih religijskih promena nije moguće bez kvalitativnih podataka, kako u kreiranju celovite slike o tradicionalnoj crkvenoj religioznosti, tako i one koja se tiče manjinske ili necrkvene religioznosti, odnosno onih slojeva religioznosti koji nisu dostupni anketnim upitnicima.¹¹ Put razvoja balkanske sociologije religije, a time i srpske, trebalo bi da se kreće u tom pravcu.¹²

U istraživanju su korišćene standardne sociološke metode (komparativno-istorijski metod, analitičko-deduktivni metod, statistički metod, funkcionalna analiza) i tehnike (intervju, analiza sadržaja, neposredno posmatranje, fotografisanje, audio- i video-zapis).

¹¹ Koristim priliku da zahvalim na nesebičnoj pomoći kolegicama sa Etnografskog (Sanja Zlatanović) i Balkanološkog instituta SANU (Biljana Sikimić, Svetlana Ćirković, Aleksandra Đurić), koje su mi literaturom (Сикимић 2004, 2005, 2008; Златановић 2010) i korisnim savetima iz ugla pripadajućih disciplina umnogome olakšale ovladavanje metodologijom terenskog rada na principu *posmatranja sa učestvovanjem* i upoznavanje sa složenim odnosom između istraživača i sagovornika u istraživačkom procesu.

¹² U koncipiranju metodološkog okvira oslanjali smo se na preporuke svetski uglednih sociologa (Miller 2007; Miller and Yamamori 2007) o upotrebi savremenih, pa i digitalnih (auditivnih i vizuelnih), tehnologija među novim generacijama istraživača u prikupljanju informacija o religioznom životu u današnjici. *Audio-zapis* sadržaja razgovora sa intervjuisanim Romima i neromskim i romskim starešinama malih verskih zajednica i većinskih religija, na bazi detaljno razrađenih *Procedura za razgovor*, praćen je pregrštom kolor *fotografija* visoke rezolucije različitih oblika verničke religijske prakse, kao i *video-zapisom* digitalnom kamerom bogoslužnja iz svake protestantske verske zajednice u koju smo stupali da bismo se pobliže upoznali sa načinom organizovanja njenog verskog života.

3.1. *Produbljeni intervjui na osnovu standardizovane procedure*

- 3.1.1. Produbljeni intervjui na osnovu standardizovane procedure sa *Romima vernicima* protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji,
- 3.1.2. produbljeni intervjui na osnovu standardizovane procedure sa *neromskim starešinama* protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji,
- 3.1.3. produbljeni intervjui na osnovu standardizovane procedure sa *romskim starešinama* protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji,
- 3.1.4. produbljeni intervjui na osnovu standardizovane procedure sa *verskim vođama većinskih religija* (SPC i Islamska zajednica) u jugoistočnoj Srbiji.

3.2. *Analiza sadržaja* (izvršena je istorijsko-sociološka analiza građe o nastanku i širenju protestantizma u Evropi, na Balkanu i u Srbiji, pravcima doseljavanja i kulturnom i religijskom identitetu Roma u Evropi, na Balkanu i u Srbiji, kao i istorijatu prihvatanja protestantske vere od strane Roma u Srbiji).

3.3. *Audio-zapis intervjua* (svi produbljeni intervjui trajno su zabeleženi upotrebom auditivnog digitalnog zapisa).

3.4. *Posmatranje sa učestvovanjem i bez učestvovanja* (vreme pre i nakon završetka produbljenog intervjua sa Romima vernicima iskorišćeno je za uočavanje mnoštva detalja koji dodatno oslikavaju nivo i karakter usvojenosti protestantskog načina života u svakodnevici).

3.5. *Fotografski zapis* (sakupljena je bogata foto-dokumentacija o različitim aspektima verskog života Roma vernika protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji, spoljašnjem i unutrašnjem izgledu domova u kojima žive, kao i molitvenih domova koje posećuju radi zadovoljavanja verskih potreba).

3.6. *Video-zapis* (digitalnim video-zapisom trajno su zabeležene redovne verske službe u molitvenim domovima protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji, kako onim koje Romi posećuju zajedno sa ostalim vernicima, tako i u tzv. „čistim” romskim crkvama).

3.7. *Kvalitativna obrada podataka* (u istraživanju procesa protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji izvršena je *kvalitativna analiza* obavljenih produbljenih intervjua sa: 1. romskim vernicima i 2. verskim vođama /romskim pastorima, neromskim pastorima, verskim vođama većinskih religija/).

DRUGI DEO

PROTESTANTIZACIJA ROMA

I ETNOGRAFSKO-SOCIOGRAFSKI POKAZATELJI RAŠIRENOSTI PROTESTANTSKIH VERSKIH ZAJEDNICA U JUGOISTOČNOJ SRBIJI*

1. BAPTISTI

1.1. Baptisti u JIS

Istorija protestantskog verskog organizovanja na jugu Srbije duža je od pet decenija: ranih pedesetih godina u Leskovac je iz Beograda sa svojim suprugom došla gđa Vera Davidović, verujuća jevanđeoska hrišćanka. Od tog zajedničkog verničkog jezgra nastale su dve sestrinske zajednice: Evanđeoska pentekostalna crkva i Hrišćanska baptistička crkva.

Misionarski duhovni rad baptista na ovim prostorima započeo je, kako smo već kazali, u Leskovcu oko 1964. godine; danas je zajednica okupljena u Deligradskoj ulici broj 2, u blizini pošte i Vatrogasnog doma, pod vođstvom pastora Dragana Stankovića (sl. 4). Vernici su

Slika 4. Hrišćanska baptistička crkva u Leskovcu
(februar 2009)

srpske nacionalnosti, a jedini davno kršteni Rom napustio je sa porodicom „srpski Manchester” i preselio se zbog posla u Vojvodinu.

Oko 1970. godine pridružuje im se manja grupa vernika iz Niša, nadahnuta duhovnom literaturom Sima Ralevića iz Peći. U verničku zajednicu okuplja ih 1980. godine Čedo Ralević, povlačeći se iz zdravstvenih razloga sa mesta punovremenog misijskog radnika u Makedoniji. Kao priznata verska zajednica, Hrišćanska baptistička crkva u Nišu postoji od 1985. godine; nekada je obuhvatala ljude srednje životne dobi, dok danas nedeljnim okupljanjima mahom prisustvuju stariji ljudi i deca. Svojom voljom, potvrđenom krštenjem, baptizam ispoveda oko 150 Nišlija, mada ih je na propovedima redovno tek tridesetak.

U početku su se zarad bogoslužjenja iznajmljivale sale niških bioskopa „Čegar” i „Istra” i Simfonijskog orkestra, sve dok na korišćenje ne dobijaju prostor u Rajičevoj 21. Tačnije, preuređivanjem nekadašnje magacinske zgrade formiran je kutak, sada sa ulazom iz Episkopske ulice broj 29, koji niški baptisti doživljavaju svojim molitvenim mestom (sl. 5). Na crkvenoj adresi u Nišu deluje i dobrotvorna organizacija „Ljubi bližnjega svoga”, zbog čijih se donacija u hrani i odeći za baptiste zna i van malobrojnog verničkog kruga. Hrišćanska baptistička crkva u Nišu pripada Južnom baptističkom savezu.

U gradu Prokuplju, ali i Berilju pored Prokuplja, ima prijatelja crkve među Srbima i rumunskim Romima, odskora i krštenih članova. Nekoliko je vernih porodica srpske nacionalnosti i u Pirotu.

* Prethodno objavljeno u: Тодоровић 2012a, 2012b i 2019.

Slika 5. Hrišćanska baptistička crkva u Nišu (sa sedištem humanitarne organizacije „Ljubi bližnjega svoga”) (mart 2009)

1.2. Romi baptisti u JIS

Tek je desetak krštenih Roma u Nišu. Mlađi među njima aktivno učestvuju u crkvenom radu, sviraju i pevaju u crkvenom horu. Veroučiteljica Dragana Mutišević, i sama romskog porekla, neumorno organizuje dečije časove koje, zajedno sa srpskom, posećuje desetak predškolaca i tinejdžera iz neverujućih romskih porodica iz nekoliko niških mahala. Kaže da su joj najveća prepreka tradicionalni obrasci romskog života: taman kada među najmlađe usade vrednovanje redovnog zaposedanja školskih klupa, roditelji ih i pre isteka osnovnoškolskog ciklusa uvedu u bračne vode. Najizraženija je udaja maloletnih devojčica.

U Šainovcu kod Doljeva postoji grupa od tridesetak romskih mališana i tinejdžera sa kojima starešinstvo iz Niša godinama već predano radi; svesni ostvarenih pozitivnih pomaka u vaspitanju i obrazovanju mladih, njihovi roditelji ne prave nikakve zapreke verskom radu, iako sami nisu prihvatili baptističku veru, niti ih na to neko primorava.

1.3. Hrišćanska baptistička crkva u Beloj Palanci

U Beloj Palanci postoji jedina romska baptistička zajednica u jugoistočnoj Srbiji, na čelu sa romskim starešinom Bojanom Kurtićem, po svemu sudeći raritet i za šire prostore baptističkog delovanja. Tridesetpetogodišnji Bojan završio je srednju muzičku i apsolvirao Višu muzičku školu. Muziciranje je zamenio umetnošću molerisanja, zanatu se učio u vojsci i od tasta, da bi godinu unazad u rodnom gradu registrovao firmu za molersku delatnost. Krstio se 1996, a uloga sveštenika dodeljena mu je kupovinom stambenog objekta namenjenog za obavljanje verske delatnosti. Bez zvaničnog je teološkog nauka, ali je zadobio poverenje Čeda Ralevića, pastora iz Niša, kao dugogodišnji član ekipe zadužene za podršku instrumentalnim delovima bogoslužnja.

Neuspešno pokušavajući u dva navrata da se skrasi u izdvojene prostorije verničkih domova, zajednica tek u trećem pokušaju dobija stalnu adresu u belopalanačkom naselju „Murice”, šćućurenom između opustelih placeva nekadašnjeg pogona fabrike za izradu obuće „Vesna”, neuređene obale reke Nišave i železničke pruge (sl. 6). Čini ga dugačak niz prizemnih i jednospratnih kućica, sve nalik jedna drugoj, uz koje leluja utaban zemljani put.

Slika 6. Prostorna lokacija romske baptističke crkve u Beloj Palanci (decembar 2008)

Naime, Hrišćanska baptistička crkva iz Niša sopstvenim sredstvima kupila je 2000. godine grubo oziđanu jednospratnicu sa prostranim dvorištem (sl. 7) od lokalnog Roma opredeljenog da život nastavi u inostranstvu i darivala je na upotrebu svojim tadašnjim vernicima romske nacionalnosti.

Slika 7. Spoljašnji izgled romske baptističke crkve u Beloj Palanci (decembar 2008)

U dve prostorije u prizemlju – gornji etaž nije osposobljen za stanovanje, tek predstoji malterisanje zidova i ugradnja stolarije, ali je to ostavljeno za neka bolja vremena – živi starešina sa suprugom Žaklinom i šestogodišnjim prvencem Andrijom, dok se u najvećoj, od kojih tridesetak kvadrata, nedeljom okupljaju Romi iz grada. Da nije propovedaonice, sa usađenim drvenim krstom na prednjoj strani i „bubnjare”, sa zadatkom da u hladne zimske dane zagreva prisutne, spremno bi pomislili da smo zabasali u muzički studio (sl. 8). Dve velike zvučne kutije, mikseta sa pojačalom, dva mikrofona, klavijature, set bubnjeva, električna i obična gitara i mnogo kablova razbacanih po podu.

Na jednoj stolici su flomasterom ispisani raznobojni papiri većeg formata. Žaklina ponosno izjavljuje da svakog nedelnog podneva organizuje jednočasovni rad sa romskom decom iz ulice, uči ih religioznim pesmama, čitaju odlomke iz Biblije i upućuju molbe Bogu za dobro zdravlje i sreću najmilijih (sl. 9). Mlađariji iz verničkih porodica pridružuju se drugari čiji roditelji nisu članovi crkve, ali im je dozvoljeno da se zajedno druže

i zabavljaju. Stariji se okupljaju u kasnim popodnevним satima, najčešće od 18 časova. U drugoj polovini prostorije uredno je poredano tridesetak drvenih stolica, mada grupa broji uglavnom desetak odraslih članova, krštenih i nekrštenih.

Bojan nam je pojasnio da sadašnji vernici predstavljaju jezgro novog organizovanja, započetog dve-tri godine unazad. Prvobitna, brojnija grupa, na čijem čelu je takođe bio Rom, sastavljena u vreme početaka verskog organizovanja u Beloj Palanci, više ne postoji. Starešina se preselio, mnogi verujući su se ohladili u

Slika 8. Unutrašnji izgled romske baptističke crkve u Beloj Palanci (decembar 2008)

Slika 9. Detalji sa dečijeg časa u romskoj baptističkoj crkvi u Beloj Palanci (decembar 2008)

veri, a kumovalo je tome i postupno izostajanje humanitarne pomoći, množini suštinski razlog redovnog posećivanja nedeljnih okupljanja. Zato on veruje u braću i sestre čijem verskom uzdizanju neposredno doprinosi, naglašavajući čistotu njihovog izbora i ubeđenost u misiju koju su započeli među belopalanačkim sunarodnicima.

2. ADVENTISTI

2.1. Adventisti u JIS

Hrišćansku adventističku nauku u Nišu prvi su proповedali literarni evanđelisti i kolporteri iz Novog Sada još daleke 1920. godine (Ђуришић 2009). Marta 1923. godine formirana je i prva crkva i počelo održavanje redovnih subotnjih i nedeljnih bogoslužjenja; u molitvenom domu u ulici Sedmog jula broj 21 od 1948. godine, preuređenom i obnovljenom septembra 1975. godine (sl. 10).

Hrišćanska adventistička crkva u Nišu središte je Južne crkvene oblasti Jugoistočne evropske unije Hrišćanske adventističke crkve i ima oko dve stotine vernika.

Radom vernika niške crkve u sestrinstvo crkava Južne oblasti primljene su i dve nove crkve: 1994. godine crkva u Prokuplju, a 2004. godine ona u Pirotu. Humani-

Slika 10. Hrišćanska adventistička crkva u Nišu (decembar 2009)

tarna organizacija „Adra” prepoznatljiv je znak adventista i u Nišu. U Leskovcu, takođe, postoji Hrišćanska adventistička crkva, u blizini nekadašnjeg Zdravstvenog dispanzera (sl. 11).

U Vranju je, iznad autobuske stanice, još krajem sedamdesetih godina prošlog veka postojala zgrada u kojoj su se okupljali verni ljudi, da bi se 1992. preselili u zgradu pored sadašnje Pošte (sl. 12).

Slika 11. Hrišćanska adventistička crkva u Leskovcu (februar 2009)

Slika 12. Hrišćanska adventistička crkva u Vranju (februar 2009)

2.2. Romi adventisti u JIS

U adventističkim crkvama u Srbiji malo pažnje se obraćalo na Rome kao potencijalne vernike, tako da je njihovo pojavljivanje bilo stihijsko i malobrojno.¹³ Početkom novog milenijuma, sa jačanjem sveukupnog društvenog interesa za položaj romske populacije, unutar niške crkvene administracije planski se pristupa pojačanoj evangelizaciji među Romima. Najpogodnijim okvirom terenskih aktivnosti određeno je podsticanje otvaranja tzv. romskih crkava: širenje Jevanđelja u izvornom okruženju, prilagođeno kulturološkim osobenostima romskog naroda. Dve hiljade i druge godine, sa bazom u Donjem Brijanju, selu nadomak Leskovca sa već uveliko formiranom verničkom populacijom među romskim stanovništvom, u kući sina vernice baka Deske, započinju aktivnosti na otvaranju novih crkava u Vinarcu, Bojniku, Surdulici, Vranju i samom Nišu. One su uključivale kako biblijsko proučavanje, tako i humanitarni i edukativni rad, najpre sa ženama i decom. Intenzivno se radi između jeseni i proleća, u vreme zimske pauze kada se Romi obično vraćaju svojim domovima, kako bi predahnuli od naporinih poljoprivrednih sezonskih poslova u Vojvodini i kvantitativne trgovine u Beogradu. Uz podršku tadašnjih pastora leskovačkog okruga Aleksandra Macure i Branka Lukića, radom koordinira pastor Slavko Tasić iz Leskovca.

Niški Romi adventisti od samih su početaka zajedničarili u veri sa srpskom braćom i sestrama u zgradi u ulici Sedmog jula broj 21 (sl. 13). Prvi Rom adventista u Nišu bio je Husein Selimović, kršten još davne 1947. godine.¹⁴ Veru je primio preko svoje supruge poreklom iz Makedonije, sestre Dauta Selimovskog, deklarisanog adventističkog vernika iz skopske opštine Šuto Orizari. Bogoslužjenja su posećivali, pored Huseinove

Slika 13. Detalj sa zajedničkog bogoslužjenja adventista u Nišu (decembar 2008)

porodice i njegovog mlađeg brata, Romkinja po imenu Mađida i još jedan Rom iz Prokuplja.¹⁵

U Beograd mali, najvećoj romskoj mahali u „Vilinom gradu”, takođe se pokušalo sa instaliranjem romske crkve. Okosnicu je činila kućna grupa u domu Slavice Asanović,¹⁶ jedne od najstarijih i najagilnijih adventistkinja. Formirano verničko jezgro, u iznajmljenom prostoru, pozivalo je rođake i prijatelje da se pridruže svakodnevnoj realizaciji različitih sadržaja: neoficijalne diskusije o biblijskim tekstovima, odgovori na pitanja zainteresovanih posetilaca, pevanje duhovnih pesama i slično. Jednom ili dva puta u toku nedelje sastancima je prisustvovao i pastor iz niške crkve, upoznajući prisutne sa osnovnim adventističkim verovanjima. Uprkos višemesečnom trudu, projekat je neslavno okončan otkazivanjem gostoprimstva od strane vlasnika zakupljenih prostorija, taman kada se lokalno stanovništvo priviklo da u ustaljenim terminima posećuje neformalna okupljanja.

¹³ Ocene iznesene u elektronskoj prepisci sa Velimirom Radovanovićem (1950), vođom misionstva za Južnu crkvenu oblast Hrišćanske adventističke crkve (uža Srbija, Crna Gora i Kosovo), a zatim i predsednikom Južne crkvene oblasti u periodu između 2001. i 2007. godine u Nišu. Današnje nameštenje gđina Radovanovića vezano je za Hrišćansku adventističku crkvu u Požarevcu. U međuvremenu, na Protestantskom teološkom fakultetu u Novom Sadu stiče zvanje magistra teoloških nauka (Misiologija).

¹⁴ Podaci dobijeni od Momira Đurišića (razgovor vođen u prostorijama HAC u Beogradu, 7. decembra 2010. godine), predsednika Južne oblasti HAC između 1968. i 1975. godine, sa sedištem u Nišu.

¹⁵ Husein Selimović i njegov brat i anas su među živima. Prvi je sa stanom u Kanadi, a drugi u srpskoj prestonici.

¹⁶ Priču potvrđuje sama Slavica u intervjuu obavljenom u njenom domu 29. 12. 2008. godine.

Slika 14. Romska adventistička crkva u Vinarcu, pokraj Leskovca (februar 2009)

U leskovačkoj Hrišćanskoj adventističkoj crkvi godinama su se okupljali zajedno vernici srpske i romske nacionalnosti, sve dok Romi nisu oformili sopstvenu zajednicu u Vinarcu, naselju tri kilometra udaljenom od Leskovca, početkom dvehiljaditih. Zapravo, opremljen je gornji sprat doma Ljiljane i Desimira Zekića i pretvoren u crkveno zdanje (sl. 14), kapaciteta tridesetak mesta, koje posećuje dvadesetak Roma i Romkinja (aktivno ne više od pet ili šest).¹⁷ U grad su nastavili da dolaze mahom okolni seoski Romi.

U romskoj mahali u Vranju 2004. godine, da bi bila pristupačnija Romima vernicima kojima je bilo teško da putuju nekoliko kilometara do centra grada, izgrađena je i romska Adventistička crkva, sa mogućnošću prijema četrdesetak vernih duša. Preciznije rečeno, „zalepljena” je za porodičnu zgradu porodice Čerimović, u celosti opredeljenoj za adventizam, na placu otkupljenom sredstvima za izgradnju novih molitvenih domova Južne crkvene oblasti (sl. 15). Štaviše, Momirov sin Acko obavlja ulogu starešine. Petnaestak je krštenih Roma,

¹⁷ Nerija Ajdarević-Nera, zajedno sa suprugom pionir adventizma u Vinarcu, ispričala nam je da su prvobitni dogovori išli u pravcu izgradnje nove zgrade na placu od tri i po ari na jednoj lokaciji u selu ponuđenoj po vrlo povoljnoj ceni. Kasnije je odluka preinačena i molitveni dom je izgrađen manjim novčanim sredstvima, opremanjem sprata iznad porodične kuće Zekića.

Slika 15. Romska adventistička crkva u Vranju (februar 2009)

Slika 16. Romska adventistička crkva u Dragovcu, pokraj Bojnika (februar 2009)

neredovno se okupljaju, najpre zbog posvećenosti teškim fizičkim i sezonskim poslovima, usled neizvesne egzistencije.

U Dragovcu, naselju tik pored Bojnika, adventisti takođe imaju prelepu novu zgradu u kojoj se okupljaju verni Srbi i Romi iz bliže i dalje okoline. Gradnja je završena 2005. godine na zasebno kupljenom i ograđenom placu, sa mogućnošću bogoslužjenja istovremeno pred oko 200 vernika (sl. 16). U narodu je bije glas da je

„romska crkva”, mada Romima nije pravo zbog toga i potenciraju da su otvoreni za sve adventiste iz čitave južne Srbije. Veliki evangelizacioni talas zahvatio je ovaj kraj početkom dvehiljaditih, a kulminirao je zajedničkim biblijskim krštenjem (uronjavanjem u vodu) dvadesetpetoro vernika (sedamnaest iz Bojnika i osam iz Donjeg Brijanja) 1. marta 2003. godine u crkvi u Donjem Brijanju.¹⁸ Većina nije izdržala stroge adventističke zahteve u pogledu ispravnog života i „otpala” je od vere, tako da sadašnja grupa oličava novi talas, sačinjen od povratnika i novih članova.

2.3. Hrišćanska adventistička crkva u Donjem Brijanju

Višedecenijsko postojanje adventisti sedmog dana imaju i u Donjem Brijanju, gde je u dvorištu Živote Mirkovića podignuta crkvena zgrada, u kojoj se mahom okupljaju verni Romi iz tog i okolnih sela (sl. 17). Može se slobodno reći da je crkva u Brijanju „porodila” i one u Dragovcu i Vinarcu, jer se rodbinskim i prijateljskim vezama vera u Hristov drugi dolazak postupno prihvatala u susednim mestima, najpre među romskom populacijom.

Pre pune tri decenije je Života Mirković, privatni građevinski preduzimač, prihvatio adventistički stil života i na sredokraći između Niša i Leskovca, sa željom da približi učenje retkim verujućima i proširi među neverujuće, u sopstvenom dvorištu preuredio nekadašnji objekat za stanovanje i posvetio ga crkvenim poslovima. Bez posebne novčane nadoknade, Života i njegova porodica sa mnogo pažnje brinu o izgledu crkve i njenom održavanju.

Dugo godina obavljao je i ulogu starešine, pomno nadgledajući i podmirujući verničke potrebe, a poslednjih nekoliko se povukao, ostavljajući naraslim mlađim snagama da se dokazuju. Zoran Zekić iz susedne Međe izdvaja se među njima, mada još uvek nema status starešine. Čest gost na službama je i Acko Ćerimović, romski adventistički starešina iz Vranja, koji je, inače, prihvatio adven-

Slika 17. Spoljašnji izgled romske adventističke crkve u Donjem Brijanju (februar 2009)

Slika 18. Unutrašnji izgled romske adventističke crkve u Donjem Brijanju (februar 2009)

tizam tako što je oženio mlađu Životinu kćer Jasminu. U veri je petnaestak vernika, mahom Roma, iz sela i bliže okoline (sl. 18). Iako ih Romi vernici redovno pozivaju, prijatelji i podržavaoci adventista srpske nacionalnosti izbegavaju da posećuju ovu crkvu, zbog epiteta „romska”.

¹⁸ Krštenju je prisustvovao i dr Radiša Antić, tadašnji predsednik Jugoistočne evropske unije (Bosna, Srbija, Crna Gora, Makedonija) i dekan Teološkog fakulteta HAC u Beogradu.

3. PENTEKOSTALCI

3.1. Pentekostalci u JIS

Malobrojni vernici iz lebanskog kraja prvobitna okupljanja imali su u skromnoj seoskoj kući Slobodana Stankovića, u selu Šumane, na pola puta između Lebana i Gornjeg Vranovca.¹⁹ Ostrašćeni seljani, orkestrirani od tadašnje Državne bezbednosti,²⁰ u dva navrata demolirali su propovedaonicu i prisilili verujuće da se presele u Lebane, u dom Vere Stanković, udate Randelović. Vremenom su dograđene dve dodatne crkvene prostorije, a negde početkom osamdesetih godina i zasebna zgrada u Pane Đukića broj 16, i danas mesto zajedničkih nedeljnih bogosluženja Srba i Roma (Roma u većem broju) (sl. 19).

Prvi jevanđeoski hrišćani u Leskovcu, pored pomenute Vere Davidović, bili su bračni par Mitković, Ćirilo i Miroslava. Ćirilo je kasnije postao prvi pastor u Leskovcu; sa starošću, povukao se na službu u Lebane, a 1976. rukopoložen je za pastora Miodrag Stanković. Šezdeset i četvrte godine prošlog veka kupljena je zgrada u ulici Maksima Gorkog 22, a ranih osamdesetih i stara predratna vila, porodična kuća trgovca Dimitrijevića u broju 21 (sl. 20). Stara zgrada u broju 22 služila je za romska bogosluženja, sve dok u naselju „Slavko Zlatanović” nije postavljen šator, donacija Francuskih Roma Sinta, nadaleko i naširoko pronoseći tako ime „Crkve pod šatrom”. Godine 2005. došlo je do podela na Protestantsku evanđeosku crkvu „Zajednica Roma” i Duhovni centar evanđeoske crkve „Svetlo”. Od 2007. godine u „Svetlu” svoja su bogosluženja počeli da drže i verujući Kinezi.

¹⁹ Dragocene podatke o počecima verskog organizovanja u jugoistočnoj Srbiji pružio nam je u zasebnom intervjuu Stefan Stanković, sadašnji leskovački pastor, inače mlađi sin rodonačelnika pentekostalizma Miodraga-Mije Stankovića. (Iznenadna Mijina smrt 24. februara 2009, tik pred zakazani razgovor u Leskovcu, uskratila nas je za mnoga izvorna svedočanstva o tome kako je izgledalo propovedanje biblijskog nauka pre gotovo pola veka.)

²⁰ „Zašto kažem da je u pitanju Državna bezbednost? Zato što je mnogo godina kasnije, kada je izvesna ličnost iz političkih krugova, vrlo poznata u Lebanu i okolini, otišla u penziju, onda je mojoj tetki prišla, pošto su ionako manje-više komšije, Lebane je malo, dve ulice dalje, i priznala da su sve oni sve to radili, orkestrirali i tražila oprostjenje (izvod iz intervju sa Stefanom Stankovićem).”

Slika 19. Duhovni centar evanđeoske crkve „Radosna vest” u Lebanu (februar 2009)

Slika 20. Spoljni izgled Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu (maj 2007)

Radi se o multifunkcionalnom centru, opremljenom da odgovori različitim potrebama verničke populacije. Postoje: trpezarija i prostorija za dnevnu rekreaciju, spavaonica sa desetak ležajeva za goste crkve, radio-stanica „Šalom Romalen” za emitovanje duhovnih sadržaja i sala za sastanke (sl. 21, 22, 23 i 24).

Slika 21. Unutrašnji izgled Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu (februar 2009)

Slika 23. Spavaonica (februar 2009)

Slika 22. Trpezarija (februar 2009)

Slika 24. Studio radija „Šalom Romalen” (februar 2009)

Zametak delovanja Duha svetog među Nišlijama predstavljao je trud Miodraga Stankovića s početka sedamdesetih godina prošlog veka, u vidu paralelne ispo­moći jačanju niške, leskovačke i kruševačke zajednice. Drugi, takođe skroman po učinku, predstavljao je po­kušaj pastora Gorana Maksimovića iz prve polovine poslednje decenije dvadesetog veka. Ustrojena je for-

malno Evanđeoska crkva „Radosna vest” 1996. godine, a zgradu u sopstvenom vlasništvu u Episkopskoj ulici br. 82a ima tek od 2005. godine (sl. 25). Verničko jezgro na bogosluženjima činilo je ispočetka tridesetak tadašnjih studenata – danas zajednica ima oko četrdeset krštenih vernika, mahom Srba.

Slika 25. Evanđeoska crkva „Radosna vest” u Nišu
(decembar 2009)

3.2. Romi pentekostalci u JIS

I u Srbiji je transformacija romskog manjinskog religijsko-konfesionalnog statusa u većinskim verama u dominantnu prisutnost u manjinskim verama i verskim zajednicama najvidljivija na primeru jevanđeoskog pentekostalizma (Đorđević 2005b).

Prva romska porodica u Leskovcu koja je primila Hrista bili su ukućani Romkinje Sevde, koja je služila u domu Ćirila Mitkovića, pentekostalnog propovednika, davnih šezdesetih godina prošlog veka. Retka slika i za sadašnjost, a nekmoli za to vreme – Srbi i Romi za stolom u vreme nedelnog ručka – trajno je opredelila Sevdu da protka sopstveni život verom i molitvom i uzornim ponašanjem zainteresuje brojne sunarodnike za nov hrišćanski nauk.

No, više od biblijskih pouka, suštinski su pentekostalizmu Rome privukle *molitve za zdravlje* Miodraga Stankovića, kada je sredinom sedamdesetih godina prošlog veka preuzeo vođenje službe i crkve u Leskovcu. I sam u jednom životnom trenu isceljen od bolesti, mladi pastor uvek je spremno izlazio u susret Romima u potrebama, telesnim ili duševnim, pojedinačnim ili

porodičnim.²¹ Leskovačkim mahalama prepričavalo se da „crkva leči bolesne”, odnosno da su usrdne molitve za ozdravljenje starešinstva delotvornije od zvanične medicine. Same starešine, pak, radije su to predstavljale kao božiji odgovor verujućima: porod nerotkinjama, muškog naslednika u kući, očišćenje od tumora i izraslina na telu itd. Bilo kako bilo, grupe Roma iz Podvorca, Sat-male i novog naselja „Slavko Zlatanović” tiskale su se nedeljom pred zgradom u Maksima Gorkog broj 22 i navele odgovorne u crkvi da pokrenu „misiju u misiji”, tj. formiraju zasebnu „Zajednicu Roma”. Ova je zajednica kasnije iznedrila i mnoge druge u neposrednom okruženju, urbanom i ruralnom.

Kao što smo prethodno napisali, važna godina u verskom životu Roma pentekostalaca u gradu na Dubočici jeste 2005, kada se trećina vernika, na čelu sa starešinama Šerifom Bakićem i Bojanom Rasimovićem, vratila u okrilje srpske zajednice „Svetlo”, dok je ostale nastavio da predstavlja Selim Alijević. Ova deoba neposredno je uzrokovala izdvojeno nastajanje novih zajednica pod patronatom Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” i Protestantske evanđeoske crkve „Zajednica Roma”.

„Zajednica Roma” agilnija je u misionarskom radu. Manjih molitvenih grupa i misijskih stanica ima u Prokuplju, Surdulici, Vladičinom Hanu, Beloj Palanci, Pirotu i Bujanovcu. Jednako i u Žitnom potoku, Razgojni i Pečenjevcu, kao i u Dubovu, pored Bojnika. Okupljanja su najčešće u domu nekog od vernika, koje periodično posećuju starešine iz Leskovca. U Prokuplju verne predvodi Marjan Stanković, student druge godine Biblijske škole, na koga leskovačka centrala ozbiljno računa u budućem propovedničkom radu.

U zavisnosti od skromnih finansijskih mogućnosti i snalažljivosti samih vernika na terenu, pojedine zajednice počele su da rade u iznajmljenim ili prostorijama u sopstvenom vlasništvu. Tako, na primer, Leskovcu nadomak je Bošnjace, gde u romskoj mahali u centru postoji osnovnim građevinskim trudom osposobljena zgradica (sl. 26), namenjena okupljanju tridesetak Roma, koje predvodi Nenad Durmišević.

²¹ Konsultovati izvorna sećanja Miodraga Stankovića, objavljena u: Stanković 2007.

Slika 26. Ispostava Protestantske evanđeoske crkve „Zajednica Roma” u Bošnjaku (februar 2009)

Slika 28. Ispostava Protestantske evanđeoske crkve „Zajednica Roma” u Vranjskoj Banji (mart 2009)

Slika 27. Ispostava Protestantske evanđeoske crkve „Zajednica Roma” u Vranju (februar 2009)

Posebna pažnja posvećena je kontaktima sa braćom i sestrama u susjednom Vranju, započetim još ranih devedesetih godina prošlog veka. Starešine Dalibor Jašarević i Nenad Bektašević nalaze se na usluzi obraćanima u Hristu, a prostorije za bogoslužjenje dobrovoljno je ustupio Jovica Jašarević (sl. 27). Pokrenuli su i crkveni sajt na <http://romskacrkva.com>.

Udovoljava se verskim potrebama pedesetak Roma i u osam kilometara udaljenoj Vranjskoj banji. Ele-

Slika 29. Ispostava Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u Vranju (mart 2009)

mentarno je opremljeno za bogoslužjenje potkrovlje porodične kuće Kadire Asanović (sl. 28).

U Vranju i Vranjskoj banji deluju i filijale leskovačkog Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo”. U starom gradskom jezgru, u Gornjoj Čaršiji, tek nekoliko desetina metara od spomenika Bakiji Bakiću, ocu romske trube, u iznajmljenoj prostoriji u prizemlju jedne porodične zgrade (sl. 29) okuplja se tridesetak Roma pentekostalaca.

Slika 30. Ispostava Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u Vranjskoj Banji (mart 2009)

Slika 31. Protestantska evanđeoska crkva Duhovni centar „Zajednica Roma” u Nišu (mart 2009)

Pod zakupom je i prostorija u Vranjskoj banji (sl. 30), u koju dolazi da poslušá propovedi i slavi Boga dvadesetak vernika.

Kao odvojena zajednica, u mahali na Jevrejskom groblju u Nišu, u Mramorskoj ulici broj 11, deluje Protestantska evanđeoska crkva Duhovni centar „Zajednica Roma” (sl. 31), sa tridesetak krštenih vernika i stotinak simpatizera. Starešina Rama Jašarević sa supru-

gom i decom stanuje u kući pokraj crkve; nije Nišlija, već se doselio iz Leskovca zarad misije među sunarodnicima u gradu na Nišavi.

3.3. Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma” u Leskovcu

Dvadeset i prvi septembar 1986. godine istorijski je datum za jevanđeoski pentekostalizam u Srbiji. Tog dana, u Leskovcu su osvećeni objekti Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u ulici Maksima Gorkog, ali i otvorena prva „Zajednica Roma” u tadašnjoj Jugoslaviji (Starešinstvo Protestantske evanđeoske crkve 2007). Jedna crkva, a dve zajednice u dva objekta: srpska u broju 21, a romska u broju 22.

Mnogi su tada rizičnim ocenili korak u podeli bogoslužjenja na srpskom i romskom jeziku, strahujući od osuda za podvajanje u Hristu dveju nacija. Bilo je, pak, među njima i onih duboko ubeđenih da Romi zasluđu da dostignutu duhovnu slobodu izražavaju u potpunosti u skladu sa sopstvenim temperamentom. Ekspresija u iskazivanju šta im je na duši nije bila jednaka kao kod braće Srba: brže, glasnije i bučnije su pevali, vatrenije su se molili, stajali su i tapšali, uzdizali ruke i poglede ka tavanici. Prekopirane stihove iz anglosaksonskih pesmarica komponovali su u skladu sa poznatim romskim melosom, tekstopisali su osobeni doživljaj Boga na maternjem jeziku. Državu i dalje nisu imali, ali su postali ravnopravni članovi carstva božijeg. Dobili su svoju crkvu i jedan sasvim novi identitet. Rečju – slavili su Boga na romski način!

Po okončanju dvogodišnjeg duhovnog učenitva u *International Bible Training Institute* (Evanđeoska biblijska škola) u Burgess Hill-u u Engleskoj, Miodragu Miji Stankoviću i njegovim sinovima Stanku i Stefanu priključuje se 1991. godine kao starešina, a zatim i kao prvi romski pastor, mladi i perspektivni Selim Alijević (Kurčić 2003). Početkom dvehiljaditih za starešine se rukopolažu i Šerif Bakić i Bojan Rasimović. Timskim radom dat je nemerljiv doprinos aktivnom širenju Jevanđelja među leskovačkim Romima. U nadolazećem vremenu, broj krštenih vernika premašio je brojku hiljadu, sa još najmanje toliko prijatelja crkve i povremenih posetilaca.

Dečiji, tinejdžerski i omladinski časovi, kasnije i sestrinski, osposobili su čitavu generaciju novih vernika, ornih da uskim i prenatrpanim uličicama u mahalama neumorno pozivaju na nedeljna bogoslužjenja u različitim terminima, jer nisu svi mogli odjednom da se smeste u malen prostor. Problem je umnogome razrešen 1. aprila 2001. godine, postavljanjem velikog plavo-belog šatora,²² veličine 25 puta 15 metara, na kupljenoj parceli na broju 35 u Karađorđevoj ulici u Naselju „Slavko Zlatanović” (dvorište negdašnjeg skladišta preduzeća „Dva jarana”) (sl. 32). Prijavljeno je kod nadležnih organa versko okupljanje na novoj adresi, ali se nije sve završilo na tome. Učestali prigovori komšija srpske nacionalnosti sa početka ulice, ali i iz šireg reona, zbog navodne buke i neprimerenog ponašanja, kulminirali su rešenjem komunalnih organa da se šator demontira ili sruši. Starešinstvo je pametno reagovalo, obaveštavajući sve raspoložive štampane i elektronske medije o kršenju građanskih i verskih sloboda i formirajući „živi štit” pred objektom sastavljen od preko hiljadu mladih i starih vernika, ali i najmlađe dece. Držala se propoved na otvorenom, pevale su se božje pesme, upućivale molitve Hristu. Predsednik leskovačke opštine nije želeo da rizikuje javnu reputaciju, pa su kompromisom smirene strasti i obezbeđen opstanak šatoru (Куртић 2008). Istovremeno, prostor u Maksima Gorkog broj 22 pretvoren je u humanitarno skladište, odnosno sedište dobrotvornog društva „Oaza”.

Taman se stišala jedna, usledila je druga bura. Iz razloga suprotstavljenih pogleda na buduću crkvenu organizaciju, a pominjana je i crkvena nedisciplina, početkom 2005. godine došlo je do rascepa dotada jedinstvene „Zajednice Roma”. Pod istim imenom i vođstvom pastora Selima Alijevića, člana Glavnog starešinstva i koordinatora romskih zajednica Protestantske evanđeoske crkve u SR Jugoslaviji, ostala je veća grupa Roma, dok se manja, na čelu sa romskim starešinama Šerifom Bakićem i Bojanom Rasimovićem, priklonila, bolje reći, vratila matičnom gnezdu – Duhovnom centru „Svetlo” i zajedničkim bogoslužnjima sa Srbima u Ma-

Slika 32. Današnji izgled „Crkve pod šatrom” u Leskovcu (februar 2009)

ksima Gorkog 21. U pogledu ustrojstva, „Svetlo” se odredilo kao samostalna crkvena opština na jugu Srbije, nezavisna od Beograda.

Poljuljano je poverenje mnogobrojne verničke populacije. Jedni su naprasno prestali da posećuju obe zajednice, tiho i bez reči iskazujući nezadovoljstvo učinjenom reorganizacijom. Sa druge strane, uzdrmane su čitave familije: otac se priklonio Selimu, a sin izabrao Šerifa, dovodeći do usijanja porodične odnose. Asistent Selima Alijevića, Goran Saitović, potvrđuje da zajednica danas okuplja tristotinak krštenih vernika i isto toliko prijatelja (navedena srazmera važi i za zajednicu „Svetlo”).²³

Crkva u novom naselju nastavila je da se razvija. Pored šatora, postupno su osposobljavane postojeće zgrade čvrste građe za izvođenje raznih oblika aktivnosti. Danas postojeći kompleks obuhvata upravnu kancelariju, učionicu sa školskim priborom za rad sa podmlatkom (sl. 33), kuhinju za osveženje i lake obroke, rekreativni prostor (sl. 34) i radio-stanicu.

Glavni deo crkvenih aktivnosti u „Zajednici Roma” obavlja se na romskom jeziku, od redovnih bogoslužjenja, do pouke u veri sa najmlađim uzrastom. Gostuju li na službama neromi, nepisano je pravilo da pastor propo-

²² Leskovački Romi u tome nisu nikakvi ekskluzivci. U nemogućnosti da smeste hiljade novih vernika, pridošlih da čuju propovedi o „Bogu na zemlji”, brazilski pastori neprestano su prinuđeni da iznajmljuju velike plavo-bele cirkuske šatore (Ђурђаковић 2005, 66).

²³ Vodivši planirane intervjue, iz razgovora sa običnim vernicima iz obeju zajednica mogao sam da zaključim da postoji raspoloženje za uspostavljanjem ponovnog jedinstva. Izgleda da je na crkvenim vođama da pronađu praktični način kako da to izvedu, na dobrobit svijui.

veda na srpskom jeziku. Sat vremena pre ustaljenog termina bogoslužjenja – sredom i nedeljom od osam-naest časova – počinju da pristižu prvi vernici u prostrano crkveno dvorište: onima iz udaljenih mahala ili gravitirajućih mesta, kao i za stare i slabo pokretne, namenjen je iznajmljeni kombi. Posećenost je bolja vikendom, kao i generalno pred najhladnije godišnje doba, kada se Romi vraćaju sa jesenjih sezonskih poslova diljem Srbije u svoje domove da prezime. Na vratima stoje redari i đakoni, poslužitelji zaduženi za organizovanje i sprovođenje crkvenih obreda: pozdravljajući svakog pojedinačno, usmeravaju ih prema središnjici prostrane sale. Unutrašnji zidovi šatora obloženi su lakiranom lamperijom, sa ciljem maksimalnog zadržavanja toplote kada zaguđe vetrovi i snegovi.

Neupućene i nepripremljene posmatračice zatiče neuobičajena scena, dok se obavljaju poslednja štimovanja na bini: pojedini vernici smenjuju se u glasnom emotivnom izricanju molitava upućenih Bogu pred ostalom braćom i sestrama. Tapacirane drvene klupe zaposedaju mahom žene, kako starije, zabradene i pogurene, tako i mlađe, bez marama, vrlo često s odojčecom u naručju ili sitnom dečicom uz skute. Svoje mesto na jednom kraju imaju osnovnoškolci i srednjoškolci. Odeća koju vernici imaju na sebi daleko je od sjaja i kvaliteta posetilaca bogoslužjenja kod adventista i Jehovinih svedoka; nije nova, ali je čista i uredna. Prvi centralni red, naspram uzdignute bine sa ozvučenom govornicom i muzičkim instrumentima, uobičajeno je namenjen gostima i prvacima. Primetna pažnja posvećena je članovima muzičke pratnje: klavijature, tarabuka, bubanj, gitara i bas-gitara, sa izdvojenim mikrofonom za prateće vokale pevačice. Posebno zadužen mladić barata laptopom i na razvučenom platnu na zidu smenjuje tekstove pesama i biblijske citate zastupljene u propovedima i molitvama pastora, za sve one koji nisu najbolje ovladali Svetim pismom.

Jednom ili dvema pesmama pobožnog karaktera uspostavlja se jedinstvo prisutnih u sali, pre nego što pastor Selim Alijević, sa mikrofonom u ruci, uputi pozdravne reči i uvodnom molitvom pozove na zajedničko obraćanje Hristu, tzv. slavljenje Boga. Sledi blok pesama prepoznatljivog hrišćanskog sadržaja, u tonu romskog melosa. Zaneseni, redovno zatvorenih očiju, vernici različito manifestuju silazak Svetog duha: jedni sede, mnogi su uspravljeni; nečije su ruke u vazduhu, dok

su drugima prekrštene preko grudi ili spuštene niz telo; jednima su glasovi gromoglasni, drugi tek tiho izgovaraju stihove; pojedina su lica oblivena suzama ili bolnim grimasama, dok druga krase savršena mirnoća. Sve je podređeno ličnom doživljaju, podržanom treštućom muzikom iz moćnih zvučnih kutija. U specijalnim prilikama nastupa i crkveni hor, kompletirajući sa muzičarima tim za slavljenje. Snimljeno je nekoliko CD-ova sa romskom duhovnom muzikom, koji se besplatno distribuiraju.

Slika 33. Prostor za rad sa najmlađima (februar 2009)

Slika 34. Prostor za rekreaciju (februar 2009)

Slika 35. Detalj iz rituala krštenja novih vernika (decembar 2007)

Slika 36. Novokršteni vernici (decembar 2009)

Nakon slavljenja, prisutni slušaju propoved iz Biblije, sa jasnom moralnom porukom. Pastor čita stihove na srpskom jeziku, ali ih pojašnjava i obrazlaže na romskom. Iza toga sledi još jedan blok pesama, a kraju večernjeg okupljanja prethode molitve za potrebe vernih. Iz žamorne gomile koja izlazi u noć izdvoji se pokoja majka sa detetom u naručju ili nevoljna osoba u pratnji, zamolivši za direktno upućenu pastorovu reč. Nekoliko puta godišnje, obavezno u Dane Pentekosta, krste se novi članovi, iz Leskovca i iz manjih mesta u kojima crkva ima svoje vernike (sl. 35 i 36).

Slika 37. Proglašenje novog crkvenog odbora u 2009. godini (februar 2009)

Pastoru u radu pomaže crkveni odbor (sl. 37), koji imenuje jednom godišnje. Čine ga ugledni predstavnici crkve, svedočeci promenama u navikama blagotvorno dejstvo Hrista u njima. Operacionalizaciji postavljenih zadataka doprinose i ini drugi saradnici: učitelji veronauke, dežurni evidentičari, sestrinske vođe, molitveni koordinatori, vođe humanitarnog rada itd.

Od početka 2009. godine u crkvi funkcioniše dečije obdanište, a od 2005. godine program lokalnog dometa emituje „Radio Emanuel” na 98,2 megaherca. Oformljena je i stalna internet stranica na <http://zajednicaroma.com/php/show.php>.

4. JEHOVINI SVEDOCI

4.1 Jehovini svedoci u JIS

Vernike Hrišćanske verske zajednice Jehovinih svedoka u Nišu okupljaju dve Skupštine – Niš-Jug i Niš-Sever, organizaciono vezane za pokrajinu kojoj pripadaju i Vranje, Leskovac, Prokuplje, Aleksinac, Kruševac, Zaječar, Bor, Negotin i Kladovo. Krštenim članovima i prijateljima, njima oko dvestotinak, omogućeno je da se od 2005. dva puta nedeljno susreću u Dvorani kraljevstva u Skopljanskoj ulici broj 3.

Skupštine Jehovinih svedoka postoje još i u Leskovcu (oko 80 vernika okupljaju se u zgradi u sopstvenom

vlasništvu u neasfaltiranom delu ulice Dubočica broj 131, pored Trgovačke škole) (sl. 38) i Vranju (oko 100 vernika, takođe u sopstvenoj zgradi u ulici Đure Đakovića 23/1) (sl. 39), a molitvenih grupa ima u Aleksincu (20 vernika), Prokuplju (20 vernika), Bojniku (deset vernika) i Pirotu (deset vernika).

Slika 38. Zgrada Jehovinih svedoka u Leskovcu (februar 2009)

Slika 39. Zgrada Jehovinih svedoka u Vranju (februar 2009)

4.2. Romi Jehovini svedoci u JIS

Službu propovedanja ulicama gradova jugoistočne Srbije obavljaju zajedno braća i sestre srpske i romske

nacionalnosti. Na ravnopravan način zastupljeni su Romi i u ostalim aktivnostima koje Svedoci svakodnevno obavljaju. U dve Skupštine u Nišu četrdesetak ih je. Skupštine u Leskovcu (od 2006) i Vranju (od 2004) već imaju i proizvedeno starešinstvo iz romskih redova: u naselju „Slavko Zlatanović” u Leskovcu, u istoj ulici u kojoj se nalazi pentekostalna „Crkva pod šatrom”, živi sa porodicom Danilo Veselović, a u Vranjskoj banji Nenad Bekić. U Leskovcu je dvadeset i pet, a u Vranju tri-deset Roma Jehovinih svedoka.

4.3. Skupština Jehovinih svedoka Niš-Jug u Nišu

U centralnom gradskom jezgru, preko puta Islama-gine džamije, u prelepoj zgradi u Skopljanskoj ulici br. 3 smeštena je „Dvorana kraljevstva” Jehovinih svedoka (sl. 40). Vernike okupljaju dve Skupštine – Niš-Jug i Niš-Sever, organizaciono vezane za Pokrajinu kojoj pripadaju i Vranje, Leskovac, Prokuplje, Aleksinac, Kruševac, Zaječar, Bor, Negotin i Kladovo. Stotinu i devedeset krštenih članova od 2005. godine dva puta nedeljno obavlja bogoslužjenje; prethodno, od početka sedme decenije 20. veka, vršena su u Železničkoj br. 9. Službu propovedanja van hrama obavljaju braća i sestre srpske i romske nacionalnosti; Roma je ne više od četrdesetak.

Slika 40. Zgrada Jehovinih svedoka u Nišu (decembar 2008)

PUTEVI I FAKTORI PROTESTANTIZACIJE ROMA

I PUTEVI PROTESTANTIZACIJE ROMA*

1. MISIONARENJE

1.1. Pojam misionarenja

Pojam „misionarenje” (lat. *missio*, poslanje) ima svoje *unutrašnje* i *spoljašnje* značenje. Pod unutrašnjim misionarstvom podrazumevamo

„rad crkve među svojim vernicima, u cilju održavanja i unapređenja njihovog verskog i moralnog života (Драшковић 1982, 19)”

a u spoljašnjem smislu razume se kao

„aktivnost religioznih organizacija kojom one šire svoja vjerovanja među sljedbenicima drugih religija da bi ih obratili na svoju vjeru” (Mandić 1969, 315),

„djelovanje predstavnika jedne vjerske zajednice usmjereno na pridobivanje pripadnika drugih religija” (Cvitković 2005, 288),

„pokret ili akcija za obraćanje nevernika, obično nehrišćanskih, zaostalih naroda, u hrišćanstvo (Drašković 1982, 20)”

„sistematski trud da se hrišćanstvo proširi na nehrišćanske narode poučavanjem, propovedanjem i socijalnim delovanjem” (Enciklopedija živih religija 1990, 459).”

Misija je „djelovanje neke religijske zajednice u širenju svog naučavanja”, a misionar

„osoba koja obavlja vjersku misiju među sljedbenicima drugih vjerovanja (Cvitković 2005, 287–88).”

I evangelizacija u užem smislu označava upućivanje „u načela i ideje evanđelja”, a u širem

„djelatnost neke kršćanske zajednice među narodom; naviještanje evanđelja; obraćanje u kršćanstvo” (Cvitković 2005, 135),

odnosno

„proces kojim se pripadnici naroda, što su predmet kolonizacije, obraćaju na jednu od kršćanskih religija (Mandić 1969, 162).”

Počeci hrišćanskog misionarstva vezuju se za ličnost i delo Isusa Hrista, odnosno misionarska putovanja i misionarsku propoved njegovih učenika i apostola Pavla po Maloj Aziji, Grčkoj i Palestini (oko 45–58). Početkom drugog veka hrišćanstvo je dospelo do Britanije na severu i do Persijskog zaliva na istoku, Rimsko Carstvo postaje hrišćansko u V veku, do slovenskih naroda stiže u IX-X veku, a između VII i XII veka proširuje se na Nemačku i Skandinaviju. Najeza islama i otomansko osvajanje Carigrada 1453. godine sele centar rimokatoličke misije preko Atlantskog okeana: Španci dospevaju do Centralne i Južne Amerike, Portugalci do Brazila, a Englezi i Francuzi do Severne Amerike. U isto vreme, Portugalci su stizali na Daleki istok, postavljajući temelj za širenje misija po Aziji. U XVII veku u Indiji se razvijaju prvi protestantski misionarski programi, a u ranom XIX i u Kini²⁴ (Енциклопедија живих религија 1990, 459–60).

Istinska hrišćanska misionarska aktivnost u Aziji započinje tek u XIX veku. Naročito je tome doprineo

²⁴ Pojedini autori (Mandić 1969, 162) na hrišćansko misionarstvo gledaju kao na sredstvo imperijalističkog prodiranja u kolonije i učvršćenja ekonomskih i političkih pozicija kolonista među urođeničkim stanovništvom: „Njegovi rezultati markantno su ocijenjeni u uzrečici koja kola u Africi: ‘Kada su k nama stigli misionari, onda smo mi imali zemlju, a oni Bibliju. A sada je obratno: mi imamo Bibliju, a oni zemlju’”.

* Delovi poglavlja prethodno objavljeni u: Тодоровић 2008b, 2009, 2011. i 2015.

protestantski duh vođen trgovačkom aktivnošću u Novom Svetu, u kombinaciji sa širenjem obrazovanja kao sredstvom za odvikavanje od idolopoklonstva i praznoverja. Propoved hrišćanskih protestantskih misionara među prosvćenim slojevima velikih religijskih tradicija Azije nije davala značajnije rezultate, uglavnom iz straha od odbijanja od dotadašnjih religijskih veroispovedi, ali jeste među nižim društvenim klasama i plemenskim kulturama.²⁵ Tragom protestantskih, razvile su se i rimokatoličke misije, uključujući u misionarsku delatnost, pored verskih redova i posebno organizovano najšire verništvo (na primer, Društvo za širenje vere, osnovano u Lionu 1822. godine). Ostaće zabeleženo da je i Pravoslavna crkva sredinom XIX veka razvila misionarsku aktivnost, ponajviše u Altajskim planinama u Centralnom Sibiru, na Aljasci (koja je do 1864. pripadala Rusiji) i u Japanu.

1.2. Misionarenje i Romi

U tri se talasa odigrao proces protestantizacije juga Srbije i svaki od njih odlikovao je karakterističan način misionarske delatnosti, između ostalog i među romskim porodicama.

1. Prvi talas započinje *pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka*,²⁶ kada pristižu prvi verujući iz Beograda i iz severnih krajeva negdašnje SFRJ, najčešće u vidu kolportera i literarnih jevanđelista. Oni su pronosili „radosnu vest o Hristovom drugom dolasku” i prodavali duhovnu literaturu, izazivajući znatiželju među stanovništvom koje ih je primalo u svoje domove, slušalo njihove propovedi i kupovalo Biblije i ostalu versku literaturu. Ubrzo iza toga opredeljivali su se za odanu slu-

žbu Bogu, na jedan drugačiji način no što su to činili njihovi preci vekovima unazad; domovi su im postajali su mesta za sastanke malih molitvenih grupa, na kojima se bogoslužilo i obavljala putem biblijskih časova priprema zainteresovanih osoba za krštenje, većito uz podozrenje komšija i pod prismotrom partijskih vlasti. Ti retki pojedinci predstavljali su plodno tle na koje je pala protestantska reč, a njihove porodice rasadnici budućeg verskog delovanja u bližem i širem okruženju.

Reč Božja širena je „od usta do usta” među rođacima i prijateljima i na bogoslužjenjima prilikom kućnih okupljanja ili, pak, preko dopisne Biblijske škole, tačnije upućivanjem zainteresovanih pojedinaca na poštanske biblijske tečajeve.

2. Drugi talas započinje *krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka*. Narasli broj redovnih posetilaca, najčešće subotnjih ili nedeljnih, bogoslužjenja naterao je verske vođe da izađu iz skučenih porodičnih domova i pojedinačne molitvene grupe objedine u zajedničkom prostoru, najčešće iznajmljenom, a postupno i u novoformiranim crkvama, na opštinskim ili placevima imućnijih vernika, koji bi preinačivali funkciju postojećih ili gradili nove zgrade na sopstvenim imanjima.

Vidan je angažman prvog stasalog duhovno opismenjenog kadra, proisteklog iz dečjeg, omladinskog i sestrinskog pogona verskih zajednica. Oni versku opredeljenost potvrđuju organizovanjem masovnih javnih evangelizacija (iznajmljujući velike hotelske ili bioskopske sale), uličnim deljenjem traktata građanstvu i posetom njihovim domovima i već izgrađenom prepoznatljivošću u dobrotvornom radu. Naime, pomenute devedesete godine period su u kome su protestantske dobrotvorne organizacije („Adra”, „Ljubi bližnjeg svog”) aktivno pomagale humanitarnom pomoći najugroženije slojeve domaćeg i izbegličkog stanovništva, prvo u vreme hiperinflacije i sankcija, a kasnije i tokom ratnih zbivanja na bivšem jugoslovenskom prostoru.

3. Treći talas povezan je sa demokratskim promenama u Srbiji *početkom dveiljaditih godina*, kada su stvorene pretpostavke za slobodnije versko delovanje, kako tradicionalnih i priznatih, tako i tzv. malih verskih zajednica.

²⁵ Trevor Ling (2003, 419) navodi statističke podatke nemačke rajnske misije u području Batak na Sumatri: „Posle prvih dvadeset godina misionarske delatnosti, do 1881, rezultat je bio 7.500 preobraćenika; u sledećih dvadeset godina postao je to masovan pokret, sa prilivom od 103.000 preobraćenih domorodaca. Pošto je protestantsko hrišćanstvo imalo u vidu preobraćanje pojedinaca, i njihovo uvođenje u Crkvu kao *pojedina*ca, prema načelu jedan po jedan, takvi masovni pokreti porodili su probleme za čije savlađivanje protestantizam nije bio valjano opremljen”.

²⁶ Ponegde ove aktivnosti kreću i ranije, još dvadesetih i tridesetih godina, kao na primeru Adventističke crkve u Nišu. Više o tome u: Буриших 2009.

U svim većim gradovima, ali sve više u palankama i među seoskim stanovništvom, baptisti, adventisti, Jehovini svedoci i pentekostalci uveliko institucionalizuju uslove za rad, najčešće uz pomoć većih, matičnih zajednica iz inostranstva. Kupuju objekte u sopstvenom vlasništvu ili iznajmljuju prostor u kome bogoslužjenja održavaju prve školovane ili iz lokalnog verništva proizvedene verske starešine, organizuju izdvojene časove veronauke s dečjim i omladinskim uzrastom i proširuju delatnost organizujući kulturno-umetničke (posebno o Božiću i Uskrsu) i sportske, kao i savetodavne i edukativne sadržaje.

Pokušavajući da usklade svoje poslanje sa izazovima novog milenijuma, mnoge verske zajednice postaju otvorenije za interesovanja najmlađih generacija vernika u pravcu aktivne eksploatacije savremenih tehnoloških pomagala u promociji najvažnijih verskih načela. Sve je više internet-prezentacija lokalnih crkava putem kojih postaju dostupne informacije o terminima i sadržaju bogoslužjenja, audio-zapisi propovedi pastora, kao i niz drugih obaveštenja iz religijskog života.

No, o kom god periodu i kojoj god pogodnosti da govorimo, biblijska istina najbolje se prenosila u direktnom kontaktu. Živa reč i poziv rodbine, komšija i prijatelja najupečatljivije su uticali na nove prijatelje crkve da prenebregnu suspregnutost tradicijom i zakorače božjim putem. Oduvek se verovalo iskustvu najbližih, posebno kada oreol svetosti nije dozvoljavao laž i prevaru. A posebno kada su na delu bila svedočanstva o delotvornosti Svetog duha u isceljenjima od teških bolesti i svakojakih drugih nesreća.

Ko su prvi Romi s juga koje je dotakla evangelizatorska reč „trećeg kraka” hrišćanstva?

1. Najpre, *azilanti* iz kriznih devedesetih godina prošlog veka i sezonski radnici u inostranstvu, najčešće u neposrednom okruženju (Italija, Austrija, Nemačka...). Obavljajući svakodnevne poslove ili čekajući papire u sabirnim centrima, susretali su se na ulicama evropskih metropola sa ćutljivim, ali urednim „stajalima” koji su nudili versku literaturu slučajnim prolaznicima. Ili su primali u svoje domove najčešće dvočlane ekipe nasmejanih ljudi koji su poznatim jezikom govorili o Bogu i životu posle smrti, temama koje su i njih mučile u tuđini, a nisu imali sa kim o njima da probore. Posle dužeg ili

kraćeg odsustva, vraćali su se svojim domovima, donoseći i novoprimita religijska uverenja. Obično bi se pridružili već oformljenim kućnim grupama ili bi njihovi domovi predstavljali jezgro budućeg verskog organizovanja pripadajuće religijske zajednice.

2. Sledili su, zatim, *sezonski radnici* po Vojvodini (kopanje kukuruza i krompira, branje višanja i grožđa, sadnja loze...). Napoličareći „trbuhom za kruhom” čudili su se pozivima nepoznatih ljudi da posete njihove crkve, a još više ljubaznom, gotovo rodbinskom prijemom od strane većinskog naroda koji ih je, prema tadašnjem iskustvu, uglavnom „častio” podozrenjem i ni-podaštavanjem, neretko psovka i batinama.

3. Oni koji nisu mogli „preko grane” do posla ili su izbegavali težak fizički rad na otvorenom, odvajkada su se okretali trgovini, trajnoj odrednici tegobnog romskog opstajanja. Tako su *sezonski prodavci robe na kvantaškim pijacama* u srpskoj prestonici bili u prilici da prvi među svojim siromašnim sunarodnicima sa juga poslušaju uputstva o bogougodnom ponašanju u obojzvetovnom zarad sigurnosti vaskrsenja u onosvetovnom životu. Ponešto od deljene literature bi sačuvali, a pokoju reč i zapamtili da je prenesu najbližima u rodnim mahalama u hladnim zimskim danima.

4. Konačno, bili su to i svi oni Romi u velikim i malim gradovima jugoistočne Srbije koji su iz prikrajka bili u prilici da dođu u dodir sa dobronamernim ljudima na koje okružujuće pravoslavno stanovništvo nije gledalo sa odobravanjem. Zbivalo se to na dva načina: ili su *služili u njihovim kućama*, postajući članovima proširene porodice ili su svojim očima *gledali Božji odgovor na molbe propovednika* za ozdravljenje nevoljnih članova sopstvenih porodica. Njihova kasnija svedočanstva bila su najbolja preporuka za dobar prijem protestantskih učenja među ostalim Romima u kraju.

1.2.1. Forme prve biblijske pouke

Različitim je načinima reč Božja pristizala u romske domove u jugoistočnoj Srbiji: 1. putem dopisne Biblijske škole, 2. preko uličnih misionara i posetilaca u domovima, 3. za vreme trajanja „dana evangelizacije” i gostovanja stranih evangelizatora, 4. preko rodbine, prijatelja i komšija, 5. slušajući propovedi starešina na bo-

gosluženjima, 6. posećujući dečije i omladinske časove u crkvama, 7. zahvaljujući isceljujućem učinku molitava za teške bolesnike itd.

1. Dopisna Biblijska škola

„Pročitam knjigu ‘Pokajanje’, bila adresa izdavača, pište tamo: ako vas nešto interesuje dalje, pišite na tu i tu adresu. Ima Jevandelje po Luki, njihovo tumačenje, pa ima Izlazak, Stari i Novi Zavet. Ja napišem na tu i tu adresu, pošaljite mi to i to, to je bilo Arandelovac, to je brat od ovog Čedu...”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Ovako. Najstarija ćerkica je meni 32 godine. Dok sam ja bila u drugom stanju, moj suprug, ja sam radila tad, on je iš'o u Beograd, možda ste čuli kako Romidu u Beogradu da rade, na Kalenić pijaci. I moj suprug je iš'o tako. Njemu su dali na pijacu, adventisti su mu dali ono iz dopisne biblijske škole, onu prijavu. I onda je on to, posle nedelju dana kad je doš'o, pokazao mi je to, i oni su mu objasnili kako treba da se dopisuje. Kad je doš'o kući, mada prethodno je on, kažem, dobro nije baš tad bio bolestan, on je kasnije se razboleo. I onda, ovaj, pita: ‘Hoćemo li da se dopisujemo?’, meni je to bilo interesantno: ‘Pa, važi’, rek'o. Napišeš to, tvoje ime i prezime, tvoju adresu i sve to, i onda je on to slao, to je u Rakovici, ta škola. I poslao je svoju adresu, nema ni nedelju dana nije bilo, oni su mu poslali dve male one brošurice i u njoj je bilo prazna koverta sa njihovom adresom, samo pozadi ti tu adresu da staviš. Iz te dve male kao lekcije, pročitaš sav sadržaj i onda imaš jedno onako, jedan listić sa pitanjima iz toga, ti odgovaraš na ona pitanja to što si pročitao. I onda ti to šalješ, pošto imaš praznu kovertu unutra, šalješ te odgovore, i oni ti šalju odgovore sa ocenom, i ponovo one dve brošurice sa ponovo pitanja. I tako, dvadeset i čet'ri lekcije ima. I tako smo upoznali istinu, ne tad baš, to je bilo, ona se rodila, i sve je bilo u radu. Taj prvi biblijski tečaj je završio, trebali smo na drugi, on je otiš'o na pos'o, ja sam posle posla oko ćerkice bila zauzeta i nismo upisali drugi biblijski tečaj, tako je ostalo.”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„... I jednog dana, prolazio sam ulicom i dali su mi traktat, dopisna biblijska škola. Ja sam pitao šta je to, kako je, kažu: ‘To je ako želiš sam da proučavaš Bibliju, naručiš, pošalješ to, Biblija ti sama stiže kući’. E,

pa to je ono što meni treba. I onda sam rešio da sam proučavam, stizale su lekcije iz Rakovice, tako. To je bilo 1995. godine. I onda mi je stiglo da podignem diplomu, prvi biblijski tečaj, u Niš...”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

2. Ulični misionari i posetioci domova

„Primio sam gi u Nemačkoj od Nemaca, nemačkih Jehovinih svedoka, na ulici.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Primio sam 1996. Mene nisu posećivali, posećivali su moju suprugu. Oni su počeli da, oni su poučavali sa Bekićevom suprugom, moja žena i Bekićeva supruga. Zajedno su, dve starije žene, sestre, su došle i oni su počeli da podučavaju, u Nemačkoj. (...) Došli su Jehovini svedoci kod nas, mi smo ljudi gostoprимljivi i onda nikoga ne odbijamo, i onda su naišli kod nas, bili su u službi, išli su od vrata do vrata, videli su prezime na pošti, jer oni nisu išli kod Nemce, jer jedna je bila Slovenkinja, a druga Bosanka.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

3. Dani evangelizacije uz učestvovanje stranih evangelizatora

„Došao sam 2002. septembra, krajem septembra, početkom oktobra, kad je bila evangelizacija u Adventističkoj crkvi, baš u samoj Dvorani. Tu je doš'o Džek Sekvira, misionar iz Čikaga, valjda. I onda je govorio o Hristu, o dva Adama.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Znate kako, obično kad je zima, mi to i danas praktikujemo ovde, kad je zima, ljudi ne rade, i uvek su kući. Mi smo ovde mahom svi građevinci i kad je leto svi pobegnemo svaki na svoju stranu. Ali, zimi smo tu i to vreme se koristi da se dele traktati, mi to kažemo pozivnica, da ljudi dođu na predavanja da slušaju predavanja o Bogu. I onda smo mi bili zainteresovani, razumete. Ali, bilo je toga i ranije, i pre nego što sam bio oženjen, da ne slažem, možda i desetak puta su ljudi bili uporni, posećivali ljude i delili im pozivnice da dođu. Mi nismo bili zainteresovani, verovatno ni vreme nije bilo, ne znam. Prve godine kad sam se oženio, opet smo dobili pozivnicu, pa smo rekli, ‘ajde da idemo da čujemo. Bio je propovednik Igor Bosnić, iz Herceg Novog i održavala se šest ili devet večeri, svake večeri u

šest sati uveče, u Brijanju u crkvi propoved. Pozivnicu nam je doneo brat Života, starešina crkve.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

4. Rodbina, prijatelji, komšije

„Prva osoba koja mi je govorila da dolazim u crkvu bila je jedna sestra koja je pre dolazila isto u crkvi, sad ne dolazi, znači, zove se Danijela, mi smo je zvali Caka. Znači, ona je dugo vremena uticala na mene, znači, da ja počnem da dolazim u crkvu i da će dosta da se promeni u mom životu.”

N.-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Imala sam jedanaest, dvanaest godina, otprilike Vesnine godine, i moja rođena teta je proučavala sa Jehovinim svedocima. Bio je deda Stojan, sestra Ljiljana, oni su propovedali, pričali, tako da mi je to bilo zanimljivo, interesantno, nekako sam se vrlo srećno osećala... To mi je jako bilo lepo, dopao mi se njihov glas, čak se sećam da su mirisali na nove knjige, to mi je nekako ostalo upečatljivo. Mirisali su tako sveže, to mi je bilo upečatljivo, stala sam pored njih i mirisala ih.”

B. K., 30, Jehovin svedok, Vranje

„A devedeset i druge, treće, četvrte bila je jedna baba Mara, naša komšika tu, vernica Adventističke crkve, poznavala je jednu babu tu, tri ulice od nas i dolazila je redovno kod nas. Kad bi došla, bio je običaj da pročitamo nešto iz Biblije i obavezno da se pomolimo. Nama je to bilo simpatično i drago, maltene smo stvorili naviku i znalo se da kad ona dođe, to je tako, nešto o Bogu popričamo, nešto novo saznamo, da se pomolimo, da nas, kao tinejdžerke, malo kritikuje i podučavala nas da se predamo Bogu, da ostavimo cigarete, mi smo pušile, ja, sestra, mama, baba. To je tako trajalo čet'ri godine.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Jedna naša sestra u Hristu, ona je umrla, ja kopam, tu imamo iza kuće jednu njivicu, ona došla, kaže: ‘Baci tu motiku, sedi da pričamo. Ajde ti da dođeš u našu crkvu, ti si za našu crkvu’. Kažem: ‘Miroslavka, pa ja sam udata, pa imam porodicu, ne mogu, pa muž će da me brani, ne mogu...’. Ma ona kaže: ‘Ajde...’. ‘Pa, treba mi zejtin, ja mast trošim...’. ‘Ja ću da ti dajem zejtin, samo dođi...’. I tako ja, malo po malo sa njom.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Sad ću ti kaŕem. Znači, majka je njegova, ovo mi je deverićić, Neško, od devera, majka je njegova bologala od rak. I tako, moja ćerka je bila, da ti kaŕem, u Leskovac imam ćerku udata, i ona išla u crkvu. I ona dođe kod mene ovde i kaŕe na mene: ‘Majke, kako vi ne znate šta je Bog? Da vidiš, majke, šta je dobro u Boga da idete, kaŕe, da verujete, da idete po crkvu’. ‘Kakvu crkvu, mori’, ja gu kaŕem. Pa, kaŕe, tako i tako, ‘ja idem već čet'ri godine idem u Leskovac, ima crkva’. Ja ne znam to.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„Mene je uzor bio, na primer, moj stric, on preko dvadeset pet godina svira u crkvi, još dok smo bili zajedno u šatoru tamo. U njemu sam video ja neku promenu. Dok je bio muzičar, on je kol'ko puta, diŕem se u pola noći, čujem galamu, dođe sa svirke pijan, počne da tuče ženu, deca počnu da plaču, sva mu deca bila mala. Ja otrčim kod njega, hvatam ga, dal' je to šporet, dal' je to sto, on sve to prevrće, stakla počne da lomi, ženu da bije, ja non-stop trčim, branim ga, nemoj. I kad je počeo u crkvi, to više nema. Ja sam uvideo da se kod njega nešto dešava i ja sam poš'o tim putem.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

5. Propovedi starešina u crkvi

„Prvo biblijsku pouku sam primila od moje sestre, ona je u Beograd ŕivela, rođena sestra, a ona je, pa, od moje sestre koja je bila u Švajcarsku. Za vreme raspusta vodim decu kod roditelja tamo, rade na pijacu. I kod sestre spavamo, i ona će da ide u Dvoranu: ‘Oćeš, sine, da ideš sa mnom?’. ‘Ajde, radoznalost, da vidim gde ide. I otišli smo tamo, i svako se pozdravlja sa mnom: ‘Stanimirka, jel' ti ovo sestra, odakle je, kako je?’ Da vam kaŕem, meni suze idu od uzbuđenja da li postoji ovakav narod kod nas! Pošto i vi možda znate, svako ogovaranje, s tobom dobro, čim se okrene, ona ogovara. A ovo je bilo, onako da me dirnulo, i predavanje, i sve to posle.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„I kaŕem vam, nakon toga bila je ta evangelizacija u donjoj Crkvi, i slušajući te propovedi, te serije predavanja, ja sam odlučio da budem malo bliŕi, da počnem i ja da proučavam Sveto pismo.”

M. Ć., 48, adventista, Vranje

„ (...) I posle izvesnog vremena, krajem 1997. godine, ja verujem da se moja supruga molila za moje obraćenje i njena majka. Ja sam tri ili čet'ri puta polazio na službe, na naša bogoslužjenja i slušao sam propovedi od našeg brata Stanka. On tako nekako ume da to jednostavno objašnjava reč Gospodnju, da je milina slušati, sada znam da je Duh Gospodnji uticao na moje obraćenje. To je bilo krajem 1997. godine.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Tada to nije smelo javno da se priča, nije smelo da se pominje hrišćanstvo, znači, ljudi nisu znali za Hrista... Kad sam uzela moga supruga, ljudi koji su pošli, u tajnosti, u hrišćansku zajednicu, gde sam ja uvek čula skrivene molitve, uvek sam se prišunjala i uvek sam čula kako oni mole, kako oni lepo pevaju, to se meni jako sviđalo. Kod komšija, u njihovoj kući, kuća do kuće smo bili, u jednoj avliji. Mož' da zamisliš ti, kad čuješ troje, četvoro njih, sakupe se, onda mole, i pevaju, i slave, i ti čuješ i onda se osećaš nekako drugačije. Mene je to privuklo, mnogo me privuklo. Sećam se, ona je preminula, Vera je bila jako dobra žena, živela je sa svojim suprugom. Bilo je siromaštvo, ali kad sam čula kako ona lepo peva i kako ona lepo diže ruke, desilo se, ponekada, da otvaraju vrata, a leto je, a mi se svi pokupimo u avliju, pa posedamo, pa svi gledamo. Onda sam rekla: 'Bože, što bi ja volela ovako, što bi ja volela ovako!' To je bio jedan način, jedan početak da se ja opredelim za Hrista.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

6. Dečiji i omladinski časovi

„Obično je učitelj veronauke pozvao decu na dečji čas. Tu je bio moj komšija i moji rođaci. On je bio učitelj, on se zvao Miki, Miroslav, on je radio, a glavni vođe su bili Bata i Slađa iz Niša. Tu ima i jedna moja komšika Žaklina, oni su tad vodili. Izađemo na ulicu, kao mi sad, i kažemo da je vreme za dečji čas. Jednom kažeš nekome, on zove drugog i tako. Tako sam i ja čula.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Još dok sam bio mali, kad sam počeo da shvatam, moj otac je meni uvek pričao biblijske priče. I ja kad odem na dečjem času, ja sve to znam. Kad neko nešto pita, ja uvek dižem ruku, uvek sam znao. Učili smo to polako na dečjim časovima, pa posle prelazimo na omladinski, pa posle toga rad u crkvi. Tako, znaš, postoje neke osnove na kojima porasteš u crkvi.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

7. Isceljenja od teških i neizlečivih bolesti

„Ja sam bio prisutan, vodio sam neke rezultate od tog maloga, jel' taj mali je bolovao od opake bolesti. On je imao jedanaest godina, ja sam te pločice nosio u Beogradu, u Institutu za majku i dete, tada nisam bio u crkvu. Najveći uticaj je bilo to malo dete, jer kad sam znao šta su sve govorili lekari, a znajući u to vreme, u tom šatoru, znajući kakve su molitve bile za to dete, cela mahala maltene je molila Boga da im usliši molitve za to dete. Niko od nas nije bio preobražen, dok se nije to desilo, osim ćerku. Oni stariji članovi koji su bili, oni su došli u tu kuću i rekli da ima potreba da se mole za to dete. I da su se molili, molili, i verujem da je Bog učinio svoje stvari. Ja sam istog trenutka rešio, doneo odluku da idem božjim putem.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„... E, ovo je najznačajnije nešto što se desilo meni u životu. Iš'o sam ja, dao mi je da napravim, da idem da se plućam na rengenu. Kad sam iš'o na rengen, snimili su me jedanput, pa drugi put, pa treći put: na sva tri snimka pokazuje da imam rak pluća, da je počela metastaza. Zamisli kako sam ja izdržao sve to! Ja sam se izgubio, nisam znao gde se nalazim. Ne znam gde da dolazim, da pođem, ne znam, gledaju me žalosno, šta da radim. Kaže: 'Evo ti, idi do ATD, neka pogleda ove snimke i svoje mišljenje neka da'. Dolazim ja kući, kako dolazim, razbijen sve, totalno, što kažu ljudi, do sto jedan, sve utučen. Doš'o sam kući, pitaju me deca, sin, snaja, ja im kažem, nema šta drugo, samo kukanje, cela kuća se digla u plač, ništa više. Ja se samo mislim, šta da radim, sutra treba da idem u ATD. Za taj dan, veruj mi, za pet kila sam popustio, ne jedem ništa, samo supicu malo. Nema jedenje, oni me nude, gde da jedem, to je sve završeno. Pa, muke, nevolje, šta da radim. Dignemo se ujutru, idemo u ATD, dam snimke, on pogleda lepo, kaže: 'O kojoj osobi se ovo radi?' 'Pa, o meni'. On me gleda, gleda me, gleda, i samo vrti glavom i gleda me onaj čovek. Kaže: 'Šta da ti radim, ne mož' ti pomogne nijedan lek. Nego, evo, ja ću ti dam, pa idi na skener, pa na skeneru bolje će se videti šta treba'. Ja sam imao penicilinski šok pre toga, možda jedno pet godine, možda i deset, i sad za taj skener treba priprema. Pošto ja ne smem penicilin da primam, dali su mi presing, jel' tako, protiv ovaj penicilinski šok, neke tablete su mi dali. Još tri dana, treba da idem na snimanje, ja da popijem svaki dan po jednu, ali sve to bilo zakazano za dva meseca. Ta dva meseca su bila

k'o dvesta godine! Biblija nije bila isključena iz moje ruke, samo je u moje ruke bila Biblija. Spavao s njom, s njom se budim, sve to lepo, samo u moljenju, ništa drugo. U crkvi idem, na supu živim, popustio sam dva'es kila. Svi se molu, pozvao sam jednom Šerifa kod mene da dođe da se moli, doš'o je na pet minuta i otiš'o, nema šta. A ja svakodnevno, ne izađem nigde, čitam, čitam, čitam, pa gde čitam, zaspim, pa molim se, molim se. I tako, prošlo, da te ne slažem, jedno pet-šest dana do snimanja. Tu sam kleknuo na kolena, ali pre toga sam čitao. Ne znam, valjda, pozna-ješ Bibliju, Sveto pismo, u Efescima tamo piše, u petoj glavi, u četrnaestom stihu: 'Ti što spavaš', a to znači, ti što si umoran, 'ustani i vaskrsni iz mrtvih, Hristos će te obasjati'. Ja kažem: 'To meni, Gospode, Bože moj, preporučuješ, ustaću u Tvoje ime, znam da Ti to meni kažeš'. Kleknem tu i počnem da se molim. Počnem da se molim, oni svi tu, jedni potvrđuju to, ja molim, molim, molim, i, brate slatki, ako veruješ, Bog je živ. Osetio sam, evo, jel' osećaš moju ruku, osetio sam Božju ruku ovako nada mnom, na leđa. Kad sam ustao, ja kažem deci mojoj: 'Ja sam isceljen'. 'Kako to isceljen?' 'Osetio sam Božju ruku na sebi, ja sam isceljen.' Idem ja, došlo vreme, na skener, to je interesantna stvar, kako se to uklapa nekako. Znam da je datum 25, mesec je bio jedanaesti, to je novembar, tako, jel' novembar, jeste, 25-og novembra. Otac mi je umro 25-og novembra '69. godine, u 9 sati je umro. A ja 25-og novembra 2007. godine u 9 sati treba da sam na skeneru. I ja idem i negde još jedno pola sata, prozivaju, ja počnem da zahvaljujem Bogu, zahvaljivam Bogu što me je iscelio, jer znao sam da sam isceljen. Oni me prozivaju, ja ne ulazim, ja se molim. A svu dokumentaciju svoju sin je poneo sa sobom. I kad su nas pozvali treći put, ja ulazim unutra, stavljaju me na skener i tu ne čutaju moja usta. Sin, sa njim doktorka, snimke pogleda, izveštaj, sve, gledaju, snimaju me, snimaju, snimaju, i ona kaže sinu: 'Ma, šta je ovo, kako je ovo, ovo je nemoguće, nešto nije u redu. Sačekaj tu'. Ide, zove još jednog lekara da pogleda, šta pokazuje skener, a šta pokazuje rengen, pa pozivaju i trećeg, taj što mi je otkrio tumor na bubregu. Pogledaju oni i čude se, kažu: 'Vidi na skeneru, pluća su mu čista kao u deset godina dete. A ovde se vidi metastaza na sedam strane i rak pluća, na tri snimka. Kako je sad ovo moguće, evo šta pokazuje skener'. A šta je rengen na osnovu skener – nula. Ja sam rek'o: 'Ne čudite se, znam da je Bog sa mnom, da je tu Bog, pored mene. Osetio sam dodir Gospodnji, da me je on iscelio'. A oni su me

lekari, i na dijabetičari gde su, i na interno, oni su me otpisali, moj karton su već prebacili u mrtve. I sad kad idem tamo, oni me zovu 'Vaskrsli'. Evo, i dan-danas vidiš, 'fala Bogu. I kad ja mogu da zaboravim to čudo, Bog što je učinio meni? Ljudi zdravi, nema ih, znaš kol'ko, da te ne izlažem, pa možda do sada, da te ne izlažem, petsto ljudi su umrli dok sam ja bio gotov takoreći, a oni zdravi ljudi. Njih nema, a ja sam još na zemlji ovde! I znam da će još dugo Gospod da me čuva, da će da bude sa mnom."

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

1.2.2. Misionarenje među ukućanima i rodbinom

A kako su se Romi jugoistočne Srbije ponašali kad su već sami pristali na život u Hristu? Jesu li nastojali da budu „svetlost i so” društvu, odnosno da šire božju reč među drugim Romima i neromima? Kako su na ovakve podsticaje reagovali, najpre, članovi uže i šire porodice?

„Komšije, dobro, znaju, ali ja mislim da je to mojoj porodici i mom narodu bila smrt. Mi hodžine unuke, mama hodžina ćerka i tako. Pa, posle i tetka moja se krstila. Mi, moja porodica, kolevka muslimanstva, oni to nisu razumeli, daće Bog jednog dana da razumeju, to je bila katastrofa za njih. Da obučemo bele haljine, da slavimo Hrista."

D. M., 34, baptista, Niš

„Pokušao sam da utičem na roditelje, nisam ništa silom, želja mi je i pred Jehovom, da se brinem za svoje roditelje. I Sveto pismo kaže da se treba brinuti za svoje roditelje, i materijalno i u svakom pogledu. Ja sam na jedan lep način pokušao, znači, da uspostavljam neki lep kontakt, da im na lep način prenesem istinu. Međutim, kod oca to ovako i onako, može i da sluša, čak je i bio nekoliko puta u Dvorani, što mi je jako drago, jer kad bi upoznao istinu, divna budućnost mu predstoji, ima stvarno nešto što ga očekuje realno, jer sve ovo što danas radimo, to je kratkog veka. Ali, da bi on stvarno to upoznao, jer je istiniti Bog Jehova to obećao, on mora da prihvati učenje. Majka mi je apsolutni protivnik. Sestra studira i još uvek proučava sa jednom sestrom Bibliju i još uvek nije krštena."

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Prvo sam familiji svedočio, jer oni su znajući mene, pošto sam se povukao od tog načina života, oni su mislili da sam budalast, da je to bez veze, da je to glupo, da sam ja napustio taj život, što je normalno. U svetu je normalno i ždrati, i opijati se, i činiti nemoral, da sam ja sad budala. A ja u to vreme sam znao da u mom društvu niko nije mogao da plati jedenje i pijenje koje se dešava za stolom, nego samo ja. I sad nisam više bio takav, i to je bilo nenormalno, to nije bilo dobro. ‘Čitaj si ti, ali ne moraš toliko da zaglibiš u to, nema veze. Pa, Bog je jedan.’ Pa, su kasnije došli do zaključka da je, ipak, taj Jehova Bog pravi Bog, da je sve to ispravno. I moj brat je uzimao porodičnu, kućnu Bibliju, hrvatsko izdanje, i klanjao se preda mnom. Kada ja dođem u stan kod roditelja, on uzme Bibliju i klanja se pred mene, ismejava me. Da je posle, kad je razumeo i shvatio, počeo da priča da ima najboljeg brata. Najboljeg i najpoštenijeg brata. Oni kojima sam ja pričao, oni su promenili svoje mišljenje, ali naravno nisu prihvatili to. Mada, prihvataju da čitaju literaturu, ali nisu pristupili zajednici.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ja, evo na primer, uzimam primer od moje majke. Ja želim da ona ne puši, da živi zdravim životom, želim da ne troši kafu, što je to jako štetno, želim da ne troši nezdravu hranu, da živi punim plućima, što neko kaže, znate. Uticao sam na brata Ivicu. (...) Ivica je pristupio zajednici, a Bata ne. On želi, ovaj, ali se nekako dvoumi. Ne da li je to dobro, nego što više to kako će drugi da govore o njemu, šta će drugi da kažu. On zna da je to dobro, čak je dečko prestao da slavi slave, Vasilice i to. Kad ide sa nama, i on ne radi subotom. Ali, više se brine šta će ko da mu kaže, da mu prebaci, i tako to.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Ja im svedočim, ali još uvek se nisu krstili, mada veruju u Boga. Bolji su odnosi u kući. Ipak, i mi kad se molimo u kući, onda i moj otac se moli, i moja majka. I oni se mole, i uzimaju moje knjige i Bibliju i čitaju, samo što ne dolaze u crkvu, zato što puno puta vidu narod i kažu: ovaj je ovakav, ovaj je ovakav, i zato neće da dođu. A ja kažem da božja reč kaže da je proklet čovek koji se ugleda na čoveka. Ali, ipak, ne možeš sam da utičeš.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Pre nego što će deda da umre, bili smo jači. Verovali smo u Boga cela porodica. I deda je verovao u Boga. A sada verujem i ja. Sestra je verovala, ona je krštena, moj otac, moja majka, moja baba, svi su verovali. A sad svi su okrenuli leđa, osim mene. Ja se molim Bogu da jednog dana moj otac dođe u crkvi, da mu Bog oprosti to što je on okrenuo Njemu leđa.

Moja sestra starija, ona je bila sve odlična u školu. Nju nisu cenili kao da je Romkinja, složili su se kao da je Srpkinja. Ona je otišla tamo na slave, kako je počela da se druži sa Srbima, ona je ostavila našu veru. Ona je verovala isto, ali ona je većito bila sa Srbima. Bila je krštena čak, ona nije smela da ide tamo, ja sam joj rekla: ‘Nemoj tamo da ideš’, a ona je rekla: ‘Mene će da se ljuti drugarica, ići ću’. A ja sam joj rekla: ‘A jesu ti preči drugarica ili Bog?’, a ona je rekla: ‘Pa, ne znam, zašto mi pričaš to, izluđuješ me?’ Onda je ona otišla na slave, pa zatim su oni došli kod nas da slavimo Vasilicu, Đurđevdan, ona ih pozove da dođu. I tako se odvojila od vere. U mojim godinama je ona bila krštena.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Raznolike su reakcije ukućana i rodbine na pristupanje romskog člana porodice nekoj od protestantskih religijskih zajednica. Najpoželjnija je situacija kada je u domu neko već „probio led” i uneo prva saznanja o specifičnostima nove vere. Najgore je suočavanje usamljenog pojedinca sa otporima i neslaganjima najuže porodice.

Vernici naglašavaju važnost slobode volje u odlučivanju, da se ništa ne čini pod prisilom. Prihvatljivo je početno nepoverenje, koje iščili zahvaljujući uzornom ponašanju novoobraćenika i postupnim usvajanjem poruka dotične verske grupe. No, sudeći prema obavljanim razgovorima, taj je scenario najređi. Namera da se „propoveda Istina” mnogo češće ostaje bez željenog odziva, neretko izazivajući stigmatizaciju, u rasponu od ismevanja, zabrana da se prisustvuje verskim ceremonijama, pa sve do upotrebe fizičke sile.

U slučajevima pozitivnog odziva, bake, majke, sestre, tetke, strine, zaove i jetrve okosnica su buduće protestantske porodice, o čemu govore preovlađujuće ženske glave u crkvenim klupama na propovedima i molitvama. Takvu odluku mnogo teže donose romski domaćini, vaspitanjem predodređeni da budu starešine čija je reč u kući poslednja. Ako sami nisu nosioci no-

vog verskog pogleda, redovno su njegovi najgorljiviji protivnici, odlučni u nameri da odvrte najdraže od „sektaškog” pripadanja.

Prvotne reakcije na ponudu da se čita verska literatura ili prisustvuje subotnjim ili nedeljnim sastancima nove verske grupe jesu izjave tipa „verujemo u Boga, Bog je jedan i za sve isti” ili „ne lažem, ne kradem, poštujem Boga, dovoljan mi je takav čin obožavanja”. Izostaje namera da se učine ikakve promene u ustaljenim navikama. Ukoliko odbijanje i nije reakcija tokom inicijalnih razgovora, potencira se sopstvena grešnost kao prepreke za nastavak proučavanja („grešan sam, govorim loše stvari, kako ću među vas ‘božje ljude’”). Ako i nema ličnih prepreka, strah od javne osude uslovljava da učestvovanje u molitvama i propovedima ne napušta kućne zidove, niti se javno obznanijuje povezanost sa novom verom. Konačno, početni odziv može biti tek znak učtivosti na ljubaznu ponudu, bez garancija za produženo interesovanje.

Zajedništvo sa novom verskom grupom podrazumeva novousvojene kulturne elemente i prevrednovanje prethodnog iskustva i životnih standarda. Logika spasenja zahteva delegitimizaciju svakodnevnog ponašanja i nove šeme interpretacije usklađene sa pravilima verske organizacije, što se ispostavlja kao najvažnija prepreka za dalju interakciju. Nemogućnost subjektivne identifikacije sa novovercima različito se opravdava:

1. stereotipima o sektama i intenzitetom antikulturnog pokreta,
2. strahom od odbacivanja od strane nevernih sunarodnika,
3. strahom od odbacivanja od strane komšija Srba,
4. nezadovoljstvom zbog uključenosti pojedinih Roma za koje se procenjuje da su nedostojni članstva u crkvi,
5. jačinom prethodne običajne verske prakse (slavljenje slave, Đurđevdana, Vasilice, izlazak na groblje i davanje daća),
6. poročnošću (pušenje, alkohol, psovanje, kletve);
7. obavljanjem specifičnih profesija (muzičari: „ako ti kažem pošteno da mi ne znamo da sviramo to, ti neće ostaneš, ‘će nađeš bolje drugog”).

1.2.3. Misionarenje među komšijama, prijateljima i poznanicima

A kako stvari stoje sa misionarenjem među komšijama, prijateljima i drugim poznanicima, kako unutar mahale, tako i u gradu? Ima li među njima onih koji su doživeli „versko probuđenje”?

„Oni priznaju da je to istina, ali radi životnih briga, ne mogu da priznaju istinu. Na primer, ne može da se svira svašta, a oni sviraju. Znači, slava, to ne odobrava Bog, Jehova ne odobrava da se svira slava, nevenčana svadba, da se još neke stvari radu, običaji da se prave babine detetu, pravu rođendane, prave ovo, prave krštenje. Ljudi žive u neznanju, žive u strahu, i onda rade to.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Pa, i sada. Znae, tu nema stajanja: ‘Idite, propovedajte Jevandjelje svakom stvorenju’. Komšije nas nisu odbacile, razgovaramo, u svakom razgovoru prijateljskom, ja ubacim neku reč iz Svetog pisma, Bog tako govori, božja namera je takva. Želim da privučem da se on zainteresuje, da se promeni jednostavno. Adventista Srba u Međi nema. Znae kako, ljudi nas poznaju kao adventiste i, kažem, govore da je to dobro. Samo što su oni pravoslavne vere, uvek se drže tradicije. Moj deda, pa moj otac, pa moram i ja. I to je neki teret koji oni nose. Izgleda da je to, to je zaista to, što ne žele da ostave tradiciju.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Mi smo hteli u našem okrugu, u našoj okolini, naročito naša familija, romski narod, romska populacija, gde god smo se kretali, mi smo hteli da ovo prenesemo. Međutim, nekim ljudima to ne štima, njih ne interesuju svedočanstva. A ima ljudi koji podstičeš, znaš, i hteli bi i oni da veruju i da prihvate to verovanje, ali uslovi života im ne dozvoljavaju. Jer, neće da se odriču, tu postoje neki principi, recimo, hrane. Vidite, oni koriste svinjsko meso, a u Svetom pismu otkrivamo da je svinjsko meso nečisto, kao nečista hrana. Bog je ostavio čistu hranu na zemlji, na vazduhu i u moru. Sve nam je ostavio šta je čisto, šta je nečisto. Mi smo prihvatili to učenje. Mi cigarete ne koristimo, alkohol ne koristimo, kafu ne, jer ima neka mala količina kofeina, alkohol znamo šta je, i tako dalje. Sve to što je nešto štetno za čoveka i što nije dobro, preljuba recimo, to razara brak. A drugi ljudi baš teže

prema tome da jedu, da piju, da čine preljubu, ne žele sada neke principe, ne žele da ih nešto ograničuje, žele da budu slobodni. Zato nalazu razloge, izgovore, da ne prihvatu, i to je njihova volja, njihova odluka. U našem slučaju je najveći problem sedmi dan. Vidite, naši ljudi većina su zapošljeni bili, imamo tu nekoliko fabrike, ili se bave trgovinom ili muzikom. Od toga žive. Ali, sad kad dolazi učenje o svedočanstvima za verovanje u Boga po Svetom pismu, ispada da smo mi jedna religija koja najviše traži. To jest, Bog traži da se zapostavi sve, a naročito kad dođe reč i nauka do subote, do sedmoga dana. Onda tu dolazi do kolebanje, ne može ljudi to da priušte sebi, jer od toga žive i rade...”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„U Austriji sam ostao šest godina... Učestvovao sam u evangelizaciji, to se zove propovedanje ili govorenje jevanđelja... Ima ljudi koji odbijaju, bukvalno odbijaju, ima ljudi koji bežu, da bežu kada me vide, oni na dva ili pet metara odma' bežu sa druge strane ulice. Ima i oni koji su puni ljubavi i razumevanja, oni stanu, pitaju, razgovaraju. Ja bi' delio te ljude u tri grupe. Ljudi koji beže, ljudi koji kažu da znaju sve o tome, ali da ih ne zanima ili da nemaju vremena i oni odlaze dalje i ljudi koji stanu i pitaju ko smo mi, šta smo, šta pričamo, šta tražimo i šta nudimo ljudima i onda otvaramo raspravu. Pitaju da li imamo neku Bibliju da im damo, mi ne naplaćujemo Biblije, naravno i poklanjamo ljudima.

A šta se desilo kad ste se vratili u rodni kraj, sada kao već iskusan vernik?

A kad smo se vratili nazad u Dubovo, pokušavali smo da pričamo i govorimo, a ljudi su nam se smejali, da je to neka izmišljena religija, nešto što oni ne mogu da razumeju i govorili su svašta o nama, svakojake ružne stvari...”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Da, jeste, cela ova ulica bila naša neverna. Po mene su većinom ili svi išli, družili smo se, išli smo od kuću do kuću ovde kod nas, molili smo se, dobro je sve bilo. Ali, bio je drugi pastir, sad je drugi, on je nas obilazio, doš'o kod nas, pričao o Bogu, pričali smo kako treba da imamo ljubav, kako treba da se molimo, kako treba da se ponašamo, sve to. I mi smo to drugima govorili i oni su nas slušali. I oni su gledali u mene, da sam imao taj strah, nisam mog'o da odim, nisam mog'o d'im da

sviram. Posle, kad su videli ljudi da mogu da idem da radim, i oni su se obratili Bogu.

Vaš je primer drugima bio važan razlog za preobraćenje?

Da, kako da ne. Pa, većinom su svi od bolesti pošli.”

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Pa, dobro, kako da idem ja po kuće, mislim... Koji dolaze žene, koji smo sestre u crkvi, mislim, idemo da posećivamo, evo, na primer, kod lekara ili izlazimo negde do mahalalu, ja pričam. A onako da idem, k'o Jehovini svedoci, to ne radim... A ovako govorim. Kad god se sastajem sa ljudima koji ne znaju i koji ne dolaze u službi, oni sami me pitaju: 'Stvarno ste srećna porodica i srećni ljudi. Uspeli ste da imate unuka.' To je prvo ono što mogu oni mene da pitaju i onda ja tek počinjem da govorim da stvarno se Bog proslavio, da stvarno nas Bog slušao. I dan do danas nas Bog sluša. Ali to je bilo nešto, pa ne samo za moju porodicu, i za celu crkvu, i za neverni ljudi, to je bilo veliko posećivao čudo ovo dete, kad nam je Bog dao dete.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Ja sam, taj naš brat što vodi našu omladinu, 'teli smo da pomažemo narodu. Novorođenje smo imali, dali smo Novi zavet u mahalalu, cela omladina. Pustili smo muziku sa božje pesme, sa zvučnicima, znaš što je bilo! Dali smo Novi zavet, kako ko prođe mi dajemo, kažemo da ima služba u ponedeljak i četvrtak, dolažite, biće vrlo dobro, slušaćete, pričamo im, svako svoje mišljenje daje ljudima. To smo radili sad u oktobru mesecu. I došli su ljudi, ima koji su došli. Hteli su da znaju i mi smo otišli sa našim starešinama, pričali smo i oni sada dolazu, znaju za Boga.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„To su ljudi koji su počeli, ali većinom ima narod koji neće da idev'. Kažu: 'Ja verujem u Boga, ali neću da idem u ti vaše crkve, ja imam Boga, molim se i ja, kao i vi.' Tako. I Romi tako pričav', i Srbi. A Srbi, kaže sekta! Za Srbi da kažeš, da ideš da svedočiš, kaže: 'A, mori, ti si luda, ti ideš u tu sektu! To je sekta!'. ”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Na slična reagovanja nailaze Romi protestanti u evangelizatorskom radu izvan porodičnog kruga. Naspram retkih pojedinačnih uspeha uzdiže se neprobojna mreža satkana od: *formalnog pripadanja tradiciji* (pravoslavlju ili islamu), *generacijskih obrazaca opstanka u getu* (patrijarhalne rodne uloge) i *uvre-*

ženih mišljenja o prirodi sektaškog udruživanja. Odbojnost lokalnog miljea posebno teško pada povratnicima iz inostranstva, uveliko priviknutim na otvorenost evropskih metropola za religijsku različitost i prijemčivost ljudi u posredovanju verskih poruka.

Adventistima i svedocima teško je da podstaknu preokret u romskim životima, jer dnevne potrebe pretpostavljaju duhovnim. Vernost Bogu i ispravnost za dostizanje onosvetovnih nagrada potvrđuju se pridržavanjem izvesnih ovosvetovnih praksi, kao što su konzumiranje specifične hrane i praznovanje svetih dana. Trgovina i muziciranje žanju plodove baš u vreme vikenda, kada starešinstvo nalaže praznovanje i veličanje Božjeg lika, a od tih skromnih prihoda zavise mnogočlane romske familije. Sa druge strane, težački sezonski poslovi diljem Srbije (berba, sadnja, kopanje, građevinski radovi) sučeljavaju Rome sa kaloričnom, masnom hranom koju im, uz dnevnice, pružaju srpski domaćini. Probirljivosti u jelu, ali i zahtevnim higijenskim uslovima, još je teže ugoditi kad siromaštvo zakuca na vrata.

Nijansiraniiji nastup u susretanju s romskim sinkretizmom, zamenjujući početnu strogost razumevanjem potreba uboge sabraće, pokazuju jevanđeosko hrišćanstvo. Svedočanstva o savladanim bolestima i plaču beba u domovima bez dece dopiru do najdaljih kućeraka po mahalama, prenošena od usta do usta i slavljena na službama, najpre od starijih obraćenika. Mladi se radije obraćaju svojoj generaciji u centrima mahala, pronoseći moćnim zvučnicima glas pastora i hrišćanske pesme ili deleći Nove zavete na kućnom pragu. I postižu konkretnije rezultate.

1.2.4. Posledice prihvatanja vere u okruženju

Na kakve su reakcije u okruženju, romskom i neromskom, nailazili preobraženici u protestantizam?

„Romi jesu, tu je bilo i svađe, i ljubomore, znači, tu ima oni koji su mi prebacivali da to nije dobro, pa gde si se to upustila, pa to nije za tebe, ne znaš o čemu se radi, baš su dosta priče pričali. Ali, nisam dozvolila da to utiče na mene, da me odvuče od zajednice. Posle dugog vremena sam dozvolila da se nešto desi. Sestra koja više ne dolazi ovde i neki drugi rekli su nešto pogrešno našem pastoru i tako me odveli od

zajednice, i ja nisam dolazila u zajednicu, znači, neko vreme. Posle sam se vratila u zajednicu, imalo je tu dosta poteškoća.”

N.-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Pa, ovde u mom komšiluku ništa posebno nisu reagovali. U mojoj familiji možda samo malo sestre, rekle su: ‘Ma, šta se zaluđuješ tu, otkud ti tako mlada, šta si uvukla decu’, ali kad su videli kakvo je moje ponašanje, kako uspevam kroz život, ja nigde ne radim, deca su jako pametna, dobro uče, da ja sve to uspevam da očuvam i da to ima svoj red, onda poštovanje više imam.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ja sam bio i pre istine dobar dečko. Ali, pričalo se da ja primam pare, znači, ne znam, verovatno si čuo, ali mnogi koji nisu upućeni sa Jehovinim svedocima, govore da mi primamo neku platu, zato što idemo u službu, zato što smo Jehovini svedoci. Onda se to pričalo po gradu i svi su mislili da ja primam neku veliku platu. Ali, međutim, kad su videli da ja radim jedan težak posao, imam cirkular i stružem drva, onda su videli da je to pogrešno nešto. Nema tu logike, jer ako ja primam neku američku platu, kao što se priča, ne bi bilo potrebe da radim. Znači, sad, čujem i sad neke komentare koji su loši, ali čujem i mnoge dobre komentare o meni. Vide da jednostavno držim se onoga što je dobro.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Uuu, kakve negativne stvari sam imala, pa od svoga... njegov brat od tetke, pa to je strahota jedna! Ja kad odem, on odma' počne da me ismejava, da me izigrava... Pa imala sam od svoje svekrve, ona je pošla da ide jedno vreme u crkvu, pa je izašla, pa sam onda od nje. Pa sam od komšiluka, da ja traćim tamo vreme, pa njemu govore: kako ti puštaš decu tamo da vodi decu, da oni slušaju tamo, kao da je tamo nešto negativno, tako oni smatraju. Jesam imala problema.”

S. A., 50, adventista, Niš

„... Taj moj brat, i moj stric, i taj moj komšija, Boža, su imali uticaj na mog oca, napadali su ga sa mnogim pitanjima, i uticali su da moj otac mene isterao iz kuće. Ja sam u moj ‘jugo’ spavao jedne noći. Rek'o sam: ‘Hvala, živ bio, tata’. Izašao sam, bio sam mesec dana, vratio se kući opet.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„U vreme kad sam se ja krstio, to nije bilo nikakvo čudo. Ali, u vreme kad su se krstili prvi vernici, onda su bili prilično izmaltretirani od svih. Pogotovu što je to tad bilo komunističko vreme. Šikanirali su ih i gađali kamenjem, činili su razne stvari. U mom slučaju se već znalo da je to normalna stvar, prihvaćena je bila i samo je bilo pitanje ko će još da prihvati. U mahali nema Srba. Mogu da kažem, svakome je prijatnije da bude u društvu nekog ko je moralan, normalan, pošten, to su sve kvalitete onoga ko iskreno prihvati Boga. Sigurno su reakcije pozitivne, jer, recimo, dešavalo se ranijih godina da su izuzeto velike svađe u mahali bile, to su bile tučnjave, i noževi, i ubistva su se dešavala. Sada toga nema, i svađe su retkost, ima ih mestimično samo. Ono što je bilo negativno u mahali, to više nema. To je samo Bog mogao da učini, čovek sam nikad.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Ima jedna starija žena, ona je sada umrla, a to je bilo pre pet-šes' godina. Ona mi je govorila: 'Otkad si ti počela da ideš u crkvu, nisi toliko nemirna'. Ipak je ona videla promenu u meni.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Pravo da vam kažem, svakojako. Prvo što su rekli: 'Ma, daj, kakva je to crkva, to je glupost. Šta tamo, otidneš i šta... Sednete tamo, dođe onaj, priča ovo, ono, napuniti glavu i šta ti pomaže? Ti se njemu žališ nemamo ili se moliš, 'očeš od Boga, tražiš. E, neće ti Bog odozgo pomogne kad ti tražiš, dok ti ne ideš da tražiš pos'o.' Tako su govorili. Ima tu i dan-danas koji pričaju, oni su dolazili u crkvu i sve. Jednostavno, ne dolaze sad, pričaju svakojake priče, nisu vezane za Boga. Oni misle da je ovo jedna vrsta sekte, da ovo nije tačno što se radi. Međutim, ja sam rekla da ću svima da svedočim da je ovo stvarnosti, ja s mojom porodicom. Bez muža, moj sin, snajka, moji unuci, moja ćerka, moj zet, moja deca i tamo moji unučići u Leskovcu. Ja smatram to jednom svojom porodicom, da ćemo da svedočimo ako treba.”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Evo, sad ja kad idem u mahalu, mene sve drugarice smatraju kao da sam luda što verujem u Boga. Kaže: 'Ti si luda što to radim.' A ja im kažem: 'Vi ste ljudi što mene tako kažete. Ja verujem u Boga, ja znam da Bog će biti sa mnom. A vi što ne znate za Boga, Isus Hrist je otiš'o radi nas, zbog greha.' A oni kažu da sam luda.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Od davnina u položaju etničke, prihvatajući reformacijski hrišćanski nauk, jedan deo romskog naroda u jugoistočnoj Srbiji suočio se i sa pozicijom verske manjine. Iskoračivši iz zagrljaja pravoslavlja i islama, religija koje su ih makar tradicionalnim sponama vezivale uz starinu, najednom su se suočili sa šarenolikom paletom komšijskih reagovanja. Žigosanja uvredljivim izrazima – „sektaši”, „novoverci” i „ljudi ispranog mozga” – pratili su podsmeh i ruganje unutar rodbinskog kruga, ali i klevete, prezir i mržnja, čak pozivi na linč, iz susedstva. „Nanovo rođeni” na sopstvenim su plećima izneli zaživljavanje verskog pluralizma u romskim mahalama i predstavljali barometar promenjenih većinskih predstava o drugačijim religijama. Brojčano narastajući i umnožavajući primere delovanja Duha svetog u svojim životima, krunili su okružujuća negativna osećanja prema drugačijem verskom izboru, preokrećući ih u pohvale za doprinos verskog faktora svakidašnjem ponašanju. Vremenom su blizina i učestalost susedskih kontakata značajno ublažili socijalnu distancu sunarodnika prema „novovercima”.

Je li srpskim komšijama romska religijska drugost poslužila za nove granice između „nas” i „njih”?

„Gledali su na mene kao, kako se to kaže, jeretik, neki otpadnik, da je napustio... Nije bilo odobravanja. Evo, recimo, tu jedna komšika, ona još uvek neće sa mnom da govori zbog toga....”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Čuli su da sam adventista, ali ne gledaju u to, oni gledaju u moje manire pozitivne. Oni gledaju kako ja trčim i letim, i radim, i donosim, i prinosim. A to što ti veruješ, moj otac je Slobodan, Lale ga zovu od milja, kažu: 'Što se zamlakuje, Lale, da te dira'. Znaju oni sve to, ja sam u nekoj kući pričao o Bogu. 'To je crkva, to se dole moli, to su ljudi, šta Lale 'oče.' Pozitivnije reaguju.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Bilo je u početak problema, hteli su da ruše šator, došla čak i policija, da ruši šator gde smo imali službe, ali mahom, ako ne mnogo, jedno petsto dece i mi, stare osobe, možda preko hiljadu i petsto, svi smo izašli ispred kola: 'Ugasite slobodno, šator da se ruši ne može'. Svaki čovek ima svoja prava, svoju veru. I tako je završeno, nisu smeli ništa da urade i otišli su. Sad nema toga. Evo, sad dobijamo dozvolu, poslali su nam

da tražimo dozvolu za izgradnju, jer je kupljeno tamo dosta placa, ne znam koliko tačno, previše je kupljeno, počelo je i sa priložima za izgradnju crkve, verujem i da će braća iz inostranstva to da pomognu.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Srbi, ovde u Leskovcu, znam da neki prihvataju, neki ne. Ali, ima, vide promenu i onda i u SUP isto tako, čula sam. Bilo je ovde mnogo svađi, biju se sa kamenjem, sa ciglama. Sad nema toga. I to je super. SUP hvali ove Rome hrišćane, na osnovu našeg ponašanja. Mi sad ovde u Leskovcu, nismo sa Srbima. A tamo u selu jesmo sa Srbima. Sad ovako, za tamo mogu da vam kažem. Kada smo, baš znam preko puta komšija, nedeljom idemo na bogosluženje, on kaže: ‘Dal’ ste normalni, ljudi? Imate sve, šta će vam to, mlatite praznu slamu. Vi ste si dobri, imate...’. Stvarno ne znam šta da odgovorim. ‘Dobro, komšija, hvala što imaš dobro mišljenje o nama. Ali, znaš komšija, Bog je ipak potreban’. ‘Pa, dobro, ja ne govorim protiv Boga, ali nemojte mnogo da se zanosite s time...’. Do skora su Srbi tamo mislili da je to sekta, zvali su miliciju. Ali, mislim, videli su ovlašćenje, sve, da to nije sekta. Sad imamo i tu karticu Gedeonit, internacionalnu. Sad je bila evangelizacija tamo, počela je crkva tamo pre pet, šes’ godine, ali su tek sad imali evangelizaciju za Božić. I onda trebali su svi da dođu, priredba, deca su pričali o rođenju Isusovu, pevali su. I onda, nekoliko Srbi su došli, baš da vide kako to Romi slave Božić, jer su mislili da Romi uopšte ne slave Božić. Nije to neko obilno slavljenje, neke sveće, to ne. To je jedan običan ručak, zahvališ se da je Isus Hrist rođen, da je došlo spasenje, sve to, jednostavno, zahvalnica, nije to neka slava, neko preuveličavanje, kao što se činilo na slavama. I kad su to videli, rekli su: ‘Zašto niste rekli da i naša deca učestvuju, kakva sekta, vi niste sekta, ovo je mnogo lepo! E, sledeće nedelje ima da slavimo svi zajedno Božić’. I počeli su sad da dolaze na bogosluženje i Srbi. Znači, pravoslavci, ali sviđa im se evangelizacija, sviđa ima se kako hrišćani rade, ne od nas, nego kako nas Gospod uči.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Imalo su neki koji su bili i ljubomorni na mene. Ismejavali se, rekli su nam svašta: ‘Vi ste novoverci’, nek’ si priča, koj’ si priča, mi smo ćutali. Svi su tako govorili koji su znali da idemo u tu zajednicu. A ima i oni koji su promenili mišljenje, videli su promenu kod nas.”

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Pa, kako, nisam imao priliku da nešto pričaju protiv Boga. Eto, ovde u prodavnicu, kažu: ‘To je lepo da se ide u crkvu, to je lepo da se vaš narod promenio...’. Kad imamo neku proslavu, pa se obučemo tako, oni gledaju što se mi obučemo, kao mašnu. Oni kažu: ‘Ovo je divno što deca pevaju...’ i tako.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Dobro. Oni kažu: ‘Ti na svoj način veruješ, ja na svoj’. Većinom su ovde Srbi pravoslavci. Kad ja kažem da ne verujem u ikonu, ne palim sveću, ne ljubim sliku, oni, za nji’ je to nekako čudno. Ne kažu neku ružnu reč, kažu: ‘Ti na svoj način, ja na svoj način’, nema neke zameracije.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

Poslednje decenije dvadesetog veka u Srbiji vladala je rđava klima međureligijskog dijaloga. Pod parolom zaštite vitalnih nacionalnih interesa, orkestriran je javni antikultni pokret sejanja straha među običnim narodom od „novoverske najezde”. Hajku su vodili crkva, policija, vojska i mediji, uz pregršt paušalnih, pristrasnih i malicioznih tekstova (Џомић 1994; Ђурђевић-Стојковић 1997; Луковић 2000), mada je bilo i pokušaja balansiranog sociološkog uvida u fenomen verskog organizovanja (Đorđević 1998). Tzv. lažne religije personifikovane su kao izazov i pretnja vlastitom identitetu, bacane su na njih klevete i anateme, bez da se religijskoj drugosti pruži prilika za samopredstavljanje. Preokret na duhovnom planu i izmena odnosa prema manjinskim verskim predstavama zbiva se početkom novog milenijuma. Rečnik mržnje smenjuje povećano razumevanje za dobrovoljnim izborom učinjeno pristajanje na sudbinu manjinske grupe i manjinskog identiteta.

Stigmatizovan na etničkom planu, prema Romima je većinski živalj sada podozrevao i u religijskom polju: o kakvoj se to tamnoputoj „sabraći u Hristu” govori, na kakvu se versku toleranciju pozivaju uredno obučeni i disciplinovani „jevandeoski hrišćani” iz redova ubogih sakupljača papirnog i metalnog otpada sa naših kapija? Nakon početnog neobaziranja i ignorisanja, nadobudni pravoslavni verobranitelji „častili” su ih pogrdnim izrazima, a poneki i kamenicama zasipali njihove molitvene domove, sasvim u skladu sa nekultivisanom antikultnom propagandom i u potpunoj suprotnosti sa rano-hrišćanskim svetopavlovskim poslanjem. Na neprime-

reno omalovažavanje i uvrede verujući je romski narod iz manjinskih religijskih grupa odgovarao molitvama za sve svoje komšije i pozivima da prepoznaju svakidašnje promene pod uticajem drugačijeg verskog pogleda.

U osionosti su se zaneli i gradski oci Leskovca, pokušavajući da ruše tzv. crkvu pod šatrom pre nekoliko godina. Evolucijom u mišljenju, u međuvremenu je uspostavljena korektna saradnja između rukovodstava opštinskih i protestantskih crkvenih vlasti na prevazilaženju deprivacije i integraciji lokalnog romskog življa. Kad god su bili u prilici, romski i neromski pastori posredovali su ekonomsko, socijalno i građansko osnaživanje jevanđeoskih hrišćana i pristup različitim materijalnim i nematerijalnim resursima i javnim službama. Podsticano je sticanje ličnih kompetencija i umnožavanje su prilike za pojedinačno i kolektivno učestvovanje u društvenom životu. Upravo su dramatične pojedinačne transformacije ljudskih karaktera najviše doprinele da se vremenom blagonaklonije prihvati religiozno doživljavanje i specifično *veruju* Roma protestanata.

Posebnu pažnju privlače romski opisi držanja pravoslavnog sveštenstva i veroučitelja u dodiru sa pripadnicima protestantizma na lokalnom nivou.

„I kažem, jednom prilikom, ja i sestra u službu, to se zove služba kad propovedamo, u službu naiđemo... Ne, naprotiv, ona je htela sa mnom, jer je u službu bila naišla na popa. I kaže: ‘Pero, pošto si ti ozbiljniji, ideš sa mnom. Imam dogovor sa njim da dođem, hteo je’. I mi dođemo, i njegov sin kad je čuo, naravno on se naljutio, ali pošto je izašao otac, on nas je uveo u kuću. Poslužio nas je, seli smo, i onda počeli smo da pričamo. Ja sam hteo da pričam, ali on meni kaže: ‘Pero, znam od tebe, čuo sam, ‘oćeš da me pustiš s njom da razgovaram?’ Ja znam da sestra zna da mu objasni sve: ‘Slobodno pričaj, što da ne’. I onda jevanđeoski počne da mu svedoči, da priča. Hteo sam da naglasim da me znaju i da znaju to učenje, i da sa mnom neće da razgovaraju o tome. Al’, eto, sa sestrom je hteo. I onda mi pričamo, i njegov sin sluša. I onda je doš’o, znaš, i onako demonstrativno, arogantno, maltene isteruje nas. Onda sam se ja umešao, kažem: ‘E, moj Saša’, on se zove Saša, ‘kod nas ovako jedan vernik ne bi smeo da se ponaša, naročito kad je sin vernika, jednog dobrog vernika, ne bi smeo ovako da se ponaša i da ovako drzak

bude, da iz tvoje kuće on isteruje tvoje goste’. I on kao: ‘Ajđ’, idi ti tamo, beži tamo!’.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Sad skoro smo bili u jednom selu, tamo smo propovedali. I onda, mi smo propovedali ljudima, mi idemo od kuće do kuće, i tu je naišao jedan sveštenik. I on nama kaže: ‘Šta radite vi ovde?’ I mi njemu kažemo: ‘Mi svedočimo ljudima ono što kaže Isus Hrist’. On kaže: ‘Ovo je moja parohija i gubite se da vas ne vidim’. Mi kažemo: ‘Gospodine, mi radimo ono što Bog kaže, mi ne možemo da slušamo vas. Mi treba da slušamo Boga, jer on je iznad vas i iznad nas, on je iznad svih nas, i mi njega treba da slušamo.’ On je počeo da se malo pobuni, i mi smo mu rekli: ‘Ako vi nastavite da nas ometate u našem služenju, mi ćemo da zovemo policiju.’ I kad je čuo da ćemo da zovemo policiju, onda se povukao.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Čuo je pop da sam adventista. Kako je reagovao? Loše, samo što se to nije prikazalo direktno meni, nego je indirektno govorio preko ljude.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Bilo je neko vreme da su oni čak kod gradonačelnika išli da protestuju, zbog čega su dozvolili lokalna samouprava da se otvori crkva, romska. Oni su tvrdili da smo mi sekta, po novine je bilo, da mi pravimo veliku galamu, da smetamo komšijama, da ne mogu da spavaju dok slavimo Gospoda. Šta ja znam šta se sve izdešava u šatoru, pa neko se onesvesti, pa ovoj ti, onoj ti. Čak je bilo i na lokalnoj televiziji. Kad se desila neka pomoć u pravoslavnoj crkvi, voće je bilo, to je bilo za sve građane. Kad su Romi išli, popovi su počeli da ih isteruju: ‘Bežite, gubite se, idite u vašu crkvu, šta ćete vi ovde!’ Nije im bilo svejedno.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Pa, jeste...”

Nenad (Anđin bratanac, starešina u crkvi u Bošnjacu): Kao što vidiš, nema tabla na crkvi. Selim je meni rekao: ‘Nenade, ‘oćeš li da postavimo tablu?’ Ja sam rekao: ‘Pastore, ako postavimo tablu, imaćemo problema.’ Ako to vide ovi naši Srbi, imaću problema. Jel’ oni ne vole našu crkvu, jednostavno, oni kažu da smo mi sekta, a ne shvataju da mi služimo živoga Boga. Oni smatraju koji slave slave, da je to Bog. Primer, Sv. Petka, ovde se zove pravoslavna crkva Sv. Petka, oni tamo idu. Sveštenik je došao kod mene i ja sam

bio kod njega, i pričamo. I znaš šta mi je rek'o: 'Ti sa mnom ne možeš da budeš nikad. Ja sam veći od tebe.' Ja sam mu rek'o: 'Brate, nemoj da si ti veći, znamo da je jedan veći od nas, to je Bog. I nemoj da se ti stavljaš na božje mesto.' Ja sam mu to rek'o iz ljubavi. I kasnije kad me vid'o, sutradan, doš'o i kaže mi: 'Brate, oprosti mi.' A njima je krivo. Kaže: 'Ne može ovde u selu da bude dve crkve.' Ovo nije crkva. Crkva smo mi ljudi, ovo je samo jedna prostorija gde se mi sakupljamo da slušamo božju reč. Mi smo crkva. To nije crkva. To je samo jedna građevina, gde bi se samo sakupljali ljudi. I doš'o da vidi. Ja mu nisam branio. 'Evo, izvol'te.' On se nasmejavao. On vidi velike stvari da se sagradi. Ne treba velike. Mi molimo za veliku crkvu, da bi se narod više i više okupljao. A video si našu prostoriju. Mi se zahvaljujemo Bogu, i fala Bogu da nam je dao tu crkvu. Ja sam dosta puta pitao sveštenika našeg, ovde u pravoslavnoj crkvi. I voleo bi' da čujem da on ima jednog đakona, tu u crkvi. I šalju ovde u školi da propoveda njima reč božju. Ali, ne znam šta ih uči! Naši momci, ovde u selo, napiju se. I čim se napiju, odma' u malu uđu i direkt kod mene dolaze. I počne da me vređa. I ja kod njega idem. Kažem mu u oči: 'Ja bi' voleo da ti sa tvog đakona ideš i da ljudima propovedaš reč božju. Šta radiš ti uopšte? Vidiš samo tvoj džep i tvoj interes! Ti ne kažeš ljudima da je ta crkva, koju mi slušamo reč božju, da se mi...' Možda smo nekad bili mi možda i lopovi... Ja sam bio loš, i krao sam možda, i šta bilo uradio. Ali, ja više nisam taj, ja sam se promenio, mene to uči reč božja. Ali, šta ti učiš tvoji ljudi? Ti ne učiš ništa, sediš u mesto i vidiš samo svoj interes. Ništa mi nije odgovorio, gledao me samo."

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„... Ono što me najviše boli je to što su neki, koji nemaju diplome za sveštenika, čak i ovde u Vranju... Znam čoveka koji je radio kao čistač crkve, pa kao pevač u horu, pomagao, da bi danas bio glavni sveštenik... Sigurno da ja ne mogu da imam toliko životnog iskustva kao on i da budemo kolege. Ali šta je on meni rekao, a to mi se već dešavalo: 'Slušaj, ti i ja ne možemo da budemo kolege. Ti si Ciganin, a ja sam Srbin. I ti

da radiš ovde kao pravoslavni sveštenik ne možeš. Možeš da radiš, ali samo da privučеш romsku populaciju, da radiš sa romsku populaciju.' Ja sam rek'o: 'Ja to ne želim.' Ne zaboravite, ja sam bio prvi diplomirani pravoslavni sveštenik romske nacionalnosti u Evropi. Na dodeli diplome to su prenosile i BBC, državna televizija Pariza, Radio-televizija Srbije, B92, 'Politika' je pisala o tome."

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Podsticaj za stvaranje tolerantnog ambijentalnog okvira za dobrosusedski suživot sa inovernima najmanje je pristizao od popova. Namesto isticanja sopstvene odgovornosti za unapređivanje međuverških odnosa, vešto zaklonjeni iza slike o jedinoj, svetoj, sabornoj i apostolskoj pravoslavnoj crkvi, crkveni služitelji zorno su razgorevali skrivenu i manifestnu nesnošljivost prema „nepravoslavnoj jeresi“, zapravo religijskoj drugosti u vidu registrovanih verskih organizacija sa slobodom veroispovedanja i pravom na elementarnu ravnopravnost u srpskom verskom mozaiku.

Namesto upitanosti da li je rasprostranjenost novih religioznih učenja među parohijanima odgovor na konvencionalno bogoštovlje od strane dominantne crkve, vrli religijski poslenici pozivaju na nesjedinjenje sa nepravoslavnim hrišćanskim zajednicama, formiraju negativnu sliku o njima i izazivaju strah među građanstvom. Stav sveštenstva, međutim, opredeljuje ponašanje običnih ljudi u lokalnim zajednicama, „tamo gde se zapravo i odvija izistinski religiozni život (Đorđević 1998, 23).

Romi protestanti otvoreno spočitavaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi nespremnost za civilizovani dijalog sa religijskom drugošću na mikro društvenom nivou. A baš tolerantan stav lokalnog paroha u tamo nekoj srpskoj varošici ili selu može da spreči trvenja između hrišćana iz susedstva i blagotvorno deluje na ukupne međusobne odnose pojedinaca različitog verskog, nacionalnog i kulturnog habitusa.

2. PREOBRAĆENJE

2.1. Pojam preobraćenja

U dosadašnjim istraživanjima procesa etnokulturnog udaljavanja i približavanja različitih verskih i etničkih zajednica na balkanskom prostoru, svesno ili nesvesno, fenomenu *preobraćanja* (lat. *conversio* – okretanje, preokret) nije posvećivana adekvatna pažnja.

U *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* (1982, 962–63) preobratiti znači:

„preokrenuti, promeniti u nešto drugo, dati čemu sasvim drugi oblik... preokrenuti se, preći u drukčije stanje, primiti potpuno drugi oblik.”

Preobraćanje je glagolska imenica od „preobraćati se”, a *preobraćivanje* od „preobraćivati se”.

U *jevrejstvu*, ova se reč koristi samo za način na koji osoba rođena kao nejevrejin postaje Jevrejin. Ona ima isto značenje kao i postajanje prozelitom (novoobraćenikom).

Vilijam Džejms (James 1990, 129) daje psihološku definiciju specifičnog iskustva koje se pojedincu najčešće dešava samo jednom u životu, imajući u vidu, prvenstveno, iskustvo u protestantskom hrišćanstvu od poznog XVIII do prve polovine XX veka:

„Obratiti se, preporoditi, primiti milost, iskusiti religiju, steći sigurnost, sve su to izrazi koji označavaju proces, postupan ili iznenađan, kojim se jastvo dotad razdijeljeno i svjesno u zabludi, manje vrijedno i nesretno, ujedinjuje, te svjesno postaje zdravo, nadmoćno i sretno kao posljedica čvršćeg prijanjanja uz religiozne realitete.”

Prema Ivanu Cvitkoviću (2005, 234) *konvertit* ili *obraćenik* je

„onaj koji je izvršio konverziju; prijelaz iz jedne religije u drugu”,

a *preobraćanje* ili *konverzija*

„obraćanje nevjernika; prijelaz iz jedne religije u drugu.”

Za Paula Tiliha (Paul Tilich) (1988, 105–06) termin „preobraćenje” ima konotacije koje ga čine teško upotrebljivim:

„On može da znači buđenje iz stanja u kome nedostaje (ili gde je skrivena) vrhunska briga i prelaz u stanje budne svesti u njoj. Ako je to preobraćenje, svako duhovno iskustvo je iskustvo preobraćenja. Preobraćenje znači i zamenu jednog skupa verovanja sa drugim. Preobraćenje u ovom smislu nema vrhunsku vrednost. Ono može, ali ne mora, da se dogodi. Ono je značajno jedino ako je, u novom verovanju, vrhunstvo vrhunske vere bolje sačuvano u starom verovanju. Ako se to dogodi, preobraćenje je od velikog značaja....”

U *Enciklopediji živih religija* (1990, 555, 583) preobraćenje se definiše kao

„voljno napuštanje jednog načina života ili religijskog sistema u korist drugog”,

odnosno, pod njim se obično podrazumeva

„otvorena promena pripadnosti ili vezanosti, koja ide bilo od *odsustva* vere do *neke* vere ili od *stare* vere do *nove* vere.”

Na slično određenje preobraćenja nailazimo i kod Đure Šušnjića (1998, 446):

„Preobraćenje je napuštanje jednog religijskog pogleda na svet (što uključuje učenje, iskustvo, obrede itd.) i prihvatanje nekog drugog: probuđen za drugu veru u intelektualnom, emocionalnom i praktičnom smislu, tako da mu prošli verski život izgleda kao neki tuđi, jer je upravo ‘otkrio sebe’, ‘našao sebe’, ‘doživeo preporod’. Preobraćenje, dakle, podrazumeva odricanje od starog i prihvatanje novog životnog stava: to je ili prelazak iz nevere u veru ili prelazak iz stare vere u novu veru, onako kako su one izražene i ospoljene u zvaničnim verskim sistemima.”

Zorica Kuburić (2003, 403) gleda na obraćenje kao na progresivan i interaktivan proces čovekovog saobražavanja životu koji je u skladu sa Božijom voljom:

„Religijski sistemi podrazumevaju potrebu za nekom vrstom preusmeravanja od života u neverovanju ka životu u veri, ili od nezrelog ka zreloj verskoj životu. U religioznom judeo-hrišćanskom kontekstu znači odvrćati se od onoga što je zlo i okrenuti se prema Bogu. Od reči kojima se izražava pojam obraćenja najviše se koristi jevr. glagol *šub* – menjanje puta, vraćanje natrag. U grčkom jeziku koristi se glagol *epistrephein* za povratak Bogu. Glagol *metanoein* izražava unutrašnji preokret.”

O fenomenu preobraćanja – obraćenja, preobraćenja, preobraćivanja – može se govoriti sa više aspekata: istorijskog, antropološkog, sociološkog, psihološkog, teološkog. Iz sociokulturološkog ugla moguće je razlikovanje: 1. preobraćanja od bezverja ka životu u veri, 2. preobraćanja unutar iste verske tradicije (npr. unutar hrišćanstva), 3. preobraćanja iz različitih religijskih tradicija (npr. iz hrišćanstva u islam i obrnuto) i 4. preobraćanja u fundamentalističke grupe i nove religijske pokrete.²⁷

Traganje za duhovnim *ja* u sebi i zadobijanje istinske, verski utemeljene ličnosti opredeljuje člana zajednice za novi način verovanja, mišljenja i življenja. U vezi sa tim, razlikujemo *intrakulturno* i *interkulturno* preobraćenje. Do intrakulturnog preobraćenja dolazi kada neka osoba, rođena u određenoj religijskoj tradiciji, od onoga ko ne veruje postane vernik ili kada se dogodi preobraćenje unutar istog verskog sistema, npr. kada pravoslavni pređe u protestante, katolik u pravoslavne itd. Ne dešava se korenita promena pogleda na svet, jer nije došlo do promene tradicionalnog kulturnog obrasca. U slučaju interkulturnog preobraćenja – nastojanja savremenih zapadnih hrišćanskih misija širom sveta ili prelazak hrišćanina u islamsku veru – dešavaju se temeljne izmene u kognitivnom, emocionalnom i vrednosnom životu jedinke i ispostavlja obaveza prilagođavanja veri čiji su koreni u nekoj radikalno različitoj kulturi.

Događaj napuštanja jednog religijskog pogleda na svet i prihvatanje nekog drugog obično se obeležava nekim obrednim činovima (obredno pranje, obrezivanje, hodočašće, molitva, pričešće, krštenje itd.), čime pojedinac dobija zvaničnu potvrdu da je preobraćen i javno obećava da će ubuduće poštovati simbole, vrednosti i norme novousvojene vere.

Ostaje, međutim, nedoumica oko odgovora na pitanje kako razlikovati pravo preobraćanje od lažnog. Najbliže istini je tumačenje prema kome se odluka o napuštanju jednog religijskog pogleda na svet i prihva-

tanje nekog drugog donosi nakon dugotrajnog dodira sa pripadnicima druge vere i postepenog upoznavanja sa njenim učenjem, obredima, simbolima, normama i ustanovama.

„Njegova odluka iznenadi njegovu okolinu a ponekad i njega samoga (u meri u kojoj je proces tekao nesvesnim putevima). Za okolinu on se iznenada promenio, ali, kako vidimo, da bi došlo do tako korenite promene bilo je neophodno polagano taloženje malih iskustava i delimičnih saznanja, čiji je konačni zbir, u određenim okolnostima, doveo do korenite izmene čitavog pogleda na svet i načina življenja u skladu sa njim (Šušnjić 1998, 447).”

Nasuprot ovom postepenom, moguće je i naglo preobraćanje, odnosno trenutni prekid sa starim načinom verovanja. No, razočarenje pojedinca u svoju veru do te mere da mu se bilo koja druga učini boljom, bez prethodnog dodira sa verom u koju se prelazi, retko je ostvariva pojava. Obraćenik se ili vrlo brzo vraća staroj veri ili samo reda radi obavlja verske obrede u novoj, bez dubljeg verskog iskustva i traženja svetog, iako po spoljašnjim znacima on revnosno, čak više od pripadnika iste vere, obavlja svoje verske dužnosti. Na delu je *kulturno otuđenje*, koje samo potvrđuje tezu da trajna preobraćenja ne mogu biti plod silom nametnute promene.

2.2. Različiti teorijski pristupi fenomenu preobraćenja

I evropska i američka istraživanja složenog psihološkog fenomena religijske konverzije pripadaju dvema odelitim strujama: *tradicionalnoj*, pod uticajem seku-larizacijske teorije i *savremenoj*, zasnovanoj na kritici sekularizacijske teorije (Duvnjak 2001).

Tradicionalna struja religijsku konverziju sagledava kao trenutni događaj izvan svake kontrole, po ugledu na biblijsko „iznenadno, dramatično i emocionalno” Pavlovo preobraćenje na putu za Damask „od strane moćnog spoljnog agensa” (Richardson 1985, 165). Dakle, u trenucima krize zbiva se nenameravana personalna promena u kojoj konvertit, pod uticajem unutrašnjih konflikata i napetosti, predaje sebe prethodno perifernim i potiskivanim verovanjima i osećanjima. U izvesnim varijantama priznaje se da, pored akta tre-

²⁷ Zorica Kuburić (2003, 403) razlikuje još i: a) prema broju učesnika – individualna i kolektivna obraćenja, b) prema dužini trajanja – brza i efikasna i obraćenja koja traju i događaju se skoro neprimetno, c) prema slobodi izbora – dobrovoljna i nasilna obraćenja, d) prema dužini trajanja – trajna i privremena obraćenja, itd.

nutnog prosvetljenja, postoji period pripreme pre i period konsolidacije posle konverzije, kada je konvertit otvoren za sugestije rodbine, prijatelja, ali i članova nove grupe. Pojedinaac je pasivni objekt koji ne kontroliše spoljašnje uticaje koji na njega utiču, ali se u kognitivnom smislu očekuje da promenu verovanja automatski prati promena u ponašanju obraćenika.

Nov pristup konverziji preobraćenike sagledava kao osobe okrenute traganju za smislom života, pripreme za prevrednovanje dotadašnjeg sistema vrednosti i pogleda na svet. Konverziju nije podstakao trenutni, neregularni prirodni događaj, već lična odluka, o čemu postoje svedočanstva osoba sa dovršenim ili nedovršenim iskustvom konverzije. Na temelju ovog pristupa, razvilo se nekoliko različitih teorija konverzije.

Teorija deprivacije. Nepovoljan ekonomski i društveni položaj izaziva osećaj uskraćenosti i niže vrednosti, te pokušaj pojedinca da promenu statusa ostvari u religijskom polju. Izbor novog religijskog obrasca može biti podstaknut ličnim krizama (emocionalni krah izazvan porodičnim tragedijama, bolestima, nezaposlenošću), ali i objektivnim činiocima (anomična društvena stanja, nepogode, ratna stradanja).

Teorija uloga. Potencijalni član uspostavlja kontakte sa članovima potencijalne religijske grupe, sa ciljem da se prilagodi novim oblicima ponašanja i novim ulogama. Radi se o kraćem ili dužem procesu prilagođavanja, prožetim interaktivnim testiranjem, iza koga sledi konačna pozitivna ili negativna odluka. Ne dolazi do trenutnog, niti do potpunog prihvatanja onoga u šta grupa veruje, već postoji period internalizovanja novih vrednosti, odnosno uklapanja novih vrednosti u već postojeće. Može se govoriti i o „konvertitima sa karijerom”, koji se tokom života ne zadovoljavaju tek jednom promenom religijskih nazora.

Teorija društvenih mreža. Nove regrutacije u religijsku zajednicu omogućuju najpre lične društvene veze novopridošlog člana. Sa prijateljima, poznanicima, rođacima i nevernim članovima porodice uspostavljaju se odnosi poverenja i topline, a zatim se na njih prenose i osobeni verski pogledi. Međuljudske veze imaju presudan uticaj za pristupanje različitim verskim grupama.

Uspešno objašnjenje motiva religijskog pridruživanja izgleda da je moguće tek *objedinjavanjem* pomenutih parcijalnih polazišta: uskraćenost pristupa važnim društvenim resursima treba povezati sa immanentnom čovekovom potrebom za uspostavljanjem prijateljskih veza koje izostaju u realnom životu. Ukoliko neka religijska zajednica nudi čoveku dostojanstven tretman i priliku za iskrenim i dubinskim kontaktima sa drugim ljudima, on će je bespogovorno prihvatiti, pa i u slučaju da to podrazumeva promenu postojećeg religijskog obrasca ili prelazak iz stanja neverovanja u verujuće.

Usporičavanje različitih motivacionih modela obraćanja – od kojih su neki u početku pretendovali da budu generalni i univerzalni modeli obraćanja, usmereni na nezadovoljnog, ali aktivnog subjekta-tragača za razvojem sopstvene ličnosti – započinje sa *Loflend-Starkovim modelom*. Za njih dvojicu preobraćenje je „proces koji obuhvata prethodne sklonosti, stepene ili faze”, zbog čega rezimiraju sedam nivoa kroz koje konvertit prolazi na putu do pune pripadnosti novoj verskoj grupi, odnosno smatraju da za obraćenje osoba mora:

„1) da oseti trajne, akutno doživljene napetosti; 2) da bude unutar perspektive religijskog rešavanja problema; 3) što dovodi do toga da sebe definiše kao verskog tragaoca; 4) mora i da sretne religijsku grupu na prelomnoj tački u svom životu; 5) pri čemu formira (ili prethodno postoji) afektivnu vezu sa jednim ili više obraćenika; 6) a izvan-kultske veze nedostaju ili su neutralisane; 7) i gde mora, ako treba da postane upotrebljiv agent, biti izložen intenzivnoj interakciji (Lofland and Stark 1965, 874).”

Model „uzastopnog kanalisanja” sistematično iscrta tri primarna faktora u obraćanju: *društvene mreže* (obuhvata članove kulta /faktor 5/ i značajne druge, kao što su porodica i prijatelji /faktor 6/); *ličnost* (stvara osnovu za akutno doživljene napetosti /faktor 1/, perspektivu religijskog rešavanja problema /faktor 2/ i samodefinisanje religijskog tragaoca /faktor 3/) i *element eventualnosti* (iskustvo prelomne tačke /faktor 4/). Međutim, upućene su mu brojne kritike: statičnost, individualističnost, nepostojanje kontrolnih grupa, neempiričnost, ignorisanje prethodne socijalizacije, neobjašnjavanje načina na koji ljudi izražavaju svoja verska ose-

ćanja u ritualima, emocijama ili pojavama poput, recimo, govora jezikom itd.

Nov pristup istraživanju iskustva preobraćenja predstavljao je *model Loflanda i Skonovda* (Lofland and Skonovd 1981), koji razlikuju šest glavnih tipova konverzije: intelektualni, afektivni, preporođujući, mistički, eksperimentalni i prisilni, a na bazi merenja pet nezavisnih varijabli: 1) količine društvenog pritiska uključenog u proces konverzije, 2) vremena trajanja iskustva konverzije, 3) nivoa emocionalnog uzbuđenja uključenog u proces konverzije, 4) osećajnog sadržaja iskustva konverzije i 5) prihvatanja vere i učestvovanja u delatnostima grupe kojoj se konvertiti žele pridružiti.

Intelektualni tip konverzije odnosi se na samoinicijativne tragače za alternativnim životnim stilovima, najčešće putem knjiga, brošura, letaka, televizije, poseta predavanjima i drugim kanalima za širenje poruka različitih verskih pokreta. Visok nivo verovanja i lično prosvetljenje postiže se i pre nego što pojedinac pristupi organizovanom radu verske grupe.

Mistični tip konverzije objašnjava postojanje dužeg stresnog perioda i traumatičnog iskustva, iz koga se izlaz pronalazi u preobraćenju praćenom velikim emocionalnim uzbuđenjem i ekstatičnim stanjima. Tek nakon takvog burnog doživljaja razvija se istinska vera kod „ponovo rođenih” i aktivno učestvovanje u životu grupe.

Eksperimentalni tip konverzije objašnjava postupno uvođenje u veru od strane pojedinca koji učestvuje u aktivnostima, ali bez automatskog prihvatanja novog pogleda na svet ostalih članova grupe. Potencijalni član se, zapravo, iskušava od strane zajednice i postupno privodi kroz usmerene interakcije tokom kojih redefiniše sopstvene interese i prilagođava ih očekivanjima grupe. Ovaj proces može da traje mesecima, ali i godinama, pre nego što se okonča konkretnim činom inicijacije (na primer, važi za Jehovine svedoke).

Afektivni tip konverzije naglašava međuljudske, prijateljske odnose kojima se pojedinac hrabri i podržava da istraje za vreme trajanja procesa konverzije.

Preporođujući tip konverzije uključuje podsticanje ekstatičnih osećanja među pripadnicima unutar jedne veće grupe. Tokom zajedničkih druženja organizuju se molitve, pevanja i telesni kontakti tokom kojih se među masom podstiču stanja probuđenosti u veri i osećaji

ljubavi i zajedništva. Društveni pritisak na grupu je veliki, ali kratko traje.

Nasilni tip konverzije (ispiranje mozga – *brainwashing*) sličan je preporođujućem, ali je ljubav zamenjena strahom. Veliki je društveni pritisak i insistira se na aktivnoj participaciji u delanjima, a manje na verovanjima.

Sve se više uviđalo da su obrasci obraćanja previše složeni i heterogeni da bi bili obuhvaćeni tek jednim modelom i da je neophodno sintetički pristupiti iz ugla različitih naučnih disciplina. Takav jedan pokušaj predstavlja Ramboov (Rambo) sedmostepeni, *procesno orijentisani model obraćanja*, koji uključuje lične, kulturno-rološke, socijalne i verske elemente:

„(1) *Kontekst* je dinamičko polje sile unutar koga se dešava obraćanje... Zaboravljamo da su politički, religijski, ekonomski, društveni i kulturalni svetovi oblikovani od strane ljudi. I obrnuto, ljude oblikuju procesi socijalizacije šireg sveta. [Rambo (1993:22) razlikuje makrokontekst političkih i ekoloških sistema od mikrokonteksta porodice, prijatelja i religijske ili etničke zajednice.]

(2) *Kriza* primorava pojedince ili grupe da se suoče sa svojim ograničenjima i može stimulisati traganje za razrešenjem konflikta, ispunjenjem praznine, prilagođavanjem novim okolnostima ili nalaženjem puteva transformacije.

(3) *Traganje* je, do izvesnog stepena, pod uticajem emocionalne, intelektualne ili religijske raspoloživosti jedne osobe... većina obraćenika je aktivno uključena u traganje za ispunjenjem.

(4) *Susret*... dovodi ljude koji su u krizi i tragaju za novim mogućnostima u kontakt sa ljudima koji teže da tragaocima pruže novu orijentaciju.... Potencijalni obraćenici kao aktivni agenti su vešti da razluče šta je ono što žele i da odbace ono što ne žele.

(5) *Međudejstvo*: odnosi su često najsnažnije staze vezivanja za novu opciju. Ovde su važni rituali, retorika, kao i učenje i igranje uloga.

(6) *Posvećenost* je trošenje religijskog procesa. Središnja za proces obraćanja je obraćenikova rekonstrukcija njegove ili njene biografske memorije i primena novog sistema interpretacije na različite sfere života.

(7) *Posledice*: Radikalno transformisan život... osećaj misije i smisla... sigurnosti i mira. [Ali] čovek može utvrditi da ta nova orijentacija nije ono što je očekivao (Rambo /1993:16–18, 165–70/; citirano prema: Gooren 2007, 344–45).”

Može se primetiti da Ramboov pristup obraćenju pokriva čitav spektar religijske aktivnosti i nudi korisnu sintezu prethodnih modela, ali i neke njihove nedostatke:

1. dezafilijacija se spominje, ali se ne analizira sistematski zašto i gde se dešava,

2. pojedinac jeste aktivni tragalac, ali postoji osećaj ograničenja kulture, ličnosti, društva i religijske grupe u koju se obraća,

3. nije razrađena važnost roda za obraćanje,

4. nedostaje osvrt na starost obraćenika, samim tim i na važnost razlike među obraćenicima u različitim momentima njihovog pojedinačnog životnog ciklusa.²⁸

Sistematski pokušaj da se analiziraju pomaci u nivoima ličnog religijskog učešća daje Henri Guren (Gooren) (2007, 350), nastavljajući se na prvobitni Ričardsonov model „obraćeničke karijere”. Razlikuje pet dinamičkih nivoa individualnog religijskog angažovanja, bez obaveze da budu hronološki poređani tokom obraćeničke karijere jedne osobe:

„*Predafilijacija* je termin koji se ovde koristi za opisivanje pogleda na svet i društvenog konteksta potencijalnih članova jedne religijske grupe u njenom prvom kontaktu radi procene da li bi oni želeli da se vežu na mnogo formalnijoj osnovi. (Neke hrišćanske crkve koriste termine kao što su ‘posetilac’ ili ‘ispitivač’ umesto toga; naučnici koji istražuju religiju često koriste termin ‘tragalac’).

Afilijacija se odnosi na formalno članstvo u jednoj religijskoj grupi. Međutim, grupno članstvo ne čini središnji vid čovekovog života ili identiteta.

Obraćanje (ovde upotrebljeno u ograničenom značenju) se odnosi na obuhvatnu ličnu promenu pogleda na svet i identiteta. Zasniva se i na sopstvenoj proceni kao i na proceni od strane drugih, to jest, od ljudi iz iste religijske grupe ali i ljudi izvan nje.

Ispovedanje je termin iz teologije za identitet ključnog člana koji obuhvata i visok nivo učešća unutar nove religijske grupe i jak ‘misionarski stav’ prema nečlanovima izvan grupe.

Dezafilijacija se odnosi na nedostatak angažovanja u organizovanoj religijskoj grupi. Ova kategorija može obuhvatiti razne tipove. Može se odnositi na idiosinkratičnu ličnu religioznost, na primer, Novo doba. Ali

takođe može da znači necrkveni religijski identitet: ili otpadnika koji odbacuje prethodno članstvo ili neaktivnog člana koji se samo-identifikuje kao vernik. U potonjem slučaju, razlika između afilijacije i dezafilijacije može biti mala.”

Pet je i glavnih grupa faktora koji utiču na promene na pojedinačnom nivou religijske aktivnosti:

1. *faktori ličnosti* (odlike ličnosti, kao što su religijski pogled na svet, unutrašnja potreba za religijskim angažovanjem, nesigurnost),

2. *socijalni faktori* (uticaj društvene mreže rođaka, prijatelja ili poznanika, zatim uticaj drugih crkvenih članova putem socijalizacije),

3. *institucionalni faktori* (obraci socijalizacije aktuelne religijske grupe i njen odnos sa novim religijskim grupama na religijskom tržištu),

4. *kulturni faktori* (kulturna politika religijske grupe u odnosu prema lokalnoj kulturnoj, ekonomskoj i političkoj kulturi okružujućeg društva) i

5. *faktori eventualnosti* (slučajni susreti sa predstavnicima neke religijske grupe, akutna kriza, stresne situacije, prirodne katastrofe).

2.3. Preobraćenje i Romi

Preobraćenici su najčešće bili „pioniri” protestantizma u svom okruženju, prvi koji su u svojoj porodici prihvatili protestantska duhovna načela; kod pentekostalaca, najbrojnije religijske zajednice u posmatranom uzorku, prethodnicu su predstavljali ženski članovi domaćinstva – majka, ćerka, sestra ili svekrva.

Naši sagovornici izjavljuju da su prve kontakte sa verskom zajednicom ostvarili mahom u verskom hramu, prisustvujući redovnim bogosluženjima. Dok je kod baptista i pentekostalaca religijsko praktikovanje rodbine ili prijatelja primarno podsticalo novozainteresovane da posete crkvu, dotle su Jehovini svedoci i adventisti uspeh u pridobijanju novog članstva temeljili na verskom aktivizmu izvan molitvenih objekata. U prilog tome izjave Roma da su početne kontakte ostvarivali zahvaljujući kućnim posetama misionara, bilo u sopstvenim domovima, bilo za vreme gostovanja kod bliže rodbine, komšija ili kolega sa posla, zatim u gradskom saobraćaju, na ulici i ostalim javnim mestima.

²⁸ Primenu Ramboovog modela u objašnjenju preobraćenja pravoslavnih hrišćana u Jehovine svedoke u postsocijalističkoj Rumuniji videti u: Pitulac and Năstută 2007.

2.3.1. Obraćanje kao proces

Anketirani Romi listom izjavljaju da obraćenje nije bilo iznenadni, već postepeni proces, koji je trajao duže vreme, pokatkad i godinama, da bi se okončao simboličnim činom krštenja.

„Verujte, ja sam se krstila tek 1999. godine! I porodica moja. Nije to bilo za dva, tri meseca. Ja sam prošla grdne seminare. Evo mi Sveto pismo, bez njega ne izlazim, tašnu kupujem tako da ima mesto za Sveto pismo. Ja sam htela da vidim tu srž, da li je to sekta, šta je to. Tu povezanost mene sa Hristom, gde je tu Alah, kakva je to molitva. Ja se molim i dan-danas i kad kažem: ‘Oče naš’ i ‘Gospode Isuse’, ja mislim, bliža sam, imam bolji kontakt s tim....”

D. M., 34, baptista, Niš

„Jeste, postepeno, gde sam se ja uveravala ko je pravi i istiniti Bog, šta on može da uradi za mene i moju decu, šta je sve uradio, mislim da imam potpuno poverenje u njega, ne da mislim, to je moja vera, jer vera se ne gradi preko noći... Ne može preobraćenje da bude iznenadno, to mora da se ispituje, da se proučava, mnogi istorijski izveštaji pokazuju, samo treba vremena i volja i ljubav da se istražuje da li je to istina što se čita i na taj način čovek gradi svoju veru, ne može samo meni neko da priča, i ja da poverujem, nego kroz proučavanje. Bog je dao šta da se zapiše i na koji način da njega obožavamo, i kroz njegovu publikaciju. Zato mi ne možemo sami da proučavamo, mora neko da bude sa nama ko je u potpunosti upoznat sa istinom, i to što Bog zahteva od njega i to sada prenosi drugima. Tako da ja sam uz pomoć Jehovinih svedoka i moja deca, mi smo to naučili, i dalje učimo, ne može to tako brzo da se savlada, ali to je stalan proces, gde treba stalno da proučavamo, da čitamo, jednostavno, to je obožavanje deo našeg života.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Na neki način, neko bolje prosvetljenje nam se desilo. Zahvaljujući tome, hvala Bogu, mi smo prihvatili istinu, ne samo na neki prvi pogled. Neko vam govori, da, to je prava crkva, vi prihvatite istinu, budite kršteni, bićete spašeni. Mi smo dugo pre toga proučavali temeljito da bi saznali da li zaista to što oni govore, propovednici ili ko god, da li je to zaista istina. Da li to ima nešto veze u mom životu, da li to zaista

je neka promena, nešto bolje, nešto različito od onoga šta smo živeli.

Posle te dve godine, hvala Bogu, mi smo učinili zavet sa Gospodom. Nije tu bilo nikakvo prisiljavanje, već, ako mi verujete, ja sam jedva očekivao da dođe taj dan da se krstim. Jer, ne možete biti kršteni ako najpre ne pređete teme, da vidite je li to dobro. I postavlja se pitanje danas u svetlu, ljudi se bune i traže koja je prava crkva. Kroz proučavanje Svetog pisma, mi se menjamo, i saznajemo pravu istinu.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Prvi put sam proučavao u Donjem Brijanju, u Leskovcu sam se krstio prvi put u sedamnaestoj godini i ponovo sam se krstio u Beču, zato što sam je ostavio neko vreme, napravio sam pauzu, smatrao sam da Biblija nije realna. Kasnije sam doznao da je istina, jer sam počeo da je i dalje čitam. Ponovo sam se pripremao za krštenje u Beču. Morao sam da polažem ispite, šest meseci sam proučavao Bibliju za krštenje, za prihvatanje religije. Temeljno sam proučavao Bibliju, to je knjiga mog života, ona me je promenila u životu.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„To je bio jedan proces. U početku je sve to bilo malo čudno, ali sam polako, polako shvatao neke stvari. Sve me je to polako privlačilo, počeo sam sve više, i više, i više da idem u crkvi, na dečjem času, na tinejdžerskom, omladinskom, pa sad rad u crkvi. Ja, znaš, ne planiram u budućnosti da se pomerim od božjeg puta, šta Bog ima plan za mene.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Tada sam se razbolela, bolesna sam bila jako, i to od kičmu, pa nešto do nogu, to je bilo veliki problem, velike sam bolove imala... Moje lečenje je trajalo dva meseca, tri. Kad su došli braća ovde da se mole za mene, i baš jedan brat ovde sedi i molili su se za mene, i pitali su me da li sama hoću da prihvatim Isusa Hrista u mom životu. Ja sam rekla da sam voljna, da to stvarno želim. I baš je taj brat rek'o ovako: ‘Nemoj da se sekiraš, videćeš ti da ćeš ti sutra da ustaneš u noge. Ja ću baš da te pogledam ovde da stojiš u tvojim nogama u terasi.’ I baš je stvarno tako bilo. I verovala sam, jako dugo nisam bila, tek sam upoznala Isusa Hrista, tek sam ga primala u svoje srce. Ali, imala sam veliku veru da će Bog da me isceli. I stvarno je to tako bilo. I sutradan stvarno, ja izlazim u terasi, i taj brat stvarno ide, on čuva guske, i stvarno on šeta i gleda me. Ja kažem: ‘Hvala Bogu, stvarno kako je rek'o, tako je.’

To je meni bilo jako čudo, nisam mogla da se držim u svoje noge, nisam mogla ni da sedim obično. To su bile jaki bolovi, ali hvala Isusu Hristu, On me iselio tog trenutka. I od tada ja stalno odlazim u crkvu. I krstila sam se 2004. Ja, snaja i sin.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„... Posle čet'ri godine, ja sam se krstio, 1994. godine. Odlučio sam, stari čovek koji je bio, on je bio ostavljen iza, a rodio se novi čovek. Prošlo je neko vreme, ja sam se postepeno približavao Bogu. Slušaj, ne možemo mi odma' da se odlučimo. Moraš znati, verovati u nekog, nije se to organizovalo da se pita, 'ej, slediš Boga i 'ajde da se krstiš. To je bilo stvar odluke. Promeni sve živo, da ne radiš one stare navike, da ti navedem neke, da ne kradeš, da ne lažeš, da se ne biješ, da se ne drogiraš. Načinio sam korak 1994. godine i promenio sam svoj život.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Brat pastor je došao pozadi u mahalu i počeo da svedoči, da se skuplja narod, da pričaju o Bogu, ovde u mahali. Šta je Isus, šta je uradio Isus za nas, da je bio na krstu radi naše grehove. Ja sam imala dvanaest, trinaest godine možda. Bila je to kućna grupa, išla sam u kućne grupe. Išla sam redovno, nedeljom dva puta, četvrtkom i nedeljom. Tako, ja sam sledila Boga. Krstila sam se, to bilo jedno dve, godine tri i krstila sam se u Leskovcu. I nastavila sam da dolazim ovde, radila sam sa decom, bila sam učiteljica. Ali, posle neko vreme prestala sam da dolazim u crkvu. Udala sam se. Pre udaje sam prestala, jednostavno, tako, nisam došla, sama sam odlučila tako. Evo, ima tri, čet'ri meseca kako sam se vratila. Malo sam skrenula s pravog puta, ali, fala Bogu, opet sam se vratila. (...)

Ne, taman posla, ja imam razlog zašto da dođem. Prvi put, znači, bila sam, jer sam znala da Bog istina, da je živi Bog, da je Isus bio na krst radi naše grehove. Ljubav, toplinu sam osetila. Ali, sad, ovaj razlog, sad tražim iscelenje od Boga. Pre toga, tražila sam blagoslov, tražila sam unapređenje da radim za Boga, da radim za decu. Tražila sam da me upotrebi Bog. Sad sam udata, ja sam to prestala, sad tražim iscelenje. Za mene i za decu.”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

U svojim odgovorima Romi baptisti, Jehovini svedoci i adventisti naglašavaju:

1. voljnu odluku da se započne i do kraja sprovede usvajanje znanja o Bibliji, preduslov čina krštenja i ozvaničenja pripadnosti izabranoj verskoj zajednici i

2. sistematičan trud da se redovnim prisustvovanjem sastancima i višemesečnim individualnim radom sa upućenom braćom i sestrama (a kod Svedoka i obaveznom propovednom aktivnošću), temeljno prouči verska doktrina.

Istrajnost u usvajanju novog učenja garant je kasnije inicijacije među ekskluzivne božije izabranike. I obrnuto, neprihvatanje potpune resocijalizacije automatski onemogućava dalje pripadanje zajednici.

Pentekostalci, makar u početku:

1. ne insistiraju na kompletnoj rekonstrukciji postojeće društvene mreže i tradicionalnog kulturnog obrasca svojih vernika,

2. favorizuju uspostavljanjem kontakta sa „dobrim”, a ne „strogim” Bogom, Bogom koji je tu da razume i pomogne u bezizlaznim situacijama i umanju teret tegetne socijalne stvarnosti i

3. potenciraju angažman emotivnih, a ne i intelektualnih kapaciteta; tačnije, ritual naspram isticanja Biblije kao sveopšteg izvora znanja.

Potencijalni Rom adventista ili Jehovin svedok svesno zakoračuje u pretpristupni proces uvećavanja sopstvenog verskog kapitala i usvajanja jedinstvenog grupnog verovanja, prvo kroz sastanke sa grupom, a kasnije proučavajući sa propovednikom. Rom pentekostalac religijski izbor obavlja rukovođen racionalnim porivima, uslovljenim uzrasnom dobi i životnom situacijom: mladalačka obećanja, drugarski podsticaji, ljubavni porivi, roditeljski nagovor, ratne ili elementarne strahote, sopstvena ili bolest najmilijih, težnja za potomstvom itd. Nekada uslišene molbe proizvedu doživotni zavet Bogu, a nekada ushićeno predavanje na bogoslužjenjima traje samo dotle dok se ne zadovolje upućeni zahtevi.

Propovednici podučavaju verništvo reči Gospodnjoj, ali ne propisuju utabane staze za postizanje harmonične veze sa Svetim duhom. Pojedincu je prepušteno tragalaštvo na način koji smatra celishodnim. Očevidno je to na primeru sredovečnih i starih nepismenih Romkinja koje, ne otvorivši stranice Starog i Novog zaveta, duhovno saobraćaju sa Bogom. Mlađe se

vernice upućuju da smernošću i poniznošću svedoče supružnicima svoju promenu, bez da narušavaju patrijarhalni autoritet glave romske porodice. Namesto pisane reči, primat se daje isceliteljskim svedočanstvima iz svakodnevice. Sa mnogo više pažnje, međutim, pristupa se radu sa mladima, organizovanjem dečijih i omladinskih časova verske nastave. Od najmlađeg uzrasta deca se postupno uvode u aktivnosti zajednice, život im se prožima hrišćanskim svetonazorom i na njih se ozbiljno računa u budućim planovima proširivanja crkvenog rada.

2.3.2. Doživljaj personalnih promena nakon obraćenja

Pitali smo romske preobraćenike da li su ovim činom postali „drugačiji” ljudi, odnosno da li je i u kojoj meri konverzija u njihovim životima podstakla promenu uobičajenih navika, čak smisla života.

„Mnogo se lepše osećam. Drugačiji sam. Sve se promenilo, brate. Nije to da sad... Bio sam ranije i grub, sad imam nešto u čega verujem. Ranije sam i verovao i nisam, verovao sam u Boga, ali nikad se nisam molio Bogu. Bio sam malo i problematičan, bio sam malo više, skitao sam malo više, radio sam stvari što sad ne radim čet'ri, pet godine. Mnogo mi je drugačije i duhovno se osećam bolje. Ne znam da li ljudi primećuju, ali ja osećam. Ranije sam dosta pio, skitao, lutao, nema me kući po dan, dva, tri. Sad to više nema.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Da, da, apsolutno. Kao Jehovin svedok, velike promene sam doživeo. Ne znam, da nisam Jehovin svedok, ne znam gde bi bio moj život sada. Ja se sećam ranije, sa društvom kada smo izlazili, kao momak, bili smo skloni tome da popijemo malo više, kao i svi omladina. Onda, kockanje je tu isto bilo veliko. I onda, ovo mi je druga žena, to mi je, znači, druga žena. Sa prvom ženom sam raskinuo, zato što nisam shvatao ozbiljnost bračnog obećanja. A sad, kao Jehovin svedok, shvatam smisao života, i brak, i ljubav roditelja. Jer, znate, kad čovek je bez nekog vođstva, on kao da tapka po mraku. Kad ne zna, recimo, šta je ispravno, šta je pogrešno, on hoće sve da proba. I proba ponekad i ono što je pogrešno... Dok, recimo, dok sam bio svetski čovek bio sam sasvim suprotan, maltreti-

rao sam suprugu, ružne stvari su bile. Sada, kao Jehovin svedok, mnogo, mnogo sam svoj život promenio.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Da, jesam. Vidite, znači, dok se nisam udala, u svojoj porodici sam imala nekih problema, otac je pio, ali nije dolazilo do verbalnog zlostavljanje, da te neko bije, maltretira, izbac iz kuće. Kad sam se udala, sve je bilo drugačije: pijenje, izbacivanje iz kuće, maltretiranje. I ja sam se kao osoba promenila. Tu su i problemi sa decom, operacija. Čovek postaje ljuta osoba, ogorčena, zašto se to desilo. I onda, s vremenom, kada sam počela da proučavam Bibliju, sve je to počelo da se rešava. Sada sam potpuno druga osoba, mada nisam savršena, daleko od toga, nisam. Ali, s obzirom da sam bila ljuta, sada sam smirenija. Znala sam lako da uzvraćam uvredu, dok sada poštujem neke stvari. Imamo prilike ići od kuće do kuće, naidemo na neku osobu koja ne zna ko su Jehovini svedoci, čula je brojne bezveze stvari, pa kaže ti ono, ti ovo, ja sve to prećutim, dok ranije to nisam mogla. Sada je sve drugačije, zahvaljujući Bogu Jehovi. Ono što ti proučavaš i učiš, ako to primeniš na sebi, onda ćeš totalno biti drugačiji čovek.”

B. K., 30, Jehovin svedok, Vranje

„Pa, jeste, bogami. Naučio sam se lepom ponašanju. Ja sam se i ranije lepo ponašao, otac me naučio, ali sada praktikujem po bontonu, način saslušanja ljudi, parlamentaran sam, saslušam čoveka, ne vidi se da sam Rom po ponašanju. Od ljudi u crkvi sam se naučio kulturnom ponašanju, pedeset puta jače nego ranije, i ljubav jaču prema ljudima. Braću kao braću ja ljubim u lice, ali ih i zagrlim i stisnem, izljubim kao braću rođenu, i izudaram po leđa, to nisam imao takvu ljubav ni sa familijom, ovo je više od familije, neverovatno. Volim svog brata, i umro bih za njega, a ovamo sam nekako nežniji sa njima više, preneli su na mene neku pozitivnu energiju i ljubav neverovatno.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Ja sam doživeo nanovo rođenje. Ja sam nanovo rođen, ja sam doživeo da onaj pređašnji život koji sam živeo, tu je bilo nekada i svađe sa suprugom ili gledanje na život drugačije, i na novac, i na alkohol, i na cigarete, u svemu, u svemu. Život nije imao smisla. Ja smatram da čovek, ne samo Romi, nego i drugi ljudi, a posebno Romi, bez Boga su ništa, nema smisao života. Tu sam našao jedan smisao života, jednu volju, jednu veću ljubav da imam, da živim u porodicu, tu

preko Svetog pisma, preko učenja Isusa Hrista. Ja živim sa jednom ženom, nisam menjao ženu, mogao sam da činim za to vreme neku preljubu, kao što je princip, Romi menjaju dosta žene, ostavljaju jednu za drugu. To nije nikakav problem, venčanje i ne postoji, mnogi ljudi su nevenčani a žive zajedno, i tako, godine tu prolazu. Ali, hoću da ti kažem da bolje vlada ljubav, bolja je harmonija u porodici, veće poštovanje, veća ljubav, kad se ode u crkvu, kad se slavi.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Pa, promene ima. Eto, u kući baš, nekad neko mi treba da se posvadim s nekim, ja to oprostim, kažem: neka ti oprosti Bog, ja neću da se svađam s tobom, i tako. Mnogo praštam, i u porodici, i sa komšijama, ili nešto mi nestane tu iz dvorišta, ili neko mi nešto uzme. Kažem: neka nosi, neka mu Bog oprosti što je uzeo, nije trebalo, ali, eto, uzeo je. I prema ljudima sam pažljivija, gledam da budem dobra sa svakim. Ako se neko posvađa u kući, ja idem, kažem: nemoj tako, pomirite se, budite dobri, oprosti im i tako.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Postao sam pravilan, iskren, sa karakterom, sa razumevanjem, sa ljubavlju. Ja sam bio svetski, pio, kockao, išao sa ženama, nisam birao, daj šta daš, ratno stanje, nema odbijanje Pio sam neograničeno, pušio sam neograničeno, radio sam razne stvari i čudesa. Ali, sada kada sam upoznao Bibliju, ne pijem, ne pušim, alkohol ne upotrebljavam, ne kockam se. Praktikujem i čuvam dnevne zapovesti, ne samo u životu, nego i u srcu. Biblija me je promenila za milijardu posto. Postao sam jedan od najboljih ljudi na osnovu ono što sam ranije bio. Mogu da pomognem ljudima, da dajem, da poklanjam, da radim za ljude, bez ikakvog problema, ne naplaćujem ljudima. Ono što imam, mogu da dajem, do granice da bi moja porodica imala, žrtvujem se za druge ljude, pomažem drugim ljudima, vozim kolima sa moje gorivo, i gladan i žedan, onoliko koliko mogu da pomognem. Naročito pomažem ljudima koji su bez para, bolesni ili koji nemaju prevoza i tako.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Jedno vreme sam ranije pušila, ali tad nisam bila u veri. Niti pušim, niti pijem, to već ne. Ne slavim nikakve slave, slavim Gospoda, ne idem na skup ljudi ranije koje sam išla, onda ne idem po one reči što oni žele žene što pitaju i što rade, ja to ne mogu, jer ne mogu da sledim dva gospodara, moram jednog gospodara. Jer, stvarno je divan Bog i ne mogu da ga

vređam, što je meni učinio, alal’ mu. ‘Oću da kažem, mnogo je divno biti hrišćansko dete, ima puno radošti u srce. Nema ona gnjev, nema ona mržnja. Koliko te onaj vređao, onaj neverni narod, onda opet imaš neku ljubav za njega, da mu kažeš i ako nisi kriv. Ja i muž smo se zajedno krstili, a deca se nisu krstila.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Pa, gledao sam promenu, ja sam pušio u to vreme, ostavio sam cigare, osećam se mnogo bolje nego dok sam pušio. Bio sam u društvu koji se, recimo, svađali smo se, pili, voleli smo da se tučemo, tako, gledao sam gde je razlike. Sad mogu biti sa svakome dobar, da mogu nekome da pomognem, recimo, fizički, ako pravi kuću, jedno, drugo, bilo šta. Zahvalan sam Bogu i obučavam svoju decu isto tako, isto da bude sa Boga, ne da idu u ovom svetu, da pušu, da se drogiraju, da pravi svašta, da krađu. Kol’ko ja vidim i stvarno, da romska deca, pre je bilo, znam, non-stop bilo svađe u to vreme, da se biju, da krađu, da dođe milicija, a sad gledam da je velika promena. Pogotovu kod Romima, gledam da je stvarno predivno, da mnogo ljudi iz dana u dan se obraćaju, da mnogi su bili bolesni, imali su neki bolest nezlečiv, koji su to doživeli dali su svedočanstvo, s tim baš sam se ohrabrio sa pričama koje su doživeli. Koji su bili čak u Knez selo (sanatorijum za plućne bolest i obolele od raka u blizini Niša – prim. D.T.), koji je doktor rek’o, za vas nema ništa...”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

Snažna posvećenost grupi, bliske veze sa verskim istomišljenicima i predano proučavanje Biblije među Romima adventistima i Jehovinim svedocima proizvode promene uobičajenih navika do mere da se „ne vidi da su Romi po ponašanju”:

1. uznapredovalo samopoštovanje i dosledno pridržavanje doktrinarnih naloga (hrišćanska ljubav za neverne ljude, vera u skori dolazak Carstva božijeg, neprekidna borba dobra i zla u čoveku),
2. život usaglašen sa deset božijih zapovesti (ne krađi, ne svađaj se, poštuju bližnjeg svoga, roditeljska ljubav) i
3. transformacije na retoričkom nivou, kroz pokušaje da se izvedene promene prikladno jezički interpretiraju.

Iskustvo obraćenja, potaknuto svedočanstvima delovanja Duha svetoga u individualnim životima (lična, porodična ili isceljenja ostale braće i sestara u Hristu),

među pentekostalcima se najpre manifestuje redukcijom negativnih ponašanja rasprostranjenih među romskim narodom u prenaseljenim mahalama:

1. raskid sa porocima (pušenje, alkohol, droga, psovanje, kletve),
2. smanjena stopa kriminalnih radnji i sukoba sa policijom,
3. razrešavanje porodičnih nesuglasica mirnim putem,
4. uređeniji porodični odnosi (izostajanje ljubomore, preljube, maltretiranja žene i dece),
5. sklapanje bračnih zajednica sa punoletnim osobama i smanjena stopa razvoda,
6. nezameranje sa komšijama i pomaganje u dnevnim poslovima (uključujući čitanje molitava za zdravlje i slogu ukućana u susedstvu),
7. pomiriteljska uloga u mahalskim razmiricama i
8. odbijanje određene vrste hrane i pića.

2.3.3. Ocena verskog kapitala sunarodnika neprotestanata

Interesovalo nas je kako Romi protestanti sagledavaju postojanost u veri svojih sunarodnika, tradicionalnih pripadnika pravoslavlja i islama. Odnosno, da li je valjana utemeljenost u praotackim religijama jedan od glavnih razloga zbog čega ne prihvataju ponude za promenu verskog identiteta.

„Ja bi' volela da budu ljudi koji vole i poštuju Boga. Ali, koji to rade, oni i ako rade poštovanje to, to je samo iz straha, nešto da ne bude loše, da im se nešto loše ne desi. Ja to ne verujem. Budi ono što jesi i što si rođen. Ako poštuješ i ako voliš, pravi se ono kad nemaš, a ne kad imaš nešto. I onda oni svi, ja ću to da uradim, isto da budem kao, nemoj slučajno da bude kao nešto nisam, a kol'ko si napravila ono, pa i ja ću. Zbog čega, da se takmičimo? Ili, 'ću da idem u Zajde Badžu, 'ću da zapalim sveću, a nema veze što ću posle svašta da uradim. Ili žrtvu ili nešto, to me nervira. Ja zato i ne idem u džamiju, ne družim se s Romima. I u crkvi isto.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Pa, ja gledam, evo, na poslu. Neki put mi postavljaju pitanja koja nisu za postavljanje. Ja im kažem: 'Ja na takva pitanja ne odgovaram, niti me interesuje za to'. Desi se neki put da oni to pričaju kad im je Ramazan,

kad poste mesec dana. Ja im kažem da ja poštujem Boga celo vreme. Ja mu kažem: 'Ako ti imaš sina, da li bi voleo da te sin sluša mesec dana, a onih jedanaest meseci da te ne sluša, da te laže, da te psuje, da te ne poštuje?' E, pa i Bog voli tako stalno da ga slušaju. U stvari, oni i tih mesec dana ga ne slušaju. Čak neki kažu postimo, a idu u ve-ce i puše cigare, ili uzme hranu od kuće i negde sa strane jede. Ili psuje za vreme Ramazana, nervira se...”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Ovi naši ljudi, ovi naši ovde, okruženje ovih naših ljudi, oni nemaju nikakvu veru. Najlakše je raditi sa njima, mislim, i Jehovini svedoci, i adventisti, koji dolaze, jer oni drugu veru nemaju. Pravoslavca ti da povратиš da bude adventista ili da bude Jehovin svedok – nikada. On ima ono svoje ovako što gleda sa strane. Pravoslavac, može da mu kaže i pop, jednostavno, može da mu kaže, ti ne smeš ovo, ti ne smeš ono, on radi to. I koje mi je to svedočenje? Ja ako tebi svedočim, ovako, onako, onako, ako ja svojim delima ne radim to, ako moja dela nisu takva, onda bolje da ne svedočim. Vi odete, i to ode što sam ja pričala sa vama...”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Znate šta, ja bi' opet delio te ljudi koje poznajem u dve grupe. Ima ljudi koji su zaista aktivni, jeste poštuju Boga, čine sve u svojoj moći, ali ne znaju kako, nego ga poštuju onako kako znaju i umeju. Dok druga grupa ljudi koji gledaju versku literaturu i nauku čisto moralno i iz razloga. Dođe taj dan, ako ode u crkvi, prekrsti se, ako dođe ta slava, što je najbitnije, ovo je najbitnije... Ljudi kroz cele godine ništa ne žele, ne traže i ne davaju što se tiče religije. Da odu u crkvu, ili pričešće, ili da se prekrste, da se Bogu mole, ne. Jedino u godinu dana, kada dođe slava, slavu tu slavu onako kako je slave i doviđenja. Niti proučavaju, niti se mole, niti duhovno da se nadahnjuju, to su nemoralni ljudi u mom pogledu, kako ih ja ocenjujem. Tu su moja rodbina, poznanici, prijatelji. To su za mene nemoralni ljudi, koji su samoživnici, koji gledaju samo na materijalno i to.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Ovako. Prvo, vezano za Rome. U Sat mahali isto ima nekih Roma koji su Jehovini svedoci. Jedna stvar koja mi se kod njih sviđa... ne sviđa mi se njihova doktrina, kako oni tumače, ali u to ne ulazim, treba poštovati druge religije u potpunosti. Sviđa mi se njihov rad, kako oni uče. Kod njih ne možeš da postaneš običan

član, ako dobro ne upoznaš Bibliju. Ne znam koju oni Bibliju koriste, ali to mi se sviđa. Puno problema kod romskog naroda upravo zato što romski narod nije dovoljno načitan, ne zna dovoljno dobro božju reč. Ili, kako kaže prorok Isaija: 'Pogibe narod moj, jer je u neznanju'. Recimo, stvari koje ne znamo da su loše, mi ćemo ih raditi, jer mislimo da su dobre. Na primer, kaže Isus: 'Ako čovek samo pogleda na drugu ženu, već je učinio preljubu u srcu svom'. Recimo, mnogi su oženjeni i misli da su vernici. I pogledaju neku ženu, znate kako i šta muškarac kaže. To je, u stvari, preljuba, a taj čovek nikada neće znati da je to greh, sve dok ne čita Bibliju i shvati da je to loše. I zaista, apelujem na tome da treba što više da se čita i da se živi po onome što piše. Ja lično veoma volim Srbe, kao što volim i Rome. Potpuno sam, u školi sam jedini Rom, slažem se s njima, k'o da nisam Rom. Mislim da je problem zato što ne može čovek da bude veran, ako je već nazvan vernikom i hrišćaninom, samo dva puta godišnje, samo kad je krsna slava ili kad je Božić ili kad je Uskrs. S Bogom treba biti svaki dan. Ljudi su više okrenuti ka toj nekoj tradiciji, to je moj pradedo radio, ja ću da nastavim tamo gde je on stao, ne ka Bogu. Recimo, ja sam jednom pričao, bili smo na nekom kampu, pričali smo sa jednom profesorom o tome kako jedan narod poštuje tu tradiciju i sve to. Ona kaže: 'Znaš kako, Bakiću, nije to stvar do Boga, nije to toliko do Boga, već je to moj pradedo radio, pa i ja tako radim'. Ako suština religije i centar religije je Bog, ako mi ne odemo ka Bogu, ako mi radimo te stvari samo zbog tradicije, mi smo onda promašili religiju, promašili smo to, da kažem, ono za šta treba da radimo."

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Nisu oni pravi vernici, njihova vera je mnogo slaba. Zna se, kad je praznik odu u crkvu, oni traže Boga samo onako kako njima odgovara. A stoje u božjoj reči puno neke stvari koje treba da se urade, da bi se Bog ispoštovao. Ali, niko se ne pridržava tog protokola, svi bi nekim prečicama da dođu do nekih stvari, a nije to to. To je za njih vera."

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Znate kako, Romi ili prihvate ili ne prihvate. E, sad, nije problem dovesti jednog Roma u crkvu, problem je održati ga u crkvi. Nije problem obratiti ga, problem je zadržati ga i naučiti ga da on donosi plodove. Danas svi možemo propovedati na ulici. I svi smo po-

zvani na to... Velika odgovornost je biti starešina, pastor i vođa crkve...."

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Teorijski posmatrano, romsko preobraćivanje zadovoljava kriterijume i intrakulturnog i interkulturnog preobraćenja. Zajedno sa pripadnicima većinskog naroda, Romi su proživljavali doba socijalizma u areligioznosti, nadomeštajući relativnim ekonomskim izobiljem propuste u duhovnoj nadgradnji. Sumoran završetak dvadesetog i neizvesnost dvadeset i prvog veka naterali su ih da na nedoumice posegnu za odgovorima u sferi religije. Ne nalazeći svoje mesto u okrilju pravoslavlja i islama, odškrinuli su riznice protestantskog sveta i kao *tabula rasa* otvorili se za blagotvornu hrišćansku propoved starešinstva, postajući najpoželjnijim obraćenicima u njihovoj misiji.

Kršteni Hristovi sledbenici protestantske provenijencije listom izjavljuju da im je teško da rade sa tradicionalnim ritualistima sa korenima u pravoslavlju i islamu i nerazvijenom religijskom svešću:

1. odbijaju pokušaje mlađih i starijih Roma da tokom evangelizatorskog rada sa njima razviju razgovor o osnovnim biblijskim učenjima,

2. nevešto se brane izandalim frazama („volimo i poštujemo Boga“, „naši stari su to tako radili“),

3. spasenje u sudnje dane zasnivaju na uzornom praktikovanju nekoliko obreda (slavljenje najvažnijih verskih praznika, krštenje i venčanje u verskom hramu, sahrana uz prisustvo sveštenog lica) i

4. prosvetljenost božjom rečju zamenjuju većitim strahom od božanske kazne.

Posebno čudi verska zapuštenost među retkim, pored Muslimana (Bošnjaka), Albanaca i Goranaca, preostalim baštinicima muhamedanstva, nakon oslobođenja Srbije od otomanskog uticaja krajem devetnaestog veka. Nepristupačnost Prorokove reči za Rome u mahalama navela ih je da znamenja islama zamene porukama iz Svetog pisma, potvrđujući prethodnu nedovoljnu vezanost za praotacke korene. I dok islam u arapskim zemljama smrću kažnjava slučajeve preveravanja, do tle muftijstvo u Srbiji, nedovoljno agilno u podupiranju ideja i verovanja u Muhameda, nemo prisustvuje brisanju retkih tragova islamske verske kulture na domaćem prostoru.

Otvorenost romskih srca za svetopavlovsko poslanje nesumnjivo je udahнула neophodnu svežinu netradicionalnim hrišćanskim strujama na jugoistoku Srbije. No, pravo pitanje koje se postavlja pred crkvene vođe jeste kako, nakon prvobitnog pristupanja, trajno zadržati nenačitanu i nepismenu romsku braću i sestre u sopstvenim redovima? Od uspešnosti realizacije ovog cilja verovatno da će im u budućnosti direktno zavisiti i pozicija na srpskom religijskom nebu.

3. PROZELITIZAM

3.1. Pojam prozelitizma

Prozelitizam (gr. *prosēlytos* = zapaljenost, zanese-nost novoprimitljenom verom – od *pros-ēlitos* = onaj koji je prešao u drugu veru, obraćenik) označava

„nastojanje oko prikupljanja što većeg broja novih sledbenika neke vere i dominantno se vezuje za hrišćanstvo i islam (Todorović 2007c, 458)”.

Određuje se i kao “propaganda u cilju obraćanja u svoju religiju sledbenika drugih religijskih učenja”, a prozelit kao

„osoba koja je iz jedne vjerske zajednice prešla u drugu i koja nastoji pridobiti što više novih pristalica (Cvitković 2005, 367).”

Za Olega Mandića (1969, 396) prozelit je

„evanđeoski naziv za onoga koji nije Židov, a koji se obratio na židovsku religiju... Kasnije prozelit označava svakoga koji se tek obratio na neku religiju.”

Prilikom napuštanja jednog religijskog sistema u korist drugog, propisanim ritualima (krštenje, obrezivanje, hodočašće) istovremeno se obznanjuje prelazak i pruža psihička podrška preobraćeniku. Od prozelitizmom obuhvaćenih očekuje se napuštanje tradicionalnog i prihvatanje novog kulturnog modela (npr. delovanje zapadnih hrišćanskih misija u Južnoj Americi). Jedna od reakcija na radikalne zahteve može biti prihvatanje ceremonija i simbola nove religije bez značajnijih prilagođavanja u pogledu na svet obraćenika u veri. Silom se namećući, misije pod znamenjem Hrista ili Muhameda pokazale su neživotvornost, jer nisu

bile praćene dragovoljnim i celovitim unutrašnjim preobraženjem novoobraćenika.

Po okončanju hristijanizacije južnoslovenskih naroda, prvi prelasci pojedinaca, grupa i velikih segmenata etnosa u drugu religiju ili konfesiju na Balkanu vezuju se za proces islamizacije na Balkanskom poluostrvu od sredine XIV veka. Započet s prvim turskim osvajanjima u Trakiji, širio se uporedo s osmanskim ekspanzijom i konačno zahvatio sve hrišćanske zemlje koje su došle pod osmansku vlast. Islamizacija u XVI veku naročito je pogodila Bosnu i Srbiju i dovela je do masovnog prevođenja, pre svih, gradskog hrišćanskog stanovništva na islam.

Prelaženje na islam, načelno, zasnivalo se na slobodnoj volji ljudi, dok je elemenat prinude stajao u pozadini. Organizovani i uporni misionarski rad na propagiranju nove vere podrazumevao je deklarativni i formalni karakter prelaženja na islam.

„Bilo je dovoljno samo da hrišćanin izgovori naučenu formulu *šehadeta* koja glasi: ‘Ešhedu en la ilahe illallah ve ešhedu enne Muhammedun abduhu ve resuluhu’, što znači: ‘Svjedočim da nema drugog boga osim Allaha i da je Muhamed njegov rob i njegov poslanik’. Hrišćani su često navođeni od svojih islami-ziranih rođaka i komšija da izgovore *šehadet*, da bi odmah bili proglašeni za muslimane. Eventualno odbijanje smatrano je za uvredu vjere i po zakonu su-rovo kažnjavano (Vasić 1998, 59).”

Faktički, reč je bila o prozelitizmu, podržanom sledećim procesima:

„slabljenje odgovarajućih hrišćanskih ustanova i sputavanje njihovog rada, davanje punih građanskih prava novim muslimanima, materijalnih privilegija i niza prednosti koje su proizilazile iz pristupanja vjeri vladajuće klase i države (Bacih 1998, 54–5).”

No, neretko su „novi” muslimani nastojali da sačuvaju veze sa starom verom. Najdrastičniji oblik čuvanja vere bio je *kriptohrišćanstvo* (kriptoortodoksni i kriptokatolici) ili *dvoverje*. Jedna od naših najpoznatijih istoričarki-turkologa, navodi paletu naziva iz različitih balkanskih zemalja:

„... albanski sinonim za dvoverstvo je ‘*laramane*’, što će reći, šareni, raznobojni (di vari colori)... Dvoverje

(dvoverci, šareni – domaći, slovenski nazivi, kod Grka *dipistia* i *patsali*) je registrovano i u Makedoniji, na Kosovu, u južnoj Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini, Bosni, Bugarskoj. Bilo ih je i na Pontu, u Trapezuntu (stavrioti), u Grčkoj, Dodekanezu, Mitileni, Kritu, a naročito na Kipru; tu su ih nazivali linovamvaki (lan i pamuk – između hrišćana i muslimana u veri, poput tkanine), pa lardokophtedi (jer su jeli svinje), mesokertedi (ital. mezzo quarto – pola i pola) odnosno mesi (paramesi), patsali, apostoliki, kao i Valahadi (u grčkoj Makedoniji), koji se, za razliku od ostalih kriptohrišćana, nisu krili (Zirojević 2003, 7)."

Među preobraćenicima se zadržao čitav niz hrišćanskih prežitaka: poštovanje crkava i manastira, prihvatanje krsta i krštenja, proslavljanje krsne slave, Božića, Uskrsa, Đurđevdana, proslavljanje svetitelja i posećivanje njihovih grobova kao kultnih mesta, čuvanje starih običaja iz životnog ciklusa i dr. One koji su se držali hrišćanskih običaja i praznika, islam je, kao najkonsekventnija monoteistička religija, smatrao za nevernike i pribegavao surovim kaznama. Konvertite je javno osudio i papa Benedikt XIV na prvom albanskom koncilu (1744).

I ekumenski dijalog²⁹ pravoslavnih i katolika bremenit je prigovorima Rimu za prozelitske i unionističke pretenzije. Reč je o preko deset miliona pripadnika unijat-skih, grko-katoličkih crkava, koje propovedaju učenja Rimokatoličke crkve i prihvataju papski primat, uz zadržavanje pravoslavnih obreda i organizacije.

Ipak, sa pravne tačke gledišta, teško je izricati kvalifikacije za prozelitizam. Sloboda religijskog izražavanja i delovanja, pod pretpostavkom da se ne sprovodi prisilom i manipulacijom, pripada zakonom zaštićenim građanskim slobodama. Na verskim zajednicama je da povedu računa o potencijalnom preplitanju interesa i sklope sporazum o međusobnom nepreuzimanju verujućih duša, osim onih koje su to zaista izabrale sopstvenom voljom.

3.2. Prozelitizam i Romi

Može li se delovanje protestanata među romskim narodom okarakterisati kao „nasilni prozelitizam”? Pri-

sustvujemo li u ovom delu Srbije prizemnom preuzimanju potvrđenog verništva SPC i IZ, kako se neretko da čuti od zvaničnika pomenutih tradicionalnih verskih zajednica? Istovremeno, ima li mesta za poviku i među samim protestantskim zajednicama, spremnim da u cilju uvećanja postojećeg članstva istrpe optužbe za versku netoleranciju?

„....Kad sam se zainteresovao za Bibliju, ja sam onda na ulici primetio kako stoje neki ljudi i drže u ruci neki transparent. Ja priđem i kažem: ‘Jel’ vi nešto radite sa Biblijom?’ Oni kažu: ‘Da’. ‘A jel’ ste vi hrišćani?’ – pitam ja dalje njih. ‘Da, hrišćani smo’, odgovaraju oni. Bili su to Jehovini svedoci. (...) A čuo sam da ima neki adventisti u Nišu, sa pravoslavicima više nisam hteo. Di beše ta Adventistička crkva! Prolazim ja kroz Sedmi juli, pogledam, krst gore, a, kažem, to je ovde, preko puta je pravoslavna. Povuklo me nešto, odem ja tamo, pitam, i oni kažu: ‘Izvol’te, sedite’. (...) Pa, evo, otprilike aprila sam ove godine prvi put otišao u Baptističku crkvu....”

M. B., 61, baptist, Niš

„.... Ja sam čet’ri godine bio član pentekostalaca, hteo sam da ja njemu pokažem neko svoje znanje. Ali, ništa nisam znao da mu objasnim, makar jedan stih da mu pročitam. Dok suprotno on, sve što je govorio, sve na temelju Biblije meni je svedočio. Počudio sam se odakle njemu toliko znanja, jer on nije bio toliko baš, da kažem, obrazovan ili inteligentan od ranije. I začudilo me to njegovo znanje, a i ono što je govorio, bio je samouveren da ne govori od sebe, nego da govori od Biblije. Tu smo se dogovorili da počnemo da proučavamo Bibliju. I kako smo počeli, onda Jehova je video moje srce, i onda me privuk’o, što se kaže.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Pa, konkretno, ima ljudi koji se bune, to je bilo ranije i sada ima. Oni se protive, ali nisam naišao na takve osobe koje su pravi pravoslavci ili muslimani. Zadnji put kad sam bio u jedno selo daleko odavde, jedno dvadeset kilometra, oni su bili tako poučeni, ali kad sam im pokazao neke stvari, oni su omekšali, uzeli su mi knjigu i čekam neko vreme da ih opet posetim, da ih obiđem, ne znam kako će da bude reakcija.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Sa pravoslavicima nismo imali nikakve kontakte, jer oni jednostavno ne poznaju Bibliju. Mi ne možemo da kažemo za njih kakvi su vernici, ali je činjenica da

²⁹ Detaljnije o ekumenskom pokretu u: Todorović 2005a, 2007b.

pravoslavni narod ovde ne poznaje Bibliju. Njihovo pravoslavlje se iscrpljuje u tradiciji.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Imali smo jednu evangelizaciju, ja i moj zet, u Kvan-tašku pijacu. Delili smo Novi zavet, mi smo članovi Gedonita, sad smo dobili kartice. I onda smo nailazili na osobe koje kažu da ne veruju u Boga. U mnogo krajevi smo bili i sa mnogo njih smo razgovarali. Većina kažu da veruju u Boga i da bi voleli da prihvataju Boga, naročito sada, mislim, kada vidu da je teško vreme, da je teška situacija, i mnogo njih ima bolesnih, prihvataju. Ali, kod pravoslavnih Roma problem je u tome da oni jednostavno njima je to mnogo teže. Ta tradicija, ti običaji, oni slave i ti sveci, to su njihove slave, nisu kao kod Arlija Roma i konopljara. Oni slave kao kod vas Srba, idu u pravoslavnoj crkvi, krste se, od malena decu krste, sa mesec, dva, tri. Ne znam, njima je to nekako teško. Žele Gospoda, Gospod im stvarno pomaže, imaju isce-lenja, ima svedočanstva, dolaze, govore šta je Bog učinio za njih, ali opet, još uvek, malo... Ja znam da je po-trebno vreme za to, ali ima neko'ko osoba koje hoće da se krste. Ima i oni koji pokušavaju, uz pomoć Gospo-dnju, da se odvikavaju od tih psovki, cigareta, sve što je loše, što nije u redu.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

Pojedini anketirani Romi, češće prema ranijem po-reklu muslimani no pravoslavci, bez snebivanja govo-re o raznolikosti sopstvenog religioznog iskustva. Ne libe se da priznaju kako su po koju godinu proveli među nekoliko hrišćanskih zajednica, neprekinuto tragajući za najpogodnijim okvirom za versko izražavanje.

Za razliku od većine svojih sunarodnika, oni su:

1. dobri poznavaoци svetopisamskih poruka,
2. poželjno članstvo na propovedima i
3. predstavljaju izazov za hrišćanske misionare.

Istovremeno, njihovi „transferi” izazivaju pozornost i razlog su međusobnim optužbama baptista, adventi-sta, Svedoka i jevanđeoskih hrišćana za prozelitsko delo-vanje; neizostavno i reakcija popova i hodža, uzme li se u obzir prethodno izbijanje iz pravoslavnog, odnosno islamskog okrilja.

Raspitujući se o porodičnom religijsko-konfesional-nom poreklu šezdeset izabranih romskih sagovornika, doznali smo da se:

1. četrnaest identifikuju kao prethodni pravoslavci,

2. troje podvlače mešovitu pravoslavno-muslimansku pozadinu (otac musliman, majka pravoslavka),
3. četrnaestoro izjavljuje da nije sigurno ili uopšte ne poznaje versko porodično stablo, a
4. dvadeset devetoro korene vezuje uz islam.

Dakle, polovina Roma učinila je dramatičan obrat u veroispovednom smislu, pristupajući radikalno raz-ličitoj kulturi i usvajajući potpuno nov kognitivni, emo-cionalni i vrednosni sistem. Reklo bi se da je dovoljno argumenata za prigovore islamskih verskih struktura za prozelitizam. No, je li baš tako? Apsolutna većina tzv. muslimana među romskim narodom ima tek blede se-ćanje na muhamedanstvo: preostali su još tragovi u davanju imena (više muslimanska prezimena no imena) i obavljanju dva raširenija obreda (više muslimansko sahranjivanje nego sunećenje) (Đorđević i Todorović 2002, 181).

Današnje potomke zvezde i polumeseca najbolje možemo opisati, kako to reče jedan od ispitanika, kao „muslimane sa pravoslavnim običajima”. Apsolutna ve-ćina odrastala je u porodicama u kojima je iskustvo sta-rine spontano kombinovano sa folklorom većinskog hri-šćansko-pravoslavnog življa, posebno kada nesreća za-kuca na vrata:

1. majke su palile sveće za zdravlje bolešljivog po-tomstva, vodale decu u pravoslavne bogomolje ili do, sa Srbima, zajedničkih kulturnih mesta, da tamo zanoće ili se umiju lekovitom vodom, sve verujući u svetačke isceliteljske moći,

2. dani pojedinih svetih otaca iz hrišćanskog verskog kalendara uredno su proslavljani u znak zahvalnosti za spasenje u najtežim momentima (preležane bolesti, te-ške povrede, saobraćajne nesreće); čak po nekoliko, uko-liko je više ukućana nadvladalo bezizlazne situacije,

3. rituali oko Kurban bajrama i Ramazana bili su prava retkost, ali je, doduše bez pompe, mešen kolač i spreman ručak za Božić ili Uskrs i razmenjivani darovi sa pravoslavnim komšilukom o Đurđevdanu i Vasilici,

4. u slučajevima neefikasnosti popova i hodža, od-lazilo se na noge šejhovima u tekijama raznih redova.

Sve vreme, međutim, ispoljavana je religioznost po-vršnog i formalnog tipa: religijsku praksu nije pratila adekvatna religijska svest, odnosno ubeđenost u etabli-

rana religijska verovanja. O proučavanju, makar i posredovanju, Biblije ili Kurana da i ne spominjemo.

Otvorenost duha za pitanja vere učinila je zato i Rome pravoslavce i Rome muslimane plodnim tlom za protestantske uticaje, posebno u momentima kada bi se, opet iz razloga zadovoljenja važnih potreba, osećali napušteni od strane pradedovske religije. *Hrišćanski evangelizatori nisu preuzimali izgrađene i odane pobornike Hrista i Muhameda, već nesigurne, verski zapuštene tragaoce, očito gladne pomoći, ali i poduke u religijskim pitanjima.*

4. HIJERARHIJA NAČINA PROTESTANTIZACIJE

Istina je da pluralistička društva omogućuju biranje u stvarima vere. U liberalno uređenim društvima građani su slobodni da budu religiozni i nevernici (apostasija), sekularisti i ateisti, da pripadaju jednoj verskoj zajednici i dovode u pitanje doktrinu svoje crkve (jeres), potpuno se preobrate, ali i pridobijaju nove vernike za svoju crkvu.

Širenje protestantizma u Srbiji predstavlja složenu i dalekosežnu pojavu. „Savremeni supermarket vere i duhovnosti” (A. Barker) dve decenije unazad suočio je srpsko društvo sa verskim pluralizmom i potrebom za koegzistencijom i upoznavanjem tradicionalnih i netradicionalnih verskih struktura. Verujući i neverujući najednom su zapljusnuti raznolikim verskim pogledima na svet, a polako postajali i objektima pojačanog uticaja manjinskih, prevashodno, protestantskih verskih zajednica.

Sociološki posmatrano, *male verske zajednice* (Ђорђевић 1987):

- 1) jesu dobro organizovane zajednice na lokalnom nivou,
- 2) imaju razrađene mehanizme integracije i uključivanja članova u život i delatnost crkve,
- 3) anacionalne su i protežiraju jednakost i bratstvo,
- 4) odbijaju društveno-politički angažman,
- 5) zajednički život baziraju na strogom pridržavanju manjeg ili većeg broja pisanih i nepisanih pravila,
- 6) imaju razvijeno darodarstvo i mecenstvo,
- 7) brinu o svakodnevnom praktičnim potrebama članstva (zbrinjavanje bolesnih i ostarelih, čuvanje dece,

briga o obrazovanju najmlađih, zajednički susreti i putovanja, zaposlenje),

- 8) propagiraju zdrav način života (insistira se na suzdržavanju od alkohola, duvana, štetnih droga, kafe...) itd.

Samokritički se osvrćući na sklonost velikih istorijskih crkava da izvornu religioznu poruku često zatrpaju raznim nereligijskim elementima, obredima i obavezama, odnosno „obuku” u teološke izraze i simbole teško shvatljive savremenom čoveku, sami teolozi izdvajaju *dve vrste razloga* pristupanja različitim pokretima „podzemnog hrišćanstva”:

1. jedni potcrtavaju njihovu spontanu pobožnost i oblike zajedništva u kojima se doživljava ljudska prisnost i duševni mir (Kolarić 1987),

2. dok drugi govore o armiji duhovno gladnih pojedinaca sa evropskog Istoka koji ne zamenjuju postojeću versku opredeljenost novom alternativom, već se iz stanja ateističke nevere u doba socrealizma preobraćaju u neku od brojnih netradicionalnih opcija na novostvorenom religijskom „tržištu” (Kopilović 2003).

Ajlin Barker (2004) smatra da se razlozi zbog kojih ljudi stupaju u jedan pokret ili ostaju vezani za njega, razlikuju prema onome za čim pojedinac možda *traga*, kao i prema tome šta mu dati pokret može *ponuditi*. Oni koji to čine veruju kako imaju izvesnu pozitivnu korist od svog pripadništva, bez obzira da li se radi o osećanju razvijenosti duboke veze sa Bogom, boljoj efikasnosti na radnom mestu, poboljšanju opšte zdravstvene sposobnosti, kvalitetnijim prijateljskim odnosima unutar zajednice istomišljenika-vernika, prividnoj sigurnosti ili izazovu koji im pruža pokret.

Iako su u prvoj deceniji XXI veka utihnula vekovna sporenja tradicionalnih, uvažениh vera (pravoslavlje, katoličanstvo, islam) u balkanskim društvima i izvršena razgraničenja regionalnih celina sa prevlašću pojedinih religijskih sistema, jedan novi trend – nezaustavljiva *konverzija* u razne protestantske verske zajednice, podstaknuta modernizacijskim procesima u mahom postsocijalističkim društvima Balkana – obnovio je rasprave o misionarenju (evangelizaciji), preobraćenju (konverziji) i preuzimanju (prozelitizmu). I u Srbiji su se tradicionalne vere udružile u jedinstven antikultni front osude delatnosti alternativnih hrišćanskih vera na ra-

zgrađivanju monokonfesionalnog mentaliteta. Ima li mesta povici?

Sledećeg smo mišljenja:³⁰

1. radi se o *evangelizaciji* kada se ona vrši među neverujućima, vrlo često duhovno „gladnim” ljudima, koji su, pod teretom višedecenijske antiverske, socijalističke socijalizacije, ostali uskraćeni za religijsko i religiozno obrazovanje,

2. radi se o *preobraćenju* kada konvertiti dolaze iz redova „mlakih”, tradicionalnih vernika, čije se verništvo iscrpljuje u ritualnom praktikovanju nekolicine verskih obreda „pradedovske” religije (krštenje, venčanje, pogrebni običaji),

3. radi se o *prozelitizmu* kada je na delu „kupovina duša” među gorljivim vernicima tradicionalnih religija, čije poznavanje vlastite verske tradicije i rituala redovno prati i dobro razvijena religiozna svest o osnovnim postulatima vere, upućenost u osnovne postavke svetih knjiga, kao i poznavanje duhovnih koncepata za istraživanje transcendentnog.

„Krivicu” za odvijanje prva dva procesa snosi sveštenstvo tradicionalnih religija, usled zanemarivanja *praktične teologije* i *pastoralne službe*. Upraznjeno mesto u zadovoljavanju raznovrsnih društvenih usluga, zauzele su male verske zajednice, optimalno se koristeći jakom finansijskom potporom i blagodetima koje nude nove tehnologije i sredstva masovnog komuniciranja.

To ih, pak, ne oslobađa odgovornosti za prozelitizam, svakako najneomiljeniji način proširivanja verničke populacije. Iako je intenzivno misionarenje dogmatski nalog većine protestantskih crkava, kontraproduktivno je nasilno nastojanje članstva da u svoje redove prevede što veći broj novih pripadnika, čak i kada su oni već deklarirani pripadnici druge vere. Time se samo dodatno doprinosi generalizovanju uvreženih predubedenja o njima kao „opasnim i destruktivnim sektama i kultovima”, a ne kao alternativnim verama koje doprinose bogatstvu kulture jedne nacije (Đorđević 1998).

³⁰ Ocenu verskog učinka adventista, pentekostalaca, Jehovinih svedoka, baptista, metodista, mormona i drugih malih verskih zajednica u religijskom polju Srbije već smo iznosili u: Тодоровић 2004.

Oponašajući obrazac rasprostiranja u evropskim, pa i balkanskim zemljama, protestantske verske zajednice u Srbiji posebnu pažnju usmeravaju prema etničkim i verskim manjinama, a u njenim jugoistočnim krajevima prema Romima, koji su po konfesionalnom poreklu pravoslavci i pripadnici islama. Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva i Islamska zajednica sa zazorom uključuju u svoj vernički korpus Rome, obrazlažući to njihovim skromnim bogoslovskim znanjem i ritualnom nedisciplinom, dodatno poduprtim fatalizmom, raširenim sujeverjem i magijskom praksom. Istraživači izveštavaju o tome kako je njihov verski život najčešće mešavina elemenata iz više religija i paganskih kultova, s obzirom da su kao narod dijaspore zagubili svoju prvobitnu izvornu religiju.

Važno je napomenuti da su Romi, bez obzira na verski sinkretizam, veoma religijski tolerantni. To što naše velike verske zajednice ne brinu o Romima i što su zapustile bilo kakav pastoralni rad među njima, izazvalo je njihovu teško zaustavljivu konverziju u protestantizam. Prelazak na protestantizam doneo je Romima mnogo toga što im je bilo uskraćeno u pravoslavlju, rimokatoličanstvu i islamu: dostojanstvo i uvažavanje, brigu i skrb, nadu i perspektivu.

Kako gledamo na odvijanje procesa *evangelizacije*, *preobraćenja* i *prozelitizma* među Romima?

Misionarenje – Protestantske verske zajednice koje danas deluju u Srbiji na svoj rad među Romima gledaju kao na čisto misionarenje. Saglasni smo sa ovakvom ocenom u slučajevima kada se radi o malobrojnim Romima koji se nisu deklarirali ni kao vernici hrišćanske vere, ni kao pripadnici islama:

„A takvi Romi, koji tradicionalno i familijarnom lozom pripadaju pravoslavlju, rimokatoličanstvu i islamu, jesu mnogobrojni. Radi se o Romima, koji sem te religijsko-konfesionalne pozadine, koju najčešće i ne mogu artikulirano prepoznati, nemaju ama baš nikakav dodir sa tradicionalnim religijama i verskim organizacijama na tlu Srbije. U tom smislu, i nadoknađujući propust Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve i Islamske verske zajednice, razne protestantske grupe sasvim opravdano misionare među Romima. One koriste šansu, uspešne su i tu im se nema šta prigovoriti (Ђорђевић 2007a, 148).”

Preobraćenje – Veliki je broj Roma koji se jesu pri-
veli hrišćanstvu ili islamu, ali su te veze najčešće i osta-
jale na nivou formalne pripadnosti i nedovoljnog po-
znavanja verskih učenja:

„On (Rom) je neučvršćen u veri i podložan preobra-
ćivanju, zahvaljujući nezainteresovanosti SPC, RKC i
IVZ. One ga zanemaruju, skrajnjuju i, takav je utisak,
kao da žele da ga se ‘oslobode’... Ali, nasuprot njima,
postoje verske organizacije, i sva je sreća što je tako,
koje, preobraćivajući Rome i primajući ih za ravno-
pravne, vode brigu o njima, uzdižu kulturno i duho-
vno, emancipuju i integrišu. U tom smislu, i nadok-
nađivajući propuste Srpske pravoslavne crkve, Rimokato-
ličke crkve i Islamske verske zajednice, razne pro-
testantske grupe sasvim opravdano preobraćuju Rome.
One koriste šansu, uspešne su i tu im se nema šta pri-
govoriti (Ђорђевић 2007a, 148).”

Prozelitizam – Ima Roma koji spadaju u red klasičnih,
crkvenih vernika Srpske pravoslavne crkve, Rimokato-
ličke crkve ili Islamske zajednice, sa izgrađenom religij-
skom svešću i izraženom religijskom praksom. Mada one
to nikada neće javno priznati, protestantskim verskim
zajednicama stalo je da u svojim redovima imaju i ta-
kve vernike:

„One nastoje da specijalnom propagandom i dodat-
nim naporom što više preuzmu, odnosno otmu Ro-
me dobre vernike. Čistim prozelitizmom dolaze do pro-
zelita, koji onda postaju ‘udarne pesnice’ u daljem
rasprostitranju, ključni i gorljivi učesnici misionarenja
i preobraćivanja romskog stanovništva. Na osnovu
toga, razne protestantske grupe, sasvim neopravdano,
preuzimaju vernike SPC, RKC i IVZ. One jesu u tome
uspešne, koriste njihove slabosti i zloupotrebljavaju
verske slobode. I tu ima šta da im se prigovori (Ђор-
ђевић 2007a, 149).”

Slično odgovaraju i neromski i romski pastori na pi-
tanje ko su Romi koji pod uticajem evangelizatorskog
rada napuštaju staru u ime nove vere.

„Pa, osamdeset posto je ovih prvih, dvadeset posto je
onih drugih. Jako je malo ovih trećih. Ta neoptereće-
nost čvrstom dogmatikom omogućava im da se lakše
otvore za novo, da ne moraju veliki trud da ulažu u
suštinske izmene i promene dotadašnjeg načina života.
Romi se gotovo oduševavaju kad im se ponudi nešto novo.

Kombinacija otvorenosti za promenu, spremnosti za
prihvatanje nečeg dobrog što ih oduševljava i neuko-
renjenosti u tradicionalnim religijama odlučujuća je
za romsko pristupanje adventizmu. (...)

Kad bi pravoslavni sveštenici krenuli da ovako ra-
zumljivo i otvoreno govore sa ciljem da ih ljudi shvate,
ja garantujem da bi njima crkve bile pune Roma. I
mi nemamo ništa protiv toga. Izvolite, kao i mi, i vi go-
vorite, pričajte, idite, širite, pomozite, spasite, izbavite,
to je naš zadatak. Pa, neka se ljudi odluče i izaberu.
Mi imamo slobodu da iznesemo svoje viđenje i razu-
mevanje Biblije i smatramo da je to istina.”

A. M., adventista, Niš

„Na prvom mestu bih stavio tu ljude koji možda nisu
imali nikakvog kontakta sa verom, pa su onda pod uti-
cajem evangelizacije i podučavanja upoznali Boga. Do-
bro, i ovo drugo je važno. Slavili su slavu zato što je nji-
hov deda slavio slavu i onda je kasnije uvideo da je to
malo apsurdno. I onda su prešli na protestantizam.”

A. R., adventista, Kosančić (Bojnik)

„Do sada nisam naišao na prave, goruće ljude pravo-
slavlja, nisam sreo ni ljude baš gladne Boga, uglav-
nom se radi o tradicionalistima. Oni slave slavu, po-
nekad možda odu u crkvu da zapale sveću za bolesnog
ili kao pomen umrlom, jednom ili dva puta godišnje.”

B. K., baptista, Bela Palanka

„Ali, hoću reći, svi ti Romi koji su pristupili našoj
verskoj zajednici, nisu to uradili iz nekih materijal-
nih razloga. Nisu pristupili ni iz nekog bunta zbog
pripadnosti nekoj drugoj verskoj zajednici ili verskoj
grupi, zbog nezadovoljstva svojim statusom tamo. Nego,
zapravo, ljude koji su sa nama u kontaktu, isključivo ih je
privukla istina koja je zapisana u Svetom pismu. Ljudi
su željni Boga, vere, molitve, istine i duhovnosti... Ljudi
sa kojima sam ja kontaktirao isključivo su bili željni za-
jedništva s Bogom i s onim koji tako misle i prouča-
vaju. To je moje lično iskustvo.”

Č. R., baptista, Niš

„Koliko sam mogao da zapazim u Nišu, vrlo često se
kod Roma mešaju pravoslavni i islamski običaji. Pi-
tam naše vernike Rome, pre nego što su nam pristu-
pili, da li su bili pravoslavci ili muslimani, a oni mi
jednostavno odgovore: ‘Ni jedno, ni drugo’. Ili bolje
rečeno: ‘I jedno i drugo’. Slavili smo Kurban Bajram i
išli u džamiju, ali smo slavili i Sv. Arandela, Đurđev-

dan i Vlasuljicu. Dolazim do zaključka da je većina njih bila religiozna, ali ne i posebno opredeljena.”

V. K., *Jehovin svedok, Niš*

„... Osoba koja nije imala nikakve veze sa Biblijom, kad mu se pokaže koju nadu možemo imati i šta nas sve očekuje u budućnosti, iskrena osoba to prepoznaće i prihvata ono što Biblija kaže, da će biti bolji život pod božjom vladavinom i koji blagoslovi očekuju čovečanstvo. Osobe koje su praktikovale određena verovanja i običaje, i oni žele nešto više da saznaju kad im pokazu- jemo iz Biblije. Što se tiče onih koji su gorljivi u svojoj religiji nekadašnjoj, imamo u našoj Skupštini osobe koje su bili gorljivi pentekostalci, išli su tamo redovno, bili su među onima koji predvode. Na primer, neke žene, kod njih žene mogu da drže časove... Kod Roma je najbrojnija ona prva grupa, oni koji nisu imali baš neke veze sa nekom religijom. To su najčešće oni koji pristupaju Jehovininim svedocima.”

D. V., *Jehovin svedok, Leskovac*

„Pa, da vam kažem, skoro da nema Roma koji ne veruje, skoro da nema. Najveći broj su, to je možda i 99 odsto, tradicionalni vernici. I ja sam jedan od njih. Zašto? Mi pre toga imala je po neka kuća Kuran, al’ to niko nije praktikovao da čita, da prenosi. Najviše smo se držali običaja i tradicije, ono što su nam stari ljudi, roditelji i dedovi, ostavili, mi smo to koristili. Kad je protestantizam počeo u Leskovcu, prva evangelizacija kada je bila u mahalu, oni su dali Nove zavete. Šta je ovo? Prvi put sam se tad susreo sa rečju Gospodnjom. Što se tiče pravoslavne crkve, ja sam kao dete iš’o, vodio me otac, znate kako, vodilo se dete koje je bilo najslabo razvijeno ili bolesno, jednom godišnje u Kumarevo, to je jedna pravoslavna crkva, to je bio petak, Isus Hrist kada je razapet, samo taj dan. Mi smo tamo išli, ljubili one slike, zapalili sveće i onda, posle toga, u dvoru te crkve, to je bilo igranje, jedenje, pije- nje, opštenarodno veselje. I to je bilo lepo među Romima. Dok ovo nismo upoznali da je, ipak, u crkvi te takve stvari ne idu, ali, eto, mi smo mislili da činimo dobro pred Gospodom i da će nas Bog zbog toga blagosloviti. Vladalo je totalno nepoznanstvo.”

Š. B., *pentekostalac, Leskovac*

„Da kažem o ovom najposlednjem trećem. Nismo imali ljude koji su poznavali Kuran. Oni su rekli da su pozna- vali Kuran, ali nisu. Kad sam ja bio u Biblijskoj školi i kad smo učili o Kuranu i muslimanstvo, Muhameda i

tim stvarima. I kad sam ja osnovne stvari razgovarao s nji’ koje sam učio, nisu znali da mi odgovore. Znači, po tome nisam mogao da vidim da su oni poznavali to.

Većina su onako i onako, oni koji su nešto praktikovali... Da kažemo, Romi su oni koji su pomešali sve. Držali i pravoslavne praznike, držali i muslimanske praznike i onda i oni sami, jadni, nisu znali šta su. Kad se sahranjuju, palili su belu sveću, kad su slavili slavu, onda su palili žutu sveću. A sad, kao pravi pentekostalci, ne pale nijednu, ha, ha, ha.”

S. A., *pentekostalac, Leskovac*

„Ha, ha, ha, ovo bi bilo trebalo da bude vrlo lako pitanje, a nije. Sve tri varijante, bilo kojim redom, a opet ni- jedna – ništa vam nisam pomogao. Znači šta, sad ću reći nešto što ne bi trebalo da kažem, ali Rom ateista – to je skoro nemoguće!... Onda se nameće onaj treći iz- govor, a to je da su gorljivi vernici, jer ono što Romi rade, oni strastveno rade, ali zaista. Priča o muzici je najbolja slika. E, sad da li su i teološki bili obrazovani kao gorući vernici, e to je sad već druga priča.

Dobro, kako vi doživljavate njihov verski identitet, pre nego što dođu u crkvu?

Kao osobe koje verski tragaju, nešto znaju, ali žele ili su doživeli ono o čemu svi i pričaju.”

S. S., *pentekostalac, Leskovac*

Rezultati našeg istraživanja ukazuju da se dosadašnje angažovanje posmatranih netradicionalnih verskih za- jednica u jugoistočnoj Srbiji može u gro slučajeva opi- sati kao *misijarenje*, među Romima neartikulisanih verskih potreba, a zatim i kao *preobraćivanje*, malo- brojnih Roma čije se otanele spone s konfesijom iz davnina očituju još jedino u smrtnim obredima i pre- zimenima kod muhamedanaca, odnosno posmrtnim i slavskim ritualima kod pravoslavaca. Zahvaljujući, naj- pre, nezainteresovanosti verskih vođa Srpske pravosla- vne crkve i Islamske zajednice, najviše uspeha u širenju učenja Isusa Hrista imali su jevandeoski hrišćani, slede adventisti, zatim Jehovini svedoci, dok su na začelju baptisti. Svi oni poseduju ne previše brojno, ali stabilno verničko jezgro, na čijem se uzdizanju u pitanjima vere tek ima raditi, posebno s najmlađim generacijama. Tada možda bude više mesta za priču o *prozelitskim* nastoja- njima, koja uglavnom danas izostaju.

II FAKTORI PROTESTANTIZACIJE ROMA

1. SOCIJALNO-EKONOMSKI FAKTORI

Romi jesu „narod potreba” i neophodna im je sveukupna socijalno-ekonomska emancipacija da bi prebrodili stanje društvene nevidljivosti i napustili stil života poznat u literaturi kao „kultura siromaštva” (Kolin 2008). Ona obuhvata:

1. *školovanje dece* (prihvatanje dece u vrtiće i predškolske ustanove, podjela besplatnih udžbenika, romski asistenti u osnovnim i srednjim školama, dodela učeničkih stipendija, kvote za upis na studije – sve zarad postizanja boljih rezultata na nivou predškolskog, osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja),

2. *ekonomsko osnaživanje porodica* (zapošljavanje pojedinih članova iz socijalno najugroženijih familija, uključivanje u programe prekvalifikacije i javne radove, podrška registrovanju mini-preduzeća i kućnih radionica, obezbeđivanje početnog kapitala u vidu povoljnih kredita ili donacijama kroz mašine, opremu i sirovine),

3. *savetodavstvo i zdravstveno prosvetljavanje porodica* (dostupnost bračnih i savetovališta za odvikavanje od bolesti zavisnosti, kao i usluga stomatologa, psihologa i psihijatara, otvaranje isturenih zdravstvenih stanica i mini ambulanti, produženo bolničko lečenje, podrška starim i osobama sa hendikepom),

4. *stambeno zbrinjavanje* (uređivanje postojećih i izgradnja novih romskih naselja, dodela skromnijih stambenih jedinica ili placeva, kupovina nameštaja i pokućstva).

Pored javnih institucija na lokalnom, regionalnom i republičkom nivou i Nacionalnog saveta Roma, uz već potvrđen angažman nevladinih i humanitarnih grupa, u ostvarivanju ovih ciljeva mogu pomoći i religijske organizacije.³¹

U kojoj meri to rade male verske zajednice, prema oceni sopstvenog članstva?

1.1. Usluge milosrđa

Upitali smo vernike da li su u prošlosti dobijali neki vid humanitarne pomoći od strane crkve kojoj pripadaju (hrana, odeća, ogrev, novac), odnosno da li je još uvek primaju.

„Dali su dosta ove paketiće za decu, garderobe, nešto malo hrane, ali dosta ovako, k'o što sam ti rek'o, kuće su gradili, crepovi... To je bila pomoć sa strane. I ovaj plastenik što si vid'o, on je iz Kalifornije ili Teksasa, on nam je dao sedam plastenika, sad su ostala čet'ri. To su meni dali, pa još dvojica dole, i tako.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Dolazili su ljudi i zbog humanitarne pomoći i radi vere. Romi su dolazili skoro više nego Srbi. I krstili su se neki u crkvi i prestali su da dolaze, nemam pojma. Ona žena koja me pozvala u crkvu, kao njena sestra li je, njena majka li je, u snu rekla da ne ide više u crkvu, nego da počne da ide u džamiju. I ona poverovala u to i u tome ja vidim njen postupak. Više ne dolazi. U to vreme je bilo negde oko sto Roma, a sve ukupno dvesta ljudi. Kad treba nešto da se podeli, oni dolazu više, i jedni i drugi, i Srbi i Cigani, negde oko hiljadu ili dve hiljade duše. Od dve hiljade duše, ostanu samo dvesta njih! Sad ima u crkvi... pa, ima nas negde oko desetak, a kršteni ne znam tačno.”

N. B., 25, baptista, Niš

„Da. Primili smo kad je bilo bombardovanje '99. godine. Onda su nam braća poslali u smislu praška, šećer, zejtin, znači namirnice koje se odnose na te potrebe. I sećam se tada, zanimljiva stvar. Mi smo bili u Skupštini možda četrdesetak. Ali, oni su poslali više. I mi smo delili i onima oko nas koji nisu Jehovini svedoci. Tamo gde smo pre držali sastanke, to je bila 'Palestina'. Bio je to džak praška, pirinač, šećer, tako da... I dan-danas se desi da neko kad dođe iz Nemačke ili iz malo bogatijih zemalja, braća pošalju možda neku košulju za Stefana, možda neku pantalonu, nešto u tom smislu. Mož' se kaže da danas ponekad, mada to nije stalno, al' se desi ponekad, možda jednom u tri-čet'ri meseca, nešto malo.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

³¹ Definisan koncept socijalne politike postoji kod katolika (Papsko veće za pravdu i mir 2006), odskora i u Ruskoj pravoslavnoj crkvi (*Osnovi socijalne koncepcije Ruske Pravoslavne Crkve* 2007).

„Što se tiče humanitarne pomoći, recimo, kad je bio rat, naša institucija, naša organizacija, i ranije je primala humanitarne pomoći, ali u manjim količinama, i to se uglavnom delilo siromašnim ljudima, svima, ali posebno vernicima koji su siromašni. Međutim, kad je počeo rat, to se masovno slalo iz inostranstva, pomoć za vernike, i onda su donosili odeću, obuću. To se u džakove donosilo, uredno spakovano, međutim, ja koji sam dvadeset godina tada bio već u istini, prvo mene je bilo sramota da to uzmem, zato što ja imam, a drugo mi smo delili to ljudima kada dođu u crkvu zaista onima koji nemaju. Mi time nismo motivisali ljude da dođu u crkvu, nego smo hteli čisto da im pomognemo... To je samo izgovor, da se neki na to izgovaraju.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Da. U Adventističku crkvu ne samo da dele materijalnu pomoć nama koji su članovi, nego i ljudima koji nisu članovi crkve, svim ljudima... Poklanjali smo mi i brašno, i para, i hrane, i odeće, i obuće i stvari, čak šta više. To je sve bilo od strane ‘Adre’, to je naša organizacija u celome svetu... Mi smo davali onoliko koliko smo imali. E, sada, bukvalno je prestalo, pre dve ili tri godine, tako da nismo ništa dobijali, tako da nismo ništa ni davali.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Da, jesam. Nakon bombardovanja, to je bilo onako baš stalno. Ljudi iz crkava u Evropi hteli su da pomognu. Sem te humanitarne pomoći koju su slali Romima, ne samo Romima, to su bili izbeglice, bolnice, celi spratovi i odeljenja su zamenili, a to je bilo retko u javnosti. A sve je to išlo preko naše crkve, crkve iz Evrope su pomagale našu zemlju. Nakon toga je ređe i ređe bilo.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Jesam. Ja sam radila u evidenciji za humanitarnu pomoć, delila sam pozivnice i delila sam humanitarnu pomoć. Trebali smo da napišemo pozivnice ko će da dobije i sve to, pregledali smo ko dolazi u crkvu, ko ne dolazi u crkvu, i trebali smo tako da podelimo, onima koji dolaze. ‘Hleb života’ je dolazio iz Beograda, a ponekad je dolazilo iz inostranstva. Ranije je humanitarna pomoć često dolazila, ja mislim svaki drugi mesec, tako nešto. To je bilo pre, a od kako su se crkve odvojile, nedovoljno dolazi.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Da, bilo je toga. U početku, kad je sve nastalo, ali naše mesto ovde, Prokuplje, ne dolazi više. I članovi koji danas dolaze, ne dolaze zbog humanitarne pomoći, jer mi osećamo potrebu za Bogom, mi ne možemo da živimo bez Boga. Čak što više, i da ne dođe humanitarna pomoć, znači nam ona u ovim vremenima, ali niko ne dolazi zbog nje. A ranije... Možda neko jeste, možda neko nije, ne mogu da kažem, ali ja mislim da nije... Bilo je ranije više humanitarne pomoći. Bilo je i više vernih ljudi. Sad, da vam kažem, ne znam šta je uticalo na njih da više ne dolaze. Da li je uticalo da nemamo lokal da se stalno skupljamo, da slavimo Boga. Ja kažem da je to možda jedan od razloga, mada se skupljamo po kućama, kod brata, kod sestre. Mislim da ne bi trebao da im to bude razlog da ne dolaze i da nas nema u većim brojevima. A ima i da su starije osobe pomrle, ima bolesni koji ne mogu da dođu, idemo mi ka njima.”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Pa, da. Ako neki nema pare, dođe, traži. Da ti kažem, i ja sam držala blagajnu, dok je bio Novica kod nas, pošto je brat imao više vere, poverenje u mene. Ostavljao je dobrovoljni prilog i desetak koji dajemo. Za našu Banju, naša blagajna sam bila ja. I, na primer, moja sestra nema nešto, ona dolazi kod mene i kaže: ‘Sestro, da mi daš hiljadu dinara, petsto dinara, dvesta, za kuću, dete mi je bolesno’, i tako. I ja dajem, i kad imaju pare, oni dolaze i vrate mi pare. Iz inostranstvo nije bilo da pošalju. Da te ne lažem, bilo je jedanput. Pre, dok ja nisam bila u crkvu, dok je bio Novica, oni su primali nešto pomoć preko Makedonije. Neki paketić, davao je zejtin, malo nešto. To je bilo pre, od kako sam ja počela da idem u crkvu, jedanput smo dobili, jedno godinu kako sam počela da verujem u Boga. U svaku kuću, bez obzira ko je bio, dva ili tri člana da veruju, u svaku kuću po jedan paket je bilo. I oni koji su bili siromašni, koji nisu bili u crkvi, i njima su nosili, pomagali su. Jedan, dvaput su dali kao neku odeću, tako za naroda. To što su dali na ti koji nisu verni, oni posle nisu došli, nisu bili ne znam kako raspoložni da dođu u crkvu.”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Pa, ovde u Vranju jeste bilo malo nešto. Ali, to nije bilo, da kažem, ni dovoljno...”

Pitao sam vas ovo pitanje zato što u javnosti preovlađuje mišljenje da male verske zajednice najčešće

preko humanitarne pomoći uvećavaju članstvo među siromašnim romskim narodom.

Ja vam kažem, ja lično, iako nisam starešina zajednice, ne mogu ja da odlučujem, ali ja kažem, moj stav je takav da ja ne bih radio takve stvari iz određenih razloga. Zato što tu dolazi do nezadovoljstva. Dao si onome, ovome nisi, a uvek se nađe neko da pametuje. I da svima bude potaman, ljudima koji su sa strane će biti na sablazan i neće doći u crkvu. 'Eto, to je samo za vas, nama niste došli da date. Ako dajete onima koji ne dolaze u crkvi, morate svima da date.' A možda niste u mogućnosti svima da date. I onda dolazi do pljuvanja: 'Vi ste vernici, ovakvi, onakvi...' Zato ja nisam za to."

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Inflatorna, pod sankcijama i ratna, rečju zlosrećna poslednja decenija dvadesetog veka dovela je većinu ljudi u Srbiji na egzistencijalnu ivicu. Test humanosti polagale su tada mnoge organizacije, pa i one potekle iz protestantskog crkvenog okrilja (baptistička „Hleb života”, adventistička „Adra”, jevanđeoska „Oaza”), obezbeđujući nasušne potrebe hiljadama unesrećenih porodica. Paketi s osnovnim životnim namirnicama (brašno, šećer, zejtin, pirinač, krompir, pasulj, mleko u prahu, sredstva za održavanje lične higijene) i odeća i obuća redovno su šleperima stizali u srpske centrale baptista, adventista, Jehovinih svedoka i pentekostalaca i distribuirani širom zemlje, najpre braći u Hristu, a onda i svima ostalima. Pojedine pošiljke u medicinskoj opremi donirane su lokalnim bolnicama (kao što je to činila Protestantska evanđeoska crkva u Leskovcu) (sl. 41).

Finansirana je obnova pokućstva, obezbeđivan ogrev za zimu, popravljani u bombardovanjima oštećeni domovi itd. Vreme dobrotvornog rada među domaćim i izbegličkim stanovništvom (sl. 42) poklopilo se sa drugim velikim talasom širenja uticaja malih verskih zajednica na bivšem jugoslovenskom prostoru, time i srpskom.

Ovo delovanje nije prošlo neprimećeno u krugovima tradicionalnih verskih zajednica – Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve i Islamske zajednice, koje su i same već dobro razvile modele milosrdnog rada u društvenom polju. U javnim nastupima pravoslavnih, katoličkih i islamskih velikodostojnika

Slika 41. Zahvalnica Zdravstvenog centra u Leskovcu Protestantskoj evanđeoskoj crkvi „Duhovni centar” iz Leskovca (jul 2005)

Slika 42. Podela božićnih dečijih i porodičnih paketa Romima u Leskovcu (januar 2008)

aktivizam protestanata izvan bogoslužbenog vremena redovno je karakterisan kao prozelitizam, odnosno zloupotreba dobročinstva za nasilno proširivanje verničkog kruga. Odgovarajući na optužbe, „okrivljeni” su upozoravali da je crkveno poslanje na širem socijalnom planu u ovozemaljskom životu deo osnovnog načela hrišćanske vere – ljubavi za bližnje, bez koje nema ni istinske ljubavi prema Bogu.

Koristeći se rasnom, nacionalnom i verskom neutralnošću novoveraca u vršenju socijalne službe, pred njihovim vratima bili su najbrojniji Romi, u stalnom pokretu za obezbeđivanjem elementarne egzistencije. Neopterećeni dubinskim vezama s pravoslavljem i islamom i potisnuti na začelje pastirske misije lokalnog klira, nisu se libili darova „hrišćana na treći način”, kako zajednički imenujemo sve pripadnike trećeg konfesionalnog kraka u hrišćanstvu. Ovi, pak, nisu odoleli iskušenju da među pakete umetnu i pokoju propagandnu brošuru ili upute zainteresovane na ustaljene termine verničkih okupljanja. Nema sumnje da je romskom narodu godila iznenadna ljubaznost do tada nepoznatih ljudi: ljubopitljivo su dolazili da poslušaju bogougodne poruke. Manji broj započeo je i sa intenzivnim proučavanjem.

Iznenadjenja je bilo i u crkvenim redovima: zatvorene, male urbane zajednice pripadnika većinskog naroda, sviknute na uvećanje članstva samoreprodukcijom,³² u dane bogoštovlja najednom su se počele susretati sa tamnoputim znatiželjnicima, ispočetka mahom starijim i sredovečnim ženama sa decom. Efekti su posebno bili vidljivi u manjim mestima i seoskim sredinama, utonulim u nemaštinu, u kojima je sa službom milosrđa narastala i potreba za hrišćanskim delovanjem okružnih propovednika i biblijskih učitelja u romskim mahalama; najagilniji su bili adventisti i pentekostalci, najmanje Svedoci.

I tako, jedni potaknuti verskom propagandom, drugi više povodeći se tuđim primerom, tiskali su se Romi u skučenim prostorijama za vreme trajanja verske po-

duke, kao što su se podgurivali da prime božićne i uskršnje paketiće za decu. Nakon kratkog evangelizatorskog rada, starešinstva su se poduhvatala organizovanja masovnih krštenja, čak i otvaranja čistih romskih protestantskih crkava (poput adventističkih u Donjem Brijanju, Dragovcu i Vinarcu ili pentekostalne u Lebanu) (sl. 43 i 44). Uočena je jedinstvena prilika da se umnoži propoved i tamo gde je dotad nije bilo i zabeleže pomaci u misijskom radu, uz približavanje populaciji čiji broj nije bio zanemarljiv.

Slika 43. Svedočanstvo o krštenju Jovanke Kurtić (arhiva Jovanke Kurtić, mart 2003)

Slika 44. Sa krštenja adventističkih vernika u Donjem Brijanju (arhiva Jovanke Kurtić) (mart 2003)

³² Beležim da sam u kafanskom druženju u „Nišlijskoj mehani”, nakon odbrane magistarskog rada Žikice Simića (11. 3. 2008), saznao od dr Dragoljuba B. Đorđevića da je pentekostalni pokret neuspešno pokušao da se „primi” u Nišu početkom poslednje decenije prošlog veka, naporima pastora Gorana Maksimovića.

U ispunjavanju strogih naloga vere (kod adventista, recimo, izričita zabrana pušenja i konzumiranja kafe i alkohola, spremanje na zejtinu umesto na masti) mnogi ne bi istrajavali. Otpadanje je delom bilo potaknuto i postupnim izostajanjem početnih obilnih naturalnih davanja iz kontingenata humanitarne pomoći: sa stabilizovanjem društvene situacije u Srbiji bilo je sve manje potrebe za njenim upućivanjem iz inostranstva. Kako je vreme promicalo, a učinci hrišćanske evangelizacije bleđeli u romskim domovima, iskrenim vernicima i verskim vođama postalo je jasno da praksu učestalog karitativnog delovanja treba napustiti ili značajno umanjiti. Zašto? Zato što u bogomolje dovodi „lažne” vernike i doprinosi jačanju javnomnjenjskog antikultnog pokreta prema malim verskim zajednicama.

Interesovalo nas je i da li su Romi vernici upoznati sa činjenicom da je neko od braće i sestara prišao zajednici samo zarad besplatne podele materijalnih dobara.

„Jeste, zato što znaju da u ovoj crkvi stranci daju pomoć. Ja ne znam, možda neke druge crkve daju pomoć, jer sem moje crkve, ja u nijednu drugu nisam bila. Čak mislim da je ranije bilo više pomoći, takvo je vreme bilo. Svima je bila potrebna pomoć, pa čak i da odslušaš o Bogu, znaš da će da dobiješ poklon posle, svi se žrtvuju za nešto. Krenuli su da dolaze. Sad manje dolaze, drago mi je ako dolaze iz nekog drugog razloga. Ima ih i krštenih Roma, možda su se i krstili zbog nas. Ne želim da osuđujem, ali sami pokazuju iz kog razloga su u crkvi. To se vidi iz njihovih života, iz njihovih svedočenja, iz njihove revnosti prema crkvi i odanosti. Moj razlog sigurno nije bila pomoć.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ne, nema šanse, nema šanse. Jer, Jehovini svedoci nisu humanitarna organizacija. Mi tu nismo zbog toga što nam treba humanitarna pomoć. Nama treba duhovna hrana, nama treba vodstvo od Boga. Inače, prvo ja, kad bi samo zbog humanitarne pomoći, ne bi služio, ne bi bio Jehovin svedok, nikada to ne bi učinio. Vidi se tačno kad neko proučava, vidi se da li neko iz ljubavi želi da se krsti, da se preda, ili baš zato što ima neku korist od ljudi koji proučavaju s njim ili s kim se on druži. To se vidi, to se da osetiti. Kad-tad isplivaju na površini motivi.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Ne. Jer je nema. Odmah ti vidiš, znači, šest meseca je najmanje da se proučava knjiga ‘Šta Biblija zaista naučava’, šest meseca, i za taj protokol ti ništa ne dobijaš od nikoga, jedino samo što osoba što sa mnom proučava, pretpostavimo da sa mnom proučavaš, iz ovog tvog nedostatka u životu, imam volju neki poklon da poklanjam deci ili vašoj supruzi nešto, neku bluzicu ako nema, na primer, da se ide u Dvorani ili suknja. Onda izdvajam od sebe, ako imam, onda ću da ti dam, inače, novčano nema ništa. Nikakve pomoći iz inostranstva nema ovde u Vranju.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Da, da, to je bilo u Bojniku... Čak se i krstili zbog toga. Strategija pokazuje da je to tako. Ovaj, bio je evangelizacija, onda se delila ta humanitarna pomoć, to je bilo posle nas, ima osam do deset godine. Bila je humanitarna pomoć i onda su dolazili puno njih, ogroman broj, dolazili su tu i prihvatili su istinu i krstili se. Ne znam, najverovatnije nadali su se da će to da traje dugo. I posle toga, za vrlo kratko vreme, oni su svi... Ne, nisu oni studirali kao ja. Bila je evangelizacija, ona traje deset-petnaest dana i nakon kratkog vremena krstili se ti koji su bili na evangelizaciji.

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Ima i toga, ima i toga, ima i toga. Evo, ja sam se, neka oprosti mi Bog ovo što ću da kažem, ja sam dao reč: humanitarna pomoć u odeći ne dolazi ovde meni više, u kuću da ulazi to. Jer, ne radi se pošteno. Ljudi koji su radnici, ja ne mogu šezdeset i jednu godinu, da idem da radim, da to tovarim.

Nazifov sin: Starešine nisu krivi, krivi su radnici.

Ma, ne mož', bre, sine, i oni su krivi, pusti ti, ja znam šta pričam! Ako ti radiš, ti si mlad, radiš, tovariš sve to i stavljaš u džakove. Sviđa ti se ovaj džemper, uzmi taj džemper za sebe. A ne da uzmeš i za oca, i za majku, i za sestru, i za brata, i za sina, i za ćerku, i za unučadi. Sve se skupe te stvari, koje mož' da koštaju petsto evra, stave u jedan džak, a one krpe stavi i dodeli narodu. E, to mi se ne sviđa i zato sam rek'o da nikad u moju kuću ne... a dok starešine to može da kažu: uzmi jedno, a ne da ti tu uzmeš, ti stvarno uzimaš jedan džak, a taj džak tvoj i moj, veliku razliku praviš. Jedan je uzeo čet'ri jakne... To stvara loš utisak kod ljudi. I zato, kažem ti....”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Uuu, ima takvih! Znaš, ja nisam malo u crkvi i tačno znam kad vidim pojedine Rome u crkvi zašto su do-

šli. Ali, ipak, znaš, to nema veze... Nema veze da li je on došao da uzme te poklone, važno je da je on u crkvi, pa će možda u budućnosti i da se promeni.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Vidi, neko je doš'o iz koristoljubivosti, zbog tih namirnica. Neko je imao potrebe da se ide da njihova deca idu u inostranstvo zbog neke bolesti, to je u redu, to može da se kaže da možeš da privučeš na taj način. Dok se davala humanitarna pomoć, okej, a kad se stane, da se vidi da li je zbog Boga ili je zbog tih namirnica, vidi se koji su ljudi došli zbog toga, a koji zbog ovoga. Bilo je toga u Prokuplju, to je živa istina. Ali, mogu da ti kažem, od 1994. do 1997, 1998. ovde je bilo preko 150 vernika, ne krštenih. Bilo je upola tol'ko, a sad ima od 40 do 50 vernika, ima u Žitni potok 18 vernih. A bilo je u većem broju, zato što su se puno osobe udale i više ne dolaze.”

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Bilo je, i dan-danas je to. I danas. Evo, vidi sad, moja majka. Sad kad su dali za Novu godinu, za decu pakeći. I čula je za gore, što ja idem tamo. I sad, ovi gore, radi moje poštovanje, što me cene, 'će daju i za majku. A ja stalno gu kažem: 'Ajde, majko, u crkvu, 'će vidiš kako je...' Ona jok, takva je, neće da ide. A tad je otišla. Kao, 'će se obrati. A ona uzela paket, i više nije ni došla. Ja sutradan kažem: 'Pa, dobro, bre, majko, prvo si me obrukala. Em, nije dobro pred Bogu tako nešto da uradiš. Ispada kao da si ukrala.' 'Pa, ja ne, ja vikam za moji unučići.' Nema veze, za bilo koga. 'Da dođeš u crkvu, da dođeš u službu, za tvoje spasenje.' Ma, jok, neće. I, evo gu, dan-danas, kao moli se, al' nije to to.”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

Iako Romi sa kojima smo razgovarali kažu za sebe da su u crkvu došli da bi upoznali Boga, duhovno se osnažili i promenili sebe, dobro znaju da u klupama na bogoslužjenjima ne sede uvek braća i sestre sa isključivo verskim motivima. Imaju razumevanja za sve u nemaštini koji stupaju pred starešine s molbom da im se pomogne u namirnicama i garderobi, ali naglašavaju:

1. da se dolaženjem u crkvu iz samo profanih razloga ne može obezbediti mesto u Carstvu Nebeskom, odnosno

2. da pritvorni posetioци bogoslužbenih okupljanja, koji se ne pridržavaju načela ispravnog života u Hri-

stu, odbijaju novopridošlice svojim prisustvom i duhovnom nečistoćom.

Slično su reagovalе i romske i neromske protestantske vođe na tumačenja u javnosti da kupuju Rome karitativnim radom.

„Vernici koji ulaze u Hrišćansku adventističku crkvu ne ulaze u humanitarnu organizaciju, gde će ona njih stalno kljukati nekakvom pomoći. Crkva uopšte nema tu funkciju. Bilo bi totalno pogrešno kad bi mi na takav način zadobijali ljude za Hrista. Mi to radimo zato što volimo ljude i zato što je pomaganje ljudi bio deo Hristovog rada. On je isceljivao i pomagao na svaki način. Ako mi imamo takvu mogućnost, zašto da ne? Znači, pomoći ljudima u njihovoj potrebi. Ako ste hrišćanin, vi ćete uvek nekom pomoći, jer, na kraju krajeva, kakvo je to hrišćanstvo koje ne pomaže? Humanitarna organizacija 'Adra', sa jasnom adventističkom pozadinom, oduvek je pomagala svima, ne samo Romima, i dan-danas to čini.

Možda smo i mi imali takve izlete u realnosti, ali dobro znamo da oni koji dolaze u crkvu samo zbog hleba, kao što je to bilo u Hristovo vreme, neće biti dovoljno dobri hrišćani. Takav čovek neće biti obraćen, on će doći tu iz interesa. Mi možemo da napunimo takvima crkve, ali ključna stvar je da se čovek oduševi Bogom i zbog toga priđe zajednici. U zajednicu se ne ulazi da bi se od nje uzelo, već da bi se drugima dalo.”

A. M., adventista, Niš

„U vreme krize pre desetak i više godina i mi smo imali taj program pomoći drugima, i nismo mi to izmislili, to je biblijski program. Isus je sam nahranio pet hiljada ljudi, druge crkve su sakupljale pomoć za svoju braću i sestre u kriznim područjima. To je kratkotrajna pomoć koja može da pomogne ljudima nekoliko dana i mi nismo hteli da na taj način druge potkupimo i silom ih dovedemo u crkvu. To bi bila zloupotreba i iskorišćavanje ljudi.

Ja imam loše iskustvo sa ljudima koji su ranije dolazili u crkvu. Oni su to najčešće činili iz interesa, ali ne da bi upoznali Boga. Ljudi žele Boga da iskoriste. Mi smo u to vreme delili hranu i ljudi su ranije zbog toga najviše dolazili. Oni koji su slali te pakete, slali su ih kao dar, a oni koji su ih primali činili su to samo iz ličnog interesa. I to je dobro što se desilo, jer svi ljudi koji su zbog paketa dolazili, oni su otišli iz crkve kad paketa više nije bilo, čak i kršteni vernici. Spolja je sve to dobro izgledalo, sveštenstvo je bilo dobro,

znalo se ko šta radi, ali je sve to bilo veštački. Oni su se u crkvi predstavljali kao najbolji, pevaju, igraju, a kad izađu iz crkve, onda su gori od onih koji u crkvu i ne dolaze. Videlo se ko je Juda, a ko su učenici. U jednom trenutku gotovo i da nije bilo više vernika, osim mene, moje žene i još nekih. Sada se, poslednje dve godine, okupila jedna nova grupa i ona je dobra perspektiva za zajednicu. To je grupa koja se prirodno uvećava, a ne iz interesa. Oni su shvatili ko su i šta su, shvatili su šta je Bog i šta treba da rade sa sobom u životu.”

B. K., baptista, Bela Palanka

„Ja neću posebno da ih imenujem, svako će se prepoznati, ali postoje tzv. paket-religije koje su vernike pridobijale paketima u kojima su se nalazile neophodne potrepštine: zejtin, brašno, odeća, obuća... I tako, dok ima paketa, ima i vernika. Mi smo ubeđeniji u iskrenost razloga pristupanja svojih vernika, jer tako nešto kod nas ne postoji, nema paketa. Ponekad neki pojedinci dođu, možda nešto češće Romi od Srba, jer su socijalno ugroženiji, ali ih je i država navikla da im nešto non-stop dodeljuje, motivisani nadom da će naći neke pakete, pa onako stidljivo upitaju: ‘Jel’ se kod vas deli neka pomoć?’ Smatramo da nije u redu da nekog na taj način pridobijamo za vernika, a da božja reč tu bude u drugom planu. To nije u redu. Međutim, ima zajednica koje time delimično ‘kupuju’ vernike. Verovatno da i među njima ima nekih koji iskreno veruju u učenje te zajednice i ne čine to samo zbog paketa, ali se ne protive njihovoj dodeli. Ali, većina tamo odlazi samo zbog toga i kad nestanu paketi, opadne i njihova vernička revnost.

Mi imamo višegodišnju tradiciju da na nivou starešinstva, kada procenimo da se neko od naših vernika nalazi u lošoj situaciji, sami organizujemo prikupljanje neophodne pomoći. A svako od nas može, bez znanja Skupštine, da pomogne pojedincu i da za to znaju samo njih dvoje. Još jedna stvar: naša braća iz zemalja sa boljim životnim standardom ponekad se organizuju i pošalju nam ponekad pomoć. Našim vernicima sa dugogodišnjim stažom možda se desilo da dva ili tri puta ukupno dobiju neku humanitarnu pomoć, tako da njegovi motivi vršenja službe nikako nisu materijalne, već duhovne prirode.”

V. K., Jehovin svedok, Niš

„Pa, kod nas nema to. Kod nas, ono što ste rekli, da li privlačimo to kod nas, to je nemoguće, jer ne nudimo

humanitarnu pomoć. Jednostavno, literatura je ta koja privlači vernike kod nas, humanitarna pomoć ne postoji. Uglavnom, kod Jehovinih svedoka se sve svodi na pomoći na duhovnoj bazi. Pomoći nekom da vodi kvalitetan život, da ima smisao života, to je ono što je suština kod nas i ono što mi nudimo.”

D. V., Jehovin svedok, Leskovac

„Dosta se govori o tome. I mogu da kažem slobodno da neke stvari jesu delimično istinite. Ranijih godina se to uopšte nije ni dalo, ni spominjalo, ali to je počelo pre možda desetak godina da se među Romima deli ta humanitarna pomoć. Gledajući u našoj zajednici, Romi su bili i pre toga u crkvi. Mogu da kažem da stvarno postoji puno ljudi koji dolaze zbog toga. Ali, dolazeći zbog toga u crkvi, Romi, pogotovu u Leskovcu, ostaju u crkvi. Kada su doživeli Gospoda Isusa Hrista, kada su ga primili u svojim životima, oni su shvatili da to nije glavna stvar. Da glavna stvar nije neka hrana koja se deli sasvim malo, pogotovu što mi imamo veliku zajednicu i ne možemo ispuniti baš velike potrebe ljudi, već samo malo od toga. Shvatili su da nije to samo da dolaze u crkvi zbog obuke i odeće, ali to je dobra stvar. Neki su ljudi počeli da dolaze zbog toga, ali ono što je Bibliji važno, ostali su u crkvi.

Što se tiče dečjih ili božićnih paketića za decu, mi dobijemo dobru količinu paketića koju možemo da damo maltene deci u celom naselju. To je i naš cilj i zbog toga dobijamo te paketiće. Mi imamo oko 700 dece koji su naši vernici ovde, ali mi dobijamo po 2.000 paketa.”

B. R., pentekostalac, Leskovac

„Mi ne dobijamo humanitarno, ali dobijamo nove osobe koje dolaze pred Bogom. Tako vidimo da humanitarnom pomoći ne dobijamo hrišćanina, nego dobijamo „humanitarca”. Tako da mi te stvari u našoj crkvi izbegavamo. Osim kada vidimo velike, velike potrebe. Mi tada tu zajedno skupljamo priloge, pomažemo drugima u potrebi.

M., dozvolite mi i jedno pomalo kritičko pitanje. Mislite li da se pokazao pogrešnim potez iz prošlosti da se širenje vere među Romima „podupire” povremenom dodelom humanitarne pomoći u romskim mahalama?

... E, to se koristilo, ta humanitarna pomoć se koristila da kada ljudi dođu, čuju i nešto više od toga, da dobiju nešto više od humanitarne. Naravno, ljudi kao ljudi, sto ljudi, sto čudi, što se kaže. Neki su shvatili srž onoga što mi učimo i propovedamo, dok je druga

trebalo vreme, nije bukvalno davano svake nedelje humanitarna, već onako mesečno ili na dva meseca. Neki period nisu bili tu, a kasnije se to prekinulo. Opet kažem, to je jedno sredstvo, 'fala Bogu za mogućnosti da možemo pomagati onima u potrebi, ali donekle to možemo da koristimo kao sredstvo da bismo mogli narod da prikupimo. Kao što sam malopre rekao, tako ne dobijamo hrišćanina, nego 'humanitarca', a nama takvi ne trebaju, ne nama nego božjem kraljevstvu."

M. S., pentekostalac, Prokuplje

Verske starešine priznaju da je bilo humanitarnog davanja među grupama Roma, ali 1. da nije bilo motivisano prisilnim prevođenjem vernika iz jedne u drugu verničku grupu, 2. već željom da se pomogne i usput pronose biblijske istine.

Crkvi nisu potrebni tzv. *paket-vernici*, koji pred Boga staju zbog milostinje, a ne da budu ozareni božanskom svetlošću i da prenose reč božju na druge ljude.

1.2. Obrazovanje

Pokušali smo da saznamo da li protestantske crkve, pored karitativnog, organizuju i drugačije oblike pomoći verničkim porodicama, kao što su: dnevni boravak za decu predškolskog uzrasta i njihovo pripremanje za polazak u školu, nabavka školske opreme, dopunski časovi za ovladavanje školskim gradivom, učenje stranih jezika, doškolavanje talentovane dece u inostranstvu, realizovanje letnjih kampova za decu i odrasle i sl.

„Da, deca idu na kampovanje. U Vršac su bili, dugo to traje. Idu odavde, iz Niša, iz Jagodine. Bili su oni i na moru.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Evo, mi imamo dečji čas, sestre održavaju subotom popodne i u nedelju. Podučavaju decu da pišu, da crtaju, koliko da im bude lakše kad već pođu u školu. To je unutar časova veronauke.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„U Nišu je bio kurs engleskog, kompjutera, frizerski kurs i kurs daktilografije... Ali to nije bilo na nivou da se izjavi s katedre, nego ovako lično, ako se zna da je tu neki profesor, zamoli ga za obuku.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Uuu, toga ima, oni idu na Zlatibor, omladina ide na Babin Zub, pa na Suvu planinu. Iz cele Srbije, neki put iz inostranstva dođu na Zlatibor, iz svih gradova. I naši idu. Skupe se iz cele Srbije, pa idu gde su ta mesta, gde je Isus radio, u Palestini.”

S. A., 50, adventista, Niš

„To je bilo više u Danskoj, ovde za tako nešto nema mogućnosti.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ne. Crkva dosta puta, pričali su tu pastiri, još koji rade s' njega, da se pomogne, hteli smo da otvaramo kao dečje obdaništa, da se deca školuju, više da znaju srpski, ali, međutim, nemamo uslovi, nema pare crkva. I to je žalosno, mahom, to bi bilo lepo da se otvara obdanište, da radu sa decama, recimo, da znaju najosnovnije da počnu da pišu, da pričaju, al' nemamo mi te uslove. To bi lepo bilo u crkvu da se otvara. Molimo se Bogu da bude, da nam neko pomogne u tome.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, ja kad sam radila sa decu, to ide, skupljaju se deca, slavljenje, pevamo Bogu. Posle ide priča, naučimo decu kako da se ponašaju, da ne pričaju loše, da se ne posvađaju. Naučimo decu kad je neko nepismen da nauču da pišu, da čitaju... Kol'ko se sećam, kad sam radela, ništa se nije kupovalo na decu. Mi smo skupljali za decu šta im treba za dečji čas, sveske, priče za Isusa, olovke, igračke. Ili, kad ima dečji kviz, kupimo neke poklone, to je bilo.”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

„Ima, ali ne za svu decu, nema finansije. Na primer, kad dolazi humanitarna, mi gledamo šta ima, šta se deli. Ako gledamo da ima više torbe, to se ostavi na stranu i daje se najsiromašnijim decama koji znamo da ne mogu da kupe. I ako ima, na primere, kad se daje za Božić paketići, ono što ostane, sveske, bojice.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Za sve te akcije potrebno je dosta finansija, a crkva je, nažalost, u škripcu sa finansijama. Ali, recimo, ja i još jedan dečko smo bili na engleskom kampu, da bi usavršili engleski. Onda, crkva je u saradnji sa Društvom Roma organizovala kvizeve. Na tim kvizovima, recimo, pitanju su za sledeću godinu, ako sam treći razred, ja imam pitanja za četvrti razred. Učim pitanja i znam odgovor. I kad sledeće godine odem u školu, ja već sve gradivo bukvalno znam. To je isto doprinelo dosta. Dva puta sam osvajao prva mesta na tim kvizovima.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

Najveći problem koji tišti veliki broj protestantskih crkava na jugu Srbije jeste *nedostajuća finansijska stabilnost*. Skromna davanja na bogoslužjenjima i odvajanje desetka od mesečnih primanja ne podmiruju ni elementarno funkcionisanje zajednice (plaćanje kirije, nabavka ogreva, inventar u bogomoljama), a kamoli potrebe usmerene na sticanje i unapređivanje obrazovanja najmlađih. Novoosnovane molitvene grupe i verničke za-

Slika 45. Molitvena grupa Roma adventista u domu Slavice Asanović u niškoj Beograd mali (decembar 2008)

Slika 46. Pentekostalna crkva u kući jednog od vernika u Bošnjacu kod Leskovca (februar 2009)

jednice u manjim mestima niču mahom unutar romskih mahala i mogu da računaju na skromnu materijalnu podršku centrala iz Niša ili Leskovca u pogledu uređenja prostora za okupljanje (najčešće u domu nekog od vernika, ređe u iznajmljenom prostoru) (sl. 45, 46 i 47).

Slika 47. Pentekostalna crkva u iznajmljenom prostoru u Vranjskoj Banji (mart 2009)

Podizanju obrazovnog profila Roma iz svojih redova, starešinstva malih verskih zajednica na jugoistoku Srbije skromno doprinose na sledeće načine:

1. dečiji i omladinski časovi veronauke retka su prilika da, uz upoznavanje sa Biblijom, mlađe sestrinstvo odvoji deo vremena za usavršavanje srpskog jezika sa decom predškolskog uzrasta ili savladavanje gradiva iz školskih klupa sa osnovnoškolcima (sl. 48, 49 i 50). (Olovke, sveške i drugi pribor za rad sa decom na ovim časovima, ujedno i kao pomoć najugroženijim porodicama sa stasanim prvacima, izdvajaju se iz humanitarne pomoći.),

2. priređuju se i kvizovi u kojima se propituje poznavanje Biblije,

3. razvijena je svest o značaju rada sa decom predškolskog uzrasta u vrtićima i obdaništima, ali je njihovo otvaranje i obezbeđivanje stručnog kadra daleko od realizacije,

4. na nastavak školovanja u inostranstvu mogu da računaju retki diplomci Teološkog fakulteta (na primer, kod adventista), kojima crkva plaća semestralne troškove;

5. ovladavanje stranim jezicima, kompjuterskim veštinama ili frizerskim zanatom stvar je dobre volje obrazovanih vernika, nastrojenih da odvoje deo slobodnog vremena i područje zainteresovane,

6. kampovi za decu i odrasle, u kojima se uz odmor proširuje teološko znanje, egzistiraju u svim crkvama i u njima gostuju izabrane male grupe vernika iz čitave zemlje. (Romi Jehovini svedoci, kršteni u inostranstvu, informisali su nas o potojanju slične prakse u dobro

Slika 48. Rad sa romskom decom u Hrišćanskoj baptističkoj crkvi u Nišu (decembar 2007)

Slika 49. Dečiji novogodišnji program u Hrišćanskoj adventističkoj crkvi u Nišu (decembar 2008)

Slika 50. Pred početak dečijeg časa u pentekostalnoj crkvi u Lebanu (februar 2009)

razvijenim Dvoranama kraljevstva u velikim evropskim gradovima, ali su svesni da za tako nešto u rod-nim krajevima ne postoje objektivne mogućnosti.)

Svesni njihovih skromnih mogućnosti za finansij-sku podršku u realnom životu, pitali smo vernike da li makar na retoričkom planu podstiču potomke da, po okončanju osnovnoškolskog ciklusa, nastave sa sred-njoškolskim i fakultetskim obrazovanjem.

„Govorimo deci da ne ostanu samo na osnovnoj školi, da idu dalje svi oni koji su dobri učenici. U Palanci ima dosta dece koji završe osnovnu školu, a ima do-sta i oni koji ne završe. Mislim da ima razlike između ove naše dece u zajednici i druge romske dece. Moja deca su sva završila osnovnu školu i srednju školu. U osnovnu školu su bili dobri, a posle u srednju su bili odlični. Evo, sada, hvala Gospodu, zapošljena su i rade. I druge devojčice koje dolaze ovde su dobre učenice, Nela i Mila su baš dobre učenice.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Kako ne. Roditelji se podstiču na to da decu osposobe za obrazovanje u periodu koji im predstoji. Ja svom detetu non-stop čitam, učim slova, onda učimo da piše, izgovaramo rečenice. Stefan ima šest godina sad, on trenutno u predškolskoj ustanovi gde ide ne uče slova, ali on zna slova, jer sam ga ja naučio. I postoji, osim toga, i teokratska škola u Skupštini, gde se obra-zuju, ne samo mi koji smo možda ovako u zrelim go-

dinama, već i mala deca isto. Jer, recimo, evo ga Nikola, on ima deset godina, on učestvuje u teokratskoj školi. Ona je jedna škola koja obrazuje mlade ljude da bi oni mogli da... Ja ću da se trudim svim silama da svoje dete obrazujem, makar do srednje škole.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Kako da ne... Naša deca uvek treba da se pokažu kao odlični đaci, primerni, kao moralne osobe koji se ne upuštaju u nemoralne stvari. Zajednica uvek daje upozorenje i savete za roditelje kako da maksimalno daju svoj trud i rad što se tiče školovanja. Recimo, da u školi bude primeran đak, da bude u najmanjem redu za pohvalu, u zavisnosti od njihovih mogućnosti. Samim tim, svojim primerom, ponašanjem i obrazovanjem on daje slavu i čast Bogu. Kao svaki roditelj što želi deci, tako i roditelji Jehovinih svedoka deci to žele.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Naša crkva puno važnosti pridaje tome. Adventisti su ljudi obrazovanja i knjige. Naši stariji vernici bolje barataju Biblijom od mnogih drugih učenjaka... Ja i Ivana imamo taj problem, završile smo samo osnovnu školu. Kad smo došle u Adventističku crkvu, videle smo da je to stvarno veliki problem, što nemamo škole, i drugi su nas podsticali da se dalje školujemo. Evo, sad vanredno završavamo srednju školu. Jedna vernica je Ivani finansirala prvu godinu i rekla je da uopšte ne postoji problem finansiranja, čak i fakultet ako hoće. Ja sam upisala za frizera, idem i na praksu, Ivana je za daktilografa. Ja sam druga godina, a Ivana je treća.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Evo, sad, hvala Bogu, najmlađa ćerka je završila srednju gimnaziju i sad je druga godina na Teologiji u Beograd. Kad završi Teologiju, planira da ide dalje. Bez škole je čovek slep. A šta je škola? Čovek se uči dok je živ, ali kroz tu školu, kroz neki fakultet koji završi, kroz to usmerenje, njemu se otvaraju veći vidici. A čovek koji nije školovan, on gleda manje. Tako je isto i sa Svetim pismom. Čovek koji ne veruje, koji ne poznaje Isusa Hrista, on je izgubljen, on malo gleda, a čovek koji proučava Sveto pismo i upoznaje Isusa Hrista, on gleda široko i mnogo više.”

M. Ć., 48, adventista, Vranje

„Često se govori o edukaciji. Sad treba da se gradi crkva, treba pismeni kadar, koji imaju završene škole, treba da se zaposle. A i da nije crkve, treba škola. Ja, eto, imam završenu školu, nema posla, ali ne kajem se

što sam iš'o u školu. Otvorena su mi na mnoga mesta vrata, ljudi me drugačije gledaju nego onoga koji nema školu, ko ne zna i da govori srpski, koji gramatički ne zna da se izražava, odma' se prepoznaje taj.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Pa, kako da ne. Upravo je crkva ta koja utiče mnogo na članove crkve, na roditelje da roditelji imaju malo više razumevanja prema deci, prema ovom društvu, da redovno pohađaju svoje škole. Radu se i seminari po tom pitanju. Crkva mnogo pozitivno utiče na roditelje, pa i na decu. Dečji čas, on na primer, održavanje dečjeg časa, pošto moja ćerka je faktički neka vrsta učiteljice za dečji čas, dete ako ne ide u školu, neće da je prime, kazniće je nedolaskom na čas, na druženje sa ovom decom.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Bukvalno se svake druge nedelje apeluje na roditelje da šalju svoju decu. Postoje danas te neke nevladine organizacije koje daju te neke kurseve, šta ja znam, za frizera, da šiju. Šalju se ljudi i zaista se apeluje. Te starešine, oni mogu da daju savet, a ipak je odluka naroda šta će da uradi. Ali, zaista se apeluje non-stop da se deca usavršavaju. Ranije su, ipak, Romi radili sa trgovinu. Danas, međutim, oni ništa ne rade i zaista se ta neka Srbija okreće ka školstvu i ka diplomu. A diplomu ne možete da dobijete bez škole. A ne možete da se zaposlite bez diplome. Jednostavno, apeluje se na romski narod stane na noge.

Pokušava se, dakle, da se razbija taj „začarani krug bede” u kome si siromašan zato što nema posla, a nemaš posla zato što si neškolovan?

Da, definitivno. Zato što se stalno apeluje na roditeljima, a roditelji apeluju na decu. Recimo, moja generacija i generacije koje su iza mene nema onog ko je završio osnovnu školu, a da nije krenuo u srednju školu. Ne mora da bude medicinska ili šta ja znam, ali bilo kakva neka je, ali kol'ko da ima sutradan za parče 'leba.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Zato što naročito ovde u Leskovcu, ljudi se uopšte ne interesuju da idu u školu. Ja se raspravljam sa njima, mnogo često dolazim do svađe. Hoću nekad i da im odbrusim. Oni kažu: ‘Ajde ti si završila školu, pa gde radiš?’ Pa, čekaj, ja sam završila, nije stvar u tome da samo ti jednostavno moraš da radiš. Mnogo je važno stav, kultura, ponašanje, način izražavanje, pričanje, sve to. Ima mnoge stvari koje možeš da stekneš u školu,

nije u pitanje samo da ti završiš da radiš negde. Ako ti ne budeš imao posla, kao ja sad sa tom strukom ili uopšte, sad nikakva struka nema pos'o, Bog će da se brine za naš trud, osposobiće te za drugo"...."

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

Akcija za unapređivanje romskog obrazovanja jedna je od uporišnih tačaka trajuće „Dekade Roma”. Koliko god sputani nedostatkom finansija za pomoć pastvi u potrebi, prvi ljudi crkava stalno apeluju na roditelje da školuju svoju decu, ali i da se sami doškolavaju na zanatskim kursovima. Primarno potaknuti religijskom argumentacijom (učenost radi uspešnog propovedanja božje reči), uzdizanjem u pismenosti Romi postižu i sledeća tri cilja:

1. dostižu institucionalnu osnovu za zapošljavanje,
2. stiču široku paletu znanja iz sfere formalnog obrazovanja i
3. obezbeđuju veće uvažavanje u okruženju, kako sunarodnika, tako i neroma.

Primetni su pomaci u obrazovnim navikama u mahalama na jugu Srbije u koje je prodreo duh protestantizma, uprkos problemima izazvanim nemaštinom:

1. protežirana jednakost sa ostalom braćom i sestrama u Hristu podstiče ih da novim očima sagledavaju perspektivu crkvenog i života u svetu, buduće proširivanje verskih aktivnosti – a najavljuju ga sve zajednice u posećenim lokalnim sredinama – kandiduje ih kao kvalifikovanu radnu snagu i za misijsko i za ovosvetovno poslanje,

2. deci se predočava da ih neuspeh u školskim može udaljiti od drugova i drugarica u crkvenim klupama,

3. stariji se upućuju na prekvalifikaciju u korisne zanate (frizerski, krojački, šivački, građevinski), kojima stavljaju sebe na raspolaganje bratstvu i sestrinstvu u obavljanju dnevnih obaveza i projekciji budućih planova.

1.3. Savetodavne usluge

Pomoć protestantskih crkvenih vođa očekuje se i u situacijama lečenja bolesti zavisnosti nekog od članova porodice (droga, alkoholizam, nasilničko ponašanje...), neretko u slučaju razvoda braka ili prilikom zapadanja

u različita depresivna stanja. Je li tako i među Romima u jugoistočnoj Srbiji?

„Jeste, ja ostanem nekad, razgovaram sa njima. Ili im pridem pre službi, znam koji su, pitaju, pričamo, žale se kako žive sa sinovima i snajkama, da li ih maltretiraju. Znae kako je, to je teret. Meni je drago što mogu da pomognem, što su ljudi prisni sa mnom.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Suprug je počeo da bude protiv, hteo je da me odvuče od zajednice. Ja sam baš bila pala u neku depresiju, počela sam da plačem, pa sam posle počela da molim Gospoda, pa sam posle došla ovde u zajednicu, pa sam rekla šta me muči, i oni su se molili i, hvala Gospodu, nisu dozvolili da me odvuče.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Pomaže, kako da ne. Recimo, baš taj brat iz Preševo, ja se sećam da je on bio čak u bolnici u Kuršumliji, na psihijatriji. Čovek je bio totalno izgubljen, zato što verovatno ima nekih problema kući. Pazite, mi iako smo Jehovini svedoci, ali mi smo prvenstveno ljudi. I onda nismo imuni od bolesti, nismo imuni svetskim događajima, svetskoj krizi. I onda normalno je da, recimo, sada ako ja nemam za osnovne potrebe u životu, ako nemam, da ću da razmišljam o tome. I da će to da mi bude teret u životu. To sam naveo samo primer, ali postoje i drugi problemi koji opterećuju čoveka. Mi ne možemo da budemo mašine i da kažemo kako nam je sve dobro, da smo radosni. Da budemo iskreni, i Biblija govori o tome da se desi ponekad da neko upadne u depresiju.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Možda si već razgovarao sa našim starešinama, ali Skupština strogo gleda na razvod braka. Jedini biblijski razlog za razvod braka je nemoral ili brakolomstvo. Oko svega drugog starešine u Skupštini su odgovorne pred Bogom da se brinu za svoje članove, da ih u duhovnom pogledu ohrabre i ojačaju, da bi brak mogao da se sastavi. U duhovnom pogledu, daju se biblijski saveti da bi se rešili svi problemi, ako ih ima.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Imamo konkretan primer u crkvi, Aca je bio zavisnik od droge, on je došao takav. On i njegova majka su došli baš da potraže način kako bi on mogao da ostavi drogu. I to je trajalo godinama, pet-šest godina, i na kraju je on uspeo da ostavi drogu. Bilo je jako

velikih podsticaja od strane crkve, i od mladog propovednika koji je tad bio, Jeremić Jovan. Čak je dozvolio da stanuje u njegovom stanu.”

A. S., 29, adventista, Niš

Dolazili su alkoholičari, tražili su pomoć od nas, od Boga, zahtevali su, nisu samo tražili, da se molimo Bogu da im Bog pomogne. Da im promeni karakter, da ih isceli od bolesti, da im na bilo koji način pomognemo.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Bilo je takvih. Čak je bio jedan iz Amerike se javljao, koji ima crkvu svoju od 1.500 članova, a njegov sin upustio se u drozi, bio je na koncu. Javio se, zatražio da se mi pomolimo za njega i zatražio savet, kako i šta. Mi smo se cela crkva molili za njega, i onda dao sina u nekoj ustanovi i posle dva meseca se javio i kaže da nema ni traga od droge.

A bilo je takvih i kod nas. Kod nas nema droga, heroin, kokain, narod nema za to pare. Bilo je da popije s rakijom pet, šes' bensedina, deset. I problemi u kući, počne da proda stvari iz kuće za to, počne da maltretira porodicu, ženu, majku, oca. Crkva u tome ima ulogu samo da moli i da da savete da se osoba koja radi to ide dalje na lečenje.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Pa, to je bilo. Čuo sam jednu priču od jedne sestre, koja je lično meni pričala, da njen suprug pije, maltretira, koji pare zarađuje i potroši na alkohol, na kocku. Dosta puta tražila je pomoć, međutim, mi koji smo bili u tu grupu gde smo se molili, uvek smo pomogli i molili smo da se njen suprug obrati. ‘Fala Bogu, on se obratio, sad ne pije.’”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Da. Evo, primer, nama. Nama je dosta crkva pomogla. Mi smo se osamostalili od samog početka, bili smo zajedno tri meseca sa njegovima, i odlučili smo da budemo posebno. Starešine crkve su nam pomogle sve da se odvojimo, finansijski nam pomogli, šta nam je trebalo u kuću. Imali smo probleme dosta, čak je bilo i do razvoda, do prošle godine. Imali smo dosta problema i tad se naš sin razboleo, imao je tri meseca. To je svedočanstvo, pre nekoliko dana je moj suprug dao svedočanstvo u crkvu....”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

Započinjanje života u veri podrazumeva napuštanje mnogih štetnih navika kojima se robovalo generacijama. Crkva predstavlja važan oslonac vernicima i pomoć u nizu situacija za koje u prošlosti nisu pronalazili rešenja:

1. romska mladež podložna je savremenim porocima, manje drogama, više alkoholu i nasilničkom ponašanju, ali to nije masovna pojava unutar porodica sa krštenim članstvom (sem u onim gde nisu kršteni svi članovi porodice),

2. interesantnije je, međutim, da romski narod svoje verničke zajednice predstavlja i kao utočište za brojne muškarce i žene izvan vere koji tu dolaze po utehu, ali i sa molbama. Na crkvene adrese obraćaju se roditelji iz sveta sa zahtevom da se usrdnim molitvama pomogne onde gde ništa drugo više ne pomaže. Takva se iskustva kasnije prepričavaju među vernicima i koriste za snaženje verničkog duha,

3. pastori, romski i neromski, jasno stavljaju do znanja svojim vernicima da je monogamni brak svetinja, a brakolomstvo moralno nepodrživo. Biblijskim savetima nastoje da ih duhovno ohrabre u borbi sa izazovima nedoličnog ponašanja, dok prekršiće podvrgavaju pokajanju, ali i izopštavaju iz zajednice,

4. životne nedaće lako nagnaju starije Rome na alkohol, najčešći uzrok svađa, maltretiranja i tuče u porodičnom krugu, najpre muškaraca nad ženama. Starešine podučavaju žene formalnoj pokori muškarcu, pozivajući se na njegov biblijski primat, ali traže od muškaraca jednakopravan tretman ženskih članova i poštovanje uloge čuvara dece i stuba domaćinstva,

5. posebno romske starešine naglašavaju svoju dva-desetčetvoročasovnu raspoloživost pastvi, ali i nevernim Romima, koji ih pozivaju u svoje domove da posreduju u sporovima i mire zavađene ukućane. Katkad verno stado poklekne zbog deprimirajućih situacija izazvanih nemaštinom i bolestima, čestim „stana-rama” romskih mahala, pa se ljudskim prijemom, biblijskim stihom i toplom reči, onim čime je uvek moguće podariti nesrećnog, podiže vera u individualnu moć nadilaženja turobne dokolice.

1.4. Medicinska pomoć

Brigu o svojim članovima crkve iskazuju i nadgledanjem starih i nemoćnih pojedinaca: od pomoći u kući (ishrana, higijena) ili pružanju povremenih medicinskih usluga (sistematski pregledi, stomatološke i usluge psihologa i psihijatarata), do višednevnog bolničkog lečenja.

„Naravno, naravno, kako da ne! Naša sestra Dragica je stara osoba, preko osamdeset godina ima, bila je u situaciji dok joj je muž bio koji je bio maltene bogalj, pomagali smo, išli smo, i kod lekara, i kolima sam išao da pomazem kad zatreba. Vožnja do lekara, idem u ambulantu da tražim doktora da dođe, vodim ga za ortopedsku pomagala. Ide se u apoteku, kupuju se lekovi, odnose se lekovi, čisti se, brine se. To je lično što znam iz iskustva.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Kako da ne, kako da ne! Evo, ne znam da li ste primetili, brat na štakama što je bio. Njega se dovodi iz kuće, ako neko stanuje baš daleko, onda je organizovan prevoz za njega. Postoji spisak kojim danom braća koja imaju kola ide za njega, odvođe ga.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„I o njima isto, obavezno se brine. Posećujemo ih, pomazemo, a i duhovno ih ohrabrujemo. I takva je osoba srećna posle toga. Sve što je potrebno, sve zavisi kakve su potrebe te osobe. Mi ne ostavljamo svoje vernike. Ko ima rodbinu, mi to prepuštamo rodbini, ali mi i pored rodbine, posećujemo takve osobe.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Da. Idu mlade osobe, eventualno, mislim, ovi stariji koji nisu u radnom odnosu, obilaze, nose hranu i tako.”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Evo, nama je zajednica pomogla. Filip je bio bolestan, bio je u bolnici, Sneža je bila sa njim, mi nismo imali para. Mi imamo crkvenu blagajnu, brat je došao, taj Zoran iz Kosančića sa bratom Sašom, propovednikom u Nišu, i onda su nam oni dali 4.000 dinara, toliko je blagajna mogla da izdvoji. Mi smo bili prezadovoljni. Znači, izlaze u susret, ljudima koji nisu u mogućnosti. I izlaze svima onima kojima je zaista potrebna pomoć, a koji su članovi zajednice.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„To ima ovde. Na primer, Slaviša (propovednik u crkvi – prim. D.T.) stvarno ‘oće da pomaže ljudima, i da ti kupi lekovi, i da ti donese, da te vozi, stvarno za njega nemam reči. ‘Oće da pomaže ljudima, da ti pomogne, da uzme od sebe, tebi ima da da.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„To znaju braća, mi koje smo sestre baš ne znamo... Jednom u službi kad smo bili, jedna sestra je bila bolesna, baš nije imala paru u sebe, a primala je inekcije. Pa, baš je brat Samir dao. Tu se pomogne, ili od svoj džep ili od dobrovoljni prilog, mislim da daju nekome kome je potrebno.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Dolaze jednom godišnje i lekari stomatolozi. I ona vrše se te popravke, pregledi i operacije besplatno. Zaista, nema ko da nije proš'o da popravi neki zub, čišćenje od kamenca. I popravili su dosta. I onda kad su službe, onda crkva ima autobus, ne svoj sopstveni, nego plaća privatni autobus, koji dovodi te starije ljude u crkvu. Drugo nešto, teško, jer crkva kao crkva ne može to da isfinansira.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

Posvećenost novoj religijskoj grupi merljiva je razvijenošću dimenzije zajedništva. Intenzivni interpersonalni odnosi, kroz društveni rad usmeren na pomoć članstvu, jačaju integraciju u grupu:

1. u brizi i interesu prednost se daje porodicama iz kojih potrebiti potiču, ali paralelno s njom, a posebno ukoliko izostaje, održava se stalna interakcija sa članstvom. Mlado i staro, muško i žensko, učestvuje u posetama i prihvata dodeljene obaveze, na radost svih,

2. predanost u hrišćanskoj ljubavi prema sabraći najvidljivija je na primeru *brige o ostarelim članovima*, koje treba okrepiti zajedničkim podsećanjem na dnevne ciate, upitati za zdravlje, olakšati im dnevne obaveze i prevesti ih u dane bogoslužjenja do bogomolje,

3. atmosferi u verskoj zajednici posebno doprinose intervencije starešinstva povodom *narušenog zdravlja*: odluku o izdvajanju pozajmice iz crkvenog fonda ili sredstava iz humanitarne pomoći, ako ih ima, donose propovednici međusobno i o tome obično članstvo ne mora uvek da bude informisano („ako daje levica, da ne zna desnica”). No, finansijske mogućnosti retko kada su takve da omogućavaju izdvajanje više od nekoliko sto-

tina ili hiljada dinara, vrlo često i uz posredovanje crkava iz većih gradova,

4. ne manjka, međutim, živa reč, stisnuta ruka i čovek u poseti pored uzglavlja, što bolesnicima upečatljivije svedoči o ispravnosti učinjenog verskog izbora.

1.5. Ekonomski razvoj

„Ekonomska karta” Roma, krštenih članova malih verskih zajednica, sličí privrednom profilu romskog stanovništva u proseku: radni staž u javnom ili privatnom preduzeću nedosanjani je san ogromne većine, pojedinci ostvaruju skromna sredstva u vidu socijalne pomoći i dečijeg dodatka, a za mesečne izdatke i prehranu porodice prihoduje se od napornih i nesigurnih sezonskih poslova u susedstvu, Beogradu, Vojvodini ili, čak, u okružujućim zemljama (s prvim prolećnim suncem do kasne jeseni), rada na pijacama poljoprivrednih proizvoda ili tekstila, kućne radinosti (šiće, izrada ukrasnih predmeta) i čišćenja po kućama, odnosno stambenim zgradama.

Upoznajući se sa delokrugom ekonomskih aktivnosti protestantskih crkava u razvijenim evropskim zemljama, zainteresovali smo se za njihovo privredno delovanje u jugoistočnoj Srbiji. Podstiču li pastvu, među njima i Rome vernike, na prekvalifikaciju i sticanja novih radnih veština? Uzdižu li u njima preduzetnički duh, kroz zajedničke akcije sa lokalnom samoupravom za dodelu novčanih ili naturalnih kredita? Obezbeđuju li im krov nad glavom i bolje uslove stanovanja?

„Nisu ponudili, jer za tako nešto nema mogućnosti. Mada, ima jedan primer u našoj Skupštini gde jedan, on još nije Jehovin svedok, ali jedan naš brat radi kod njega, zaposlio ga... Ja sam u Nemačkoj radio kod jednog našeg brata, on je držao ogromni starački dom. Znači, ako postoji mogućnost i ako situacija dozvoljava, sigurno će svako da pomogne svojoj braći.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Postoji Odbor za gradnju. I onda u tom Odboru za gradnju ima braća, recimo, koji se stavljaju na raspolaganje da služe kad se gradi, recimo, nova Dvorana. I onda oni se prekvalifikuju, uče se da se bude električar, majstor za keramiku, onda još neke poslove. U tom smislu da, radi završenja Dvorane, a posle to njima ostane, normalna stvar. Ja znam brata koji je

baš u tom Odboru za gradnju i on, mislim, stavlja terace. Ali, on živi od toga privatno, privatno radi i od toga živi. I ja sam taj molerski zanat učio u Dvorani. I sad se izdržavam od toga. Kad smo renovirali našu zgradu, ja sam učestvovao u tome i ja sam naučio da gletujem, da krečim. I onda ja sam to iskoristio da bi se izdržavao od toga danas. Ja mogu da te vodim kod ljudi gde sam radio.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Pa, nema crkva to, to treba opet da crkva ima neki novac da može da stvori neke fondove, neke firme, neka mala preduzeća. To sam baš predlagao, bilo bi dobro da se napravi projekt, da se naprave neke male firme gde može sirotinja da se zaposli, da se napravi firma za reciklažu sekundarne sirovine, te stvari. Ne možete vi kao crkva da pomažete čoveku u hrani, vi možete da mu date ribu, al’ on će da je pojede. Ali, ako ga ne naučite da on peka ribe i da svaki dan ima hranu, to je to. Pravite reforme, pravite projekte, neka divizija generalna brine o tome, sve više crkva upada u bedu. Crkva kao institucija ne može da gradi objekte, a potrebni su, ne može da adaptira objekte koji postoje. Popustilo ono, popustilo ovo, a crkva nema para.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Pa, ovde nije, male su naše moći. Jedino što mi pomažemo jedni druge, ako ja radim građevinu, pa zovem nekog brata da dođe sa mnom da radi, na taj način jedan drugom pomažemo. Ili bilo koji pos’o, ja znam građevinu, ali sam mašinac, znam i bravarski pos’o....”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„To se sad pomerilo, ali mi smo imali u crkvi četiri one kućice, kako da kažem, oni kontejneri i onda smo mi tu par puta primali osobe na stanovanje, unutar crkve. A baš skoro sam razgovarala sa mojom jednom sestrom koja je u nekim problemima, muž joj je neveran, ona je verna, crkva joj je platila kiriju. A i još jednoj sestri koja je isto vernica, ima dve ćerke, a muž joj je neveran, i ona se razdvojila od muža, isto je crkva plaćala kiriju. Plaćaju, kako da ne, i brinu se.”

Slavica Asanović, 50, adventista, Niš

„Ne. Jedino ako se desi neka katastrofa, izgori nešto, čuli smo za tako nešto, ali to nije bilo konkretno u Nišu.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Ne. Prošle godine je bio jedan brat Rom iz Australije. Pokušavali su da podučava ljude pranje prozora. On

je iz Australije doneo taj njihov pribor i ne znam koliko su se prijavili za taj posao. Ali, sad, Australija i Leskovac to su ogromne razlike u ekonomiji i bilo čemu. On je pokušavao da ih nauči da prave biznis plan, kako da rade. Ali, on je bio pojedinac koji je to uradio u saradnji sa zajednicom.”

Rama Jašarević, 41, pentekostalac, Leskovac

Stariji vernici, sa nešto više preduzetničkog iskustva stečenog radom u bivšoj zajedničkoj državi, kao i oni sa pečalbarskim ili azilantskim statusom u inostranstvu, poznaju praksu razvijenih i imućnijih crkava da podstiču članove na programe prekvalifikacije ili sticanja novih veština za rad i zaposlenje. Novi poslovi od koristi su kasnije samoj verskoj zajednici, ali i imaocima radnog iskustva u snalaženju na tržištu ponude i tražnje. Takvi potezi, pak, skopčani su sa ulaganjem znatnih investicija raznih podsticajnih fondova i manjih preduzeća pod patronatom religijskih vođa, kojima, nažalost, srpski teren još uvek nije dorastao. Nedostaju stasali privrednici u veri, koji povremeno ili stalno angažuju ostale vernike na poslovima, na primer, građevinskog tipa. Ono što smo saznali iz razgovora s vernicima jeste postojanje preduzetničkog duha među „sezonicima”: oni sa najviše autoriteta i umešnosti odlaze da pogađaju najpogodnije uslove za rad sa vlasnicima plantaža voća, nakon čega dovode čitavu grupu berača da obavi posao.³³

Crkve su trenutno i bez pretenzija (delimično uslovljenih stvarnom razvijenošću i moći na religijskom nebu Srbije) da isposluju, u saradnji sa državnim i lokalnom samoupravom, nevladinim organizacijama ili stranim donatorima, dodelu pomoći za pokretanje privatnog biznisa vernika (davanje mikro-kredita, kupovina mašina, kupovina sirovina, repromaterijala i slično).

Praksa da crkve odvajaju novčanu i materijalnu pomoć braći i sestrana širom sveta pogođenim elementarnim nepogodama i sličnim oblicima postradavanja poznat je oblik solidarnosti među protestantima. Očasniki novi molitveni domovi ili se obnove stari na dalekim meridijanima, kao podrška u nastojanjima da se

proširi delokrug evangelizacije. Domaća iskustva zasad podrazumevaju:

1. izlazak u susret vernicima u izolaciji od strane porodice koja nastoji da ih odvraća od „pogrešnog učenja” (obezbeđivanje smeštaja u domovima vernika ili plaćena kirija za nekoliko meseci dok se ne snađu);
2. kratkotrajne pozajmice za okončanje započetih poslova ili
3. dar u vidu pokućstva (šporet, kauč) mladim supružnicima opredeljenim za samostalni život.

2. BOGOSLOVSKI FAKTORI*

Uključujući ih kao zasebnu grupu faktora koji mogu pomoći razjašnjenju romskog preobraćenja na protestantizam, bogoslovske razloge smo operacionalizovali na četiri nivoa: ličnost propovednika iz sopstvene etničke grupe, bogoslužjenje na maternjem jeziku, postojanje čistih romskih crkava i suština verskog učenja.

2.1. Ličnost pastora

2.1.1. Romi kao zatečene crkvene vođe

Interesovalo nas je da li je pristupanje protestantskim crkvama od strane Roma bilo povezano sa već postojećim romskim starešinskim kadrom u njima ili su se na taj korak odlučivali najpre iz unutrašnjih religijskih pobuda, nezavisno od nacionalne pripadnosti verskih prvaka.

„Dal’ bio on Rom il’ Srbin, nisam ja došla, znači, radi toga, nego radi Boga. Ja nisam ni znala ko je bio pastor, ko drži to, meni je bilo svejedno to. Posle kad sam došla, odgovaralo mi je to što je Rom, jer može da nam propoveda, znači, i na romskom i na srpskom jeziku, zavisi kako mu se dopada.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Što ne odvaja ljude, ne odvaja ništa. Njemu je svaki čovek isti. Ne znam da li ste primetili, dosta Romi dolaze tu, njemu je to svejedno. Gde god sam iš’o, učestvovao sam u podelama, i u Prokuplju u bioskopu, i u sali ‘Zorana Đinđića’ gore, i u cigan malu, to je njemu sve

³³ Zapažanje iz razgovora sa Romima pentekostalcima iz Duhovnog centra evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu.

* Prethodno objavljeno u: Тодоровић 2013 i 2014b.

bilo isto. Svako dete je zaljuljao, pomazio, bilo naše, romsko, bilo koje, njemu je sve to bilo isto.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Ne znam, pravo da vam kažem. Meni nije bilo bitno. Ne znam šta bi Romima sad to posebno značilo... Mišlim da su Romi nestrpljivi s vremenom, ne vole tu svečanost. Vole, ali sa zadatkom. Spremni su i na žrtvovanje, na primer, novčano ili bilo kako. Ali, vole to na licu mesta, to je pola sata, sat i kraj priče. A, recimo, tu obavezu, tu odgovornost, to ne vole. To je hiljadu posto razlog zašto Romi ne dolaze u crkvu. Sve će uraditi za dobrobit, za zdravlje, sve to, kažem, verni smo, ali to je trenutno. Tu vernost, tu odanost, tu predanost, to slabo pokazuju, tu nisu privrženi. A to je odlika hrišćanstva.”

D. M., 34, baptista, Niš

„U Nemačkoj je bilo Roma starešina, ovde kod nas nema. Međutim, kod nas, Dragane, mora da se ispune neki kriterijumi da bi neko bio sveštenik u Skupštinu, bilo da je Rom ili neka druga nacionalnost. Znači, da je primeran član Skupštine, da je revan, da je dobar poglavar u porodici, ima nešto što svako mora da ispuni, pa da postane starešina. U našu Skupštinu sada nema Romi starešine, bio je jedan Nedeljko ranije, ali je otišao u drugi grad.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Ja kad sam se krstio, nisu bili još nijedan starešina ovde u Vranju. Ali, sada mene me to fascinira što u Jehovinoj organizaciji postoji Rom starešina, dok recimo u drugim zajednicama ja to nisam video. U stvari, to mi kaže da je ona prava organizacija, da tu nema diskriminacije. Za Boga nije važno da li si ti Rom, Musliman, da li si ti Srbin, Bugarin, važno da si ti čovek sa dobrim osobinama i da mu dozvoljavaš da on tebe koristi i da mu služiš. Ja kad vidim, recimo, u našoj Skupštini da je naš brat Rom starešina, a postoje i mnogi drugi ljudi koji su Srbi, a nisu starešine i slušaju njega, to meni pruža jedan dodatni dokaz da je to prava istina, prava religija. To je, u stvari, prava istina, gde postoji ta istinska ljubav prema Bogu, da se ne vrši diskriminacija.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Baš naprotiv. Mene je više podstaklo da se neko zainteresuje za nas ko je Srbin, ko nije Rom. To me više podstaklo, razmišljala sam, mahom svi ljudi izbega-

vaju Rome, i bilo mi je zanimljivo zašto se čovek toliko brine za nas.”

B. R., 37, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Sveštenici su uglavnom Srbi, zato što ih je više u ukupnoj populaciji i zato što su više školovaniji. Naši Romi još nisu završili fakultete, ali dvoje braće iz Kosančića kod Bojnika su sada na drugoj-trećoj godini Teološkog fakulteta u Beogradu, završili su srednju adventističku školu u Novom Sadu. Oni će sigurno biti sveštenici.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Ne, ne. Kažem vam, ovaj, nismo mi gledali na to. Mi smo dobijali pozivnice od brata Živote, on je stariji vernik od nas, ništa mi tada nismo razmišljali, ni na kraj pameti. Mi smo samo želeli da odemo, da čujemo. Propoved je držao Crnogorac Igor Bosnić. Mi smo ga zamolili na koji način mi možemo da saznamo nešto iz Biblije, kako da zajedno proučavamo. On je odgovorio da će da nas poseti, svakog ponedeljka. I svakog ponedeljka mi smo proučavali od teme do teme.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Ne, da li je Srbin ili Rom, svedjedno. Ja sam prihvatila, ja živim među Srbima i volim i Srbe, kao i Rome.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

Kod adventista i Jehovinih svedoka na jugoistoku Srbije *nema školovanih Roma propovednika*, tako da romsko pristupanje ovim verskim zajednicama nije motivisano nacionalnom pripadnošću njenih uglednika. Štaviše, hrišćanska briga koju Srbi pokazuju za romske vernike, nasuprot preovlađujućoj odbojnosti i nepoverenju većinskog stanovništva, posebno im prija. Skorašnje imenovanje Roma na propovedničku funkciju u vranjskoj Skupštini Svedoka dodatno imponuje romskom delu verničke populacije u pogledu ravnopravnosti i utvrđuje ih u učinjenom religijskom izboru.

„Pa, gledaj... To nema veze. Gledano s te strane, nacionalnost, ko je ko, ja nisam iš'o niti za nijednog onog Srbina, niti Ciganina. Ja sam iš'o za Boga. Bez obzira ko to radi. Evo i danas, mi smo od tih starešina i Srbi i Romi. Niko fizički ne ide za nekoga, ideš za Boga.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Kad sam se krstila, starešina je bio Srbin. I sad je. Ljudi uvek nađu svoj razlog, ima svaki svoj razlog. Na primer, ako si ti po naciji Srbin, ja ne dolazim za

tebe, dolazim za Boga. Dal' ćeš ti da propovedaš reč ili neki drugi Rom, ja sam došla da čujem reč koja mi treba božja, da se hranim sa reč."

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Pa, mislim da jeste. Gledajte, posao sa Romima su započeli Srbi, još dok moj otac nije znao za crkvu. Jednostavno, kod starešina se prvo, i ne samo kod starešina, primećuje prvo ta ljubav. Recimo, brat Mija. Ne može čovek da vidi da on pravi razliku između ovog i onog, kod njega je sve isto. I svi ostali, to je ono što je nas privuklo. Mi kao Romi, uvek smo bili potcenjen narod, Cigani, ovo, ono. A u crkvi su ljudi pronašli mesto zato što ovaj ne pravi razliku zato što sam ja Ciganin, da li sam prljav, i da li sam nezapošljen, zaista me voli k'o i svakoga drugoga. Nije bilo problema ni ranije kada su samo Srbi radili sa Romima. E, kasnije su se priključili Romi i do dan-danas su oni u zajednici."

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Vidi... Znači, može jedno dve godine sam bio aktivan u crkvu, slavio sam, čuo sam one reči o Bogu. Znači, da mora da se krstiš da bi bio spašen. I ja tako, odlučio sam... Bio je Rom starešina. Bio je i Srbin, mene je krstio Srbin u Banju Vranjsku. I to iz Kumanovo došo, valjda starešina je bio. Ja imam i slike. Bila je crkva i ovde u mahali, bili su starešine Romi. Bio je Novica... Hoću da ti kažem, nisam gledao na to dal' će da bude Rom ili Srbin, Šiptar li, bilo koji da dođe, da dođe pravi čovek, od Boga, ono znaš, da može da nam priča. Da može da nas vodi u taj put gde vodi Bog. Mož' da bude bilo koj'."

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

„Nama nije važno dal' je to Musliman, Srbin, Šiptar... Mi ne pravimo razliku među narodima, jerbo ti si naš brat, ti si čovek kao mi što smo, mi smo živo biće i nema nikakvu razliku među nama, na primer, mi ne razlikujemo ljudi. Evo, mi Cigani, mi smo različiti ljudi, ima Đergovci, ima Šiptari, ima Gurbeti, Konopljari neki... Ali, ja ti kažem, mi koji verujemo u Boga, mi to uopšte, uopšte ne gledamo to."

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Meni bi bilo svejedno, dok nekim drugim ljudima u crkvi, njihovo shvatanje ne bi bilo svejedno. Nekima je važno, nekima nije."

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Da, to utiče na ljude. Imali su Srbi koji su bili, još pre kad je bila jedna crkva, dolazili su Srbi ovde, prevodili

su, propovedali su... Sad, zato što se odbila crkva, dolaze samo Romi. Ima ponekad da dolaze Srbi što su dolazili ranije, al' ne viđam ih često da dolaze."

R. M., 14, pentekostalac, Leskovac

„Bilo je. Da je bio Srbin, on ne zna pravi smisao života Roma. Uticalo je što je bio Rom starešina. U to vreme, on je bio tu u mahali, znao je uvek šta se dešava. Ja ako sam bio član crkve, on čuje da sam u krizi, da nemam, on je bio taj koji je uvek bio spreman da pripomogne. Srbin, gde stanuje tamo, viđamo se samo na bogoslužnje, on kući, ja kući, nema tu...."

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Da vam kažem nešto. Ne može da utiče niko ako ti u samom sebi ne osećaš ono što moraš. Ne može niko da ti učini. On je pastor i ja njega cenim i poštujem kao pastora. Al', ne može niko da te natera, nešto da bi ti uradeo, ako ne osećaš u sebi za to...

E, sad, ima neki Romi koji dolaze zato što je pastor Rom... Ali, radi se jedna stvarčica kod nas Roma, veruj mi ovo što ću da ti kažem, da nije bilo njega, romski narod se ne bi obratio i ne bi znao za Boga. To je ta varijanta."

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„Možda su bili neki koji su verovali da je to značajno, ali kad su upoznali Boga oni nisu videli da li je pastor Rom ili Srbin, ipak su došli u božju reč."

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Da vam kažem pošteno, značilo mi je. A još više mi je značilo i kad sam videla brata Miju, brata Stanka, brata Stefana, oni su iz srpske, sad trenutno, srpske crkve. To me je još više ojačalo, da možemo svi zajedno da budemo. Selim što je Rom to ne mora da znači ništa. Mada, on nas uveo u to, odradio je puno. Ali, ipak je drugačije kad vi vidite da dolaze starešine iz Leskovca. Tri Srba i jedan Rom, pa to je mnogo jako, čoveče!."

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Drugačije on zna, više, na primer, o nama. Ja baš volim on što je... i baš je dobar, i ona i on. Oni su ostavili decu tamo bili, došli tu nas da skupljaju, da savetuju, da propoveda Božju reč. Naš pastor je baš dobar!"

Š. B., 64, pentekostalac, Niš

Višedecenijsko iskustvo u verskom prosvetivanju u mahalama na strani je pentekostalaca, dok je kod dru-

gih protestantskih zajednica pojačanog intenziteta tek koju godinu unazad. Još su se pre dve i po decenije grupe mladih i starih Roma, jednom ili dvaput nedeljno, slivale leskovačkim putevima u kretanju ka molitvenom domu u ulici Maksima Gorkog. Zajedno sa srpskim, stasavao je i prvi ešalon romskih vođa iz Podvorca i „Slavka Zlatanovića”, naselja sa većinskom romskom populacijom. Oni su kasnije odigrali presudnu ulogu u širenju Hristove poruke sunarodnicima, čineći od njih okosnicu sadašnjeg pentekostalnog lika južno i istočno od Niša.

Argument da su rezervoar budućeg napredovanja jevanđeoskog duha obavezuje nas da nijansiraniije tumačimo odgovore Roma pentekostalaca ovog dela Srbije:

1. jednom broju vernika jednoznačno je hoće li ih na Božjem putu predvoditi starešinstvo bele i tamne boje kože: bogobojažljivost ih na to obavezuje i želja da primerom služe nadolazećoj omladini (takvima je, na primer, u Leskovcu bliži Duhovni centar Evanđeoske crkve „Svetlo”);

2. senzibilitet drugih za većinsko-manjinske odnose iz svetovnog života i raskol nastao unutar leskovačke verničke grupe³⁴ boji njihove religijske poglede: hrišćanski službenik potekao iz uskih uličica sa prenatrpanim kućercima bolje razume prirodu i suštinu romskog bića, uz celodnevnu raspoloživost i za najmanje individualne i porodične probleme (stoga se u Leskovcu opredeljuju da posećuju Protestantsku evanđeosku crkvu „Zajednica Roma”).

2.1.2. Romi kao buduće crkvene vođe

Kad već nije imala presudnu ulogu na počecima verskog organizovanja, dodatno smo se raspitivali za procene o tome hoće li veći broj Roma za propovedaoni-

cama u budućnosti uticati na masovnije stupanje romskog naroda u protestantske redove.

„Pa, više da radimo, više da se trudimo da pristupimo ljudima, da im govorimo, da više radimo s njima. Mišlim da bi bilo bolje Rom da ide među Romima. Mi mnogo posvećujemo vreme njima, idemo već godinama da razgovaramo, ali mnogo to teško ide sa našim Romima, mnogo je teško da ljude dovedemo na pravi put.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Možda, meni to ništa ne znači. Ja imam svoju veru. Ja u Šid idem kod Slovača. Kad odemo ja i supruga oni zbog nas pričaju na srpskom, propovedaju na srpskom, pevaju na srpskom. Niko te ne podcenjava, da ti kaže ti si Rom, ti si Ciganin. Ti si meni brat i gotovo.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Ako je on od Boga postavljen da on bude nadglednik, onda nema veze ko je to, može on da bude sa Kosova, mi ga apsolutno podržavamo. Jer, njega je Sveti duh, božja sila, obdarila da bude takav. Mi akceptiramo to, može on iz Afrike da bude, on je na isto toliko važan i dragocen kao i onaj Srbin, nema tu razlike, može ko god da bude, ako ispunjava kriterijume. Nema nikakve veze to što je Rom starešina radi većeg prilaska Roma zajednici.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Ne. Jer, pazite, recimo, moja duhovnost nije vezana za starešinu. Moja duhovnost je vezana za Boga. Ja ne gledam starešinu, ja gledam Boga u toj religiji, a to je velika razlika.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Ne, to mi je svejedno. Da li on je Rom ili Srbin ili bilo koji, Bog voli svi pojedinačno i mi lepo čitamo Bibliju: ‘Ne treba boje kože da preценjavamo’. Da li je on Srbin ili Ciganin, to nije važno, važno je da smo mi u zajednicu, da smo braća i sestre.”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Pa, slušaj, ovako, ja mislim da ne bi, ne bi. Bez obzira da je on Rom po nacionalnosti... Ja ne vidim tu razliku, dal’ je bio Srbin, dal’ je bio Rom, dal’ je bio Bugarin po nacionalnosti, to nema veze. Kada je u pitanju ovde naša okolina, ne bi’ imali nikakav pozitivan stav da nešto njihovim promenim. E, ovaj je Rom, mi ćemo njega da slušam, ovi Srbi propovednici ne rade to dobro...”

³⁴ Godine 2005. zbila se podela na „belu” i „romsku” pentekostalnu zajednicu u Leskovcu, odnosno Duhovni centar Evanđeoske crkve „Svetlo” i Protestantsku evanđeosku crkvu „Zajednica Roma”. Mali broj seoskih Roma nastavio je sa posetama prvoj, dok se gro leskovačkih Roma pentekostalaca, na čelu sa pastorom Selimom Alijevićem, preselio u „Crkvu pod šatrom”. Kao jedan od prigovora za učinjeni razlaz spominjan je nejednak tretman manjinskih Srba i većinskih Roma u činjenju dobrih dela, tj. raspodeli humanitarne pomoći vernicima.

Violeta (Predragova supruga): Možda bi bilo dobro da bude neko odavde, koga poznajemo. Nije loše, to je dobro, zašto, možda bi se više razumeli... Meni svejedno, bilo Srbin, bilo Rom.”

P. K., 40, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Da, to sam siguran. I starešina, i propovednika, kao što se sad školuju moja deca. Zato što je lakši pristup, ja s'vatam njihov mentalitet, način života. Još tu u okolini, gde ja živim, tačno znam šta, kako se ponašaju, ko je on i šta je on, mogu da vam pomognem.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Ja sam bio u prilici da budem u Bujanovcu. Kad ja odem među Rome, to je sasvim drugačije, ja poznajem njih. Srž, kompletnu romsku, ja poznajem, meni je lakše da stupim s njima u kontakt, imamo iste probleme, Romi smo, pa smo Romi. Sigurno je teže da Srbin uđe među Rome i da ih u potpunosti razume. Sigurno, ako je vernik Srbin, da ode, sigurno će biti otvoren za njih, ali koliko će da razume suštinu kulture i problematiku? Trebaće mu sigurno prilično vremena da uđe u to.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Jer, većinom znaju, čuli su, ako govorimo iz naše mahale, čuli su o Hristu, znaju ko gde ide i ko je starešina. Brata Šerifa svi znaju, brata Bojana, njihov način života ako je dobar, ići ću ja tamo. Ali, ne zbog njega, zato što je Rom... Dobro, malo to utiče, ima i toga, da.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Utićće, i to ja mislim dosta. Zajednica treba da radi na uvećanju broja starešina Roma.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Evo, Marjan završava biblijsku školu i to će da utiče na Rome. Vidi sad, znajući Marjana i pre, dok je bio vernik, i sad što radi, pred njim je svetla budućnost. On se stvarno dao predano Bogu. Odstranio sve te stvari u prošlom životu, on nije bio vernik. To su dve različite priče sad, ima suprugu koja je toliko godina radila u crkvi. To može da utiče na ljude. E, sad, neće oni prići crkvi samo zbog toga što je Rom, nego i zato što je dobar čovek.”

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Ja to nisam video u crkvu gore. Sad ovaj što je preminuo u Leskovac, Mija, dosta puta je bio gore, tako su ga cenili, kao oca su ga gledali ovde u Vranje. Ove starešine, đakoni, cela crkva, gledali su ga, zagrlje ga,

ljube ga. Pa, pričali, on je bio dobar, pričao s' nas, šta nas muči, pos'o, delimo sve.”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

Biblijski proklamovana i u stvarnosti podržana anacionalnost protestanata postiže delotvornost misije među Romima: naučili su da su pred Bogom ravnopravni sa ostalim nacijama i da svetla ili tamna put ne igra nikakvu ulogu u izlivima darova Duha svetog na božju decu. Ne sumnjaju ni u dobronamernost neroma u zajedničarenju na bogoslužjenjima, niti u sopstvenu izabranost za „propovedanje Reči”.

Podrška, pak, umnožavanju školovanog verskog podmlatka iz romskih mahala ima svoje racionalno opravdanje (sl. 51). Vekovna izopštenost romskog naroda iz glavnih društvenih zbivanja uslovlila je specifično uređenje porodičnih, rodbinskih i komšijskih relacija („romanipen”) (Đorđević 2004a), koje „gadžama” na prvi pogled može izgledati čudno i strano.

Slika 51. Sertifikat o završenoj biblijskoj školi (novembar 2001)

1. „Božji čovek” iz sopstvenih redova sa mnogo više strpljenja i takta pristupiće romskom razumevanju religioznosti, prevashodno umnožavajući korpus religijske svesti naspram do tada preovlađujuće religijske prakse, zapravo melanža prapostojbinskih obrazaca poštovanja svetog i elemenata pravoslavlja i islama, usvo-

jenih doseljavanjem na prostore pod njihovim prevashodnim uticajem;

2. Polupismenost ili nepismenost, osobito starijih generacija, nalaže dodatnu osetljivost duhovnog suverena za kanalisanje ispravnog praktikovanja verskih dužnosti i obaveza i primeren uvod u biblijske istine.

3. Romi jesu narod koji u dubini svojih srca voli Boga, ali usled neukosti i neškolovanosti verskog izričaja insistiraju na doživljenim ličnim iskustvima u stvarnosti (napuštanje poročnih ponašanja, isceljenja i sl.).

4. Izazov je pred sveštenikom i da *održi Rome u priurženosti* crkvi: manjak koncentracije i postojanosti, nakon početnog oduševljenog prigrlljivanja Hristovog učenja, ima za posledicu otpadništvo od vere ili mlako verovanje, što u oba slučaja nije željeni ishod misijskih napora.

5. Dobro je poznata i ljubopitljivost romskog naroda u stvarima vere, što će ih neretko odvesti na vrata drugih misionara, spremnih da im posvedoče svoju viziju puta u večni život. Tada na scenu stupa iskustvo i umeće romskih pastora da listom ne podvrgnu ruglu i podupru kaznama ovakva ponašanja, već sigurnošću i iskrenošću sopstvenih reči vrate zabludele ovčice u ranije stado, dajući im dovoljno vremena i razloga da naučeno zaživi u dnevnoj primeni.

2.1.3. Karakteristike pastora

Integritet i ugled starešinstva određen je kako ispujavanjem verničkih očekivanja iz domena crkvenog delovanja, tako i odlikama ličnosti u svakodnevnoj komunikaciji. Upitali smo vernike šta najviše cene kod svojih pastora, komuniciraju li sa njima i o kojim temama, te da li starešine udovoljavaju izrečenim zahtevima.

„Mogu, drago mi je što imam dobar odnos sa njim, ja sam preko njega upoznala Hrista. On je moj, takoreći, treći otac. Prvo moj prirodni, koga imam 34 godine, nije me čupnuo, što se kaže. Drugi je nebeski, a treći je on, uvek je bio tu kad mi je škripalo, kad mi je bilo najteže. Kad mu zatreba pomoć, drago mi je što ja mogu na neki način da crkvi pomognem, što sam tu. Verujem da me ceni i voli, što sam tu.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Oni su jako pristojni ljudi, divni su roditelji. Veoma su ljubazni, ja sam jako osećajna osoba i to su oni uvideli i što stvarno prilaze kao pravi roditelji, baš kao zaklon od vetra, kako kaže Bog Jehova. Za mene lično i moju porodicu oni su uvek dobrodošli, ja uvek želim sa njima da se posavetujem kao majka, i bilo je trenutaka kada su dolazili i kada smo otvoreni razgovor imali. Uvek su rekli: naš telefon je 24 sata otvoren, ne samo za vas, za bilo koga u Skupštini, mi smo pastiri, vi ste naše ovce koje treba da čuvamo. I kada se takav blizak odnos ima sa njima, to je, ne mogu to, nemam reči za to. Toliko je jedna divota i lepota sa njima da se razgovara.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Što su iskreni, dobro saslušaju i onda ti daju odgovarajući savet na temelju Biblije. Kad ima neki problem u porodicu, oni saslušaju pažljivo i onda daju savete na temelju Svetog pisma. Oni kažu: otvori taj i taj stavak, i onda pročitamo šta tamo piše. Oni daju preporuke na temelju Svetog pisma, ne govore sami od sebe. Dešavalo se čak da kad neki brat počne da plače dok iznosi svoj problem, i starešina plače, koliko saoseća i brine sa njim.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Pa, ono što su ponizni, primene u životu ono što govore sa pulta. Kad sam trebao da idem na operaciju kile, zahtevalo se da kažem svoj stav, jer se ne zna nikad dal' će biti potrebna infuzija. Razgovarao sam sa Igorom i on mi je objasnio kako da razgovaram sa doktorom, sa anesteziologom, podsetio me gde ima članci iz naše literature da se ohrabrim i da kažem svoj stav tamo pred doktorom u bolnici.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Ja svog pastora doživljavam da je on izabran od Boga da bude propovednik, to nije slučajnost. Eto, vidite, mi imamo svoje želje, ako ja želim da budem propovednik to nije slučajno, Bog bira ljude koji će da rade njegov pos'o. To je moj propovednik koga je Bog izabrao da on ima svoju crkvu i da brine o svojim vernicima. I on ima jaku ulogu u meni. Slušajte sad, da ne bude pogrešno, da je on iznad Hrista, ne. I on je sluga božji kao što sam ja, a ja njega cenim da je on moj propovednik, da je on završio Teološki fakultet, da ima svoje znanje, da smo mi, takoreći, njegovo stado, da on se brine o nama, mi smo njegovi vernici.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Mi nji' cenimo mnogo, kao rođeni, znaš, kao da mi je rođen brat, sestra, kad dođu, tako ih cenimo, pred Bogom govorim istinu.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Otvorenost. Iskrenost, otvorenost i ponuda za pomoć, u bilo kom smislu. Ne mora to da znači da ako ja nemam, da on mora da ima da mi da. Dovoljno je da priča sa mnom, da me uteši u nečemu. Pre je bilo i sada razlika velika. Što nisu ponosni. Što znaju, na primer, u neku situaciju da, bez obzira što je on starešina, pristup im je običan, kao sa svakim drugim čovekom. Jako su iskreni, pristupačni su, nemaju tog ponosa.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Prvo, njihovu strpljivost. Recimo, kad imamo neke probe, nikako ne možemo da se uklopimo, oni su toliko strpljivi. A naročito strpljenje za rad sa decom. Recimo, na dečjem času vidim dolazi dvesta mališana, oni uvek galame. Oni se ne deru na njih da prekinu sa galamom ili nekog da izbace napolje. Ne, oni uvek ljubav, uvek ljubav možete da pronađete kod njih.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Pa, kad je nešto potrebno, u nekim hitnim slučajevima, on je tu. Evo, mene kad su udarila kola, moj stric nije bio tu i pastor Selim se ponudio da poveze mog oca u bolnicu i sedeli su kasno.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„To najviše cenim da sve što ga pitam, što mi nije jasno, on uvek, tačno me vodi na pravo mesto. Po neki put, jel' mi smo svi smo od mesa i od krvi, svi grešimo, ipak, 'fala Bogu, da nam Bog oprost. Uvek kad smo u nekoj poteškoći, uvek pričamo sa našeg pastora. I uvek je tu, 'fala Bogu da ga je Bog obdario da nas ohrabri.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

Harizmatske i crkve reformacijske baštine crkvene dušebrižnike nazivaju *pastorima*. Osnovnim elementima službeničke etike smatraju se: karakter, vladanje i integritet vere. Reči moraju biti u saglasju sa iskazanim društvenim ponašanjem: na ličnom primeru starešina potvrđuje utemeljenost „hristolikog” pogleda na svet, koji valjanim podučavanjem očekuje da prepozna u mislima i delima drugih. Tek tada pastor može u vršenju svoje osnovne funkcije – propovedanje Jevanđelja i podučavanje vernika novom životu u Hristu – da računa na ljubav i sledbeništvo pastve.

1. Na uputama na temelju Svetog pisma, primenljivim u svakovrsnim životnim situacijama i dobrim pripremama za vođenje sastanaka, zahvalni su najviše Jehovini svedoci, čime potvrđuju doktrinarnu povezanost sa verskom grupom. Bogoizabranost za katedrom, ubeđenost u ispravnost upućenih poruka i dostojnost zadatka vođenja crkve bespogovorno se prihvataju.

2. Onima sa manjkom religijskog znanja iz jevanđeoskih redova godi pristupačnost crkvenih službenika da ponizno služe potrebama ostalih vernika, ohrabruju u nastalim poteškoćama i jačaju pravovernost razređenu uplivima nesvetog. Jer, kako izjavi jedan od romskih pentekostalnih vođa, govor o veri mora da bude poduprt činjenjem dela – „vera bez dela je mrtva”. Propovedanje radosne vesti, ali i stalna prisutnost u svakodnevnim životima pastve, odrešitost u preuzetim potezima, samokontrola i blagost za tuđe postupke, ljubav, radost, mir – osobine su kojima vernici odlikuju svoje predvodnike.

2.2. Služba na maternjem jeziku

2.2.1. Romski kao bogoslužbeni jezik

Pitali smo sagovornike za mišljenje o romskom kao bogoslužbenom jeziku, kao i o praksi bogoslužjenja na romskom jeziku u crkvama.

„I na srpskom i na romskom, zavisi od pastora kako se oseća, on odredi da li ćemo da govorimo na romskom ili na srpskom.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Ovde kod nas ne, na srpskom je. Uvek neko dolazi od Srba, i onda mi ne možemo da pričamo romski. Ima brat iz Zaplanjske Toponice, a dolaze i propovednici, dolaze prijatelji neki iz Donjeg Brijanja, nepoželjno bi bilo da mi razgovaramo romski, ljudi ne razumeju.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Na romskom, kompletno.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„U šatoru ima na romskom. Kod nas u Maksima Gorkog četvrtkom ima srpska služba, gde idu Srbi, i nedeljom ujutru. A četvrtak, od šest sati, mi idemo. Oni si održavaju službu na srpskom jeziku. A kod nas dolazu Srbi. E, mi bi možda to na romskom, al' mi

radi nji' na srpskom. A nekada, ali nekad, i ubacu se romski reći, jesi čuo pesme na romskom?."

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Na srpskom, to je crkva i za Rome i za Srbe. Ima i Srba vernih, sad smo jednaki, takoreći, a bili smo pre više Roma nego Srba. Ranije je bila odvojena služba romska, od deset do jedanaest bila je srpska, a uveče od šes' do osam bila je romska. A mogli smo da se molimo i romski. I sad nam niko ne zabranjuje da se molimo na naš jezik. Kad smo bili samo Romi, propovedanje je bio na srpski. Bili smo mnogo i onda nije imalo mesta da se stane u crkvu. Moralo dve službe da bude. Dolazili i Srbi kod nas, mi smo išli kod nji'. Nije bilo nikad da se zabrani. Do sad nije to bilo."

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„I na romskom i na srpskom. Ja volim i na srpski i na romski jezik. To nije bitno ljudima. Bože sačuvaj, ako nema ovde, ja ću da idemo u onu crkvu tamo. Meni je to isto, božja reč je božja reč. Nije važno ko će da je propoveda. Neka bude blagoslovena reč koja će izaći iz usta njegovu."

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„Ja kako sam razumela, idem u crkvu i znam. Prvo, brat kad počne, on čita iz Novog zaveta i čita srpski. A zatim objasni romski. Kako Duh vodi našeg brata Trajčeta, kad hoće, pevamo na romski, kad hoće, pevamo na srpski. Ponekad pevamo i srpski i romski, znači."

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Znaš šta, kad smo mi svi Cigani, kad smo svi Romi, onda pričamo romski. A kad imamo nekog gosta ili nekog Srbina, onda pričamo i srpski. Nama je svejedno da li oni nama pričaju propoved po srpski ili po ciganski, mi razumemo i ciganski i srpski. Nije bitno nama uopšte kako oni pričaju. I američanski nek' priča, samo nek' misli dobro."

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Politika" od 13. oktobra 2010. godina donela je vest da je u Novom Sadu u crkvi Tri jerarha (Almaška crkva) služena liturgija Sv. Jovana Zlatoustog, kompozitora Zorana Mulića, na romskom jeziku, a u izvođenju svetski poznatog hora „Glinka". (Prvi put liturgija je izvedena 1993. godine, neposredno nakon što ju je Trifun Dimić preveo na romski jezik.)

Bogoslužbeni izraz na maternjem jeziku svedoči o duhovnom i kulturnom identitetu jednog naroda. Bi-

blijsko-predanjsko učenje nalaže da bogoslužjenje treba obavljati na jeziku bliskom i razumljivom njegovim učesnicima, koji tako od pasivnih posmatrača zadobijaju ulogu aktivnih saradnika, u skladu sa propisanim crkvenim ustrojem. Pripadnici netradicionalnih verskih zajednica u Srbiji bogoslužjenja obavljaju na savremenom srpskom jeziku.³⁵

Bogoslužbena praksa u malim verskim zajednicama u jugoistočnoj Srbiji ima sledeći izričaj:

1. svuda tamo gde su Romi pridruženi srpskoj braći u Hristu, bogoslužjenja se obavljaju na srpskom jeziku, što za njih ne predstavlja veliki problem s obzirom da većina isti vrlo dobro razume i govori u dnevnoj komunikaciji, posebno mlađe generacije;

2. u pojedinim bogomoljama adventista, baptista, Jehovinih svedoka i pentekostalaca, u različito doba dana, odvojene sastanke održavaju srpske i romske grupe: zbiva se to redovno zbog nemogućnosti objedinjavanja velikog broja vernika na malom prostoru;

3. romske grupe tada same odlučuju hoće li se moliti i propovedati na maternjem jeziku ili ne. Gostuje li makar neki nerom sa strane, iz poštovanja i radi prevazilaženja jezičke barijere, oni obavezno bogosluže na srpskom. (Radi se tako i u „Crkvi pod šatrom" u Leskovcu, najvećoj romskoj jevanđeoskoj zajednici u Srbiji: nađe li se brat Srbin ili sestra Srkinja u zajedničkim klupama, propoved se odvija obavezno na većinskom jeziku.);

4. kada se, pak, bogosluži na romskom, onda se to zbiva na sledeći način: izvodi iz Novog zaveta ili traktata čitaju se na srpskom, onako kako su i napisani, a onda duhovnik propoved nastavlja na romskom jeziku.

2.2.2. Romske bogoslužbene knjige

Aktivnu upotrebu romskog jezika u crkvenom životu trebalo bi prirodno da prati set prevedenih bogoslužbenih knjiga. Zanimalo nas je kakva je praksa adventista, Jehovinih svedoka, baptista i pentekostalaca u

³⁵ Pogledati zanimljivu studiju (Bajić i Končarević 2007) o socio-lingvističkim okvirima funkcionisanja bogoslužbenih jezika – crkveno-slovenskog i savremenog srpskog – Srpske pravoslavne crkve danas.

jugoistočnoj Srbiji u pogledu prevođenja osnovne i pomoćne verske literature.

„Iz Biblije čitamo na srpskom i posle si mi tumačimo na romskom. Imamo pesmarice na romskom, imamo i pesme na romskom.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Ima na romskom jedan traktat, ranije taj traktat nisam mogao da razumem, zato što ima više gurbet-skih reči. A sad su ovi iz Skoplja štampali, mnogo je razumljiviji. Mada je to na makedonskom i naš romski u Srbiji i Makedoniji se razlikuje kao što se razlikuju srpski i makedonski jezik. Na kongresu kad smo bili u Kumanovo prošle godine, ne, preprošle godine, bila je izdata brošura ‘Šta Bog zahteva od nas?’. A prošle godine na oblasnom kongresu bile su dve brošure na romskom: ‘I ti možeš biti božji prijatelj’ i ‘Raduj se zauvek životu na zemlji’.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„To su pesmarice, svi imamo iste pesmarice. Ona se napisala tamo u Vranju i onda, kad smo mi počeli ovde da radimo, oni su poslali nama te pesmarice. Znači, te su pesmarice napravljene za romske crkve. U Vranju ima romska crkva, čista romska adventistička crkva. Imaš u Vranju, imaš u Brijanju, imaš u Bojniku, baš čiste romske adventističke crkve. Kad sam ja bila u Vranju, bilo je trideset vernika, ali sad mislim da ih ima više.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Čini mi se da je prevođeno Jevanđelje po Marku. U toku je prevođenje Biblije na romski. Imaju nekoliko prevoda... Znači kako, maltene, bar u Leskovcu i bar u ovde u mahali u Podvorcu, veliki deo je Roma asimilovan. Naš jezik romski možda su i preko pedeset posto reči srpske. Kad bi ja sad krenuo ponovo da učim romski jezik, sigurno bi mi bilo teško.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Mislim da nema. Čula sam da je neko prevodio Bibliju, ne znam koji deo sada, pravio Bibliju na romskom, neke starešine... Bilo je prevedeno ‘Ko je Bog’ na romski, to je traktat, to je projekat ‘Filip’, kako je Bog stvorio svet, kako je Adam i Eva stvoreno i tako.”

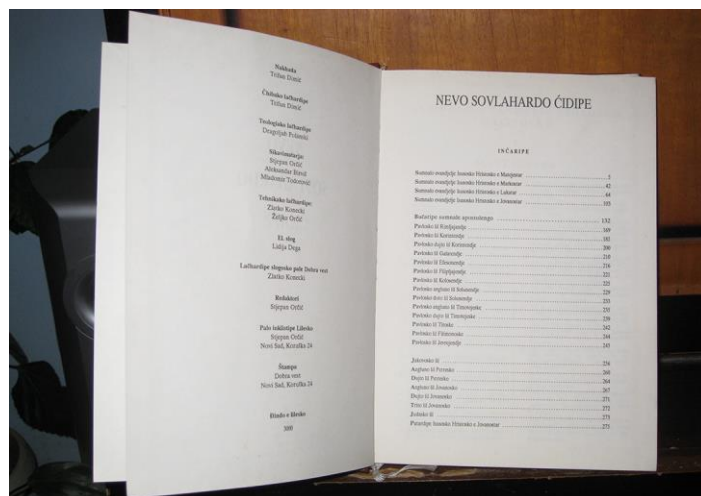
J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Ima. Imali smo jednu ‘Ko je Bog?’, kod nas ‘Ko je o deval?’. Piše na ciganski kako je Bog stvorio zemlju... Kad će to da završimo, ako to dobro, da dobijemo

Sveto pismo. To se šalje posle, ako je sve to tačno urađeno, mi to uradimo, posle brat pita nas dal’ smo to zapamtili i da nam zadatak. Pita, na primer: ‘Sestro, ko je stvorio nebo i zemlju?’ I onda ja ustanem i kažem. Onda onu do mene pita drugo pitanje, treću sestru treće pitanje. Ako ta sestra ne zna, ko zna neka diže ruku i on odgovara. I onda kaže: ‘Dal’ se svi slažete da je to tako? Ako je to odgovor tačan, otvorite svoje knjige i pročitajte.’ I ako je odgovor tačan, mi pišemo da je tako, da je odgovor tačan.”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Počivši Trifun Dimić (1990), nekadašnji predsednik Matice romske u Jugoslaviji, na sopstvenu inicijativu preveo je na romski jezik *Novi zavet* (sl. 52), *Služebnik*, *Trebnik* i *Časoslovac*, svestene knjige kojima se proiznosi bogoslužjenje na romskom jeziku u okviru Srpske pravoslavne crkve.

Slika 52. Dimićev prevod Novog zaveta na romski jezik (februar 2009)

Ostale prevodilačke aktivnosti verske literature za potrebe verujućeg romskog naroda skromnog su obima: dva-tri traktata i autorska pesmarica (sl. 53) sa izborom jednog broja hrišćanskih pesama (Ђеримовић и Ђеримовић 2004). U najavi je novi prevod Biblije.³⁶

³⁶ Maja meseca 2007, u prostorijama Duhovnog centra Evanđeoske crkve „Svetlo” iz Leskovca, učestvovao sam na sastanku srpskih teologa, lingvista i sociologa sa stručnjacima srpskog ogranka Biblijskog društva iz Londona, upriličenom povodom započinjanje

Dobronamerna nastojanja usporjena su višedecenij-
skim razmiricama oko standardizacije romskog jezika:
nema saglasja romskih intelektualaca oko toga koji bi
dijalekt u Srbiji bio promovisan u zajednički. Dostu-
pna publikovana literatura potiče iz Makedonije i sa
Kosova i pravi probleme u razumevanju teksta srp-
skim Romima.

Slika 53. Romska pesmarica (februar 2009)

2.2.3. Istaknutija upotreba romskog jezika i knjiga u bogoslužjenju

Uprkos konstatovanom nedovoljnom podupiranju evangelizacijskog rada sa Romima prigodnim crkvenim štivom, interesovalo nas je preovlađujuće raspoloženje vernika u pogledu efekata budućeg misijskog rada: može li se bogoslužjenjem na romskom i prevođenjem bogoslužbenih knjiga doprineti masovnijem širenju protestantizma među romskim narodom?

„E, pa to je dobro. Kad smo jednom delili paketiće u jednoj crkvi u mahali Stočni trg, mnogo su bili brojni Cigani. Glupo je da sad držite propoved na srpskom. I to mi je bilo drago. Mnogi me ne znaju i ne znaju da sam Romkinja, a pošla sam da prevodim strancima. Ja sam bila presrećna što sam sve razumela, što

novog prevoda Biblije na romske jezik. Taj posao još uvek traje, ali se pred Uskrs 2008. pojavilo novo ilustrovano Sveto pismo za najmlađe na romskom pod nazivom „Deca čitaju Bibliju”.

pričaju, što lepo slave Boga. Pastor je kao i Čeda, ali je on pričao na romskom jeziku. I Rom je. A ja da sam ostala u toj crkvi na bogoslužjenju, ja bi' morala da se molim na srpskom, jer ne bi' umela na cigan-
skom da se molim. Taj ogranak na Stočni trg, mislim prema Jevrejsko groblje, oni baš lepo slave Boga i rade. Možda bi to prevođenje privuklo više Rome.”

D. M., 34, baptista, Niš

„To da. Imamo i primere, jedna porodica uporno je odbijala naše posete. A onda je došla jedna sestra i pričala sa njima na romski, oni su prihvatili. Vera, tako se zove. Ja sam primetila da kada ja pričam romski, ljudi su baš zainteresovani, onda imaju više pitanja, nekako im više leži, tačno se vidi zainteresovanje, baš kao melem na ranu, vidim kako to njima prija.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ne, pa skoro je nerazumljiv taj jezik koji se prevede na romskom jeziku, jer malopre ste rekli, Gurbeti, Arlije, naš jezik je drugačiji. Na primer, evo, Romi u Šabac, mi se ne možemo sporazumeti na romskom, moramo na srpski. Možda oni prevedu na taj jezik koji koriste oni u Šapcu, u Valjevu, u Novom Sadu, nama ne odgovara, treba nam malo više vremena da bismo razumeli da čitamo. A izgleda da neki romski tekstovi dolaze iz Beča, iz Austrije, tamo ima Roma sa Kosova, oni su preveli na taj svoj jezik. Jer, nemamo naš jedan jezik koji je svima razumljiv.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Jeste. Ima Biblija na romski, ima časopisi... Nisu vam nudili? Ali, da vam kažem, ono što na romski piše, ja moram da nađem ono na srpski da bi razumela ono što je na romski, jer razlika ima u govoru, u rečima između Roma. Ima Romi Gurbeti, ima drugi, prosto ja neku reč ne mogu da razumem. Ali, 'oće, i ovo da vam kažem, Jehova 'oće, uz pomoć vernog i razboritog roba, svima da udovolji.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Pa, ovde baš lično u Preševo, dešavalo mi se da mi ostanu brošure za službu i dam Romima i oni kažu da im je lakše da čitaju na srpski, nego na romski. Kad su izjavili na kongresu da su izdate nove romske brošure, dve Romkinje su zaplakale od radosti, a i meni su se napunile oči suzama. Osećao sam radost kako Jehova brine i za Rome. Nije to nešto posebno što je na romskom, ali na neki način smo videli da Jehova omogućuje i nama Romima da čitamo na svom jeziku.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Jedino ako ti Romi ne razumeju srpski, ali ja mislim da svi Romi razumeju srpski. Jedini cilj naše crkve je da pojedinac upozna Boga. Ako to ne može putem pisane reči, ako ona nije na njegovom jeziku, onda mora da se nađe način.

Mi imamo jedno Sveto pismo na romskom, dobili smo, ali ne znam odakle. Mislim da nam ga je dao Dehran, taj Makedonac koji je bio kod nas i završio teologiju u Beogradu, pa je sada opet u Makedoniji. Neke reči razumemo, neke ne. To je na nekom dijalektu koji nama nije potpuno razumljiv.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Pa, mislim da... nije to toliko... jeste, i to bi nešto doprinelo, ali nije to toliko značajno. Može neka kombinacija, po meni. Znači, već to za čitanje na romskom, to malo teže. Jer, Romi, kažem opet, mahom Romi su nepismeni i onda bi bilo mnogo teže, kod nas nema škola na romskom. Ja mnogima kad dam Bibliju na romskom, oni ne znaju da čitaju. I dijalekat je, ima neka slova, znakovi, suglasnici i samoglasnici, kratkosilazni, kratkouzlazni... To je, opet, gore iz Vojvodine, teško da se razume.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Od Bibliju da se priča mora malo prostije. Skroz prostije, da bi mogli narod da razume. Ako pričaju malo kulturnije, oni ne razumeju. Ja sam im puno puta rekla, rekla sam i za propovednika to: ‘Ne može da pričate ono, i ja nešto ne znam.’ I tako se trude, ‘fala Bogu, da prosto pričaju. Jer, ima koj’ ne zna da čita, sedamdes’ posto koji dolaze u crkvu su nepismeni. Evo, ja, ja sam nepismena. Ali, Bog je činio, i ja čitam, znam da razumem ono što je od Bibliju. I da čitam, i da pišem nešto, ono što treba da naučim tamo. Ja sam bila nepismena skroz, a to je Bog činio, stvarno.”

K. R., 54, pentekostalac, Leskovac

„Pa, ne znam, možda... Jer, vidi sad, ovde naši Romi, ne volu baš ono da čitaju. Oni više vole da čuju. Da dođu u crkvu, da sede, da čuju propoved. Da otvori knjigu, da čita, to ne. Oni su pismeni poneki, poneki ne. Ali, što znam, neće da čitaju....”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

„Evo, mi. Ima više omladina, ne samo naši dvadesetak. Kad slušaju muziku, kad sviramo, kad pevamo, oni obavezno dolazu. A kad propoved počne, oni svi izađu napolje. Nije im interesantno, a pevanje im in-

teresantno. Čak znaju pesme da pevaju, a propoved neće da slušaju. Kažem iskreno....”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Možda bi, ali postoji jedan problem. Devedeset i pet posto Roma, čak i više, ne priča gramatički romski. Druga stvar, devedeset i više odsto romska populacija ne zna azbuku romsku. Zašto ovo govorim? Ja, koji imam višu školu, pa ne znam jezik romski, za izgovaranje i za čitanje. Sarađivao sam godinama sa gospodinom Ackovićem na uređivanju romske azbuke, ali i dalje je stvar slična.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Sami Romi razumeju ulogu bogoslužjenja i prevođenja bogoslužbenih knjiga na maternji jezik u misijskim poslovima. I bez ekspertskog znanja, na terenu prepoznaju sve nedoumice propovedanja romskoj populaciji.

1. Visokozastupljena nepismenost, posebno starijih, sputava u celovitom usvajanju poruka crkve (ne samo srpski, Romi neretko ne umeju da čitaju ni tekst napisan sopstvenim pismom). Stoga se u crkvama dosta polaže na naknadno opismenjavanje vernika, čak se ispostavlja kao uslov krštenju, posebno kod Jehovinih svedoka i adventista (sl. 54).

Slika 54. Detalji sa mešovitog bogoslužjenja na srpskom kod Jehovinih svedoka u Vranju (govori romski starešina Nenad Bekić) (februar 2009)

2. Pentekostalno starešinstvo liberalnije pristupa vernicima: u organizovanim zajednicama, uz pomoć kompjutera i projektora (ostale poseduju makar grafo-skope sa folijama), na belo platno u pozadini prenose se pripremljeni izvodi iz Svetog pisma. Oni se zatim prepričavaju i pojašnjavaju na romskom jeziku i tako približavaju svima sa problemima u čitanju i razumevanju poruka. Slično se postupa i kada na red dođe pevanje pesama, posebno kod slavljenja (sl. 55 i 56).

Slika 55. Detalji sa bogoslužnja za Rome na srpskom kod pentekostalaca u Leskovcu (Duhovni centar „Svetlo”) (februar 2009)

Slika 56. Detalji sa bogoslužnja za Rome na romskom kod pentekostalaca u Leskovcu (Zajednica Roma) (oktobar 2008)

Propoved na srpskom ne predstavlja problem za veliku većinu Roma: socijalni kontakti od malih nogu, pa i kasnije (kraće ili duže) školovanje upoznaje ih sa govorom većinskog okruženja. Ne treba, međutim, skrajnuti značaj jezika za podizanje nivoa crkvene svesti i ocrkvljenje vernika.

Realizacija komunikativno-spoznajnih funkcija i mogućnost kvalitetnog učestvovanja u bogoslužnju znatno je podignuta ekspanzijom maternjeg jezika. Posebno je to uočljivo u dva slučaja:

1. na primeru nesvakidašnjeg emocionalno-doživljajnog aspekta bogoslužnja, kakav postoji kod pentekostalnih zajednica tokom *slavljenja Boga* i

2. organizovanjem kućnih obilazaka i izvođenjem kateheze u manjim grupama, koja kod laika podstiče prijemчивost za upućene reči i veću aktivnost u duhovnom životu uopšte.

Razumevanje sadržaja bogoslužbene književnosti, kako je to nadahnuto pisao Trifun Dimić (2000, 135), „predstavlja ulaznicu u kategoriju pismenih naroda”, izjednačava romski sa drugim civilizovanim zajednicama koje već odavno tumače najsvetije hrišćanske spise na maternjem pismu i osnažuje ga u uverenju da je podržan na božjem putu.

„Kao prvo, pismo je zatvoreno, ništa se ne sme dodati, ništa se ne sme oduzeti, ništa se ne sme promeniti. Drugo: pismo se mora dan i noć izučavati, o njemu s drugima raspravljati, deci posebno preporučivati, biblijskim jezikom: ‘u srce upisati’. Pojedinač ga mora u izvesnom smislu uteloviti da bi mogao da ga ispoljava u svom načinu življenja. Zahteva se život prema pismu, ili kako to kaže Tomas Man: ‘život u citatima’. Za svaku životnu situaciju, za svaku životnu odluku trebalo bi naći pravu reč iz pisma. *Život je ispunjavanje pisma* (Асман 2009, 63).”

Pre nego što bude rešeno pitanje izbora jedinstvenog romskog dijalekta i književnog govora, izgleda da će prevazilaženje jezičke barijere u upotrebi Starog i Novog zaveta, te umnožavanja manjih traktata i brošura, najviše podsticati buduće *misionarsko-pastirske potrebe lokalnih crkava*. Posebno nastojanja obuhvata mladih generacija, koje će potvrdu ravnopravnosti videti u aktivnijoj javnoj upotrebi svog jezika. (Drugo je pitanje kakvi će to varijeteti romskog jezika biti: oni sa

više srpskih reči, kakvi preovlađuju danas kod raznih romskih grupa ili oni podstaknuti težnjom da se očuva i afirmiše starina.)

2.3. Čiste romske crkve

2.3.1. Prethodno postojanje čistih romskih crkava

Doznajući za tzv. romske protestantske crkve na području jugoistočne Srbije, raspitali smo se među Romima vernicima da li je njihovo postojanje presudno uticalo na donošenje lične odluke da se pristupi nekoj od malih verskih zajednica.

„Ovako... To jeste čista romska crkva, ali mi ne pravimo nikakve razlike i u svakom trenutku je dostupna svakom ko želi da dođe. Ja kažem romska crkva, ali vid'o si danas, dolazio je brat Đura iz Toponice, sestra Sunčica iz susedno selo, do sada su dolazili i brat Sotir i njegova supruga, dolazili su kod nas....”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„... Na svakom bogoslužju se desi da dođe neki brat ili sestra Srbin. I ta srpska crkva, kako je ja zovem, ima jutarnju službu i na tu jutarnju službu su sigurno deset posto Roma koji su sa sela i tad im odgovara da dođu. Ta bogoslužja nisu ograničena samo za Rome ili samo za Srbe. Za Rome je veoma teško da ujutru stignu na službu u deset sati. Ja sam išao, ali nisam naš'o nikakvu odbojnost, doš'o sam među svoje, kao što i oni na popodnevnom službama dolaze među svoje.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Imali smo mi posebnu romsku službu u ovu, dok je bio onaj pastir, Zoran. Sredom imali smo samo romsku, al' mi smo primali i ovi drugi, da se ne ljute. Ujutru je bila romska, a popodne srpska. Nema veze kad je romska, kad je ova... Pa smo i mi išli na njihovu. Bilo je mnogo nas, bilo nas je sto, sto pedeset, neje imalo mesto da se sedi, ljudi su stajali. Neki su bili kršteni, neki nije. Pa, do 1995, 1996. uvek je bilo puno. Posle su ljudi počeli da odustaju. Sad se smanjilo.”

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Ne bi se reklo baš da je naša crkva čisto romska crkva. Svima je otvorena vrata. Pa, ponekad dolaze Srbi, a mahom smo mi iz mahalu.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Kad kažemo, uvek kažemo da ima crkva, da se skupljaju narod, da je romska crkva, ali uvek, kad pitaju, koja vera, uvek kaže pentekostalska vera.”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

„Dobro, ali kod vas u Leskovcu, ipak, ima podela na tzv. 'romsku' crkvu, ovde 'pod šatrom', i onu srpsku, dole preko mosta? Tako mahom govore ljudi. Kako gledate na to?

To je žalosno, mnogo je žalosno. Ako je romski narod, nek' bude... Pošto ima, recimo, svako ima svoju crkvu, mi bi voleli i mi Romi da imamo našu crkvu. Međutim, ne mi da se odvajamo od srpsku crkvu, svi da imaju svoje bogoslužjenje tamo, mi da imamo naše romsko bogoslužjenje. Kad treba, oni mogu da nam priđu, a mi da idemo isto kod nji'. A da budemo posebni. Tako, romski mentalitet je drugačiji, srpski je drugačiji. Ne da mi sad... Nema veze, Srbi su nama braća, može oni da dođu dva puta, tri mesečno da propovedaju kod nas. Može i naš pastir da ide tamo da propoveda. Eto, bolje mi da idem tamo, ja ću da idem, niko neće da mi... To je, međutim, oni što su poneli da se odvoji... Ne da se odvajaju da gi mi mrzimo, nego da budemo u jedinstvu, u ljubav. Po moje gledište, ne znam, koji su tako hteli, Bog zna to, ipak se mi molimo i za nji' tamo, i za Srbi se molimo. I dosta puta je naš pastir otiš'o tamo, da popriča s' nji' da budemo zajedno, oni nisu 'teli ni da čuju. Ali, Bog zna sve, svako daće odgovornost pred Bogom šta je činio....”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, neki kažu da je naša crkva romska... Meni to smeta, iskreno, da. To nije romska crkva. Ako mi samo Romi slavimo Boga, nije to rešenje. Vrata Gospodnja su otvorena za bilo koje nacije, Srbin, Šiptar, Musliman, Turci, bilo koje. Ako hoće da služi, da se preda Gospodu, da sazna istinu, mi to ne gledamo. Ja sam napomenuo da imamo i srpske članove crkve.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Romi baptisti, Jehovini svedoci i adventisti spremno odgovaraju da oživljavanju njihovog duhovnog života nisu doprinele čiste romske crkve. Tome se može verovati. I same nevelike, ove se verske zajednice ne mogu pohvaliti brojnim romskim vernicima. Pioniri preobraćivanja iz mahala stupali su među srpsku sabraću u vreme kad romskih crkava nije bilo, brzo usvajajući doktrine, vrednosti i praksu novih verskih grupa. Svesni socijalnih implikacija svog verskog statusa, iskreno

su se posvetili življenju usvojenog dogmatizma u malim hrišćanskim enklavama. Temeljna promena zbiva se na isteku prvog milenijuma, kada činjenje dobrih dela verskih humanitaraca udesetostručuje romske regrute za novi način života.

Skupštine Jehovinih svedoka danas provode isključivo zajednička verska okupljanja.³⁷ Hrišćanska baptistička crkva ima tek jednu samostalnu romsku grupu u Beloj Palanci. (U Nišu je zajednička služba, u Pirotu nema Roma među baptistima, a u Šainovcu se radi samo sa romskom decom.) I Adventistička crkva, druga po jačini u ovom delu Srbije, okušala se u samostalnom radu sa Romima. Sa najdužim stažom je crkva u Donjem Brijanju, ona je kasnije ispilila zajednicu u Dragovcu (Bojniku), a rodbinskim vezama i onu u Vranju.³⁸ U Vinarcu kod Leskovca „subotari” se okupljaju u sopstvenim prostorijama, tačnije opremljenom spratu porodične kuće Ljiljane i Desimira Zekića.

Starešinstva za misijski rad rešila su da se podrškom tzv. romskim crkvama približe novopridošlom članstvu, da pokucaju na vrata i stupe na njihove pragove, sa namerom da ih integrišu u mrežu postuliranih socijalnih odnosa. Njihovim bi se otvaranjem postupno prevazilazili ukorenjeni romski strahovi od kontakta sa Srbima, te lakše usvajanje novog sistema verovanja. Ali, u ovo se poglavlje verskog organizovanja ušlo sa mnogo relativiziranja: uzdizanje novih crkvenih zgrada materijalnom pomoći iz inostranih centrala i lokalnim izdvajanjima nije pratila doslednost u organizacionom smislu, najpre u dva segmenta.

1. Jedan se ticao *manjka školovanog sveštenstva* sa stalnim boravkom u mesnom okruženju, koje bi neposredno nadgledalo napore saobražavanja životnih navika biblijskim obrascima i ublažavalo efekte negativnih društvenih reakcija. Bez strogog nadzora, kopnelo je striktno sledbeništvo božanskih principa, pritisnuto tegobama siromaštva i neizvesne egzistencije,

umnožavala se neprimerena ponašanja i posrtanja usled razočarenja.³⁹

2. Drugi obuhvata ukorenjene *stereotype većinskog naroda prema romskoj manjini*, koji su se iz svetovne prelili u sferu svetog. Formirani zamerci verskih grupa, manje-više, prepuštani su sebi samima: u dane bogosluženja nisu svraćala braća i sestre iz donedavnih zajedničkih crkava, podastirući tako bledunjave evangelizatorske učinke samih Roma među sunarodnicima, ali i među komšijama srpske nacionalnosti. Uzaludna su bila pojašnjenja da se ne radi ni o kakvim „romskim”, već o jedinstvenim baptističkim ili adventističkim crkvama; u klupama su sedeli malobrojni Romi, uskraćeni za priznanje jednakosti u verskom polju.⁴⁰

I širenje i umnožavanje pentekostalnog učenja prošlo je sličan put. Počinjalo je stidljivim romskim pridruživanjem formiranim verskim grupama, koje je prerastalo za kratko vreme u mnogostruko aktivno učestvovanje u zasebnim terminima i završavalo u ustupljenim, zakupljenim ili novopodignutim objektima u srcima mahala. Ovaj je proces, međutim, imao i svoje osobenosti.

1. Izrastanje i osamostaljivanje novih verskih zajednica pratili su romski pastori sa verifikovanim biblijskim kursevima ili u procesu sticanja teološkog obrazovanja, spremni da se ponize i primerom svedoče služenje Bogu među svojim narodom. I omoguće mu da bez ustručavanja lični verski doživljaj podeli sa rodbinom i prijateljima, ne strahujući da će to prouzrokovati čuđenje među braćom srpske nacionalnosti zbog manjih odstupanja od unapred propisanih normi.

2. Podstaknuta nespontanost, naročito među siromašnjijima, u domaćem okruženju na korak od doma, bez stida i suzdržanosti, učinila je romska jevanđeoska bogosluženja prepoznatljivim manifestacijama delovanja Duha svetog, koja su izazivala divljenje i poštovanje za „romske” crkve od strane svih. Srpsko prisustvo bilo je poželjno, ali izostajanje nije izazivalo osećaj manje vrednosti i neprihvaćenosti; štaviše, pridev „romska” služio je na diku i ponos.

³⁷ U vreme mog terenskog rada tokom 2009. godine, najavljivano je otvaranje posebne Skupštine u Bujanovcu, sa ciljem da okupi i objedini prijatelje crkve među Romima islamske veroispovesti.

³⁸ Mlađa ćerka Živote Mirkovića udata je za Acka Čerimovića, starešinu romske Adventističke crkve u vranjskom naselju u kome pretežno žive Romi.

³⁹ Zapažanja iz razgovora sa Romima adventistima u Dragovcu, pored Bojnika i Lebanu.

⁴⁰ Zapažanja iz razgovora sa Romima adventistima u Donjem Brijanju.

2.3.2. Brojnije čiste romske crkve u budućnosti

Ako već nisu suštinski uslovljavale religijski izbor u prošlosti, interesovali smo se za romsko mnjenje o efektima romskih crkava u predstojećem misijskom radu i procenu tempa njihovog umnožavanja.

„Da vam kažem nešto, smeta mi to što je romska crkva, što je tako zovete. Bilo da je romska, bilo da je srpska, engleska... nikad ne bi išla u englesku crkvu, smeta mi to ispred crkve. Crkva je crkva. I da je ova naša crkva srpska crkva, nikad ne bi išla. Prvo nisam razumela što je Baptistička crkva, sad sam srećna što znam. Smeta mi to odvajanje. Drago mi je što je ovaj čovek to uradio za Rome. To je normalno i srećna sam zbog toga. Ali, ne mogu ovde da kažem: 'ajde da pričamo romski, kad čovek priča na srpskom, kad pedeset posto dođu Srbi. Dođu Cigani kad bude humanitarna pomoć. Ali, ja ne mogu da odvojim te Cigane, kad znam da će da dođu te nedelje i nikad više. A ako se otvori u mahali, gde su sve Romi, neka bude na romskom, to je normalno. Neka bude samo crkva. Jer, ako volim Boga i verujem, a stoji ispred ono da je romska crkva, ja mislim da neće da me prime, da će da me isteraju. Crkva treba biti otvorena za sve....”

D. M., 34, baptista, Niš

„Kod Jehovini svedoci ne postoji tako nešto. Mada, može da se desi. Na primer, čuo sam da se u Esenu, u Nemačkoj, desilo da u toj Skupštini bude osamdeset posto Romi. Ali, tako je ispalo, tako se desilo da ih tamo ima, nije tako namerno urađeno. U Makedoniju postoje tri Skupštine Jehovini svedoci u Skoplju, u kojima su Romi većinski vernici, zato što žive u okolinu i prihvatili su da budu Jehovini svedoci.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Pa, možda, a ne mora da znači. Možda bi bilo. Ako čovek ima prvenstveno ljubav prema Bogu, bilo gde, ili bilo kakva da je Skupština, da li su to Romi samo ili samo Srbi, ako čovek ima ljubav prema Jehovi, on će služiti njemu bilo gde i u bilo kojoj pripadnosti.”

B. R., 37, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„U Skoplju ima čet'ri Skupštine u Šuto Orizari, romsko naselje. Tamo je na romskom zato što tamo nema Jehovini svedoci koji su Makedonci. Možda i ima neki Makedonac, oni ne prave probleme, imaju uslove da posećuju ovamo Skupštinu. A i u ove druge Skupštine u

Skoplje nisu samo Makedonci, mi ne gledamo nacije... U Kumanovo kad sam bio prošle i preprošle godine, bila je akcija na albanskom na terenu, da se svedoči Albancima. Jehovini svedoci su naučili albanski jezik od svoj trošak, možda dve godine i više, znaju da čitaju i govore na albanski. Oni su došli da propovedaju Albancima, zato što oni znaju albanski, italijanski ili engleski, ne razumeju makedonski. (...) Dok ima jedna grupa koji su gluvonemi. Ima osobe koje su naučile da pričaju tako rukama, jedan bračni par i dok traje sastanak, oni ovamo svedoče ovima da bi i oni to razumeli.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Znate šta, i ovo ću da kažem. Mi kad smo bili u Vranju da gostujemo kod njih, to ne znači sad da je romska crkva, pa da samo bude posebno romska, da ne dolaze Srbi, ne, ne, ne. Oni su znali da ćemo mi da budemo gosti tamo, pa su iz srpske Adventističke crkve imali goste u romskoj crkvi. Znači, Romi idu u Adventističku srpsku, Srbi idu u Adventističku cigansku, i oni se druže. A postoje posebne crkve.

A znate šta je cilj? Cilj je da bude romska, kao što sam rekla, da ljudi ne bi imali nikakvih predrasuda kao u srpskoj da dođu. Romi su takvi, nekako imaju neke predrasude da dođu u srpsku crkvu. Oni jednostavno misle da li će da budu prihvaćeni, kako će da budu primljeni. Ali, obično, vidiš, da kod adventista je pristup svima dozvoljen, a oni to ne znaju. Ja sam to doživela da sam bila jako dobro primljena kao prijateljica. Oni nisu upoznati i zbog toga se ide sa tim da bi oni mogli lakše da pristupe. To je taj cilj.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Ja ne vidim tu ništa loše. Nije ova crkva napravljena da se mi Romi odvojimo od Srba, ne, najmanje to. Još bi meni bilo drago da su više Srbi nego Romi, ovde je pristup svima dopušten. Evo, danas ste videli jednu bolesnu Srpkinja, došla je. Problem je u tome što Srbi sa ponižavajuće gledaju ako uđu u romskoj crkvi, to za njih ponižavajuće ako uđu u romskoj crkvi. A mi smo stvorili crkvu tu ne zbog toga što nećemo da se mešamo sa Srbima u gradu, nego zato što je to daleko, 35 kilometra nam je do Niša, 35 kilometra nam je do Leskovca. Ovaj brat, dok je bio živ, on je sa porodicom živeo tu uvek i bio je starešina crkve, držao je propovedi, podučavao nas je čovek, i to za njega nije bilo strašno. Ali, vidite, Srbi su ti koji se podvojavaju i koji prave razlike: e, to je romska crkva, tu se samo

Romi okupljaju. Ne, pa i kažu, mi živimo sa ljudima, lepo se slažemo, moja žena im kaže: 'Ajde, dođite u crkvu'. 'Pa, doći ćemo...'. Ali, neće da dođu, jer kažu da će da im se smeju ako dođu u romsku crkvu. A naši propovednici iz Niša i Leskovca su Srbi, imaju velike škole."

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Pa, ne znam, ne verujem. Mi smo bili, išli smo tamo, Romi isto dolaze, mešamo se. Nema tu razlike, romska ili ne. Nikad nisam čuo da neki vernici iz donje crkve kažu: 'Idemo u romsku crkvu'. Nema, to ne postoji. Ide se u gornju crkvu ili donju crkvu. U gornjoj crkvi su većinom Romi, mi ovde živimo, tu smo, jednostavno nam je bliža sredina, zbog toga smo i ovde pravili crkvu. Razlike nema, gornja, ciganska, to nema."

M. R., 31, adventista, Vranje

„Za ovu crkvu kaže se da je čista romska crkva, zato što ima sve Rome za vernike. U Pridvorice ima Srba adventista i jedan stari čovek iz Crkvicu, on ponekad dolazi. Ja im kažem slobodno, nije to samo romska crkva određena, može i Srbi da dođu, a oni kažu: 'Ne, to je romska crkva'."

B. D., 50, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Ja mislim da ne bi. Sve što više se otvaraju crkve, to je više po ljudima. Evo, uzeću primer iz Vranja. U Vranju ima čet'ri crkve naše otvorene u jednoj mahali. Znaš šta kažu ljudi? Crkve otvaraju, zato što imaju koristi od toga, zgrabe pare. Nije dobro što ima i ovde kod nas dve. Najbolje bi bilo samo jedna crkva da bude. Sav narod koji hoće da slavi Gospoda, u tu crkvu neka dođe. Recimo, u svakoj mahali našoj po jedna da se otvara crkva. Nije to to. Svako će da vidi, meni je blizu ovde, meni ovde, u sve tri ne bi bilo kol'ko u jednu treba da bude. Nije to to, nije više zanimljivo. Svako će imati svoju priču, da mu se nije isplatilo, ne bi otvorio crkvu, znaš kako..."

A zašto postoje četiri crkve u Vranju?

To je velika priča. Došlo je do problema, razdvajanje. Svi ti ljudi koji sad imaju različite crkve, svi su radili u jednoj. E, sad, ja 'oču da budem veći od tebe, ti mi ne dozvoljavaš, pa 'ajd' ja ću na drugu stranu da otvorim, ovaj ovamo i to je. A sve je to jedna crkva."

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Ja mislim da to ne treba da se kaže romska crkva. To pod šatorom u Leskovac, i što su se odvojili, to možda nije trebalo da bude. Ali, sad, kako je, da je, sad se oni dele, ja ne znam kako, romska crkva i srpska crkva. Ja

ne znam drugo šta da vam odgovorim, ali... Treba da dođe svako ko hoće, ko ima otvoreno srce, ja mislim da bi tako trebalo. Nadam se da će biti i Srba vernika, i dečica srpska da dođu, vrata su otvorena, ja se nadam da će tako da bude."

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Ne. Kod nas se ne kaže da je to baš romska. Mi kažemo da je to crkva jevanđeoska, i to nije važno, nećemo mi da dajemo crkvu. Pa, evo, ja ti kažem, u Banju nemamo Srbini, ali u Vranju vidim, bila sam nekoliko puta, znači, ima sestre i Srpkinja, a u Leskovac ima polapola. Nije doš'o Isus Hrist samo za Cigani, to i za vas važi. Da li je Isus Hrist došao samo za Srbi? Nije, on je doš'o i za Gurbeti, i za Šiptari, i za Albanci, i za Nemci, i za Bugari, za svi širom sveta. Bog je sve stvorio narod. I, šta sad, mi da kažemo da je crkva ciganska? Ne."

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Početakom 2009. godine bugarski mediji preneli su vest da je mitropolit Varne i Velikog Preslava Bugarske pravoslavne crkve Kiril Kovačev odobrio da se u selu Konstantinovo, kraj crnomorske luke Varne, sagradi prva pravoslavna crkva u zemlji samo za Rome. U ovom regionu živi oko šezdeset hiljada Romi, više od polovine su hrišćani. Predlog je obrazložen potrebom da se Romima, koji slabo razumeju bugarski jezik, propoveda na maternjem jeziku od strane Roma sveštenika, kako bi oni bolje razumeli značenje Deset zapovesti i ispravnog života u Hristovoj veri, ali i potrebom da se odgovori na sve izraženije propovedanje islama među njima. U Bugarskoj već ima nekoliko sveštenika romskog porekla, a arhimandrit Kiprija (32), kao prvi Rom, hirotonisan je za vikarnog episkopa trajanopoljskog.

Romi naklonjeni protestantizmu u jugoistočnoj Srbiji zdušno podržavaju osnivanje molitvenih domova u svojim mahalama, obrazlažući takav stav sledećim razlozima:

1. romske crkve ne simbolizuju nove „berlinske zidove" sa neromima, već priliku da im se na direktan način posvedoči o Hristovoj otvorenosti za romske duše i beznačajnosti etničkih i rasnih različitosti za život u Gospodu,
2. romskoj braći i sestrama desetinama kilometara udaljenim od urbanih centara umanjuju se transportni troškovi i pruža prilika da spokojno ispovedaju novoprihvaćenu veru.

Sledi i vizionarsko upozorenje verskim prvacima: ne otvarati ih tek da bi se ubeležio plus u misionarskom kartonu, već u pratnji pojedinaca posvećenih predanom i strpljivom radu i spremnih da sopstvenim životima svedoče očekivane izmene kod drugih. Takve romske crkve bile bi onda lakmus papir i za nerome da na ličnom primeru testiraju izjavljivanu biblijsku jednakost vernika u milosti božjoj.

Sličnog su stava i verske vođe:

„Sasvim normalno. S jedne strane je to malo nezgodno, jer se radi o novim crkvama kojima treba dosta nege, pomoći i rada da se one utvrde i ukorene u prostor... Sa druge strane, dobro je to što oni oko sebe imaju taj poseban kulturni milje, taj mentalitet, gde je sve to malo drugačije nego ovde kod nas u Nišu. Tamo ima muzike, ima truba i harmonika, i tarabuke, baš u Vranju kad budete otišli videćete. I ja to volim. Ima tu nekih različitosti, ali postoji konstrukt koji se jednako provlači u svakoj našoj crkvi. Postoji glavno bogoslužjenje koje je strožije u zahtevima, a ima i onih slobodnijeg tipa i izražaja, posebno u ovim novim crkvama. Sve je to dobro.

Ja volim da naše crkve budu u mahalama, tada su one najpristupačnije vernicima, zašto nekog mučiti da dolazi u grad. Držao sam predavanja u Donjem Brijanju. To je bilo puno, čak su i Srbi dolazili, iako postoji ta distanca prema Romima, o čemu ste Vi pisali, čitao sam Vašu knjigu. A možda bi još više došli, da neki ne kažu: 'Pa, tamo je romska crkva!' Ja im odgovaram: 'Nije to romska crkva, to je Adventistička crkva u koju Romi većinom dolaze, ali je ona otvorena za sve ljude'. Romi dolaze jer to vole, a možete i vi da dođete, pa da vidite da to nije romska crkva. Pa, mi 'beli' pastori odlazimo tamo, nema još uvek zvanično romskih sveštenika, mada školujemo mlade generacije. Dakle, dolazili su neki svake večeri i to im nije smetalo, a ima i nekih kojima takva praksa smeta. Meni je žao zbog toga i treba još dosta raditi među većinskim stanovništvom."

A. M., adventista, Niš

„Evo kako ja gledam na te romske crkve. Šta ja znam, ja nisam za to da crkve budu tipično čisto romske, čisto nacionalne. Ja volim da tu budu i Srbi, i Romi i ako ima još koja nacija, da budu zajedno. Meni se to sviđa. U Vranju ima dve crkve, ima romska crkva. Nije to romska crkva, nego su u tom kraju svi Romi. A mi nekad napravimo dogovor da odemo svi zajedno u donju

crkvu, gde su naša braća Srbi i da zajedno učestvuemo u bogoslužjenju. A imamo i vreme kada oni dolaze kod nas i opet imamo zajedno bogoslužjenje. Jeste, porastao je broj Roma u romskoj adventističkoj crkvi. To nema veze sa nacionalnošću, nego je to više zato što im je to bliže, crkva im je bliže i oni tu dolaze češće, da tako kažem. Kad dolaze češće, onda se zagreju više da čuju o Bogu, o božjoj istini, o božjoj ljubavi. To je bio i jedini razlog što je naša crkva otvorila posebnu crkvu u romskoj mahali. Pre nego što se to otvorilo, mi smo videli da je dosta ljudi želelo da dođe, ali im je crkva dole jako daleko i to je bio jedini razlog zašto mnogi nisu došli. A kada se otvorila crkva, tu im je bilo bliže i mnogi su dolazili."

A. Ć., adventista, Vranje

„Lakše je raditi sa Romima nego sa Srbima, jer su mnogo slobodniji i otvoreniji za učenje. I što si aktivniji i nudiš im različite sadržaje, oni će to bolje da prihvate. Recimo, ako imaš organizovane muzičke koncerte u zajednici, oni će da ih posete, jer Romi vole muziku. Ako im ponudiš humanitarnu pomoć, prihvaćće je. Ako se desi neko isceljenje u zajednici, i na to će da reaguju. Sve što crkva ima veću ulogu u svetu, što se više umnožavaju dela, na to se reaguje i ona ima veću posećenost.

Gde se dobro osećaš, tamo i ostaješ. Gde te dobro prihvate, tamo i ostaješ. Ako osećaš da si njihov prijatelj, Romi te prihvataju. Ali, to znači da ne možeš da se viđaš sa njima samo jednom nedeljno. U većinskom romskom okruženju, gde se svi međusobno poznaju i drže, Romi se dobro osećaju. I mnogo lakše će da se prilagode romskoj nego nekoj drugoj crkvi."

B. K., baptista, Bela Palanka

„U Vranju i Leskovcu imamo starešine koji su Romi, ali čiste romske crkve ne postoje. Postoje Skupštine po govornim područjima, da bi ljudi razumeli reč božju na svom jeziku... Ako bi naraslo romsko članstvo Jehovinih svedoka u nekoj romskoj mahali, napravila bi se nova Skupština tamo, ali samo po geografskom principu organizovanja...."

V. K., Jehovin svedok, Niš

„Dakle, za njih će to biti velika prednost da oni u samom početku ne moraju dati novca da bi negde putovali. Znači, biće manje žrtava sa njihove strane i u fizičkom i u materijalnom smislu. Tu je pred njihova vrata, onda će odaziv biti, bar je moje mišljenje takvo, veliki i oni će prisustvovati skoro svim sastancima.

Ja smatram da će biti veliki broj vernika... Skupština se formira u mahali da bi se približila romskim vernicima... Kada mi vidimo da imamo tu i Srbe koji žele da postanu, onda mi naravno ćemo sve učiniti na srpskom, to nam uopšte nije problem.”

N. B., Jehovin svedok, Vranje

„Ja mislim da. Zato što već mi imamo otvorene crkve na nekim drugim mestima, kao što je Jagodina, u Nišu imamo, u Vladičinom Hanu, u Vranju, Vranjskoj Banji, Lebane, Prokuplje. To je nama zadovoljstvo, jer ako raste broj crkava tamo, tj. vernici ako ima veći broj, onda mi možemo da računamo da je naša zajednica još veća. Ovaj događaj, ovo naše razdvajanje koje se desilo u Leskovcu, to je takođe dovelo puno pažnje ljudima da posećuju crkvu. Crkva jeste veoma poznata, kao „Crkva pod šatorom”, ona jeste bila najveća crkva u Srbiji, pa i na nekih drugim mestima, zato što je to bila crkva sa negde oko hiljadu članova, ponekad čak hiljadu dvesta. To je stvarno bio jedan veliki broj ljudi i to razdvajanje je donelo i puno problema, a možda i nekog napretka među zajednicama. Ali, donelo je veliki problem što su mnogi ljudi koji su bili ranije u crkvi jednostavno sada ne posećuju ni ‘Crkvu pod šatorom’, ni ovde u Maksima Gorkog. Ali, veruju kada će se osnovati, tj. kada će se izgraditi taj centar za 1.700 ljudi da će to biti opet, i to je molitva moja, da će obe crkve biti jedna crkva. Što se tiče romske zajednice.

Crkva jeste pod nazivom romska, romska je zato što se peva puno pesama na službi, ponekad se čak i propoveda na romskom. Ali, to nije da ljudi koji su druge nacionalnosti ne dolaze. To uopšte nije tako k'o što ljudi misle. Crkva je otvorena za svakog. Kada mi na našoj službi vidimo da dolazu Srbi i kad planiramo da govorimo na našem romskom, maternjem jeziku, mi onda govorimo na srpskom. Makar da je samo jedna osoba Srbin u crkvi, a da je hiljadu Roma, mi ćemo govoriti na srpskom.”

B. R., pentekostalac, Leskovac

„Ali, mislim da među Romima može ta crkva koja je sačinjena od Roma, može puno da utiče na romsku populaciju... Nismo zatvoreni, isključivo samo za Rome, želimo da radimo sa svima onima koji su u potrebi. Ipak, mislim da je meni kao Romu mnogo lakše da priđem jednom Romu i da mu kažem ko sam, šta sam, u šta verujem, nego da priđem nekom Srbinu. On ima prvo da me gleda kroz naočare predrasuda i zbog toga malo u tom polju širenja evanđelja kod neromske

populacije, malo smo stagnirali. Potrebno nam je da neko dođe, da bude tu sa nama, ko je prekaljen i iskusen radnik, koji je pošten i koji je zaista čovek od autoriteta. Da on može biti tu sa nama, da možemo zajedno da radimo, da ne ide u posetu samo Romi, nego da ide jedan brat Rom i jedan Srbin. To bi u očima ovog naroda mnogo drugačiju sliku donelo.”

M. S., pentekostalac, Prokuplje

Optimizam verskih vođa nagoveštava da se u budućnosti mogu očekivati nove crkve u blizini romskih naselja ili u njima samima, kako bi se romskom stanovništvu upućivale neposredne poruke o bogougodnom načinu života i razvejavale predrasude o nepoželjnosti među većinskim srpskim vernicima.

Naraslo iskustvo opredeljuje ih na kompleksniju realizaciju planova i programa:

1. priprema mladih romskih naraštaja za verske vođe,
2. zajednički terenski nastup srpskih i romskih evangelizatora,
3. podstrek većinskom stanovništvu za smanjivanje verske distance i sl.

2.4. Suština verskog učenja

2.4.1. Emotivno uzbuđenje za vreme trajanja bogoslužjenja

Zanimalo nas je ima li razlika u doživljaju čina bogoslužjenja među Romima pripadnicima različitih protestantskih zajednica, odnosno u kojoj meri prevagu odnose racionalni nad emocionalnim elementima.

„Osećam postepeno. Ne mogu to odjedanput da osetim ili da padnem sad u neki trans. Hvala Bogu, to mi se nikada nije desilo i neće mi se nikada desiti.”

N. B., 25, baptista, Niš

„Pa, znate kako, po Bibliji, da ostavimo Stari zavet, nigde nisu ljudi padali u trans. Čak i kad se molimo, mi smo uvek ovako držali ruke, ovde raširiš ruke, pa ih sklopiš. Dal' ih raširiš, dal' ih skupiš, to je tvoje. Ja uvek kad uđem u crkvu, zamislim da je Bog ispred mene, da sedi naspram mene. Kad pevam, ja žmurim, hoću da ga zamislim, da on tu bude pored mene. Ali, čini mi se da bi me to tresenje, to bacanje, da bi me iritiralo u smislu remetilo bi mi moj mir – evo, već se potrišem kad na to mislim....”

D. M., 34, baptista, Niš

„Osećam odgovornost da treba nešto da prenesem. Idem s namerom da razgovaram, i to je jedna ozbiljna stvar. A dok traje propoved, meni je dovoljno da neko da neki komentar, ja kroz taj komentar vidim sebe i on me ohrabri. Recimo, neko objašnjava kako mu je Jehova pomog'o u tome i tome, a možda je to i moja situacija, i ja se osećam ohrabreno. Ili kad komentarišemo, osećam isto neku puninu, jer, na primer, kad razgovaramo ili dajemo komentar, mi dajemo svoj udeo, samim našim govorom mi slavimo Boga.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Tasković (Niš)

„Kako da ne, kako da ne. Naide, to je, naravno, to te nešto pogodi... Priča se o nečemu što je tebi bilo potrebno. Zbog toga se i priča, zbog toga se razne teme predavanja održavaju. Na kraju, ne samo to, nego taj Duh božji deluje na te naše duhovne braće, kroz njih deluje da nam oni stvarno daju teme koje su nam potrebne, koje su važne i bitne u trenutku življenja. Ne samo u svakodnevnom životu, nego u svakodnevnom dešavanju svega oko nas, jer smo zaštićeni od onog što se dešava oko nas. I da bi bili zaštićeni, naravno, Sveti duh deluje na njih, i oni nama pruže prave smernice.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ja kad sam prisutan na sastancima, trudim se da slušam i da uvek imam pored sebe olovku i svesku, da zapišem njegove reči. Neki put upišem njegove reči, a neki put i svoje reči, ali na temelju onoga što on kaže. Ne može sve da se zapamti, treba da slušaš i dalje ono drugo što on priča, da ne izgubiš taj ritam slušanja. Lakše sam koncentrisan kad pravim beleške, misli ne skrenu negde. Potrebno je da se moliš da ti Jehova da svoj Sveti duh i koncentracija da se prati. Jer, to se zahteva od svakog Jehovinog svedoka. Sad, niko ne kaže nikome tako treba da radiš, ali to je za našu korist. Jer, kakva je meni korist ako ne slušam, razmišljam o nečemu drugom, ne komentarišem. Ja imam naviku, dok sam još bio kao interesant, barem da komentarišem, ako ne više, barem jedanput. Iako se spremam za sve, svaki komentar spremam, koji mi je stih interesantan ili mi se čini da je dobar, zapišem ga u 'Kulu'. Ili tumačim stih, iako ima citiran stih, ja otvorim Bibliju, nije da ne verujem da to piše, već kako piše na jednom mestu u Bibliji, oni Solunjani istraživali su da vide da li je to tako. Ja znam da je to tako, ali čisto da....”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Znate šta, ja osećam jednu toplinu u srcu i u svakoj propovedi nađem sebe, kao da je ta propoved lično upućena za mene. I uvek nađem sebe u toj propovedi, uvek ta propoved ima neku poruku koja je kao ličnost meni upućena. Ona je upućena celoj crkvi, ali ja nađem sebe tu. I jako se dobro osećam kada sam u crkvi.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Što se toga tiče, bogoslužjenje doživljam racionalno, ne emotivno. Posebno ne da nekog sveštenika posebno idealizujem i volim da ga slušam. Verujem da svaki sveštenik koji izađe može da kaže nešto poučno za mene. To mi je bitno, da dobijem poruku, a ne emotivni doživljaj, da se ja nešto posebno emotivno uzbudim.”

A. S., 29, adventista, Niš

Jedan od aspekata plodonosnog utemeljenja verske doktrine predstavlja usvajanje znanja o Bibliji i upoznavanje sa drugom verskom literaturom (mesečnici, serijske publikacije). Njihovom se analizom na nedeljnim sastancima razvijaju specifične interpretacije etosa nove grupe. Novostečena verska znanja postaju glavni resurs u potenciranju osećanja različitosti i istrajavanju u sučeljavanju sa mehanizmima spoljašnje stigmatizacije. Dodatni izvori identifikacije jesu učestvovanja na bogoslužnjima, pojedinačna ili zajednička molitva sa istovernicima, evangelizacijski rad itd.

Propovednik tokom bogoslužjenja govori kao lični svedok božjeg otkrovenja, tumačeći, objašnjavajući i primenjujući ga na potrebe ljudi. Izgovorenom rečju objavljuje i oglašava „dobru vest” primljenu od Boga. Na slušaocima je da, osnaženi verom, prime i razumeju data uputstva i pokušaju da ih primene u životnoj praksi.

Naši Romi, baptisti, adventisti i Jehovini svedoci, naglašavaju *racionalno* odnošenje tokom trajanja verske poduke (sl. 57, 58 i 59):

1. moć i delotvornost propovedi uvećava se pažljivim slušanjem, komentarisanjem i vođenjem beležaka,⁴¹
2. nadahnutost za prijem svete reči pojačava se vrednim istraživanjem Pisma i ispunjavanjem postavljenih nedeljnih zadataka,

⁴¹ Jehovini svedoci imaju mesečne magazine „Probudi se!” i „Kula stražara”, a adventisti „Glasnik” i „Znake vremena”.

3. ispravnim ponašanjem smatra se usvajanje i primena poruka Svetog pisma i druge verske literature,
4. podstiče se učestvovanje u teološkoj školi,
5. primerenim tonom čitaju se duhovne pesme itd.

Za prenatlaženu emocionalnost i nekontrolisanost verskog izraza pentekostalaca nemaju razumevanja, šta više nazivaju ga bogohuljenjem, jer odudara od tišine, reda i biblijske pripreme na koje su naviknuti u svojim zajednicama.

Ispunjenost Svetim duhom tokom trajanja bogosluženja, među jednostavnim i spontanim pentekostalcima ogleda se u naglašenom uzbuđenju i izlivima emotivnog praznjenja.

Slika 57. Atmosfera sa zajedničkog bogosluženja baptista u Nišu (decembar 2007)

„Da. Znači, to je normalno. Otvaraš se pred nekom u kome imaš poverenje. To je jedino pred Bogom, pred Hristom. Može neke stvari suprugu, majci, ocu ili prijatelju, ali ovo je direktno pred Bogom. I otvorila bi se tako, i umislila bi' da je on tu predamnom. I u svoje misli bi' sama sebi rekla, kao kad kleknem pred njega, tako ga slavim, svi srcem. To svi doživljavaju. To se ne može baš sve rečima objasniti, opisati, taj osećaj... Kao da se nalaziš sam u prostoriji sa Hristom, tako. Možeš da plačeš, da se smeješ, da digneš ruke, da klekneš, kako te Hristov duh vodi.

Ima i trenutaka kada Duh govori šta da pričaš ili šta treba da radiš. Ako je nešto dobro, onda se smeje ili od radosti plače. Ili, kad se završi služba, ako je neko pored njega od prijatelja, kaže: 'To mi je Bog govorio'. Dosta puta se meni dešavalo, na primer, kad se molim ili u slavljenju, kaže mi: 'Čitaj taj i taj stih u Bibliji'. Čujem glas, da. I onda sednem na svom mestu, prelistam i čitam i onda razmišljam o tome.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

Slika 58. Atmosfera sa zajedničkog bogosluženja adventista u Dragovcu (Bojnik) (februar 2009)

Slika 59. Atmosfera sa zajedničkog bogosluženja Jehovinih svedoka u Leskovcu (februar 2009)

„Mi kol'ko put kad smo išli u službu, kad dolazu gosti, neki jak propovednik kad je, deluje onaj Duh sveti. Ja dva, tri puta pao sam, tu u crkvi, od Duh sveti kako radi u čoveku. Uuu, oni se mole za mene, ja padnem, kako Duh sveti delovao na mene.”

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Da. Pa, tako, recimo, kad počne slavljenje, dok sviraju, dok pevamo, ja tako skačem, tako ruke podignem, kao osećam se letim negde, ne mog' ti objasnim kakav radost. To bi voleo da služba traje, da slavljenje traje sat i po. To je divno nešto.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, rečima ne bi' mogla to da opišem, to samo mojim osećanjima mogu, rečima ne. To, osećaš se radosna, pa više nego svadbu kad ideš. Ne bi mogla ovako da odgovorim... Ispunjena sam, stvarno, problemi su sve na strani, nema ono ako ideš da te nešto boli, to ne osećaš da te boli, onda to, ne znam kako da vam opišem... To je velika radost. Kad si ispunjen, možeš i da zaigraš, možeš ruke, normalno, da podigneš. Ne znam, onako kako ga Bog vodi kroz to slavlje. Koliko sad daš prostora Bogu da te On vodi, ja mislim, po mome, tako....”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Pa, takve stvari se ne mogu opisati... Ja stvarno ne znam kako izgledam u momentu, jer ima ljudi koji vole da podignu ruku... Recimo, ja se jednostavno opustim, zatvorim oči jako, nekad znam samo da stavim ruku ili da podignem ruku, ili da podignem obe ruke. Jednostavno, ja ne gledam oko sebe šta se dešava, niti me zanima. U tom momentu ja želim da budem što bliži Bogu. I to je najveća poenta dolaženja u crkvi. Isto tako kad je propoved i kada me nešto dotakne, kada je nešto, bez obzira da li me to ohrabralo, da li me to malo podstaklo da se popravim, šta god da je u pitanju, šta god da se dešava, ja kažem: 'Amen, brate, tako je.' To je živa crkva i ja sebe sutra vidim kao pastora jedne crkve. Ja sebe vidim kao evanđelistu i nikad ne bih voleo da propovedam sutra u crkvi gde svi sede ovako i svi te gledaju ovako. Izvini, kome ja propovedam, zidovima? Ako te nešto dotakne, učestvuj u tome, učestvuj, budi, ti si deo toga, čoveče! Nemoj da sediš skrštenih ruku! Jesi čuo nešto? Ma, čuo sam nešto... Došao si, ugrejao si se sat, dva i otišao si kući. Ili nisi imao šta da radiš kući, pa si došao da skratiš vreme.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

„Ja se osećam uvek ispunjeno. A kad je propoved, tad još jače! Ja ne idem kod lekara, možda me ne veruješ. Ja imam pritisak 250, 260, lek ne pijem. Kad se molim, osećam kao da nešto mi oduzme sve, i tako sam srećna s Bogom, i uvek me dotakne i leči. Evo, danas sam bila baš bolesna, celu noć nisam spala. Rek'o: 'Bože, daj mi snagu da ne ostavim samo svoju...'. Znam da je danas Gospodnja večera. 'Fala Bogu, mnogo mi bilo dobro, i došla sam. I zato sam i plakala. Znači, verujem u Boga... i kao da letim... Ništa drugi, samo ja... ceo Isus izađe ispred mene, možda me ne verujete... i ja kao imam osećaj... i tresem se, čak, sve me žmarci prolazu... Evo, sad s tobom što pričam, ja kao da osećam toplinu.”

Š. B., 64, pentekostalac, Niš

Pentekostalno prenošenje i objašnjavanje milosti Isusa Hrista vernicima ne podriva autoritet Biblije, ali naglašava da religija nije samo pitanje doktrine, već i iskustva. Njegova je specifičnost u *naglasaku na rad Duha svetog u svakom verniku ponaosob*. Uprkos istraživačkim sklonostima, temeljnoj pripremi i uverljivosti, propovednikov nastup nepotpun je ukoliko se ne zbiva u sili Duha svetoga. Ispunjenost i prožetost svojih srca, osnaženi božanskom energijom pokazuju na različite načine:

1. pastori temperamentnom propovedi, isceliteljskim dodirima i molitvama za ozdravljenje ili teranje zlih sila, a
2. vernici pričama i svedočanstvima, katarzičnim slavljenjem i egzaltiranim govorom i ponašanjem.

Od intelektualnog opravdanja vere važnije su emocije tokom *slavljenja Boga*, kada se vernici voljno podređuju vođstvu Duha svetog. Nasuprot mirnom, dostojanstvenom, ćutljivom i odmerenom hrišćanstvu baptista, adventista i Svedoka, bogoslužjenje kod pentekostalaca poprima bitno *komunitarne odlike*: Duh silazi na grupu ljudi okupljenih u molitvi. Intenzivno zajedništvo prerasta u snažno religiozno iskustvo, izvor snage i podsticaj da se istraje u svakodnevnoj pobožnosti (sl. 60, 61, 62, 63 i 64).

Slika 60. Atmosfera sa romskog bogoslužjenja pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Slika 62. Atmosfera sa romskog bogoslužjenja pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Slika 63. Atmosfera sa romskog bogoslužjenja pentekostalaca u Bošnjacu (Leskovac) (februar 2009)

Slika 61. Atmosfera sa romskog bogoslužjenja pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Slika 64. Atmosfera sa romskog bogoslužjenja pentekostalaca u Nišu (mart 2009)

Romski „pentekostalni žar” prate potpuna predanost i emocionalna napetost prisutnih, manifestovane sledećim ekstatičnim elementima:

1. podrhtavanje,
2. trešenje i grčenje,
3. klečanje ili klanjanje,
4. vikanje, stenjanje ili glasno uzdisanje,
5. dizanje ili sklapanje ruku,
6. pljeskanje,
7. gromoglasno pevanje,
8. njihanje u ritmu muzike,
9. zanesenost pogleda i
10. razdragano osmehivanje.

Jevanđeosko hrišćanstvo je „religija srca”: važno je da li je pojedinac iskusio izlive božje ljubavi u sopstvenom životu:

1. omogućena je prilika svakome ko oseća potrebu da prenese svoju priču ili pruži svedočanstvo, čime izgovoreno zadobija vrednost napisanog,
2. iz pojedinačnih i grupnih molitava zahvale ili molitava za ozdravljenje izbija radost, spontanost, uzajamnost i naglašena emocionalnost,
3. propoved je temperamentna, ali istovremeno neformalna i opuštenija, praćena verničkim uzvicima („Aleluja!”, „Amen!”).

2.4.2. Glosolalija ili „govorenje u jezicima”

Oprečni stavovi o duhovnom daru *glosolaliije*, nadahnuću izgovaranja bujice nerazumljivih slogova ili reči u emocionalnom zanosu (Noorbergen 1974), nagnali su nas da objašnjenje potražimo na dve strane: među romskim vernicima crkava koje na ovaj obred tokom bogoslužjenja ne gledaju s odobravanjem (adventisti, Svedoci, baptisti) i crkve pod čijim je okriljem nanovo otkriven (pentekostalci).

„To doživljam tako što u Svetom pismu piše da treba čovek svi da razumemo taj jezik. Bog je dao jedan jezik da svi razumemo. On će pričati španski, ja ću pričati nemački i šta smo se ja i on razumeli? Šta je bilo sa Vavilonskom kulom? Ništa, zato što je Bog ometao jezike....”

N. B., 25, baptista, Niš

„To su stvari koje koristi Sotona, Đavo da bi ljude privukao na stranu sebe. Jer, ako mi gledamo Bibliju, onda nije tamo dokaz da će pravi učenici padati u nesvest, biti pod transom, nego pravi dokaz je ljubav koju pokazujemo jedni prema drugima... Isus jasno govori: postojaće ljudi koji će verovati da to rade u Isusovo ime, ali Isus će im reći: nikad vas nisam poznavao. To nije dokaz da je to podrška od strane Isusa Hrista.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„... Ja znam jedna devojka, u stvari sad je žena, udata je u Nemačku za jednog Nemca, dolazila je kod mene i pričali smo, ona je pentekostalka. Ona me je pozvala da dođem na jedno molitveno okupljanje gde će da dođu još neke devojke, ona se moli zajedno s njima, ali ja sam rekao da nemam vremena. I ne ni bi' želeo, stvarno. Nemam ništa protiv toga, ali kad već znam istinu... Kad bi' bio pentekostalac il' nešto drugo, a slušam ovo što se priča o Jehovinim svedocima, možda bi' mog'o da idem da je vidim, ali kad znam da je ovo dobro, onda ne mogu. Ali, po ponašanju se tu vidi da nešto nije u redu. Posle su mi pričale devojke koje su bile s njima kako je ona govorila, kako je ona izgovarala te molitve, izgovorila je reči koje i ona ne zna. Kako to da govoriš jezicima kad ne znaš šta je to? Ranije je bilo potrebno da govoriš stranim jezicima zato što ljudi nisu znali za istinu. Dok sad ima Jehovinih svedoka na svim jezicima.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Kod nas ne, to je jako pogrešno kod drugih. Znae kako, u Bibliji piše da će u zadnje vreme da budu ljudi preko kojima će Bog da radi, baš izabrani ljudi. Ali, ne može da ljudi padnu u trans, oni razmišljaju da su izabrani, i padnu u trans, i tamo nešto, šta ja znam, brbljaju, razgovaraju nešto nerazumno, i kad ustanu ne znaju šta su radili. Znači, to ničemu ne vodi. Bog tako ne radi, to nije božja volja. Ako je taj izabran od Boga, on treba da zna kakvu poruku je Bog imao da mu kaže, pa da prenese crkvi, a ne da ne zna ništa. On ne zna ništa.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Pa, šta ja znam... To kad bi se, možda, neko pojavio... U Svetom pismu piše šta znači pričanje jezicima, ti treba da razumeš to što govoriš, a oni to što rade, to je bogohuljenje, po momemu, to je bogohuljenje. Oni nisu toliko privrženi Svetom pismu, da uče, da čitaju iz Biblije, da promene svoj život, nego oni to, jedno-

stavno, neki ljudi to rade zato što je neki brat pao u trans, možda je stvarno pao, a ovaj ga samo imitira. On to nije doživeo, on samo to, jednostavno, tako da kažem, improvizuje. To nije to pravo.”

M. R., 31, adventista, Vranje

„Nema to kod nas. Romi jesu nepismeni, ali su inteligentni. To rade pentekostalci. Za mene to nije u redu. Ja ne znam njihovo verovanje, al’ po meni nije, zato što ja čitam Bibliju i Biblija kaže kako čovek treba da bude i kako da se ponaša. Da padamo u trans, da pričam nerazumljivo, to se nama nikad nije desilo. To nije svest...”

B. D., 50, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Nema toga kod adventista... E, ovako. U Bibliji je opisano i govori se da kada je Bog osnovao crkvu, kada je dao Mojsiju nalog kako da napravi crkvu i kako da se služi, sam Gospod je kazao: ‘Kad uđeš u crkvu, skrušenog srca, pognute glave, u miru i tišini’. Znači, mora da postoji red i uređenost u crkvi. Prvenstveno, kad ulaziš u crkvu mora da sedneš, da se Bogu zahvališ što je omogućio da dođeš. Misa ili čas kad počinje mora da bude tiho, lepo i razumno kad se govori. Kada jedan govori, moraju svi da čute. To je ono što je Isus kazao, mir i tišina kada silazi Duh sveti, koji oplemenjuje srce čoveku i daje mu razum šta da radi i kako. Kad mi adventisti pročitamo nešto iz Biblije, mi tačno znamo na šta se govori, šta hoće taj stih da kaže. A ima ljudi koji govore na prazno i ne razumeju Bibliju onako kako treba da je razumeju. Jer, Biblija govori sama za sebe, ne moram ja da tumačim Bibliju, pa da vama prenesem. Biblija sama sebe tumači.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

Kako smo opisali, ekstatičko iskustvo susreta licem u lice sa Isusom Hristom proživljava se oživljavanjem nekog od ukupno devet darova Duha svetog (glosolalija, isceljivanje, vizije, proročanstva, čuda itd.) koje su apostoli prve crkve primili u Dane pentekosta. Govor „mucavih usana” ne nailazi na odobravanje među Romima okrenutim potvrđivanju vere suštinskom spoznajom Biblije, te se ocenjuje kao prevara, improvizacija, imitacija ili histerija.

Oplemenjenost verničkog srca dokazuje se:

1. duhovnim mirom,
2. uređenošću i dostojanstvenošću i
3. tumačenjem Svetog pisma svima razumljivim, a ne izmišljenim jezikom.

Iz drugačijeg ugla posmatrana, moć govorenja „dru-gim”, najčešće nerazumljivim jezicima, kao izraz „posredovanja” Svetog Duha, jedna je od ključnih doktrina pentekostalnog pokreta. Zamolili smo Rome pentekostalce da nam prenesu svoja iskustva krštenja božjom silom.

„Pa, ovako. Kad sam imala jedanaest godina, kad sam bila još dete, imali smo dečji čas i onda su učitelji iz veronauke počeli da se mole. Tad je bio kao vođa Bata i Slađa, mislim da je taj dan bio Pentekost, Dan Duhova, tad se to najviše dešava. I onda počinjemo da se molimo. I dok moljenje traje i slavljenje, onda oni su nam objasnili da će božji Duh silaziti i da ćemo se dobro osećati, kao neku toplinu i onda ćemo početi da govorimo nekim drugim jezikom. I onda objašnjava da taj jezik nećemo da razumemo. Da to božji Duh koji je u nama, moli se i govori kroz nas drugim jezikom. Tada sam ja bila krštena Duhovnim jezikom. Najviše se to dešava kad je Dan Duhova. Na primer, starešine kažu o čemu se radi, kako ćemo se osećati i onda ti, dok moliš ili dok slaviš, nailazi taj Duh i samo po sebi izlazi te reči.

Vi ste svesni toga?

Da. I drugi čuju ono što ja govorim. Ali, nisam razumela šta govorim, samo sam se osećala dobri i prijatno. Moguće je da se to desi i nekim drugim danom, na primer, kad je slavljenje Boga u crkvi. Ne mora da znači kad je samo Dan Duhova. Na primer, starešina kaže: ‘Ko ‘oće da se krsti Svetim duhom?’. Znači, govorenje u jezicima. Onda, neki izlazu po grupama i onda se starešine za njih mole. Izlazu napred i starešine mole se za blagoslov, za taj dar. To starešine ne mogu da daju, to daje sam Bog, oni se samo mole. Oni koji se otvaraju, koji to stvarno žele iz sveg srca, oni primaju to. To se skoro baš i desilo, na bogoslužanju. Više osoba, petnaest, dvadeset.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Da, govorenje u jezicima. To ti je dar Duha svetoga. To se uvek, kada je Dan pentekosta, kad slave sve crkve dar od Sv. Trojice, onda starešine u crkvi zamoljavaju sve one koji imaju dar duhovnog jezika da idu kod jedne osobe koja nema dar duhovnog jezika i da se pomole njemu. Da zatraže od Gospoda da i njemu da taj dar duhovnog jezika. Ko želi, ide i moli se njemu. Stvar je u tome i ko kol’ko otvara svoje srce. Neko progovori dve reči, neko tri. U Bibliji stoji napisano

da će neko dobiti dar tumačenja tog jezika, a trenutno sada u crkvi ima puno ljudi koji govore duhovnih jezikom, ali još nikoga nema ko to može da tumači. Ali, u Bibliji stoji da će neko od nas dobiti taj dar da tumači, što se još nije desilo.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Pa, evo, ovako. Brat, ne znam sad dal’ je Šerif ili Mija, pozvali su da se ljudi mole napred. I ja sam otiš’o i onako, počeo sam da se molim. I odjednom je taj jezik, počeo sam da govorim. Ja sam se prvo uplašio šta govorim, a onda mi je brat prišao i rek’o: ‘Slobodno to govori, slobodno to govori!’ To se desilo pre, ne znam baš tačno, pre dve ili tri godine. To mi je ostalo i ja to dan-danas znam. Nisam razumeo šta sam govorio, ni drugi nisu znali šta govorim. Znali su da je to dar od Boga.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Kad je prisutan u tebe Duh sveti osećaš toplinu, pričaš onaj jezik koji ti Bog daje sa visine. To je dar, svako može da ima, ako možeš da ga primiš, ako Bog stvarno radi i deluje. Imam i ja taj dar... Pa, ne mogu da se setim tih reči koje izgovaram. A drugi mogu da čuju, i ti čuješ, ali ne obraćaš pažnju na to, ti obraćaš pažnju na svoje, nemamo svi isti reči koji pričamo. Svaki ima svoje te duhovne reči koje izgovara. I sad ja ne mogu da čujem šta ti govoriš. Prisutnost božja kad je na tebe, ti osećaš toplinu, sve se trese telo.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Za mene je to, znaš, na početku bilo čudno kad mi se desilo, ja sam taj dar dobio prošle godine, pre krštenja. Bili smo u Beogradu, kod Ermina, pomogli smo mu u nekoj misiji. Bilo je slavlje, znaš, Barbara i Maks su došli, oni su vodili kamp, od sedam ujutru do dva naest imali smo predavanja. Sve je to bilo blagoslovljeno i tad sam dobio taj dar, na molitvi, ne samo ja, puno nas. To se ponovilo više puta, u crkvi, kad se pomolim kući, preko noći ustanem, Duh sveti deluje, ja se pomolim i to se desi.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Da, ja sam to dobila pre mog krštenja. Evo kako se to desilo. Šator je bio prepun, toliko nas je bilo naroda, ne mogu da vam opišem taj dan. Pevala sam, činilo mi se da se šator otvorio i da lebdi šator. Onda smo izašli, rekao je pastor ko hoće, ko želi, ko ima u sebi da želi da govori, neka moli i neka kaže sada, u ovom trenu-

tku. Ja sam rekla, to je samo od mene izašlo. I ostalo mi. Sećam se šta sam govorila.

Kad sam opuštena i kad se osećam kroz slavljenje, kad sam ispunjena, onda mi dolazi govor jezika. Znači, ono kada mi je najlepše, kad se osećam da mi je najbolje, tad govorim. Svesna sam šta govorim, ali drugi to ne razumeju. U stvari, ne znam da li razumeju, ne mogu da presudim. Ima dosta koji imaju dar govora, ali ne svaki. Otvoreno je srce, otvorena ti je duša, veruješ u sve to, samo tako možeš da primiš Sveti duh. Ako si zatvorena osoba, neke stvari ne mogu da se dešavaju.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„Ako otvaraš srce, i ako želiš, možeš to da dobiješ. I to mi se ponavlja, znam te reči što govorim. Niko ne zna njihovo značenje, samo treba neka se Bog pobrine tumač jezik da imamo. Na primer, ja pričam, a ti tumačiš i znaš šta pričam. Još nemamo to u crkvi, a Bog zna šta pričamo. Ima dosta ljudi što imaju taj dar jezika.”

K. R., 54, pentekostalac, Leskovac

„Desilo mi se to gore u službi, kad su završili, mislim nedelja bila, dal’ sreda. Završilo se ono, bili smo gore kod Dalibora, u njegovu sobu tamo, oni su bili đakoni i starešine. I vikali mene da se molimo. I ja sam rek’o da se mole za mene za vid nešto. I ja kleknem na ono, znaš, i molim se i odjedanput doš’o je... Sećam se tih reči, i danas. Dolazi mi i druge reči. Tada sam imao jedno tri, čet’ri reči, znaš. Evo, sad imam više, više imam. Možda i dan-danas mogu da dobijem te nove reči... Dosta puta imam taj dar, baš ono kad idem na službu, na slavljenje, dolazi mi ono, znaš, da pričam te reči. Pa, posle se čudim: ‘Lele, što li sam pričao?’ Ali, ja to ne mogu da kontrolišem. Ali, mnogo je lepo....”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

„Nemam ja taj dar. Ima ljudi, momci iz Vranje. Ima Elvis kod nas, brat Elvis. To je silazak Duha svetoga na čoveka. Priča, al’ ne zna šta priča, nesvesno. Znači, on priča, ne zna šta priča. Na primer, nekad, ja koliko sam čula, rekli su da je to k’o neka molitva, isto, na taj drugi jezik. Ne seća se šta je govorio. Kao da se moli nekome, a ne zna kome.”

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Da, imam taj dar. To je dar govorenje u jezicima. Kako da ti kažem, ne znam ni ja koji je to jezik. To se

desilo kod mene, mislim da ima oko sedam, osam godine, kako sam dobio to. Prvo mi je bilo ono, kako da ti kažem, šta je sad ovo, ne poznajem reči. Nisam hteo da ih govorim, jer sam se bojao, ne znam šta to znači. Prosto, ono dođe, izlazi samo od sebe. Ali, tamo piše u Bibliji, ako nema ko da tumači to, te jezike koji govorite, nemojte da govorite javno, samo govorite Bogu. Nisu su svi kršteni, ne govore svi u jezicima, možda većina govori, ali nisu svi. Još nisu kršteni, ne možemo svi imati iste darove. Neko će biti učitelj, neko tešitelj, neko evangelizator, i tako... Ne pamtim, oni prosto izlazu same od sebe. Ja kad bi sad govorio, ja ne znam da ti kažem nijednu reč. Onda to nije to. Ako ti pamtiš te reči i govoriš od tebe, onda to nije od Boga. Ne govoriš iste reči svaki put, menjaju se.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Ja nemam, nisam dobila. Pa, ne znam, ne mogu da ti kažem šta to znači, ako nisam doživela da to imam. To imaju neki koji imaju taj dar. Ima dar za molitvu, za bogoslužje. Baš kod nas u crkvi, mogu da ti kažem, jedna sestra je samo imala taj dar. A kažu da ima više u Leskovac. Ne mogu da kažem u drugo ime...

Ta osoba govori, ja je ne razumem. Ona sama ne razume. Ja sam jednom pitala tu sestru, kažem: ‘Sestro, jel’ ti znaš zašto se moliš, što si to izgovorila?’ Kaže: ‘Sestro, ako ti znaš, znam i ja. To mi je došlo u molitvi. Ja sam nešto pričala kao da ja... Ja što to pričam, ja uopšte ne znam...’. Seća se, zna da je nešto pričala, ali uopšte ne zna šta to znači. Zapamti te reči i posle upotrebljava. Ali, ja to nisam doživela i ne mogu sad da te lažem....”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Glosolalija ili „govorenje u jezicima” jedan je od duhovnih darova, znak i potvrda drugog krštenja – krštenja u Duhu Svetom. Termin je izveden iz grčkog jezika od γλῶσσα (glosso, glossa) = jezik i λαλῶ (lalein, laleo, lalia) = govoriti, govorim, govor. Radi se o savremenom fenomenu, produktu tradicionalnog pentekostalizma u Americi na pragu dvadesetog veka, koji se u međuvremenu raširio među neopentekostalnim harizmatama širom sveta.

„Glosolaliju čine zvukovi koji se nižu, od mrmljanja do besmislenog, ali govoru sličnog slogovanja koje uključuje ograničeni broj različitih slogova i visok stupanj aliteracije i ponavljanja (Marinović Bobinac 1999, 157–58).”

„Pentekostno iskustvo ili krštenje Duhom svetim je doživljaj silaska Duha svetoga na pojedinu osobu, po uzoru iz Djela apostolskih (2,1-13; 2,38-39) u kojem Duh sveti dolazi na vjernika da ga pomaže i ispuni silom za posebno služenje” (Jambrek 2003, 236).

Vokalno ispoljavanje nalik nepoznatom jeziku, odnosno neartikulisani način izražavanja, molitve i slavljenja Boga predstavlja *čin individualne verničke transformacije* u dostizanju božje blizine i stanje sreće i zadovoljstva. Pentekostalce, zbog naglaska na glosolaliju, često nazivaju i „pokretom jezika”, dok je oni sami doživljavaju kao konkretnu manifestaciju živog Boga.

U pentekostalnim crkvama obično se dar „drugog glasa” traži na Dan pentekosta, ali i drugim prilikama. Tada pastor, koji ne može da dodeli moć, ali može prizvati dejstvo Duha svetoga, moli pred vernikom i polaže ruke na glavu ili telo, podstičući otvaranje njegovog srca (sl. 65).

Slika 65. Molitva pastora za silazak Svetog duha na vernika u Leskovcu (oktobar 2008)

Množina intervjuisanih Roma poseduje dar govora u jezicima, ali ističe da im u crkvama *nedostaju osobe obdarene darom tumačenja jezika*, odnosno tumači emocionalnog sadržaja izgovorenih poruka i molitava.

Duhovni dar „mucavih usana” različito se manifestuje među Romima pentekostalcima:

1. jedan broj ih se slobodno prepušta neobjašnjivom prijatnom osećaju,
2. dobar broj ih se uplaše kad se to desi,
3. niko ne razume značaj izgovorenih dve-tri ili više reči,
4. pojedinci mogu ovu vrstu aktivnosti da čine svesno,⁴²
5. za druge je nesvesni akt,
6. neki je ponavljaju u molitvama, kao iste ili nove reči,
7. drugi samo u specijalnim prilikama.

2.4.3. Vizije

Potražili smo među vernicima i odgovor na pitanje o eventualnom doživljaju drugačijih religijskih iskustava, kao što su *vizije*.

„Imao sam neke vizije, ali se bojim da o tome pričam, da ne budem prorok, ja ne znam datum. Imao sam vizije za neke stvari koje su meni potrebne, da će da me isceli Bog, imao sam vizije u mnoštvu naroda se nalazim, pre nego da odem u crkvu, to je bilo kao san. A toga sam se setio jedared kad sam bio na jednom saboru velikom u Beogradu. Neke vizije se javljaju pre nego što se desi, da bi me ohrabrilo i da bi mi pokazalo da sam na pravom putu. Evo, sad se ježim, to je meni pomoglo. Neke druge vizije za druge ljude nisam imao. A moj drug Marjan, ovaj što smo radili na gradilištu zajedno, on je imao, spasao čoveka na gradilište. Na nekoj gredi stajao da ga spasi, i spasio ga, brate. Neki imaju viziju. On je meni pričao kao da je video u snu da ovaj pada dole, pa ga uhvatio. Isti događaj se desio posle na gradilištu.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Viziju sam imao jednu. Recimo, dok sam molio, imao sam, nisam imao sina tad, to je bilo tamo u šatoru. Dok sam se molio, slavljenje je bilo, muzika svira, ja sam zatvorio oči i počeo sam da molim. Žena mi bila trudna sa sinom. I dok sam molio, došla mi je kao slika pred oči kako Isus drži dete. Kaže. ‘Znam šta je

tvoja želja, evo, ja ti dajem dar u tvoje ruke’. Kao da je znao da ja želim sina. Sedam i po meseci bila, bila je na ultrazvuku, doktorka je pita: ‘Šta imaš kući? Čerke? I ovo ti je ćerka.’ I onda žena počela da plače, znaš kako je. Dali su joj neke lekove, nije htela da pije lekove, htela je da se otruje, da popije tablete, nije moguce da petu ćerku rodi. Ja je uveravam: ‘Nije ćerka, Gospod mi je javio da je muško’. ‘Ma, otkud ti znaš?’ Ostala je u bolnici, kao sutra treba da se porodi, opet je vodili na ultrazvuku, kažu da je sin. I stvarno se porodila sutra, sin.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Jesam, imala sam viziju. Bilo je to u zastupničkoj grupi, molila sam se sa mojim sestrama. Dobila sam jednu viziju, bilo je ovako. Čovek do pola, osoba do pola, sa bradu, sa dugom kosom, sedom, i samo mi se ovako, ispred lica, prošetao. Ja nisam znala odgovor, a molila sam za mene, da Bog šalje odgovor šta će biti sa mojom snajom. Nisam razgovarala sa pastorom, vidim da je gužva, malo je više opterećen. Nisam razgovarala, ali sam pričala sa sestrama što mi se to dešavalo i kažem: ‘Nešto hoće Bog da mi govori, a ne mogu da prokomentarišem to što sam videla’. Pomislila sam: ‘Bože, možda je to neki apostol koji želi da mi da odgovor na pitanje? Možda, Gospode, sam molila nešto pogrešno ili sam pogrešila? Gospode, daj mi svesti i razuma kakav odgovor želiš da mi daš. Gospode, ako ne možeš preko mene, molim te preko pastora. Daj da bude Tvoja reč blagoslovena preko njegovih usta. Ti, Gospode, govori, pošalji reč.’ I evo šta se dogodilo. Dolazimo mi i počinje pastor da govori, kaže: ‘Jedna osoba koja moli, traži, išti u suzama za nerotkinju. Ali, Bog ne traži samo od njenih usta, već od same osobe. Bog skuplja suze u rukama svojim i u sud jedan, sažaljeva se nad tom osobom. Ali, Bog opet kaže: ti kao sama ne možeš činiti, jer traži prava usta.’ Meni je bilo jasno da je trebalo moja snaja da se moli.’ To je taj odgovor bio.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„Da. Kad sam bila na molitvi, to je vizija, kao neka vrsta proroštva. Mi smo molili za neku curu, ona je imala probleme, i ja sam videla da ona sedi na stolici i da je sve zatvorena sa lancima. I onda dolazi Isus, kako slomi te lance, kako to baca, to znači da je ona bila oslobođena u tom trenutku. A vid’la sam u drugoj viziji, jedna cura je isto bila bolesna, mi smo se molili za nju, i onda došla je vizija kao da ona ima nešto

⁴² Medicina i psihologija ovakvo neobično govorno ponašanje priznaju za legitimnu religijsku aktivnost, ukazujući da se može posmatrati i kao socijalni i kulturni fenomen, odnosno rezultat vežbanjem naučenog ponašanja na harizmatiskim seminarima obnove u Duhu.

u desnoj strani. Ja nisam znala ništa o tome i ja sam prišla za nju i rekla: 'Jel' ti imaš nešto u desnoj strani?' I ona je rekla: 'Jeste'. Ja sam rekla: 'Bog te oslobodio'. I onda ona kad je otišla na pregled, ona je vid'la da to jednostavno nestalo, da nema više. I dosta druge stvari je bilo."

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Desilo mi se iscelenje, to sam vam govorila. Imala sam tu viziju kad je ostala snajka. Onda, ne znam baš koliko je meseci bilo, onako sedim ja tu, onako tužna, sama sam bila. Onako tužna i počela sam da plačem, ona tuga, kažem: 'Jao, Bože, pa zašto? Do sad da imam unuča sedam godine, šes', zašto ovako?' I onda, kako sam zatvarala oči i počela sam da plačem, i onda kao sad vas kad gledam: 'Nemoj tako da budeš tužna. Sa jedne strane suza koja ti je desna, to je tvoja. A sa leve strane suza, i ja plačem sa tobom. To je Moja suza kroz tebe koju ti plačeš. Nisi sama. I nemoj Mene da rastužiš, ti kad si tužna i Ja sam. Ali, zar ne veruješ Meni, zar ti nisam rek'o da će tvoja snaja ostati trudna, da ćeš imati unuka da ti ona radi?' I On mi da ovako dete povijeno u pelene i ja stvarno u svoje ruke držim ono. Sama sam bila, ali nisam bila ni svesna, toliko sam bila, toliko je bilo ovde prisutnost, toliko je Duh sveti delovao na mene. Ali, toliko sam bila i poslušna, on kad je podig'o moje ruke, onda sam i ja ta pružila ruke, gledala sam otvorenih očiju: dete u belim pelenama, podignuto, ja ga držim u ruke. 'Eto, zašto ne veruješ Meni, čeri moja? Evo ti, stavljam ti dete, on je stvarno u utrobi svoje majke, ali, evo, stavljam ti ga u tvoje ruke da ga ti pogledaš.' Ali, kad se rodio moj sin, on je imao neki znak ovde. 'Evo, vidi, pa će čak i znak imaće kao svoj otac.' To je bilo ne znam koliko vremena. I posle je to prošlo, ja kažem: 'Bože, da li sam ja to zamislila ili je to neki san?' Ne, ovo nije bilo san, sama sebi govorim. I stvarno kad se rodio, stvarno kad izašla snaja iz bolnicu, i sad to da se ispunjava. Onda ja dolazim, isto na to mesto sedim, isto dete držim i kažem: 'E, setila sam se! Bog mi je rek'o baš ovde...' I to je snimano na traku, na kaseti, kamera me baš snimala tu, 'tela sam to da govorim to što mi Bog rek'o.'"

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Jeste, imao sam vizije. Ali, pošto postoje neke stvari koje se nisu ostvarile, ja ne bih voleo da govorim dok ne dođe pravi trenutak.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

„Imam viziju da će Rama da propoveda u 'Čair'. Tu viziju imam. Da ceo grad Niš da pripada... ovde više puta mi se to desilo. Imala sam i kad doš'o ovaj Rade, jel' sam pričala... tu sam bila baš i kao gledam, i zaišta, posle nedelju dana, dve, isto doš'o on bio. 'Ramo', kažem, "će dođe neko iz Australije". I viziju imam da će ove godine, da neće da bude glad... oni što pričaju da glad će bude... Velika žetva ima da bude ove godine..."

Š. B., 64, pentekostalac, Niš

„Da. Imala sam isto to u vezi rad, da radim sa tinejdžerima. Imala sam viziju da radim sa tinejdžerima, al' prvo sam radila sa decom. I ta vizija mi se ostvarila, ali kratko je bilo. Sad kad sam se vratila imam viziju da moja porodica se obrati Bogu, da moja deca idu na dečji čas, da radu za Boga. Za sada, hvala Bogu, ide na bolje i zdravlje.”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

Vizije su važan deo hrišćanskog religijskog iskustva. Kroz njih se Bog obraća pojedincima u budnom stanju, mada se često brkaju sa snoviđenjima. Autentična religiozna vizija može biti lične prirode, ali i predstavljati snažnu moralnu poruku zajednici u celini. Tumačenje vizija ne sme da dovodi u pitanje autoritet božje reči, zabeležen u Svetom pismu. Imanje vizija u bliskoj je vezi sa darom proroštva.

Romi u protestantizmu prilično su suzdržani u iznošenju ove vrste verskog iskustva ili ga još uvek nisu imali. Retki pojedinci ga predstavljaju kao svojevrsno intimno iskustvo o kome bi razgovarali tek nakon ispunjenja.

U doživljenim vizijama uglavnom se opisuju:

1. uspostavljeni kontakti sa Isusom Hristom,
2. jasne predstave nečijeg budućeg ozdravljenja,
3. potvrde o napretku i rastu zajednice u bližoj ili daljoj budućnosti ili
4. uputstva i napomene za primenu duhovnog dara za neko zvanje ili službu.

2.4.4. Isceljenja

U posebna religijska iskustva spadaju i raznovrsna *isceljenja*. Raspitali smo se među Romima protestantima jesu li doživeli ovakva iskustva i kako kao vernici sagledavaju ovaj fenomen.

„Pa, znate šta, ima, ima. Ima, zato što je bilo i u Isu-sovo vreme, pa njegovi učenici su lečili ljude. Ja sam jednu ženu izlečila u Nemačkoj. I to nesvesno.

Ona je sela na pod i prekrstila noge. Ali je imala de-čaka, možda jedanaes', dvanaes' godine, i on je seo na njenu nogu, ali ona kako je prekrstila, i onda je iz karličnog mesta, iz kuka, izbacila, već ne znam kako se to zove. I ona je morala da ode u bolnicu, i dali su joj štake. Bila je u gipsu, nisu mogli da je izleče, znači, ostala je tako na štakama. Ja sam stanovala dole, ona je stanovala na drugom spratu. Gledam onu ženu, ona jadna, nekako siđe, znaš, odozgo, ali kad da ode na drugi sprat, i tako jedno vreme. Ja je pitam: 'Jesi pokušavala nešto?', a ona mi kaže da ništa ne može da urade. I ja kažem, čisto onako nesvesno, to je Bog učinio, da se on osvedoči, ali, eto, vidiš, ona ništa nije s'vatila. I kažem: 'Ja ću da pokušam da te malo izma-siram'. Ona se svuče i legne dole, a ja sam se molila Bogu pre toga. Kažem: 'Gospode, molim te, pomози, ako je volja tvoja da pomognem ovoj ženi. Ti je isceli, a ne ja, ja ne mogu, jedino ti radiš preko mene'. I onda sam joj u'vatila nogu, znam iz prilike kako je ispalo, pa je još više gurnem i vratim je ovamo nazad. I ona je toliko vrisnula, učinilo joj se da sam joj iščupala nogu. I onda ja, onako s jakom verom, kažem: "Ajde, sad ustani". I ona, znaš, onako, plašljivo, ipak, žena na štakama dve-tri sedmice, i ustala polako, bez štake, i ja sam je pri-držala, i polako. I kad je stala, kaže: 'Slavice, mene više noga ne boli', i počela je da hoda. I ja ništa nisam rekla, samo sam rekla u sebi: 'Gospode, hvala Ti što si je Ti izlečio, jer stvarno gre'ota je da se muči žena'. Do-voljno je samo da poveruje čovek, a Bog je tu da pomo-gne. Znači, on čini, ne činimo mi, mi smo samo oruđe preko koga Bog čini..”

S. A., 50, adventista, Niš

„Da, jesam, doživela sam i iscelenje. To je bilo iscelenje straha, pre nego što sam zatrudnela s ovim detetom. Imala sam dosta straha da će to da se ponovi, to mi je bilo strašno, kao, kako da objašnjavam to... To je bila dosta prepreka, i starešine su se molile. Rekli su da je to kao neko prokletstvo, da su naši preci možda nešto radili ili da je neko bio bolestan sa moje strane. Molili su se da se to prokletstvo skloni i ja sam do-živela iscelenje....”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Najviše Roma je, u stvari, došlo zbog tih isceljenja. Romi su, znate kako, paničari kad se radi o nekim

bolestima. A nismo nešto dovoljno bogati, pa da plaćamo preko ruke i sve to. I onda nemamo kud, pa moramo kod Boga. Oni su čuli za sva ta svedočan-stva, da Bog čini, da Bog može i dolaze, ljudi se po-mole. Ne mora to starešina da se pomoli da bi Bog čuo. Može svako za svakog da se moli i da Bog čuje i da isceljuje tu osobu. I da tako postanu hrišćani, počnu da dolazu u crkvu. Najveći broj njih i ostane.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Dešavalo se u crkvi u Lebanu da se ljudi iscele. Eto ti, na primer, moj Nenad (pokazuje na svog sina, koji sedi na krevetu i sluša naš razgovor – D.T.), imao je bronhitis, bio je mali. Dolazili su ljudi iz Engleske. Baja je doš'o i položio ruke na njega i Nenad više nije imao bronhitis. On puši cigare, od to mu je.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Imao sam više vizija, ali ne sećam se baš čisto i ja-sno svega toga da kažem. A desilo se mojoj sestri is-celenje. Ona kad se rodila imala je neku žlezdu koja je uticala na rast. I kad su je poslali na kontrolu, moji roditelji su bili šokirani rezultatima. I onda je bilo po-mazanje u našoj crkvi, otac je doveo sestru na poma-zanje. I toliko je to bilo snažno, Duh sveti je sišao, ja sam osećao od tog trenutka da moja sestra više nije ista. I 'fala Bogu, sve je dobro ispalo.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Pa, ja nisam baš... Imao sam prilike koji su dobili, koji su dali braći i sestri svedočanstva. Imam jednog od strica sin, kao brat, koji je imao tumor, bio u Knez selo, počela kosa da mu padne sve, zubi počeli da mu padnu sve, nije imalo spasa za njega, plakao i noću i danju. Međutim, njegova supruga je bila verna, ona je svedočila njemu. I doš'o u crkvu, sećam se tog dana, kad smo se molili. Kaže, ustao sam, kaže da je osetio božju ruku, da je iscelen, i to oko šator počelo svi da trče, za ruke da se 'vataju, tako je skakao, ripao, 'Fala Bogu, evo prošlo tri godine, i ništa. Svi su se molili u crkvu za njega, pastor je položio svoju ruku na njim, molio se, pomazao ga svetim uljem i tako....”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Ja lično... Moja devojčica je bila bolesna. Molila sam se kući, ja i muž smo se molili. Imala je temperaturu jaku, zapaljenje pluća obostrano je imala, mi to ni-smo znali, doktori su znali. Nama je došlo to, kao vi-ziju, neka nam je došla, da će ona da bude isceljena. I verovali smo i nismo, jer smo bili mnogo, mada

sam znala da će da bude isceljena, iako je bila mnogo bolesna. Nisam se bojala od toga, ali sam se bojala, jer nisam mogla da razjasnim sebi da li to može da bude. Kako da vam objasnim, bila sam u nedoumicu. I baš tad je doš'o brat Selim, posetio je u bolnicu, molio se... Posle, za jedno sat i po, kad smo otišli ponovo kod nje, ona je već ustala i sela. Ne da sam plakala i tad sam rekla to svedočanstvo, verujte mi da mi se plače. Što je Bog iscelio, što je pomog'o Bog, ima vere u nas. I vidi da imamo otvorena srca, i on nam pomaže. Džaba ja da dođem u crkvu, ja ću da sedim kol'ko treba, sat, sat i po i kad otidnem, ja da nastavim star život. Ne može tako. U kući se nastavlja, kad dođeš iz lokala, u kući se nastavlja taj duh.

Goran (suprug): Imali smo i svedočanstvo sa stariju ćerku. Čujemo da ima problem sa ćerku, ona je u drugom stanju, beba je mrtva kao. Plod u utrobi moje ćerke je bio mrtav. Onda jednog trenutka, Svevišnji daje radosnu vest. Cela zajednica iz Leskovca... (prekida priču plaćom, to traje nekoliko sekundi – D.T.) Kada smo mi od doktori čuli da je plod mrtav, cela zajednica Leskovca i Prokuplja tugovali. Onda, ohrabrenje, Svevišnji je doneo veću radost, nego što je bila tuga... Ceo šator u Leskovac se molio... I onda je došla vest da beba nije mrtva, nije mrtva. Imam unuka, dali smo mu ime Tajson, živ je i zdrav, ima čet'ri godine."

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Iscljenja sam doživeo. Konkretno, prošle godine u maju sam trebao da idem na operaciju. Imam prelom lobanje, jedna kost mi je u glavi, deset do dvanaest sati je trebalo da traje operacija, direktno na mozgu. Pitanje je bilo da li će pri tome da zakače skramu možda i da ostanem ili invalid ili nešto drugo. Mi smo došli na bogoslužnju, slavili smo Boga. Dok je bila molitva, ja sam samo podigao ruku, a moja žena je u tom momentu rekla: 'Gospode, ako si meni posvedočio da Si živ i pravedan, molim te' i stavila je svoju ruku ovako, 'ne dozvoli da ode na operaciju, ne dozvoli da mu se išta desi.' Otiš'o sam opet kod tog doktora, jer sam morao da potpišem da ne želim na tu operaciju. Ponovo smo radili dubinsko snimanje glave i on kad je pogledao, rekao je: 'Ne mogu da verujem', s obzirom da ima kod sebe jedan broj snimaka. I to je trebalo da bude prva operacija sa takvom vrstom intervencije. 'Šta si ti radio?' Odgovorio sam mu: 'Ja imam najboljeg doktora. To je Bog.' I on mi je rekao:

‘Ovo samo Bog može da uradi. Slavi Boga dok si živ i vodi računa šta radiš.’ Bilo je još mnogo štošta.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Romi nadasve veruju da Bog deluje kako bi učvrstio veru koja je u krizi ili prizvao sebi sumnjičave u njegovo postojanje. Njihova prijemčivost za vođstvo Duha ima i svoje socijalno poreklo. Loši stambeni uslovi i nemaština dobrano kroje zdravstvene navike, a društvena marginalizacija i teritorijalna segregacija uskraćuju im mnoga zagarantovana prava, između ostalog i pravo na lečenje (dostupnost lekarskih ordinacija, bolnica, centara za oporavak). Kada tamo i dospeju, obično se konstatuju poodmakli stadijumi bolesti i u zdravstvene kartone upisuju najteže dijagnoze. Siromašnim i sebi samima prepuštenim nesrećnicima preostaje još jedino vera u nadnaravno delovanje, za spas sopstvenog ili života najmilijih.

Priče o efikasnosti vere munjevito prostruje mahalom i navode neopredeljene da prvo posete zajednička verska okupljanja, vrlo brzo se krste i posvete crkvenom delovanju. Ustukle nevolje podstiču duhovno uzdizanje i pružaju priliku za izgradnju nove persone. Ne svi, ali nakon što se domognu spasonosnog rešenja za nastale muke, mnogi Romi zaboravljaju prvotne zavete, otpadaju od vere i vraćaju se starim navikama; najpre onim uz koje su generacijama odrastali (slavljenje Đurđevdana i Vasilice, upotreba kalorične ishrane, pušenje, alkohol).

Za ozdravljenja zaduženi su pastori koji usrdno mole (organizuju se i zajedničke molitve za bolesne) i polažu isceliteljske ruke na ljude u potrebi, nakon čega se dešavaju fascinantne promene u ljudskom telu, nepoznate zvaničnoj medicini. Organizam se regeneriše i čisti od:

1. *psiholoških opterećenja* (strahovi, pesimizma, opsesija, depresija),
2. *fizičkih bolesti* (neizlečive bolesti, kancer, oduzeost delova tela);
3. zbivaju se i *duhovni oporavci* (pokajanja, opraštanja, izmirenja);
4. nekad je delovanje Duha praćeno *fizičkim reakcijama*: padanje, gestikulacije, glasovne promene.

O iskustvima bezmalo otpisani *javno svedoče* na nedeljnim okupljanjima braći i sestrama, ali i ostalim sunarodnicima izvan vere, prizivajući ih da im se pridruže u proslavljanju snage božanske milosti. Ovakvi autentični plodovi vere najupečatljivije podstiču nove akte preobraćenja i donošenje odluke o vezivanju sopstvenog života uz poslanje izabrane crkve. Pridaju im pažnju podjednako Romi baptisti, adventisti, Jehovini svedoci i pentekostalci, ali upravo kod jevanđeoskih hrišćana nailaze na najjači odjek.

2.4.5. Isterivanje zlih duhova

Interesovali smo se i za mišljenje vernika o telesnoj i duševnoj zaposednutosti demonskim silama, te mogućnostima i načinima suprotstavljanja nečastivoj energiji (čitanje molitava, biblijskih tekstova, isceliteljsko polaganje ruku na telo obuzetog i sl.).

„Kako da ne. Isus je tu primer, Isus je isterivao zle duhove od ljudi. Ima biblijskih primera za to. Danas, znate šta, Jehovini svedoci se ne bave time. Mi ne možemo da isteramo nekog zlog duha, ali zli duhovi danas, oni vode čovekovo razmišljanje. Danas nije, recimo, nije potrebno da neki zli duh uđe u čoveka, dovoljno je da bude njegovo razmišljanje takvo i on je uspeo.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Ja sam imao prilike da se molim za jednom osobom, takođe, jedna devojčica mlada, a ja nisam ni bio svestan da će Bog uslišiti molitve sto posto. Ja sam se molio računajući da će Bog pomoći, ali ne toliko, u toj meri, kao što je to Bog tad učinio. Ona je imala dva brata, krupniji momci, i tako je sedela na ugaonu garnituru, mi smo naišli u najveće kad je ona bolesna od duhova. Jer, su se bavili raznim vraćarama, razne mađije i stanje se još više pogoršalo. A to je osoba, kol'ko godine je mogla da ima, osamnaest godine, ja rek'o, 'ajde da se molim nad njenom glavom, da stavim Bibliju, da ona siđe dole, na patos da klekne i tako. I oni su je držali, ja sam stavio ruke na njenoj glavi, pomolio sam se, i onako u plaču, u suzama, molio sam se: Bože, ti si stvorio ovo stvorenje, ti kao Tvorac i delo ruku tvojih ovo dete, treba da joj pomogneš, da je isceliš, i tako. I osećao sam kako ona se trese k'o struja, ovako uuuuu, pa opet uuuuu, kao da me struja ovako nešto drma. Posle molitve ona je bila potpuno slobodna devojčica. I kad smo završili molitvu, ona mi kaže:

sedi ti, čiko, ovde pored mene. Ja sam seo pored nju, i ona stavila glavu ovde na rame i kaže: dajte mi hleba da jedem. Sedam dana nije jela hleba, sedam dana nije pila vodu. Onda smo svi plakali. Ja kad to iskustvo pričam, ja kažem: šta sam, bre, ja grešno biće da Bog mene čuje, da Bog mene sluša. To su dokazi da Bog veliki je spreman da uvek bude u nevolji čoveku.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Molitvom. Sedam dana je bila molitva. Zamislite osobu koja mesec dana nije jela ni trunke hleba, ni vode. Četvoro je drže, ta žena samo ovako uradi i svi čet'ri ih baca. Oči, komplet sve crvene, krvave. Ona je bila opsednuta duhovima. Ona je udata u Zemunu, muž njen i porodica su čisti muslimani. Pozvali su neke hodže iz Skoplja, uzeli su im šesto evra, šta su im radili, nemam pojma, još gore. Pozvali su neke dervise iz Kumanova, što stavljaju igle, odavde, odande. Oni su im uzeli osamsto evra, ništa. Pozvali su iz Arabije dvojicu, došli ljudi, uzeli im hiljadu evra. Skinuli je golu, šta su sve uradili, nemam pojma. Žena kao u horor filmovima, sve ogrebana, isečena, samo zenica se videla u očima, sve ostalo crveno. I kad je doš'o jedan propovednik iz Engleske, Stiv se zove, tu smo imali Biblijsku školu, onda su tu osobu ukrali, pošto je ona odavde, iz Sat mahale, njeni roditelji su je ukrali i doveli u crkvu. Dovedi su je do vrata crkve. Kad je videla vrata od crkve i krst, ona je počela svi da gura, nema šanse da je uvedu u crkvu, ni za živu glavu. Onda su je čet'ri pet uhvatili za noge i ruke i doveli je gore gde je bogoslužjenje. I onda su molili za nju, nije moglo. I onda svake noći, od sedam do deset, jedanaes' uveče, bila je molitva za nju, starešine su se molile. Posle sedmog dana, ona je bila isceljena. I dan-danas, evo....”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Da. Imala sam jedan slučaj. Mi smo, ovako, pre pet godina, šes', mi smo počeli da molimo oko osam sata, devet, deset, dvanaest naveče. I onda smo počeli da opkolimo grad, da opkolimo mahalalu, i tako smo otišli, i počeli smo da pričamo te noći da Isus treba da dolazi i da je veoma blizu. I jedna cura je otišla kući posle, otišla da spava. I ona je videla kako će biti Hristov dolazak, i ona je počela da ispriča nama događaj, šta je ona videla. I mi smo počele da molimo i ta cura je od jedan put počela da pada dole i da se trese. Jer, ipak, bila je zarobljena takvim stvarima. I onda ja sam to jednostavno videla i znala sam da je to. I onda smo mi počeli da molimo, uhvatili smo se lan-

čano, i počeli da molimo za nju. Da jednostavno duh straha koji se nalazi u nju jednostavno da izađe van. Onda sam ja nju uhvatila za ruke i počela da molim, da pominjem krv Hristovu, i onda sam čula glas koji dolazi i kaže: 'Pa, ti imaš pravo da ponoviš krv Hristovu samo dva-tri puta i više ne'. I onda sam ja rekla: 'A, Sotono, pa to je tvoja slaba tačka'. I rekla sam svima: 'Ponovimo krv Hristovu' i počeli smo u krvi Hristovoj da izađe, da ona može biti oslobođena. I ona je bila jednostavno oslobođena od toga, zato što u krvi Hristovoj ima moć, ima sila, koja može osloboditi. I krv Hristova je ona koja donosi život, jer nema ništa osim krvi Hristove. Jer, Sotona se najviše plaši krvi Hristove. Onda, svi smo bili ono kao pijani Duhom, bili smo jako ispunjeni sa Duhom, nismo mogli da stojimo na nogama, jer smo bili ispunjeni sa Duhom svetim tog trenutka."

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Dok smo se molili za jednu ženu, tridesetak godina je imala, bila je opsednuta duhom ogovaranja. Bavila se prizivanjem duhova, zadnjih meseci nije mogla da spava, haos je po kući bio. Molili smo se za nju i u jednom momentu ona je samo pala kao sveća. Kad sam klek'o dole i rek'o: 'Zapovedam, u ime Isusa Hrista i krv Hristovu, budi slobodna', ti duševadi, ti prevaramanti duše, to bukvalno nije bio njen glas, čuo sam: 'Ostavi me, ostavi me, beži od mene, ostavi me', bukvalno izopačen glas. Ja sam i dalje nastavio da zapovedam i molim i u momentu ona je krenula da povraća. To je toliko zelenog, katastrofa, prvi put sam u životu video. Počela je da se uvija, a ja sam počeo još više da molim i zapovedam. U tom momentu, samo je taj duh, onako, vuuuuf i razbije prozor, koji je duplo staklo. Ona kad je ustala, bukvalno se digla u preobraženje. Njena faca nije bila tužna, skupljena, videlo se osveženje u njenoj duši. Što je mene jako ohrabrilo i dalo mi više motiva i elana da nastavim dalje. Ali, apelujem da ne može svako to da radi. Čak i starešine, ako su u jednom momentu opušteno, može da se desi zlo, što ne znači da su oni duhovno slabi."

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Zaposednutost zlim duhovima i demonima nije nepoznata romskom verničkom iskustvu, ali su o tome obično slušali kazivanja svojih starešina, osnaženih božanskom prisutnošću da se molitvama nad obuzetima izbore sa dejstvom tzv. nečastivih sila. Za vaspostavljanje

ugrožene duhovne vertikale Jehovini svedoci i adventisti posebno upućuju na vraćanje istinama Biblije.

2.4.6. Verovanje u proročanstva

Želeli smo da saznamo kakvu važnost Romi vernici pridaju drevnim proročanstvima u današnje vreme, najpre onim koja se dotiču ponovnog Hristovog dolaska.

„Normalno, to bez daljnjeg. Sve što je Isus i Bog u Starom zavetu rekao."

D. M., 34, baptista, Niš

„Da, u biblijska proročanstva. Sigurno da svaki Jehovin svedok veruje u biblijska proročanstva, to su proročanstva koja dolaze od Boga. I ako ja ne verujem u njih, onda nema svrhe da sam Jehovin svedok."

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„... Isto verujem da će se ispuniti proročanstvo, da će doći Armagedon, da će Bog uništiti zle, da će pravedni ljudi ostati, da će zauvek živeti u raju na Zemlji, hiljadu godina će vladati Hrist, pa će posle toga ponovo Sotona biti pušten za kratko vreme. Hiljadu godiće će biti svezan kao u tamnicu i mi ćemo se usavršavati tih hiljadu godina. Nakon toga će biti završna kušnja, biće još narod, oni koji se tad rode i posle te kušnje živeće se zauvek u rajskoj zemlji. I kad malo bolje razmislim, to je najbolje rešenje."

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Kako da ne. Ja sam ti rekao u startu, to me najviše interesovalo da i dalje istražujem Bibliju. Verujem samo u biblijska proročanstva, samo Biblija stoji iza nas, nema nikakvih naknadnih tumačenja. Za nas je autoritet Biblija."

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Kako da ne, kako da ne. Pa, imamo mi Elenu Vajt. Evo je, knjiga Elene Vajt, ona je prorok. Bog je radio kroz nju, i prikazao velike stvari u Bibliji. Kad bi se Biblija pisala sve, ja ne znam koliko bi ona bila velika. E, ovo je sada tumačenje Biblije, znaš, ono što se nije moglo u Bibliji, svaki stih u Bibliji, detaljno. Ono što je ona imala viziju sa Bogom, ona je pisala."

S. A., 50, adventista, Niš

„Kako da ne, verujem u biblijska proročanstva. Jedno od tih je da će u poslednje vreme doći do izlivanja Svetog duha na svoju decu."

A. S., 29, adventista, Niš

„U proročanstva, jeste, da. Ja u to sve verujem, verujem i imam nadu, poverenje u to što piše u Bibliji, u poruci, u ove knjige sve, ja imam i od Elen Vajt knjigu ‘Čežnja vekova’, čitam i tako.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Da, da. Kod nas ima Elen Vajt, njene knjige jako su lepe, jako su interesantne kad čitamo. Malo sam pročitala ove knjige, al’ došle mi od ove sestre ćerke... Nisam pročitala ove knjige što mi je Igor poklonio na krštenje.”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Da, proroštvo da. Znae kako to ide? Na primer, ja imam dar davanja i podučavanja. Taj dar sam otkrila da imam. Neko ima dar utehe, neko ima dar učitelja. E, neko ima dar proroštva, ne mora da znači svi, ne mogu svi da prorokuju. Kako kome Duh hoće, tako razdeli. I oni kada prorokuju, to je obično ohrabrenje, to je reč Gospodnja. Ne čitaju, slušaju Gospoda i govore reč. Obično bude neka reč iz Biblije, već ono šta Gospod želi. Ili Gospod pokaže neku viziju za narod. Kada dolazi u crkvi proroštvo, obično za sam narod to je ohrabrenje. Proroštvo je za izgradnju cele crkve, a dar jezika je za izgradnju same osobe.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Da. Bio sam mali, ne znam ko je došao u crkvu, oni su prorokovali za mog oca, a onda i za mene. Ne sećam se tačno tih detalja. Za mene je bilo prorokovanje i kad sam bio u Beogradu, prorokovano mi je da se sklonim iz sveta i da se zadržim sa strane. Znaš, bilo mi je čudno, žena je došla i počela da priča: ‘Nikola, ti imaš dobro srce, ja znam da ti od rođenja radiš za mene...’. Ja, znaš, bilo mi je čudno, otkud žena zna za mene, čak i moje ime zna. ‘Ja znam da te neke stvari u društvu mogu odvesti u svetu, ja znam da ti razmišljaš često o tome i uvek kad odeš da spavaš, uvek se pomoliš zbog toga.’ I ja, znaš, onako zbunjeno: ‘Odakle ova žena zna moje misli?’. A to je kroz njih govorio Bog.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Ja imam duh proroštva. Jednom smo, to je bilo pre čet’ri, pet godine, počela sam da molim i došle neke reči: ‘Ona će da bude oslobođena’. To je ono kad sam rekla onoj curi što je imala u desnoj strani, tad sam

to videla. Ali, kad sam to čula, imala sam strah, jel’ ovo meni neko govori. I onda sam pričala sa bratom Bojanom i onda je on rekao da je to dar proroštva. Ali je rekao: ‘Kada čuješ nešto drugo, onda to sve napiši u svesci, pa onda ćemo videti šta je to’. Tako smo išli dalje, dalje, a onda je Bog počeo da govori kroz mene. Dosta stvari i sve to Bog je govorio kroz mene i ja sam videla da je to stvarno dar proroštva. Jel’ kada Bog govori prema meni lično, ja ne znam neke stvari, ali kada Bog govori, primer, nekoj osobi, ja jednostavno neću da priđem, jednostavno mislim da to zadržim u sebi. Onda dolazi jedno napadivanje, počne nešto da deluje u stomaku, kao bol, jednostavno da to mora da izađe vani. I dok ne izađe vani to iz mog usta, onda tada jednostavno mogu dobiti slobodu, kada već izađe, kao jedan mir. Kada dolazi ta reč, ja to zadržim možda pola sat, sat, neću, neću, borim se sa tim, dolazi jedna borba. Jer, Bog kad hoće nešto, onda to mora da izađe, da se to pokaže. I tek tad se osećam slobodno.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

I dok novoateisti (Haris 2008; Dokins 2007) otvoreno odbacuju hrišćanstvo i propituju ulogu Biblije kao savršenog vodiča ka moralnosti, predani vernici ne problematizuju mesijanska proročanstva starozavetnih proroka i ne spore njihova apokaliptična predskazanja. Darom proroštva Bog objavljuje volju svom narodu, poziva na pokajanje i obećava večni život, bude li mu odan i drži li se zadanih zakona. Iščekujući drugi Gospodnji dolazak i predstojeće hiljadugodišnje carstvo adventisti u formiranju svoje doktrine, recimo, koriste i mistična otkrovenja o budućnosti sveta Elen Vajt, zasnovana na milenijalističkim pogledima Viljema Milera.

Romi baptisti, adventisti i Jehovini svedoci verovanje u proročanstva jasno povezuju sa odanošću osnovnom protestantskom principu da je Sveto pismo jedini izvor vere i uzor u sprovođenju religijskog života. Romi pentekostalci spuštaju se iznova na doživljajnu ravan i radije svedoče o viđenim primerima proročkog dara iz lokalnog organizovanja ili o svojim iskustvima u prenošenju Hristovih poruka.

3. KULTURNI FAKTORI*

“Jednom stvori Bog na leđima Svetog Petra ćemane. Ne znajući da ima ćemane na leđima, Sveti Petar uđe u jednu kafanu u koju je bilo mnogo veselih ljudi, koji kada videše Svetog Petra sa ćemanetom na leđima povikaše: ‘Sviraj, Sviraj!’ Od njihove galame i vike Sveti Petar se uplaši i počeo da beži. Na vratima mu pade ćemane s leđa, on ga uze i otide pravo Bogu, pa ga upita: Šta je ovo, Bože? Pa to sam ti stavio ćemane, da sviraš ljudima kada su veseli, da se zabave, da se ne bi potukli – odgovori mu Bog. Pa, kada je tako, onda neka bude više svirača – reče Sveti Petar. Pa ko će da svira? – upita Bog. Neka budu Romi svirači – odgovori Sveti Petar. Neka zabavljaju ljude da se u piću i veselju ne pokrve. Neka bude tako – odgovori Bog. Pa tako i ostade.”

(Legenda o tome kako je nastala muzika kod Roma)

Neverovatno zvuči konstatacija da još od dana negdašnje zajedničke Jugoslavije nedostaju seriozne etnomuzikološke studije o romskoj muzici.⁴³ Polazne postavke i vredna zapažanja o romskom melosu u srpskim krajevima početkom dvadesetog veka ostavio nam je Tihomir Đorđević (1910).⁴⁴ Akademik Rade Uhlik (1937), pasionirani sakupljač tekstova romskih pesama, za života je izdao nekoliko pesmarica. Tatomir Vukanović (1983) u svojoj glasovitoj studiji izveštavao je i o vrstama i tipovima muzičke kulture kod Roma. Andrijana Gojković (1989) sačinila je trostepenu skalu romskog

* Prethodno objavljeno u: Todorović 2012c i 2018b.

⁴³ Hvale vredna su nastojanja mladog doktoranda Univerziteta Illinois u Čikagu, Alekse Markovića, vranjskog porekla, koji već nekoliko godina, pod mentorstvom dr Marka Lihtija, istražuje različite aspekte života romske populacije sa juga Srbije, posebno veštinu trubaštva.

⁴⁴ Uz izrazito negativne ocene kako „u muziku Srbije ništa nisu uneli niti su što novo stvorili” (str. 14), da su „i u sviranju i u pevanju samo majstori koji idu za potrebom i ukusom publike” (str. 15), te da je „dekarakterišu i ciganiziraju” (str. 17), Đorđević ipak zaključuje da u njihovoj autentičnoj narodnoj poeziji, zatvorenoj u okvire romske porodice, „ima nečega njihovog specijalnog, ciganskog” (str. 19).

muziciranja (tradicionalna, profesionalna i zabavljačko-estradna muzika), a Vesna Acković (1999) čini kompleksniji pristup romskom vokalnom interpretiranju, sabirajući i klasifikujući stotinak izvornih stihovnih ostvarenja svojih sunarodnika.

Uz zanatstvo, smisao i osećaj za bavljenje muzikom vekovni je ugaonik romskog statusnog identifikovanja i egzistencijalnog opstanka širom ekumene. Izopšteni iz svih emancipatorskih pokreta, ostavljano im je da se usavišavaju u onome što najbolje znaju – veštini sviranja instrumenata, pevanju i igri. Bili su nezamenljiv sastojak vašarske i karnevalske dekoracije, nezaobilazna cirkuska atrakcija, akrobate i dreseri medveda i drugih životinja, dvorske lude, neizostavna inspiracija uglednih evropskih kompozitora (List, Bize, Brams, Dvoržak, Verdi, Rahmanjinov).

Muzička kultura prenosila se s kolena na koleno i postajala prepoznatljivim znakom romskog etnosa. Tradicionalnim udaračkim, duvačkim i gudačkim instrumentima – bubnjevima, tarabukama, dairama, zurlama, trubama, violinama – opevavano je prokletstvo lutalaštva, turobna svakodnevnica u mahalama, nesrećne ljubavi, ali i neizmerna ženska lepota, vatreni zanos i neobuzdani temperament.

Nomadaska i apatridska sudbina formirala je specifičnu životnu filozofiju – „biti, a ne imati”, paradigmatiski sublimiranu u glasovima doajena muzičkih podijuma (Šaban Bajramović, Esma Redžepova, Usnija Redžepova, Ljiljana Petrović). Treperavi zvuci prirodnih sluhista – solista i orkestara – krepili su duše na opšte-narodnim veseljima: ispod vašarskih šatri, u zadimljenim kafanama, krčmama, birtijama i gostionicama, po svadbarskim salama, na dočecima i ispraćajima na železničkim i autobuskim stanicama, na krštenjima i proslavama rođendana. Urođena virtuoznost, bez nota, ali izražajno i strastveno, promene dinamike i tempa i glasovna iznenađenja u trenutnom emotivnom doživljaju pevane pesme, grejali su srca posetilaca blještavih pozornica svetskih metropola.

Carolija melodije prikrivala je setu, tugu i gorčinu povređenog i skrajnutog naroda, prigušenu bol ljudi željnih većinskog prihvatanja i priznavanja. Povrh svega, umetanje nacionalnih folklornih motiva u repertoare duvačkih i žičanih, napose i električnih romskih bendova,

olako je proglašavano siromašenjem izvornog domaćeg melosa i razvodnjavalo paletu shvatanja i tumačenja romske muzike:

„... romska muzika (je) autentična muzička ekspresija spiritualne orijentacije pravih, ‘istinskih Roma’ i da je obeležena zajedničkim iskustvom nomadskog života; romska muzika je ekspresivni muzički stil, jezik koji neko može da govori bez obzira da li je Rom/kinja ili ne; romska muzika je kognitivna konstrukcija zapadnog uma – mi čujemo neku muziku kao romsku zato što zaista želimo da postoji takvo nešto; romska muzika je pametna marketinška doskočica koju su prigrlili muzički producenti i izvođači; romska muzika je značajan deo obnavljanja sentimenta zajedništva romskog naroda širom sveta, kulturna ekspresija političkih i nacionalističkih poriva u cilju stvaranja grupnog identiteta, koja funkcioniše na način sličan konstruktivne češke ili ruske muzike u XIX veku; romska muzika je emocija, koju virtuosno muziciranje i improvizacija izazivaju kod publike (I+V=E) (Malvinni 2004, citirano prema: Banić Grubišić 2010, 95–6).”

Zacementirana svest o Romima kao večitim „pozajmljivačima” iz drugih kultura ispušta iz vida Rome kao autonomne stvaraoce, nadasve etnomuzikološku činjenicu da je

„... muzički identitet društveni i kulturni čin, svaka je muzika nosilac određenog sistema vrednosti, ujedno etičkog i estetičkog (Ober 2007, 12).”

Previđao se njihov *iskonski interkulturalizam*, odnosno trajno umeće da radosno inkorporiraju zvuke i tonove teritorija kojima su prolazili i povratno ih ponude kao prirodne sastojke sopstvenog identitarnog nasleđa.

3.1. Uloga pesme, muzike i igre u bogosluženju

3.1.1. Muzička pratnja delova bogoslužnja

Pokušali smo da razlučimo značaj muzičke potpore bogoslužnjima kod baptista, adventista i Jehovinih svedoka.

„Ja duhovne pesme mogu da slušam i bez muzike, ali ovo je neka priprema da mogu bolje da doživim slavljenje Boga.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Kod Jehovinih svedoka to ide bez muzičke pratnje, osim na pauzi, kada se pevaju Kraljevske pesme. Druga pratnja ne postoji.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Naša pesma ima svedeni oblik, tu nije akcenat na uvećanju ili smanjenju verskog doživljaja.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„To je deo obožavanja. Znači, od davnina postoji biblijski primeri koji ljudi-proroci su sastavljali pesme o Bogu, i na taj način su jednostavno hteli da kažu Bogu koliko ga vole, koliko ga cene, i da mu zahvale za ono što je Bog njima učinio. Danas, kada mi pevamo te pesme Kraljevstva, onda mi na taj način jednostavno obožavamo Boga i onda, bar meni, ja se tako osećam mnogo puta, daje neki duševni mir. Ta pesma je umirujuća, tiha i baš utiče fino na čoveka, na njegove emocije.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Mislim da muzika u bogosluženju ima svoje mesto, ali ništa posebno značajno. To je tradicionalna protestantska muzika, to su himne koje se koriste prilikom bogoslužnja.”

A. S., 29, adventista, Niš

„To vodi crkvu, daje tonalitet, usaglašava glasove, to je jedna ravnoteža. Zašto? Jer, gore na nebu je mnogo, mnogo veća muzika nego ovde. Anđeli božji koji sviraju i pevaju, hor nebeski, to je bleđa slika ovde na zemlji. Ovde je samo to preneto. Božji hram gore na nebu, to je veliko, a to je minijaturno ovde na zemlji. Mi predstavljamo sliku onoga što je gore.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„E, sad, kad je u pitanju vera u Boga, kad se tu sad javlja da možemo slaviti Boga kroz pesmu i kroz muziku, to je neka radost. Bili su oduševljeni mnogi braća i sestre Srbi, koji su došli i slušali naše pesme. Oni nisu razumeli reči, ali su slušali melodiju, bili su oduševljeni, a mi smo im, naravno, prevodili šta znače reči. Tu se većinom govori o Isusu Hristu, o njegovom dolasku, o molitvi, o blagoslovima i tako dalje.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Mi imamo kasetofon, nemamo živu muziku. Muzika je, ovaj, ono, šlag na tortu, ispunjenje. Kad imamo muziku, ovaj, onda oseća se radost na našim licima. To je važan element bogoslužnja. Bez pesme nikako ne bi moglo, a i bez muzike je teško, nismo navikli. (...) Muzika je da završi to, da popuni te praznine koje fale i da bogoslužjenje bude kako treba. Ne nešto posebno da uzbuđuje.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

Služba u sve četiri zajednice započinje pevanjem i sviranjem. Cilj je uvodnih taktova i duhovnih refrena da vernike blagoslove u prisustvu i mobiliju na aktivno učestvovanje. Nadalje, međutim, u Dvoranama kraljevstva i adventističkim crkvama, gde Srbi sa pripadnicima nacionalnih manjina pomešano slave Isusa, vlada kamerna atmosfera: sve je podređeno tumačenjima Svetog pisma, mesečnih publikacija i dnevnih zapovesti o ispravnom životu u Hristu. Muzika ima sekundarni značaj, određeno joj je mesto u pauzama između bogoslužbenih celina i reprodukuje sa kasetofona ili CD-a; veće i bolje organizovane zajednice adventista imaju klavir ili orgulje (sl. 66, 67 i 68).⁴⁵

Slika 66. Muzička podrška u Hrišćanskoj baptističkoj crkvi u Nišu (decembar 2007)

⁴⁵ Već je u tzv. romskim adventističkim crkvama, zaključujemo iz dobijenih odgovora iz Vranja i Bojnika, radosniji hrišćanski doživljaj uz klavijature, na šta reaguju i neromi u poseti. Atmosfera je veselija i otvorenija i među baptistima, koji imaju samostalni orkestar sa muškim i ženskim vokalima.

Slika 67. Muzička podrška u romskoj adventističkoj crkvi u Dragovcu (Bojnik) (februar 2009)

Slika 68. Muzička podrška u romskoj adventističkoj crkvi u Vinarcu (Leskovac) (februar 2009)

Nasuprot podređenom položaju u bogoslužbenom ritualu među baptistima, adventistima i Svedocima, izvođenje muzike „uživo” i smenjivanje sporih i brzih ritmova među Romima pentekostalne vere postaje nezamenljiv element specifičnog religijskog doživljaja.⁴⁶

⁴⁶ Konsultovati detaljnu studiju o romskoj muzici u mađarskim pentekostalnim crkvama: Rose Lange 2003.

„Taj deo najviše volim, tad najviše obožavam. Druk-čije, na primer, sam propoved, tad Bog govori svoju reč. A muzički deo ja govorim ono što mi je potrebno, slavim ga, i on govori kroz pesme.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Mnogo znači. Lele, to mi je u duši, to mi je u srcu! Ima pesme koje toliko me dodiruju da plačem, da plačem. Al' to od prisutnost Duha svetoga! Jel' onda same, same reči u usta ulazu, same reči, jer ti ne govoriš, Duh sveti govori. Kad počneš da zahvaljivaš, uz pesmu, a Duh sveti otvara usta tvoja, on prikaže to.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„U crkvu? Pa, bubrezi igraju i srce od radost, jer to nije svetsko, to sve ide duhovno. Bogoslužjenje bez muzike može, al' nije to to.”

K. R., 54, pentekostalac, Leskovac

„Jeste. Pa, to doživiš toplina ona, ono prisustvo, to je jedna divna stvar. To je stvarno lepo da budeš u dom Gospoda. Ono tačno to, što kažu, od noge, ona toplina, i duhovne pesme, ono je stvarno milina. To su pesme sa duhovni sadržaj, muzika je isto kao da uopšte nije ova muzika, razumeš, te pesme što se sviraju u crkvi nema ni nalik na ove obične. Pesme se pevaju, ima i romske i srpske pesme. Ali, romske su stvarno malo drugačije, drugačiji je osećaj. To što sam sad ja Romkinja, drugačije je, imaš osećaj na te pesme.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Pa, kako ne. Ja tako i obožavam, uz muziku. Mogu i bez muzike, ali nije to to. Jer ti kroz muziku, kroz pevanje, ti se otvaraš ono. Otvara se Bogu skroz ono što imaš potrebe, ti pričaš Njemu. Kroz to ti slaviš i Boga.”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

„Dobro, jeste, kad ne bi bilo muzike, ne bilo toliko emocija. Ljudi unose duh i dušu, ali i emociju unose tokom slavljenja i obožavanja.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

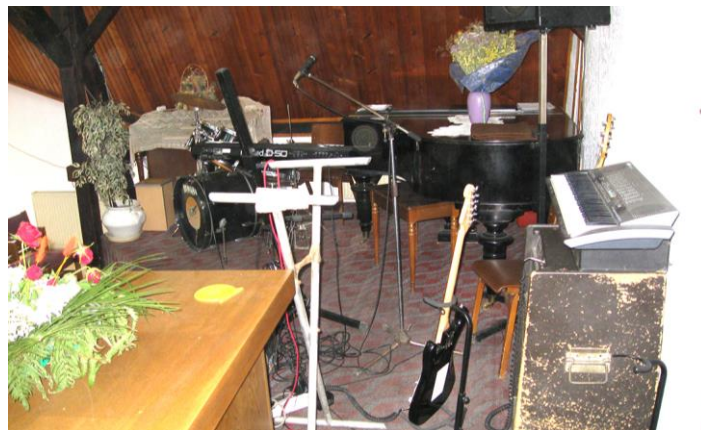
„Znači, mnogo nešto znači. Pogotovu kad je od Boga muzika, svi slavimo, svi se veselimo, dižemo ruke gore, braća kaže: ‘Tražite Boga, sad u ovom trenutku zaista Bog vam treba’, mi molimo se. Ima dosta ljudi, ja ne znam....”

N. S., 57, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Brojni slabo pismeni Romi pentekostalci loši su po- znavaoi Biblije, pa su muzički delovi bogoslužjenja je- dinstvena prilika da:

1. poslušaju božja uputstva u stihovima,
2. uz instrumentalnu podršku, potraže odgovore na nedoumice proistekle u suočavanju sa krizama i
3. glasno izgovore molbe za svakovrsne potrebe.

Duhovnu hranu posreduju mnogočlani orkestri: „vi- sokoampernu” muziku (električne gitare, bubnjevi, kla- vijature) (sl. 69 i 70) izvode gromoglasno i u brzim rit- movima, umnožavajući efekat moćnim pojačalima i raz- glasima, uz bučno saučestvovanje svih prisutnih.⁴⁷

Slika 69. Muzička podrška u pentekostalnoj crkvi u Leskovcu (februar 2009)

Slika 70. Muzička podrška u romskoj pentekostalnoj crkvi u Leskovcu (oktobar 2008)

⁴⁷ Svojevrsni hit među pentekostalcima u leskovačkoj „Crkvi pod šatrom” jeste kantautorski poduhvat vernika Trajčeta Kadrića pod naslovom „Apoteka”. Pesma duhovnog sadržaja sročena je u znak zahvalnosti Isusu Hristu za uslišene molbe za ozdravljenje nakon preživljenog moždanog udara.

3.1.2. Pevanje pesama uz muzičku pratnju

Pored muzičke pratnje, pitali smo i za ulogu vokalnog izvođenja stihova sa biblijskim sadržajem tokom trajanja bogoslužjenja.

„Meni ne, ne nešto posebno... Odgovaraju mi pesme, pevamo uz glas i to mi odgovara. To je normalna stvar, ništa to posebno ne pojačava doživljaj.”

P. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„I te pesme, mi ih pevamo čisto da ustanemo, da se razmrdamo, da se razgibamo. Ta pesma, napravi se pauza između dva sastanka; ako je sastanak trajao sat vremena, ti sediš sat vremena i slušaš, da se malo razgibaš ide pesma koja je, naravno, opet iz biblijskog stiha.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ne. Mislim, ne verujem, mada... Prvenstveni razlog zašto sam ja ili neki Jehovin svedok privučen organizaciji Jehovinih svedoka je ljubav prema Bogu. Ta muzika može samo da doprinese, recimo, tome, ali ne može da bude primarni motiv ili glavni motiv.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Ne, ne. To ne može da privuče, jer oni kad idu na sastanak, prvi put kad smo išli, mi nismo obratili pažnju ni na jezik ni na pesmu, već jednostavno kako oni gledaju na ovo, i kako ja gledam na ovo. Jedino to može da me privuče, istina se traži. Ako si zainteresovan za istinu, onda ćeš da upoznaš istinu, ako ne, onda muzika ne može da te privuče, nema veze to.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Može Rome da privuče. Znači šta, ja planiram, ali uz božju pomoć, ne sama, da napravimo *koncert duhovne romske muzike* (podvukao D.T.). Jer smo mi primetili na evangelizaciji, prvo smo imali duhovnu muziku, a onda smo imali propoved, i onda su oni bili na duhovnoj muzici revniji, nego kad je bila propoved. Znači, njih vuče muzika. Oni vole da se druže, a i privlači ih muzika. Kod njih može samo muzika da ih privuče.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Ne. Temelji su Sveto pismo, Isus Hrist, njegova ljubav, otkrivanje Isusa Hrista, njegova žrtva na Golgoti koja se desila, znači, istorija čovečanstva kroz istoriju Starog i Novog Zaveta. A muzika je samo dopunjavanje, ulepšavanje, da se čovek jača u veri, da tu ostane, jer Bog želi da se slavi i da se hvali.”

M. Ć., 48, adventista, Vranje

„Jeste, ima. Al' nije samo pesma, nije... Oni vole, naši Romi, pesme, igre, ovako da igraju, da pevaju, da se ve-sele, to oni vole. A ovde nije veselje, to su božje pesme.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

Izvan jevandeoskog protestantizma, Bog se slavi na jednostavan način. Pesme su tiše i mirnijeg tonusa; usaglašeni, manje-više jednolični glasovi podređuju se uspostavljanju duhovnog mira i svedenom obožavanju višeg autoriteta (sl. 71, 72, 73 i 74).

Slika 71. Pevanje duhovnih pesama kod baptista u Nišu (decembar 2007)

Slika 72. Pevanje duhovnih pesama kod adventista u Nišu (decembar 2008)

Slika 73. Pevanje duhovnih pesama kod Jehovinih svedoka u Leskovcu (februar 2009)

Slika 74. Pevanje duhovnih pesama na Gospodnjoj večeri Jehovinih svedoka u Nišu (mart 2010)

Romi adventisti, međutim, dobro uočavaju značaj muzike u životu svog naroda i priliku koju im pruža afirmacija duhovne muzike u evangelizacijskim naporima. Znana sposobnost romskog muzičkog sinkretizma sada se primenjuje u crkvenom polju za veličanje Boga:

1. vešto se apsorbuju i kombinuju postojeće izražajne figure i prilagođava jezički izričaj;

2. ispočetka se urođenim sluhizmom ponavljaju pre-slušani sadržaji sa inostranih CD-a;

3. nadareni i školovani pojedinci kasnije u notni zapis sriču melodijska iznenađenja i pretaču ih u instrumentalne interpretacije bliske vlastitom nasleđu.

Da li i pentekostalno verništvo tiho slavi Boga pesmom?

„U osnovi su hrišćanske pesme. Ali, muzika se prilagođava ovom podneblju. Romi će koristiti ritmove svoje. Dešava se tu neki ritmovi kada vernici pevaju u Izraelu ili u Indiji, dosta su tu pesme koje su prevedene sa engleskog, tekstovi i melodije. Ali, ima puno pesama koje su naši Romi prilagodili za ove ljude. To je iz našeg života.

Cilj muzike je da se prisutnost Gospodnja oseti, da se sam Bog kontaktira. Ta muzika je u kontekstu toga, nije to muzika da bi se neki doživljaj napravio da bi neki nevernik, koji tu dođe, ostao zbog muzike. Ta muzika je tu zbog Boga. I svako ko tu dođe, oseća, opet kažem, tu prisutnost Gospodnju. Napolju, na ulici, neće je osetiti. Ali, kad se slavi Gospod Bog, kad se propoveda Njegov reč, kad je molitva, sigurno će je osetiti, sigurno.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Recimo, došli su neki, eto, neverni ljudi, ali su muzičari. Čuli su, recimo, pošto niko od nas Roma ne svira violinu, ja sam prvi. Čuli su da ja kao dobro sviram violinu, te neke durske tonove i onda su došli da čuju mene kako sviram. I baš zbog te muzike, oni su upoznali Boga i ostali u crkvi.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Da. Moj suprug se najpre zbog toga i obratio. Toliko mu se sviđala muzika, da je tražio da mu to kopiraju Šerif i Bojan. Nije znao ni da peva, čitao je, čitao je i to ga je njega jako ispunjavalo. To je, ja mogu da kažem ovako, da je to, ipak, jedan plan Gospodnji. Gospod zna kako i na koji način može da nas privuče i pozove sebi.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Da, znam. Jedan baš koji se obratio i priš'o, kaže: 'Brate, tako je divno ovde, kako se peva, stvarno gledam, mnogo je dobro, muzika znaš kako...', mnogo mu se sviđa. Kroz muziku, kroz pevanje, dan iz dan, dan iz dan, obratio se. Pre nije bio posebno zainteresovan za veru, dođe kad su neke proslave, kao da nije u crkvi.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, ja sam se tako obratio! Kad sam otiš'o po ćerku unutra, video sam kako je lepo unutra. Kako lepo pevaju, kako doživljavaju Boga! Ja sam se tad obratio.”

Š. A., 45, pentekostalac, Vranje

O muzici kao „začinu” religioznog doživljaja najbolje svedoči radosno uznošenje energičnih zvukova u romskim pentekostalnim zajednicama:

1. tekstovi govore o Duhu Svetom,
2. prati ih uzbudljivi ritam električnih gitara i bubnjeva,
3. strasni i zanosni glasovi žena i muškaraca, starih i mladih, kao da se slivaju u jedan, praćeni taktovima i tonovima na neuhvatljivoj granici između folka, diska i izvornog melosa (sl. 75, 76, 77 i 78).

Slika 75. Pevanje duhovnih pesama kod pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Slika 76. Pevanje duhovnih pesama kod pentekostalaca u Leskovcu (oktobar 2008)

Slika 77. Pevanje duhovnih pesama kod pentekostalaca u Nišu (mart 2009)

Slika 78. Prostorije iz kojih se emituje program radija „Emanuel” (u Protestantskoj evandeoskoj crkvi „Zajednica Roma” u Leskovcu) (februar 2009)

Prenosimo sadržaj jedne romske duhovne pesme, uz prevod na srpski jezik (Kurtić 2008, 356):

„O Devel pe čave bičalđa / Bog je svog sina poslao
 Man oti čik ikalđa / Mene je iz blata vadio
 Pe rateja ov man tovđa / Svojom krvlju mene je oprao
 Melalo me te na ovav / Prljav da ne budem

Refren:

Našti e Isuse te bistrav / Ne mogu Isusa da zaboravim
Nako e Isuse te mekav / Ne mogu Isusa da pustim
Paripe inema, ov lelja / Teškoće sam imao, on ih je uzeo
Mo vilo tovdā pe rateja / Moje srce oprao je svojom krvlju

Paripe ked man ine / Poteškoće kad sam imao
Ov alo, pe lafeja ov man utešida / On je došao, svojom
rečju on me je utešio
Namborme kedinjum / Bolestan kad sam
Leko na ine / Leka nije bilo
Pe rateja ov man iscelinda / Svojom krvlju on me je iscelio.”

Prepoznatljivi zvuci iz mahale, melanž nadaleko čuvenih višednevnih porodičnih veselja i kolektivnog derta o Đurđevdanu i Vasilici, nikog ne ostavljaju ravnodušnim. Svako će ući da oslušne i pogleda, a neko pristupiti još jednom, pa još jednom. I zaboraviće prvotni razlog posete kad Sveti duh siđe na njega i obdari ga svojim plodovima.⁴⁸

Šta o porukama upućenim Bogu kroz pesmu misle crkvene vođe?

„Što se tiče, recimo, u našoj crkvi, to nije slučaj da to bude onaj presudni momenat, da pesma privuče nekog. Jedino je to božja istina, teološka doktrina, biblijska doktrina, kako propoveda Hrišćanska adventistička crkva... Ali, muzika ne može da zadrži vernika u crkvi, već mora doktrina te crkve da ga privuče. Sveto pismo kaže: ‘Upoznaćete Istinu i Istina će vas izbaviti’.”

A. Č., adventista, Vranje

„Adventistička crkva kao crkva pokušava da ih ne odvoji toliko od njihovog mentaliteta. Ako mi imamo muziku kakvu imamo, sa tim nekim rečima koje nama pričaju, veselu, onda mi stvaramo istu takvu hrišćansku muziku sa rečima koje upućujemo Bogu, ali ne isključujemo upotrebu tzv. romskih instrumenata, trube, harmonike. To je zanimljivo, to njih privlači...”

A. R., adventista, Kosančić (Bojnik)

⁴⁸ Romi pentekostalci iz Gornje čaršije u Vranju – Evandeoska crkva „Emanuel” – oformili su bend „Ava Devla” i snimili početkom 2000. godine disk sa duhovnim pesmama na srpskom i romskom jeziku, koji je naišao na simpatije među jevandelistima širom Srbije, posebno među romskim vernicima. U Leskovcu od 2005. godine, u prostorijama „Crkve pod šatrom”, emituje „Radio Emanuel” duhovnu muziku na romskom jeziku i prenosi uživo propovedi sa biblijskim sadržajem. Duhovni centar „Svetlo” takođe ima svoj radio „Šalom Romalen”.

„Za mene prvenstveni značaj nema muzika ili neka zabava. Ja nisam u pozorištu, ja sam u crkvi, ja želim ljude da približim do Boga, kroz reč božju. U tom delu i muzika treba da se prilagodi, zatim treba i molitva da bude prisutna, da ljudi pitaju ako nešto nije jasno. Šta vredi biti na službi, a ništa ne razumeti? Otići prazan, a doći još prazniji.”

Č. R., baptista, Niš

„Imam primer kad je došla jedna pravoslavna vernica kod nas. Ono naše pevanje, tapšanje, sve to, ona kaže: ‘Ne razumem ovo. Ja se ne slažem sa ovim, ali ako vi tako radite, onda je to nešto drugo...’ Znači, ona više voli onu atmosferu koja vlada u pravoslavnoj crkvi, zatvoreniju malo. Romima odgovara muzika, ona je deo našeg života. Romi vole dobru muziku i vole da se opuštaju uz muziku...”

Mislim da svaka zajednica treba da na svoj način oblikuje svoju službu. Verujem da je romska populacija drugačija od neromske populacije. Treba da budemo slobodni, Biblija govori da treba da budemo slobodni u slavljenju Boga. Ja nikom ne zatvaram ruke ili zabranjujem igru, ako on misli da treba da igra, da izvodi neke korake, ja nisam protiv toga. Ja nikad ne bi napisao neki zakon šta treba da radimo, dal’ treba da sedimo dok pevamo il’ treba da ustanemo. Ako neko oseća da treba da sedi, neka sedi. Mi imamo primer čoveka koji nikad nije ustajao, ali je pevao, drugi ljudi su uvek tapšali, treći su samo ustajali, ali nisu tapšali.”

B. K., baptista, Bela Palanka

„Program kod Jehovinih svedoka, održavanje sastanaka, isti su u celom svetlu, tako da tu ništa nije prilagođeno Romima da bi ih privukla muzika, pevanje... Isti je program i svi znaju koja će pesma biti. Kod nas je takva situacija, znam, Romima je urođena muzika, ali kod nas se melodije koje se pevaju tretira kao klasična muzika, tako da to nije nešto što bi njih dodirnilo na prvi pogled. Čak, na prvi pogled bi im bilo čudno. To je snimljena muzika, nije živa muzika, nema orkestra, kao što je prisutno kod ostalih religija.”

D. V., Jehovini svedok, Leskovac

„Jeste, ima i toga, i to dosta. Pogledajte, u hrišćanstvu vi nemate note, nemate posebnu muziku, ali imate tekst hrišćanski. A svaki narod, svaka nacija, uzima svoju melodiju i na osnovu tog teksta pravi te pesme. Tako i mi ovde. Većina pesama koje ovde imamo, ja sam komponovao kao muzičar. Mi uzimamo

hrišćanski tekst, ali melodiju uzimamo iz izvornog romskog života. Kada se to spoji, onda ljudi toliko toga dožive kroz pevanje pesama, i to jako emotivno dožive. I Gospoda, i kroz reč i kroz pesme. Igra je slabo zastupljena, mada može i da se igra pred Gospodom, ali ne u ovim svetskim oblicima. Kao što je David igrao pred Gospodom, tako i mi možemo da slavimo. Naša muzika je slična onim latino-američkim Crncima i ona je tako temperamenta. Tako da u Srbiji ne postoji zajednica koja ne voli da dođe kod nas i ne zove nas da idemo tamo da gostujemo, sa muzikom, sa horom, da tamo dožive Boga na jedan specifičan način. Evo, na primer, u Zajednici 'Svetlo', Srbi većinom uzimaju melodije sa Zapada. To su američke, engleske kompozicije. To skoro svi tako koriste, većina: kopiraju melodiju, a tekst uzimaju, ili prevode ili njihov tekst. Ali, kod nas Roma je nešto specifično. I svaki vernik Srbin voli našu muziku, zato što je to muzika iz našeg života. Ali, ta muzika se razlikuje od svetske romske muzike, da ne bude novokomponovana. Baš da bude narodna, koja ima u sebi umetnosti, koja duže traje."

Š. B., pentekostalac, Leskovac

„Mi imamo naše slavljenje u crkvu, što se puno razlikuje od muzike iz sveta. Ali, ipak, na našim bogoslužjenjima, na našim muzikama i pesmama, ljudi su našli neke stvari o sebi u toj pesmi, u toj muzici... Ponekad taj doživljaj koji se dešava u zajednici i u slavljenju Boga, ponekad se to ne može opisati, za takvo uživanje nema reči. Kada je jedna osoba doživi Boga u svom životu kroz slavljenje, ona se potpuno otvara za njega. I u tom slavljenju, osoba doživi mir u svom život. Može da se svet ruši oko nje i zgrada može da pada, ali ona oseća mir u sebi, zato što je otvorena Bogu. Ona peva Bogu, ona slavi Boga. Do ranijih godina slavila je možda alkohol, nemir, a danas ta osoba koja uživa u ovom slavljenju, u ovim pesmama i rečima, ona je došla da slavi Boga. Sasvim je to drugačije u muzici, nego što je u svetlu... Spolja sve to izgleda mnogo bučnije i emotivnije, ali se to sve svodi u tome da se slavi Bog. A Bog na svakog drugačije deluje. I božja reč kaže: 'Jedan je Duh, ali različiti su darovi koji postoje'."

B. R., pentekostalac, Leskovac

Slazu se da božja/duhovna muzika nije poput svetovne, da se u crkvu ne dolazi kao na svadbeno veselje, već da bi se ličnost uzvisila poznanjem Božjeg zakona.

Svedoci su najstroži: istovetna pesmarica sa 225 hvalospeva Jehovi ispeva se u 236 različitih zemalja sveta gde ih ima, pristojno, uredno i dostojanstveno, sa ciljem da se vernik uvede u esenciju, a to je božja reč koja se sluša na propovedi. Adventisti i baptisti potvrđuju da ako doktrina ne privuče vernog, neće ga ni pesma zadržati. Ali se pitaju – posebno buduće uzdanice iz redova romskog naroda na teološkom usavršavanju – treba li sputavati narode ili im dopustiti da budu slobodni u doživljaju vere?

Najviše razumevanja za činjenicu da je muzika važna karika romskog življenja pokazuju pentekostalci: ne odbijaju po svaku cenu, makar u početku, zainteresovane sunarodnike od usvojenog mentaliteta, štaviše, *prilagođavaju mu se*. Profesionalni muzičari, kršteni u Hristu, izabrane jevanđeoske tekstove nadahnjuju melodijama iz izvornog života. Tako identifikacijom sa poznatim umetničkim formama, dinamikom i tempom dovode ljude, najpre preko slavljenja, do spoznaje Boga.

3.2. Nesputanost ispoljavanja vere

Pitali smo Rome izvan jevanđeoskog kruga kako gledaju na prenaplašena osećanja u iskazivanju delovanja Duha svetoga u srcima vernika.

„Ja sebe smatram petnaestogodišnjim hrišćaninom. Mene sigurno povuče i muzika, i slavljenje Boga, i sve ovo. Al' da me povuče da ne znam šta radim, ja više ne bi bio... da li bi Duh sveti kontrolisao mene da ne padam u trans? Pa, ja to mogu da izazovem i alkoholom! Kad kažem krštenje, onda mislim da je Hrist u meni, Duhom svetim svojim, 'oće li Duh sveti, koji ja propovedam, da urliče, da pljeska rukama, da sve to radi? Jel' to liči na Hrista? Ja nikad nisam tu potrebu osetio."

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Tu bi se izgubio smisao onoga što se govori, kad bi se previše izražavala osećanja. Ako bi mi više davali aplauz, onda bi mi više davali čast tom govorniku, njemu bi pridavali čast, a čast treba da pridajemo Jehovi. To moramo da razgraničimo. Nakon svakog predavanja, a predavač ima predavanje od pola sata, e, na kraju aplaudiramo, da bi ga nagradili za njegov trud. Ali, previše aplaudiranja ne bi imalo smisla, odvuklo

bi pažnju od onoga što se govori. Ti emotivni momenti odvlače od suštine vere.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Tasković (Niš)

„Ne, nas naši sastanci ohrabruju. Dobili smo nešto što smo čuli na sastanku i gde možemo da to nama koristi kroz život. To je naš cilj, cilj našeg sastanka. Može da se desi da neko zaplače, to ne može da se kontroliše, niti da se zabrani, ali nije to najvažnije.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Misliš, kako deluje to na vernike? Ne, ne, ne... Suština našeg slušanja, suština onog koji iznosi predavanje je da prenese pouku, da u nekoj situaciji znaš kako da se ponašaš, da znaš kako da postupiš, da iskoristiš to svoje znanje. To je suština predavanja, svakog predavanja....”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Verujući da kroz njega Bog govori, jer mi imamo pesmu, molitvu, pa propoved, gde se kaže: ‘Oče nebeski, progovori kroz tvog slugu, a nama otvori um da shvatimo poruku koju nam šalješ’. Preko propovednika ili preko onog koji iznosi Tvoju reč, Oče Blagi. E, sad neko ushićenje, da se bacam u trans, to ne. Ja slušam dok on govori, u svom srcu i svom umu, shvatam ono što priča i donosim za sebe savetodavno....”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Da se tresemo, da padamo u trans? Ne, to ne. Jednostavno, mi kad sklopimo oči, ne razmišljamo šta se dešava napolje, mi se usredsređujemo kao da smo pred prestolom Božjim.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Za vreme propovedi je potpuna tišina, mir, to je deo naše škole, našeg druženja. Da možemo da razumemo. Ima neki citati u Bibliji, simbolički, koje mi ne možemo da razumemo. Zato je tu propovednik, koji je završio Teološki fakultet, koji je obrazovan i koji zna o tome i on je tu, u crkvi, da nam kaže suštinu Biblije, da nam objasni tu rečenicu. Zato mi treba da budemo potpuno tihi, složni, da slušamo to. I nije samo da slušamo, pa da zaboravimo, nego to što slušamo, da može Duh sveti da deluje u našim srcima, u našem životu, da nas on motiviše da možemo i mi preneti to naše znanje drugim ljudima. Jer, mi ne idemo sebe radi, ja znam svoj život. Ali, ja učim i dan-danas, borim se da bi i drugima pokazao put. Ja verujem da će Isus doći i ja verujem da ću biti odgovoran ako

svom prijatelju ne kažem da će Isus doći i šta treba učiniti da bi i on bio spašen.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

Bog je Bog reda i mira, tvrde adventisti, baptisti i Jehovini svedoci. Aplauzi i povici usmereni ka govornicima za pultom značili bi da se njima pridaje čast, a ne onome koji kroz njih govori. Reč je da se u pažnji sasluša, a sastanci prilika da se verni ohrabre i ojačaju u borbi sa rutinom života.

A kako reaguju pentekostalci? Da li, po njima, preplavljenost verskim uzbuđenjem odvlači od suštine vere ili doprinosi svojevrsnom duhovnom pročišćenju?

„U toku? Pa, da, al’ ne baš, ne dešava se da se više za vreme propovedi. To se radi kad je slavljenje. Ili, na primer, kad se završi propoved i molitva, možeš da moliš, dok si u crkvi. Ili, na primer, kad je propoved, meni se desilo da me pogodi neka reč i ja tad plačem, ne vičem, nego u sebi....”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Poštuju reč božju i žive po njoj, mnogi. Sve je normalno. Kako koga Bog dotače, on se tako otvara Bogu. A kad traje propoved, pažljiviji su. Onda se sedi i sluša, nešto se beleži. Ja pišem beleške.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

”To veoma pažljivo slušam. Jer, kroz taj propoved, Bog uvek ima neku pouku za mene. Kad on onako priča propoved, ja odma’ znam da je to direktno za mene, odma’ primetim. Zbog toga slušam neke stvari, da bi’ mogao da izvučem neku pouku koju bi’ mogao da koristim u svom životu i za svoje stavove.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Znate kako, ja lično ne vidim ni starešinu, ni pastora, ni vođu, nego vidim čoveka koga je Bog postavio. Kad bi gledao, možda mi se Ivica ne sviđa, kao čovek možda mi se ne sviđa. I kad treba da propoveda, da da mudru reč, ja treba da izađem napolje ili da stavim čepiće u uši da ga ne čujem. Ali, hvala Bogu, da Bog može da nam otvori oči da ne gledamo tako, nego da gledamo duhovnim očima. Možda on i ne želi da nešto kaže na taj način, ali Duh sveti ga je podstakao da tako kaže, da baš meni znači, da mene ohrabri, da mene podigne. Jednostavno, ja lično, ne znam kako drugi razmišljaju i rade, ali ja tako gledam. I moja supruga je već naučila da tako radi, da ne gleda ko je napred, ko i kako propoveda. Nego nas interesuje šta će

Gospod kroz njega da kaže, jer ga je Bog postavio. Ako ga je Bog postavio, ja nisam sudija, On je sudija.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Duhovnu hranu iz ustiju propovednikovih spremni su da saslušaju i pentekostalci. Srca može dotaknuti starešina obdaren silom božanskom i dobrom i mudrom reči probuditi ono duhovno oko među vernom pastvom.

Slika 79. Individualni doživljaj slavljenja Boga kod pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Slika 80. Individualni doživljaj slavljenja Boga kod pentekostalaca u Leskovcu (februar 2009)

Ali, *slavljenje* i *obožavanje* jesu delovi bogoslužjenja kojima se Romi istinski prepuštaju. Pljeskanjem rukama i njišućim telima iznose zahvale Bogu, a glasnim uzvicima „Aleluja” i „Amen” potvrđuju svedočanstva i molitve zahvale drugih vernika. Sklopljenih očiju krste ruke na grudima ili ih podižu i pružaju prema propovednicima sa mikrofonom u rukama. Neretko i zaplaču (sl. 79, 80 i 81).

Slika 81. Individualni doživljaj slavljenja Boga kod pentekostalaca u Bošnjacu (Leskovac) (februar 2009)

3.3. Prsnost u ličnom kontaktu

O neposrednosti, srdačnosti i spontanosti protestantskih verskih zajednica u prvom kontaktu sa novopridošlima pisano je već u domaćoj sociološkoj literaturi (Ђорђевић 1987; Todorović 2002; Kuburić 2010). Interesovali smo se među verujućim Romima za sećanja na prijateljski doček i pozdrav u bogoslužbenom domu iz vremena početaka upoznavanja sa novom verskom zajednicom, kao i za današnja gledanja na hrišćansku ljubav među braćom i sestrama, ispoljenu u raspitivanju o zdravlju, poslovima i porodičnim odnosima.

„Da, još prvi put kad sam došla, to je za mene bilo iznenađujuće. Pozdravi se neko s tobom, pa ti nađe mesto gde ćeš da sedneš, jer je gužva. To nekad i ja radim, ali ne mogu uvek, priđem odmah zbog pesama i dece uz podijum, ali mi je drago da dočekam nekog, pogo-

tovu ako je prvi put tu, da mu poželim da mu bude prijatno i ugodno da sedi, da razume. Možda je čovek došao samo da se odmori, možda je došao nešto da nauči, daj bože da je to. Možda je došao samo da nas testira, da vidi da li smo blesavi. Ili da nas slika, da nas gleda. Kao što se ljudi primaju u kući. Polazim da je crkva kuća, razumete?... A ovo mi je bilo jednostavno. Uđeš, sedneš, dobiješ Sveto pismo, pomoliš se, razume se, na srpskom jeziku.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Puno, jer kad se ja pozdravim sa nekim ili se neko pozdravi sa mnom, to je prvenstveno jedno veliko poštovanje. I onda, ja sam svestan da je toj osobi stalo do mene. Ako me pozdravi i kaže: ‘Kako si, brate?’, to mi već puno, puno znači. Ja se ne pozdravljam ritualno, ja cenim tu osobu i želim da zna da je imam u vidu i da mi je stalo do te osobe. A da ja prođem i da se ne javim, to ne bi bilo lepo ponašanje, to ne bi bilo u hrišćanskom duhu.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Mnogo, mnogo. Mislim, to je zaista puno, puno... Kad mi ulazimo, bar ja kad ulazim u Dvoranu, i kad vidim nasmevano lice, ispružena ruka, onda drugačije se čovek oseća. Oseća se dobrodošlim, neka toplina, atmosfera neka vlada, jednostavno te privlači. Vidiš da niko ti ne misli zlo, niko ti ne misli loše. Normalno je da mi ljudi tragamo za tako nešto, mi smo željni za tako nešto. Ne samo kod Roma, to je jedna osnovna ljudska potreba. Recite mi vi čoveka kome neće biti drago da ga taj kod koga ode dočeka ljubazno, srdačno, nasmevano, ili da ga taj dočeka namršten i da izbegava susret.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Kako da ne, kako da ne! Razmeniš tvoja iskustva, eto tako, mislim, iskustva sa sestrom, bratom, kako si šta si. Ili, jednostavno, čuo si da je on bio bolestan ili da je ona bila bolesna, jao, pa što me nisi zvao da pomognem, pa šta treba. To sve znači čoveku, mislim, onaj kome se nudiš i tako nešto. Jao, pa ovaj brata mene stvarno ceni. I onda, drugačije misliš o njemu.”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Pa, jeste, da se čovek oseća ugodno u domu, pogotovu ko prvi put dolazi. Kad znaš da ti neko želi dobrodošlicu, uvek treba da budeš nasmejan, taj koji dočekuje. Za ljude koji nisu vernici, prvi pet minuta je veoma bitno. Obično sami oni kažu, ako ostane duže od

pet minuta u crkvi, postoji šansa da on sutradan bude vernik. Veoma je bitan taj prvi kontakt sa ljudima.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Da, kako ne. Taj pristup nije baš toliko u obavezi, ali sam susret, ne mora to da znači u crkvi. Evo, sad izlazim na ulicu, srećem se sa jednim od članova, pozdravljamo se, kao kad bi se ti i ja rukovali, evo ovako: ‘Gospod s tobom, brate’, što znači ‘O, Devel, tu a’ na romskom jeziku. Taj prilaz, doček, tih što ih mi nazivamo dežurni je jako dobar. Sam ulazak u crkvu, ti osećaš neko... Kada te jedna osoba dočeka jako lepo, sa osmehom ili sa finom namerom, da ti kaže: ‘Gospod s tobom, brate’ ili da te namrgođeno gleda, to nije isto.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Pa, da. Svakom čoveku koji služi Gospodu, treba dati takav dar, koji će uvek sa osmehom na licu dočekuje te ljude. Kad bi’ sad, na primer, ja uš’o u crkvu, da stojim ja, da ljudi ulaze, a da ja im okrenem leđa, kako bi to bilo? Šta bi mislili ljudi o našoj zajednici? A ovako, sa osmehom na licu, izvol’te, sedite, onako sa ljubavlju....”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Apsolutno se slažem. I drago mi je. Recimo, brat Srba je jako dobar u tome. Stajati na vratima u takvim godinama i iskreno kad kaže: ‘Brate, Bog te blagoslovio!’ i ‘Sestro, dobrodošla si, možeš ovde da sedneš’. Oseti se ta bliskost i ljubav koja nas povezuje. Ili kad odlazimo: ‘Baš mi je drago što sam te video!’.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Resocijalizacija novoobraćenika uključuje preoblikovanje i usklađivanje identiteta sa onim što ostali sledbenici smatraju primerenim. Novi sistem verovanja podržan je velikim brojem aktivnosti kroz interakciju sa ostalim članovima (Holden 2002, 58; nav. prema: Pitulac and Năstută 2007, 83).

Posebna pažnja u protestantskim zajednicama poklanja se doživljaju prvog, neposrednog susreta pojedinca sa ljudima sa kojima će provesti zajedničko vreme na bogoslužnju.⁴⁹ U sveopštoj otuđenosti savreme-

⁴⁹ Priznajem da mi je na početku druženja sa protestantima – konkretno prilikom posete Skupštini Jehovinih svedoka u Vranju – bilo čudno zašto svaki pristigli član prilazi uglu u kojem sedim i pita me, sa osmehom na licu, kako sam, a da do tada nismo znali jedno za drugo.

nog sveta, male verske zajednica zaista svojim članovima predstavljaju oaze prijateljstva, utočišta među voljenima, nove porodice koje štite od napuštenosti, straha, nevolje i bolesti. Svi međusobno srdačno komuniciraju, pogledima i osmesima, pre, tokom i nakon bogoslužjenja. Ne samo određeni dežurni član, već i ostali vernici, rukovaće se sa svakim ko kroči u crkvenu zgradu, podariti mu zagrljaj i radosno uskliknuti, izgovarajući ime (sl. 82, 83 i 84).

Slika 82. Dežurni dočekuju braću i sestre u Hristu pred početak bogoslužjenja (Jehovini svedoci u Leskovcu) (februar 2009)

Slika 83. Dežurni dočekuju braću i sestre u Hristu pred početak bogoslužjenja (adventisti u Dragovcu /Bojnik/) (februar 2009)

Slika 84. Starešina dočekuje braću i sestre u Hristu pred početak bogoslužjenja (pentekostalci u Leskovcu) (februar 2009)

Za roditelje poseban značaj ima mogućnost da na službu povedu sopstvenu decu, pa i onu najmlađu. Ipak, takva situacija nosi sa sobom i pojedina ograničenja, skopčana sa održavanjem pažnje u ograničenom fizičkom prostoru.

„Pa, ne znam... Mi grešimo što nemamo neku posebnu prostoriju za decu ili neko ko će biti s decom. Ja, recimo, polazim od sebe, s detetom od godinu ili dve ne bih dolazila u crkvu. U smislu da dete ima drugu koncentraciju. Mogu da ga ostavim kod supruga, pa ja da dođem da na trenutak da se pomolim. S decom je, pogotovu s bebom, teško, teško je da se dođe. Jedino ako žena ima preveliku želju ili muku, pa da dođe s detetom. Opet, smatram da deci nije mesto dok su mala.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Bebice, bebice... Da vam kažem, Biblija kaže: ‘Učite decu od malena’, što znači ako dete ide od malena, on se uči i kad odraste da bude božji čovek. Evo, nisu moji ovde, ja pitam mog unuka: ‘Gde je Jehova?’ On pokazuje gore. Eto, pomalo ih učimo da znaju.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Video sam malog Lazara od detinjstva, kako je počeo da hoda. Onda počeo da komentariše, sad ima i govor broj dva. To utiče na njih, iako beba ne zna, ne sluša, ali, u stvari, kroz iskustva čitana u časopisima, iako se ta beba nije rodila, majka koja je čitala naglas,

njoj je to poznato. Nas je Bog tako stvorio da imamo sposobnost da to razumemo.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Kako da ne. Ta deca sutra otići će u svet, radiće loše stvari, napiće se, drogiraće se; ovako, već imaju pred-sliku kakav je, pa će ga odvojiti. Jel’ ti se sviđa tamo u svetu ponašanje, na ulici, u diskoteke, ludi provodi preko noći ili kod kuće, učiti školu, biti dobar đak, dobiti kvalitetniji pos’o, ljubazniji biti, da te neko voli i poštuje. To je savet deci da kad budu u poznim godinama ne kažu: gledaj šta smo uradili sa našim životom. Da ne bi to bilo, uči dete od malene kakav ćeš u starosti biti.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„To piše u Svetom pismu: ‘Pustite decu da dolaze k meni’. Mada ja, moje lično mišljenje, uvek bi voleo da postoji neka posebna prostorija za decu, ali ja nisam u mogućnost da imam ovde prostoriju, prvo nemamo mesta i tako, da deca budu odvojena. U većim crkvama to postoji, odeljenje gde su deca, oni poseban program imaju, to je jako bitno. Ali, ovde deca se pri-kavavaju, oni sarađuju sa nama i tako to.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Ja vodim svoje dete. Ono je blagoslovljeno. Svi ga znaju, na primer, sin zna Šerifa, njegovog sina Mio-draga, on stalno viče da ga uzmu. Kad uđem u crkvu, odma’ digne ruke i počne kao da peva. Oseća se drukčije. Kad idemo kod prijatelji, on to ne radi, bez obzira što ima godinu dana. Kad uđemo u crkvu, sasvim drugačije. Dešavalo se pre neko vreme, za vreme slavljenja, i on posmatra sve ljude kako dignu ruke. Ide i Marta. Otkad se rodila, ja je vodim u crkvu. Nama je to i cilj, da porastu u crkvi. Nama je drago da dođu u crkvu do kraja života. I kad bude porasla da doživu, kao što smo i mi doživeli, da nađe osobu koja će da voli Boga. Isto i za našeg sina.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Kako da ne. Jel’ su deca budućnost ove crkve. Ja radim sa decom i učim decu Bogu. Učimo ih da idu u školu, da se ponašaju dobro, da uče, da budu redovni. Od malena, i deca to praktikuju. Puno puta deca više slušaju nas, nego svoje roditelje. Recimo, nije dobro da se krade, nije dobro da psuješ, treba da budeš poslušan učitelju i učiteljici, roditeljima i oni to praktikuju u svom životu.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Ima žena koje nemaju gde da ostavljaju decu i onda moraju da dođu. A ima majke koje baš hoće da dovedu decu, da ih privrže za ovo. Znače, hoće majke da budu privržene njihova deca, da budu uz Hrista od malih nogu. To utiče na njih, imamo dosta dece koja, hvala Bogu, uče i znaju dosta.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„To možda nije toliko važno za one ljude koji su napred. Ali, za one ljude koji nemaju, majke koje nemaju gde da ostave decu, to je mnogo bitno i mnogo važno. E, kad bi bio taj vrtić, kad majke krenu na bogoslužjenje, te sestre bi uzele tu decu da ih čuvaju, da bi roditelji mogli svoju dušu da predaju Bogu.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Radu sa najmlađim uzrastom sve zajednice poklanjaju posebnu pažnju.⁵⁰ Prilika je to da im se od malih nogu usadi ispravno ponašanje u svetu i ukaže na izazove sa kojima će se suočiti u svom odrastanju. Deci je ostavljena slobodna volja da izaberu život prema hrišćanskim načelima i činom krštenja suštinski potvrde pripadnost zajednici ili se nikada ne krste. Ipak, računa se da će zajednički sistem vrednosti, zasnovan na božjim zapovestima, presuditi u vaganju *pro et contra* argumenata da se pristupi Bogu.

Posmatrane zajednice u jugoistočnoj Srbiji mahom oskudevaju u slobodnom prostoru za organizovanje verskog života. Skučeni uslovi najčešće podrazumevaju da majke sa bebama i malom decom u naručju prisustvuju propovedima, molitvama i slavljenjima. Sa jedne strane, one ne mogu da se u potpunosti prepuste učestvovanju u religijskim ritualima, a sa druge neartikulisani plač odojčadi i vrziranje nestašnih i nestrpljivih devojčica i dečaka ometaju druge u revnosnom ispunjavanju postavljenih obaveza.⁵¹

⁵⁰ Baptisti iz Niša, recimo, godinama već imaju dečiju grupu u Šainovcu, ne insistirajući toliko na radu među starijima. U neformalnom časkanju po završenom intervjuu, Dragan Đorđević, niški Rom baptista bez formalnog teološkog, ali sa podužim praktičnim evangelizatorskim iskustvom, izneo mi je svoje mišljenje da baptisti u Srbiji radije izbiraju rad sa malom decom, dok adventisti više insistiraju na adolescentskom uzrastu.

⁵¹ Hrišćanska adventistička crkva i Jehovini svedoci u Nišu, recimo, imaju posebne prostorije za pouke veroučitelja deci i njihovu zabavu u vreme trajanja bogoslužjenja, ukoliko roditelji nisu u prilici da ih ostave same kući.

4. POLITIČKI FAKTORI*

Činjenica da mnogi hrišćani-laici danas aktivno učestvuju u političkom životu, otvara pitanje odnosa protestantskih vernika i njihovog vođstva prema pravu na političko delovanje, odnosno učestvovanju u rešavanju nagomilanih svetovnih problema. Tema dobija na značaju i uzmicanjem sekularizacije teorije pred snažnim buđenjem religije i religioznog na razmeđu milenijuma, te *revitalizacija javne uloge* tradicionalnih crkava u balkanskim društvima, odnosno njihovo otvoreno participiranje u kreiranju državne politike i javno-mnjenjskog mišljenja. Konačno, smeju li hrišćani na „treći način” stimulatивно i progresivno da podstiču priključivanje odnedavno demokratskih zajednica Zapadnog Balkana sa nacionalnih putanja i stranputica na evropske autostrade? Ili treba da ostanu unutar granica prvotnog poziva: ocrkovljenje naroda, upućivanje na bogotragalaštvo i produhovljenje međusobnih odnosa u svakodnevici?

Ima zagovornika ideje da ulogu medijatora između hrišćanske tradicije i savremenog društva treba na delatnoj ravni prepustiti novim *demohrišćanskim strankama*, koje bi u postojećoj političkoj areni propagirale koncept hrišćansko-demokratske i hrišćansko-socijalne politike (Knežević 2009), a na teorijskoj ravni većem uplivu *političke teologije*, koja bi se bavila analizom „političkih implikacija hrišćanstva u savremenom društvenom kontekstu” (Knežević 2010, 69). Drugi, pak, autori ocenjuju ovakva nastojanja anahronim i bliže im je političko delovanje crkava preko civilnog društva (Биговић 2010).

Rome iz verničkog kruga baptista, Svedoka i adventista pitali smo kako bi reagovali kada bi saznali da se neki ugledni predstavnik crkve aktivno bavi politikom.

„Samo ako je u skladu sa božjom reči. Mnogo može hrišćanin da doprinese u politici, i u javnom životu, i u mesnoj zajednici, jednoj toleranciji među ljudima, da utiče na ljude za dobri međuljudski odnosi. Ako to dođe u politici gore, samo ako je po božjim merilima, dobro je...”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Ne mogu da opišem kako bi’ se osećala. Uf, sasvim dobro bi se osećala! Kad bi neki naš, odavde iz crkve, na primer, evo, pastor ili sestra Žaklina, kad bi došli u neku vladu, znači, nije bitno ko iz naše zajednice, verujem da bi to bila jedna velika promena, znači, i jedna velika korist, ne samo nama Romima, nego svima ovde u Beloj Palanci. To bi bio jedan božji blagoslov za sve ljude u Beloj Palanci.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Mislim da ne bi trebalo. On zna za Boga i mislim da treba da sledi Boga, ne bi trebalo da ga meša sa nekim drugim stvarima. Može politiku da upotrebi, recimo, ‘Bibliji u politici’, a već da se bavi politikom, ne. Politika je jedno, a crkva je drugo.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ne. Mi smo neutralni što se tiče toga, poštujemo sve ljude, i političare isto tako, ali kada su u pitanju glasanja i to, mi nikako ne učestvujemo u tome. Jer mi očekujemo Božje Kraljevstvo, to ljudima prenosimo ljudima od kuće do kuće, da će samo Božje Kraljevstvo doneti taj mir na zemlji, Bog nije dao čoveku da vlada ovom zemljom... Čak ni intervju više ne dajemo, ne ulazimo u to, ne glasamo za predsednike, ništa od toga.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Mi se ne mešamo u to. Ako pogledamo Bibliju kao neko ogledalo, tamo se kaže da Biblija i politika nemaju ništa zajedničko. U stvari, Bog će da uništi politiku.

Da li izlazite na izbore?

Ja lično ne. Svaki Jehovin svedok je izabrao svog vladara koji će da ga vodi. I onda, bilo bi sasvim licemerno da se, recimo, sad ja znam da jedan savršeni vladar me vodi i ja sad se odlučim da nekog ko je nesposobniji, ko mnogo manje brine o meni, ko me mnogo manje voli od onoga ko sve to radi.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Ne, kod nas se o tome ne govori. Ne znam previše o ekumenizmu i ujedinjenju, ali znam da crkva i politika ne može jedno sa drugim da idu, to je u božjoj reči jasno istaknuto. Mislim da moja crkva niti podstiče, niti podržava politiku. Pozovu se ljudi da glasaju, ali se ne kaže za koga treba da glasaju, to je samo obavljanje građanske dužnosti. Nikad to nismo čuli s katedre, samo smo vid’li uzor našeg propovednika, tog Kačavende, koji je tad bio, kad se završilo bogosluženje on je samo rekao da idemo sutra na glasanje.”

A. S., 29, adventista, Niš

* Prethodno objavljeno u: Тодоровић 2014a.

„Koliko znam, u jevrejskom narodu u Bibliji, nijedan jevrejski ili božji sluga nije se bavio politikom, jer politika je van božje volje. Zašto? Zato što politička stvar dolazi do koristoljublja za samom sebi. Gledajući politiku, vidim da svi gledaju za sebe. Politika nikad dobro nije donela čoveku. Politika gleda samo za sebe, politika ti priča, obećava nešto, ali za sebe drži korist. Kao politički neki vođa u crkvu da vodi politiku, onda će na svoju ruku voditi neke stvari, da njemu bude dobro. Ondak, on nije doš'o na bogoslužjenje, nego doš'o na političku nastavu, kako će njemu ugodno da bude. Humanitarna pomoć kad će doći, on će staviti, na primer, ovo za mene, a ovo za tebe, Bobane. A nema to, neće moći, Bog je dao tebi, meni, svima. Politika – niks!”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Ne znam da ti objasnim, ali eto ti, politika je politika, a Bog je Bog. Znači, bolje Bog nego politika.”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Ne. Mi smo vanstranački opredeljeni. Ali, to ne znači da ne trebamo, da nas ne interesuje šta se dešava u svetu ili u društvu, u okruženju gde se nalazimo. Trebaš da znaš ko je predsednik, koja prava on ima, šta on traži, te sve stvari, zato što to može da se tiče mene. Ja sam aktivni član ovog društva, građanin ove zemlje.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

Jehovini svedoci u potpunosti su predani načelima svetopisamske paradigme, jasno dvojeći hrišćansku etiku od prirode svetovne političke zajednice. Svesni nesavršenosti bilo kog društvenog poretka u poređenju sa obećanim carstvom božijim, odriču svakom svom članu pravo na političko delovanje. Sebi stavljaju u zadatak obavezu doslednog upoznavanja ljudi sa „onostranom perspektivom”, sa natpolitičkim i naddržavnim ciljevima i vrednostima u njihovim životima, čija ih blagougodnost čuva od greha i priprema za spasenje.

Ni adventisti ne gaje simpatije prema mogućnosti da neki uglednik iz njihovih redova započne političku karijeru. Ovoga puta ne toliko zbog straha od osude za izdaju najviših moralnih vrednosti, koliko zbog ubeđenosti u duhovni deficit upravljača državom i prevagu vlastitih interesa političkih elita i stranačkih oligarhija.

Kako na postavljeno pitanje odgovaraju pentekostalci?

„Ja mogu da kažem jednu stvar, da bi uvek više voleo da na neko mesto izuzetno uticajno sedi nanovo rođen hrišćanin, vernik koji će se sigurno bojati Boga i koji će upravljati, raditi svoj posao... Na mestima na kojima se odlučuje o sudbini naroda bih više voleo da bude vernik u pravom smislu reči, nego onaj koji to nije. Evo, uzeću primer Josifa. Znae priču o Josifu, bio je i kod Potifa, video je da ga je kroz njega Bog blagoslovio i onda mu je dao da upravlja celim njegovim imanjem. Zašto? Zato što je bio vernik, zato što je Bog bio uz njega i izuzeto je vodio računa o onome što se dešava. I njegovo je imanje napredovalo, i sve je bilo odmereno, kako treba. Istu tu poziciju Josif je imao kad je došao do faraona, sačuvao je maltene ceo svet u tom okruženju. Ali, zato što je bio veran, zato što je bio pošten i zato što je mnogo toga istrpeo zbog svog poštenja. I kada bi sada na takvim mestima bili verni ljudi, ne bi zloupotrebili svoj položaj, radili bi u interesu naroda, moje je mišljenje.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Što ne bi? Ova crkva ne zabranjuje da budeš aktivista. Ali, ipak, kaže, jeste, vi poštujte zakon ovoga sveta. Primera radi, kad su izbori, pošto je tu veliko okupljanje, taj starešina može da kaže, jer ima autoritet: ‘Dajte glas tom i tom’, ali, oni se ne mešaju u to. Oni kažu: ‘Vaša je dužnost, naša je dužnost, građanska je dužnost, da mi izilazimo, a vaša je volja o samoopredeljenju’. Kamo sreće da je jedan veran čovek u parlament! I da zastupa nas. Ne mora da bude Rom, može i Srbin.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Mislim da može, zašto da ne može? Mnogo bi bolje bilo kad bi neki, ne mora samo da budu pentekostalni ljudi, uopšte neke hrišćanske vođe, jer je pentekost hrišćanstvo, verujemo u Oca, Sina i Svetog duha. Kad bi uopšte te hrišćanske vođe vodile zemlju, ipak... Ima tu istine da se svi bore za fotelje, hoće on da stavi ruku u med, a posle da zaliže malo, kako ljudi kažu. Dok ljudi koji služe Bogu znaju da je loše krasti, korupcija, mito, iskorenili bi sve te loše stvari. Mislim da bi zaista bilo dobro kad bi se ljudi bavili politikom, kad bi učestvovali u politici. Ne bi, recimo, nešto kad su predizborne kampanje, onda obećaju da će da naprave maltene Ameriku od Srbije i posle izbora nema ništa. Ljudi koji znaju da neke stvari ne mogu da ispunu, oni će obećati da će uvek da se bore za dobro, neće da daju tu lažnu nadu.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„... Mislim ako je dobar vernik, on će biti dobar i u politici. Radiće realno, neće da vuče na svoju stranu, radiće realno. Može da bude odbornik, na primer, to nije ništa strašno. Može da pomogne konkretnim ljudima... Evo, Obama je prvi Crnac u Americi. A da li znate da je Obama bio pastor Pentekostalne evandeoske crkve u Americi? U petak sam čuo njegovu izjavu na B92 da će, ako mu Bog da snage, da će obustaviti ratove koje vodi Amerika sa svim zemljama.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

„Ja mislim da ne treba da se meša u politiku, ne znam zbog čega, ali mislim da to nije u redu, da se hrišćanin meša u politiku. Da više treba da se bavi verskim životom, nego politikom. Jer, Bog govori: ‘Nemojte imati drugih bogova, osim mene’.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Ne treba vernici da se bave politikom. Ne može politika i duhovno, to nema. Po moje, ne. Nema s dva srca, može da ima jedan srce. Je li služi Boga, je li služi svetu, ne može.”

K. R., 54, pentekostalac, Leskovac

Romi pentekostalci čine iskorak u razumevanju uloge *homo politicus*-a, tačnije pozivaju na oplemenjivanje profesije političar fundamentalnim hrišćanskim vrednostima. Kod njih gotovo da ne postoji upitnost treba li hrišćani da učestvuju u kreiranju domaćeg političkog života, jer bi neangažovanje značilo udaljšavanje od realnosti i makar teorijske mogućnosti za popravak postojećeg stanja. Svesni su da dolazak na upravljačke funkcije sve manje podrazumeva stručne i moralne kompetencije pojedinca, a sve više podobnost, poltronstvo i podaničku odanost stranačkoj hijerarhiji. Političko polje, primećuju oni, belodano je postalo poligon nemoralna, korupcije, malverzacija i kalkulacija interesa, a ljudi delegirani na javne položaje sebični i pohlepni, isključivo željni vlasti, moći i novca. Loša lična iskustva u splavarenju srpskim političkim brzacima dodatno ih osnažuju u ovakvim uverenjima.

Nošeni načelima jevanđeoskog učenja, Romi pentekostalci zato izdižu na površinu bogobojažljivog narodnog poslanika, prožetog idealima ustrojenim na etici hrišćanske tradicije. Hrišćani, moralni oslonci u brizi za opšte dobro društva i interese građana na lokalnom nivou, političko nadahnuće i smernice za rad pronalaze

u Bibliji: integritet, mera, pravda, poštenje, istinoljubivost, dolično držanje. Tako, osećajem lične odgovornosti pred Bogom i pred drugim ljudima, zatiru anomična ponašanja i podstiču sveopšti društveni preporod, pa i sopstvenog naroda.

A kakve pouke pastvi upućuju prvaci iz crkvene hijerarhije?

„Vera može podstaknuti čoveka na obrazovanje, na čitanje knjiga, na uključivanje u pomoć svojoj široj zajednici. Ali, to nije osnovni razlog uzrastanja u Bogu. Adventisti su apolitička zajednica, što se toga tiče. Kao institucija, ne podržavamo političke aktivnosti naših vernika. Naročito danas, kada je politika toliko degradirana i kada ne postoji više korist države. Samo angažovanje na jednoj strani tebe isključuje od mogućnosti da možeš, kao hrišćanin, da prideš drugoj strani, da budeš otvoren za sve ljude. Mi učimo ljude slobodi savesti, da izađu na glasanje, da podrže ono što je ispravno i protive se donošenju loših zakona, da nisu nacionalno orijentisani, da budu lojalni građani. Ali, ja još nisam čuo da je neko postao vernik zbog nekog političkog angažovanja.”

A. M., adventista, Niš

„Ne, ne. Mi kao crkva se uopšte ne mešamo u politiku, niti vernici. To nas uopšte ne interesuje. Mi poštujemo zakon ove države, trudimo se kao građani da budemo primerni građani, da ne pravimo problem nikome, sve što možemo da pomognemo, da pomognemo. U politiku se, kao vernici, ne mešamo. Niti smatramo da treba da se mešamo, niti bi crkva kao crkva trebala da se meša u politiku. Zato što smatram da crkva i politika nemaju nikakve veze. Crkva treba da usmerava ljude na duhovne stvari, na duhovne vrednosti, a politika je nešto sasvim drugo. Smatram teološke razloge najbitnijim razlozima za pristupanja Roma adventizmu.”

A. Č., adventista, Vranje

„Mislim da ne postoji politička dimenzija religioznosti u protestantizmu. Protestanti smatraju da nije hrišćanski pojavljivati se u javnosti i na medijima, a da je još manje hrišćanski ići na neakve dogovore i sastanke sa političarima, koji su oličenje svega lošeg kod nas. Ali, protestantske zajednice prinuđene su da moraju da utiču na stvaranje zakona i kreiranje tih unutarnjih politika i politički život protestantizma tek počinje da se rađa kod nas....”

D. Đ., baptista, Niš

„Gledajte, ne treba ja mnogo da govorim o politici i pravima svih ljudi, ne treba mnogo da govorim o diskriminaciji, iako sam protiv svake vrste diskriminacije. Imamo zakone, imamo političare koji su veoma glasni i jasni, trude se i pokušavaju da naše društvo ustroje prema evropskom društvu i prema evropskim principima i vrednostima. Daj bože da ti evropski principi zavladaju u svakom čoveku, u smislu demokratije i prava koje treba dati na to svoje opredelenje i veru.”

Č. R., baptista, Niš

„Sve što ima imalo primesa političkog angažmana i političke aktivnosti apsolutno se odbija u našoj zajednici. I Romi i Srbi koji su ovde znaju da ko želi da postane Jehovin svedok, a ima veze s politikom, pa neka je to i neka nevladina organizacija, a kamoli stranačka pripadnost, mora sa njom da raskine. Političko nemešanje je istovremeno i naša lična karta...”

V. K., Jehovin svedok, Niš

„Pa, pre svega, kod nas, kod Jehovinih svedoka je takva situacija je da smo strogo neutralni što se tiče političkih zbivanja. Zato što je Isus rekao: ‘Vi niste deo ovog sveta, kao što nisam ni ja’, što podrazumeva političku neutralnost.”

D. V., Jehovin svedok, Leskovac

„Mene su nudili da budem odbornik, predsednik mesne zajednice, ali nisam prihvatio zbog velike obaveze. Ali, jedan vernik u politici ne sme da laže, ne sme da krade, ne sme da prevari. Ja sam bio u mnogim organizacijama, i dan-danas sam u mnogim savetima i mnogim predsedništvima, ali ono što ja tamo kažem, stojim iza toga. Nema laži, nema prevare iza toga i to je ono što ljudi jako cene. I zato me svake godine nude da nešto budem, da prihvatim neku funkciju. Ali, zbog velikih obaveza i gde se ne radi kako treba, nikad ne prihvatam. A tamo gde vidim gde stvarno mogu da pomognem svojim Romima, da će to biti na dobrobit romskom narodu, prihvatam. Mnoge akcije koje se održavaju u mahali, u ‘Društvo Rom’, ja i cela moja crkva učestvujemo. Ali, gde vidimo da se to pošteno, iskreno radi i da je to za dobrobit Roma. Mi imamo predstavnike koji su čak predsednici određenih grupa pri određenim političkim strankama. Ali, to je samo van crkve, ovde nikada reč, niti je neko o tome govorio za propovedaonicom, one služe samo za božju reč. Mi imamo dan-danas velike političare iz crkve, koji su i odbornici, oni su naši članovi. Ali, što se tiče po-

litike, ne ovde. Normalno, sedimo, razgovaramo o svim tim stvarima, ali se ne mešamo u prljave stvari.”

Š. B., pentekostalac, Leskovac

„Ne, odma’ da kažem ne. Naš cilj je da povlači sam Gospod Bog. I molimo i verujemo da ljudi dođu... Naš je cilj, kao što Biblija kaže, da poštujemo zakone i da se pokoravamo zakonima. Čak ne bi voleli i ne bi želeli da ljudi koji su uključeni u propovedanju i u aktivnom radu u crkvi, da budu deo političke službe. Kao odbornici ili bilo šta, u opštini. Ne bi voleli i ne želimo da takvi ljudi budu sa nama. Bog nas je pozvao, Bog nas je odredio za jedno i ne želimo da politiku i crkvu mešamo. Crkva radi svoj pos’o, politika radi svoj pos’o. Ako možemo šta da pomognemo drugima, tu smo da pomognemo, ali ne da sad od toga pravimo... Kad bi mene pozvali, ja ne bi’ pristao da budemo odbornik. Niti ja, niti koji su najbliži sa mnom ne bi voleli da budu uključeni u to. Zato što... Ne bi ulazio u tim stvarima. Mi gledamo u Boga, a oni...

Ako bi vernik hteo da se priključi, mi ne bismo imali ništa protiv toga. Ali, opet učimo i kažemo da vodi računa o svom životu, da bude čist, ispravan, prav, da ono što obeća uradi, da ne ispadne kasnije da on bruka crkvu. Da kažu kako on ide u crkvi, a radi stvari koje ne dolikuje crkvi.”

S. A., pentekostalac, Leskovac

„Ono što ja znam jeste da crkva kao zajednica ovde u Leskovcu, pogotovo u našoj zajednici, evo već pet godina sam punovremeni radnik ove crkve, ja znam da se crkva uopšte ne meša u politiku. Crkva ne utiče puno što se tiče politike na svoje vernike.

Dobro. A može li dobar pentekostalac da bude odbornik u lokalnoj vlasti?

Ja mislim da to nije uopšte loše, da može i da to nije nikakav problem... Čak je dobro biti jedan hrišćanin koji posećuje crkvu, koji je primio Hrista u svom životu, da bude na vlasti. Ja to i molim ponekad. Mi smo dobili čak i proroštvo i molimo za to da vlast ili politika padne u ruke svetih ljudi. Zato što znam da ljudi koji iskreno vole Boga, koji stvarno služe Boga, a da budu na tom mestu, oni će puno pomoći drugima. I to je naša molitva, to je apsolutno dobro, ja verujem da to može da promeni čak i svet.”

B. R., pentekostalac, Leskovac

„A to znači da u današnjem društvu, razvijenom i demokratskom, javnu ulogu ne bi trebalo da vodi crkva, već pojedinci, verujući ili ne... Najzdravije za Evanđeo-

sku crkvu, odnosno protestantsku bilo koje provenijencije, jeste takva situacija gde se ona ističe i bitna je zbog onoga kakvi su njeni ljudi, vernici koji su na raznim pozicijama ili nepozicijama, a ne zbog toga što crkva radi nešto iza kulisa, kao siva eminencija, kao dogovori po kuloarima i tako dalje. Ja u takvo društvo verujem i za takvo društvo se borim. Naš vernik može da bude skoro bilo šta za šta smatra da je nadaren i da ga Bog poziva da to čini: vojno lice, policajac, u sudstvu, u nečem što se zove politika, u zdravstvu. Pod uslovom da poštuje zakon i pravilnik gde radi i da se trudi da bude što bolji, da ne kažem najbolji među njima i da poštuje ono što veruje i za šta se deklariše u crkvi. Kada dođe do sukoba interesa, treba da odluči, ako treba i da se žrtvuje, treba da zna na šta će pristati. Ako je političar, izvin'te, bez mita, bez korupcije, bez muvanjicije i svih ovih naših metoda. Gde god to stupa na snagu, on i dalje samo sebe predstavlja, ali onda sebe predstavlja kao posrnulog, palog, nesigurnog ili kakvog već vernika.”

S. S., pentekostalac, Leskovac

Generalno, verujući Romi iskazuju „dobre vibracije” prema dostojnom ponašanju u skupštinskim klupama i na rukovodećim položajima, kao medijskim servisom najprononsiranijih formi političkog delanja. Izostaje, međutim, operacionalizacija drugih raspoloživih pravaca društveno-odgovornog aktivizma: zalaganje za religijske slobode i jednakost verskih zajednica, borba za ljudska i politička prava Roma, osuda napada i incidenta na svoje i molitvene domove i vernike drugih manjinskih verskih zajednica.

Razlog tome delimično leži u već pominjanoj *socijalnoj nejakosti* istraživanih zajednica vernika. Male, mahom samoreprodukcijom uvećavane, stalno na oprezu usled neretkih izliva antikultnog nezadovoljstva i medijski marginalizovane, upućene su na servisiranje religijskih potreba članstva i neutralnost prema političkim zbivanjima. Starešine zavape za pažnjom u incidentnim slučajevima kad izgrednici kamenicama zaspu crkvena vrata i prozore, ali bez trajnijeg efekta u lokalnoj zajednici.

Pouke prvoodgovornih sa propovedaonica zato usmeravaju verne ka još prilježnijem okretanju biblijskim istinama i udaljavanju od sveta; prednjače u tome adventisti i Jehovini svedoci. Romske pentekostalne vođe

stidljivo, međutim, vagaju ulogu hrišćana koji vole Boga i služe mu u javnom prostoru. Na individualnom planu sagledavaju mogućnost uključivanja svetih ljudi u politiku, odnosno dospevanja na odgovorne položaje u zajednici i uticaja na svetovna dešavanja onda kada napuste zidove crkvenog hrama. Odborničkim mandatom u mesnom ili gradskom parlamentu doprineli bi većem uvažavanju konstantnih muka svojih sunarodnika, ali i obavezivali druge na uvažavanje temeljnih principa božjeg zakona prilikom odmeravanja budućih kolektivnih akcija.

5. HIJERARHIJA I PROŽIMANJE FAKTORA

Teorijsko-empirijska analiza pokazuje da hijerarhija i prožimanje faktora ovako izgledaju:

1. Sa verskim humanitarcima iz protestantskih redova građani Srbije počeli su da se susreću pre dve decenije, dok su zemlju potresali inflatorni i ratni vihor. U osiromašene domove pristizali su uredno spakovani paketi iz dalekih krajeva, sa hranom i odećom i pokojom reči ohrabrenja, pokatkad i bukvalno produžujući egzistenciju pojedincima.

I dok je većinsko stanovništvo, jednako pritisnuto mukom i nemaštinom, zaziralo od prokazanih „sekti”, Romi se nisu libili da zalaze u nova crkvena dvorišta i strpljivo čekaju dodelu paketa. Na kapijama pravoslavnih hramova obično su ih dočekivali prekorni pogledi namenjeni prošnjacima i kvazimuzičarima; ovde su im, uz kartonske kutije, darivani osmesi i poruke razumevanja. Baš zahvaljujući čudnom spletu okolnosti – novim licima koja su se gurala na malom prostoru van predviđenog bogoslužbenog vremena – starešinstvima crkava ukazala se jedinstvena prilika da uz pomoć udele i pokoju božju reč do tada „nevidljivom” narodu.

Zapravo, kao subjekti milosrdne službe, Romi su otvorili sasvim novu perspektivu u misijskom poslanju protestantskih evangelizatora. Hrišćanski nalog za proširenjem verničkog kruga nadvladao je strah od reakcija javnosti, pa su se, među ostalim stvarima, u romskim rukama našle brošure o Isusu Hristu sa označenim terminima nedeljnih okupljanja. Ugledajući se više na komšije i prijatelje, no istinski razumevajući su-

štinu upućene propagande, Romi su učestali sa dola- scima i u vreme podele božićnih i uskršnjih paketa deci, a neki od njih i na časove verske poduke.

Tako je intenzivno zaživeo drugi veliki talas prote- stantskog uticaja u Srbiji. Poneti početnim uspesima propovednici su umnožili svoje pojavljivanje u gradskim mahalama, ali i prigradskim i ruralnim sredinama sa romskim stanovništvom. Organizovani su ubrzani bi- blijski kursevi, praćeni kolektivnim krštenjima. Samim Romima odgovarala je ovakva vrsta pribežništva od te- ških vremena: uz prateću pomoć, mogli su da nespu- tano ispolje sopstvenu religioznost.

Sa stabilizacijom prilika u zemlji čileli su primarni razlozi inostranih centrala za dobrotvornim radom u ugroženim područjima. Davanja je bilo sve manje, a crkveni prvaci su polako mogli da sumiraju prave učinke svog misionarskog rada među novoobraćenima. Oni koji su svoje verništvo podupirali isključivo po- klonima, ubrzo su prestali da posećuju sastanke. Zna- čajan broj i dalje je želeo da prilježno ispunjava stroge naloge vere, najpre one koji su se ticali ispravne hrane i zdravstvenih navika, posebno među adventistima i Je- hovinim svedocima. Nemaština ih je uporno odvajala od toga: zejtin je uvek bio skuplji od masti, teško je bilo odbijati kaloričnu hranu za vreme sezonskih poslova, a povratak porocima (alkohol, cigarete) lako su podsti- cale svakodnevne životne nedaće. Preostali su tek malo- brojni Hristovi sledbenici, spremni da istraju u pravo- vernom mišljenju i ponašanju. Uviđala se suštinska šteta naspram prividne dobiti od neumerenog karitativnog delovanja među Romima: umnoženi tzv. *lažni vernici* i *pregršt optužbi* za preobraćivanje i prozelitizam od strane pravoslavaca i muslimana.

Iz obavljenih intervjuua saznali smo da su davanja bilo kakve vrste danas retkost u svim zajednicama; kada ih i bude, namenjena su potrebama dugogodišnjeg članstva. Nerado se *priznaje* da se u jednom trenutku pokušalo sa podupiranjem biblijskih istina humanitar- nim radom, ali da se to nije pokazalo uspešnim recep- tom u misionarenju.⁵²

⁵² Raspodela humanitarnog kontingenta neretko je stvarala neza- dovoljнике među mnogočlanim siromašcima. Iz mnogih verničkih usta moglo se čuti da je raskol među pentekostalcima u Leskovcu,

Uvrežena je pogrešna predstava o ekonomskoj moći protestantskih crkava u Srbiji. Širi se priča da one izu- zetno brinu o svom krštenom članstvu, da mu obez- beđuju sigurna radna mesta i besplatno školovanje po- tomstva, česta putovanja u inostranstvo, te da ovim i drugim privilegijama mame nove članove iz okruženja. Istina je, međutim, da je *nedovoljna finansijska potpora radu na terenu* glavni problem sa kojim se susreću pro- testantski verski aktivisti u jugoistočnoj Srbiji. Centrale adventista, Jehovinih svedoka i baptista u Nišu (upori- šte pentekostalizma je Leskovac), i same ovisne o Beo- gradu, ne uspevaju da podmire sve zahteve naraslog romskog verništva. Bogoslužbene prostorije novoosno- vanih molitvenih grupa i verničkih zajednica u manjim mestima opremljene su zamenjenim, starim klupama i stolicama iz Niša; po koji dinar prikupljen na bogoslu- ženjima ili odvojen desetkom ne izmiruje ni troškove stanarine i mesečnog održavanja redovnih aktivnosti.

Svima je poznat učinak predškolskog obrazovanja u vrtićima i obdaništima, ali je njihovo postojanje za romsku decu još uvek u sferi maštarija. U najboljem slučaju, volonterski dečiji časovi veronauke kakva-ta- kva su kompenzacija u pripremanju najmlađih za škol- ske dane. Podmireni semestralni troškovi na protestant- skom teološkom fakultetu posreće se tek retkim viso- koškolicima, u vidu obezbeđenih stipendija inostranih fondacija ili podrške bogatijih vernika. I sami roditelji obavezni su da makar minimalno učestvuju i time pra- ktično potvrde spremnost na samoodricanje zarad bolje i uspešnije budućnosti svoje dece. Kursevi stranih je- zika ili programi sticanja kompjuterskih veština svode se na poduku od strane obrazovanih vernika u časo- vima odmora. Kampovanjima u letnjim i zimskim od- maralištima tokom godine može se ponadati tek po koje dete iz svake zajednice, neretko uz određenu novčanu doplatu.

Namesto modernih centara za odvikavanje od po- gubnog dejstva narkotika ili prihvatilišta za žrtve na- silja u porodici, male verske zajednice u najboljem slu-

tačnije podela na srpsku i romsku zajednicu, jednim delom baš prouzrokovan neravnomernom raspodelom pristiglih paketa iz inostranstva: deo Roma optužio je srpske starešine da većinskoj romskoj sabraći ne dodeljuje pomoć proporcionalno njihovom učestvovanju u ukupnoj verničkoj populaciji.

čaju mogu da pruže *toplu reč* razumevanja i osnaže posustale u veri *citativa iz Biblije*. Poput svetionika na otvorenom moru, svetle uzorni vernici u svojim mahalama i svedoče ličnim primerima o ispravnosti učinjenog verskog izbora. Intenzivnim interpersonalnim odnosima u grupi pokušavaju da se nadomeste potrebe starog i nemoćnog članstva: prevoz do bogomolje ili do doma zdravlja, pomoć u održavanju domaćinstva, zajedničko iščitavanje verske literature. U najtežim situacijama odvoje se sredstva za nedostajuće lekove ili medicinsku opremu, najčešće posredovanjem crkava iz većih gradova.

Među uspešnim privrednicima iz privatnog sektora, naviknutim na tržišne uslove nadmetanja, nema krštenih vernika koji mogu da u delokrug svog rada, povremeno ili stalno, uključuju deo najagilnijeg članstva sa priučenim zanatima. Bez statusa pravnog lica u zakonodavnom i poreskom sistemu zemlje Srbije, male verske zajednice daleko su od mogućnosti da, u saradnji sa lokalnom samoupravom, nevladinim organizacijama ili stranim donatorima, dodele pomoć za pokretanje privatnog biznisa vernika. Dobra volja ograničava se na *kratkoročne pozajmice* za dovršavanje započetih poslova, koje se obavezno vraćaju u zajedničku kasu ili *komad nameštaja* za pokućstvo mladih verujućih parova.

2. U razgovorima koje smo vodili sa njima, protestantske verske vođe insistirale su na teološkim razlozima preobraćenja: Rome pred crkvena vrata najpre dovodi *glad za podmirivanjem naraslih, a nerealizovanih duhovnih potreba*. U zajedništvu sa istovernima realizuju duševni sklad i mir i prepuštaju se izučavanje božije reči. Romi su večiti „tragači” u pitanjima vere, ali viševjekovnu potrebu da sa svojim teretom, mukama, ali i željama stanu pred Boga ravnopravno sa drugim narodima u pravoslavlju ili islamu najčešće nisu realizovali. Namesto raširenih ruku, dočekivali su ih podzrivi pogledi i odbojne reči verskih služitelja i većinske pastve, pristup rubovima crkvenih imanja i izdvojena grobna mesta. Od religiozne prakse preostajali su im obredno-praznični rituali, najpre oni vezani za ciklus rađanja i smrti, a religioznu svest formirao je koktel sačinjen od sujeverja, elemenata paganskih kultova i prapostojbinskih sećanja. Tek je konverzija u „treći krak” hrišćanstva donela romskom narodu iščekivano *uva-*

žavanje i pažnju u crkvenim klupama i jednakost pred Bogom.

Nije bilo lako misionarima u prvim susretima sa Romima kao vernicima. Sa jedne strane zadovoljni što im je pružena prilika da propovedaju novim posetiocima koji su oduševljeno i čista srca prigrllili Hrista, na drugoj strani susretali su se sa do tada neočekivanom situacijom. Tražen je dopunski senzibilitet za primereno uvođenje u najznačajnije biblijske istine i kanalisanje ispravnog praktikovanja verskih dužnosti među polupismenim ili nepismenim starijim generacijama. Prijemčivim jezikom trebalo je pojasniti vrlim konvertitima da još puno koraka treba načiniti u dostizanju Gospodnje ljubavi, osim jednonedeljnog dolaska u čisto odeći.

A neuk i neškoloivan romski narod potvrđu delovanja Svetog duha prepoznavao je u konkretnim *svedočanstvima* i *praktičnom ponašanju* najbližih preobraćenika. Slušali su biblijske pouke, ali i vagali delotvornost molitava za zdravlje Roma u potrebama, telesnim ili duševnim. Isceljeni od najtežih bolesti i nedostataka upečatljivo su potvrđivali postojanje božijeg odgovora verujućem romskom narodu. Takođe, domovi iz kojih do juče nisu prestajale teške reči i psovke posvađanih ukućana, sada su odisale mirom i skladom. Prve komšije dolazile su po savet kako da postupe u konkretnoj situaciji i razreše nagomilane razmirice.

U širenju jevanđeoske reči među Romima susretali su se pastori i sa sasvim osobenim problemima: *nedostatkom prevedene literature* i *neopremljenim veroučiteljima*. Nerešeno pitanje *standardizacije romskog jezika* isprečilo se kao nepremostiva prepreka: Gurbeti, Arlije i ostali nisu se koristili istim pismom i često su drugačije izgovarali reči iz svakodnevnog govora. Od uspostavljanja novih zajednica u manjim mestima, u mnogim prilikama i čisto romskih, ispostavilo se važnijim pitanje obezbeđivanja sedećih, *mesnih crkvenih službenika*. Jer, ljubav za Boga u dubini srca, do tada iskazivanu redovnim posetama sastancima, trebalo je da umnožavanjem religijske svesti podupiru „ljudi iz kraja”, spremni da se ponizno odazovu potrebama vernika u svakom trenutku i spreče posrtanja izazvana razočaranjima usled negativnih društvenih reakcija. Takvi pojedinci nadgledali bi uzdizanje novih vernika, sa mnogo

blagosti krepili ih u ustrajavanju na božjem putu i podgrevali im usahlu nadu pred izazovima neizvesne egzistencije. Hronično i dalje nedostaju *prvaci iz romskih redova*, osposobljeni da sunarodnike uvode u tajne Svetog pisma na maternjem jeziku, ali i karakterom, vladanjem i integritetom vere ispomažu u oslobađanju od poročnih navika i asocijalnih oblika ponašanja, inače prokazanih u verskim kodeksima protestanata.

3. U odsustvu pisanog jezika i etničke teritorije, *muzikalnost* je bila vekovno obeležje romskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Razigranim notama i raspevanim glasovima jedino su primani među „Gadže”, a da se iza tih poziva nije krila sumnja i strahovanje.

Muzički pasaži sastavni su elementi bogoslužbenog delanja protestanata, njima se na početku vernici blagoslove u prisustvu i uvode u dostojanstvo žive božje reči koja treba da se sasluša. Melos je u podređenom položaju naspram tumačenja Svetog pisma. Kod Jehovinih svedoka preovladavaju nasnimljeni tonovi, dok bolje opremljene adventističke crkve imaju klavir ili orgulje. Osećajnost je sputana strogo racionalnošću pri usvajanju nebrojenih biblijskih pravila o životu u svetosti. *Ne privlače verskom hramu veseli zvuci, već teološka doktrina* – horski ponavlja verništvo ovih crkava; milioni vernika na stotinama različitih jezika čitaju iste pesmarice sa hvalospevima, srčano, ali ne i euforično.

Već kod baptista, pogotovu kod pentekostalaca u čistim romskim crkvama, hrišćanska muzika sastavljena od duhovnih tekstova i ritmova bliskih romskom mentalitetu nezamenljiva je aroma osobenog religijskog doživljaja. *Božja uputstva pretočena u skladne stihove podržavaju mnogočlani orkestri sa udaraljkama, gitarama, harmonikama i klavijaturama*. „Visokoamporni” instrumentali, pojačani razglasom, sabiraju glasne zahteve i provode ih ka svevišnjem autoritetu. Romska bogoslužjenja jesu drugačija od srpskih: niti ko koga suzdržava u ispoljavanju, niti se propisuje najispravniji način za primanje darova Duha svetog. Božja reč se sluša, ali se, pre svega, poje: različiti glasovi zdušno ispevavaju jedinstvenu molitvu tokom slavljenja zajedništva sa Bogom.

4. „Romsko političko polje” u Srbiji konstrukt je u nastajanju. Nakon viševjekovnog isključivanja iz pro-

cesa donošenja važnih odluka i participacije u javnosti, Romi postupno postaju „društveno vidljivi”, delom i zbog uspešnijeg političkog predstavljanja. Potencijal stvoren aktivnim učestvovanjem u iniciranju međunarodne romske emancipacije početkom sedamdesetih godina isteklog veka⁵³ nije se prelio u domaće okvire: angažman se mahom završavao na pokretanju velikog broja romskih društava posvećenih kulturnom stvaralaštvu i sportskim aktivnostima. Sistemski je izostalo rešavanje problema poverenja između većinskog i manjinskog naroda: život u getoiziranim naseljima, izlivi rasizma, policijska represija, nepristupačno zakonodavstvo, diskriminacija na radnom mestu, u stanovanju i obrazovanju.

Postsocijalistička tranzicija potkopala je postignuća ranijeg vremena i dodatno zaoštrila stvari. Ojačao je govor mržnje i retorika desničarskih ideologija, potpirivane su socijalne tenzije i tradicionalne predrasude između dominantnog naroda i uboge etničke grupe, namesto preduzimanja temeljnih institucionalnih koraka za poboljšanje životnih uslova romskih građana.

Zakoračivši na srpsku političku scenu početkom novog milenijuma, Romi su preko svojih uglednika pokušali da odgovore na savremene izazove socijalne izolacije jedne od najvećih domaćih nacionalnih manjina.⁵⁴ Usled nedostatka istorijskog iskustva političkog organizovanja, ali i konkretne podrške zvanične vlasti, izostalo je željeno unutarromsko jedinstvo na političkoj sceni. Zbog toga političku zajednicu Roma u Srbiji i dalje odlikuje *nedovršena institucionalizacija*. Posebno je alarmantan nedostatak romske političke participacije na lo-

⁵³ Prvi Svetski kongres Roma održan je u Londonu 1971. godine, a za prvog predsednika izabran je Slobodan Berberski, ugledni književnik iz Zrenjanina. Na trećem kongresu u Getingenu (Nemačka) maja 1981. godine za predsednika je izabran Sait Balić, inženjer iz Niša, tadašnji predsednik Saveza društava Roma Srbije. Na četvrtom kongresu u Varšavi (Poljska) 1990. godine za predsednika je izabran Rajko Đurić.

⁵⁴ Na izborima za skupštinu Srbije januara 2007. godine, kao manjinske liste, *Unija Roma Srbije* – Dr Rajko Đurić i *Romska partija* – Srđan Šajn osvojile su po jedan poslanički mandat. Nijedna od stranaka nije obezbedila mesto u novom sazivu parlamenta Srbije. Zamenarljivo je učestvovanje romskih predstavnika i u drugim pozicionim i opozicionim partijama, akterima parlamentarnog i vanparlamentarnog nadgornjavanja u srpskoj političkoj areni. (Kada ga i ima, u funkciji je osiguravanja romskih izbornih glasova.)

kalnom i regionalnom nivou, odnosno neučestvovanje u lokalnim izborima, a time i zakonodavnim i izvršnim organima, te stručnim i savetodavnim telima zaduženim za poboljšanje položaja romskog naroda, civilnom aktivizmu za zaštitu ljudskih prava, sistemima za edukaciju i komunikaciju, institucijama javnog mnjenja itd. Usvojene razne strategije i preporuke, pod pritiskom Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju i Saveta Evrope, ne nude konkretna rešenja umnoženih problema na mikropplanu, a još manje sredstva za njihovu realizaciju (Bašić 2010).

Sporo prevazilaženje prepreka u većinskoj političkoj promociji Roma i unutrašnje nedaće (nerazvijena politička kultura, izostanak „jakih” vođa i stranaka, letargija, niska obrazovanost, upućenost na borbu za svakodnevnu egzistenciju), navodi pojedince na širenje priče da je teško ostvarljivo političko ujedinjenje siromašne, rasute i nepopularne romske manjine, zato što sopstveni etnički identitet uopšte ne doživljava u političkom kontekstu. Time se sprečava osvešćivanje političke javnosti u primeni političkih prava manjina i automatski izbijaju iz ruku argumenti dobronamernika za osnaživanje aspiracija i kapaciteta Roma, kao pojedinaca i kao zajednice, za poboljšanje prilika u obrazovanju, zdravlju, stanovanju, zapošljavanju i uopšte, kvalitetu života.

Političko delovanje, međutim, jeste jedno od najbitnijih sredstava unapređivanja položaja Roma. Uzletom političkog aktivizma oni ne pretenduju da osvajaju nove teritorije i tlače druge narode, već samo teže napuštanju postojećih autsajderskih pozicija i izdizanju iznad opšte socijalne bede i diskriminacije.

Kakve su perspektive uključivanja protestantskih verskih organizacija u opisano „romsko političko polje”? Još je virtemberški reformator, određujući crkvu kao nevidljivu zajednicu zasnovanu na veri, nadi i ljubavi, odelio pounutrašnjenu protestantsku veru od društvenih i političkih tokova, odnosno versku od svetovne vlasti. Mnoge su se stvari od tog doba izmenile, „treći krak” hrišćanstva doživeo je mnogobrojne unutrašnje podele. Naročito je među jevanđelistima, posebno pentekostalcima, nadvladalo mišljenje da evangelizacija i društveno-političko angažovanje nisu međusobno isključive pojave, već deo sveukupnih hrišćanskih dužnosti,

kako poslušnosti prema Isusu Hristu, tako i ljubavi prema bližnjima. Štaviše, vera koju ispovedamo preobražava nas za upotpunjenje lične i društvene odgovornosti. *Vera bez dela je mrtva* – stav je koji danas nadahnjuje mnoge crkvene vođe da, pored uloge objavitelja radosne vesti, hrabro predvode narode Latinske Amerike, Azije i Afrike u političkoj borbi za ostvarenje niza svojih prava.

U trajućim previranjima artikulisanja i reprezentovanja romskih političkih interesa, te osnaživanja unutrašnjih kapaciteta u vidu legitimisanja prvog ešalona romskih lidera, mogao bi da se postupno odvija dodatni proces: *saradnja gradskih i crkvenih predstavnika na lokalnom nivou*. Jer, makar jednim delom, dosadašnji neuspesi romskog političkog organizovanja leže u nefunkcionalnoj materijalnoj, tehničkoj, kadrovskoj i organizacionoj strukturi (pojedinci posebno naglašavaju pogubnost tradicionalističkog koncepta nezamenljivog „romskog vođe” u svim oblastima života, pa i u sferi politike). Nezadovoljni odvijanjem naznačenog emancipatorskog procesa u političkoj sferi, pojedini Romi iznašli su angažman u civilnom društvu, neki su izabrali povlačenje i konformizam, a treći su se okrenuli (auto) destruktivnoj pobuni (kriminal, trgovina narkoticima, ljudima i drugi devijantni oblici ponašanja).

Sve su to izazovi sa kojima se u svojim misijskim stremljenjima među romskim narodom susreću romske protestantske vođe u jugoistočnoj Srbiji. Recimo, nakon prvotnih međusobnih nerazumevanja i suprotstavljanja, *romski jevanđeoski pastori postali su sinonim za poželjne partnere opštinskih vlasti u razrešavanju nagomilanih romskih problema* jer obezbeđuju snažnu saradnju sa „neromima” na osnovama zajedničkog interesa: smanjivanje stope kriminaliteta, poboljšavanje porodičnih odnosa, nov odnos prema sferi rada i proizvodnje i dr. Dušebrižništvom i služenjem među vernima, pak, rukopoloženi prvaci zagovaraju opšte religijske vrednosti, koje se podudaraju sa svetovnim: pravda, sloboda, istina, vladavina prava, borba protiv narasle diskriminacije.

Pentekostalni Duhovni centar „Svetlo” i „Zajednica Roma” u Leskovcu strpljivo već godinama, u kooperaciji sa gradskim strukturama, planiraju i projektuju izgradnju višenamenskog objekta na tri i po hektara u naselju-mahali „Slavko Zlatanović” za potrebe duhov-

nog i kulturnog života Roma, ali i ostalih Leskovčana. Tako verske zajednice svojim aktivizmom postižu dva cilja: pospešuju željenu javnu političku koheziju i kredibilitet romskih predstavnika i obezbeđuju trajnu podršku šireg društva. *Vreme će pokazati hoće li verske vođe u budućnosti preuzeti i neke druge funkcije osvešćivanja romskog naroda i tako proširiti delokrug svojih aktivnosti po kojima bi ih novi vernici izbirali na religijskom tržištu. Zasad, to još uvek nije slučaj.*

Masovniji odziv *starijeg romskog stanovništva* zovu manjinskih verskih zajednica dve decenije unazad u jugoistočnoj Srbiji prvenstveno je bio motivisan njihovom **karitativnom** delatnošću (*pažnja* koja je posvećivana njihovim *materijalnim* potrebama). Sledili su **bogoslovski** razlozi (*odgovori* na izrečene molitve /isceljenja, ozdravljenja, čuda/ i *širenja* priče o tome među najbližim poznanicima, uz postupno upoznavanje sa značajem Svetog pisma).⁵⁵ Na trećem mestu našli su se **kulturološki** razlozi (*srdačnosti* i *otvorenosti* u kontaktu koju su prema njima izražavali Srbi vernici i tradicionalna romska privrženost *muzičkim sadržajima*, sastavnim elementima protestantskih bogoslužjenja). **Politički** razlozi, na način političke artikulacije

zahteva za sveopštom integracijom koji ispostavlja danas pentekostalizam u latino-američkim ili afričkim zemljama, još uvek se *ne prepoznaju* kao važni među romskom manjinom u jugoistočnim srpskim krajevima.

Novije generacije preobraćenika, međutim, u prvi plan ističu **bogoslovske** i **kulturološke** razloge, **socijalno-ekonomski** gube na značaju, a **politički** su i dalje na začelju motiva za romsko pristupanje malim verskim zajednicama.

⁵⁵ Zahvaljujem na razjašnjenju iz teološkog ugla kolegi Srđanu Sremcu, sa *Vrije Universiteit Amsterdam* u Holandiji. U i-mejl prepisci, podupirući se primerom preklapanja teološkog i kulturološkog aspekta kod afričkih pentekostalaca, podržao me je u nameri da isceljenja na temelju molitava tokom bogoslužjenja i svedočanstva (naracije) o njima podvedem pod specifičnu *teološku kontekstualizaciju*:

„... Što se tiče tvoje tipologije, čini mi se da si prilično dobro sagledao stvari. Ovo poslednje što si naveo može da da ide u teološki aspekt, mada bih ga ja nazvao *teološko-kontekstualni* uzrok, dakle, sa vidljivim kulturološkim faktorima. Čini mi se da tu imamo istu priču kao sa pentekostalizmom u Africi. Dakle, za Rome, kao i Afrikance, jako je bitna oralna liturgija, narativna teologija, svedočanstva (naracije), snovi, proroštva, strah od 'zlih duhova', razumevanje odnosa između tela i uma koje je uvek praćeno isceljenjima kroz molitvu, igranje tokom liturgije i sl. Ovo sve pentekostalizam (kao i sama Biblija) omogućava, a u savršenom je skladu sa romskim mentalnim (duhovnim) sklopom i njihovom kulturom. Dakle, ovde se preklapaju kulturološki i teološki aspekti, zato bih ja to stavio pod *teološku kontekstualizaciju*... (elektronska poruka od 17. decembra 2010. godine, srdjansremac@yahoo.com).”

UČINCI PROTESTANTIZACIJE ROMA

I PREOSMIŠLJAVANJE NEKIH ELEMENATA „RROMANIPEN”-a

1. ODBACIVANJE OBIČAJA DRUGIH RELIGIJA I KONFESIJA*

1.1. Praznovanje pravoslavnih i islamskih običaja

Zanimao nas je aktuelni odnos romskih vernika u adventizmu i među Jehovinim svedocima prema paleti dojučerašnjih sinkretističkih navika sa korenima u pravoslavlju i islamu: proslavi Božića, Uskrsa i krsne slave, odnosno Ramazana i Kurban Bajrama, uzajamnim posetama sa većinskim stanovništvom u vreme litija, pozivanju popova i hodža u sopstvene domove, sunečenju dece, molitvama pet puta dnevno i sl.

„Da bi postao Jehovin svedok, pre nego što postaneš Jehovin svedok, a Jehovin svedok postaješ u trenutku kad si ti u srcu prihvatio ta načela, ta merila, u srcu, niko ne zna, nikom nisam rek'o, al' u srcu sam to prihvatio, a onda to ja tako i postupam, i počnem tako da živim. E, kad se vide te promene, e, onda je tebi javno dopušteno da ozvaničiš to. I to je to, u stvari, krštenje je javno predanje Bogu. Čim ti sebe u srcu nađeš, meni se sviđa, ja to volim, neću da radim ovo, jer to Bog mrzi, ja to neću da radim, ovo Bog mrzi, ja to neću da radim, i počneš da odbacuješ te stvari.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Sve se odbacuje. Pazite, sad to ne radimo zato što mi želimo da budemo ekskluzivni, mi to radimo zato što slušamo Božiju mudrost. Recimo, ako ja danas ne slavim slavu, ja faktički stavljam te novce u džep, štedim. Jer, recimo, jedna slava koliko danas košta, ispod 200-300 eura ne može da prođe manje, i to je minimalno nešto. Ali, ako ja ostavim slavu, ja sam uštedeo jednostavno, moći ću da kupim svom detetu nešto za tih 300 eura, ili ću da se prehranim dva me-

seca sa tih 300 eura, to je mudrost koju Bog nama prenosi preko svoje reči u Bibliju. Zato mi ostavljamo to. U stvari, koreni tih praznika, običaja, potiču iz paganskog vremena i zbog toga smo mi ostavili sve to. Jer, kaže tamo jedan stih u Bibliji da će Bog da uništi krivu religiju i sve one koji su umešani u to.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Nemamo nikakve praznike. Mi ne praznujemo ništa, jedino detetu rođendan kad je, mi ga obeležimo i u crkvi kad je. Nema slava, nema Đurđevdan, ništa, ništa. Nama je praznik subota, mi idemo subotom u crkvu, tada nam je odmor, tada imamo najveću zajednicu sa Bogom. Imamo svaki dan, jel' tako, ali to je poseban dan kad se sretnemo sa Bogom, sa svojim bližnjima u crkvi, inače, praznike nikakve nemamo.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Ne. Adventisti slave svake sedmice sedmi dan. I to je njihov praznik, najveći i jedini, jer je to po Pismu sveti dan od svih drugih šest dana. Ništa to nije ostavljeno za neke mesece, za neke godine. Samo je ostavljeno da je Bog sve stvorio za šest dana i da je sedmi dan dan odmora, i da je taj dan posvetio i bogoslovio.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

Adventisti i Jehovini svedoci male su verske zajednice sa čvrstim moralnim i religioznim standardima. „Istraživači Biblije” poznati su po tome da ne slave nikakve privatne, državne ili religijske praznike, izuzev obeležavanja Gospodnje večeri jednom godišnje. Za „svetkovatelje šabata” oreol svetosti jedino ima šesti dan u sedmici. Stoga i jedni i drugi *odbacuju* praznovanje rođenja i vaskrsa Hristovog, smatrajući ih nebiblijskim reliktima. Jednak odnos važi i prema drugim praznicima iz religijskog ciklusa pravoslavaca i

* Prethodno objavljeno u: Тодоровић 2012д i 2015.

muslimana (slavljenje krsne slave⁵⁶ i poseta rodbini i prijateljima u vreme litija, pridržavanje Ramazana i Kurban Bajrama, sunećenje dece, molitve pet puta dnevno i sl.).

Isto pitanje važno je i za Rome pentekostalce, ali smo dobili istančanije odgovore.

„Slavi se Božić i Uskrs. Večeru pravimo za Božić, donese kum tortu kod nas, tako sam se sa njim dogovorila. Pošto on trebalo bi da donese tortu kad je, na primer, Đurđevdan i Vasilica. Ja sam rekla: ‘Slušaj, kume, pošto ja idem u crkvu i verujem u Boga’, a i on sada ide u crkvu, ‘može samo za Božić i Uskrs. Nama je taj praznik najvažniji, a ove ostale ne prihvatamo’. I tako dan-danas.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Na prvom mestu. Kao u pravoslavlju, isto. Ali, imamo aktivnosti, davanje značaja Božiću kao prazniku. Okupljaju se deca, pevaju pesme božićne, ima neki program koji ukazuje kroz drame, kroz pevanje, kroz horske pesme, kroz recitale, neki određeni citati se pričaju o Bibliju, o rođenju Isusa Hrista. Znači, sve ona dešavanja iz Biblije se izvuku, baš jedno lepo druženje, ali sve na slavi Boga. Nema jela i pića! Može po jedan sok, kolače, ako neka, evo primera radi, moja žena ako ima, nije u obavezi, napraviće neku pitu, neki kolač, donose ovako, ali to nije obavezno.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Da, da, u crkvi se proslavljaju. U porodici se za Božić kupuje voće, iznosi za trpezom. Za Uskrs pogledamo film ‘Isus’ u crkvi’, pomolimo se, posvetimo taj dan Bogu. Ima organizovane proslave Božića i Uskrsa u Domu sindikata u Leskovcu. Dolaze Romi, ali dolaze i Srbi, pogledaju, pitaju se kakva je to gužva. To utiče na njih, to treba češće da radimo u centru grada. Tako bi više ljudi prišli crkvi....”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

⁵⁶ Upoznajući se setom pitanja sa religijskom praksom sadašnjih vernika pre učinjenog novog religijskog izbora, gotovo od svih sagovornika mogao sam da čujem da je *slavljenje jednog ili više svetaca bila uobičajena praksa* u romskim domovima. Nije se pod tim podrazumevalo slavljenje krsne slave prema propisanim pravoslavnim načelima, već uredno obeležavanje datuma u porodičnoj istoriji u bliskoj vezi sa *preležanom bolešću* ili *preživljenom nesrećom*. Obično se mesio kolač i spremala trpeza, bez paljenja sveće i pozivanja sveštenika. Ova se praksa napuštala prelaskom na protestantizam.

„Samo Isusovo Vaskrsenje slavim, lično ja slavim. Božić? Ne mogu i Božić i ovo, trošak, sine. Znaš kol’ko mene košta ovoj’, kad dođe Vaskrsenje? Evo, starac, pitaj ga, ja sam stara osoba. Odvojim od moju dušu za Boga za Uskrs. U crkvu dolazimo, postavimo astali i uvek zovem Selima brata, nikad bez njega nisam slavila. Zajedno s njega da slavim. Dođe Gordana, deca njegova, brata iz Leskovac, ovde se sobiramo, sestre koje su mi. Stvarno znam sestre koje su za Boga! Zovem gi da dođu, i tako.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„Ja ne slavim više nijedan praznik. Samo Božić i Uskrs, ali onako skromnije, ne onako svetski da se radi.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Da ti kažem nešto iskreno. Moj muž ne veruje u Boga toliko, znači, kao glava porodice, ja ne mogu da budem glavna mesto njega. On uzima isto kao i svi ljudi što radi i radi običaje k’o svi ljudi što radi. Samo on mene ne prisiljava da... Evo, da ja idem negde i da kažem: ‘Srećna ti Vasilica’. Ja ne pričam ništa i ja neću da palim sveću. On ako je na sviranje, ja mu kažem odavde: ‘Ja neću da te lažem, ti znaš da ja verujem u Boga, ja ću da spremim, jer si ti moj muž’. On je moj poglavar, znači, ne mogu da budem više od njega. Dakle, ja ću da spremim taj ručak, ću da spremim, isto ću i da jedem tu večeru što se spremi. Ja spremim, kad ustanem ujutro, ja se molim Bogu: ‘Gospode, ti znaš da, na primer, ja ulazim u greh, al’ ti znaš da ja nisam glavna, ima ko glavniji od mene.’ Ja spremim sve, sednemo, moj muž pali sveću, kad nije tu, ja ne palim, ja si večeram kao obično. Ja se molim Bogu i večeram, doručkuvam, sve. I tako.”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Rođenje i uskrsnuće Isusa Hrista predstavljaju jedinstvene praznike kod većine hrišćanskih konfesija. U pravoslavlju i katoličanstvu to su obično dani odmora, kada se razmenjuju pokloni sa najmilijima (pa i preteruje u jelu i piću). Za leskovačke jevandeoske vernike takvo profano obeležavanje, opterećeno komercijalizacijom i konsumerizmom, predstavlja privid religioznosti, jer izostaje uspostavljanje lične zajednice sa Bogom. Zato oni insistiraju na izvornom religioznom kontekstu:

1. intimnom porodičnom obeležavanju uz posnu hranu i
2. *zajedničarenju u crkvi*, uz prisustvo ostale braće i sestara.

Tako su se, na primer, u leskovačkom „Domu sindikata”, ustalile poslednjih godina svečanosti posvećene proslavama Božića i Uskrsa, uz nastupe omladinskog hora, dramske sekcije i dečije grupe (sl. 85 i 86).

Slika 85. Prepuna sala „Doma sindikata” u Leskovcu za proslavu Božića (januar 2009)

Slika 86. Nastup dečijeg hora na božićnoj proslavi u „Domu sindikata” u Leskovcu (januar 2010)

1.2. Praznovanje tradicionalnih romskih praznika

Stolećima unazad, sopstveni kulturni identitet romski narod izvan protestantizma čuva od nestajanja negovanjem osobenih tzv. *romskih praznika* (Vlasuljica, Đurđevdan, Bibija). Ova negdašnja uporišna tačka „romskosti” gubi na značaju prelaskom na protestantizam, doduše, nejednakim intenzitetom i obimom među pripadnicima pojedinih verskih zajednica (na jednoj strani adventisti i Jehovini svedoci, a na drugoj baptisti i pentekostalci).

„Da. Pogotovu Božić, sada kad smo uzverovali i sve to. I Uskrs. Onda Đurđevdan i Vasilica, to se obeležava. Ja sam već pričala sa Čedom o tome, da mi on to predoči kroz Bibliju. Kad mi je pokazao kroz Stari zavet da su se davala jagnjad, onda mi je bilo jasnije, mislim da nije ružno ništa da i kroz taj datum... ne ono, nešto sad slavljenje, ali to je za to.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Slavim i Đurđevdan. Nije više tako raskošno... Sa mojim načelima verovanja, ja sam raspoložen da ne slavim Đurđevdan. Da ti kažem: ja bi pomenuo Đurđevdan, sve u skladu sa Božijom reči. Eto, mi škropimo futere, to je pasha, izlazak iz Egipta božijeg naroda. Kad se zakolje jagnje, ja kažem: sinovi moji, deco moje, moja porodico, evo šta je to bilo u Starom zavetu, to je bila praslika za kasnije Hrist šta dolazi za spasenje naše. Evo, ja ću svake godine da slavim Đurđevdan, da bi vas privukao Bogu.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Ne. Sad Vasilica je bila, u gradu sam bila, izašla sam i stala sam ovako. I oni badnjaci su doneli, ali to kod nas nema, a nema ni kod teta Zimku, što si bio, oni su Jehovini svedoci. Pa, preko puta ove dve kuće nema. Ja kažem: ‘Jao, evo koje su kuće zabeležene kao božje, koje služe Bogu, a koje ne služe Bogu’.”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Ne. Ali ima toga da se zadržavaju neki običaji. Mi to ne osuđujemo, kao što Bog kaže: ‘Ne sudite, da vam se ne bi sudilo’. To što oni rade, mi ćemo uvek da apelujemo da to ne rade, ali odluka je ipak njihova. Svako ko šta radi, staće jednog dana pred Boga i reći će. Njima se to govori, a nikako se ne osuđuje.

Najveći problem je, recimo, kad treba da se slavi Đurđevdan ili Vlasuljica, pa oni ne kolju taj dan, nego tri, čet'ri dana ranije. Ne radi to veliki broj ljudi, ali ima i takvih, oni nisu ni ovde, ni ovde.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Lično, ovako mogu da kažem, ne za mene, nego za drugoga. Na primer, slavi se sad Đurđevdan, ja znam da to nije u redu. Jedina naša žrtva je bio Isus Hrist. Žrtve su se davale u Starom zavetu, ali nakon dolaska Isusa Hrista, on je naša žrtva, mi kroz njega imamo spasenje, oprostaj greha, nama ne treba žrtva, to je sasvim jasno. Onaj koji je stvarno hrišćanin, on neće da slavi to, on zna, neće moći da prekrši to kako nalaže reč božja i kako nas uči Biblija. Ali, ovi drugi, koji su, mlaki ili su tek počeli, dešavaju im se neki problemi... Do neko vreme sam neke običaje slavio, ali neću više da slavim. Slavili smo i Đurđevdan, i Vasilicu, i sve te praznike. A sad sam rešio da ništa od toga više ne slavim. Božić i Uskrs uvek ću da slavim, to uvek.”

R. M., 14, pentekostalac, Leskovac

„Ne, to baš uopšte mene ne interesuje, ne zanima. Jednostavno, doš'o si k'o jedan brat. Znači, iz poštovanja, treba da poštujem tebe. Zahvaljujemo se Isusu, ono što je dao, to će da bude ispred tebe na sto.

Dobro, pošteno hoću da vas pitam: ima li ljudi u Banji koji kažu da su verni, a slavi Vasilicu i Đurđevdan?

Jeste, ima! A što rade? Ne znam... Evo, sad ću da ti kažem. Mi badnjak ne donosimo, sad Vasilica kad je bila. Sveću mi ne palimo. Znači, pet sati, pola šes', ja u šes' sati pijem lek, dijabetičar sam, rekla sam ti. Mi postavljamo sa muža: 'Hvala ti, Isuse, za našu trpezu koju si dao danas. Hvala ti za ovaj vazduh, za ovu vodu, za sve ostalo što Ti si nam dao. Mi se zahvaljujemo Tebi, i tvoje sveto i presveto ime. U ime Oca, Sina i Svetoga duha. Amin.' I jedemo, pijemo lekovi, ja sam završila. A sad ti naiđeš k'o gost, ja mora da te poštujem. Ako nema ništa drugo, eto, čaj, kafa, voda...

Pričali su mi ljudi da to rade i zato što ih je sramota da njihova deca gledaju kako kolju u komšiluk, a da ne okuse ništa od mesa.

Evo, i ja ću da ti budem iskrena sad. Mi čuvamo svake godine ćurke. Znači, mi čuvamo te ćurke. Ali, mi taj badnjak uopšte ne donesemo. Mi koljemo te ćurke deset, petnaest dana pre Vasilice, mi to koljemo, uništimo, stavimo u zamrzivač tamo. I k'o što sam ti rekla, to je večera što se jede.”

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Što se mene tiče ne, ali ja sam u zajedništvu. Ništa, ja znam da to nije dobro, ali, eto, da ne bude svađa, ja im se priključim. A znam da nije dobro. Pomažem svekrvi da spremi...”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

„Ali, jagnje kupujem. Mali moj se mnogo sekira ako nemamo jagnje, on se sekira mnogo. Kupujem i sečem ga odma', ne čekam šesti maj. Da se igra on malo i tol'ko. Mahom vernici tako rade.

Znači, vernici ne slave Đurđevdan baš taj dan kad je, nego nekoliko dana ranije?

Da. Ali, kažem ti, mene to uopšte ne interesuje, ne kupujem, ne slavim. I za jagnje isto ne bi' kupio kad ne bi bio malecak, on traži. Samo on da poraste, da ne traži, onda ništa... U crkvi razumeju to. Ne može sad ja da kažem tebi, ti obavezno moraš da slušaš ovo. Ono što Biblija kaže, a ti ako 'očeš da slušaš... Znači, sve ti je dopušteno, tako piše, ali nije sve u korist... Ja i za mene kažem da je to greška, nije bilo potrebe.”

T. K., 36, pentekostalac, Leskovac

„Obeležava se. Na primer, dete moje 'će ide kod strica. I sad, 'će kaže: 'Tajo, oni imaju, mi nemamo', šta je to, zbog čega? Na taj način se obeležava, ali bez kolača, bez sveće, ne kao pravoslavci.”

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Ne.

Dobro, a jel' ima kršteni Romi koji malo „kombinuju”, da se tako izrazim, običaje? Pa, kad bude Đurđevdan, zakolju jagnje, a kad bude Vasilica zakolju ćurku, a kršteni su?

Kao ranije, i ja sam to. Ali, ne za taj dan! Ono, da se zahteva baš za taj dan, dvanaesti januar... Mi tu noć ne, nego ranije... Evo, na primer, tu komšika, oni to ispeču, pa miriše to. Ili, evo sad, dolaze prijatelji koji sviraju sa sina, oni ne znaju za Boga. Ja šta da izvadim sad za nji'? Znači, treba neke slatkiše, ipak... Ali, ja ga ne priznam taj praznik. Il' kad neki dolaze da nam čestitaju, za nas u porodici to ne čestitaju. Niti pa mi drugom nekome čestitamo...”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Ne.

Pa, dobro, ako već dobijaju uputstva od svojih starešina da to ne treba da rade, zašto to neki kršteni Romi, ipak, još uvek rade?

Pa, znate kako, iako ih je Bog osvedočio, iako im je Bog pokazao milost svoju, oni ipak kažu: 'Šta će me-

ni kaže komšija?’ ‘Lele, ja nisam stavio jagnje na ražanj, šta će komšiluk da kaže!’ Sinoć je bio praznik, Pročke se zove kod nas, sa paljenjem vatre. Nisam video, ali čuo sam danas da su neki naši vernici bili tamo, a nije trebalo da budu. Da su, čak, bili na bogoslužje, a da su onda skakali kroz vatru. Naši vernici!... Vi mu propovedate, on čuje, ali uradi nasuprot onog kako treba. Kao da prkosi nekome time, a prkosiš samo samom sebi..”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Vasilica i Đurđevdan („Erdelez”) predstavljaju nadreligijske, višednevne, jedinstvene praznike svih Roma sveta, kompleksna svedočanstva preplitanja romske i kulture naroda sa kojima su dolazili u dodir na svom viševjekovnom putešestviju od prapostojbine. Zgusnutom simbolikom običaja i rituala prizivaju se zdravlje, sreća i beričet u novom godišnjem ciklusu, učvršćuju postojeći porodični i rodbinski odnosi i osnažuje veza sa tradicijom. Po mnoštvu prikupljenih izvornih kazivanja, pretočenih u naučnu građu, izdvajaju se posebno balkanski etnolozi, antropolozi, lingvisti i sociolozi (Колев 2002; Ivančić Dunin 1988; Петровски 2002; Букановић 1983; Ђорђевић Т. 1984а, 1984b; Ђуровић и Ђорђевић 1996; Јашић 2001; Златановић 2004; Vantić Tanjić 2008).

U romskim domovima u kojima je protestantski duh prožeo *sve članove porodice*, uspostavlja se poštovanje nove religiozne i socijalne discipline. Adventisti i Svedoci ističu se u nastojanjima da ostave svet iza sebe i usvoje novoproklamovani životni stil, sasvim u skladu sa strogim biblijskim načelima, u kome nema mesta za stara praznovanja. Najteže je, međutim, *usamljenim i izolovanim vernicima*, nepodržanim od strane porodice i okružujuće sredine. Iako voljni da praktikuju samoudržavanje u svetovnim područjima života, snaga tradicionalističkog kolektiva prisiljava ih da učestvuju, makar i mehanički. U posebnom su položaju žene, u čijim je rukama od davnina organizovanje svetkovina iz običajnog ciklusa, kao i teret bespogovornog podvrgavanja autoritetu muške glave.

Jevandeoski pentekostalci, za razliku od adventističkih i zahteva Jehovinih svedoka za fundamentalnom promenom životnih usmerenja, iskazuju umešnost zahvaljujući kojoj i postižu eksplozivnu progresiju na gotovo svim tačkama zemljine kugle: *prilagođavanje lo-*

kalnoj tradiciji ili kulturi dotičnog etniciteta (Đorđević 2010, 262). Oni:

1. *podstiču* obraćenike da slede bogougodno ponašanje i zahtevaju punije razumevanje crkvenih načela, ali
2. *ne insistiraju na trenutnom raskidu* sa grešnim navikama i porocima, jer su svesni da bi u tom slučaju mnogi otpali sa staze kojom su se zaputili, a da ne naprave potpuni opseg verničkog iskustva.

Da „sve je dopušteno, ali da nije sve u korist” uči Biblija, a na vernicima je da se trude u pridržavanju toga načela.⁵⁷ Vekovnih navika iz mahale, posebno onih na kojima se temelji kohezija romskog vekovnog opstajanja, nije se lako otresti i preko noći obući „novo odelo”. Uplakanoj mlađariji teško je objasniti zašto jedino u njihovom dvorištu izostaje gakanje gusaka, ćurlikanje ćuraka i blejanje jagnjadi, a goste je, makar i slučajni posetioци bili, neprilično za „Cigansku Novu godinu” i „Đurđev danak” dočekivati praznih ruku. Zato je pronađeno kompromisno rešenje, *modus vivendi*, sve dok ne sazru svi uslovi da se raskine sa stegama prošlosti i ne pristignu domaćini sa novim sklonostima: *kurban se skromno prinosi nekoliko dana pre zvaničnog datuma*, deci se ne uskraćuje doživljaj susreta sa bar jednim brojem događaja, da bi se sračunato izostalo iz centralne proslave.

Evandeosko starešinstvo ne zanosi se mislju da vatre nim pozivima upućenim sa propovedaonica i grubim izdvajanjem verničkih duša iz porodičnog okrilja može da podrije usađene autoritarne obrasce i shvatanja. Naprotiv, *podučava*, posebno mlade žene, da

⁵⁷ Zarad sprovođenja intervjua sa tamnoputim vranjanskim pentekostalcima, zadesio sam se u večernjim satima trećeg marta 2009. godine na centralnom trgu u Gornjoj čaršiji, taman kad je velika grupa Roma započela sa paljenjem vatre od naslaganih odbačenih automobilskih guma. Sa znatiželjom sam posmatrao (i na njihovo čuđenje fotografisao) mladiće iz naselja kako hrabro presaču vatrene plamenove koji su se dizali ka nebu. Polusatni performans („karaveštice”, „kalavešnice”, „pročke” – paganski obred paljenja vatre radi zaštite od zlih sila sa svojim pandanom u pravoslavlju: „Bele poklade”, praznik koji se slavi poslednjeg dana uoči početka velikog uskršnjeg posta) prekinula je interventna vatrogasna jedinica i šmrkovima ugasila oganj, uz neodobravanje gomile. „Vatrenim jezicima”, ali ne o onima o kojima piše Dejvid Martin (1990), prisustvovali su i neki dečaci iz crkve, potvrdilo mi je, ljutito klimajući glavama, romsko starešinstvo prilikom jutarnjeg susreta.

smerno štuju muževljev i ugled svekra, ali i da nastoje da ih oslobode unutrašnjih predrasuda prema „novoj religiji”, odnosno privole da i sami jednom posete mnogoljudna bogoslužjenja, „pod šatrom” ili čvrstim krovom, svejedno. Pentekostalci znaju da *pune efekte misijskog rada* mogu da očekuju tek sa drugim i trećom generacijom konvertita, decom i omladinom koja će proći kroz čitav pogon verskog rada, od predškolskih i tinejdžerskih časova do deljenja verske literature u mahalama u dane evangelizacije.

1.3. Održavanje obreda i verovanja iz paganskog ciklusa

Bajanje protiv uroka, gašenje žeravice, gatanje i vraćanje sa dlana, iz karata ili raznog zrnevlja, bacanje i skidanje čini – drevna su obeležja romskog identiteta, posebno Romkinja koje su se ovim poslovima bavile u vidu zanata, za novac ili naturalna davanja. Sagovornici iz romskih protestantskih domova *listom odbacuju* povezanost sa ovakvim pojavama otkako su upoznali Hrista.⁵⁸ Deca se kod pentekostalaca, tek koji dan po rođenju, *prinoše Gospodu* a starešine mole za njihovo zdravlje.

Nema prinošenja kurbana (životinjske žrtve),⁵⁹ niti se obilaze, kao nekada, romska ili neromska kulturna mesta.⁶⁰ Izostaju i priče o vilama, vešticama, vampirima i drugim natprirodnim bićima, te prepričavanje dobrih i loših snoviđenja, prežici iz starine, kojima su se kra-

⁵⁸ Nenad Durmišević, starešina pentekostalaca iz Bošnjaka pokraj Leskovca, ispričao mi je kako se vrlo iznenadio saznajući da je jedna sestra, skorašnja poklonica hrišćanskog učenja, odranije poznata po bajanju od uroka, primila u svoj dom zabrinute roditelje sa detetom u naručju i molbom da mu prebaje od bolova u stomaku. Ali, odmah se pokajala, spremno je naglasio Nenad, tražeći da se moli za nju da to više ne radi.

⁵⁹ Vesna Demirović iz Vranjske Banje prisetila se kako je među vernicima godinu unazad pometnju izazvao gastarbajter iz Nemačke, pravljenjem veselja i ritualnim žrtvovanjem ovna na kućnom pragu, jer se na to obavezao nakon što mu je u snu prorečeno da će dobiti muškog potomka. Ona i ostali verujući iz mahale nisu išli na čast, iako su uredno pozvani.

⁶⁰ Perica Kurtić iz leškovačke mahale Podvrce otvoreno mi je govorio kako su gotovo tri decenije, u jednom ćošku porodične zgrade, smatranim *tekijom*, ukućani četvrtkom u kasno popodne prinosili zemljane posude sa vodom i svećom. Kada se preobratio, đakoni i pastori iz crkve pomolili su se nad tim mestom, a on je sve rekivite bacio u reku.

tile duge zimske noći i plašila deca da ne izbijaju dugo van domova.

2. RAZGRADNJA TRADICIONALNOG KULTURNOG IDENTITETA

2.1. Porodični odnosi

2.1.1. Upotreba romskog jezika

Srž romskog etničkog kulturnog samosvojsva u novom dobu predstavljaju, nadasve, muzika i *jezik*. Dok se konačno u Srbiji ne mobilišu neophodne socijalne snage za početak školovanja vaspitača i ne zažive prva odeljenja sa nastavom na romskom jeziku, ali se i ne okončaju rasprave među romskom intelektualnom elitom o prihvatljivoj formi romskog književnog izričaja u javnom saobraćaju,⁶¹ samim Romima ne preostaje ništa drugo do da *neguju maternji govor u sopstvenim domovima*. U nedostatku drugih pisanih dokaza, „rromano čhib” baštini kolektivnu memoriju i pouzdano inventariše, ali i rekonstruiše vekovnu materijalnu i duhovnu kulturu najveće evropske manjine, obezbeđujući joj tako opstanak u budućem vremenu; a u tesnoj vezi sa konstituisanjem romske samosvesti jesu i romski simboli (Đurić i Acković 2010).

Osvrćući se na poslednje popisne cifre, prema kojima tek 72% pripadnika romske nacionalnosti navodi romski jezik kao izvorni, raduje podatak da je od 60 intervjuisanih Roma protestanata iz jugoistočne Srbije svega troje izjavilo da se u njihovim porodicama svakodnevno ne upotrebljava govor predaka. Štaviše, većina spremno dodaje da ravnopravni status u privatnoj sferi ima i opismenjavanje na srpskom. U bici protiv zaborava najvažniji korak je *poštovanje romskog jezika* među samim Romima, čemu se, kako vidimo, religija ne ispostavlja kao zapreka.

⁶¹ Smernice za normalizaciju, standardizaciju i kodifikaciju romskog jezika definisane su *Deklaracijom o standardizaciji romskog jezika* na četvrtom Svetskom kongresu Roma, održanom 1990. godine u Varšavi. Inače, u romskom jeziku ravnopravno je 17 dijalekata, od kojih su u Srbiji najčešći gurbetski, arlijski i tamarski. Dodajmo i da je Rajko Đurić (2005) autor gramatike romskog jezika.

2.1.2. Školovanje dece

Obavezno smo postavljali pitanje o školskoj spremi potomaka u verničkim porodicama.

„Starej sin nije ništa završio, ništa, ništa, bio je do tri razreda osnovne škole i nije ga završio. Sin mlađi je bio do trećeg razreda i onda obustavio. Unuci ne znam sad, dokle će da izdrže... Ja sam uticao na neki stvari i 'fala Bogu da je on to prihvatio i da zna. On nije znao ni da čita, ni da piše, ali zahvaljujući ovom televizoru, kad su filmovi strani, slovice po slovice, on je savladao to, makar da čita i piše. Naši sinovi nisu kršteni vernici, nisu ni otac, ni majka.”

P. K., 40, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Unuka je išla do osmi razred i sad ne ide. I unuk isto tako. Pa, nisu išli, eto, kažem ti, trgovina, idu, rade na pijacama. Sad moj sin nema novac da ulaže u robu, pa radi onako, istovara robu, utovara robu kad ga neko zove. Njegova žena pakuje robu na pijac, ćerka, sin, i tako. Ja im kažem da treba da se školuju, ali nema uslove. A i slabi đaci su bili i ostavili i tako. Nisu bili baš zainteresovani za dalje školovanje.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Ne. Ova mi je završila drugu godinu i udala se. Ova ćerka samo sedam razreda i ukrali su je, u četrnaest godine. Ovaj nije ni hteo da ide, poslušao deku, iš'o do peti razred samo.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Da. Govorimo deci da treba da znaju srpski, da čitaju srpski, da je to dobro za njih. Kako će se oni razumeti sa Srbima, to je normalno da znaju srpski, to im kažem. Isto, vežbamo iz Novog zaveta našu molitvu 'Oče naš', da je znaju da je čitaju, da je znaju napamet. I da se mole.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Među starijim vernicima preovladava stereotipna slika o školovanosti naslednika: *nepotpuna osnovna škola*. Kod mlađih je svest o nužnosti podizanja obrazovnog nivoa na mnogo višem nivou. Savladavanjem upotrebe jezika većinskog naroda kvalifikuju sebe za dostizanje priznatih društvenih pozicija, ali i sutrašnje obavljanje konkretnih uloga u verskim zajednicama (verski učitelji, evangelizatori i sl.).

2.1.3. Udaja i ženidba dece

Osvrnuli smo se i na opstajanje patrijarhalnih ob-razaca o regulisanju polnih i bračnih odnosa u porodičnom krugu.

„Nikad. Pa, kako mogu sad jedno nezrelo dete u dvadeset prvom veku da savetujem da se rano uda, da mu dovedem ženu i da to bude normalna porodica? Svom snagom se borim da to kod naši Romi iskorenim, uvek im to govorim kad se mi Romi sastanemo.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Pa, ja ne volim da se rano žene i udaju. Više volim da osete svoju mladost, kad bude vreme... Neka prvo završe školu i one sve obaveze, pa onda....”

D. M., 34, baptista, Niš

„Nećemo da savetujemo. Kad ona oseti svoju zrelost da može da preuzme odgovornost bračnog života, neka to uradi. Ne bi joj preporučio da to uradi u sedamnaest godine. Mi smo dužni, kao roditelji, da to dete vaspitavamo, da ga podržimo da završi školu, pa posle, kad postane zrela osoba, da se uda. Ne u petnaest i šesnaest godina kao što se nama desilo, to je katastrofa za nas.”

S. B., 37, Jehovín svedok, Taskovići (Niš)

„Pa, na primer, baš bračni par što su Jehovini svedoci nisam imao prilike da prisustvujem, jer sam udaljen iz Dvorane, daleko sam. A i ne mogu da se ljutim na druge što me ne zovu, znam kakvo je danas teško stanje. Ne znam kako je kod pravoslavaca, možda nije kao kod Roma, veći restorani, veći gosti. Baš moje žene otac pitao me dal' mislim da ženim sina, da pravimo svadbu. 'Kako da ne', rek'o, 'ali neka ona napreduje duhovno, neka se krsti, a ne da se odma' posle krštenja ženi. Niko ne želi novokrštenu osobu da uzme, zato što on nema iskustva.' Mož' da ostavi. Evo, ima devetnaest godine, u dvaes' neka se krsti, godinu dana, dve, nek' prođu, ne mora da čeka tri'es, dvaes' dve godine, malo nek' bude iskusan, onda može da se ženi.”

E. S., 39, Jehovín svedok, Preševo

„Slušaj, da budu oni u veru do osamnaest godine ne može. Sin i snajka bili su mlađi od jedne žene, šesnaest godine ili petnaest, i oni su proučavali. Kad su to proučavali, oni ne može da idu na venčanje. E, onda, dok stiglo vreme, on malo po malo se ohladio i eto, sad ništa. Znači, do osamnaest godine, e, onda....”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Ne, ne. Baš danas sam se sa njom šalila: ‘Kad imaš petnaest, šesnaest godine, možeš da ideš da se šetaš’. To sve zavisi od malu nogu kako se uči. Na mene je uticalo to što sam od malu nogu bila u crkvi.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Ja ne bih. Moje mišljenje, recimo, da završi srednju školu, da ima uslove za dalje i tad da se ženi, posle srednje škole. Sve to zavisi od decu, kakvu volju ima da uči.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Ne. To je jedan meni... To je isto jedna tradicija koja se drži i koju definitivno treba razbiti. Ne može čovek sa sedamnaest i osamnaest godina da stupi u brak. On dovoljno za sebe ne može da zaradi, kamoli za ženu i decu.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Rek’o bi’, najpametno bi bilo školu da završu, da imaju svoj zanat, takoreći parče hleb da imaju. Ondak da se, normalno, žene, udaju....”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Ja to govorim mojoj ćerci, ona ima dvanaest godina. Kod nas je nekad bio običaj, trinaest, četrnaest, petnaest godine, odma’ se udaje. Ja joj kažem makar sa osamnaest, devetnaest, prvo da završi školu. Makar osnovnu, a ako imam mogućnosti, školovaću je i dalje.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Bolnu tačku u opštoj emancipaciji Roma predstavljaju rano sklopljeni brakovi između maloletnih mladića i devojaka, pod ruku sa prekinutim institucionalnim obrazovanjem. Na tradicijom nametnutu normu da se fizički zreli, ali socijalno i psihički nespremni tinejdžeri uvode u bračno partnerstvo, često i bez slobodne volje, sve više se gleda kao na *društvenu anomaliju*, koliko god da je u romskoj prošlosti igrala integrativnu ulogu. Preovlađuje mnjenje da se na taj način cementira podređena uloga žene i njeni životni potencijali svode na rađanje i podizanje dece i kućne poslove.

Novousvojeni religijski pogled pokreće među vernicima drugačiju perspektivu u sameravanju običajnih i pravnih normi, tačnije:

1. *nepodržavanje* preranog bračnog zavetovanja,
2. *nerazlikovanje* muške i ženske dece i
3. *osudu prakse* ugovaranja, kupovine ili otimanja mlade.

Preovlađuje zaštitnički odnos prema potomstvu u ranoj mladosti, želja da im se pruži mogućnost uživanja u dečijim radostima, uz redovno školovanje i sticanje makar obaveznog obrazovanja. Najpogodnijim se smatra ovladavanje praktičnim zanatima, kao potencijalno sigurnim izvorima finansiranja.

Vernici u mlađem uzrastu posebno su kritični prema prežicima drevnih navika u savremenosti i zametak su profilisanog religijskog odnosa prema neželjenom socijalnom ponašanju. Ipak, gornja granica stupanja u brak povezuje se u najvećem broju slučajeva sa *završetkom srednje škole*, odnosno sticanjem punoletstva.

Prihvata se *izbor srca* u izboru bračnog druga. Hrišćanska nauka podučava da se *preljubom* smatraju seksualni odnosi pre dostizanja svete tajne braka, čime se mladima stavlja do znanja da rizično polno ponašanje može da dovede do zdravstvenih komplikacija, ali i do moralnog posrtanja i loše reputacije u zajednici.

2.2. Praznovanje običaja iz životnog ciklusa

2.2.1. Svadbeni običaji

Proveravali smo i da li je promene pod uticajem novog religijskog pogleda doživeo i jedan od najpoznatijih romskih godišnjih rituala – *zasnivanje bračnog odnosa*, praćen višednevnim okupljanjem rodbine, prijatelja i poznanika.

„Pa, ovako. Kad bi se ja oženio... Zavisi koju osobu uzimam za ženu. Ako uzimam neku iz sveta, njoj će praviti njihovi običaji, oni će ići po svojim običajima. A ako oženim neku osobu koja je iz crkve, koja je verna, onda tu nema tih romskih običaja, nema rituala i drugo. Svadba može da bude hrišćanska muzika, bio sam prisutan na takvoj svadbi, bio sam prisutan. Pozvani smo bili, brat i sestra su se uzeli. Hrišćanska muzika je bila, švedski sto je bio postavljen. Neki koji su konzumirali alkohol, ali nije došlo da budu pijani, bilo je umereno. Na mom stolu, gde sam ja seo, nije bilo alkohola. Ovi malo stariji ljudi možda su bili i nemirni, hoću reći, prijatelji koji su došli, možda su mislili da će bude nešto drugačije, pa im je bilo nezgodno: ‘Kako ću ja da se napijem s ovom muzikom?’”

N. B., 25, baptista, Niš

„Ništa. Samo ručak, venčanje, eto to. Praktikuje se ako su hrišćani, da se venčaju i u crkvi. E, sad, ja ne znam, ali volela bih da ako smo kršteni, dobijemo blagoslov i od pastora. Ja sam bila na jednoj svadbi gde je bila posebna muzika i hrana. Jeste dobro, ali smatram da može i ova svadba, u smislu ne ono preterano pijančenje, dirinčenje do ujutru, ali može.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Da, ali će se razlikovati. Od kako smo se vratile, imale smo priliku da budemo na dve svadbe Jehovinih svedoka. Ona treba da bude primerena svadba, prikladna svadba, ne svetska, ne da se opijaju i da ne znaju šta da rade. Pristojna i umerena svadba, sa ne previše jakom muzikom, onako koliko bi svima moglo da prija. Ne mora da bude samo verska muzika, ali ne smeju da bude ružne reči u tim pesmama, jer tu će biti i starijih i mladih, i za sve treba da bude po nešto, ljudi treba da se prijatno osećaju. Alkohol će biti umeren, hrana je normalna, običaji neće biti kao nekada kod Roma, sa nabranjem ko je šta i koliko doneo mladencima. Mi smo dali novac u kovertu, napisali neki stih iz Biblije na razglednici, recimo, ja sam napisala: ‘Što Bog sastavi, nikad da ne rastavi’. Niko to da ne rastavi. Mlada jako mora da bude pristojna, ništa golo, ništa otkriveno da joj se vidi, to treba da bude pristojna venčаница, može i haljina. Ako je mlada osoba može, ako je ozbiljnija osoba, onda nema krštenja u Skupštini. Mladi, koji žele da se venčaju, kod nas je obavezno da se dvoje venčavaju u našoj Skupštini i nakon toga u Opštini. Čak pitamo gospođu iz opštine da dođe u Skupštinu i tamo obavi venčanje. Imali smo priliku da to vidimo sad u Beogradu, matičarka je bila u našoj Skupštini, prvo je venčala mlade, a zatim je naš starešina, nadglednik iz Italije, održao jedan govor i pred Bogom je bila molitva za njih dvoje. I pred zakonom i pred Bogom oni su bili venčani. To sve traje jedan dan, nakon venčanja idemo svi u kafanu, veselimo se kako treba i kako dolikuje svima nama.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ja kada sam pravio, mi smo bili hrišćani. Mi smo koristili samo jedan dan za sina kad smo ženili. Onda, bili smo u opštini da zakažemo venčanje da se registrujemo i kad je to zakazano išli smo u opštini i tamo se vrši govor. Obično posle idemo u Dvorani Kraljevstva, onda se drži jedan biblijski govor, a onda, iza toga, idemo u neki restoran i onda tamo se družimo. Normalno, ima ručak, roštilj, alkohol se daje u onoli-

koj meri koliko može da bude pristojno. Gosti su obučeni u odela, kako si video u Dvoranu, tako je dolazio i na svadbu. Mi zovemo i prijatelje, rođake, i oni da budu prisutni na sve te stvari, iako oni nisu verni. Bili su moji rođaci, moja braća, moja familija, moji prijatelji svi, oni su imali baš priliku tada da vide kako mi to radimo, to je bila jedinstvena prilika. Njima se baš sviđa, muzika je bila lepa, fina, sve je bilo okej.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Na primer, sada ne bi ukrala snahu, nego bi otišla da mi je daju. Sada je kod mene jedan konflikt, što mi je muž neveran, a ja sam verna, i on bi imao svoje goste, a ja bi imala svoje goste, i to je problem. Inače, na naše svadbe je adventistička duhovna muzika, nema alkohola, nema duvana. Koristi se zdrava hrana, nema masno. Ja bi tako napravila svadbu.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Mom ženskom detetu treba da pričam da nema odnosi pre braka. Treba da se uda kao zrela osoba. Njena majka se mlada udala, nije bila zrela... Kako naši vernici prave svadbu, po božjoj volji. Da se ne pije tamo, da se ne lumpuje, adventisti se vesele i na kiselu vodu.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Da, ali u skladu sa Biblijom. Pa, prvenstveno ide venčanje, njih venčava pastor, veridba isto se dešava u crkvi, opet pastor blagoslovi, veridbu, pa onda svadbu. Venčava ih pastor u crkvi, svira duhovna muzika, nema onog igranja, te neke stvari, toga nema. Sad ako pogledamo, svaka romska svadba obavezno muzika pojačana, čuda, onda piće, sve te stvari, onda, šta ja znam, meso, neka čuda. Svega toga nema, nego jedno obično normalno veselje, malo piće, sin mi se oženio...”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„U skladu sa verom. Sad smo skoro imali venčanje u crkvi, 31. januara smo imali venčanje u crkvi, to je pravi primer kako bi trebalo da bude. Znate kako, mlada je bila iz Niša, mladoženja je sin od jednog starešine, od Bojana. Onda su porodice dogovorile, ona je takođe bila verna u Nišu, stupili su u kontakt, organizovali, dogovorili se. Venčanje je bilo u subotu u crkvi. Bili su biblijski primeri kako da se poštuju i vole. Sve je to zavisno od toga koliko novca ima čovek. Uveče, kući je takođe bila proslava. Došli su gosti sa poklonima, nešto skromno. Muzika nije bila ta, ali su sa kompjutera puštali romsku muziku. Tu nisu bili samo verni gosti, bili su i drugi. Znate kako, Bog u stvari

ne zabranjuje čoveku ništa, kaže da mu je sve slobodno, ali da mu nije sve na korist. Šećer, pa i so, pa i voda. Jesu, konzumirali su alkohol. Znae kako, Bog nije milicajac, slobodno se radi kako hoćeš. Vernici ne bi trebalo da puše, nije dozvoljeno. Jer, to je u stvari trovanje samog sebe, da ne kažem samoubistvo.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Kod vernih ljudi, evo, uzeću prvi primer, kod moje dece, kod mog sina i kod moje snaje. To je bilo za mene različito, što su se oni krstili u crkvi u Leskovcu, u šator. Sve isto, samo što smo išli u Leskovac na venčanje. Jesu, bili su verni ljudi, ali nisu se napili. Svi smo pili, ali nismo se napili. Ima i kaseta, sve snimljeno, ima taj ceremonijal što je bio određen, to je divota jedna. Oni su bili drugi par koji se na taj način venčao.”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Pa, nema, isto to... Dobro, piju vernici, nije zabranjeno, ali ne da preteraju, taman posla. Ja sam pravila svadbu za sina, normalno, iz čistog raspoloženja, pili smo, ali nije bilo ono odviše. Dobro, u te svadbe kad idemo mi vernici, mi smo najveća slika za nji”. Nema da se napiju, neke psovke, neke reči, to ne. A drugi običaji isto kao pre.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Ja kad bi’ se udala, kad bi’ uzela vernog muža, ja bi’ pozvala sve one koji veruju u Boga. Moji familiju ne bi ni pozvala, slavila bi’ sa mojim vernima. Venčaću se u crkvi i opštini sa mojim mužem. I posle, u kafani naravno. Ja bih muziku posvećala sa Bogom, htela bi’ sad naš brat što svira ovde, volela bih tako u kafani brat da svira božje pesme. Volela bi’ to.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Recimo, radi se sad kod vernika, nema više ono što se radilo u romskoj populaciji, uzmeš za ruku i odvedeš kući. Kod vernika polako, ali sigurno počinje to da se zabavljaju, da nemaju odnose pre braka, da uz dogovor dođu da traže devojkicu, da ne bude krađa, da se venčavaju u crkvi. Jer, danas, nevernici, koji ne poznaju Boga i ne dolaze u crkvi, prave svadbe, ali se ne venčavaju. Devedeset i devet posto! Dok verni neće da uđu u brak dok se ne venčaju... Ima muzike, ima svega, ali je to sve umereno, nema koga da vidite da je pijan.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Ženidbeni običaji oduvek su predstavljali najbogatiji ceremonijal u romskom životnom ciklusu. Sprovođenjem celonedeljnih, ustaljenih radnji oslikavani su položaj žene i muškarca, ekonomska moć porodice, složeni rodbinski odnosi i dr. Zasnivanje bračne zajednice pratio je niz magijskih obreda posvećenih sreći, blagostanju, slozi i uvećanju potomstva supružnika. Uprkos nestajanju i preoblikovanju brojnih arhaičnih folklornih elemenata u sudaru sa svakidašnjicom, prenošena je tradicija sa kolena na koleno i čuvana slika prošlosti među novim generacijama.

Skapanje braka među protestantima, adventistima i Jehovinim svedocima posebno, predstavlja *oštar rez sa prošlošću*. Krađa mlade, nevenčane bračne zajednice, maloletnički brakovi, opijanje, pušenje i raskalašno ponašanje – odbacuju se kao nemoralni činovi i odstupanja od strogih načela bivstvovanja u zajednici sa Isusom Hristom. Insistira se na:

1. dodatnoj podršci braku sklopljenom pred matičarem u opštini *crkvenim* brakom: pastor blagosilja zajednicu supružnika pred Bogom, ali jedino ukoliko u nju ulaze nevini,

2. muzika nije preglasna i svetovni sadržaji dopunjuju se duhovnim pesmama,

3. drži se do fizičkog izgleda svatova i pristojnog ponašanja,

4. konzumiranje alkohola svedeno je na minimalne količine (adventisti ga u celosti odbacuju).

I Romi baptisti i pentekostalci brinu o slici i prilici zajednica koje predstavljaju, te da kroz njihovo ponašanje pripadnici drugih vera sude o verodostojnosti poruka upućenih tokom evangelizacije. Obazrivi su prema alkoholu i ističu da Bog ništa ne brani, ali da je na vernima da se suzdržavaju u svakojakom nepriličnom ponašanju i preterivanju.

2.2.2. Predsmrtni, smrtni i posmrtni običaji

Sabirajući u sebi drevno sećanje na religijsko poreklo prethodnih generacija, *romska kultura smrti* najduže je odoljevala zubu vremena i promena. Precizno utvrđenim i mnogostruko ponavljanim ritualima obeležavano je zatvaranje biološkog kruga, a živi podsećani na korene u pravoslavlju ili islamu. Interesovalo nas je da li

je pristupanje protestantizmu proizvelo promene u osobenom društvenom činu odnosa prema smrti.

„Bio sam u vezi toga. Neki su hteli da promene to. Jedan brat se krstio i posle nekoliko dana on je umro. Svi smo bili prisutni na njegovoj sahrani, naravno, braća i sestre teše njegovu porodicu. Kažu da, znaš kako, po običajima, otvoriš Sveto pismo, izgovaraš božje reči, ne treba toj osobi da plače, nego treba da se raduje, zato što je pokojnik s Bogom. Međutim, ljudi koji plaču za tom osobom, oni svojim plačućim osećanjima tražu da ta osoba bude s njima, da nije umrla, da se vrati. Njima je više drago da je pored njima nego da ode. Moramo da znamo i čas kad treba se rastati. Uvek je starešina prisutan, čita iz Svetog pisma. Međutim, ipak je bio taj brat Rom, iz njegovu porodicu posle počeli da promene, išli su na svoji običaji i ništa, mi ne možemo tu ništa. Mi smo se povukli i oni su nastavili po njihovi običaji.”

N. B., 25, baptista, Niš

„Ja znam da se danas na sahranama neverujućih pričaju neke biblijske neistine, rade se razne ceremonije, baca se novac, baca se zemlja, pravi se krstača, hrana se iznosi, stavljaju se pokloni u grob za mrtve. Meni je sad sve to smešno, jer sam saznao pravu istinu. Ja mogu da dođem na te sahrane, ali ne učestvujem u tome. Mi smo naučili iz Svetog pisma da kad čovek umre nema ni razmišljanja, on ništa ne oseća, ništa ne vidi, nema života posle smrti, znači ta osoba propada. Stvoreni smo iz praha, kad umremo, raspadamo se u prah. Ali, mi želimo da ispoštujemo tu osobu, to mrtvo telo, kao i svi drugi. Na našim sahranama isto se pokojnik iznosi lepo obučen u sanduku, muškarci i žene idu u povorci, ali nema iznošenje hrane, krstače, nema stavljanja nikakvih poklona, može da se stavi cveće i to. Starešina zajednice je tu. Pre iznošenja pokojnika iz prostorije održi se jedan govor u njegovu čast utemeljen na Bibliji, gde se naglašava kako će ona uskrsnuti u skorijoj budućnosti. Onda se direktno nosi na groblje, tamo se zatrp, nikakve dodatne ceremonije se ne obavljaju, ne stavlja se krst i druga obeležja, samo osnovni podaci na nadgrobnoj ploči. Vraćamo se nazad u kuću na ručak. Ne daju se nikakve daće. Porodica se brine se o grobu, čisti se, održava, prijateljima kad je teško oni mogu da dođu na grob. Ako slučajno pokojnik nema potomke, onda ne bi bilo u redu da to grobno mesto uraste u travu, pa se zajednica po-

brine o njegovom održavanju, ali se ovako ništa posebno ne meša u te stvari.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Da, sada je mnogo drugačije. Saznajući iz Svetog pisma istinu o mrtvima, da mrtvi nisu svesni ničega, da ništa ne znaju i da ne može da im se pomogne, ja sam oslobođen u neku ruku mnogih stvari. Recimo, jedna stvar, kad se pali sveća mrtvaku. Zašto se pali sveća? Zato da bi mu navodno osvetlila put ka onom svetu. Onda, to je jedno verovanje koje Biblija osuđuje i, osim toga, i troškovi koji idu uz sahranu, parastos, sedam dana, četrdeset dana, godinu dana se stavlja, sve to kad se uzme u neku ruku onda tačno vidimo kako istina nas oslobađa. Oslobađa nas od tih krivih verovanja.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Nema više sedam dana, nema četrdeset, nema ništa od toga. Sahrani se pokojnik, ljudi se vraćaju, oni koji dolaze red bi bilo da se nešto počaste, bili su celo vreme tu, šta ima od hrane kući. Ali, na groblju, za sahranu, dolazi propovednik, koji održi na neki način propoved da to nije kraj, da smrt nije kraj, jer ljudi mnogo gledaju na to da je gotovo, čovek je otiš'o i zdravo. Oni žele da probude ljude da ne misle toliko strašno o smrti, jer će kraj biti tek kad Isus bude došao. To se promenilo.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Evo, kazaću vam. Pre tri meseca moj deda otputovao je na onaj drugi svet. Prilikom ulaska u kući, nema sveće, bilo je samo cveća. Crnina se stavlja, odelo, marame i to, ljudima radi, iz te familije njegove, ko hoće. Kod nas adventista crno se ne nosi, sveća se ne pali, ne stavlja se previše stvari u sanduku i, naravno, sve one potrebe što idu, znači, sedam dana, četrdeset dana, pola godina, mi to ne stavljam ništa. Pripremamo ga i otpratimo ga sa jednom ili dve ili tri pesme, ako postoji neki veći hor, ako ne, dvoje ili troje njih, petoro, otpevamo dve-tri pesme, to su posebne pesme koje su određene za tako nešto. Tu je starešina, tu je glavni starešina crkve, tu je pomoćni starešina, tu su braća i sestre koji nadgledaju i pripomažu šta mogu.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Što se tiče toga, ima sa te strane gledišta, da se ne zove 'odža. Nema tih muslimanskih običaja kao što je bilo, davanje tri dana, nedelju dana, čet' res' dana, godina, ta obilna ručavanja u tim obeleženim terminima, što koštaju mnogo, a kome? Pridajemo značaj smrtniku,

ali ne da ispadne... Nema sveća, ali dolazi starešina da da veliko ohrabrenje, bez obzira koj' dolazi. Sahranjuje se u odelo, ali opet se umota u ono belo. Isto daske, samo nema 'odža, nema hrana za dušu. Kad mi hoćemo da idemo, ja ne verujem da odnesem za hranu nešto, mogu vodu, sok, čisto za mene. Ne pravi se ručak posle sahrane, možeš neki sok, ali nisi u obavezi."

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Mi smo bili ovde na sahranu, jedna sestra što je bila verna. Bila razlika. Nisu palili sveće, bio je Selim na sahranu. On je završio to sve kako treba. Nije bila muzika. Nisu se palile sveće. Ostalo isto, da se umota u belo platno. Rakija je bila, ali nisu ljudi pili, bog zna što. Nema sedam dana, četrdeset dana... Na groblje je bilo samo posluživanje."

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Tu nema, kao kod ovi, da dolaze popovi, 'odže. Tu dolazi starešina crkve, pomolimo se svi zajedno, pevamo, ako je brat bio veran. Kad se odvojiš od nekog, i tebi je teško. Al' treba se radovati, ne treba plakati, ne treba tugovati. On je umro samo telesno... U platno ne, čak imamo sličnosti sa vas. U kovčeg, lepo obučen. Daske se stavljaju, zbog kovčega, da ne truli. I zbog zemlje, da se ne obruši zemlja... Hrišćani ne rade to, nema sedam dana, četrdeset dana... Nema ni hrana kod hrišćana."

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Romski narod na Balkanu sopstvenu kulturu smrti uglavnom je prilagođavao religijskoj svesti i praksi pravoslavlja i islama (Todorović 2005b). Romi u ponašanju prema pokojniku "preslikavaju" iskustva i navike svojih komšija, ali čine i izvesna odstupanja od verskog obrasca. Upokojenog pravoslavca opremiče porodica po svim uzusima pravoslavlja, od kupanja tela do izgradnje „večnog doma“, ali će najčešće izostati pozivanje sveštenika da prisustvuje ukopu i kasnijim mnogobrojnim podušjima. Ili će opremanje pokojnika pratiti izvođenje magijskih radnji iz prethrišćanskog perioda, kao što je stavljanje hleba i novca u desnu ruku, provlačenje crvenog konca kroz rukav, probadanje pokojnikove pete iglom da se ne bi povampirio ili sahranjivanje lutke zajedno sa mrtvacem.

Znana je zahtevnost islama u pogledu poštovanja komplikovanih religijskih radnji. Recimo, vera nalaže da se dženaza nosi prvo do džamije, gde se klanja dže-

naz namaz, ali većina Roma to ne čini. Oni pokojnika nose pravo na groblje, gde postoji kamen na kome se postavlja dženaza za dženaz namaz. Islam nalaže da dženaz namaz klanja hodža sa džematom, koji je prethodno uzeo *avdes*. Teško da se od neukog romskog sveta može očekivati detaljno poznavanje složene procedure, ali zato neće izostati ritualno pranje na *tenisiru*, uvijanje u 12 metara šifonskog platna i polaganje u *tabut*. A onda će čitav folklor neizostavno "obožiti" po koja isključivo romska crta, kojoj izvorno korena nema u Kuranu. Pokojnika mogu spremati žene, a pokojnicu muškarci, ali samo najbliži rođaci, sa razvučenim čaršavom iznad pokojnika sa prednje strane, kako nepoznata lica ne bi razglasila u kakvom je stanju bila *dženaza*. Osobama koje *halale* (nariču) pokvasiće se vrat vodom zaostalom od kupanja, kako bi se pokojnik što pre zaboravio. Prvi iskopani komad zemlje za raku staviće se do glave pokojnika, ruke obavezno oprati na česmi na izlazu iz groblja, a alvu za posluživanje pripremaće samo dobro uvežbana žena, jer će u suprotnom pokojnik žaliti za dušom i ubrzo još nekog iz kuće dovesti k sebi. Najmanje su promene, uprkos bezbrojnim uticajima, doživele tanane finese samog čina ukopa, u čemu su Romi muslimani ostali najtešnje povezani sa izvornim islamom: pod predviđenim uglom iznad u šifon umotanog tela biće postavljene daske određene dužine i debljine, a u humku pobodena piramida („bašlukija”).

Prihvatanje protestantizma, najpre učenja adventista i Jehovinih svedoka, nosi sa sobom *redukovanje* religijskih obaveza uzrokovanih smrću voljene osobe:

1. opremljen u novu odeću, pokojnik se polaže u kovčeg,
2. povorka sastavljena od rodbine i prijatelja prati ga do „večnog odredišta” i spušta u raku,
3. kako izostaje verovanje u zagrobni život, suvišnim se smatra velika žalost za mrtvacem,
4. ne pale se sveće,
5. ne nudi se, niti ostavlja hrana,
6. grobovi se ne obeležavaju krstačama ili piramidama, sem osnovnih podataka na nadgrobnoj ploči,
7. povorka se ne nudi da u tri navrata seda za postavljene sto,
8. nema davanja bilo kakvih posmrtnih daća.

Porodica brine o grobnom mestu, održava ga u urednom stanju, a u slučaju da nema živih potomaka, brigu o tome preuzimaju članovi crkve. Poseta grobu se ne brani i tom se prilikom može poneti cveće. Ne postoji nikakva diskriminacija protestanata u pogledu izbora grobnog mesta: pokojnici se sahranjuju na postojećem sopstvenom romskom groblju ili na srpskom groblju, ako je u praksi zastupljeno zajedničko sahranjivanje.⁶²

Elementarne sponse sa islamom među nekadašnjim pripadnicima Muhamedove vere, najvidljivije u pogledu sahranjivanja pokojnika, opstaju u jevanđeoskom hrišćanstvu, iznova potvrđujući konstatovanu sposobnost pentekostalaca da se *prilagode lokalnim tradicijama*:

1. opstaje umotavanje tela u obredno platno (iako je prethodno obučeno u odeću),
2. položen u raku, lež se štiti ukoso pobodenim dasnama,
3. ne pale se sveće,
4. ako ima kakvog posluženja slatkišima, sokovima ili pićem, ono se čutke uzima, bez naglašavanja da je namenjeno „za dušu” umrle osobe,
5. češće je zastupljen ručak nakon ukopa, posebno za umorne putnike sa strane,
6. kroz prste se progledava i ponekim naknadnim daćama, ali se ne savetuje prateća obilnost: nema skare za pripremanje pljeskavica i ostalih đakonija od mesa.⁶³

⁶² Poslednjeg februarskog dana 2009. godine prisustvovao sam komemoraciji i sahrani Miodraga-Mije Stankovića, osnivača pentekostalnog pokreta u Leskovcu i čitavoj jugoistočnoj Srbiji. Dupke punoj sali „Doma sindikata” obračali su prvaci u veri iz čitave Srbije, uz gostovanje delegacija iz nekoliko evropskih zemalja i Amerike. Ni hladno vreme, ni otopljeni sneg nisu sprečili blizu hiljadu građana da odaju poslednju poštu Mijinoj ličnosti. Prvi put sam uživo doživeo sahranu jednog protestantskog vernika, upravo na način kako su mi to sagovornici opisivali u intervjuima (sl. 87 i 88).

⁶³ Pričajući sa pentekostalcem Pericom Kurtićem iz Leskovca, požalio mi se na majku, staricu izbranog lica i dubokih podočnjaka, koja je čuteći pored založenog šporeta slušala naš razgovor: još se jedino ona nije preobratala od svih ukućana. A zašto? Zato što brine da o značajnijim datumima u godini (Đurdevdan, Vasilica) neće imati ko da izađe na grob njenog pokojnog supruga i iznese darove u hrani.

Slika 87. Nastup pastora na sahrani Miodraga Mije Stankovića na leskovačkom gradskom groblju (govori Stefan Stanković, mlađi Miodragov sin, pastor Duhovnog centra „Svetlo” iz Leskovca) (februar 2009)

Slika 88. Poslednji pozdrav duhovnom ocu uz zvuke romske trube (svira Šerif Bakić, romski pastor Duhovnog centra „Svetlo” iz Leskovca) (februar 2009)

Pogreb se odvija u dostojanstvenoj atmosferi. Kod adventista manja grupa vernika ili čitav hor zaduženi su za pevanje nekoliko pesama verskog sadržaja. Posebnu ulogu ima prisustvo propovednika, koje se podrazumeva. Pre iznošenja pokojnika iz porodičnog doma, kao i na samom groblju, a na temelju Pisma, starešina daje reči ohrabrenja i podseća prisutne na ponovni Hristov dolazak. Prilika je to i da se pred nepreobraćenima, ako ih u publici ima, potvrdi jačina vere i ispravnost učenjenog religijskog izbora.

2.3. Asocijalno ponašanje i sklonost porocima

Razmatrali smo i uticaj protestantskog učenja na izmenu ukorenjenih navika iz getoiziranog života u mahalama, poput fizičkog obračunavanja bračnih partnera, sukoba sa policijom, pušenja i neumerene konzumacije alkohola, odavanja kocki i drogi i ostalim porocima.

„Ja mislim da je vrlo dobro. Nije odlično, ima koji još proučavaju, koji još uvek nisu dovoljno upoznati, ali je dobro. Sa suprugom su odlični odnosi, a pre nego što sam upoznala istinu, bilo je katastrofa. Trebalo je da se rasturimo, trebalo je, da ne pričam sad, jer ne treba da se setimo na ono prošlo, samo da idemo napred. Bilo je vrlo loše.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Pa, kako da ti kažem... Nekad i ja vičem na njega, on na mene... Nema alkohol, nema pušenje.”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Uuu, promenilo se dosta toga. Ako mama kaže nešto tati, sve se to kaže u ljubavi, ne kao ono ranije, uz psovke i tako to. U našoj kući ima jedan veliki natpis: ‘U ovoj kući se ne psuje’. Dosta toga se promenilo. Ne mogu da vam opišem kako se slažemo u porodici, molimo, ljubimo jedan drugog, pa i Boga.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Više je razumevanja u porodici, pomažemo se, podržavamo. Dok ranije, hteli smo da odgovorimo jedan drugom, ali nismo mogli da dođemo do tog zajedničkog jezika. Ili bi’ ja nešto htela, a njemu se ne bi sviđalo. Međutim, sada, ako ja nešto zaželim, a njemu se to ne sviđa, mi se molimo da Gospod stvarno donese onu pravu odluku koja to treba da to bude zaista tako. Ako nekada ja pogrešim, ja se njemu izvinim, oprost, izvini, nije bilo u redu. Ili on. Tražimo oprostaj, bez obzira da li je on muškaraca ili ja žena. Dogovaramo se, ne činimo ništa jedno bez drugog. Ja ne mogu sama da učinim nešto što on ne zna ili da on nešto učini što ja ne znam. Hvala Bogu, za sad je sve okej.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Bolji su što su manuli od svađu, i od krađu, i od politike, od sve, znači. I predali su se u Boga. I ja verujem da volimo svi Boga! Evo, ja prvo da ti kažem od mog dedu. Moj deda je 73 godine. On ne ide u crkvu. Ali se moli, Bogu se moli i on. Kući se moli. Svako

jutro on se moli. Uveče dođe, legnemo, on se moli, barabar sas’ mene. Ja ga ne teram, on kleči sam, ako ima 73 godine. Klekni i traži Boga. Nešto kad ga zaboli, ja kažem: ‘Klekni dole i traži si Boga, On će te dotakne noćas.’ I on stvarno: ‘Tražim, babo, kako ne, ja znam da ima Bog.’ Ili da te vređa on, bože sačuvaj, ne!”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„Moj muž puši, a deca ne. Ovaj moj stariji, on je i gore to rek’o, on je malo izašao da vidi kako je u svetu. Hoće malo da proba kako je u svetu. Ima tu još nekih sinova koji... Ali, to je njihova sloboda, oni su sad odrasli, ja ne mogu sad da... Bog ništa ne radi silom, pa i mi roditelji nemam pravo da prisiljavam svoju decu. Moje je bilo da ih vaspitam do punoletstva, a ondak su oni sami koji odlučuju da li će da ostanu u veri ili će da izađu.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Popijem ponekad čašicu ili dve. Evo, u nedelju smo klali svinju, dođe ovaj komšija i kaže: ‘Miki, ‘će popijemo jednu čašicu?’ ‘Ajde, ‘će popijemo jednu.’”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Ne. Dobro, popije se, ali ne u toj meri da se napije. Ja volim da popijem čašicu, dve vina i gotovo, završavaš pos’o.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Sin po dva, tri piva pije, ja po jednu rakiju, dve, znaš kad, u pet meseci jedno dve rakije da popijem.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Tako, kad je neki rođendan, popijemo po pivo, dva ili, recimo, ali ne da se opijemo, pa da ne znam šta radim.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Porok mi je još i dalje pušenje. Pali i supruga, ona zasad nije verna. Ali, veruje u Boga....”

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Pušimo, pušimo... Mada ne smemo, ali pušimo... Često pušimo. Mada znamo, to je jedan svesni greh, svesni greh radimo....”

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Najveći dobitak do koga se drži u verničkim romskim kućama jesu *skladni međuljudski odnosi*. Preki pogledi, povišeni tonovi u razgovoru, nagle reči i psovke, fizički obračuni na granici ekscesa, zamenjeni su:

1. dogovaranjem između supružnika o dnevnim obavezama,
2. uljudnim ponašanjem sa komšilukom i rodbinom,
3. ljubavlju prema deci i
4. porodičnim skladom koji proizvodi prosperitet i uvažavanje okruženja.

U slučajevima nemaštine:

1. ne poteže se za krađama i
2. ne upada u prestupništvo.

Sporovi između pojedinih familija:

1. rešavaju se dogovorom uz posredovanje pastora,
2. izostaju teški obračuni sa krvavim završetkom i policijskim razdvajanjem.⁶⁴

Vernicima posebno godi kada ih neverni Romi prekreću na ulici ili posećuju u domovima, *tražeći savet* za nastale svakodnevne situacije, jer su uočili promene u njihovom mišljenju i delanju: vera poduprta delima najdelotvornije govori o ispravnosti kretanja Hristovim putem.⁶⁵

Iako se uspešno nose sa sprečavanjem teških prestupa – kocke, droge, prostitucije, krvnih delikata – pentekostalne vođe muku muče sa *sitnijim porocima*,

⁶⁴ Romski pastor Šerif Bakić u intervjuu sa ponosom je naglašavao sledeće: „Broj jedan, ne samo što ću vam ja reći, nego ono što će reći MUP Leskovca i opštinska struktura i ljudi u gradu da se kriminal znatno srozao, skroz je opao, što se tiče kriminala među Romima, što se tiče tuče i što se tiče svađe. Jer, mi smo osam hiljada Roma u Leskovcu, a samo u naselje 'Podvrce', gde ja živim, oko pet i po hiljada tu živi. (...) Kriminal je za mene broj jedan. Meni je toliko drago da sad možete proći u mahali, videćete grupe i grupe, romski mentalitet je da ljudi izlaze, da jedni druge razgovaraju, ali da nema svađe. I kad dođe do toga, to se veoma lako razgraničava, da ne dođe do svađe. Da ne preteram, skoro iz svake porodice makar jedno dete ima koje dolazi u crkvu. To je veliki blagoslov i ljudi nas jako poštuju. Kriminal je jako pao totalno, jer ja kao član 'Društva Roma', mi smo svake godine išli kod načelnika SUP-a na razgovor i on nam je stalno pokazivao: 'Evo, svako jutro kad ja dođem, ovde imate dvadeset prijava: obijanje stanova, krađa kola, tuče... Ali, nema više nijedna romska prijava. A ja dobro znam, otkako je crkva počela da utiče na Rome, toliko se dobrih stvari ovde dešavaju'. Zato vam kažem sve te stvari koje se dešavaju.”

⁶⁵ Evo kako Aleksandar Ajdarević, dvadesetogodišnjak burne prošlosti, opisuje efekte promena nakon preobraćenja: „Kao što sam rek'o, bio sam veoma problematičan. Dok sada ljudi me i više poštuju i cene, i kad imaju nekih problema, zovu me da se molim njima, što ranije nikad ne bi uradili. Osećam se bolje uz Hrista”.

što se vidi iz iskrenih odgovora vernika. Umereno konzumiranje alkohola u svečanim prilikama – proslave, druženja, svadbe – prihvata se sa razumevanjem, ali je pušenje nepoželjno. Pastori prepoznaju pušački greh, posebno starijih, koji je najteže suzbiti.

3. RAZGRADNJA TRADICIONALNE VERSKE MATRICE*

3.1. Od „Mi, Romi” i „Oni, Gadže” do „Mi, verujući” i „Oni, neverujući”

Za pripadnike drugih naroda Romi od pamтивека koriste zajednički naziv – *Gadže*, uspostavljajući jasnu granicu između romskog i neromskog sveta. Gadže su Rome na istorijskom putu prečesto izvirgavali progonstvima, diskriminaciji, etničkoj stigmatizaciji, političkoj, kulturnoj i ekonomskoj marginalizaciji, rečju, opštoj društvenoj isključenosti. Zarad očuvanja identitarnih odlika i folklorne baštine, romski narod izdiže nevidljivi zid prema spoljašnjem svetu⁶⁶; zapravo, osmišljava paralelnu socijalnu strukturu, zasnovanu na zamršenom sistemu srodničkih odnosa i strogih pravila kojima se grupna povezanost uvek postavljala naspram interesa jedinice.

Središnje obeležje *Rromanipe*-a predstavljao je *mahrime*, romski kodeks čistoće utemeljen na izbegavanju svih oblika fizičke i simboličke nečistoće, odnosno sistem pravila koji artikuliše odnose među polovima, starijima i mlađima, grupama i rodovima, te između Roma i neroma. Tabui su mogli da uključuju pojedine osobe, stvari, delove tela, hranu, teme razgovora i, povrh svega, polne odnose. Gadže su po definiciji nečisti i nedostojni kontakta, sem u izuzetnim prilikama. Dodeljivanje epiteta „nečist” smatrano je najgorom mogućom kaznom, pojedincu je donosilo socijalnu smrt,

* Prethodno objavljeno u: 2015, 2016 i 2018a.

⁶⁶ Popularna romska izreka glasi: „Roma romenge, gadže gadženge”. Nasuprot ovim virtuelnim, Gadže u srcu Evrope na početku dvadeset i prvog veka grade istinske zidove: u mestu Ostrovani, na istoku Slovačke, većinsko stanovništvo nije žalilo 13.000 evra za podizanje 2,2 metara visoke i 150 metara dugačke betonske barijere, samo da bi se odelili od ubogog romskog komšiluka („Politika”, 20. decembar 2010, str. 2).

odnosno izopštenost iz nosećih društvenih dešavanja. Saradnja sa srodnima u Hristu ruši barijere stvorene tradicionalnim dodeljivanjem uloge „nečistih“ okružujućim narodima. Vera sada sjedinjuje u ponašanju istovernike povodom brojnih pitanja iz oblasti zdravstvene kulture, kulture ishrane, kulture ponašanja itd.

Stupanjem u izabrane verske zajednice, anacionalno ustrojene, Romi zadobijaju sve ono što im je bilo uskraćeno u pravoslavlju, rimokatoličanstvu i islamu: dostojanstvo i uvažavanje, brigu i skrb, nadu i perspektivu. Pređašnji sistem samoidentifikacije biva zamenjen novim; *etnička, klanovska i plemenska pripadnost ustupaju mesto verskoj*: braća i sestre u Hristu bazični su orijentiri samoidentifikacije.

„Da, to je dosta važna razlika. Ja sad gledam, znači, drugačije na svet, od kako sam, znači, pristupila Gospodu. Drugačije gledam i na život, i na svet, na sve što se dešava u zemlji, ovde u Beloj Palanci.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Ne bi trebali mi da pravimo razlike, to bi trebalo oni da prave razlike. Drugačije ponašanje, drugačiji odnos sa ljudima, drugačiji pristup ljudima. Idem autobusom, vozom, kolima, drugačije oni razgovaraju, njihova reč, svaka druga reč, zna se šta izgovaraju....”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Pa, razlikuje se. Mi se trudimo da živimo po načelima vere i da to ispoljavamo u životu, dakle, da živimo po onome što učimo. Nije baš sve sjajno, grešni smo i nesavršeni ljudi i imamo svoje slabosti, ali radimo i trudimo se da svako ispuni svoj deo zadatka i da bude deo zajednice. Mi, naravno, želimo da budemo i sa drugim ljudima, ali ne bespogovorno, jer jedna biblijska poslovice savetuje: ‘Loše društvo kvari dobre navike’. Mi njih ne mrzimo, ali ne želimo da se potpuno mešamo sa onima koji ne shvataju sva pravila ispravnog života po Jehovinim nalogima.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Pa, sad kažem da uopšte i za mene i za sve, mi smo u prednosti zato što znamo istinu. E, sad, i oni su u prednosti da upoznaju istinu. Meni je žao njih i ja gledam, ima interesenata s kime proučavam, ali oni nemaju toliku želju da budu Svedoci kao što sam ja imao želju. Možda sad nije to vreme da oni odluče da pokažu to. Oni ne znaju kako da se ponašaju drugi Svedoci, ne znaju šta se radi u Dvorani, kako se pona-

šaju. Kad bi bili u Dvorani, možda bi oni drukčije gledali. Oni treba da plate prevoz, to je možda malo njima teško. Kad bi došli prvi put, možda bi im bilo lakše da dođu, jer znaju šta se tamo radi, kakva je atmosfera i to. I možda ih to sprečava. A, ipak, mi žao njih što ne poznaju....”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Ne sad da li ja pravim razliku, ali sam naš život, u principima Svetoga pisma, pravi razliku, razumete me. Evo, sad, kad bi’ ja otiš’o kod nekoga, on će da mi skuva kafu, ili da mi otvori pivo, ili da mi posluži rakiju, ili da me posluži sa cigaretom. Ja to ne prihvatam njihovo, ja držim ono svoje. Ili, kad bude on doš’o ovde kod mene, ja mu ne dajem ono njihovo. Sad je normala neka, kod svih ljudi, znači, kad ti dođe neki čovek u kuću da se družiš s njima, da napraviš jednu kafu, da zapališ cigaru i da ulaziš u neki tračeve, u neki govore ovo-ono. Po tome se mi razlikujemo.”

M. Ć., 48, adventista, Vranje

„Pa, malo jeste. Eto, koji smo mi verni, idemo jedni kod drugoga, molimo se, pričamo o Bogu i jedan drugoga ne napadamo. Znači, znamo svi božju istinu i više volim da se družim sa vernicima nego sa ovim nevernicima. Jel’ oni nekad nešto opsuju, prokunu, a meni to teško. Kakao sam se krstila, teško mi pada kad nešto govore, ja kažem: ‘Nemojte tako...’, oni kažu: ‘Nemoj da se mešaš u moju kuću, u moj brak, gledaj svoja posla...’.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„U kom smislu, u ljudskom ili u verničkom? Da, ja lično pravim u smislu vere i nekolicina adventista sa kojima se ja družim i sarađujem. Pravimo razliku iz razloga što mi drugačije gledamo, živimo i ponašamo se, dok oni, pak, naši prijatelji, drugačije žive. Naš život ne usklađuje se sa njihovim životom, tako da mi pravimo razliku... Ne samo na te ljude, nego na sav svet koji nisu adventisti, koji ne poznaju Boga, bez obzira koje su pripadnosti religiji.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„... To je jedna čast i privilegija da ti upoznaš Boga. Kaže reč božja: ‘Sve ide na dobro onima koji ljube Gospoda’. Dok na primer oni... jeste drugačiji način života, možda smo u nekoj prednosti malo. Ali, to ne znači jednostavno da mi sad hrišćani da nekog odbacimo ili da se osećam bolji od nekoga. Ne. Svi smo mi ljudi od krvi i mesa. Ono što najviše težimo jeste da

njih pozovemo, da njima svedočimo, a neka prednost ne. To ne, uopšte, mi smo bolji, vi ste gori. Niko nije dobar, osim Boga, koji je savršen....”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Pa, kako da ti kažem, osećam se da sam u prednost da sam ja blagoslovljen, da me Bog zaštititi, da je Bog uvek sa mnom pored mene, žalosno je njima, osećam se ponekad neki put, razmišljam šta će da radu ovi ljudi što neće da prihvate Boga, šta će da bude s nji’, šta će im se desiti, molim se za nji’.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Mi treba da se razlikujemo. Ja mogu da se družim sa njima i sve, ali do mere moje bezbednosti. Kad počnu nešto da govore gluposti, da se napiju, da se tuku, ja pre nego što se desi to, ja udaljim se. Zamislite, čoveka vernog, koji je ugledan, koji služi Bogu, koji predaje u crkvi, sedi ispred prodavnice sa prijateljima koji nisu verni da popije pivo. Pa, ne ide, ne ide. Mogu ja s tobom, bilo sa kojim drugim, da stojim bilo gde, da pričam, da im savetujem, da mi zatraže pomoć. Ali, da se opijam sa njima i na drugi način... Da, razlikujemo se.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Na pitanje razlikuju li „svoj” svet (Roma i neroma protestantske vere) od „njihovog” sveta (neverujućih Roma i neroma), naši sagovornici odgovaraju da su svesni da su nesavršena i grešna ovovremena bića, ali da svojski nastoje da načela vere što više prožimaju njihove svakodnevne navike. *Novim naočarima odmeravaju* dojučerašnje uobičajene i naširoko prihvatane verbalne i delatne društvene odnose: psovka i kletva, trač i ogovaranje, posluživanje cigaretama i kafom, opijanje, raskalašno ponašanje, kocka i kartanje, laž i obmana, krađa i tuča, preljuba, nepoštovanje članova porodice, zapuštenost dece, nipodaštavanje susedstva i dr. „Da živimo po onome što učimo” i „mi poznajemo Hrista, oni ne znaju Hrista” – nove su parole međusobnog ophođenja i zajedničkog nastupa prema neverujućim Romima i neromima.

Sledeće pitanje doticalo se osećaja *posedovanja konkretnih prednosti* u odnosu na ostale ljude koji ne pripadaju izabranoj protestantskoj crkvi.

„Da, znam koju reč treba da izgovaram. Oni sami primetili, drugačije se ponašam. Ja da vidim staru osobu,

a ja da sedim, to nema šanse. Vidim, deca sede, starci stoje, meni to nije normalno... Moje prijatelje, s koga se ja družim, kad god su tu, mi razgovaramo o tome. Spolja sam ja ostao isti, ali unutra nisam više isti. Promenio sam se.”

M. M.-M., 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Da, naše ponašanje, oblačenje, razgovor, poštovanje zakona, poštovanje božjih zakona, celokupan život naš to pokazuje. Mi smo Jehovini svedoci dvadeset i četiri sata, kako u domu svom, tako i vani.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Jeste, osećamo se, ali nam to ne daje za pravo da se mi izoholimo da smo mi bolji od njih. I dalje smo mi isti pod grehom. Svaki čovek ima neku manu, neki greh, svi mi pomalo grešimo. Pitanje je da li se mi kajemo za taj greh ili se ne kajemo? Svi mi pomalo grešimo, nema tog savršenog čoveka.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Prednost je u tome što mi osećamo sasvim drugačiji odnos prema životu. A oni nemaju cilj, oni su skloni sve da rade. Mogu da piju, da krađu, da lažu, da naprave ljubomoru, da imaju decu sa tuđim ženama, sve može. To je ta razlika koja donosi do raskola, do nesuglasica, do tenzije.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Mi smo jako u prednosti, ali oni to ne mogu da shvate, ne mogu da razume nas, mnogi nas gledaju drugačije radi toga. Mi ćemo lakše da se družimo sa ljudima iz crkve, gde god da odemo mi taj jedan duh imamo, ali sa drugim ljudima kad se družimo oni nas ne mogu da prihvate. Ne vole da se druže sa nama. Jer, mi, pazi sada, kod nas nema praznih priča, da ti sad ogovaraš, da pričaš o nekim nemoralnim stvarima, ovaj ide, zabavlja se s onom, ovaj radi ono, ovo-ono, ima tu mnogo stvari. Ti kontrolišeš misli, kontrolišeš reči, nema svaka tema na raspolaganje.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Vidi se to. Jel’ božja reč kaže: ‘Deca božja videće se po ljubavi’. Badava ću ti ja pričam tebi o Bogu, a ti sasvim nešto drugo, psuješ, ružiš, ovo, ono. Meni je jedan najbolji prijatelj, s kim sam radeo trideset pet godina, Vasko... Ja si čitam Bibliju, i on namerno dolazi i pcuje Isusa Hrista, ovo, ono. I ja se pomerim od njega, neću da razgovaram s njim.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Evo, na primer, ja sve svoje probleme mogu da iska-
žem Bogu. Bog može da mi pomogne u svemu. Ima
puno razlike, mi potpuno drugačije gledamo na svet
nego... Ipak smo svi mi u zajednici, u zajedništvu, na
neki način želimo da pomognemo ovim ljudima koji
su u svetu. Dok oni imaju svoje potpuno drugo gleda-
nje na svet, ne možemo da se konsultujemo s njima.
Postoji ta podela 'mi' i 'oni', koja nije na nacionalnom
principu.”

N. K., 15, *pentekostalac, Leskovac*

„Sad ću da vam kažem. Imamo više prednosti zato što
znamo da imamo jednu ljubav međusobnu, ljubav mira
i blagoslova, koji znamo. Kako mogu sa nekim koji ne
zna za Boga, koji tera svoj život duh nemira? Kako
mogu da imam jedan dobar jezik sa takvom osobom,
ako ja pričam lepo, a on meni uzvraća drugačije? Onda
moram da se pomerim od te osobe i moram da tražim
prijatelje koji može lepo da mi odgovori i da mi kaže. A
mož' da bude koje god nacionalnosti....”

S. Š., 43, *pentekostalac, Leskovac*

„Ipak sam različita. Ja imam nešto što oni nemaju: ja
imam Hrista, oni nemaju Hrista. To je, ipak, razlika.
Ali, u svemu tome ja želim da dam ono što ja imam u
sebi, ono jevanđelje koje sam ja upoznala, mislim da
dam njima. Postoji ta razlika.”

J. S., 23, *pentekostalac, Leskovac*

„Pazite, nisam ja izabrao da ja poznajem Boga, nego
me Bog izabrao. I ja ne trebam time da se sad nešto,
kako da se izrazim, da se sada ja nešto podižem i da
se dičim. Bog je mene izabrao. Isto tako, možda ljudi
nisu imali priliku, možda nije pravo vreme da upo-
znaju Boga. Ja nemam pravo time da ih ocenjujem ili
nešto drugo. Imam prava samo da se molim za njih,
da na neki način da im ukažem da upoznaju Hrista.”

S. C., 29, *pentekostalac, Vranje*

Romi protestanti jasno percipiraju sopstvenu pri-
padnost izabranoj crkvi, odnosno *različitost* koju sa
sobom nosi učinjeni izbor. Postoje „naša braća” i „ljudi
iz sveta”, i to je belodano u govoru, ponašanju, nošenju,
poštovanju državnih i božanskih zakona. Prihvatanjem
Istine za njih su otvorena vrata božanskog poznanja,
ali i zacrtani putevi kojim će se kretati u budućim da-
nima.

Ono na čemu Romi u novoj veri insistiraju u svojim
odgovorima jeste *otvorenost za upoznavanje sa istinom*

svih onih kojima njena spoznaja do sada nije bila mo-
guća iz raznoraznih razloga. „Svet neverujućih” *ne od-
bacuje se kao manje vredan*, praroditeljski greh priti-
ska svakog živog ljudskog stvora, već postoji žalost zbog
toga što ne poznaju delovanje Duha svetoga. *Misijskom
delatnošću* njima treba posvedočiti božiji blagoslov i
ponuditi im spasenje, bez nametanja i prisile.

Najagilnije u tome, tvoreći tako sasvim osoben pri-
stup pitanjima vere, jesu Jehovini svedoci. Pozivajući
se na spremnost ranih hrišćana na stalno propovedanje
dobre vesti, zarad spasenja svih naroda, Svedoci se na
svojim skupštinskim sastancima osposobljavaju za kra-
tku prezentaciju poruke o Božjem Kraljevstvu na vra-
tima, uz korišćenje Biblije.

„... Svedoci sa sobom nose i biblijsku literaturu da bi
je ostavili ukućanima koji žele da steknu veće spo-
znanje Svetog pisma. Tamo gde je pokazan interes
Svedoci se tu vraćaju da bi pružili dodatne biblijske
informacije. Po želji stanara biće uveden biblijski kurs,
a sve ovo oni rade besplatno.

Jehovini svedoci isto tako nude časopise prolaznicima
na ulici i na taj način su u mogućnosti da kontakti-
raju sa mnogo ljudi. Većina Svedocima postavlja pi-
tanje zašto oni i dalje posećuju ljude iako većina njih ne
pokazuje interes? Međutim, Jehovini svedoci su utvr-
dili kroz dugogodišnje propovedničko iskustvo, da se
kod pojedinaca situacija često menja i da neki od njih
pozitivno odgovaraju prilikom neke druge posete ili
možda susreću neku drugu osobu i domaćinstvo koje će
pokazati interes” (Milovanović 2007, 138).

3.2. „Mi” i „Oni” kao prijatelji

Prvo smo analizirali međusobne prijateljske odnose
Roma, pripadnika različitih protestantskih zajednica.

„Ja se ne družim, ali imam kontakt. Naravno, kada idem
u službu i razgovaram sa njima na ulici, zašto ne, po-
štujem ljude, ali da imam neki bliski kontakt, to ne.”

R. K., 42, *Jehovin svedok, Niš*

„Da. Evo, recimo moj badža je pentekostalac, moja
svastika. Mi idemo kod njih, oni dolaze kod nas,
normalno, kad pravimo neko veselje, oni su sa nama
tu. Ipak, to su rodbinske veze koje su neraskidive, ne
možemo sada mi zato što smo pripadnici drugih re-
ligija, mislim, ja poštujem svačiju religiju.”

Z. S., 35, *Jehovin svedok, Vranje*

„Gledajte, družimo se sa ljudima koje ovde poznajemo, to je sve uravnoteženo druženje, ne da ja ne mogu kod komšije ako me neko pozove na kafu. Ali, nismo veliki prijatelji sa onima koji nisu iz zajednice.”

B. R., 37, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Ne da ja ne bi, nisam ni probala u zadnje vreme. Za dve osobe da bi išle zajedno da se druže, ja mislim da treba da imaju jedan cilj. I onda, čim ti nemaš jedan cilj, ti se razideš, ne možeš da se družiš sa tom osobom. I ta osoba i ja lično ne mogu da se družim, jer nemamo zajedničke razgovore, drugačiji su nam pogledi.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Ja nemam neke odbojnosti prema njima, ako to mislite. Ali, nemamo neke prijatelje... Uglavnom je neki naš krug prijatelja su verni, zajedno smo postali verni.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Pa, ne. Mislim, imam prijatelje, stanemo, zdravo, kako si. Evo, komšija, Jehovin svedok. Ima razlika u veri, oni su dosta povučeni. U učenju, drugačije tumače stvari nego mi. Recimo, ne smeju da primaju tuđu krv. Što smo imali jedan primer, čovek koji je imao dete od godinu dana, bilo je veoma malokrvno, doktori su insistirali da dete prima krv. On nije dozvolio, posle dva dana dete je umrlo. Ne smeju da drži oružje, da idu u vojsku, rođendane ne slave, to nikako.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Imam. Evo, ja imam, pošto sam sekretar šahovskog kluba, imam dobrog člana, koji je čak i starešina kod Jehovini svedoci, tu mi je pedeset metra od kuće, ja sa njim živim. Zove se Mika.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Da, družimo se. Razgovaramo, sve u ljubavi. Nekad u'vatimo, pa pričamo, oni kako slavu, mi kako slavimo. Pazi, muslimani, sve je isto, takoreći, samo mi kažemo Isus, oni kažu Isa za Isusa. A radi se o Isusu. Mi kažemo Avram, oni kažu Abraham. Znači, to je to.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Imam drugare i u crkvi, imam i dole, u Sat malu. To su ovi naši, iz crkve. Drugi ne.”

R. M., 14, pentekostalac, Leskovac

„Kao prijatelje imamo ljude s kojima radi moj muž, s kim svira. Ali, većinom to su ljudi iz crkve. Znači, nemam ljudi koji ne znaju za Boga. Nemam takve prijatelje.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

Srodni misionarski ciljevi malih verskih zajednica i uprošćeno sagledavanje njihovog učinka među Romima u javnosti, vekovnim pripadnicima islama i pravoslavlja u jugoistočnoj Srbiji, u drugi plan postavljaju aktuelne međusobne odnose. Jasna situacija u pogledu usmeravanja na vredeći religijski put nereligioznih i Roma sa mlakom tradicionalnom verom, te postupnog umnožavanja lokalnog članstva, ne pronalazi svoj ekvivalent kada se radi o bratstvu i sestrinstvu nešto drugačijeg hrišćanskog usmerenja.

Starešinstva baptista, adventista, Jehovinih svedoka i pentekostalaca čuvaju se optužbi za *unutrašnji prozelitizam*, s obzirom na već postojeći spoljašnji antikulturni pokret, podstican od strane Srpske pravoslavne crkve i Islamske zajednice. Rečju, uključivanje neopredeljenog romskog etnosa u pulsirajuće srpsko religijsko tržište neokončan je proces, traje još uvek i zahteva koheziju i angažovanje raspoloživih potencijala u pokrivanju slobodnog misijskog prostora. Oprez se ogleda i u socijalnim kontaktima običnih ljudi: utemeljenost u Hristu, kakvog god protestantskog predznaka bila, bolja je od neverništva, ali se radije zbori i slobodno vreme troši na snaženje ličnih religijskih kapaciteta kroz razmenu verničkih iskustava *sa istovernima*.

Zatim smo pitanje zajedničarenja proširili na Rome i nerome u pravoslavlju i islamu.

„Sa svima do određene granice koju određuje naša vera. Romi su naša braća, pa da su došli iz Afrike ili iz nekog drugog dela sveta. Oni mogu biti naši poznanici, ali tu nema one potrebne bliskosti i prijateljskih odnosa koji dolazi iz vere.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Sa svima. Recimo, moj zet je musliman, oni su u Preševu, i prijatelji su mi tamo. Ja ne ulazim u njihovo verovanje, ali se trudim da budem prijatelj sa njima. Svako ima pravo na svoje verovanje.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„I sa muslimanima, i sa pravoslavicima. Pa, ja sam rekla malopre, ne samo ja, uopšte cela naša crkva, ona prihvata sve ljude, kod nas nema razlike, kod nas su svi prihvateni, kao prijatelji, kao gosti, i ako žele da budu vernici.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Ne mora da znači. Mi se sa familijom družimo, svi koji su pravoslavci, normalno, i mi volimo kad nam

dođu, mada mi ne možemo da idemo kod njih, zbog bakine bolesti, inače bi išli. Ja često volim da odemo i kod Jehovinih svedoka, teram Ivanu odemo kod ove naše rođake, ona je Jehovin svedok. Razgovarali smo dosta sa Slavkom, recimo, tom našom rođakom, ali smo se razišli u mišljenjima. Mi se uglavnom zadržavamo na razgovore o normalnim temama, ne možemo da vršimo pritisak na ljude da nešto unapred spremjeno slušaju.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Pa, naravno, pričamo sa svakoga. Evo, moj muž pije kakao. Kad oni dolazu, ja... Da ne lažem pred Boga, imamo kafu čistu u kući. Ja ih pitam: ‘oćete kakao ili čistu? Jedni piju kakao, jedni čistu, al’ više ima oni što piju čisto. Družimo se i sa Srbima. Moj muž radi sas’ nji’, oni dolaze, on tamo radi.”

S. S., 49, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Pa, razgovaramo, druženje je nešto više. Ne baš nešto, ali...”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Moja porodica, majka, braća, nisu hrišćani, ali slabo se družim, slabo idem na te slave, oni slave svuda, a ja ne idem nigde. Manje se družim, takoreći, sa sviju. Ja bi’ želela da dođu da slave Gospoda. Družim se sa kršteni, oni dolaze da se molimo, imam jednu komšiku ove, ona nije verna, ali verujem da će da priđe ka Gospodu. Ona kaže: ‘Ja molim Gospoda, ja tražim...’. Gledam one koji nisu u veri da uputim u veru u Gospoda.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Imam neki drugari da su muslimani, ali ja se sa njih ne družim. Pozdravimo jedni drugoga, zdravo, zdravo, i tako.”

R. M., 14, pentekostalac, Leskovac

Slične ocene važe i kada su u pitanju Romi i pripadnici drugih naroda utemeljeni u pravoslavlju i islamu: po-znanstvo i civilizovana komunikacija ne odbijaju se, ali *izostaje bliskost* namenjena prijateljstvu sa sabraćom u veri, nezavisno od nacionalnog predznaka (anacionalnost prepoznatljivo već određuje protestantizam u međunarodnim okvirima).

3.3. „Mi” i „Oni” kao bračni drugovi

Kontrolom spremnosti za zasnivanje braka sa pripadnicima drugačijeg religijskog opredeljenja, sociolozi religije mere intenzitet religijske socijalne distance: nadzire se vezanost za sopstvenu, ali i spremnost za tolerantno odnošenje spram drugih verskih grupa. Naše sagovornike konkretno smo pitali da li bi se venčali ili dozvolili svojim potomcima da se venčaju sa Romom, pripadnikom neke druge protestantske crkve. Zahtevana je, nadalje, ocena mogućnosti odabira bračnog partnera iz redova neverujućih i Roma u pravoslavlju i islamu.

„Insistirala bi’ da bude baš Rom i baš hrišćanin.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Mnogo me pitate... U principu, neka gledaju... Volela bi’ da je veran Bogu, ali to je, ipak, njihova volja, što bi svakom savetovala. Ali, treba dati šansu i nevernom, ja sam za to da se baš treba mešati sa njima. Ne ono kroz brak. Kroz poznanstvo, kroz prijateljstvo, a moguće i brak. I onda bude jedno telo. (...)

Što se tiče adventista i Jehovinih svedoka, mislim da su se oni malo baš udaljili, nekom stranputicom. Po meni je to sekta, jer oni sami sebe odvajaju. Ja znam da Jehovin svedok nikad neće tražiti ženu kao mene, uvek će tražiti samo sebe. Isto tako i ‘novoverac’, to je ta greška.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ne. Evo, otvoreno ću ti reći, naša prva ćerka udala se za nekog Roma iz Ostrovice koji nije u Gospodu, septembra meseca ove godine. Mi smo se odrekli od nje dok se ne vrati. Ako se pokaje, vrati se u Skupštinu, oprostićemo joj, jer Bog prašta, pa praštamo i mi. Tačno, ona ima slobodu da odluči šta će da radi, ali je savetujemo da tako nešto ne uradi. Međutim, ona je prekršila to, otišla je i udala se za nevernika, koji nije član naše Skupštine. Uradila je ono što nije trebalo. Ona je sad van Skupštine, ona nije naš član i mi se prema njoj ponašamo u skladu sa tim, pa neka je i naša ćerka. To važi i za druge dve ćerke. Uopšte je ne posećujemo, ne razgovaramo, ona želi da dođe, ali je mi ne primamo. To je jedna disciplina, ona nije prihvatila, nije poslušala, i mora da trpi posledice. Ona je bila kršteni vernik, ona je ušla u Skupštinu i bila je dužna da poštuje i pridržava se ono što je izabrala. Ako se ne

pridržava, ona bude isključena iz naše zajednice, iz Dvorane, i uopšte.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Ako on bude Jehovin svedok, samo Jehovinu svedokinju. Nije bitna nacija, ali da bude Jehovin svedok. Normalna stvar, ja ću da mu dam savet i trudiću se da mu to objasnim, on će da odluči sam. Prvenstveno, zato što Biblija kaže: ‘Oženite se samo u Gospodu’, a drugo, moj život je primer. Ja nisam oženjen s Jehovinom svedokinjom. I ja znam šta prolazim sa ženom, i znam koje poteškoće imam ponekada, i znam koje kušnje imam ponekada zato što ona nije Jehovin svedok. Znae šta, sigurno će poštediti sebe tih muka. Mada, recimo, sad ja znam da ako dvoje Jehovinih svedoka žive u braku, ne znači da će njihov brak biti savršen. Svestan sam toga da će biti problema, ali sam svestan i toga da kada se dvoje trude da udovolje jednim istim merilom, onda dolazi mnogo lakše do tog nekog cilja. A kada, recimo, jedan razmišlja ovako, jedan razmišlja onako, to je sasvim suprotno.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Postoji ta mogućnost. Ali, čuli smo juče u propovedi, Nenad je rekao da problemi će biti. Problema će biti ako se uzima iz sveta. To je to. Na primer, uzimaš ženu koja nije Jehovin svedok, i ona ti ne dozvoljava da ideš na sastanke, ne dozvoljava ti da ideš u službu. Ona želi da slavi praznike, ti ne želiš. To je to što se kosi. ‘Šta ima zajedničko svetlo i tama’, Biblija kaže, ti želiš da budeš svetlo, ona želi da bude tama, i to se kosi.”

I. A., 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Pa, znate šta, ja nemam pravo da mu naredim, ali moja bi želja bila i savetovala bi da iz naše crkve uzme devojkicu. Zato što ako uzme iz druge verske zajednice ili iz sveta, to je, kako da kažem, jedno iskušenje da on može da izađe iz crkve, da njega žena može da povuče da izađe iz crkve. To je garancija kad on uzme iz svoje crkve vernicu. Ona ima svoje učenje, on ima svoje učenje, razumeš? I ondak tu dođe do nesloge.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Evo, Acko kad je doš'o da traži Jasminu, i Slađan isto Veselinku, Života im nije dozvolio dok se oni nisu promenili, dok nisu postali hrišćani. Oni su prihvatili, mogu vam reći da su bolji vernici nego bilo ko od nas, pogotovu Acko. Taj čovek je zbog svoju ženu prihvatio hrišćanstvo.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Čujte, da vam kažem, prvenstveno bi želela da se uda za adventistu, pa bio to Rom, Srbin, Amerikanac... Neka bude adventista. (...)

A nikad ne bi pristala da se uda za Srbina pravoslavca. Ni to ne bi, muslimani čitaju Kuran i oni se ne slažu sa nama. Onda dođe do nesuglasica u braku... Ona gubi složnosti, kako da se izrazim... gubi slogu, stabilnost u porodici. Ako nema slogu, ako nemaju ljubavi, nema ni sloge, nema ni mira u kući, nema ništa.”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Jer, kad uzme supruga da bude veran, on mora da bude u kući sve da bude normalan život i miran. Ako se udaje gde nije veran, kasnije obavezno nastanu problemi, može da bude i razvod i sve. Ne bi dozvolila da uzme nekog koji nije veran. (...)

Može da bude i Srbin, ako se zaljubi, bilo koje nacionalnosti, samo da bude veran.”

B. D., 50, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Pa, prvenstveno koja je vernik. Nije bitno šta je, bitno je da je ona verna Bogu. Da se ne kosi sukob mišljenja sutradan. Može da se desi lako da ona njega, što kažemo, odvuče u svet, ona nije verna, njeni nisu verni, rodbina, familija i... Zbog čega da dođe u konflikt, nije moranje da ima problema. Ako je ona verna, nema to, a ako nije verna, vrlo lako može da dođe do problema, konflikta, oni njeni tamo piju, puše... A može da se desi da ona nije verna, a da prihvati posle veru, ali nije preporučljivo, vrlo teško se to dešava. Ona mož' da prihvati veru iz interesa, samo da bi se udala za njega, ona njega voli, on nju voli. Ali, da li voli Boga?.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Bilo koji jezik, bilo koji govor, bilo koja nacija, bilo koja boja kože, samo da bude adventista.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Samo vernog, ko je pentekostalac. Nema veze koje nacionalnosti, samo da bude veran. Jer, mnogo lakše, ako dođe do problema, mnogo ćeš lakše rešiti problem sa vernima, nego sa nevernima. Dovoljno je samo da mu kažeš jedan stih iz Biblije, on će odma' da prihvati. Recimo, ko je neveran, džabe ti njemu pričaš da je greh da bude u preljubi, on i dalje tera, ide po devojke, ako je ženjen.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Hrišćanina prvenstveno, brata ili sestru iz crkve, a nacionalnosti nije bitna. Kod nas to gledaju baš puno da bude Rom, a kod mene ne. Neka bude stvarno obra-

ćena osoba, hrišćanin. Zašto želim tako? Zato što znam da je Bog sa nju i sa njim. Dolazi do problema i u hrišćanski porodicama, ne znači da je kod nas sve super, dođe do problema. Ali, mnogo je lakše kad smo sa Bogom. Ako uzme nekog ko ne poznaje Boga, ne dešavaju se dobre stvari. Uglavnom loše stvari, ja pokušavam da se setim neke dobre stvari. Primer, da se neka hrišćanka uda za nehrišćanina, dešava se do toga da ona reši da otpadne od crkve. 'Oću da se setim neki dobar primer, ali... Ima i varijanta da se muž preobrati, ali većinom se dešavaju negativne stvari, da otpadne. Mada, ima jedno svedočanstvo koje sam čula u crkvi kako je jedna žena bila verna i udala se za jednog koji nije bio hrišćanin. I onda on nju hteo da odbije od crkvu, ona nije htela da se odvoji od Boga. Ipak je stvar i tih žena, one mogu da pridobiju svoje muževe, ali trebaju da budu upornije, da imaju strpljenje, da pokažu ljubav bez obzira na one loše strane koje će im se dešavati, a dešavaće im se loše stvari, to je normalno. Nije obraćen, ona je obraćene, znači, svetlost i tama, davo i Bog.

Dobro, a da li je jedan Rom baptista, adventista ili Jehovin svedok bolji od onih koji nisu u veri?

Vidite, adventista i baptista, dobro, u redu. Ali, muslimani nikako. To su ovi, islamska vera, to ne. I Jehovini svedoci ne. Znate zbog čega? Nije nešto u ljudima. To je uopšte da se ne slaže ono sa Pismom. Sa baptistima se slažemo, imaju velike sličnosti sa nama."

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Više bi volela vernu da uzmu, nego nevernu. Može da bude Srbin, zavisi gde se ona zaljubi, al' više bi volela da budu verni ljudi, a ne neverni.

Ne da budu baptisti, adventisti, da budu u našoj veri, evanđeoska crkva, a mož' da bude Rom, Srbin... Nisu sve crkve iste, ne bi' želela da ide gde mu nije mesto. Ima dosta problema kad nije veran, ne pusta je da dolazi u crkvu. Onda, on si radi svoje, on tera pravoslavno, nailazu tu komplikacije."

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Evo, ćerka moja, udala se za nevernoga, on gu ne pušta u crkvu. Oni si slave, sve rade. On si ruži, pcuje si, ono njegovo si tera. Kao išli mesec, dva, nek' bude i godina i gotovo. To je bila njegova strategija. Sad ne ide u crkvu. Ona zna, veruje, sve zna, ali džabe kad imaš muža takvoga, ona ne može da ide."

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Kako da ti kažem sad... Moj otac je govorio da je bolje da gledam da imam devojkicu koja je verna. E, sad, mogu ja da imam i devojkicu koja je neverna, ali koja se pristojno ponaša, ne puši, poštuje roditelje. Naša veza može da utiče na nju da postane verni, a ako ne, onda bi se razili... Smetalo bi mi da bude adventistkinja, baptistkinja i tako to, može da bude u veri, bilo koje nacionalnosti."

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Jehovin svedok ne. Baptista i adventista, pa moglo bi, i oni su u Hristu. Ako sam ja pentekostalka, a on je adventista, ja ću, ipak, iz Biblije reći i moliti da on jednostavno vidi istinu. Zato što Isus kaže: 'Upoznaćeš istinu i istina će te osloboditi'. Pokušaću da ga približim mojoj crkvi, on mene ne može da približi njegovoj crkvi."

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Može. Može bilo koja, Albankinja, Turkinja, pred Bogom smo svi isti. Al' da bude verna."

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, moja sestra se udala za Hrvata, Dalmatinca. Ona je vernik, a on nije na taj način, ali veruje u Boga. Nije odstupila od vere... Jeste teško brak sa nevernikom, ili sa drugom veroispovešću. To zavisi od čoveka, od ljubavi, od zajedništva. Moja žena nije vernik, uzeo sam ženu koja nije vernik. U čemu je poenta? Pokušaću da svedočim... Ne mora, ja je ne teram silom. Na njoj je da ona sama odluči. Ja ako nju teram silom, non-stop joj pričam neke stvari, to je nametanje protiv njene volje. Ako ona oseti potrebu da bude tu gde ja jesam, ona će sama to da uradi."

N. A., 37, pentekostalac, Prokuplje

„Pa, da uzimaju iz crkve, pošto oni znaju za Isusa Hrista! Zašto sad taj brat koji je tu sa nama u zajedništvu sa Isusa Hrista i ta sestra, zašto sad da ona uzima drugoga koji ne poznaje Boga? Možeš da budeš sa nju u vezu... Ne može da bude adventista, Jehovin svedok. Mi ne volimo njih, to je sasvim drugačije."

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Pa, volela bi' da bude iz crkve, ali ako se vole. Ako nije verna, 'će dođe i ona u crkvu, 'će se obrati... Može neka druga vera, adventisti, baptisti, Jehovini svedoci, ali samo ako promeni veru, ovako ne."

T. S., 23, pentekostalac, Niš

Donedavno su romske porodično-bračne relacije u Srbiji bile precizno omeđene složenim sistemom ple-

menskih i rodovskih vrednosno-normativnih konvencija: od prebogatih svadbenih rituala do strogo definisanih polnih, rodnih i uzrasnih prava i odgovornosti u proširenim porodicama. Bračna se endogamija podrazumevala, a kršenje tabuiziranih zona pratio je splet individualno-grupnih sankcija. Izolacionizmom se od erozije i destrukcije čuvao karakterističan romski bračni „portret”, kao deo sveukupne etničke samobitnosti.

Nasledenu hermetičnost i arhaičnost *delimično razgrađuje* dinamizam savremenosti, prožimajući starinu nužnim inovacijama, ali je *korenito preobražava* upliv različitih protestantskih učenja u romske mahale. *Preferirani izbor partnera isključivo na endogamnoj osnovi zamenjen je odabirom sa konfesionalnim uporištem, uz proširivanje etničkog kolorita:*

1. „čistota krvi”, odnosno potpunost romske porodice više nije bezuslovni kriterijum prilikom izbora životnog saputnika,
2. za bračni zavet pred Bogom mnogo je važnije da je on hrišćanin, da je sledbenik mučenički stradaog Isusa Hrista i pobornik svetopisamskog nasleđa,
3. može da bude Rom, ali je mnogo važnije da bude „iz crkve”,
4. idealan kandidat za supružnički život jeste pripadnik istovetnog etničkog i verničkog korpusa – Rom ili Romkinja iz zajednice.

Intimne veze sa neverujućima ili aktivnim pravoslavicima i pripadnicima islama (i dalje najraširenije forme konfesionalne identifikacije među srpskim Romima) *odbacuju se*, jer nose sa sobom iskušenja napuštanja crkvenog učenja i vraćanja „u svet”, odnosno u pradedovsko pripadanje. Posebno to važi kada neverujući Rom uzima verujuću Romkinju; u obrnutoj situaciji žene se redovno priklanjaju muževljevom religijskom ubeđenju i krštenjem stupaju u zajednicu verujućih.

Slična očekivanja važe i u primerima mešanja između različitih protestantskih opcija: indikatorom uspešne akomodacije i adaptacije u novu porodicu smatra se *preveravanje*, odnosno prihvatanje novog verskog obrasca, pre nego *naporedo egzistiranje* dvaju različitih tumačenja biblijske literature. Najtolerantniji su u međusobnom prihvatanju baptisti i pentekostalci, dok na nepremostivosti barijera mnogo više polažu adventisti i Jehovini svedoci, posebno ovi drugi.

4. OD „BITI, A NE IMATI” DO „IMATI, A NE BITI”*

4.1. Nova etika zdravog života

Romsko usvajanje protestantskog pogleda na svet implicira korenite promene u svakidašnjim navikama. Raspitivali smo se za one koje se tiču higijene u kući, podučavanja dece ispravnim zdravstvenim navikama (pranje ruku, zuba, kupanje) i urednom pojavljivanju u školi, obilaska lekara u situacijama narušenog zdravlja ukućana i pridržavanja prepisanih procedura lečenja.

„Da. Dođite vi u crkvu, pa primetite kako ta deca sad dolaze, ne treba mnogo to ja da vam pričam. Oprani, očešljani, lepo obučeni, onoliko koliko imaju, u čistoti, ponašanju... Ima tu i srpska deca koja su u Hristu, pogledajte kako ih mi učimo da se ponašaju, ona više ne gledaju dal’ je dete crno ili belo.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„To normalno, brate, svaki put o tome razgovaramo. Voda mnogo znači. Jedino što mi nemamo tu vodu, niko ovde nema vodu. Samo par kuća imamo ovde bunar. Nemamo prostor za kupatilo, a do skoro nismo imali ni struju. Ali, trudimo se da budemo u redu, platim sam struju. Počeo sam tamo u dvorištu da radim za sina, uz’o sam ciglu, pa kad dođem sledeći mesec da zidam i da spremim za ploču.”

M. M.-M., 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Idu u onom što imaju. Bitno da je čisto i uredno. I da je bilo pocepano, ali da bude zakrpeno, zašito, čisto, uredno, ne mora da bude novo. Zavisi od naše mogućnosti.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Ja sam se oduvek držala higijene, moj muž je za mene govorio da sam ‘mašina za pranje’ i ‘usisivač’. Sada sam naučila, kroz Jehovine svedoke, kako deca treba da imaju svoje komodice lične. Samo sam dodala neka nova saznanja, inače je higijena ostala ista kao i ranije. Ima osoba koje su ranije bile jako prljave, nisu pridavale važnost higijeni, a otkako su upoznali istinu počeli su da stiču bolje navike što se tiče higijene. Naša lična pojava govori o nama kakvi smo. Kad nas čovek

* Prethodno objavljeno u: 2015 i 2018a.

prvi put vidi pred vratima, on prvo pogleda u cipele, pa u odelo, i tek onda stupa u kontakt sa nama.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ja i ranije sam bio ovako, voleo sam, sada još više. Dobijam od naše zajednice puno informacije što se tiče fizičke čistoće, duhovne čistoće, bez obzira da li sam na radnom mestu, bilo gde, mi moramo da budemo osobe za pohvalu, i dvorište i dom, maksimalno da se to drži.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„A svi mi smo dali zakletvu pred krštenje da ću svoje telo da čuvam, da ga grejem, da ga štitim. Bog mi je dao moje telo da ga koristim pametno, a ne da ga zloupotrebljavam.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Pa, higijena je sastavni deo čoveka, higijena je jako bitna. Ne može ti da odeš u crkvu neobrijani, neočešljani, neobučeni, zguzvani, zamazani, u radno odelo. Vi svojim postupkom ne uvažavate ono u čega verujete, za vas je Bog k'o i obični čovek, za vas je Bog ništa. A kad je doš'o neki viđeni čovek, kako bi ga vi dočekali, kako biste se doterali da izgledate lepo. A pred Bogom ovako, to je neuvažavanje Boga, ne cenite Boga.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Pa, znate kako, znači svako voli da živi u čistim uslovima, nema to neke veze... Recimo, da su mogućnosti, Bog nam je omogućio da smo prošle godine renovirali ovo kupatilo i sredili ono gore. A i da nismo verni, stremili bismo da imamo što bolje uslove života.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Da. Ide se kod doktora. Ili pozovemo starešinu da se on pomoli. Kupuju se lekovi, ali obavezno se mora zvati starešina. Jer, Bog odgovara, čini čudo.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Da. Idemo kod lekara, normalno. Ako slučajno, da ne da Bog, neka bolest da lekari jednostavno ne mogu, onda se molimo, hvala Bogu, ima dosta iscelenje. Ali, prvo idemo kod lekara.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Da. Evo, prošle godine u ulicu mnogo deca su obolela od žuticu od nehigijene. Nemamo ni kanalizaciju, ni vodu. Sad smo stavljali neke česme, blato, ovo, ono. To kad počne sunce, bacaju se đubre, ne mog' ti objasnim. Desilo se i mojoj ćerki. To su deca, ipak, izađu, mora da idu u školu, ide, dolazi, taj vazduh, ipak, to....”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Da, sve. Eno, moji unučići, moj Andrija, moj Fića, oni zube i ruke peru, šta oni imaju, čet'ri, pet godine....”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Pa, da. Ne samo ako si veran, treba da imaš higijenu. Treba higijenu uvek držati. Dobro, što se mene lično tiče, ja nisam baš voleo da se brijem češće, jednom u mesec dana. A sad svake nedelje....”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Obavezno deca mora da imaju kad su kući promenu, kad idu u školu promenu čistu. Mi u Banju imamo toplu vodu, mi se kupamo. Malopre sam došla, mi ovde imamo izvor gde se kupamo, vruća voda, idemo obavezno da se kupamo tamo....”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

U principe kojih se protestantski vernik treba pridržavati u životu spadaju i oni posvećeni zdravlju i ispravnom higijenskom ponašanju. Nove navike promovišu *zdrave stilove življenja*, najpre usmerene na prevenciju bolesti kod dece i omladine.

Prosečni stanovnik Srbije dovoljno ne poznaje mahalski život Roma, skrajnut na periferiju ili ušuškan u arhitekturu urbanih aglomerata. Izuzimajući višespratnice imućnijih gastarbajtera, većinu romskih naselja opisuju uski sokaci sa načičkanim kućercima, loše regulisano pitanje vode i kanalizacije i razdragana, ali i raščupana i musava deca u nekontrolisanoj igri. Nastoje Romi da se izvuku iz egzistencijalnog taloga, u koji su zapali i ne samo svojom krivicom, ali su moći slabasne.

I dok aktuelna i neke nove „Dekade za uključ enje Roma” ne budu počele da daju rezultate, ostaje ubogim žiteljima da se dovijaju kako znaju i umeju i makar najmlađima ponude izlaz i perspektivu. Vera i duhovnost mogu da pripomognu kultivisanjem drugačijeg odnosa prema navikama uslovljenim bedom i nemaštinom.

Pitali smo i dobili sledeće odgovore od Roma adventista, Jehovinih svedoka, baptista i pentekostalaca:

1. podignut je nivo pospremanja u domovima (žene su naglašavale da urednost nije izostajala ni ranije, ali da se sada posebno trude da isteraju prljavštinu na ulicu);
2. deca se podučavaju da je čistoća „pola zdravlja” i da treba da brinu o svakodnevnoj ličnoj higijeni

(ruke se peru pre, a zubi posle jela, redovno umivanje i kupanje);

3. odlaze u školu u urednoj i čistoj odeći (ne mora da bude nova, ali mora biti zakrpljena i oprana);
4. napušteno je lečenje magijskim metodama i bapskim lekarijama (nema govora o gatanju i bajanju od uroka, protiv nesanice, trbobolje, plača dojenčadi i sl.);
5. bolesnik se vodi na pregled kod lekara (pentekostalci, međutim, ne umanjuju značaj i ulogu *molitava starešinstva*, kojima se efekat zvanične medicine dopunjuje);
6. striktno se primenjuju preporučene procedure oporavka „belih mantila”, uz prepisane lekove;
7. u pravilnim intervalima zubari proveravaju stanje dečijih zuba;
8. oni narušenog zdravlja, kad god je to moguće, izoluju se od zdravih članova, posebno od najmlađih.

Drugi aspekt tiče se percepcije izmenjene zdravstvene etike u romskim protestantskim domovima od strane neposrednog okruženja, neverujućih Roma i neroma.

„Ne. Oni što se družimo s nji’, oni ne. Oni dolaze, jedu, pijemo zajedno kod nas, pomažemo se. Moguće da smo i bolji i elegantniji od neki Srbi. Onaj dan kad smo radili temelj za kuću, triput se vratio s traktor do Toplice po vodu.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Bar nismo čuli. Dosad se niko nije požalio. Ili, kako naša komšika kaže: ‘Tako vredni, čisti, bolje nego mi Srbi, za svaku pohvalu, samo vas zaslužuje vaša Skupština! Sve uspete da dovedete u redu, ali zašto gubite vreme tamo što idete u Skupštinu?’“

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Ne. Ali je bilo očekivanje, čuli su da treba da se dosele neki Cigani. A sad smo cenjeni i poštovani. Komšije k'o komšije, raduju se kad dođem, kažu: ‘moj komšija je gospodin’, jer ja sam navik'o da uvek lepo i uredno izgledam. Uvek izađem obučen u odelo i kravatu, pa neki put, kad nešto radim i izađem nespripreman, odma' mi kažu: ‘Lele, kako si se to obuk'o?’. ‘Uuu, a kad su tek videli kakav veš Šemsa prostire napolje...’ Družili smo se i družimo se još s komšijama.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ne. I dok nismo bili Jehovini svedoci, ljudi kad god su prolazili pored našeg dvorišta vide kako mi sadimo cveće, govorili su za našu kuću ‘kućica u cveću’. Retko ko bi rek'o da smo mi Romi. Da vam pravo kažem, i danas se ne družim mnogo s Romima, jer oni ‘oće da ogovaraju, politiku da vode, a ja to nikad nisam volela. Sa Srbima više se družim, čuvam koze. Evo, samo me jutros komšika nije zvala, juče me zvala. Idemo na kafu, dođe ona kod mene, pričamo, nikad nije ona pravila razliku. I kad nešto spremim, mene sramota da je ponudim, a ona sama dođe i uzme.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Ne. Ovde većinom družimo se u mali sa Srbima i nemamo nikakvih problema. Nema šta da se, kada dolazi neki Srbin, ako treba da popije čašu vode, da on izbegava, zato što se nalazi neka nečistota. Uvek govorim: ‘Stvarno je čisto i lepo’.”

P. K., 40, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Ne. Pa, oni vide, sve vide, tu smo, znamo svi, kakvi smo, šta smo.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Meni ne, mene uvek uzimaju za primer kad se svađaju sa snajkama: ‘Vidi nju, kako ona radi, što nisi ovakva!’.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Pa, nama su prebacili što nemamo još unučadi, za sad. A za higijenu i čistoću, to ne. Ranije nije bilo vode, nije bilo tih uslova, a sada ima i sve može. Ima tamo u Podvrce žene sa četvoro, petoro dece, deca su gola, bosa, napuštena, neokupana, neošišana, razumeš me? Ima da staviš kazan, da podgreješ i da kupaš, to je obavezno! Ti si majka koja treba da bude uporna za to. Ali, u mom kraju svi su pobožni i toga nema.”

S. Š., 43, pentekostalac, Leskovac

„Komšije znaju da sam verna. Primećuju da lepo se ponašam, da ne ogovaram, da ne psujem, to vidu narod, vidu razliku. Ljubaznost prema drugima, poniznost, to....”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

Život Roma izvan mahala oduvek je bio praćen željom da budu dobro prihvaćeni od komšija. Stigma neurednih čergara, nesposobnih da se trajno nasele i prilagode mesnim navikama, pratila ih je kroz istoriju gde god da su pokušavali da se skrase i privedu sedelačkom

životu. Precima je nesputana sloboda, oličena u divljoj igri vranih konja i pričama u noćima uz logorske vatre, bila važnija od trošnih materijalnih tragova. Kako-tako skućenim tamnopusitim meštanima današnjih srpskih sela, varošica i gradova značajno je da u pogledima domaćina i domaćica iz neposrednog susedstva ne poznaju prezir, ako već nema mesta za veliku ljubav. A on je redovno pothranjivan stereotipima o aljkavim ženama, pijanim muškarcima i musavoj deci.

Novi verski identitet oprema romski narod tako željenim *priznanjem* za urednost, retkom pozitivnom karakteristikom koja prati „sektase”. Romi postaju:

1. „bolji i elegantniji od neki Srbi”,
2. „tako vredni i čisti”,
3. „gospoda”,
4. „lepi i utegnuti”, rečju, uzor za ugledanje.

Čak do mere da se odrođuju od romskog identiteta, da im srpska poseta u časovima dokolice više znači od tamo „onih iz male”. Unutar, pak, tih istih mahala, njihova su dvorišta u cveću oaze mira, sklada i harmonije u okruženju malecnih imanja sa razvaljenim ogradama, prenatrpanih metalnim i papirnim otpadom.

4.2. Nova etika rada i preduzetništva

Proveravali smo i prijemčivost romskog stanovništva za ponašanja karakteristična za protestantsko poimanje rada, kao što su: predan rad i samostalno zarađivanje za sopstvene i porodične potrebe, dokazivanje pred Bogom vrednoćom i preduzimljivošću i sl.

„Ko ne radi, ne treba ni da jede”, kaže Gospod. Lenjost je jedan od grehova pred Bogom.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Pa, dobro, ako si zdrav, treba sam da radiš. Pa, kažu mi: idi tamo, radi, ne moraš da dođeš u crkvu, gledaj svaki pos’o, svaki dinar, nemoj ako je nedelja da ti moraš da dođeš u crkvu. Idi ti uzmi svoj dinar, a ima vremena, doći ćeš u crkvu, i u sredu, četvrtak, petak, kad dođeš.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Da, tako je, baš tako. Nema sedenja, o tome se javno govori, jer čovek treba da radi. Ne možemo da čekamo da nam Jehova baci s neba. Ako hoćeš, idi radi. Mi možemo da molimo Boga da nam pomogne da nađemo

posao i da radimo u skladu sa našom molitvom, ali ne da ja sednem kući i da sad čekam, evo, molila sam i sad će meni Bog da da.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Pa, vidiš, ovde, recimo, piše apostol Pavle jedan savet za svakoga, bar ja to za mene uzimam ozbiljno: ‘Zapovedam vam braćo, u ime Gospoda Isusa Hrista, da se pokudi svakog brata koji živi neuredno, ne po predanju koje ste primili od nas. Jer sami znate kako treba da se ugledate na nas. Jer dok smo bili kod vas nismo uredno živeli, niti smo ičiji hleb badava jeli, nego smo noć i dan teško i naporno radili na nikome od vas ne budemo na tere. Zaista, kad smo bili s vama, zapovedali smo: Ako neko neće da radi, neka i ne jede’. Apostol Pavle daje savet za svakog.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Normalno. Baš Biblija govori o tome, ja koristim taj stih da bih ljudima govorio da Jehovini svedoci nisu neradnici, već da mi radimo. Sad ću da pročitam jedan stih koji kaže: ‘Ako neko neće da radi, neka i ne jede’. Čuje se nekada da neko kaže da smo neradnici, ali, u stvari, ne. Mi radimo, jer Bog kaže da treba da radimo. Ako ne radim, ja sam svestan da moram da obezbedim svoje potrebe.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Iz ugla hrišćanke, ja ovako gledam: Bog nam je dao sve delove tela, hvala Bogu što smo živi, zdravi i sposobni za rad. Dobro je da čovek zarađuje, tako nas je Bog i stvorio, dao nam je tu sposobnost. Ti čoveku možeš da pomogneš jednom, dva puta, tri, ali ako on lenčari, vidiš stvarno da on ne trudi se da nađe pos’o, ondak je to stvarno... Jednostavno je nepristojno da on dođe u crkvu da traži pomoć, a sedi celog dana. Neće se trudi nijedan pos’o da uradi, da pronade bar nešto da uradi. A treba pomoći čoveku koji je bolestan, koji je nemoćan, koji ne može da radi, koji je star. Ako je sposoban i zdrav, to je stvarno sramota da traži bilo od koga, ne samo od crkve!”

S. A., 50, adventista, Niš

„Tako je, i to su božja načela. I Bog je aktivan, i Bog radi. A deca božja mora da se ugledaju na Boga. Mora da se radi, a ne da se gleda da padne s neba. Pa, što ja radim sad zimi, što se tresem? Što se znojim na četrdeset stepeni, četr’es’ pet, da popijem deset litra vode i da radim? Mora, brate, da se radi. Pa, ne mogu na oči i ruke da legnem i da sedim, sramota bi bilo. Ne daj

Bože da budem nešto bolestan, pa i tad bi morao da nađem neki način drugi gde bi zarađivao novac, ne fizičkim putem.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Tako je. To je i poruka Biblije, poruka Boga: ‘Pogledaj mrava lenjivče, nema vođe i gospodara, a ipak pripravlja sebi hranu u leto’. Da se ugledamo na mrava, kako je vredan. Mi šest dana imamo na raspolaganju da radimo, a sedmi dan da ostanemo da se odmorimo, jer je i Bog šest dana radio, a sedmi dan odmarao. Nije zato što se on umorio, nego da bi nama ostavio primer. Jer, mi sada našim životom želimo da ostavimo primer našoj deci.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Normalno, to se govori. Jeste, i Bog kaže, šes’ dana marljivo, trudi se koliko možeš da radiš, a sedmi dan, Gospod je ostavio subotu da budeš sa Bogom i da se družiš sa ljudima, da odmaraš.”

B. D., 50, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Prvenstveno, jeste, jeste. Imamo i propovedi, imamo i crkveni pravilnik gde se to pominje da čovek treba da bude marljiv, to je naša doktrina takva. Zna se da adventista je prvenstveno vredan i radan i svako gleda da pozove tog adventistu zato što ima poverenje u njega. Ja imam mnogo iskustva s tim, kao građevinski radnik. Na mnogo mesta sam bio i svi ti ljudi sa kojima sam se upoznao, kasnije su ostavili mesto za mene u svako vreme. Ostavio sam utisak na njih, to je način života, što se odma’ primeti.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„I u Bibliji piše da mi kao ljudi moramo da radimo. Ali, Bog se brine za nas, Bog se brine i za ptice nebeske i za nas. Ali nam ne kaže da ne idemo da radimo. On će se brinuti kako da zaradimo.”

A. A., 20, pentekostalac, Leskovac

„Da. I da pošteno zarađuje, to je najvažnije isto. Ja mogu sam da zaradim, ali ako, recimo, prodajem na pijace voće i povrće, ja džaba sam vernik ako potkradam ljudi na kantar, ako uzme kilo, a ja mu dam sedamsto grama. Uči se da zarađujemo samostalno, ali pošteno, nikako drugačije.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Da, da. Kažu stalno, opominju da, kao što je i Bog rek’o: ‘Čovek koji ne radi, taj i da ne jede’. I što kažu, ko radi, Bog ne brani. To su neki stvari opšteg znanja, to ne morate baš u crkvi da kažete, to su opšte znanje

stvari da čovek mora da radi da zaradi. To je normalno.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Kada treba negde da ideš da radiš, pastir ipak zna da ti treba da radiš, on te pusta da ideš da radiš. I onda kad se vratiš sto posto, onda opet si u svom radu. Bog je rekao da ti trebaš raditi, sa znojem ćeš raditi.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Pa, normalno. Pazi, baš skoro smo imali jednu temu to. Naš starešina je rekao ovako: ‘Nemoj da spavaš do jedanaest, dvanaest sati, nego ustani u šes’ sati, ujutru rano i traži pos’o’. Ko će ti dati ako se ne trudiš?”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Pa, da, treba uvek raditi. Bog nam je dao ruke, noge, blagoslovio nas, treba raditi, da. Ne može pasti s neba, ako ne radiš. Bog je rek’o: ‘Ti radi, započni, ja ću da ti pripomognem’.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Govori se, ali prvo se govori da bude jaka vera u Boga. Da će se iz toga sve to proizvesti. U znoju lica svog da zarađuju. Ali, prvo da budu u zajedništvu s Bogom, pa će Bog da im da šta treba, da im pomogne.”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

„Apsolutno. Ako jedan starešina ne podstakne svoje članove da mogu da idu da rade pošteno, šta god da je, da se ne stide svog posla... Ukazala mi se prilika da iscepam drva, da moja kuća ima dva dana da jede, zašto moja kuća ne bi iscepala drva? To je pošteno. To je jedna od poenta priče kod nas u zajednici. Da jedan vernik može da radi pošteno, kvalitetno i što reč božja kaže: ‘Kada radite za vas, kao da radite za Gospoda’. To uči jedna zajednica, to uči hrišćanstvo.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

„Ko ne radi, ne treba ni da jede” – najčešći je citat na koji se pozivaju religiozni Romi kada razgovaramo o samostalnom zarađivanju za život, ostvarivanju prihoda „u znoju lica svog”. Upijaju se poruke starešina sa govnica da:

1. Bog voli ranoraniocce, a ne lenčare,
2. da je ljudima podario vredne ruke, kao i
3. svest i savest da treba da zbrinu porodicu u svakodnevnim potrebama.

Svaki je pošten posao bogougodan, od onih u kojima neškolovali Romi od pamtiveka učestvuju (čišćenje kuća,

trgovina na pijacama, sakupljanje sekundarnih sirovina, rabadžisanje) do sasvim novih zanimanja (sečenje drva za ogrev, moleraj, stolarske usluge, rad na građevini).

Poručuje se da se na radnom mestu:

1. treba držati časno i pravično,
2. ne zakidati na kantar, u,
3. ispravnu robu ponuditi,
4. do kraja započetu radnju obaviti,
5. sticati dobar glas, koji obezbeđuje angažovanje u sledećoj prilici.

I kad ponude izostanu, ne treba prestajati s molitvama Bogu, zagledanog u vernu decu i zabrinutog za njihov opstanak. Pastori će sa odobravanjem odgovoriti na zahtev da se preskoči predviđena verska obaveza zbog posla koji ne sme da čeka, ali će podsetiti i da treba svetkovati onaj sveti dan jednom nedeljno (obavezno subota kod adventista).

Pored ekonomskog dokazivanja, ima li mesta i za drugačije forme potvrđivanja ispravnosti u veri, poput štedljivosti i skromnosti u zahtevima?

„Naravno, naravno, to ide uz to. Da cenimo svoj dinar, da ga raspoložemo na pravi način. Naravno, tu zahvalnost ti daš Bogu da će on upotrebiti taj novac na pravi način. Ne možeš ti da dobiješ pare i platu i 'ajd' sad u kafanu da trošiš! A žena, a deca, gde su računi?“

D. M., 34, baptista, Niš

„Prvenstveno mora da gledamo užu porodicu. Kasnije, ako su otac ili majka bolesni, nisu u mogućnost, iako nisu Jehovini svedoci, mi kao deca dužni smo da održavamo svoji roditelji i da im pomažemo. Jer i to je isto zakon Jehove: da pomažemo svojim ostarelim roditeljima, a ne da ih zapostavimo, da trčimo u Skupštinu i da drugima pomažemo. Najveći razlog što smo došli iz Nemačku je to, što i ne bi doš'o, doš'o sam radi roditelja, nije bitno da li je to sa muževe ili ženine strane. Da nismo poznavali Sveto pismo, verovatno da nikad ne bi došli.“

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Naravno, obavezno. Mi to sve moramo olovkom i papirom, mesečno, kolika je naša potrošnja, koliko šta treba da radimo, plan i program mora da postoji. Tako bi trebalo jedna porodica da radi. Evidencija mora da postoji. Mi možemo nekada da udovoljimo sebi. Recimo, moja deca imaju želju da odu u 'Mekdonalds',

zašto da ne, ali ne svaki dan, može dvaput mesečno. Mogu jednom i svoju decu jednom mesečno da izvedem na večeru u kafanu. Ili da odemo na bazen, i mi takvo zadovoljstvo osetimo.“

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Kada znaš gde trošiš svoj novac, gde trošiš svoj dinar, kada vodiš evidenciju gde ćeš šta da potrošiš, i to te Biblija naučava, i tu ti Jehova sam Bog pomaže, ako vodiš računa, naravno da ćeš imati. Evo, ja radim u kafiću, uzimamo šest hiljada dinara, ja tri hiljade, suprug tri hiljade, i dečji dodatak pet hiljade i nešto. Ja od tih para moram da platim užinu, dvoje dece su mi na školu, mora da platim užinu za treće dete koje je krenulo u zabavište. A gde je moja struja i sve što treba da platim. Ipak, snalazimo se, ne mogu da platim struju sve, dam ono što treba da dam, i plus ono što mi ostane, ja raspoređujem. Mora da ima brašno, zejtin, šećer, a ono što mogu da priuštim, to mogu. Ali, ipak, ako vodiš računa, onda ćeš imati za sve.“

B. K., 30, Jehovin svedok, Vranje

„Treba da budemo i skromni, kako da ne. Tamo gde možemo da budemo skromni i štedljivi, treba da budemo. A ne treba da sad da preterujemo, mi živimo u ovom vremenu.“

A kako gledate na bogatstvo?

Bog nije protiv bogatstva, ali ako ga pravilno upotrebimo. Vidiš, da ne bude: ja sam sada bogata, pa mogu to bogatstvo jednostavno da protraćim, da dam tamo gde ne treba, u alkohol, u drogu, nego da ga pravilno koristim.“

S. A., 50, adventista, Niš

„Da, isto, mnogo je bitno i to. Evo, ovi ljudi oko mene misli da sam ja mnogo 'čip', štedljiva. Non-stop usmeravam članove porodice da ne troše, da ne kupuju, da se može bez toga i toga, svega ima kući. Kad dođemo kući, ja od ništa napravim nešto! Bili smo na more zajedno, imaju divna iskustva sa mnom!“

A. S., 29, adventista, Niš

„Da. Zašto? Pa, jel' mogu ja da kupim sad muzičku liniju, DVD sa vuferi, kućni bioskop da zvukovi šetaju levo-desno, mobilni telefon s kamericu od dvesta pedeset eura? Dobro, ja ne kupujem takve luksuzne stvari, nemam novac da razbacujem, al' za svaki dinar božja reč kaže da će da odgovaramo. Elen Vajt je isto napisala tamo: 'Za svaki dinar bespotrebni čovek će odgovarati pred Bogom'.“

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Pa, znate kako, Bog ovako kaže: ‘Ako imamo šta jesti i šta obući, trebamo da smo zadovoljni’. Ta skromnost proističe, svako koji želi više, upada u zamku srebro-ljublja, ljubljenje bogatstva više nego Boga. I onda čovek više nije gospodar novca, nego će novac biti gospodar čoveka. I onda će on da živi samo da bi zaradio što više.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Da, Biblija ima odgovore za to. Na jednom mestu piše da je Bog taj koji daje novac, ali ti si gospodar novca. Treba ti da raspolazeš, da znaš gde troliš svoj novac, onako kako Bog kaže i kako ti umeš. Ja, recimo, sad, eto, imam neke pare. I počnem da trošim, da se raskalašim s njima i sutradan nemam. Pa, nemam. Nije božja volja da ja idem po kafane, da se veselim, dam na muziku, pevači, pevačice, da počastim celu kafanu. I sutra nema. Pa, nema. Bog mi je to dao, treba da znam gde to trošim.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Da. Ne recimo, sad, zaradili smo, eto, primer, uzeo sam trinaest hiljada dinara materijalni i dečji, i sad te pare kažem: ‘Ajđ’ će uzimamo sve meso, uzimamo za dece čokolade...’. Nego spisak, da gledamo šta treba, prašak, zejtin, sapun, higijena, treba za decu sveska, olovka, tako se radi, da bi imali ceo mesec.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Ja znam šta treba da radim sa onej’ pet ‘iljade. Selim je rekao, pre jedno dve nedelje, ja sam zapamtila njegov’ reč: ‘Onaj dinar što dobijate, čuvajte. Nemoj’ se sekirate, al’ čuvajte, znajte gde da ulagate’.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„To je izuzetno! Ja znam kod mene i kod mog supruga. Znači, ako imamo danas pedeset dinara, mi ih rasporedimo. Ovo treba za šećer, kilogram šećer, kilo ‘leba, jedna kafa, po deset dinara većinom, pet artikla sa pedeset dinara. A mladi ‘oće malo bolji život....”

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„... Ako imaš više, treba da pomogneš, da se odvojiš od ovaj narod, da primete da smo drugačiji. Ne treba samo na hrišćani da se deli, nego i na nehrišćani. Da se vidi da stvarno mi kao ljudi nismo sekta, da smo stvarno božja deca i da stvarno živimo po božjoj volji.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Jeste. Ako neka sestra nema, a ti imaš, poklanjaš, davaš. Ono što davaš, da ne tražiš, ako ima osećaj, ona neka vrati.”

N. S., 57, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Pored čestitog rada i primerenog ponašanja, važna je i skromnost u zahtevima i štedljivost. Romi su vazda više oskudevali, no što su se razbacivali prinosima. Biblija sada podučava, a Romi odgovorima potvrđuju, da kada i zaradi, uzoran domaćin ne sme brže-bolje da pohita u kafanu i uz vino i pesmu proćerda silne novce, razvrat i raskalašnost da i ne pominjemo. Treba da prvo:

1. isplati pristigle račune,
2. podmiri zaostala dugovanja i, ako pretekne,
3. odvoji na stranu nešto za „crne dane”.

Mesečna ekonomija nalaže pružanje u granicama gubera:

1. kupiti neophodne namirnice i sredstva za higijenu,
2. nameniti za dečije potrebe, a
3. za večeru u kafani i sličan luksuz – ako bude.

Najveća se briga ispoljava za užu porodicu, a onda i za bliske rođake; ne samo u novčanim davanjima ili fizičkom radu, već u:

1. uljudnom raspitivanju za prilike u kući,
2. u upućenoj reči ohrabrenja u teškim momentima i
3. molitvama za zdravlje i prosperitet.

O iskazivanju ljubavi za pojedince, iz crkve kao i van nje, više se vodi računa no o uključivanju u aktivizam lokalne sredine i društvenoj upotrebljivosti na širem planu. Mlađi prednjače u sagledavanju sebe kao *građana čitave zajednice*, a stariji su okrenuti najpre *uskom verničkom krugu*.

Pitali smo i za brigu o zbrinutosti šire familije, te učestvovanju u boljitku lokalne zajednice, kroz razne vidove radnog angažovanja, najpre u privatnom sektoru.

„Ne. Ali, ako neki brat drži firmu, on će prvenstveno svog brata da zaposli, pa onda drugoga.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Da, imam takvo iskustvo iz Danske. Ovde nemamo tako bogate pojedince, imamo u Beogradu. Oni su privatnici i u svojoj firmi zapošljavaju vernike takođe, ako imaju kvalifikacije. Oni znaju da će oni pošteno da rade, mada primaju i druge, svetske ljude.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Možda kod nekih može. Na primer, neko ko poznaje Jehovine svedoke, a poslodavac je, on zna i kaže: bolje ću da uzmem njega, on mi je sigurniji, nego da uzmem drugoga, u tom smislu da.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ako brat ima neku svoju radnju, on može da pomogne nekoj braći ili sestrama. Recimo, brat koji prodaje jaja, ja ih uzimam od njega, znam da mu je to osnova. Primera radi, to se baš sad desilo. Pre nekoliko dana, ne izmišljam, brat koji radi u jednoj firmi gde se prave stolovi, prozori, brat Igor, on je tamo radnik. I sada, treba da se unesu neke grade i daske, tražili su pomoć od brata Igora i on je pozvao drugu braću. Ako se može tako pomoći, mi se ne mešamo u politiku, ali ako nešto iskrsne, mi jedni drugima pomažemo.”

B. K., 30, Jehovin svedok, Vranje

„Ima. Imala je crkva uticaj na nekoliko njih. Evo, naš brat, Dule ‘Sampion’, on ima nekretnine, pravi kuće, do naše crkve ona velika zgrada što se napravila, on je čovek koliko put tražio da se radi. Brat Marjan, što se molio za mene zbog mog problema, on je isto radio tamo kod njih, i tamo je upoznao istinu. Ja sam čuo da su dosta i drugi pomogli, ne mogu stopostotno da ti odgovorim na pitanje, ne znam sve detalje, nisam seoska vizitarka. Ali, garantovano se pomaže.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Ne. Ali, ne bih imao ništa protiv, to bi mi pomoglo oko subote. Evo, kad bi’ ja sad naš’o neki pos’o, možda bi imao problem oko subote, dal’ će taj poslodavac meni da oslobodi subotu, jer meni je bitna subota, biti u crkvi, služiti Gospodu. A ako bi on bio naš brat, svakako bi’ pristao da radim kod njega, s njim nikakav problem ne bi’ imao, jer bi me on oslobodio od subote.”

M. R., 31, adventista, Vranje

U romske verničke glave i srca usađeno je visoko vrednovanje izvedene transformacije osobnih karaktera. Među neromima ustalilo se mišljenje da je prilikom ugovaranja poslovnih aranžmana efikasnije angažovanje protestantske radne snage, u čije se poštenje i datu reč ne sumnja. U bogatim zapadnim sredinama iz redova vernika već su se izdvojili uspešni pojedinci sa započetim privatnim biznisom. Oni redovno pružaju šansu najpre braći i sestrama sa neophodnim kvalifikacijama, nezavisno od nacionalne pripadnosti, pa tek onda ostalim kandidatima. Takvo povezivanje nosi sa sobom i dodatnu prednost: gazde u veri imaće razumevanje za, na primer, slavljenje subote, od izuzetne važnosti adventistima.

Privatni preduzetnici, duhovno prožeti reformatorskim učenjem, još uvek *nisu stasali ni brojem, ni po-*

sebnom ekonomskom moći. Otuda ni protestantski religijski identitet pojedinca na domaćem tržištu radne snage nije blanko garancija za dobijanje zaposlenja.

U svojim propovedima protestantski pastori ističu materijalno ovosvetovno bogatstvo kao pokazatelj božje izabranosti za onosvetovni život. Ali, isključivo:

1. poštenim radom stečeno,
2. na temelju štednje i
3. uz odricanje od rasipništva, zabave i uludo izgubljenog vremena.

Dakle, ne odricanje od imućstva, već od nepravedno stečenog i neracionalno korišćenog. Rad u pozivu, kao časno služenje Bogu, akumulirana zarada i skromno življenje ekonomsko su „sveto trojstvo”, principi Veberovog „duha kapitalizma” koji je podastro osnove modernog zapadnoevropskog privređivanja (Ristić 2005).

Ni romsko kontempliranje u tradicionalističkom „biti, a ne imati” više nije opravdanje pred Bogom za ličnu neodgovornost. Opstanak od danas do sutra u nemaštini i samosažaljenju, uz pruženu ruku za milostinju, bez težnje za dugoročnim planiranjem i ovozemaljskim iskupljenjem sopstvenim snagama, nisu prihvaćeni načini služenja i približavanja božjem autoritetu.

Identitet određen religijskim pogledima na svet presudno boji stavove vernika Roma i Romkinja prema ekonomskoj aktivnosti: *siromaštvu se nastoji doskočiti poboljšanom radnom efikasnošću*. Rad je bogo-ugodan, a nerad ravan grehu, zbog čega se ne treba stideti niti jednog poštenog i legalnog posla. Sistematskom samokontrolom Romi se, dakle, uključuju u svet privređivanja neroma, savesno, odano i ravnopravno učestvujući u poslovima koje nadgledaju i sami obavljaju, te potirući barijere prouzrokovane postuliranom odvojenošću od rada koji kontrolišu „gadže”.

„*Imati, a ne biti*” – *novo je romsko sagledavanje vekovne dileme*.⁶⁷ Valjanost učinjenog verskog izbora potvrđuje se *materijalnim statusom i privatnim vlasništvom nad dobrima*. Sasvim u skladu sa učenjem o pre-

⁶⁷ Slavna sintagma Eriha Froma (Erich Fromm) (1979), u analizi kulture Roma zadobila je sasvim drugačije značenje.

dodređenosti i teološkim značenjem rada za spasenje u protestantizmu, ali u skladu i sa ekonomskim racionalizmom zapadnih društava u kojima se *a priori* bogatstvo ne proglašava nepotrebnim i nepoželjnim i uz koja sve više vezujemo svoju blisku budućnost. Tako se Romi protestanti svojim ustrajnim radom otoresaju optužbi neposrednog okruženja za lenjost i sklonost prevari, odnosno pridružuju narodima sa razvijenom radnom etikom.

4.3. Nova etika svakodnevnog života

Pokušali smo da doznamo, najpre, šta je sa promenama u samim verničkim porodicama: da li je izmenjena komunikacija između članova porodice, kako bračnih partnera međusobno, tako i sa njihovom decom?

„Prvo se popriča o problemu koji nas muči, i svako ima pravo da kaže šta misli. Ne može muškarac da kaže ženi: ti ćuti, ja sam glava porodice i ti moraš da poslušáš. Ako sam ja jedini u kući koji odlučuje, ja sam onda loš poglavar te kuće. Ja moram da saslušam ženu, da saslušam porodicu, da vidimo koji je problem i da nađemo zajednički jezik. A ja mogu da dam zajedničku reč, kao hrišćanin, da vidimo svi šta je i koji je najbolji izlaz...”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Dogovor, samo dogovor. Evo, jutros smo ustali, idemo na pijac da nabavimo namirnice.”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Apsolutno. Iako sam ja Jehovin svedok, nisam ni ja savršen. Možda nekad moja žena ima bolji predlog za nešto, ja moram da uvažim taj njen predlog.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Da, mi želimo da saslušamo pažljivo, ako ima neko neki problem, ako možda nešto ne primećujemo jedni kod drugih, dajte da rešimo... Tako da je savet da treba da slušamo jedni druge, važno je strpljenje i razumevanje, kako se osećamo, šta nam smeta, da bi se popravljali i da radimo na tome da imamo jedan mir i harmoniju u našoj kući.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Kako da ne. Ja dozvoljavam svojoj deci da ako nisam u pravu, da mi oni kažu to. Ne znači sad ako sam ja mama, pa da budem sve ja u pravu. Ako nisam ja u pravu, bez obzira što mi je on sin, što je to

moje dete, ako ja nisam u pravu, još mi je draže da mi kaže što nije dobro, da bi se ja popravila, razumete? Možda nešto ja ne primećujem oko sebe, a moje dete primeći, onda ima pravo jednostavno da me ukori.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Pa, svakako. Mada, mada, ima tu malo, sad da ne bude stopostotno da je tako. Recimo, glava porodice je muž, a žena je malo niži, tamo član, malo ispod. Ne daje se puno prava ženi. Ali, ipak, ima tu dogovora, ima stvari koje sam prihvatio mnogo puta, neke savete, dogovore, predloge.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Pa, da. I dete kaže suprugu: ‘Tata, ti nisi u pravu, to što kažeš ti nisi u pravu’. Ili on njima. Mada tata smatra da je u pravu, ali nekad... Ima slobode i da se popriča kao sa drugaricom kao sa ocem: ‘Ovaj mi se udvarao, ovaj hoće sa mnom da pođe’, one imaju slobodu sa njim da pričaju.”

N. A., 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„I dece, i ovako? Pa, dobro, sigurno... Desi se da i deca budu u pravu, da mi pogrešimo. Evo, danas sam tražio oprostenoje od ćerke, bila je u pravu.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Da. Recimo, kad treba neku važnu odluku da donesemo, uvek sedimo cela porodica i razmatramo tu neku priču i zajedno donosimo odluku.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Može, to je normalno. Dobro, muškarac opet ima neki viši autoritet u porodici, kao hrišćanin. Ali, kod nehrišćana ili ranije, samo je mog'o muškarac da odluči, žena, sviđa joj se, ne, tako je. Ne znam kod drugih, kod mene u porodici je da se poštuje i jedna strana i druga. Jeste, u Bibliji se kaže da je muškarac glava žene, ali ne znači sad da ako je on muškarac, da on može sve da odluči, ako meni se nešto ne sviđa. Ako on nešto nije u pravu, ja mu kažem.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Policija kaže da otkad Romi počeli da dolaze u crkvu, nikakvi problemi nemamo sa njima. E, recimo, potuko'o sam se ja s komšiju, šta kaže policija: ‘Jel' idete u crkvu?’ ‘Pa, ne.’ ‘Pa, zato ste se potukli? Idite u crkvu, neće se potučete.’ Odma' to pitaju, jel' idete u crkvu.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Misliš, u ovu malu? Ne, ne... Ima malo preplitanja, ali to je sve... Ne dolazi policija, toj' ne, fala Bogu.

Ranije bilo strašno, on ne zna, on je bio dete. To je bilo tepanje, pa motke, sekire, da ubije na mesto! Sad nema toj, sad je dobro.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjake (Leskovac)

„Sad ću da vam kažem. Imam ja sina u Niš u zatvor. Vodili smo ga, molili smo ga, i ja i Marjan da dođe u crkvu. On je dolazio jedanput, dvaput i njemu je to više bilo glupo. On je imao svoje iluzije, svoje društvo i tamo ga je društvo i oteralo. Molimo se za njega, poslali smo mu čak i Novi zavet da pročita, ne znam da li su mu tamo to dozvolili da uzme, prvo pogledaju paket, ja to veze nemam. Idemo kod njega, ne stalno, kad imam finansija idem kod njega. Čujemo se s njim. Kao oseća potrebu, pogrešio je što nije poslušao brata Marjana. I Marjan je bio na tom putu, ali odvojio se na vreme od društva, povuk'o se na vreme... Neće da mi kaže na koliko je osuđen, on Marjanu sve kaže.”

Z. D., 48, pentekostalac, Prokuplje

U svim razgovorima koje smo vodili sa Romima u statusu vernika ili starešina jedne od četiri posmatranih malih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji, posebno je potencirana *transformacija navika unutar verujućih porodica* (međusobno ophođenje članova: relacije otac–majka i roditelji–deca, kao i komšijske relacije).⁶⁸ Jeste važno čitati Božju reč, ali je značajnije ispisati je ličnim postupanjem: pouke sa propovedaonica moraju da se primenjuju u životu, inače nikakve svrhe od govorenja drugima o silini i prisutnosti Gospodnjoj. Svađe, mržnje i neprijateljstva između starih i mladih, bliskih i daljih rođaka, zamenjene su dogovorom i ispomaganjem u zajedničkim zaduženjima otkako je u domovima zavladała hrišćanska harmonija. Žena je i dalje podložna mužu, ali se može čuti njen glas; suprug je više ne vara i ne tuče u alkoholisanom stanju, jer su oboje u svojim delima suočeni sa slikom Gospodnjom.

⁶⁸ Hodajući u društvu sa romskim pastorom Šerifom Bakićem iz Duhovnog centra „Svetlo” uličicama najveće romske mahale Podvorce u Leskovcu, primetio sam da mu se (da nam se) Romi u prolazu redovno obraćaju rečima „O Devel tu a” (Gospod s tobom). Bakić mi je objasnio da tih nekoliko reči možda najbolje opisuju promenu identiteta verujućih Roma iz mahale: ljudi koji su se ranije međusobno ophodili pozdravom u slengu – „kaj dža” (gde ideš, kuda ideš) – sada na usnama imaju Isusa Hrista: „O Devel tu a” (Gospod s tobom).

Namesto grubih reči sada se može čuti „izvini, oprosti, pogrešio sam”, a slike bosih žena sa zamotuljcima u rukama u centru grada smenile su grupe doteranih vernika u pristojnom razgovoru na putu na bogoslužje. Leskovački pentekostalci, recimo, dično izjavljuju kako skoro iz svake kuće makar jedno dete dolazi u crkvu; nijedno ne puši, niti pije, poštuju roditelje. Policijske patrole ne „špartaju” više s prvim mrakom krajem, vrebajući lopove i nasilnike, niti se može desiti da se neko iz crkve dovodi u vezu sa kriminalnim aktivnostima.

Pomaci se sameravaju i istrajavanjem negdašnjih optužbi komšija neroma za buku, nedolično ponašanje i nedisciplinu dece i učestalosti razmena kućnih poseta.

„Isto. Nisam to primetio. Drugačiji imaju odnos prema meni, znaju da neću da ih slažem, prevarim. A na druge gledaju kao na Rome: a, on će da te prevari, a, on će ovo, on će ono.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Pa, evo, tu su prve komšije, to treba njih da pitate. Oni koji nas ne znaju, mogu da nam zamere, oni koji su dalji mogu nešto i da pričaju i da sumnjaju. Ali, oni koji su nam bliski, koji su oko nas, koji vide, oni nam ne zameraju, zaista, ništa.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Mešamo se sa svima, nema nikakvih problema. Pa, i sa ovim izbeglicama. Tu su bili izbeglice, pet godine, starija žena, kao majka da mi je bila, ona se toliko oslonila na nas, toliko je imala poverenje u nas, toliko je videla u nama dobrog, hvala Bogu kažem, a sve što kažem, u slavu Gospoda kažem. Ona je više imala poverenje u nas, nego u svoju rodbinu. I kad je trebala da ode u Nemačku u goste, ona je celu kuću na poverenje ostavila nama. Eto, ‘ocu da ti kažem, da ljudi gledaju, ljudi posmatraju, oni mogu da procene čoveka.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Ne, ne samo mi, nego uopšte ne. Dal’ je to neko osećanje poniznosti ili ne znam, niža klasa, razumete šta hoću da kažem. Na neki način vodimo odvojene živote. U prolazu se pitamo: ‘Kako si prijatelju, šta ima novo?’, ako treba pare dajemo u veresiju, nikakav problem nema, ali se ne zbližavamo toliko.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Pa, bilo je toga, da ti kažem. Sad ne. Ali, bilo je toga i video sam da nismo nekako prihvatljivi onako kako oni žele. Jer, kafe, rakije, alkohol se ne koriste, duvan se ne koristi, njihov tempo života da se priča sve i svašta se ne prihvata, ne odgovaramo jedni drugima.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Imalo je to pre, sad nema. Pre se pustilo muzika, to se čulo do grada, policija dolazila. Sad su se naučili, skoro svi znaju da mi volimo muziku, nema preterivanja.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Mnogo drugačije gledaju, mnogo uticaj ima to pozitivno ponašanje. Imaju dosta poverenja. Znaju po neki put da saslušaju naše savete. Po neki put pitaju šta je najbolje da urade, a ti ih upućuješ pravim putem.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Da. Crkva je i u tome doprinela, tom zbližavanju sa drugim nacijama. Ja, recimo, nikad ne bi' poznavao Saru, Dušana, ja sam sa njima na kampu bio, pa smo svirali zajedno, pa vežbali, non-stop smo bili zajedno. Crkva je dosta uticala na to da steknemo mnogo više prijatelja koji su neromi. Kao što su Srbi, a imam i prijatelje Kineze i druge

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Družimo se. Jer, naš dom otvorena su vrata svakome. E, sad, dal' će da uđu, to je njihovo....”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Posebno se drži do stava spoljašnjeg sveta prema romskim familijama. Siromaštvo, neuredno pukućstvo i niska higijena, udruženi sa decenijama pothranjivanim stereotipnim slikama, uvek su predstavljali kamen spoticanja u dnevnim dodirima između Srba i Roma. Svakodnevnica Roma u Hristu sada je drugačija, smatraju oni:

1. iz susedstva su išćileli strahovi da će biti pokradeni ili izigrani,
2. nema zamerki zbog preglasne muzike u sitne sate,
3. štaviše, nije čudo da zatraže savet od onih za koje drže da se kreću dobrim putem.

Karika koja nedostaje bili su verujući Srbi iz crkava: posebno je to bilo vidno u kontaktima između mladih tokom zajedničkih bogosluženja, u slobodnom vremenu itd.

Pojavljaju se, međutim, u najnovije vreme druge smetnje, prouzrokovane dvojenjem na relaciji „mi, ver-

nici” i „oni, nevernici”. Romima u istini *ne prijaju* dokona druženja, uz trač kafenisanja i trošenje alkohola i cigareta. Od nereligioznih Srba nemaju se čemu korisnome naučiti, niti ugledati u ponašanju kakvo podučava Biblija, pa se formalni kontakti završavaju susedskim pozdravima.

Promociji drugačijeg gledanja neposrednog okruženja na promenjene navike protestanata iz romskih mahala trebalo bi da doprinose i zvanične lokalne institucije, poput obrazovnih. Da li je baš tako?

„Ova deca koja pretežno dolaze su iz ‘Crvene zvezde’, to su romska deca. E, sad mislim da se ne odvajaju u školi, da sede zajedno. Ne znam dal' tako starešine postavljaju, dal' zbog jezika, stvarno ne znam.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ne sede sa srpskom decu u klupi, ali, eto, tako, kad su rođendani i te žurke, posećuju se, dolaze.”

B. D., 50, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Ne. Mi ne slavimo deci rođendan. Mi, kao Jehovini svedoci, možemo da kupujemo svojoj deci kad god poželimo, ne mora da bude rođendan, pa rođendan. Ako imam mogućnosti, mogu u svaki trenutak da ih iznenadim, ili da im napravim druženje, ili da pozovemo prijatelje i njene drugarice iz Skupštine. I devojčice iz školu da dođu, ništa nije naopako.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Da. Mada ne nešto previše, samo kad im daju neke zadatke da rade zajedno, neki pano da naprave i tako, ovako su dosta samostalne. Drugovi sa kojima se najčešće družimo su iz Skupštine.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Ja sam vam rekla, mi ne volimo da se mnogo družimo sa ljudima iz sveta. Ono što moramo, recimo, da idemo od kuće do kuće i svakom da pričamo, to je naše. A van programa, recimo, nemamo nikakav razgovor sa njima.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Da. Evo, uvek dođu srpska deca, donose poklone mojim unucima, a onda, kad je njihov rođendan, onda oni pozovu moje unuče, ono kaže: ‘Daj, dedo, pare, idem kod drugara’, i ja im dam. Pa, čak i ova mala, ona je sad prvi razred, nema podvajanje.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Pa, brate, ide, ali u odabrano društvo. Skoro su imali da prave neku kućicu od šibica, kupovali su nešto,

Tamara me zvala da to vidim. Vid'o sam i neke druge stvari, tamo dečurlija, rek'o sam: 'Sa ovom nemoj da ideš, molim te'. 'Ali, tata zove me...'

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Ima ih oko pet-šes' Srba u školu, ne kao pre što je bilo, i Srbi i Romi. Sad je više Romi nego Srbi, i to je veliki problem, zbog jezika. Oni uču engleski jezik u drugi razred, a ne znaju srpski. Srbi su namerno ispisivali svoju decu. Imali smo i sastanke zbog toga. A bila je i žutica prošle godine, pa misle da je to poticalo od našu decu. A na kraju se pokazalo da je žuticu imao jedan mali srpski dečak.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„U ovoj školi sedamdeset posto su romska deca. Ima samo tridesetak posto srpske dece. Nije bilo tako u početku, bilo je, ja mislim, pedeset, pedeset. Ali, sad, eto, ljudi ne žele da njihova deca ne žele da idu sa romskom decom, a nama je to pa prioritet. Dok se druže sa srpskom decom, oni lakše uče jezik.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Pa, jednom je bio i kaže mi nije hteo više da otidne, zbog uslovi, on ne može da pozove.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Ima po neki put, ima. Nije tol'ko često.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„Nisu došli, mislim, od njeni' školskih drugova. Ni ona ne ide kod nji'.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Ne znam koliko se deca mešaju. Znate kako, ima, ali je retko da se deca druže mimo škole. To je zato što je ovde napravljeno jedno geto. Mnogo lakše bi bilo kad bi ovde bilo napravljeno mešano stanovništvo... U geto

deca ne uče srpski jezik. A koliko ovde ima pametne, sposobne, bistre dece, koji bi mogli da završavaju dobre škole. A oni idu u specijalne škole, zato što ne razumeju srpski jezik. Krivim i roditelje. Zašto? Dužni su da pripremaju svoju decu da govore ciganski i srpski. Ako sutra Bog da da imam decu, prvo će da nauči srpski jezik, jer mu je on potrebniji. A romski će da nauči u porodici.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Generalno poboljšane odnose između Roma i neroma iz kraja, međusobno dobro upućenih u dnevna dešavanja, kvare i dalje loše regulisani većinsko-manjinski odnosi na gradskom nivou. Osnovne škole „Vuk Karadžić” u Nišu i „Petar Tasić” u Leskovcu, smeštene u blizini romskih mahala, od oglednih primera interkulturalističke prakse u lokalnu, pretvorile su se u tzv. *romske škole*: srpski roditelji masovno ispisuju svoja čeda, jer smatraju da stagniraju u napredovanju u društvu sa romskim đacima. Tako podstiču obrnuti proces: romski đaci bivaju uskraćeni za priliku da se od prvih razreda uče srpskom jeziku, uz koji će im se u budućnosti vezivati dobar deo zvanične komunikacije u društvu. U odeljenjima, pak, u kojima su i dalje u manjini, malim Romima zagarantovana su mesta u poslednjim klupama, bez mešanja sa srpskom decom. Strah od mahale još uvek ne dovodi srpsku decu često u romske domove. A nekada su jednostavno „krive” crkvene norme: Jehovini svedoci, na primer, ne slave svojoj deci rođendan, uskraćujući im tako jedinstvene povode za bliskije povezivanje sa školskim drugarima neromima.

II UTEMELJENJE NOVOG VERSKOG IDENTITETA*

Više od afirmativnog izražavanja, crkvenim je prvacima draže kada su u prilici da privrženost verskim ubeđenjima sopstvene pastve prepoznaju na delatnoj ravni: predanim proučavanjem Biblije i druge teološke literature, revnosnim praktikovanjem propisanih obaveza i aktivnim učestvovanjem u svakodnevnom životu zajednice. Poseban značaj delatni element igra u slučaju romskog religioznog deklarisanja, jer ih od davnina prati stigma „mlakih” vernika: vatreno se založe za novo učenje, ali religijski zanos ubrzo iščili, odvajajući ih od matice religijskih zbivanja. Stoga smo u upitniku predvideli i jedan broj pitanja posvećenih utvrđivanju intenziteta i kvaliteta romskog pripadanja protestantizmu.

1. POSTOJANOST VERE

1.1. Razlozi posećivanja bogoslužjenja

Najpre smo nastojali da doznamo razlučuju li Romi jasno prirodu sopstvenog posećivanja crkvenih službi (raspodela materijalne pomoći, osećaj sigurnosti u veri, ničkoj grupi, ispunjenost bića božijom prisutnošću itd.).

„Najvažniji razlog što ja dolazim u zajednici je da budem još bliže Gospodu, da Gospod meni govori i da ja s njim govorim. Ispunjena sam Svetim duhom i to je za mene najvažnije.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Razlog? Slavljenje Gospoda. Da budem tu i da ga slavim.”

N. B., 25, baptista, Niš

„Zato što volim Boga, što želim da budem s Njim, da ga upoznam bolje kroz ovu kuću, da budem s braćom i sestrama kad se slavi.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Najvažnije jeste da budem prisutan na sastancima, da dobijem pouke, da se duhovno hranim. Tu uvek

nađem zadovoljstvo. Danas smo izloženi raznim iskušavajućim situacijama kroz ovaj život, ponekad se dese neke stvari koje nas pogađaju, potrebna nam je duhovna snaga. Ponekad se iscrpimo i ti sastanci nam daju snage da možemo dalje da živimo jedan kvalitetan život. Bar ja to osećam.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Pa, jedan razlog zato što je to zapovest da posećujemo sastanke kao što piše u Bibliju, da nemamo običaj da ostavimo naše sastanke, već da se hrabrimo i jačamo jedan drugog. I onda, sam osećam tu potrebu da idem na sastanke, da ispunjavam tu zapovest i osećam se ohrabren kad idem. Jer, ne može da se istraje na ovom putu ako nisi na sastancima.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Da se sretnem s Bogom i s mojim milim i dragim prijateljima, svojom braćom i sestrama. Prvo da se sretnem sa Bogom, a onda sa mojom braćom i sestrama da se sretnem. Cele nedelje se ne vidimo, to je prilika da se vidimo.”

S. A., 50, adventista, Niš

„To je za mene duhovna bolnica. Ja tamo zaista odem da se ohrabrim, da subotom imam zajednicu sa Bogom. To nije fraza, to je baš tako.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Aaa, zašto idem u crkvu? Zbog ljubav Boga. Zato što je Bog ljubav i zato što sam ga prihvatila od srce, od telo i snagu. I slavim ga uvek, ne samo u crkvi, nego na svaki čas. I da čuva svi, kad se molimo. Da sačuva moji deca, mog supruga. Znači, prvo postavljamo Boga na prvo mesto. Pa, koj’ čuva moga sina tamo u tuđinu? U svaki čas treba da osećaš Boga i da budeš u zajednicu sa Boga.”

S. S., 49, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Pa, prvenstveno, crkva je mesto gde je prisutnost anđela tu, da je božji duh tu. Ja kad idem u crkvu, prvenstveno idem da se sretnem sa Isusom, idem u božji dom. Idem da se sretnem sa Isusom, da se nahranim duhovne hrane. Jer, dok sam kod kuće, to ne mogu da doživim.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

* Prethodno objavljeno u: Тодоровић и Ђорђевић 2017.

„Mnogo mi je lepo. Smiruje me, duhovno me smiruje, znam za istinu, za božju reč...”

Č. K., 50, *pentekostalac, Leskovac*

„Najveći razlog to je da jednog dana, kada ovde budem zatvorio oči, da ih otvorim na nebu i da Bog kaže: ‘Udi, slugo moj, u dom Gospodara svojeg’. Da budem zajedno sa Bogom, to je najveći razlog. E, sad, ima i drugih razloga, da mi Bog da snage za školu, ali najveći razlog je da završim sa Bogom.”

M. B., 18, *pentekostalac, Leskovac*

„Pa, evo ovako. Dolazim u crkvi zato što je Bog učinio dosta stvari u mom životu. Dolazim prvenstveno što volim Boga, ne mogu bez njega, stvarno, znači. I zbog zdravlja, osećam se dobro.”

A. A., 20, *pentekostalac, Leskovac*

„Kako sam bio bolestan, kako je to meni pomoglo, to me vuče da idem u crkvu.”

M. D., 49, *pentekostalac, Lebane*

„Da imam susret sa Bogom. Jer, znam, ako sam slaba i nemoćna sad, idem u crkvu, čujem reč božju, ja zdrava izađem, skroz promenjena izađem. Ja ne mogu bez Boga, ja volim Boga.”

K. R., 54, *pentekostalac, Leskovac*

„Za mir, za zdravlje, to je najviše. Mir, znači, sloga, znači mnogo. Gde ima sloga, tu ima sve. A kude ima svađa, kude ima nemir, tuj’ nema ništa! I toj’ što ima, Bog oduzima. Gde se slavi Bog, tu ima svega.”

A. D., 62, *pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)*

„Za mene lično, da vam kažem, to je jedno veliko olakšanje i velika radost. Jer, osećam potrebu, pa ne znam koji pos’o da imam u kući, ja to sve ostavljam, i ja i moja deca. Tačno osećamo vreme da treba da idemo na službu, na bogoslužjenje. Za nas ne pretpostavlja uopšte kuća kad dođe vreme za to. Sve ostavljamo i idemo da budemo u zajedništvo s Bogom. I osećamo olakšanje, i puno nam je bolje, i nismo tol’ko bolesni, Bog nas isceljuje. Pa, nam, bogami, doprinosi i neki dinar u kući.”

Z. D., 48, *pentekostalac, Prokuplje*

„Najveći razlog? Pa, da imamo spasenje, večni život sa Bogom. Da spasimo svoj život, da živimo sa Bogom u večnosti. Ne želimo biti u mraku, želimo biti u svetlosti. U radosti, veselju, a ne da budemo u jadu, boli, tuzi.”

D. D., 32, *pentekostalac, Vranje*

„To je izuzeto dobro pitanje. Ako dolazite u crkvu, vi morate da imate cilj zašto to radite. Moj cilj i vizija jeste da prvenstveno proslavim Boga, da se napunim još više silom pomazanja Gospodnjom, da se nahrenim duhovno, odnosno da mi Gospod govori. Da li je to karanje, da li je to ohrabrivanje, ali to je razlog. Usput, videću i svoju braću i sestre, moći ću da ih pozdravim, da se sa njima zajedno pomolim za svoje i njihove problema. Tako crkva izgrađuje sebe i dolazi do prosperiteta.”

S. C., 29, *pentekostalac, Vranje*

„Zdravlje... Blagoslov božji, mir božji. I sve to imam u kuću... I za svakog za kog sam se molila, i za bolesne, uvek ispunila mi se želja, ‘fala Bogu.’”

Š. B., 64, *pentekostalac, Niš*

Presudnim razlozima posećivanja bogoslužjenja izdvajaju se:

1. prožetost i okrepljenost božjim prisustvom u domu Gospodnjem,
2. zajednica sa Gospodom i Njegovo slavljenje i veličanje,
3. primanje duhovne hrane na nedeljnim sastancima zarad prevazilaženja svetovnih iskušenja i istraživanja na božjem putu,
4. lično spasenje,
5. blizina verujuće braće i sestara,
6. molitva za tuđe potrebe, posebno zdravstvene probleme.

Romi adventisti i Jehovini svedoci naglašavaju *religijsku disciplinu*, koja propisuje redovnost dolaženja, a pentekostalci *zahvalnost* za individualno izlečenje i *brigu* o zdravlju i prosperitetu ukućana. Poput ranije opisanih podsticaja na konverziju, među glavnim motivima dolaska u crkvu izdvajaju se *bogoslovski*.

1.2. Predanost božijem autoritetu

Sledeći aspekt ticao se procene vernika da li smatraju da su za svoje religijsko postupanje odgovorni crkvenim vođama ili božanskom autoritetu.

„Ja sam direktno odgovoran Isusu Hristu. Starešini mogu da dam čast, mogu da mu dam sve, mogu da poštujem tog čoveka koji se brine za naše duše, ali ako je Hrist glava crkve, onda je Hrist glava crkve. Sta-

rešina je samo taj koji nas dovodi Hristu, a ja sam odgovoran lično Bogu.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Odgovoran sam pred Jehovom. Za sve što radim, odgovoran sam njemu. Recimo, ja mogu nešto da sakrijem od starešine, ali od njega ne mogu da sakrijem i ja to znam. Ako mi je savest čista, ja gledam božjim očima. Starešina ne može da vidi šta ja ovde radim i kako se ponašam, ali Jehova vidi, pa da smo i ispod zemlje. Zato prvenstveno odgovornost pred njim imam.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Pa, odgovoran sam Jehovi lično, ali ako nešto ne postoji kao što treba, onda starešine su tu. Za svaku sitnicu mi ne moramo da kažemo starešini, mi možemo da kažem Jehovi da nam oprost, da nam da snage da se poboljšamo, da radimo na tome, da istražimo literaturu koja govori o tome. Ako onda već vidimo da nema nam pomoći u tome, onda možemo da tražimo od onih koji već imaju iskustva u tom.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Pa, i jednim i drugima, ali, kako da ti kažem, Bogu više, jer Bog gleda i one stvari koje starešina ne gleda i ne može da vidi. Imamo mi mnoge neke tajne grehove, koje starešine i drugi vernici ne znaju i ne vide. Ali, kao čovek veruje da postoji Bog, Bog koji sve vidi i sve zna, e, onda gleda na drugi način.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Direktno Hristu. A i starešinama, na neki način, zato što ja ne mogu da se ponašam kako ne dolikuje.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

Iako se ne osporava posredovanje Božijeg prisustva pastorovom bogoslužbenom rečju i delom među vernom pastvom, zahvalnost za spasenje i pribiranje pod božije skute izriče se direktno Bogu. Pred sveviđecim okom nije moguće prikriti grešne misli i postupke, niti nečista srca upućivati molitve višoj sili. U tišini spavaće sobe ili sklopljenih očiju u verskom hramu računati se polazu jedino vrhovnom autoritetu, traži okrepa duha i podstrek za valjano postupanje u pitanjima vere.

1.3. Odnos prema verskom obrazovanju

Duhovno uzrastanje valja podupirati silom verskog znanja, zarad nepokolebane svesti o ličnom spasenju i nadzemaljskoj egzistenciji. Pitali smo Rome vernike kako ocenjuju dostignuti nivo svog verskog obrazovanja.

„Ima, ima još dosta da se radi. Ima nekih pomaka, ali nisam ja zadovoljan sa tim, još dosta treba da se radi.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Ne, mislim da treba da učim svaki dan. Da tek ništa ne znam. To nikad ne bi mogla da kažem, čak ni kad ostarim.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Pa, nisam još. To je dug proces, mislim, ja treba dosta da čitam, treba mi vremena da ga posvetim tome, za istraživanje, za čitanje. Evo, ja sada, dobro je ovo što me ispituje, jer ja još treba da rastem u istini. Ne mogu da pijem mleko, treba da jedem jaču hranu, ne mogu da budem beba, nego da na svako pitanje znam odgovor na temelju Biblije. E, to ja volim: kad me neko pita, da fini razgovor obavim, ali evo šta Biblija kaže, evo vidite, ja tu još dosta treba da se učim, dosta mi još treba.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Pa, da ti kažem, jeste donekle. Moje obrazovanje i moj rečnik u odnosu na ranije uopšte nije bilo toliko bogat nego što je sad. Naravno, tu nije kraj, to je tek početak.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Ne, to je jedan put kojim kreneš i traje sve do Hristovog dolaska. To je put koji traje celog života, dok ne umreš, kao moja mama.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Dosta, mnogo. Ali, mi iz dana u dan jačamo i poučavamo se iz Svetog pisma. Ranije, eto na primer, ja sam završio tih čet'ri razreda osnovne škole, a to je skoro da ne znam da pišem ni da čitam. A sad neke stvari znam bolje nego da sam, 'ajd' tako da kažem, završio gimnaziju. Znači, prednost je služiti Gospodu. A ja se stvarno čudim tome. Mnogi se čude, kad sam jednom govorio, svešteniku sam govorio tamo u Beogradu, on me pita: 'Koji si školu završio?' 'Čet'ri razreda'. 'Ne', kaže, 'ti lažeš'.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Ne, ne vrhunac. Mi celog života se trudimo da doživimo vrhunac, ali vrhunac će biti kad bude doš'o Isus Hrist. Mi treba svakim danom da težimo ka tome da se susretnemo sa Gospodom, da budemo bolji, da promenimo naš karakter, da težimo ka toj ljubavi, ka tom izvoru života.”

M. Č., 48, adventista, Vranje

„Ne. Odskočna daska da, ali vrhunac ne, daleko od toga. Sve što više proučavam, sve sam manji, čini mi se, osećam svoju grešnu prirodu.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Ne, nisam. Ima mesta za učenje, dok sam živ.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Ima mesta da se još uči. Bez obzira koliko puta da čitam Bibliju, čak i neki tekst da znam napamet, kad god ga čitam iznova, uvek nešto novo naučim.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Biblija je jedna takva knjiga da, recimo, možete više puta, pedeset puta da pročitate neki stih i da vam on do tada ništa ne znači. I da, recimo, po pedeset i prvi put čitate taj stih i da shvatate sasvim drugi smisao tog stiha, te reči. Tako da se Biblija čita sve dok je čovek živ i uči se od te božje reči.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Kod Gospoda je to sasvim drugačije, mi ćemo čitavog života da učimo. Onaj koje stvarno hrišćanin, ne može da kaže da zna sve. Mi se učimo, zato što to stvarno kroz svoj život to vidim. Biblija je takva knjiga, mi ne možemo da je razumemo ako se prethodno ne molimo, ne tražimo prisustvo Duha svetoga, da nam Gospod to objasni, da možemo to da shvatimo. Možda sam i dva'es' puta pročitala jedan stih, uvek je nešto novo i novo, sve više i više. Kao kad bi bila jedna rečenica, prosta, pa proširena, pa složena, to je tako i kroz Bibliju. Upoznaš jedan deo, pa Gospod da otkrovenje malo veće, pa malo veće. Ja smatram da nisam dostigla nikakav vrhunac, ne verujem da bi neko mog'o da dostigne taj vrhunac i da kaže: 'E, ja sad sve znam'. To nije delo čovečje, to je delo božje. Mi kao ljudi... možda će neko sutra dan da ode, da otputuje Gospodu, a da ne upozna kompletno sve.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

Saznanja o hrišćanskoj veri, posredovana samostalnim izučavanjem Biblije i svetih spisa i organizovanom teološkom podukom, proširuju verničke horizonte i

obavezuju na neprestano lično usavršavanje radi primicanja ispravnom božijem poznanju. Pripravnost za dijalog i uzdizanje religijske kulture proizvode vidne promene i u profanim navikama: pismenost, retoričke sposobnosti, bolja prihvaćenost u društvu.

Imajući u vidu nepovoljnu obrazovnu strukturu romske populacije, te su promene na njihovim primerima još uočljivije. No, paze se oni da se ne pogorde u tom uzdizanju, skrušeno izjavljujući da je odbacivanje grešnog ovosvetovnog lika, uz božiju milost, obaveza svake verne osobe u dostojnom iščekivanju drugog Hristovog dolaska.

1.4. Čitanje Biblije

Među vernicima smo se raspitivali imaju li sopstveni primerak Svetog pisma, odnosno propituju li ih starešine koliko su upoznati sa njegovim sadržajem.

„Pa, vrši se provera. Može da me proveri, da mi postavi pitanje iz Svetog pisma i on može da mi kaže da li sam ili nisam čitao. I ja kažem sebi: 'Eto, nisi čitao'. A juče sam pričao da će prema Svetom pismu ljubav ohladiti. A Čeda mi kaže: 'Ajde, reci mi, brate, gde se to nalazi u Svetom pismu'. Ja stao sam, zaboravio sam, ne znam gde se nalazi, znam da sam čitao, ali ne znam gde. 'Ajde da te podsetim, Matej, 24 glava...'”

N. B., 25, baptista, Niš

„Pa, kroz stihove, recimo. Hoće nekad i da pogreši, neki psalam ili neki stih da kaže, a mi znamo da je greška. On hoće da vidi da li ja čitam ili ne, neki trik ili tako nešto. Ima neko ko ne zna, samo ćuti, ne čita Bibliju, njemu je svejedno.

Ima li i nepismenih među vernicima?

Ima. Ne čitaju, ali slušaju, mole se. Ima puno audio snimaka, kasete, da se pušta...”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ne, toga nema. Ali, naše starešine uvek tačno znaju, mi na svakom sastanku dajemo komentare, komentarišemo na temelju naše publikacije, teokratska škola gde se mi učimo, oni otprilike znaju ko koliko znanje ima, kome treba duhovna pomoć. Po pravilu bi trebalo da majka sama studira sa decom. Ja, moje dve ćerke su dobile dve Jehovine svedokinje koje studiraju sa decom uz prisustvo moje. Ja imam pomoć duhovnu, i oni tačno vide ko koliko može, šta kome treba, jer oni su

naši pastiri. Oni nas uvek, ako treba, popravljaju, ako sami radimo zadatke, i ako čak pogrešno damo odgovor, mi se učimo na tim sastancima, ne možemo sve da znamo. Ali, ono najosnovnije bi trebalo svi da znaju.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Sam ti to pokazuješ, sam to utvrđuješ. Jer, koliko si aktivan, koliko si Duha sabrao za sebe, koliko ti istražuješ, koliko čitaš, koliko proučavaš, koliko si redovan na sastancima, koliko redovno ideš u službu, sve to govori o tebi. I to je ono što tebe prikazuje. U stvari, oni to znaju i bez toga, ali prikazuje nas pred ljudima, u organizaciji, pred starešinama, pred braćom, i to se vidi.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Pa, prema odgovorima, prema kol’ko on čita, ima stavke, ima stihove, kol’ko je aktivan, kol’ko radi na tome. Svi su jednaki pred Bogom, pred starešinama, on gleda, na primer, ako se neko stalno javlja, neko se javlja jedanput-dvaput, on više gleda na onoga što se ređe javlja, baš sam ja to osetila, i njega podržava.”

Z. Z., 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Evo jedan prost primer. Desi se da kad se čovek tek obrati, one osnovne stvari koje treba da prepozna iz reči Gospodnje, pa dođe da pita starešinu šta da radi, iz tog razgovora starešina može da sazna koliko on zna. Tada može da ga poduči, da ga uputi. Vernik treba da čita Bibliju, da se moli, ne zato što sam mu ja to rekao, nego zato što Bog tako nalaže. Kod nas ima dosta starijih, nepismenih ljudi, kojima su sitna slova u Bibliji, žale se i katkad im je ta hrana koja im se sa propovedanjem da jedina, kad kažem hrana, mislim na reč Gospodnju.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„... Ne proveravamo. Možda neki brat, kad propoveda: ‘A, da li se neko seća šta smo pričali?’, to možda. Ali, uopšte, na primer, kao u školi što naučiš i odgovaraš, to ne. *Poklanja se pažnja da se vide promene u životima ljudi.* Dešava se i to da ima neko ko zna jako dobro Bibliju, a nema nikakvu promenu u svom životu.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Ne. To je prepušteno vernicima. Mi se učimo, zavisi kol’ko se čita Biblija. A ima neki nepismeni, koji bolje mole i bolje znaju od mene, jer bolje slušaju. Zavisi kol’ko slušaš na propovedanje i šta čuješ. I ako čitaš reč božju, i to je korisno. Nije samo da se čita, nego i

da se sluša reč božja, ti se hraniš tako. Mi oslabimo i padamo kad ne čitamo, kad se ne molim.”

G. J., 52, pentekostalac, Lebane

„Nesu pitali, nikad... Ne, ne, ne. Ono se vidi. Ja da ti kažem. Sad kad dođemo u crkvu, ja znam da bez Bibliju se ne dolazi u crkvu, to mi je, znači, božje oružje. Moraš da imaš, to je mač, moraš da ga imaš u ruci. A ja gledam pojedine naše sestre, ovako si idev’, k’o da idu na svadbu, ne u crkvu da su ušle. Pa, čekaj, kude smo došle, da se molimo, da tražimo Boga il’ da pričamo naše dalavere! Nije lepo to. Znači, došla sam sa Bibliju, da se volimo jedna drugu, da tražimo mir od Boga, da tražimo zdravlje, da tražimo od Boga što je najvažnije, mir, slogu u kuću, da se ne svađaju deca, da se ne tepav’, to je najglavnije. Tražimo mir za ovu našu malu, da ne postoje svađe.”

A. D., 62, pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)

„Pa, dobro oni pitaju... Proveravaju što nas najčešće gledaju koji nosimo Novi zavet kad idemo da slušamo. To je prvi znak. Ja imam i Novi zavet i Bibliju. To je nešto što znam, po neki put čitam, kad imam vremena, ali često ne čitam... Na pravi način jeste da čitaš, ali mi žene nekako, što znam, slabo čitamo, neke druge obaveze... Nije to razlog sad, jednostavno, ne znam... Bog nam je dao svoje reči da čitamo...”

Mislite da Bog pronalazi i neki drugi način da progovori kroz vernika, ne mora samo kroz knjigu?

Pa, dobro, ima i nepismeni koji ne zna da čita. Govori Bog kroz nji’, Bog ne zove samo oni koji su pismeni, Bog zove i oni koji su nepismeni.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Da, postavljaju pitanja, šta znači, proučavanja, lekcije koje proučavamo. Ona pitanja, pročitaš tekst, postavljaju pitanja, ti odgovaraš... Kod nas ako ima nepismeni, kao što ste rekli, tehnologija je tu, ima CD-ovi sa evanđelja narežemo, puštamo, dajemo ko ne zna. I tako se uči.”

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

„Ima neki ne čitaju Bibliju... Pastor više puta proveri gi. Kaže: ‘Uzmite, čitajte’. A svi imaju Bibliju, svakome dao Bibliju... Kaže im: ‘Čitajte, više u molitvi, više u grupi, da imamo kućne grupe...’.”

Š. B., 64, pentekostalac, Niš

„Verni ljudi treba što više da znaju božju reč. Pastor kad priča, na primer, ovu nedelju službu, sledeću nedelju pitaju naroda šta je pričao, koja tema se zvala,

od čega se radi ta tema. I ljudi odgovaraju, i oni vide da li ljudi znaju božju reč, da li pamte. Stari ljudi, ako se sete, i oni odgovaraju.”

T. S., 23, pentekostalac, Niš

Zabeležili smo samo jedan negativan odgovor na pitanje poseduju li vernici u svom domu primerak Biblije.⁶⁹ Obično su izjavljivali da svaki kršteni vernik poseduje lični primerak najsvetije hrišćanske knjige.

Analizirajući odgovore na pitanje o važnosti verskog obrazovanja, upoznali smo se sa ubeđenjem vernika da je obož enje grešne ljudske prirode *trajan proces* i potvrda neposustalog napredovanja na Božjem putu. Romi adventisti i Svedoci odreč itije od baptista i pentekostalaca izjavljuju da se verujuć im ne postaje tek izjavom dobre volje, već da činu krštenja i formalnom uvođenju u veru prethodi temeljno izučavanje osnovnih biblijskih istina sa starijim vernicima i želja da se primenjuju u svakodnevnom životu. Aktivno učestvovanje u teokratskoj školi kod Svedoka ili iščitavanje proročkih zapisa Elen Vajt i ponavljanje jutarnjih stihova kod adventista, zajedno sa istrajnim pridržavanjem standardnih dnevnih obaveza (priprema odba-
rane hrane, nekonzumiranje alkohola i cigareta), kao i onih osobenih (zabrana transfuzije krvi, odbijanje obeležavanja rođendana i drugih svetovnih datuma), tek probranom delu populacije omogućavaju priznavanje statusa božijih izabranika. Roma među takvima nema više od *dvadesetak, tridesetak* u zajednicama koje smo obilazili u jugoistočnoj Srbiji.

Sa druge strane, osnovna odlika svetskog pentekostalnog pokreta upravo je ekspanzivan rast. Romsko prihvatanje jevanđeoskog hrišćanstva u jugoistočnoj Srbiji broji se *stotinama* pripadnika različitog uzrasta, krštenih vernika i prijatelja crkve. I dok se poduka omladine polako ustaljuje kroz disciplinovan rad na omladinskim časovima,⁷⁰ u proveravanju prožetosti duhom Jevanđelja starijih starešinstvo se susreće sa problemima. Najpre, mahom nepismenost zabrađenih, priprostitih

⁶⁹ Radi se o povratnici u pentekostalizam, nekadašnjoj učiteljici veronauke, koja je udajom u neverničku porodicu u potpunosti otpala od vere, ali joj se sada vraća tražeći u molitvama božiji blagoslov za zdravlje svog potomstva.

⁷⁰ „Zajednica Roma” u Leskovcu organizuje kvizove sa teološkom problematikom na kojima se redovno nadmeću u znanju mlađi vernici.

Romkinja: davno napuštena škola i odvojenost od pisane reči proizveli su da se i ono malo stečenog znanja zaboravilo u neprestanoj borbi za голу egzistenciju. A pristigle su i godine, oslabio vid i moć da se uredno prate sitna slova na sastancima i u sate slobodnog vremena kod kuće.⁷¹

Slika 89. Fotokopiranjem uvećan primerak Biblije u domu Šerifa Asanovića iz Vranja (mart 2009)

Sa mnogo strpljenja pastori:

1. prepričavaju na propovedima biblijski sadržaj ustreptalim srcima spremnim da se predaju delovanju Duha svetog, jer je mnogima to jedina prilika da se duhovno nahrane izvornom Gospodnjom reči,

2. favorizuju rad u kućnim grupama, sa manjim brojem prisutnih kojima je moguće pružiti detaljnija objašnjenja,

3. u pomoć prizivaju savremenu tehnologiju: elektronska izdanja Biblije na CD-u i DVD plejer u gotovo svakom verničkom domu omogućuju i ovakav vid slušanja reči, kad već ne može da se čita.

Drugi način je pomno praćenje promena u životima ljudi, jer, primećuju mnogi vernici, kakva korist od naćitanosti ako je ne prati istinski život prema svetopi-

⁷¹ Šerif Asanović, pentekostalac iz Vranja, prepričavao mi je kako je od vranjanskih starešina tražio da mu iskopiraju primerak Biblije na većem formatu, kako bi mogao da je čita kod kuće, jer ima problema sa vidom (sl. 89).

samskim nalogima, ako se ne prepoznaje dejstvo Duha svetog u pojedincu. I svedočanstva o tome, koja se preporučavaju na zajedničkim okupljanjima.

1.5. Najvažnije verske obaveze

Religiozno osvetljen život vrhuni u redovnom ispujavanju dobro poznatih obaveza, jednako u crkvi i sopstvenom domu. Jedne propisuju svete knjige, druge proishode iz pripadnosti konkretnoj verskoj zajednici. Pitali smo Rome kako samoocenjuju prilježnost i ver-sku disciplinu.

„Normalno, onih zakona koje treba da se pridržavamo: ne vršiti preljube, da ne kradem, da ne lažem, to što piše u Bibliji. To treba da se pridržavamo i to se pridržavam. To se uči u svakoj crkvi, u našoj, u pravoslavnoj....”

M. M.-M, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Pa, prvo, recimo, ako pričamo već, eto to za nedelju, videli ste kako i šta radimo. To je za mene jedna odgovornost i obaveza. Već u kući svi znaju, nema razlike kakva sam bila pre i kako sada. Jedino sam dala jedan stupanj malo više, važnost svom životu. Nemam promene neke, to je to. Nemam neki život, neko svedočanstvo, da kažem bila sam narkomanka, pa sad nisam, bila sam alkoholičarka, pa sad nisam, nema te stranputice. To je to što sam samo malo povezala. To je ta obaveza da imam odgovornost da dolazim, da budem redovna, da sam revnija.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Ima ih više, prvenstveno da se brinem za duhovno stanje svoje porodice, da propovedam i posećujem sastanke.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Jedino što bi rekao da je verska obaveza, to je propovedanje, pričanje drugima. To je neka obaveza. Inače, mi nismo obavezni, ali obaveza je da kad prihvatim Jehovi, onda prihvatim obavezu da pričam o njemu. Biti Jehovin svedok, ili biti nečiji svedok, treba da se svedoči za njega. I to je ta obaveza.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Molitva, sastanci u Dvorani, onda služba, proučavanje Svetog pisma, čitanje Svetog pisma. Onda, isto vaspitavanje deteta u tom verskom duhu, to je isto jedna obaveza religijska.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Pa, najvažnije je da vernoj osobi dan počne sa dnevnim citatom. Biblija ujutro baš i ne mora, može i uveče, ko kad ima tišinu. Ja obično čitam uveče u tišinu... Važno je da se svaki časopis ili knjigu pročita, da se pripremamo redovno za sastanke, da prisustvu-jemo na njima, da primenjujemo ono što čitamo i učimo, da se molimo redovno, na sastanke da idemo i da propovedamo. Kad sve to radimo, onda ćemo sve to primenjivati i onda ćemo napredovati.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Moja obaveza kao vernika i hrišćanina je da ujutro, kada ustanem, započnem dan Bogom, što znači molitvom. Moja obaveza je da se staram za svoju porodicu, da li samo žena ili sa decom, bilo kako, da im obezbedim hranu da imaju. Moja obaveza kao hrišćanina je da u petak uveče, po zalasku sunca, sve bude spremno za početak službe. I moja obaveza je, iznad svega, da drugima govorim o božjoj ljubavi, da propovedam jevanđelje. To je moj amanet, kako se kažem u našem romskom jeziku. U Svetom pismu Isus kaže: ‘Idite i propovedajte svakom stvorenju, svim narodima’.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Najvažnije je kad čovek ima zajednicu sa Bogom. Šta to znači? Proučavanje svakoga dana, uzimanje duhovne hrane svakoga dana, proučavanje Svetoga pisma koliko može da odvoji vreme. Onda molitva, molitva je srž hrišćanstva, srž zajednice sa Isusa Hrista. Normalno, sad dolazi i pevanje, muzika, ali molitva i proučavanje je najvažnije.”

M. Ć., 48, adventista, Vranje

„Proučavanje Biblije, to je najbitnije, da sam sa Bogom u zajednici. Jer, ako ne proučavam Bibliju svakodnevno, ako se ne molim Bogu svakodnevno, onda ispadam niko i ništa, moje znanje propada. I ono što sam znao, zaboravljam. Proučavanje Biblije svakodnevno, zato je data pouka. O istoriji, kako su bili, šta je Bog kazao, šta je Isus govorio. To je najvažniji deo u životu hrišćana.”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Moja verska obaveza je da poštujem reč božji. Naša vera se zasniva na tome, na sve zakone božje, ali najviše na božji zapovesti. Ne laži, ne kradi, ne ubi, poštu-j oca i majku, nemoj imati druge bogove osim mene, ne zavidi. To je.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Da čitam božju reč, da učim i druge o tome, da im propovedam evanđelja, da proširim tu vest božju, da ih dovedem u crkvu, da svedočimo, da im spasimo živote, to je najbitnije.”

N. B., 61, pentekostalac, Leskovac

„Da ne grešimo, da ne pravimo ono što nekad smo pravili, to Bog ne voli, da ne činimo ono što ne treba... Da budemo onakvi kao što treba da budemo. Mi znamo da ne mož' da budemo mnogo verni kao Bog što je, ali bar da se trudimo, onoliko koliko možemo. Bog oprašta.”

M. D., 49, pentekostalac, Lebane

„Najvažnije verske obaveze za mene su da budem redovan u crkvi, da ne pričam svašta, da kontrolišem sebe šta pričam i o čemu, jer sam kršten. Ne treba više da se ponašam kao što sam se ponašao pre krštenja.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Da. Kad dolazi nedelja, ja znam, recimo, nedeljom, obavezno treba da se brijem, da budem okupam, da se lepo doteram, da budem, ne mislim, fala Bogu, šta je Bog dao, ne da dolazim prljav, ipak, da budem pred Bogom kako je Bogu ugodno. Ako ima, fala Bogu, može i kravata, ako nema... Treba da budemo higijena, to je najosnovno.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Pa, da se molimo uvek, da čitamo, da pevamo, da služimo Isusa Hrista, u slavlje da budemo zajedno s Njim. Da čuju se naše molitve, naše čitanje. Mada ja ne mogu da čitam, sitna su mi slova, ne mogu da čitam. Ali, volim da poslušam propoved.”

K. A., 50, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

„Kad ustanem ujutro, da se molim, dok radim po kuću da pustimo neku kasetu koje imamo neke pesme, neke propovede koji su nam braća dali. Da slušam, da se molim, dok radim po kuću, ne mož' da se čita. K'o svaka normalna žena u kuću, koja nije zapošljena, ja moram da spremim ručak, na primer, da stavim neke stvari u mašinu, da opere... Dok ja to pravim, onda ja puštim muziku i slušam, ili neki propoved slušam, dok završavamo. A u toku dana u sebe se molim, dva, tri puta dnevno da se molim. I obavezno da se čita.”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Romi jesu dobri vernici, samo što to iskazuju na dva nezavisna načina.

Jedan je onaj koji većma praktikuju i okružujući Srbi: oslanjajući se na *svete knjige* i pridržavajući se stro-

gih i jasnih *propisa*, zahvaljujući propagandi i delatnosti hrišćanskih evangelizatora. Činu krštenja prethodi više-mesečno proučavanje Biblije i rad sa starešinama na upoznavanju osnovnih biblijskih načela. Lično usavršavanje prati obaveza propovedanja Jevanđelja, ali i nesebična pomoć drugima, pridržavanje deset božjih zapovesti, odbacivanje loših misli i nečinjenje zlih dela.

Ne zaboravimo, međutim, da je veliki broj Roma slabo obrazovan, mnogi, naročito stariji, potpuno *ne-pismeni*, te im preostaje tek živa reč starešine kao veza s Bogom. Vrlo često slabo poznaju srpski jezik, pa im je neophodan propovednik na romskom jeziku. Oni koji jesu pismeni, nemaju vremena da redovno posvećuju pažnju Svetom pismu i drugim verskim knjigama, kao i da se redovno pripremaju za aktivno učestvovanje u, recimo, teokratskoj školi i podučavanju za hrišćansku službu.

Zato se drugi način sastoji u oslanjanju na moćnu *oralnu tradiciju*, kao trajnu odrednicu romskog identiteta kroz istoriju. Romi su se preobraćali više *ugledajući* se na nečiji primer iz neposrednog okruženja i nečije svedočanstvo, dokazujući da se ne veruje samo formom, već i srcem. U takvim situacijama *religijska praksa odnosi prevagu nad religijskom svesti*.

Kod naših Roma adventista i Jehovinih svedoka ravnopravno učestvuju elementi religijske svesti i religijske prakse, dok je kod baptista i pentekostalaca akcentat na drugom elementu.

2. ISPOLJAVANJE RELIGIOZNOSTI

2.1. Redovnost posećivanja bogoslužjenja

Redovno prelaženje praga hrama u tačno naznačene dane u nedelji radi susreta sa braćom i sestrama u Hristu i prisustvovanja propovedanju istine Božje reči, trajno izdvaja predane od kolebljivih misiji služenja Gospodu. Informisali smo se kod Roma kakva je praksa bogoslužbenog okupljanja u njihovim zajednicama, postoje li povodi zajedničkom okupljanju i van uobičajenih termina, kao i praksa kažnjavanja neredovnih posetilaca.

„Ne. Na savesti je svakog od nas da li ćemo da dolazimo. Možda nekog spreči bolest, možda neko iz finansijskih razloga bude sprečen, to se ne osuđuje. Ako

duže vreme ne dolazi, nije aktivan i to, onda se starešine pobrinu da vide o čemu se radi, da nije neki greh, da nije prekršio neki zakon, ali ne u cilju da ga kazne, nego da mu pomognu, da ga okrepe i ojačaju da bi opet nastavio.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Treba biti sa njima preljubazan, da se ne bi uvredili, mora da paziš na reč da ga ne uvrediš. On sad dečko zakasnio, ko zna zbog čega, a ti da vičeš na njega. Za one koji duže ne dolaze, zoveš ga i pitaš: ‘Šta je bilo, brate, šta te muči, mogu da ti pomognem nešto?’ Kol’ko put sam već zvao ljudi, otiš’o kod ljudi, šta te muči, što te nema. On kaže nešto, ja kažem: važi, brate, tvoja odluka, ja nemam pravo, ali Bog me poslao da te zovem.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Dešava se da starešine odu u posetu da vide o čemu se radi. Obično kad mi krenemo u crkvu, obično su to grupe ljudi i ako neko iz tog kruga fali, ostali u tom krugu znaju koji je razlog. Ode se u poseti, ako je to bolnica, odu starešine, vernici, opšta je briga o tome.”

R. J., 41, pentekostalac, Leskovac

„Ne. Primećuje se ako neko ne dolazi, pa se pita: ‘Zašto, brate, ne dolaziš?’ Pa se onda ide u posetu da se vidi dal’ se nešto desilo i tako. Ne, ne kažnjava se. Uopšte crkva ne kažnjava.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Obavezno, ako ne dolazi, recimo, sredom, utorkom ima molitva, sredom ne dolazi, prođe jedno mesec dana, mi gledamo zašto ga nema. Otidnemo, recimo, jedno dvoje, troje kod njega. Pa, šta je to, zbog čega te nema u crkvi. Ako ima neke probleme, mi pričamo s njim, kako da... Eto, ja znam, dok je brat moj, kad je otputovao Bogu, tako sam bio razočaran da nisam hteo ni u crkvu da dolazim, nisam razmišljao o tome. Al’, ‘fala Bogu, imala su braća koji su dolazili da me posećuju, da pričaju, da me ohrabru, da se mole za mene, to je uticalo na mene.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

Prožetost religijom, iskazivanje verskih ubeđenja i potvrđivanje pripadnosti zajednici ogleda se u *redovnom* posećivanju molitvenom domu. To je centralno mesto okupljanja verničke populacije, sa određenim vremenskim intervalima za vršenje propisanih obreda, uobičajeno jednom ili dva puta nedeljno. Pored bogoslužjenja, svoje termine u njima imaju posebno ofor-

mljene *molitvene* grupe, zadužene da se mole za posebne potrebe crkve. Verski duh prisutan je i na sastancima u *kućnim grupama*, umanjenim formama sakupljanja u domu nekog od proučavatelja, sa prisnijom atmosferom usmerenom ka detaljnijem iščitavanju verske literature, bogougodnim razgovorima i molitvama za prevazilaženje poteškoća i nevolja i iscelenje od bolesti. Postoje i *večernja bogoslužjenja u porodičnim domovima*, sa čitanjem psalama, pevanjem pesama i zahvalama Bogu na brizi za mir i slogu. U svoje Skupštine Jehovini svedoci dolaze na *sastanke za službu propovedanja*, na kojima dobijaju ohrabrenje kako da svedoče ljudima i kako da postupaju sa osobama prilikom susreta na kućnom pragu, kao i na poseban *studij ili razmatranje Biblije*. Niška adventistička crkva organizuje nedeljom zasebna bogoslužjenja za mlade.

U stabilnim verničkim celinama, kakve su baptističke, adventističke i one Jehovinih svedoka, sa malim brojem posetilaca, duže pojedinačno odsustvovanje ne prolazi nezapaženo. U takvim se situacijama članstvo ili *obilazi* u svom domu ili *poziva* na razgovor od strane starešina kako bi se utvrdili razlozi sprečenosti za dolaženje. Oni mogu biti *lične* (bolest, ohlađenost u veri, nepoštovanje božjih zapovesti i zapadanje u greh) ili *objektivne* prirode (finansijske poteškoće, posao).

Ne poseže se odmah za kaznom. Nastoji se da se neaktivni brat ili sestra okrepe i ojačaju razgovorom i savetima na temelju Biblije. Ukoliko se radi o prekršaju teže prirode, izriče se prvo *višemesečni ukor*, predviđen za pokajanje i preispitivanje zbog učinjenih propusta, a onda *isključenje iz zajednice*. Ni poslednjim se činom, tzv. izgubljene ovčice u potpunosti ne napuštaju iz vido-kruga, prate se njihova iskušenja i traži prilika da se vrate Bogu. Od pentekostalaca su u sankcionisanju religijske discipline stroži adventisti i Svedoci.⁷²

⁷² Upečatljiv utisak na mene ostavila je priča Jehovinih svedoka, romskog bračnog para Bakić iz Taskovića kod Niša, koji su se odrekli najstarije kćeri sve dok je u grehu (odbijanje svakog kontakta), jer se kao krštena vernica udala za neverujućeg mladića, kršeći na najdrastičniji način propisanu versku disciplinu.

2.2. Pripreme pred bogoslužje

Pitali smo Rome vernike i da li obavljaju neke posebne pripreme pred odlazak na bogoslužje.

„Ne, samo molitva, kao i ovde, kad ustanem ujutru i kad ležem uveče.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Da. Kući počnem da se molim, uzmem Bibliju, u molitvi zahvaljujem Gospodu za sve i molim da mi odgovori na pročitano. Kad mi progovori Gospod, ja mu zahvalim na kraju u molitvi, molim se i za službu ovde, da bude ispunjena. I kad dođem u zajednici isto to sve ponovim.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Da, kao neku prezentaciju obavljamo, na primer, kako možemo ovu knjigu da ponudimo ili časopis na ulici. Onda pročitamo neki biblijski stav deci kako bi ona kasnije objasnila stanarima na čija vrata zazvone. To su stalne pripreme koje vršimo. A pred odlazak na bogoslužje posebno pripremamo po jedan članak iz našeg časopisa ‘Kula stražara’ i o tome se onda raspravlja na sastanku.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Da. Recimo, pripremam se za sastanke, pripremam materijal ili gradivo koje treba da se prouči za taj sastanak. Onda, normalno, peglanje košulje, pantalone, kupanje, pranje, brijanje, to su te stvari.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Obično se pripremam pre sastanka. Obično ranije, ne čekam nedelju ili subotu. Ako imam slobodno vreme u toku nedelje, neću da idem kod nekog ako nisam pripremio „Kulu”. Ja se pripremam unapred i kad dođe sastanak, ja sam već pripremljen. Onda, ujutru kad idemo u Dvoranu, kad idemo sa decom, ustanem ranije, kad je i supruga dolazila, skuvam joj kafu, spremim deci nešto za doručak, pošto stižemo ranije, sednemo u park, doručujemo i idemo u Dvoranu. Pošto stignemo ranije, imam vreme i da uzmem časopise, da razgovaramo. Ranije sam imao vreme i da ostanem deset minuta posle sastanka, a sad moramo da izađemo pet minuta ranije. Uveče se obrijam pre sastanka, opeglam košulju ako nije opeglana, da bi izgledali lepo.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„Posebno se pripremamo. Mi subotom ništa ne radimo. Zato u petak pripremamo dva obroka, za petak i za

subotu ručak. Pripremamo se normalno higijenski, okupamo se, da budemo čisti pred Bogom i pred ljudima. I ondak, ujutru kad ustanemo, pomolimo se Bogu. Pa je tu priprema cele sedmice, proučavanje lekcije, čitanje Biblije, ‘Čežnja vekova’, i tako, to je priprema za susret sa Bogom.”

S. A., 50, adventista, Niš

„U petak uveče mi se sve spremamo, kupanje, peglanje, ono šta ima čovek, ne mora da znači da bude luksuzno, ono što ima. To što je najbolje, najbolju košulju i pantalone, najbolje se doteramo ono što možemo, i to je to. Mi se molimo Bogu da budemo pokrenuti Duhom svetim, da ovo bogoslužje sad što će se održati, da utiče na nas, da nas promeni.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Eto, čitamo, imamo pouku i po Bibliji, po datumu mi čitamo pouku i proučavamo. Imamo jutarnje bogoslužje, večernje bogoslužje, čitanje Bibliju po red, sve to. Najviše da budemo čisti i uredni za u crkvu, mora da budemo u petak uveče okupani i čisti, to strogo pazimo da budemo čisti.”

J. K., 65, adventista, Dragovac (Bojnik)

„Ne. Ne mora to da znači neko posebno spremanje. Ali, toga dana, kada je bogoslužje, širenje božje reči, lepo je biti u pripravnosti malo pre toga u molitvi, kući pre polaska. ‘Gospode bože, čini da ovaj dan bude na blagoslovu Tvome, blagoslovi moj dom, duhovno osveži, ojačaj moju porodicu i da slušamo Tvoju reč’. Lepo je zapisati teme, uzeti hemijsku olovku i zapisati od te teme koje se govore iz Biblije i u kratkim crtama, po psalmima, koja glava se čita. Ali, nisi u nekoj posebnoj obavezi, delovi Biblije da se spremaju.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Kada imamo službu, da, pripremamo se, propoved, reč božju, a kada idemo ovako kao članovi na bogoslužje, to ne. Molitva se posebna ne priprema...”

To, mislim, pripremamo se za propoved, znamo da je služba, i ne samo za taj dan. Kada čujemo da je neko bolestan, zapišemo potrebe, molimo taj dan i svaki dan. Ali, to se ne priprema nešto, da mi napišemo, pa na osnovu toga. To Duh sveti vodi. Oblačenje, da, normalno. Kod Jehovinih svedoka mora da budu pod kravatu, kod nas ne. Pa, šta sad, moram da kupim kravatu, moram da kupim odelo, ako nemam? To ne. Tašne sad nosimo, neko i kesu, ne znam. Kod njih je tako da mora ono, možda i ona aktovka. Kod nas ne.

Ja imam tašnu, radi Bibliju. I kad izađem, navikla sam sa tom tašnom i Biblijom, navika.”

A. T., 33, *pentekostalac, Leskovac*

„Pa, pripremam se... Na fizičkom planu, obučem se. Uvek kad izlazim ja se promenim. Ne mogu da odem u crkvu, a da se ne promenim. To znači da sam bezveze otišao u crkvu, takoreći. Ne čitam neke posebne delove Biblije.”

N. K., 15, *pentekostalac, Leskovac*

„... Ne, ne vodim red da se obučem. Bog neće toj! Srce traži Bog, ne traži da se obučemo, Bog toj ne voli, neće toj Bog. ‘Ladno mi, pa mora se obučem! Da ti ja kažem, Bog ne voli da si ti namešten, čist... Bog traži toj’ (lupa rukom u predelu srca – prim. D.T.), samo srce, a ovoj ne..”

A. D., 62, *pentekostalac, Bošnjace (Leskovac)*

„Ja kad vidim da oni idu gore, ja obučem svoj džemper, vežem svoju maramu i kažem: idem da slavim mog Isusa Hrista, mog Boga, mog Spasitelja. Krenem sa veselim srcem.”

K. A., 50, *pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)*

„Ja kad pođem od kuću, ja kažem: ‘Bože, ti napred, a ja po tebe! I ti šta poželiš, ti me vodi tvojim putem!’”

Š. B., 64, *pentekostalac, Niš*

Na pitanje obavljaju li posebne pripreme pred odlazak u verski hram, Romi adventisti i Jehovini svedoci naglašavaju da na bogosluženjima nisu „prazni slušači”, već da duhovno napredovanje podrazumeva stalnu budnost u veri: *celonedeljno proučavanje literature i pripremanje komentara* za komunikaciju sa starešinstvom. Unutrašnju čistoću prati spoljašnja: naročito se drži do *fizičkog izgleda* i *higijene*. Nakon kupanja i brijanja, muškarci pripremaju ispeglane košulje i svečana odela, a žene haljine i komplete.

Romi prožeti pentekostalnim duhom ističu sa svoje strane da je u hijerarhiji priprema najvažnije *otvaranje srca* za reč Gospodnju i *molitva za vođstvo* Svetog duha i izlivanje blagoslova na okupljene. Naravno da na sveti dan ne treba biti neuredan, ali ocenjuju *preterivanjem* insistiranje Svedoka na kravatama, odelima i prenatlaženom sjaju. Ovo poslednje može se smatrati važnim faktorom zbog čega Romi tako vatreno prihvataju pentekostalnu veru: ona im pruža mogućnost da u *direktnom kontaktu sa božanskom silom* ispostave svoje za-

hteve za ličnim i porodičnim boljitkom, a prema njima *nije previše zahtevna*, makar ne u početnim fazama približavanja. Usrdne molitve običnih, skromno obučanih ljudi iz romskih mahala, tokom slavljenja u pentekostalnim crkvama, kojima smo prisustvovali, to najbolje potvrđuju.

2.3. Zajedničarenje na bogosluženjima sa neromima

Važan detalj iskrene hrišćanske pobožnosti predstavlja jednakost svih vernika pred Bogom, bez obzira na naciju, rasu ili boju kože. Želeli smo da saznamo kako su Romi prihvaćeni od ostalih neromskih pripadnika crkve u molitvenom domu.

„Ne, barem kol’ko ja vidim, nema nikakve razlike, i oni što su tamo, i ona sekretarica, i brat Čeda, i Mirko magacioner, isto Čedin sin, imam broj telefona od svakog od njih.”

M. M.-M, 44, *baptista, Berilje (Prokuplje)*

„Nema razlike, nema razlike. Ne znam dal’ ste čuli za našeg predsednika Divizije, Nika Landera? On je, kad je dolazio u Beograd, pozdravljajući se sa ljudima na izlazu iz crkve, on je grlio jednu ženu, Ciganku. Da pokaže da ne pravi razliku između ljudi, da su svi dobrodošli. Znate, kad jedan takav čovek vama pride, sa takvom ljubaznošću, sa tim rečima, šta vi možete da kažete, osim: hvala ti, Bože, što sam sa tobom, što sam te upoznao!”

Z. Z., 28, *adventista, Međa (Leskovac)*

„Dolaze i Srbi, svi smo isti. Mnogo puta se dogovaramo sa zajedničkim ručkovima. Recimo, počinje bogosluženje u deset sati, završi se u dvanaest, pola jedan. Onda svako pripremi ono što može da pripremi i donese. Onda bude trpeza velika i bogata, neko kolače, neko ovako nešto za jelo i to uvek bude lepo. Budemo zajedno i jedemo zajedno i družimo se.”

M. Č., 48, *adventista, Vranje*

„Zajedno, sve zajedno. I kad imamo pranje nogu, Gospodnju večeru, mi ne gledamo da li to Srpkinja pere ciganske noge. Ne pravi se razlika. Dobro, ovde je jedna, ali u Nišu ima više, u Leskovcu ima više, i Srbi i Romi. Pred Bogom smo svi jednaki.”

J. K., 65, *adventista, Dragovac (Bojnik)*

„Nema razlike da li su Srbi sa nama ili ne. Pevamo pesme i na romskom i na srpskom, i Srbi pevaju romske pesme sa nama. Oni su navikli, naučili su.”

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Pre podne je srpsko, a popodne romsko bogoslužje. Dešava se i da dođu Srbi kod nas i mi da idemo kod njih.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Dolaze po neki. Mislim da ima Srba pentekostalaca. S.: Mislim da ih ima deset, petnaest. Mislim da oni imaju kućnu grupu, čistu srpsku. Ponekad dođu kod nas.”

S. M., 42, pentekostalac, Vranje

„Ne, ne dolaze baš Srbi. Iz inostranstvo dolaze Srbi, a većito smo Romi. Dolaze Srbi iz inostranstvo, iz Leskovca, koji dolaze sa našeg starešinu. Ima iz Engleske, iz Afrike....”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Hrišćanska adventistička crkva i Jehovini svedoci u Nišu, Leskovcu i Vranju organizuju zajednička bogoslužjenja u molitvenim domovima za sve svoje vernike. Atmosfera na njima odiše međusobnim razumevanjem i uvažavanjem i održava uverenje da razlike ne postoje i da su svi jednaki u Hristu:

1. neusiljeni osmesi,
2. srdačna rukovanja,
3. izmešano sedenje,
4. ravnomerna raspodela uloga tokom bogoslužjenja,
5. izabrane romske starešine.

Kada se, pak, radi o tzv. romskim crkvama – poput onih u Donjem Brijanju, Bojniku ili Vinarcu – Romi grleno objašnjavaju kako one nisu nimalo romske, da nema romskih i srpskih adventističkih hramova, da se svi uvažavaju i razmenjuju posete iz subote u subotu.⁷³ Ipak, činjenica je da je srpsko prisustvo na bogoslužnjima retko, da romski vernici čine većinu u klupama, a da za propovedaonicama stoji priučen starešinski kadar, bez adekvatnog teološkog obrazovanja. Češći neromski posetioци su gosti iz inostranstva, koji obilaze bratske crkve širom sveta.

⁷³ U vreme posete nadaleko znanoj romskoj adventističkoj crkvi u Donjem Brijanju (1. februara 2009), ugošćena je na subotnjem bogoslužjenju grupa braće i sestara iz vranjske sestrinske crkve; među njima nije bilo nijednog neroma.

Pentekostalizam jugoistočne Srbije većma je „potamneo”. Duhovni centar evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu ima odvojena bogoslužjenja, a njegovu ispostavu u Nišu mahom čini srpsko verništvo. U svim ostalim slučajevima crkve su romske, sa romskim bogoslužbenim jezikom. Romi, međutim, uvek iskazuju zavidnu toleranciju: zaluta li ili s namerom dođe po koji Srbin, romski pastori tumače Bibliju na srpskom.

2.4. Davanje dobrovoljnih novčanih priloga

Većina protestantskih i harizmatskih verskih zajednica podstiče među vernicima odvajanje novčanih priloga na crkvenim sastancima, čak i ubiranje desetka od redovnih mesečnih primanja. Tako prikupljena sredstva delom se zadržavaju za interne potrebe, a delom prosleđuju većim crkvenim oblastima. Kako Romi doživljavaju izdvajanje novca za crkvene potrebe iz svog mahom skromnog budžeta?

„Koliko Bog propisuje i kako Bog kaže. U Bibliji lepo piše: neka svaki vernik skuplja onoliko koliko može i koliko iz srca oseća potrebu. Da ne bude to zapovest neka koja će da te veže. Koliko ko može! Mogu ja da odnesem pet hiljade u crkvu, a mogu da odnesem dvadeset dinara. Ali, ono moje davanje, ono koliko sam skupio, ono je iz srca i iz vere... To je moje kol'ko ja mogu, nema desetka, nema petnaestak, nego onoliko koliko ja mogu. Desetak je bio u Starom zavetu, a sad nam Bog u Novom zavetu, čitajte Novi zavet, pa kaže: onoliko koliko ko mog'o i iz srca! Kad ti odlučiš, da ne bude to zapovest neka teška, pa da ti to izvršavaš, nego da se fino osećaš lepo kad odneseš i daš.”

M. B., 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„To je čisto koliko imaš. Koristi se taj novac za štampanje materijala, za zakup prostora, Čeda (pastor Hrišćanske baptističke crkve u Nišu – prim. D.T.), recimo, upotrebi na taj način, troškovi struje i tih izdataka, znači u crkvi.”

D. M., 34, baptista, Niš

„Kako ko oseća da može da da, njegovo srce, mislim, nema pravila. Ali, imamo mi, recimo, jedan priloga da se prave Skupštine, onda potrebe Skupštine, koliko su, na svakom sastanku kažu koliko je potrošeno vode, struje i to, podmirivanje troškova za taj dom. I još

jedno imamo, za podupiranje Kraljevstva, to je za našu literaturu što se štampa u Betel...

Ništa nije određeno, ali na početku godine oni nam daju papirić na kome svako od nas napiše ko koliko može da da dobrovoljni prilog. I recimo, ja sam napisala trista dinara svaki mesec. Dobro bi bilo da ja dam taj prilog, jer to ide za podupiranje Kraljevstva, za izgradnju Dvorane, za literaturu i potrebe Skupštine, troškove koje ovde imamo."

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Kako da ne, od toga i preživljavamo. Dobrovoljne priloge, kako je Hrist rekao, 'da ne zna levica šta radi desnica', niko ne zna, niko ne vidi koliko sam ja dao prilog, niti neko vidi da li sam ja dao prilog. Ali mi znamo da Jehova vidi i mi to ne dajemo ne znam zašto, nego da bi se pomogla organizacija. Sve košta, struja, voda, đubre, farbanje, krećenje, na taj način se održava. A drugo, s tim dobrovoljnim prilogom se pomažu i druge zajednice. Potreba nekih drugih zajednica je pojačana, kao što je nama trebalo za izgradnju našeg doma, pa smo dobili prilog drugih zajednica, dobili smo pomoć. Naravno, mi se revanširamo tako što mi sad šaljem drugima."

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Daju se kad je bogoslužjenje subotom, kao što je u Bibliji napisano, Bog očekuje prinose, kao što su Judeji davali prinose i desetak. Mi prihvatamo Hrista i Hristova načela. Daješ koliko god imaš. Desetak koriste siromašni, izgladneli, mom detetu su pripremili paketić, teško u ruku da ga nosiš, kao i drugoj deci vernika. Mora od negde da kape, brate! Ako niko ne da, pa ko će da plati struju, to nije domaćinska struja, nego industrijska struja, i voda, i struja, i telefon, ko će komunalije da plati, đubrarina, jel' jedemo gore, jel' pijem dole. A neću ništa da uzimam od njih, jer Isus je rek'o: 'Dao sam ti zabadava reč, zabadava je prodaj'."

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Ne, nije. Sama reč kaže, dobrovoljno, ako neko ima, ima. Već u drugom delu, isto ima dobrovoljni dar, ali tad ide i desetak. To je nešto što svako raščisti sam sa Gospodom, to se istovremeno daje. Dobrovoljni dar u prvom delu ide za jevanđelje, za propovednike koji idu na školovanje, za pomoć siromašnima, za globalnu misiju, za štampanje i tako dalje. U drugom delu ostaje za crkvu i koristi se za crkvene potrebe, kad

imamo probleme, kad je neko bolestan, onda za održavanje crkve."

Z. R., 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Ne, nema pravilo ko kol'ko daje. Sve zavisi do finansije, kol'ko imaš. Dešava se kad nemaš, ne možeš ništa. Ima i desetak. Starešine kažu o tome, kao što kaže reč božja za desetak. Najviše se daje leti, tad se najviše radi, odbijaš od ono što zaradiš. Te pare se koriste za struju, vodu, telefon, za đubrarinu, za dečji rad, ili ako treba da se ide za Vranje, Surdulicu, Niš, za gorivo. Daje se i za druge crkve. Kad je potreba za neku drugu crkvu, onda mi skupljamo na neku službu, i onda se pošalje. Oni nam govore kol'ko se skupilo."

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Ima. Nema pravilo da moraš da daš, po sto dinara, ja sam isto i blagajnik u crkvi. Nema pravila, ako nemaš, nisi obavezan da daš, pa makar ako imaš jedan dinar, jedan dinar daj. Ima i desetak, koji su zapošljeni, oni daju desetak. Ja sam romski blagajnik, ja novac predajem glavnom blagajniku, on je isto starešina u crkvi. On plaća struju od tog novca, vodu, uzima pribor za higijenu, za čišćenje poda, za pranje tepiha, za kupatilo, za toalete, sve to. Plus, za upošljene plaća penzijsko, socijalno osiguranje. Telefon se plaća, sve to od tih para. Ne, nema toliko priloga za druge crkve. Ja imam prilike da znam, uključen sam u to, desilo se na nekoliko službi, toliko naroda dolazi, a prilog ima po sedamsto pedeset i osamsto dinara. Dal' da formiraš potrebe tvoje crkve ili da šalješ drugome? Šta su osamsto dinara?."

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Koliko ko ima, nikog ne teramo koliko će da da. To je božja volja. Nažalost, neki od hrišćana ne svati svoju privilegiju da odvaja od svake zarade desetak. To je za crkvene potrebe, pošto mi imamo zajednice i u Vranjsku Banju, plaća se put, plaćamo kiriju za zgradu, i tako."

D. D., 32, pentekostalac, Vranje

Dobrovoljno davanje u novcu u protestantizmu pitanje je savesti, a ne kruto pravilo i striktna obaveza. Posmatrano iz duhovne perspektive, daje se iz požrtvovane ljubavi i u znak zahvalnosti prema Isusu Hristu, ali i kao čin poslušnosti i produbljivanja zavetnog odnosa sa Bogom. Postoji i odvajanje „desetka” (kontinuirano izdvajanje desetog dela mesečnih primanja)

Slika 90. Prikupljanje dobrovoljnih priloga tokom adventističkog bogoslužjenja u Bojniku (februar 2009)

Slika 91. Kutija za dobrovoljne priloge kod Jehovinih svedoka u Vranju (februar 2009)

i vuče korene iz starozavetne prakse davanja desetine; ono mahom važi za vernike sa stalnim izvorima prihoda i redovnim zaposlenjem. Prikupljena sredstva koriste se za podupiranje propovedanja jevanđelja i obavljanje crkvene misije u svetu, za podizanje novih zajednica i staranje o postojećim, za pomaganje vernika kojima je potrebna pomoć, naročito u vanrednim situacijama izazvanim nesrećama i nepogodama itd.

Ubiranje priloga na bogoslužjenjima obično se vrši u dva navrata: prvi put se prikupljaju sredstva za održavanje i funkcionisanje lokalne crkve (sl. 90), a drugi put za potrebe crkava u svetu. Izuzetak su Jehovini svedoci, kod kojih je darodavalaštvo zasnovano na prin-

cipu dobrovoljnosti u za to posebno izdvojenu kutiju na jednom mestu u Skupštini (sl. 91).

Srpski se protestanti ne mogu pohvaliti basnoslovnim prihodima sa svojih bogoslužjenja, kao što to možda važi za velike i dobro organizovane crkve u inostranstvu. Posebno to važi za tzv. romske crkve: siromašno verništvo gotovo stidljivo spušta u pruženu kotaricu po koji dinar – na kraju su one više prazne, no pune. Tako ostvarena dobit koristi se za:

1. podmirivanje redovnih mesečnih računa za struju, vodu, telefon i komunalije,
2. za kiriju za iznajmljeni prostor ili izgradnju molitvenog doma (sl. 92),
3. za gorivo za prevoz vernika i starešina u poseti kućnim grupama i seoskim zajednicama i sl.

U sklopu brige o pastvi i bez zvučnog razmetanja, starešinstvo može da skromno finansijski podrži kupovinu lekova i injekcija ili lekarsku intervenciju u bolničkim uslovima. Eventualno, dozvoljavaju se manje pozajmice za hitne potrebe, uz striktnu obavezu povraćaja novca u zajedničku kasu.

Slika 92. Kutija za dobrovoljne priloge u pentekostalnoj crkvi u Nišu (mart 2009)

3. HORIZONTALNA I VERTIKALNA VERSKA POKRETLJIVOST

3.1. Verska putovanja u zemlji i inostranstvu

Krstare li učestalo naši Romi adventisti, Jehovini svedoci, baptisti i pentekostalci zemljom i inostranstvom, kako im to spočitavaju iz redova tradicionalnih crkava, neretko predstavljajući navodne besplatne ek-skurzije na daleke destinacije i kao „tajni metod” za privlačenje novoobraćenika u sopstvene redove?

„Jeste, imali smo. Bila sam u Zrenjaninu, u Negotinu, u Kladovu, i moja deca su bila u Kragujevcu. Odlazila sam i za vreme službe u druge gradove.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Dok smo bili u Nemačkoj, stalno smo putovali. Ovde kod nas ja sam bila u Prokuplje, jednom smo bili u Kragujevcu, finansijska situacija nam ne odgovara, a voleli bismo da putujemo. Evo, sad zajednica organizuje odlazak u Beč, ali svako finansira svoj trošak...”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Nismo putovali, ali srećemo se tako. Na pos’o sam bila u branje grožđa u Tuzi, u Crnu Goru....”

Lj. Z., 45, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Da, bila sam u Jagodini, Kragujevac, Vršac, u Nišu, u Surdulici.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„U Beogradu, u Subotici, bili smo tamo u berbu višnje i tamo smo se upoznali. To je bilo na Palić i tamo smo organizovali isto jedan susret, kod čoveka kod kojeg smo radeli. Eto, ne moram ja da svedočim, pedeset čoveka sam vodio tamo. Prvi put vidim čoveka. Ali, kad je on video naše ponašanje, kako smo dobri, čovek se oduševio. U njivi, kol’ko puta, ne čuje se jedna jedina reč. Ima one određene šale, ali sve u meri izražavanja.”

Č. K., 50, pentekostalac, Leskovac

„Da. Bila sam, znači, mi smo ovde u blizini, po selima, nisam bila u nekim gradovima još. Bila sam u Aleksinac, u Jagodinu idemo, treba sad opet da idemo.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„Jesam. Bio sam u Beogradu, Jagodini, Vršcu.”

N. K., 15, pentekostalac, Leskovac

„Da. Putovali smo u Arandjelovac, u Vranje smo bili, u Suboticu, u Beograd.”

I. M., 37, pentekostalac, Leskovac

„Jesam. Bila sam u Aleksinac, u Nišu, u Vladičinom Hanu. U Sarajevu idem sa strancima u crkvu, sa braćom i sestrama iz Amerike, Nemačke, Engleske, idemo u drugom gradu, evangeliziramo, svedočimo.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Da, bila sam u Leskovac i u Vranje. A trebala sam da idem na seminar u Beograd, ali moj otac nije dozvolio. A sledeće godine sto posto idem.”

S. A., 15, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Romi adventisti i Jehovini svedoci koji su novu veru upoznali u inostranstvu, za vreme svog tamošnjeg azilantskog izbjivanja ili rada „na crno”, bili su u prilici da od samih početaka verničke impresije stvaraju na primerima masovnih zajednica sa dugogodišnjim iskustvom i visokim organizacionim potencijalom. Ogromne crkve ili Skupštine, verništvo iz celog sveta, bogoslužjenja na nekoliko svetskih jezika, rad u službi širom zemlje, česti obilasci braće i sestara u drugim gradovima – sve to je stvorilo u njihovim glavama sasvim drugačiju predstavu od one na koju su morali da se naviknu, vraćajući se u rodne krajeve.

Početna okupljanja u kućnim grupama, muke sa otvaranjem prvih misijskih stanica, problemi sa iznajmljivanjem neuslovnih prostorija, negativan odijum većinskog stanovništva pravoslavne ili islamske zaleđine, teško odbijanje od pušenja, alkohola i nezdrave hrane, posustajanje u veri, unutrašnje razmirice i raskoli, nedostatak stalnog, sedećeg sveštenstva, siromaštvo i egzistiranje na granici opstanka – pratili su većinu malih verskih zajednica u njihovom utemeljenju u jugoistočnoj Srbiji. Centrale iz Beograda i Vojvodine, te iz zemalja u okruženju, opet u granicama nevelikih mogućnosti, podržavale su napore entuzijasta za proširivanjem verskog uticaja opremom i kadrovskim potencijalom, kasnije i školovanjem izabranih pojedinaca. Daleko od „svetala velegrada”, lokalni odbori borili su se za postizanje što uspešnijih misijskih rezultata, posebno nakon više nego pozitivnog odziva među romskom populacijom.

U iščekivanju boljih vremena, putovanja van mesta boravka za Rome u veri uglavnom su se svodila na *razmenu obilazaka sa sestrinskim crkvama* u bližem ili daljem okruženju. Dijapazon mogućnosti koje su stajale na raspolaganju zainteresovanim Romima i Romkinjama obuhvatao je i:

1. gostovanja na bogosluženjima,
2. redovna godišnja okupljanja u većim centrima,
3. učestvovanje crkvenih horova na javnim manifestacijama,
4. posete nastupa stranih predavača u vreme nedelja evangelizacije.

Malo je bilo izbivanja van mesta stanovanja zarad turističkog uživanja i zbog:

1. *nezavidnog* ekonomskog statusa i nemogućnost podmirivanja neophodnih putnih troškova i
2. obaveze *stalnog*, a teškog *fizičkog rada* u znoju lica svog, zarad obezbeđivanja minimalne egzistencija ukućanima.

Kad ga je i bivalo, u tome su prednjačili mlađi u odnosu na starije.

Ima li se u vidu pobrojano, *padaju u vodu* paušalne i zlonamerne ocene javnog mnjenja o tome kako romski etnos hrli u protestantizam, jer ga ovaj obasipa raznovrsnim društvenim uslugama (kursevi stranih jezika, organizovana putovanja u inostranstvo, prekvalifikacija i zapošljavanje), odnosno šakom i kapom podupire u nebrojenim drugim potrebama, služeći se svakodnevnom izdašnom finansijskom potporom iz inostranstva.

3.2. Prihvatanje napredovanja u crkvenoj hijerarhiji

U razgovorima sa crkvenim vođama mogli smo čuti da im nedostaju voljni pojedinci za vršenje odgovornih verskih poslova. Prihvataju li se Romi ovakvih uloga i imaju li kvalifikacije za njihovo obavljanje?

„Pa, ne, kod nas žena ne može da bude starešina. Ja mogu da budem pionir, opšti, pomoćni ili specijalni pionir. Žene mogu biti i misionari, ali to mogu biti jedino bračni parovi, ovako pojedinačno ne. Takođe, i nadglednici moraju da imaju žene, ali ne mogu da imaju dece. Isto i specijalni pioniri i misionari. Sad nam

se baš desilo da specijalni pionir, žena zatrudnela je u četrdesetoj godini, i nadglednikova žena iz Austrije je zatrudnela i morali su da se povuku i posvete porodicu. Na decu imaju pravo starešine, nadglednici i obični vernici. U stvari, svi imaju pravo na decu, ali oni ne mogu da odgovore na svoje verske obaveze kad imaju decu.”

R. K., 42, Jehovin svedok, Niš

„Pa, ja sam sluga pomoćnik. U Vranju imamo starešine, sluge pomoćnike, imamo opšte pionire, imamo misionare, imamo pomoćne pionire. U organizaciji Jehovinih svedoka imamo i pokrajinske, oblasne i zonske nadglednike, onda imamo misionare koji se obrazuju u školi ‘Betel’. Organizacija Jehovinih svedoka nudi spektar mogućnosti obrazovanja, ali sve zavisi od toga u kojim godinama ti upoznaješ istinu, ili u kojim okolnostima. Recimo, ja sad ne mogu da budem misionar, ja sam osnovao porodicu. To Bog sada od mene ne želi. Ja u Skupštini radim na ozvučenju.”

Z. S., 35, Jehovin svedok, Vranje

„Da, to je sluga pomoćnik. Najniži je sluga pomoćnik, pa onda starešina, pa onda pokrajinski nadglednik, putujući nadglednik, misionari, onda specijalni pioniri... Kod nas u zajednici sada ima starešine, sluge pomoćnici i ostali vernici.”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Kroz ‘Kule stražare’ i kroz govore savetuju nas da je potreba velika da budemo sluge pomoćnici, pa starešine... I onda, neki put me ohrabruju i interesenti koji još nisu kršteni objavitelji. Kažu da treba sluge pomoćnici, starešine i stvarno su u pravu. Počeo sam da razmišljam i o tome. Ranije nisam razmišljao zato što sam misleo da možda nisam za to ili da nemam te sposobnosti da spremim govor, ali uz pomoć Jehove sve će biti. Ja nisam od nekih osoba koje idu u Dvoranu da bi bili unapređeni, čak se obeshrabri ako to ne postigne, pa ostavi. Ja ne idem tu da bi napredovao, ako Jehova traži da budem, ja ću biti, to nije moj glavni cilj.”

E. S., 39, Jehovin svedok, Preševo

„... Znači, imamo propovednika, imamo starešinu, imamo đakone, imamo učitelje, imamo učitelje za decu, imamo sekretaricu, imamo verske učitelje za decu za veronauku, imamo redare. Imamo obred poniznosti, pranje nogu, to je kad se uzima onaj hleb. Ja sam bila u obred poniznosti jedno vreme, sada su moje snahe, obadve, to je kad odeš dole, pa se spremaju labori, sve

što treba. Onda imamo posebno odeljenje za muškarce, posebno za žene, tako se taj obred poniznosti završava. Još imamo đakonice koje se brinu o tim hlepčićima, za pripremanje hleba, za pripremanje vina, to nije vino, to je voćni sok od grožđa, te odvojene sestre to rade. Kao što ima delovi tela, tako crkva ima svoje ude.”

S. A., 50, adventista, Niš

„Postoji organizacija crkve. Osim propovednika, koji je školovani službenik od strane crkve, postoje službe vernika. Kod nas u crkvi postoji starešina, dvoje ih ima, onda postoje vođe odeljenja različitih: vođe đakona, vođe samarićanstva, vođe mladih, vođa subotnje škole, vođa dečje subotnje škole, vođa zdravstvenog odeljenja, vođa misionstva... Stvar je lične zainteresovanosti za učestvovanje u tim službama, nije obavezno.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Da završim fakultet i još dosta toga. Ja sam sada veroučitelj, učitelj subotnje škole, pa onda, u tehničku službu, đakon za redarstvo, za prikupljanje darova korpicom, u odboru sam za misionarstvo, u horu pevam, vodim popodnevni odbor mladih, određujem ko će da priča iskustvo, ko će da govori jutarnje stihove, ko će da se moli. Sekretar sam za skupljanje kesica koje se daju za subotnju školu, sakupljam i brojim novac. Nije mi ništa osporeno.”

B. T., 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

„Da bi ja bio, na neki način, skoro učen kao propovednik, postoji škola na Banovom brdu, na Teološkom fakultetu, to je dvogodišnji tečaj. Ja završavam taj tečaj i dobijam diplomu kao biblijski radnik, da mogu na neki način da zastupam kao propovednik, da držim propoved, da se usavršavam u tim temama, da bolje razmatram te teme.”

Z. Z., 28, adventista, Međa (Leskovac)

„To nisu sveštenici, nego starešine. A vernici se određuju po sposobnosti za neke funkcije. Recimo, ovaj će biti blagajnik, ovaj će biti sekretar, ovaj će biti predsednik, ovaj će biti pastor. Ali, to obično biraju vernici, to ne biraju starešine crkve. Da bi neko to radio, mora da dokaže svojim životom da je pošten, onda ga narod glasa, narod prati njegov život.”

Ž. M., 62, adventista, Donje Brijanje (Leskovac)

„Da, da. Upravo sam to imao na umu i razgovarao sam sa pomoćnikom propovednika, tj. pripravnika. Kaže da dve godine treba da se ode u školu. Samo da budem pomoćnik propovednika. E, sada ja, pošto in-

teligencija je mnogo bitnija nego škola, ja idem na taj put. Nije da kažem da mnogo znam, ali me je Biblija mnogo obrazovala u verskom smislu, jer ja ono što sve treba da uradim, što se sve očekuje od mene, sve to izvadim iz Biblije. Tako da sam ja i sada sposoban da to činim, bez obzira što nemam formalno obrazovanje. Sve što mogu da učinim za crkvu, ne bukvalno za crkvu, nego za Boga i ljude, da pomognem i da radim....”

G. A., 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

„Ima u crkvi pomoćnik starešine, to su đakoni, ali više dežurni kod nas pomažu starešinama. Ima đakoni koji radi posao koji ne radi starešina. Ili dežurni. Svako ima svoj posao. Ima starešina, đakoni, dežurni, učitelji, sestrinski....”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Postoji starešina, pa su ispod njega đakoni, pa je ispod narod. Ima muzičari, dežurni, koji notiraju ko dolazi. Oni to notiraju zbog humanitarne pomoći: imaš tri plusa, pet plusa, dobiješ.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Kao žena, ne mogu da budem đakon.”

A. T., 33, pentekostalac, Leskovac

„A pomoćnik starešina mi ne može da budemo, pošto su muškarci. U crkvu mora da bude muškarac, ja mislim da je tako, da žena ne može da staje na propovednika.”

V. D., 39, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Normalno funkcionisanje crkvenog organizma podrazumeva obavljanje niza poslova. Izabrane starešine predstavljaju vrh verskog organizovanja, ali njima svakodnevno pomažu pojedinci sa različitim imenovanjima: sluge pomoćnici, đakoni, veroučitelji za decu i omladinu, vođe samarićanstva, sestrinstva, subotnje škole i misionarstva, redari i dežurni itd. Starajući se o delu crkvenog rada, oni obezbeđuju nesmetano odvijanje planiranih aktivnosti i optimalne uslove za okupljanje i delovanje vernika. Prevazilaženjem lokalnih granica otvorena je mogućnost daljeg školovanja i teološkog usavršavanja na dvogodišnjim biblijskim kursevima, srednjim školama i fakultetima. Tako, recimo, Jehovini svedoci imaju priliku da postanu opšti, pomoćni i specijalni pioniri, misionari, odnosno pokrajinski, oblasni i zonski nadglednici.

Romi sa kojima smo razgovarali svesni su svih ovih mogućnosti koje im pruža rad u crkvi, ali i sopstvenih ograničenja, uslovljenih dostignutim stepenom školske spremne i životnom dobi. U trenutku pridruživanja zajednicama oni neretko nemaju nikakve svršene škole, niti vremena za njihovo završavanje, te se usavršavanje zaustavlja na *ličnom uzdizanju* u smislu izmenjenih loših navika iz prošlosti i prihvatanja bogougodnih obrazaca pristojnog ponašanja.

Sa mladima je situacija nešto drugačija: podstiču se na sticanje makar osnovnoškolskog, ako ne i srednjoškolskog obrazovanja, postupno vode kroz crkvenu hijerarhiju, a najagilnijima se smeši i mogućnost dodatnog teološkog usavršavanja. Oni se testiraju, dodeljuje im se pripremanje prvo delova, a zatim čitavih predavanja na teološkim školama. Bolna tačka adventista, Svedoka, baptista i pentekostalaca danas u Srbiji jeste nedostajajući starešinski kadar iz romskih redova, koji bi u rodnom sredinama dnevno nadgledao rast i napredovanje lokalnih crkava. Slabijem polu nije dozvoljeno sticanje starešinskog statusa.

Prema onome što se moglo videti na terenu, Romi:

1. vode računa o čistoći i urednosti verskih hramova,
2. zimi lože vatru i zagrevaju molitvene domove,
3. brinu o ozvučenju u salama i snimanju audio-zapisa bogoslužjenja,
4. uređuju evidenciju o posetama vernika,
5. nadgledaju karitativnu delatnost,
6. prikupljaju darove korpicom,
7. blagajnici su,
8. pevaju u horu,
9. žene obično nadgledaju sestrinske i veroučiteljske časove,
10. takođe, kao đakonice učestvuju u pripremanju godišnjih obreda.

Očekuje se da će u bližoj perspektivi, pored nekolicine postojećih, porasti broj školovanih Roma starešina u svim zajednicama, posebno ukoliko se uspe u otvaranju centara za školovanje u jugoistočnoj Srbiji, koji za sada izostaju.

Propovednički ili starešinski status podrazumeva i ispunjavanje strogih kriterijuma individualne podobnosti. Kakve osobine Romi pripisuju prvacima na čelu ver-

skih zajednica kojima pripadaju, očekujući da se na njihov ugledaju u svakodnevnom životu?

„Dosta toga bi trebalo još da uradim, da dostignem do nekog vrhunca da bi mogla da propovedam božju reč. Ima ko je obdaren za to, ima ko nije.”

N-D. B., 39, baptista, Bela Palanka

„Ovde kaže: ‘Istinita je ova izjava: ako neko želi da služi kao nadglednik, hvale vrednu službu, on treba da bude besprekoran, da ima samo jednu ženu, da bude umeren u svemu, razborit, da uredno živi, da bude gostoljubiv, sposoban da poučava, da nije pijanica, ni svadljivac, nego razuman, da nije ratoboran, nije pohlepan za novcem. Treba da dobro upravlja svojim domom, a deca treba da mu budu poslušna i da pokazuju duboko poštovanje, jer ako neko ne zna da upravlja svojim domom, kako će se brinuti za božju Skupštinu?’.”

S. B., 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„To su oni kriterijumi koliko sam ja duhovan, koliko sam se ja prikazao kao radnik, kao svedok. Starešina ne odabira, ti se sam prikazuješ, i kao takav, ti sam napreduješ, i niko ti ne može zabraniti. Omogućava ti se, ako hoćeš, da radiš nešto. Ako možeš da radiš, ti radiš, ako ne možeš, ti se povlačiš. Recimo, prvo si morao da pokažeš neku naprednost, pa ti se pruži prilika da i ti spremiš pola predavanja ili, recimo, samo uvod za predavanje, ne da ti se odma' celo predavanje. Gleda se kako se to iznese, možeš li ti to ili ne možeš, gleda se koliko si ti u organizaciji napredan. Starešina nema jedan, svako može da bude starešina, ako želi. I hrabri se, da svaki muškarac bude starešina, hrabri se da napreduje, da teži za tim da bude starešina. Jer, starešina je sluga.”

P. D., 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Baš je Apostol Pavle dao neke savete, neke smernice koje mi treba da ispunimo. Evo šta piše u Svetom pismu: ‘Sluge pomoćnici treba da budu dostojni poštovanja, da nisu dvolični, da ne piju mnogo vina, da nisu pohlepni za nepoštenim dobitkom, da se drže Svete tajne vere i da imaju čistu savest’. Eto, to su zahtevi....”

T. V., 57, Jehovin svedok, Leskovac

„Ja imam ulogu đakona, a aktivna sam i u samarićanstvu, u ‘Adriji’ i u učiteljstvu. Imam više funkcija. Ja to ne doživljavam kao neko posebno napredovanje, ne patim od toga. To je velika odgovornost. Kad neko

hoće najveći da bude, neka svima služi. Kad je neko izabran za neku veću službu, on ima veću odgovornost, veću obavezu.”

A. S., 29, adventista, Niš

„Ne, ne može bilo ko. Kao što kaže reč božja, on treba da bude primeran. Svako ima svoju ulogu, ali treba da bude primeran, da čita reč božju, da ima dobro svedočanstvo, kakav je bio i da li se promenio.”

D. D., 29, pentekostalac, Leskovac

„Đakon mora da bude veliki primer. Prvo, moraš biti primer u svojoj kući, da kako i Biblija piše, na osnovu Biblije se bira đakon. Da imaš dobro svedočanstvo od komšije, jer oni su ti koji najbolje znaju kako ti živiš. Znači, đakon ne sme da je odan piću, da pije, da je muž više žena ili da izlazi na ulici, da se izražava. Znači, đakon je nešto posebno, primer svima da bude.”

P. K., 38, pentekostalac, Leskovac

„Prvo i osnovno, to je da dobro poznaju Reč, jer oni to propovedaju iz reči Gospodnje i ti to moraš da znaš. Naravno, i život se gleda, kakav je ko. Može ti i da znaš dobro, ali da imaš katastrofalan život. Mi smo tu i svako svakog zna, skučeno je mnogo Roma na malom mestu i svako svakog zna. Tako da se zna kako ko živi i šta radi, i to se dosta gleda.”

M. B., 18, pentekostalac, Leskovac

„Pa, pred Bogom smo svi jednaki, ali kad je vođa u pitanju, on treba biti ugled drugima, da bi na njih uticao. On treba da ima i poniznosti, da bi drugi, oni koji su obični članovi, to videli i da bi i ja, na primer, bila ponizna.”

J. S., 23, pentekostalac, Leskovac

„Jedan pomoćnik starešine ili zamenik pastora, ili propovednik, šta god da je u službi, on mora da je odabrao Boga. Kako to? Prvenstveno mora da zna kako da iznosi reč božju, kako da hrabri svoje stado. Druga stvar, da njegov život može da bude jedan od primernih života, da njegovo ponašanje bude kvalitetno i dobro. Isto tako, džabe mu sve to, ako nema pomazanje Duha svetoga.”

S. C., 29, pentekostalac, Vranje

Pored formalnog obrazovanja, kandidati za starešine i njihove prve pomoćnike moraju biti:

1. besprekorne moralne prošlosti,
2. najbolji u zalaganju u svom okruženju,
3. domovi iz kojih dolaze treba da budu slika i prilika uzorne predanosti hrišćanskim vrednostima: deca dobro vaspitana, žene smerne, skromne i poslušne, a oni razboriti domaćini,
4. među pentekostalcima se posebno ceni „dobro svedočanstvo”: ličnim primerom potvrđeno je delovanje Duha svetoga, kao i sve pozitivne promene koje su se desile nakon krštenja,

5. podrazumeva se odlično poznavanje Biblije.

Zapravo, nikom se ne ograničava pravo na obavljanje novih dužnosti, štaviše, večito je oskudevanje za vrednim božjim radnicima. Naimenovanje na funkciju u crkvi jeste *privilegija*, ali i *obaveza* za vernika da, pored svakodnevnih, odgovara i na dodatne izazove u životu grupe, kazuju naši sagovornici iz romskih redova.

ZAKLJUČAK

I REALIZACIJA HIPOTETIČKOG OKVIRA ISTRAŽIVANJA

Hipoteze iz istraživanja realizovane su na sledeći način:

1. *Uspeh u delovanju manjinskih verskih zajednica obrnuto je proporcionalan zainteresovanosti tradicionalnih većinskih verskih zajednica za ukupnu integraciju romskog etnosa* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Intervjuisano pravoslavno i islamsko sveštenstvo svedoči da su se u prošlosti službene religijske strukture rezervisano i nepoverljivo odnosile prema Romima kao vernicima. Pop ili hodža zalazili su u mahalu samo nužnim povodima (slava, sahrana, krštenje, sunet), pa i tada retko, jer nisu računali na darivanje za obavljene usluge od ubogog romskog stanovništva. Uopšte se podzrevalo u romsku religioznost i sposobnost da se otrgne od psihologije geta. Ovakav stav crkvenih velikodostojnika samo se preslikao u mnjenje površno pobožne većinske pastve. Sa svoje strane, sagovornici Romi precizirali su motive posete hramovima: više iz sujeverja (predskazanja u snovima, nesreće ili bolesti u kući) nego iz jasnih verskih pobuda, potaknutih kontinuiranim nedeljnim pozivima na bogoslužjenje ili strpljivim izučavanjem preporučenih biblijskih sadržaja. Sve se završavalo na upaljenoj sveći i na brzinu sročenoj mo-litvi.

Protestanti u jugoistočnoj Srbiji, koristeći nezainteresovanost tradicionalnih crkava, otvorili su se za romske probleme, sa mnogo hrišćanske ljubavi uključili ih u postojeće grupne aktivnosti i podstakli na odbacivanje neprimerenih ponašanja i izgradnju novog, u Svetom pismu utemeljenog, identiteta.

2. *Manjinske verske zajednice u jugoistočnoj Srbiji Rome vernike regrutuju prvenstveno putem misionarenja i preobraćenja, a manje prozelitizmom* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Delovanje malih verskih zajednica među Romima, nominalnim pravoslavicima i muslimanima, može se opisati kao *misionarenje* i *preobraćivanje*. Nedovoljno obuhvaćeni evangelizacijskim radom Srpske pravoslavne

crkve i Islamske zajednice i sa ličnim imenima i običajima oko sahranjivanja kao poslednjim podsećanjima na pređašnji konfesionalni identitet, prelaskom na protestantizam Romi čine voljni iskorak iz neverovanja u verovanje ili iz stare u novu veru. Prozelitizam, tj. proširivanje članstva preuzimanjem izistinski religioznih pojedinaca, izostaje jer je u pravoslavlju i islamu zane-marljivo mali broj takvih Roma.

3. *Na proces protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji najviše utiču socijalno-ekonomski činioci, prate ih bogoslovski, slede kulturni, a zaostaju politički* – delimično potvrđena hipoteza.

Krajem dvadesetog veka baptisti, adventisti, Jehovini svedoci i pentekostalci, označavajući Rome religijsko-konfesionalnim rezervoarom opstanka i daljeg uvećavanja, evangelizaciju su podupirali *izdašnim karitativnim davanjima*. Inicijalni razlog da prekorače prag molitvenog doma stariji vernici i vernice iz prvog ešalona novoobraćenika postupno su zamenjivali moćnim *učincima molitava i propovedi*, praćenih *srdačnim prijemom* od strane većinskog verništva i *muzičkom podrškom* bogosluženjima. Razumevanja za uplitanja u *politička zbivanja* nije bilo.

Svesni pogubnog uticaja tzv. paket-vernika na zdravo verničko tkivo, neromski i romski pastori su dolazak u crkve novih generacija vernika iz omladinskog pogona i iz redova mladih bračnih parova početkom trećeg milenijuma nastojali da podstaknu naglašavanjem prvenstveno *bogoslovskih* (tumačenje Svetog pisma) i *kulturoloških* činilaca (prisnost uspostavljenih verničkih veza i vokalno izvođenje stihova sa biblijskim sadržajem); *socijalno-ekonomski* razlozi izgubili su prvobitnu snagu, a *politički* nikada i nisu bili uticajni.

4. *Protestantizacija Roma u jugoistočnoj Srbiji doprineće najpre njihovoj emancipaciji, zatim ublažavanju njihove socijalne isključenosti i, konačno, njihovoj potpunoj integraciji u srpsko društvo* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Poboljšana kućna higijena i promocija zdravih stilova življenja, transformisani porodični i skladni rodbinski i komšijski odnosi, odustajanje od asocijalnog delovanja, završavanje osmoljetke i nastavak srednjoškolskog obrazovanja, stupanje u brak tek po sticanju punoletstva, dokazivanje pred Bogom vrednoćom i preduzimljivošću, kao i štedljivošću i skromnošću u zahtevima – merljivi su indikatori uznapredovale emancipacije Roma iz redova protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji.

Blagonakloni pogledi domaćina i domaćica iz neposrednog susedstva kao priznanje za urednost, izostajanje neromskih optužbi za buku, nedolično ponašanje i nedisciplinu dece, iščileli strahovi da će biti pokradeni u sopstvenom dvorištu ili izigrani u trgovini, neusiljene kućne posete i zatraženi saveti od „ljudi u Hristu” za razrešenje porodičnih razmirica – rečito svedoče o postupnom uključivanju verujućih Roma u svakodnevne socijalne tokove srpskih gradova i sela.

Još uvek je, međutim, rano za izricanje ocena o doprinosu „trećeg kraka hrišćanstva” poželjnoj integraciji Roma u srpsko društvo. Ona će uslediti tek u drugoj fazi protestantizacije, oslanjajući se na plodove emancipacije i socijalne uključenosti.

5. *Proces protestantizacije Roma dovešće do korenitih promena njihovog identiteta i verske matrice* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Tradicionalne sastavnice *Rromanipe(n)-a*, građene na opozitu spram neromskog sveta, popuštaju pred burnim procesom protestantizacije u jugoistočnoj Srbiji. Nekadašnju pripadnost ujedinjenoj i homogenoj etničkoj grupi, Romi sada izdižu na nivo religijske identifikacije, a kulturni identitet poistovećuju sa proklamovanim vrednostima verskih zajednica, čiji su pripadnici odnedavno. Prvobitna podela na „Mi, Romi” i „Oni, Gadže” evoluirala u „Mi, verujući” i „Oni, neverujući”. Prilikom izbora životnog saputnika nije presudna „čistota krvi”, već „čistota u Hristu”: preferirani izbor partnera isključivo na endogamnoj osnovi zamenjen je odabi-

rom sa konfesionalnim uporištem, uz proširivanje etničkog kolorita. „*Imati, a ne biti*” – novo je romsko sagledavanje svekolikog života. Učinjeni verski izbor potvrđuje se materijalnim statusom i privatnim vlasništvom nad dobrima, čime se Romi postupno pridružuju narodima sa razvijenom radnom etikom.

6. *Rast prisutnosti Roma u manjinskim verama i manjinskim verskim zajednicama i zahvaćenosti procesom protestantizacije prouzrokuje izmenu njihovog manjinskog položaja* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Stidljivo pridruživanje pojedinih Roma i Romkinja zajednicama verujućih protestanata u jugoistočnoj Srbiji dve, pa i tri decenije unazad, nije nagoveštavalo da će u međuvremenu prerasti u nezaustavljivu konverziju širih razmera. Posebno to važi u slučaju pentekostalaca, koji danas u opisanom arealu broje blizu hiljadu krštenih vernika i najmanje još toliko prijatelja crkve. Za relativno kratko vreme narastao romski vernički korpus započinjao bi odvojena bogoslužjenja u zajedničkim bogomoljama, a Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma” iz Leskovca porodila je već nekoliko sestrinskih čistih romskih crkava u okruženju. Samostalne romske molitvene domove imaju u većem broju i adventisti. U njima Romi prevazilaze versko manjinstvo i prerastaju u većinski sastav pomenutih manjinskih vera i verskih zajednica. Na Srbe se računa, ali njihovo izostajanje u verskim klupama ne proizvodi osećaj niže vrednosti i neprihvaćenosti unutar posmatranog religijsko-konfesionalnog kruga.

7. *Romi protestanti u potpunosti odbacuju običajnu i primese drugih religija i konfesija* – delimično potvrđena hipoteza.

Dojučerašnje navike sa korenima u pravoslavlju i islamu (proslava Božića, Uskrsa i krsne slave, odnosno Ramazana i Kurban Bajrama, uzajamne posete sa većinskim stanovništvom u vreme litija, pozivanje popova i hodža u sopstvene domove, sunećenje dece, molitve pet puta dnevno) u potpunosti se odbacuju među Romima adventistima i Jehovinim svedocima. Praznovanjem rođenja i vaskrsa Hristovog, baptisti i pentekostalci pridružuju se u proslavljanju jedinstvenih praznika drugih dveju hrišćanskih konfesija, doduše sa mnogo manje pompe, a uz mnogo veće insistiranje na

uspostavljanju intimne zajednice sa Bogom (specijalne propovedi, pevanje hrišćanskih pesama, dečiji programi sa biblijskim sadržajima itd.).

„Istraživači Biblije” i „svetkovatelji Šabata” okreću leđa i dojučerašnjim nezaobilaznim datumima iz romske starine (Vlasuljica, Đurđevdan, Bibija). „Život prema Pismu” ne ostavlja mesto za stara praznovanja. Mnogo više osećaja za prilagođavanje lokalnoj tradiciji iskazuju pentekostalci. Oni podstiču romske obraćenike da slede bogougodno ponašanje, ali ne insistiraju na trenutnom raskidu sa grešnim navikama. Podučavaju da je „sve dopušteno, ali da nije sve u korist”, a na vernicima je da se trude u poštovanju toga načela. Sve dok ne sazru svi uslovi da se raskine sa stegama prošlosti i ne pristignu domaćini sa novim sklonostima, *kurban o Vasilici i Đurđevdanu skromno se prinosi nekoliko dana pre zvaničnog datuma*, deci se ne uskraćuje doživljaj susreta sa bar jednim brojem događaja, da bi se sračunato izostalo iz centralne proslave u mahali.

8. *Dubok emocionalni doživljaj religije čini Rome podložnim za prelazak u protestantske verske zajednice, naročito u pentekostalizam, koji odlikuje izražena emotivna sfera i bliska veza sa muzikom, igrom i pevanjem* – u potpunosti potvrđena hipoteza.

Dok je zadatak duhovnih refrena propraćenih muzičkom podlogom u Dvoranama kraljevstva i adventističkim i baptističkim crkvama tek da blagoslove vernike u prisustvu, izvođenje muzike „uživo” i smenjivanje sporih i brzih ritmova među Romima pentekostalne vere postaje nezamenljiv element specifičnog religijskog doživljaja. Strasni i zanosni glasovi žena i muškaraca, starih i mladih, slivaju se u jedan, praćeni taktovima i tonovima na neuhvatljivoj granici između folka, diska i izvornog melosa. *Slavljenje i obožavanje* jesu delovi bogoslužnja kojima se Romi istinski prepuštaju. Pljeskanjem rukama i njišućim telima iznose zahvale Bogu, a glasnim uzvicima „Aleluja” i „Amen” potvrđuju svedočanstva i molitve zahvale drugih vernika. Sklopljenih očiju krste ruke na grudima ili ih podižu i pružaju prema propovednicima sa mikrofonima u rukama.

9. *Visoka zastupljenost verske prakse sprečava odgovarajući razvoj religiozne svesti* – delimično potvrđena hipoteza.

Crkvenim je prvacima iz redova adventista i Svedoka podjednako važno da među preobraženike usade silu verskog znanja i aktivno učestvovanje u svakodnevnom životu zajednice. Od romskih vernika zahteva se predano proučavanje Biblije i druge teološke literature pod budnim okom iskusnijih braće i sestara, učestvovanje u organizovanoj teološkoj poduci, ali i redovno posećivanje bogoslužnja i revnostan evangelizatorski rad; štaviše, preduslov su crkvenom krštenju i formalnom ozvaničenju pripadnosti religijskoj grupi.

Stanovništvo romskih mahala sa naglašenim emotivnim naspram intelektualnog potencijala viđenije je među baptistima i pentekostalcima. Stariji, mahom nepismeni, ritualisti poštuju Bibliju kao sveopšti izvor znanja, ali su im za prihvatanje jevanđeoskog učenja presudni religijsko praktikovanje rodbine i prijatelja, svedočanstva o delovanju Duha svetog u svakodnevici i ličnost pastora, koji poniznim stavljanjem na raspolaganje sopstvenoj pastvi potvrđuje maksimu da je „vera bez dela mrtva”.

10. *Protestantske verske zajednice razvijaju socijalni aktivizam Roma u lokalnoj zajednici* – delimično potvrđena hipoteza.

Romski trudbenici u protestantizmu razlikuju „svoj” svet (Roma i neroma protestantske vere) od „njihovog” sveta (neverujućih Roma i neroma). Vodeći se maksimumom „mi poznajemo Hrista, oni ne znaju Hrista”, u zajedničkom nastupu prema „ljudima iz sveta” ističu svoju različitost, istovremeno nastojeći da ih upoznaju sa prednostima života prožetog božanskim zakonima. No, sadašnji aktivizam Roma protestanata u jugoistočnoj Srbiji vrhunio je u *misijском delovanju*. Ponudom spasenja u Gospodu i posredovanjem jevanđeoskog duha neverujućima ispunjavala su se nadanja verskih vođa. Više se nije očekivalo od siromašnih porodica, okrenutih svakodnevnom dovijanju za obezbeđivanje gole egzistencije, najčešće u vidu napornog, a slabo plaćenog fizičkog rada. Društveni angažman starijeg članstva zastavljao se na pružanju skromne podrške poznatim licima iz crkvenog okruženja, dok se građanski duh omladine pružao do doličnog ponašanja na gradskim ulicama i brige o mobilijaru.

11. *Romi protestanti nisu dobro prihvaćeni od Roma pravoslavaca i muslimana* – delimično potvrđena hipoteza.

Unoseći protestantska načela u romske male i rušeći mnogoletne obrasce društvene i kulturne komunikacije, „hrišćani na treći način” isprva nisu mogli da računaju na podršku sunarodnika svojim idejama, težnjama i postupcima. Potreba da sopstvenu pobožnost „obuku” u drugačije duhovne odežde i zajedničarenje sa braćom i sestrama srpske nacionalnosti nisu sagledavani kao novo poglavlje romske emancipacije i integracije u većinsko okruženje.

Najteže je bilo usamljenim „novopokrštenicima” u svakodnevnom odnosima sa članovima porodice, mnogobrojnom svojtom i neposrednim komšilukom, tradicionalnim pravoslavicima ili muslimanima. Stajali su pred većitim imperativom: izdržati pritiske i ne otpasti od vere, ali i razgovarati o religijskim temama i približiti život u crkvi neverujućima. Konfliktne situacije izbijale bi između supružnika ili među supružnicima i njihovim roditeljima: jedni uronjeni u ustaljene kulturne obrasce, drugi spremni da raskrste sa običajima i tradicijom. Žene krišom od muževa, a deca u strahu od roditeljske kazne posećivali su bogoslužjenja, nastojeći da se pridržavaju uputstava sa propovedi.

Promene, pak, unutar porodičnog kruga i na ekonomskom planu skrenule su pažnju na plodotvorne učinke protestantizacije romskih domaćinstava. Na kraju, prihvatili su ih oni koji su ih dobro upoznali, dok je odbijanje opstalo među onima koji ih ne poznaju.

12. *Romi protestanti nisu dobro prihvaćeni od većinskog stanovništva, pravoslavaca i muslimana* – delimično potvrđena hipoteza.

Pored preovlađujućih negativnih stavova, predrasuda i predstava, diskriminatorno odnošenje većinskog naroda prema romskoj nacionalnoj manjini uvećano je prelaskom jednog njenog dela u članstvo malih verskih zajednica. Štaviše, društvenu klimu ostrašćenosti prema nosiocima drugačijeg verskog pogleda u Srbiji devedesetih godina prošlog veka iznova je najlakše bilo kanalisati prema Romima. Namesto podsticanja međunacionalnog razumevanja, tolerancije i saradnje sa pripadnicima marginalizovane etno-klase, konflikti potencijal sada je uvećavan verskom netrpeljivošću: ekstremnim grupama i pojedincima signalizirano je da Rome mogu da napadaju i zbog različitog veroispovedanja. A u porukama je iz crkvenih dvorišta i sa televizijskih ekrana prednjačilo lokalno pravoslavno sveštenstvo.

Ispočetka je većinsko javno mnjenje u prvi plan isticalo napetosti i razlike: provokacijama i uvredama dočekivane su upristojene pentekostalne grupe u kretanju gradskim ulicama ka odredištu nedeljnog bogoslužjenja ili se ljutito prigovaralo zbog, kroz širom otvorene prozore molitvenih domova dopirućeg horskog pevanja i preglasne muzike. Postupno su poboljšavani dobrosusedski odnosi i formirana osnova za dijalog: blagonaklono se gledalo na muškarce koji se ne opijaju i uvažavaju supruge i decu, kao i na uredne, lepo obučene i domaćinstvu naklonjene žene sa vaspitanom decom. Romske „favele” nisu se posmatrale samo sa bezbedne daljine; iz njih su, osnaženi verom, počeli da pristižu muškarci i žene pripremni za uključivanje u funkcionisanje preovlađujućih socijalnih obrazaca.

II „NOVA ROMSKA ZAJEDNICA”: TEMELJI NOVOG IDENTITETA ROMA

Prodiranje protestantskog naučavanja među Rome u jugoistočnoj Srbiji, intenzivnije deceniju i po unazad, pokrenulo je proces *preoblikovanja njihovog kolektivnog identiteta*. Prisajedinjenje „bogoizabranom narodu”, koji će zadobiti spasenje verovanjem u Isusa Hrista, temeljno je rekonstruisalo njihov svakodnevni pogled na svet i shvatanje budućnosti. Tako se *Romanipe(n)* – „Biblija romskog naroda” – preosmišljava i prilagođava savremenosti. Oblikuju se osnove „nove romske zajednice” (Славкова 2007, 256), uronjene u reformacijsko nasleđe.

Evolucija podele na „Mi, Romi” i „Oni, Gadže” u „Mi, verujući” i „Oni, neverujući”; naglašena „čistota u Hristu” naspram „čistote krvi” prilikom izbora životnog saputnika; „*imati, a ne biti*” kao nova maksima privrednog ponašanja; odbacivanje praznovanja datuma iz verskih kalendara i drevnih romskih praznika – očigledni su pokazatelji promenjenog gledanja na osnovne kulturne principe od strane Roma protestanata. Preobraženici iz romskih mahala jasno stavljaju do znanja sunarodnicima – ritualistima iz pravoslavlja i islama i neverujućima – šta više ne žele da čine i kakvo ponašanje biraju za uzor. Ostaje dilema, međutim, da li i šta Romi „duhovničari” prepoznaju i određuju sastavnicama transformisanog kulturnog identiteta? I kako da ih ostvare u klimi dvostrukog neodobravanja: *unutrašnjeg* (neverujućih Roma koji na preobraćenje gledaju kao na otuđenje od matičnog kulturnog toka) i *spoljašnjeg* (većinskog mnjenja nesklonog „sektaskom” delovanju)?

Očigledan je uticaj protestantskog duha na reartikulaciju romskog identiteta u složenom balkanskom kontekstu. Prisustvujemo „raslojavanju” romske zajednice na religijskoj osnovi. Istraživači sa terena upozoravaju da možemo

„govoriti o trendu koji u različitim lokalnim sredinama u periodu društvene i kulturne tranzicije poprima nove funkcije i značenja (Gorunović 2007, 33).”

Element verskog u samoodređivanju velike je psihološke i simboličke vrednosti, jer Romima omogućava da na drugačiji način dožive i izraze sebe drugima. Istovremeno, pripadanje egalitarnoj zajednici, koju ne određuju boja kože, etničko poreklo i socijalno stanje, podstiče na preuzimanja odgovornosti za sopstveni položaj u društvu.

U okvirima tekućih rasprava o tome je li aktuelni srpski Zakon o crkvama i verskim zajednicama (2006) u skladu sa međunarodnim standardima o obezbeđivanju verskih sloboda na temelju ravnopravnosti (Ђопђевић 2009, 2010; Ilić 2009), nameće se retoričko pitanje: postoji li mogućnost da se u skorijoj budućnosti postojeći spisak tradicionalnih crkava proširi kandidatima iz redova malih verskih zajednica? Preciznije rečeno, može li se svim verskim subjektima garantovati ravnopravan državni tretman?

Evo šta poručuje srpski ministar vera Milan Radulović (2009, 95):

„... Kao što su se postupno navikavali na višestranački politički sistem tako će građani Srbije postepeno da prihvate činjenicu da je država u kojoj žive izvorno multireligijska zajednica, da u njoj ne postoji samo Pravoslavna crkva i druge tradicionalne crkve (rimokatolička i protestantske) i istorijske verske zajednice (islamska i jevrejska), nego da postoje i nove evanđeoske i duhovne hrišćanske crkve koje sebe ne smatraju sektama i koje sa pravom traže da kao građani ove države slobodno ispovedaju svoja verska uverenja i opredeljenja, i da zbog tih drukčijih, ekscentričnih ili ekskluzivnih verskih učenja ne budu odbačeni i satanizovani u društvu.”

Podeljena srpska politička scena, pod ruku sa privilegovanim položajem SPC i medijski potpirivanom ksenofobijom javnog mnjenja od delovanja „kvaziverskih” ustanova („sekti”), ne pogoduje pokretanju jedne ovakve teme. Ozbiljno bavljenje njome moraće da sačeka zahuktavanje demokratskih reformi i finalno uskla-

đivanje domaćeg normativnog ambijenta sa standardima Evropske unije.⁷⁴ Napredovanje savremene Srbije u evropskim integracijama nateraće državu da nediskriminatorno obezbedi građanima kao pojedincima nesputano ispovedanje vere, a religijskim entitetima kao kolektivima pravo na delovanje i pravni subjektivitet.

„Verski pluralizam znači da su sva brojna verovanja priznata od strane zakona i zajednice kao valjano izražavanje verskog života i da postoje prijateljski ili, u najmanju ruku, miroljubivi odnosi između različitih crkava, kao i između ljudi različitih verovanja (Devetak 2010, 17).”

I ne samo to, već da u crkvenim institucijama prepozna pouzdane saradnike u ostvarivanju javnog interesa. Sekularno ustrojstvo uređenih evropskih demokratija, ka kojima srpska država upire pogled, uključuje interakciju između laičkog državnog aparata i verskih većina i verskih manjina u nereligijskom domenu (socijalno staranje, karitativna pomoć, kulturna delatnost). U ne tako dalekoj budućnosti, proširivanje kruga religijskih organizacija sa državnom podrškom i privilegijama, od izuzetka prerašće u pravilo. Do tada, pred manjinskim je verskim grupama na srpskom religijskom nebu da se sa mukom bore sa tzv. *avramovskim* religijama za partnerstvo sa lokalnim organima svetovne vlasti.

Impulsi kreiranju „novog romskog profila” u dolazećim danima najizgledniji su sa strane jevanđeoskog hrišćanstva, konkretno pentekostalnog pokreta. Razlozi leže u sledećem:

1. najaktivniji su među Romima i sa najvećim brojem krštenih sledbenika,
2. imaju najviše, tzv. čistih romskih crkava u mahalama,
3. uz mnogo razumevanja i tolerancije poprimili su lokalizovani izraz i kontekst, konačno

⁷⁴ Tako, na primer, preporuka je Saveta Evrope da se ukine razlikovanje tradicionalnih i netradicionalnih verskih zajednica, čime se daje prednost jednih u odnosu na druge. Član 9. Evropske povelje o ljudskim pravima garantuje pravo na promenu veroispovedi.

4. ovakva stremljenja korespondiraju sa usponom jevanđeoskog hrišćanstva u svetskim razmerama.

Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma” u Leskovcu deluje u okviru Protestantske evanđeoske crkve u Srbiji, a pastor Selim Alijević član je Glavnog starešinstva i koordinatora romskih zajednica u Srbiji. Drugo krilo srpskih pentekostalaca iz južnih krajeva, Protestantska evanđeoska crkva „Duhovni centar” iz Leskovca, upisana je 2010. godine u Registar crkava i verskih zajednica Ministarstva vera RS kao samostalna verska zajednica.

U svetskim razmerama otvarajući nove prostore za iskazivanje hrišćanske vitalnosti, „dah Duha” zapljusnuo je obale Dubočice i pronašao pristalice u romskim mahalama „Podvorce” i „Slavko Zlatanović”, ali i okolnim mestima jugoistočne Srbije sa romskim stanovništvom. Južnosrbijanske romske bogomolje postale su tako novo sazvežđe u pentekostalnoj duhovnoj galaksiji. „Probudjenjem” stotina zanemarenih i siromašnih Roma, u nekoliko talasa, stvoreno je stabilno verničko tkivo, ali se pred pastoratom otvorilo pitanje budućih pravaca delovanja: zaustaviti se na propovedanju skorog Isusovog povratka ili prihvatiti ovozemaljski izazov borbe za pravdu? Pretičući baptiste, adventiste i Jehovine svedoke, te zahvaljujući dobroj društvenoj ukorenjenosti, opet su leskovački „duhovničari” prednjačili u inicijativama, ali i konkretnim realizacijama.

Ugledajući se na sabraču iz brazilskih *favela* i venecuelanskih *barrios*, planiraju da se posvete opsežnom socijalnom radu sa građanima, uz svesrdnu pomoć opštinske vlasti, one iste koja je 2002. godine vatreno zagovarala uklanjanje „Crkve pod šatrom”. Objedinjavanjem nekoliko parcela, na crkveno ime uknjižena je i u detaljan urbanistički plan upisana zemljišna površina od 3,5 hektara, na čijem se jednom delu planira izgradnja višenamenskog objekta na polzu svim Leskovčanima. Gradski oci obećali su i pomoć lokalne samouprave oko svih komunalnih izdataka. Nedeljom će biti to zgrada crkve, namenjena verujućoj pastvi, a ostalim danima zahvalan prostor za organizovanje kulturnih zbivanja od regionalnog značaja. Zamišljeno je i pokretanje edukativnog centra, u kojem bi se odvijali seminari i biblijske škole za stare i mlade prema verskom konce-

ptu, ali i stručno usavršavanje i opismenjivanje odraslih, kako Roma, tako i druge nezaposlene ili nekvalifikovane radne snage. Realizovala bi se i nasušna potreba za vrtićem za romsku decu: uz topli obrok, najmlađi bi savladavali srpski jezik, pripremali se za školske dane i podučavali odgovarajućem ponašanju. Mesta bi bilo i za medicinski centar, savetovalište-ambulantu, koji bi posećivali radnici iz domova zdravlja i Zavoda za zdravstvenu zaštitu, upoznawali neuko stanovništvo sa različitim preventivnim programima (kancer, polne i bolesti zavisnosti), ali i sprovodili konkretne zdravstvene akcije (vakcinacija, osnovni medicinski pregledi). Nikli bi i sportsko-rekreativni sadržaji namenjeni igri i zabavi mladih, ali i odvlačenju od besposličarenja i pogubnog uticaja ulice (pušenje, opijanje, drogiranje). Svaka od pomenutih delatnosti podrazumevala bi priliku za radno angažovanje Roma sa kvalifikacijama (veroučitelji, vaspitači, medicinski i sportski radnici) iz razgranate mreže volontera i aktivista. Domišljato se spominje i gradnja plastenika za uzgajanje povrća tokom čitave godine. Deo proizvoda ostavljao bi se za potrebe crkve, a deo odlazio na tržište.

Ovim kompleksnim poduhvatom „ponovno rođenih” postigla bi se tri cilja:

1. Establišmentu bi se stavilo do znanja da im je stalo do zajedničke odgovornosti za društvo u kome žive, sa obaveznom dimenzijom Boga u preduzetim akcijama;
2. Svojim aktivnostima, pak, romska crkva svetlela bi poput svetionika u tamnoj noći sadašnjim i budućim konvertitima: da je u sudaru sa ovosvetovnim nemirima i izazovima prepoznaju kao mesto za zadovoljenje potrebe za svetošću, ali i potrebe za zajedništvom i učestvovanjem, utehom i emocijom;
3. Konačno, ubiranjem komercijalnih prihoda i verničkog desetka, obezbedila bi se sredstva za angažovanje novih romskih propovednika, zaduženih za širenje jevanđelja, otvaranje misijskih stanica i podizanje božijih domova.

Iskazana spremnost za odgovor na različite socijalne podsticaje uključuje i razmatranje učestvovanja u političkom životu zajednice. Suprotno adventistima i Jehovinim svedocima, neromske i romske vođe jevanđeoskih hrišćana resko ne odbijaju mešanje u politiku.

Svojim odgovorima stavljaju do znanja da im se ne mile ni levičarski ni desničarski poslanički mandati, jer misija crkve i poruke sa propovedaonice nadilaze usko-grudost i sebičluk u igrama političkog nadgornjavanja. Opreznosti su ih naučila i dosadašnja, mahom loša iskustva sa akterima srpskog parlamentarizma, mada vernicima ne brane davanje glasa na izborima. Ali, stalo im je da se na mestima u komisijama koje odlučuju o pitanjima vitalnog gradskog funkcionisanja (komunalni i saobraćajni problemi, razvojni planovi, socijalni programi, kultura i obrazovanje) nađu osobe sa naglašenim moralnim integritetom. Za to postoje dva razloga. Ljudi koji su primili Hrista u svom životu i koji iskreno vole Boga predupredili bi korupcionaštvo, tajne dogovore, laž, krađu i prevaru i sopstvenim moralnim integritetom uticali na druge da se privedu doličnom ponašanju u skladu sa osnovnim hrišćanskim načelima. Istovremeno, mogli bi da važnim gradskim telima i organima predoče sve probleme romskog naroda na lokalnu i doprinesu njegovoj dobrobiti.

Romski pastor Selim Alijević potvrdio nam je da se Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma” u Leskovcu priprema za pokretanje inicijative o osnivanju *Saveza romskih crkava*. Zamisao je da se pod istim krovom okupe sve jevanđeoske crkve koje predstavljaju u hrišćane preobraćene Rome, kako bi pomagale jedna drugoj u misijskom radu. Zasad nije predviđeno nastupanje prema javnim resursima i administraciji, ali jeste animiranje javnosti u vreme velikih hrišćanskih praznika (Božić, Uskrs), deljenjem biblijskih traktata na prometnim mestima, posebno onih sa romskim prevodom i emitovanjem duhovne muzike. Pominje se i štampanje periodičnog zajedničkog glasila i izrada veb prezentacija svih članica budućeg saveza i postavljanje različitih sadržaja iz verskog života na You Tube-u.

Za sada ne treba očekivati od domaćih evangelista da se pojavljuju u ulozi osnivača i pokrovitelja političkih pokreta ili stranaka, ali je izglednije pojavljivanje romskih pentekostalaca u ulozi kreatora „javne uloge” jevanđeoskog hrišćanstva u lokalnoj sredini. Najtipičnije su religijske ustanove koje služe i drugim svrhama pored verskih, a sa ciljem reprezentovanja i učitanja hrišćanstva „ponovo rođenih” u zajednički kulturni prostor.

„Englezi protestantizam nazivaju *merdevinama* koje čitam društvo podiže na viši stepen razvoja”, prisećam se delova razgovora sa Stefanom Stankovićem, starešinom Duhovnog centra Evandeoske crkve „Svetlo” iz Leskovca. Važi to i na primeru Roma protestanata na jugu Srbije. *Ciganski protestantizam nisu „ciganska posla”*, kako se to ponegde može čuti. Ispod debelih naslaga često pogrešnih predstava o Romima, koje oblikuju javno mnjenje u Srbiji, izranja jedna nova slika „Ramine dece” (da se simbolično izrazim, koristeći se imenom legendarnog junaka iz indijskog epa Ramajana).

Očigledni su boljici u protestantskim romskim domovima pod uticajem verskog učenja:

1. korenito se preobražavaju porodični odnosi, u smislu međusobnog uvažavanja članova domaćinstva i poštovanja dogovorenog,
2. uljudnost prati svakodnevne dodire sa neevangeliziranim rodbinom i neromskim komšilukom,
3. odustaje se od poroka: psovki, kletvi i tračarenja, laži i obmane, cigareta, kafe i pijanstva, kocke, tuče, krađe, prostitucije, sve do narkomanije, ako je ikada i bilo među Romima, a ima je,
4. romske mahale nisu više sinonim za nered, prestupništvo i krupan kriminal, obračune i policijsko prisustvo,
5. predupređuju se prerano bračno zavetovanje i nevenčani brakovi,
6. osuđuju se ugovaranje, kupovina ili otimanje mlade, preljuba i raskid braka,
7. deca se podstiču na završavanje osnovnoškolskog i započinjanje srednjoškolskog obrazovanja,
8. uvećava se pismenost i govorničko umeće vernika,
9. poboljšavaju se higijenske navike i razvijaju zdravi stilovi življenja,
10. stiču se „biografije na tržištu rada”: propagira se trud i naporan rad u svakom poštenom i bogougodnom poslu, pod ruku sa štedljivošću i skromnošću u zahtevima.

Pod uticajem novousvojenog religijskog pogleda na svet, srž etničke i kulturne samobitnosti pripadnika romskog naroda – *Rromanipe(n)*-a – u novom dobu zasniivaće se na sledećim „amblemima distinkcije”:

1. sedetarni način života, nasuprot nomadstvu i čer-garenju,
2. negovanje romskog jezika – više kao izraz poštovanja i potvrđivanja tradicije, manje zarad udaljavanja od neroma,
3. etnička izuzetnost kopni u susretanju s Bogom (poistovećivanje sa ujedinjenom i homogenom etničkom grupom smenjuje identifikacija sa religijskom pripadnošću),
4. uspostavlja se nova religijska granica između preobraćenih i nepreobraćenih – negdašnje univerzalno razlikovanje „Mi, Romi” i „Oni, Gadže” zamenjuje se podelom na „Mi verujući (Romi i neromi protestantske vere)” i „Oni, neverujući (Romi i neromi izvan protestantizma)”;
5. redefiniše se koncept ceremonijalne čistoće (*magerdo* ili *mahrimo*), odnosno romske „čistoće” i neromske „prljavosti” (saradnja s „braćom i sestrama u Hristu” ruši barijere stvorene tradicionalnim dodeljivanjem uloge „nečistih” okružujućim narodima);
6. „čistota krvi” ustupa mesto „čistoti u Hristu”: izbor partnera isključivo na endogamnoj osnovi zamenjuje se odabirom sa konfesionalnim uporištem, uz proširivanje etničkog kolorita;
7. tradicionalno „biti, a ne imati” preinačava se u „imati, a ne biti” – nesigurnu egzistenciju zasnovanu na tradicionalnim načinima preživljavanja (eksploatacija marginalnih resursa – sakupljanje sekundarnih sirovina) zamenjuje „teologija prosperiteta”: uključivanje u svet privređivanja „gadža”, materijalno imućstvo i privatno vlasništvo nad dobrima;
8. grupni autoritet i strogo određeni odnos prema starijima prenosi se na ličnost pastora: uz posredovanje božanske reči, verski vođa zadužen je i za razrešavanje familijarnih razmirica i kontakte sa nadležnim lokalnim vlastima;
9. tradicionalne norme i običajna pravda („romski sud”) zamenjuje povinovanje božanskim zakonima i ovosvetovnom pravnom sistemu;
10. odbacuju se praznici iz religijskog ciklusa pravoslavaca i muslimana (slavljenje krsne slave, pozivanje popova i hodža u sopstvene domove, poseta

rodbini i prijateljima u vreme litija, pridržavanje Ramazana i Kurban Bajrama, sunećenje dece, molitve pet puta dnevno); baptisti i pentekostalci zadržavaju svetkovinu rođenja i uskrснуća Isusa Hrista, u intimnom porodičnom krugu i zajedničarenjem sa braćom i sestrama u verskom hramu;

11. odriče se praznovanje nadreligijskih, jedinstvenih praznika svih Roma sveta (Đurđevdan, Vasilica, Bibija) zarad poštovanja nove religiozne i socijalne discipline;
12. navlačenje „novog religijskog odeli” podrazumeva udaljavanje i od *obreda* (tradicionalne medicine, gatanja, bajanja i vraćanja, prinošenje životinjske

žrtve, poseta kulturnim mestima) i *verovanja* iz paganskog ciklusa (priče o vilama, vešticama, vampirima i drugim natprirodnim bićima, snoviđenja).

Za sam kraj rada, iznosim sledeću tvrdnju: *preko Roma i pozitivnih uticaja* koje protestantizam ima u njihovom životu, srpsko društvo je u prilici da upozna i prihvati hrišćane protestante u celosti. Istovremeno, Romima, pripadnicima „trećeg krila hrišćanstva”, omogućiće se da postanu upravo ono čemu teže svi verujući hrišćani: da budu so i svetlo drugima u svojoj zajednici.

ПОГОВОР ПЛАМЕНИ ЈЕЗИЦИ МЕЋУ РОМИМА

Одлука о неутралности
нипошто није неутрална одлука.

Никола Божиловић

Наслов.

У наслов смо метнули славну синтагму – *Tongues of Fire* – Дејвида Мартина, утицајног британског социолога религије, из његовог бестселера *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America* (Martin, 1990) за који је предговор саставио Питер Бергер (Berger), социолошка величина истеклог века. Односећи се на раст новопротестантизма уопште у Латинској Америци, она и садржајем и обимом већма покрива распрострањавање пентекостализма на том континенту и касније, испоставиће се у Азији, Африци и деломице Европи. – Тај талас јеванђеоског хришћанства, ширећи се из центра, из Сједињених Држава, ударио је и у српске обале плавећи нестабилно религијско биће Рома. О томе имамо емпиријску потврду у студији Нишлије др Драгана Тодоровића *Роми на таласима новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије)*.

Прилаз.

Поводом ње (студије), више околом ње, исписујемо поговор „Пламени језици међу Ромима” држећи на памети самоупутство⁷⁵ Петра Пеце Поповића: „СВАКИ ПОТПИСНИК предговора, рецензије, поговора и препоруке суочен је са нелаким бирањем приступа све у нади да се неће избрукати пред писцем, издавачем или читаоцем. У дужност му спада да што тачније представи ауторову визију, истовремено и процени њено остварење. При том из вида не сме да изгуби интегритет уредника и издавача. Поврх свега, том рецензијом ствара ли-

тературу која ће, ако је исписана искрено и поштено, живети независно од дела које представља и препоручује. Као такав, понуђени преглед квалитета једног остварења не може бити рецитација од саставних елемената и структура. То захтева глас, тачније тачку гледишта и пригодно место за књигу у панорами једне културе” (Роровић, 2024:313).

Добро, нека је тако, али сам, за разлику од П. П. Поповића, у големој неприлици: шта уопште да рекнем, а шта да питам, шта да похвалим, шта да замерим, па још да критикујем у Тодоровићевој монографији. Док академски узуси и интелектуално поштење налажу ми и једно и друго, и треће и четврто – понајпре пето: да критикујем.

Башка што смо ми дугодеценијски пријатељи. За то време наш се однос развио у нешто узорито и заиста ретко. Не претерујем тврдећи да је у домаћој академској заједници тешко наћи такву врсту сарадње: од пројеката и искуствених изучавања до заједничких књига, тематских зборника и научних радова, од свакодневних шетњи до исцрпљујућих седељки по крчмама. Како онда сараднику-истраживачу и саписцу – па још и земљаку, на шта сам посебно осетљив – ишта спочитати у вези са публикацијом која је на асталу читача.

Неко ће од њих негодовати и оправдано приметити: „Е, професоре Ђорђевићу, ако је истина оно што сте малопре споменули о вашем односу, онда свака замерка упућена Драгану Тодоровићу, одаслана је и вама; све што њему приговарате, у ствари замерате сами себи.” И шта сад?

Не да ми се да будем вредносно неутралан стога што: „Одлука о неутралности нипошто није неутрална одлука.” – „Алвин Гулднер (Gouldner) је лудично приметио да теорија вредносно неутралне со-

⁷⁵ Обликовано у: Popović, Petar Peca, 2024. Pogovor: O smislu poetizacije znanja (i radoznalosti) – o esejima Đorđe Matića, u Matić, Đorđe *Sve bilo je muzika*, str. 312–318. Raška: Centar za kulturu „Gradac”.

циологије постоји ‘не само зато што је тачна или логички елегантна него и зато што на неки начин користи онима који у њу верују’” (Ђорђевић, 2017:10). Нећу ваљда овим поговором сасвим уништити свој, већ сад једва постојећи, социолошки углед.

Почеци.

Не занемарујући обичај хронолошког реда – ако се тако може рећи – удаљени почеци оспособљавања Д. Тодоровића за студирање прелажења Рома на треће крило хришћанства налазе се у нашем есеју „Зашто ‘православци’ прелазе у адвентисте?” (Ђорђевић, 1987: 141–149), који се заснивао на шестомесечном искуственом увиду у живот нишке Хришћанске адвентистичке цркве (ХАЦ) и у којем су набројани и тумачени разлози конверзије у суботаре и механизми придобијања пастве. Они су и данас надлежни свдећи се на религиозне, социјалне и материјалне:

Адвентистичке месне цркве су *добро организоване заједнице*,

- имају разрађене *механизме интеграције и укључивања* чланова у живот и делатност цркве,
- адвентисти су *анационална* заједница и *протежирају једнакост и братство*,⁷⁶
- ХАЦ одбија *друштвено-политички ангажман*,
- адвентистичке месне цркве, аналогно сложенијим људским груписањима, одвијају живот под одређеним писаним и неписаним *правилима*,
- једна од „светих” дужности је „Служба пристава”, *давање десетка*,
- цркве задовољавају и чисто *материјалне, практичне* потребе верника,
- ХАЦ води рачуна *о начину живота и добром здрављу* чланова.⁷⁷

Знатно касније, Драган Тодоровић и ја, искорачивши из социологије религије у ромологију, скупа са још двојицом колега пропитасмо религијске чел-

нике адвентиста, баптиста, Јеховиних сведока и пентекосталаца (православља, римокатоличанства и ислама) о њиховом односу према Ромима уопште и Ромима њиховим верницима, и показасмо да су *кривудава друмови до њихових душа* (Живковић, Тодоровић, Јовановић и Ђорђевић, 2001). Да би први извештај о пентекостализацији Рома на југоистоку Србије, тј. о тзв. *Цркви под шатром* у Лесковцу, поднео тамошњи Ром Тане Куртић у напису „Evangelical Church ‘Community of Roma’ in Leskovac” (Kurtić, 2003: 163–167). Из садашње перспективе гледано, Куртићев рад је подстакао неколицину нас да посветимо далеко већу пажњу новопротестантизму и протестантизацији Рома и за неколико година изнедримо бујицу књига, зборника и издвојених чланака:

- *Секте и култови* (Ђорђевић, 2003б),
- „Узроци преласка Рома на протестантизам” (Ђуровић, 2003: 103–104),
- „Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma’s Protestantization” (Ђорђевић, 2004б: 75–82),
- *Evangelization, Conversion, Proselytism* (Todorović, 2004),
- *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму* (Тодоровић, Ђорђевић, 2004),
- *Религија у вртлозима глобализације* (Гавриловић, Ђорђевић, 2005),
- „Глобализација религије: јеванђеоски пентекостализам” (Ђорђевић, 2005а: 83–94),
- „Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism (Sooting Process of Evangelical Pentecostalists in the State Union of Serbia and Montenegro)” (Ђорђевић, 2005б: 85–97),
- *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future* (Branković, and Ђорђевић, 2006),
- „With Jesus to a Camp – at a Camp with Jesus” (Ђорђевић, 2006: 73–86).⁷⁸

Доцније палицу, спремајући се за докторску радњу, преузима аутор књиге „Роми на таласима новопротестантизма”.

⁷⁶ Не поставља се питање да ли си ти Ром, Албанац, Македонац или Србин, раније био православац, католик, припадник ислама или многобожац, сиромашни житељ градске периферије, богати предузетник или угледни хирург неверник. Ти и даље остајеш Ром или Србин...

⁷⁷ О томе и у: Kuburić, 2003а:163–167; Кубурић, 2003б: 100–102.

⁷⁸ Протестантске Роме у Македонији најбоље одражава Ружица Цацаноска (2003: 437–449, 2006: 235–248), а на њиховим бугарским истоверницима докторирала је Магдалена И. Славкова (2003, 2007).

Протестантизација Рома.

Надмено или не, ипак је за даљу елаборацију појаве протестантизације Рома била пресудна наша расправа „О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа” (Ђорђевић, 2004а: 103–112), убрзо прештампана у зборнику *Муке са светим (Изазови социологије религије)* (Ђорђевић, 2007: 145–154). Иако се каскало у монографском захвату неопротестантских деноминација и секти, нешто се и напредовало у представљању протестантизма на тлу Србије. Тај трећи смер хришћанства, одавно и код нас заступљен, убрзано се ширио међу етничким мањинама, нарочито се успешно „размножавајући” у Рома.⁷⁹ Тада сам, почетком трећег миленијума, изграђујући претпоставке модела за истраживање, анализу и објашњавање феномена протестантизације Рома, заузео следеће становиште: „Нема ургентнијег посла за социологе религије од проучавања протестантизације Рома, јер, феномен је у току, ‘жив’, у одвијању и превирању, треба га обухватити док се не заустави, ‘умртиви’ и ‘окамени’, институционализује и рутинизира. Нема захвалнијег посла за социологе религије од изучавања протестантизације Рома, јер појава јесте тако сложена, далекосежна и опредељујућа, да у себи сабира све оно чиме би требало да се бави модерна социологија религије. Нека почну са одгонетањем загонетке: ‘Шта је протестантизација Рома – евангелизација, преобраћавање или чист прозелитизам?’ А можда од свега помало” (Ђорђевић, 2004а: 103).

Начелно, *три су пута* протестантизације, тј. опстанка и раста мањинских верских заједница:

- саморепродукција верништва,
- преобраћавање и преузимање верника из већинских религија, и
- мисионарење, преобраћавање и преузимање из резервоара етничких и верских мањина.

У конкретном случају социолог религије мора да одговори на бар још три питања: „Које групе чи-

нилаца пресудно утичу на протестантизацију Рома?”; „Да ли се међу групама чинилаца успоставља хијерархија?”; и „Која би теорија најцеловитије објаснила појаву протестантизације Рома?”

С обзиром да до тада није темељитије искуствено тестиран утицај наведених група чинилаца, а само на основу сопствених религиолошких и ромолошких увида у религијску културу Рома, закључио сам да је у српском случају установљена следећа хијерархија међу факторима погарављења (тако што „коло води” социјално-економска, коју прати богословска, па и културна, док далеко заостаје политичка група):

- социјално-економска,
- богословска,
- културна, и
- политичка група.

Напоследку, одговарајући на питање – Која би теорија најцеловитије објаснила речену појаву? – закључено је да би можда, без обзира што се подвргава све оштријој критици, *теорија рационалног избора* била најприкладније интерпретативно решење протестантизације наших Рома; теорија рационалног избора у најбољем издању – оном Роднија Старка (Stark) и његових следбеника (Stark and Bainbridge, 1987).

Дисертација.

Докторску тезу „Протестантизација Рома југоисточне Србије”, прву и до сада једину у домаћој социологији религије и ромологији,⁸⁰ која је у основи књиге *Роми на таласима новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије)*, читао је у рукопису проф. др Сергеј Флере, планетарно угледни словеначки (и југословенски) социолог религије, и проценио: „Вредно и систематски си то обрадио и у суштини би се таква дисертација могла бранити и на најбољим универзитетима. Пре свега, на крају недостаје један одељак (или прожети све одељке)

⁷⁹ И споменути Д. Мартин је указао на умножавање јеванђеоског протестантизма међу латиноамеричким етничким и верским мањинама, међу староседеоцима – Индиосима, посебно „пламених језика”, тј. пентекостализма (Martin, 1990: 224–226).

⁸⁰ Коју је докторанд одбранио 13. октобра 2011. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду. – Комисија: ментор Милан Вукомановић, председник Ђокица Јовановић, члан Драгољуб Б. Ђорђевић.

са налазом да ли и где се потврђује теорија рационалног избора” (курзив додао Д. Б. Ђ.). То је истовремено учинио и др Петар-Емил Митев, реномирани бугарски социолог, редовни професор Софијског државног универзитета, да би ми написао: „Чести-тао сам Драгану дисертацију. *Много силна работа – много јак рад*. Искључиво сам знао вредности Драгана као организатора, сада га увидех као ученог човека у његовој научној зрелости. Желим тебе да поздравим зато што знам за вашу дугогодишњу сарадњу и за пријатељску помоћ коју си му пружио. Ти си срећан човек с таквим сарадником и пријатељем” (курзив додао Д. Б. Ђ.). Ослоњен на два ауторитета, двојицу колега чије мишљење веома поштујем, не либим се да поводом Тодоровићевог доктората и књиге ускликнем – Да, ја сам професионално и персонално срећан човек!

Његова дисертација је врло добар и уравнотежен спој социологије религије и ромологије, док је, колико памтим, први докторат из ромологије после тезе Рајка Ђурића с краја 80-их 20. века.⁸¹ И по томе ће имати извесну историјску вредност.

Гореспоменти фактори, који доводе до преласка Рома на протестантизам јесу емпиријски тестирани и, једним делом, дисертација ништа није друго до успешан покушај да се то спроведе. Редослед чинилаца је нешто другачији, а можда је у међувремену, после деценију и по, дошло до даљих померања и претумбација у смеру да богословске и политичке⁸² карике евентуално добијају на значају.⁸³ Није наодмет прогнозировать да се, уколико је дошло до појачавања теолошког уплива, то може приписати другој генерацији јужносрбијанских Рома пентекосталаца код којих је узрасла религиозна свест, док је политички утицај повезан са растом поверења и кооперације између, примерице, лесковачке самоуправе и руководства месне цркве.

Докторска радња је назначила да ће протестантизација Рома имати несагледиве последице на

romanipe, на ромскост, ромство, на њихов културни идентитет. Ако се уобичајено идентитет одређује као прожимање *језика, религије, традиције и културне баштине*, она нам је само делимично представила до каквих ће промена доћи у сваком од побројаних саставних елемената културног идентитета. Обавеза је проф. Тодоровића да у поновљеном проучавању подробније – без суздржавања – осветли да ли је у међувремену дошло до реконструкције, односно конструкције сасвим новог *romanipe*-а. И да ли је то опасност по ромски народ који се карактерише културним богатством, разноврсношћу религија и вероисповести, језика, писма и наречја, обичаја и стилова живота, духовне и материјалне баштине? У том правцу, у коренитој измени ромства,⁸⁴ могућности пламених језика су огромне и протестантизам их умешно збиљски остварује.

У нотираном програматском тексту за истраживање протестантизације Рома здушно сам се заложих за примену теорије рационалног избора. Доктор Тодоровић назначује да ће од ње одустати у будућем пропитивању пламених језика на јуту Србије.⁸⁵ Ја и сада сматрам да је она хеуристички најплодотворнија у објашњењу ромског преверавања. Она можда не „ради” када треба објаснити целокупну ситуацију с религијом у секуларној Европи; ту су релевантније парадигме Грејс Дејви (Davie) или Стива Бруса (Bruce). Али, и у овом случају Роми су изузетак.

Методски поступци.

Марко Кершеван, који ће остати трајно забележен у историји југословенске (и словеначке) социологије религије по особеном схватању религије као специфичне праксе,⁸⁶ највећи зналац старопротестантизма у негдашњој нам држави, у праву је када у ре-

⁸¹ „Култура Рома у СФРЈ”, такође стечене на Филозофском факултету Универзитета у Београду (1986).

⁸² Као, примера ради, у Никарагви (Smith, Ch. and L. A. Haas, 1997: 440–454).

⁸³ О томе и у: Williams, P. (1991: 81–98).

⁸⁴ Не треба осуђивати стрепњу која због тога провејава код појединих ромских јавних делатника – да протестантизација шкоди „ромској ствари” јер је очита пренационализација народа.

⁸⁵ Нагађам, јер би била штета, да ће се ње манути због реченице С. Флереа – „Пре свега, на крају недостаје један одељак (или прожети све одељке) са налазом да ли и где се потврђује теорија рационалног избора” – и моје констатације: „Довољно није из угла теорије рационалног избора дискутована протестантизација Рома, што је највећа мана узорног доктората.”

⁸⁶ Шире о томе у: Ђорђевић, 2008.

цензији књиге о којој иде реч закључује: „Специфичност истраживања религиозности ромске популације изискује употребу мање уобичајених метода из корпуса ‘стандардне’ емпиријске социологије религије (као што су писане анкете, статистике итд.). Уместо анкета и статистике у први план долазе спонтани и методички вођени разговори, посматрање са учествовањем или без њега, речју, начини које је развила и више употребљава етнологија, односно социјална антропологија, али које је изврсно употребио и наш аутор у свом истраживању.” Додао бих само то, да без обзира на неприкладност квантификације и рабљења статистичких поступака у проучавању религиозности Рома, поглавито процеса њихове протестантизације, барем треба што је могуће прецизније утврдити број новообраћеника и упоредити их са припадницима православљу, католичанству и исламу. Онда установити њихову расподелу по малим верским заједницама да би се сазнало која је од њих најкрупнија, које су мање успешне у придобијању Рома и, у коначном, каква је дистрибуција у српским административним регионима. Ту званични пописи донекле помажу,⁸⁷ тако да су нужне контролне анкете истовремено с пописом или обухватна искуствена изучавања свих протестантских група на читавој територији Републике. Јер, не будимо наивни, религијско тело, било монолитно или плурално, снага је која ојачава рањиве етничке ентитете у успону – попут ромског. Да се не би свели на статистички занемарљиву мањину, наравно да је од овог задатка значајније утврдити укупан број Рома у становништву,⁸⁸ што је на дугом штапу: „Тек када се Роми, својим напором, државном подршком, залагањем преовладајућег народа и свег друштва..., *приближе и*, зашто да не, *изједначе с већином* у материјалној сфери, правно-политичком пољу и области културе – што је процес дугог трајања – престаће да буду

⁸⁷ На те тешкоће указали смо у: Тодоровић, Драган, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2024. Реферат „Роми на етнодемографској карти Нишавског округа” за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).

⁸⁸ То би, дакако, предодређивало њихов политички положај и могли би „да певају другу песму” на начин како је изводе Мађари и Бошњаци.

‘народ-понорница’ и ‘етнос пребега’, нагло ће се умањити потреба за етничком мимикријом. Роми ће бити оно што јесу: Роми!” (Ђорђевић, Тодоровић 2024: 10). Буду Роми: православци, католици, муслимани, протестанти (пентекосталци, адвентисти, баптисти, методисти...).

Ако ћемо право, доктор Тодоровић, наговештавајући да ће после деценију и по поновити истраживање Рома трећег крака хришћанства у истоветном простору и зановљавајући методске технике све до коришћења анкета и статистичких модела, требало би још дубље да представи суштину ромске протестантске религиозности и изнесе на видело „изистинско” стање учинка „пламених језика”. У смислу: од Ражња до Прешева, од Димитровграда до Куршумлије, има пет или седам хиљада пентекосталаца, 1.700 следбеника Елене Г. Вајт (White), 960 Јеховиних сведока и 145 баптиста...; Рома – искрених верника и редовних практиканата са високо артикулисаном богословском наобразбом – свесних да им је припадност једној од неопротестантских деноминација донела *напредницу* на личној равни и у својти, поштовање махалаца и углед код окружујућег народа у локалној заједници. Мање је битно да ли се остварила приметним побољшањем социјално-економске моћи (кидањем бар неколико алки у ланцу немаштине), ублажавањем и превазилажењем ружења, предрасуда и стереотипа културним уздицањем, или освајањем политичког утицаја.

Кључни резултати.

Ево главних пишчевих резултата којима ће, чврсто вам стојим, задужити нашијенску социологију религије и ромологију. Сигурам, и овде се заустављам:

1. *Успех у деловању мањинских верских заједница обрнуто је пропорционалан заинтересованости традиционалних већинских верских заједница за укупну интеграцију ромског етноса – у потпуности потврђена хипотеза.*

2. *Мањинске верске заједнице у југоисточној Србији Роми вернике регрутују првенствено путем мисионарења и преобраћења, а мање прозелитизмом – у потпуности потврђена хипотеза.*

3. На процес протестантизације Рома у југоисточној Србији највише утичу социјално-економски чиниоци, прате их богословски, следе културни, а заостају политички – делимично потврђена хипотеза.

4. Протестантизација Рома у југоисточној Србији допринеће најпре њиховој еманципацији, затим ублажавању њихове социјалне искључености и, коначно, њиховој потпуној интеграцији у српско друштво – у потпуности потврђена хипотеза.

5. Процес протестантизације Рома довести ће до корених промена њиховог идентитета и верске матрице – у потпуности потврђена хипотеза.

6. Раст присутности Рома у мањинским верама и мањинским верским заједницама и захваћености процесом протестантизације проузроковаће измену њиховог мањинског положаја – у потпуности потврђена хипотеза.

7. Роми протестанти у потпуности одбацују обичајну и примесе других религија и конфесија – делимично потврђена хипотеза.

8. Дубок емоционални доживљај религије чини Роме подложним за прелазак у протестантске верске заједнице, нарочито у пентекостализам, који одликује изражена емотивна сфера и блиска веза са музиком, игром и певањем – у потпуности потврђена хипотеза.

9. Висока заступљеност верске праксе спречава одговарајући развој религиозне свести – делимично потврђена хипотеза.

10. Протестантске верске заједнице развијају социјални активизам Рома у локалној заједници – делимично потврђена хипотеза.

11. Роми протестанти нису добро прихваћени од Рома православца и муслимана – делимично потврђена хипотеза.

12. Роми протестанти нису добро прихваћени од већинског становништва, православца и муслимана – делимично потврђена хипотеза.

Религија избора.

Без обзира на раст јеванђеоског протестантизма, који у васељенском раму „представља један религијски и друштвени феномен изузетних размера”

(Д. Мартин), такође се изванредно ширећи међу Ромима, нема бојазни да ће протестантизација, у једном случају, огроман део Срба превести у треће крило хришћанства и тиме угрозити православно конфесионално биће, док се, у другом, може претпоставити да ће висок постотак српских Рома прећи у такозване мале верске заједнице протестантског исходишта. – Биће их више, много више; прилив неће малаксати. Буде ли и тако у дугом временском трајању, тешко је, скоро и немогуће, да заживи засебна ромска *деноминација* као социолошки тип верског организовања.⁸⁹ Препрека томе јесу одређене саставнице ромског културног идентитета, прежици паганства и љареманства, разноликост вероисповедног порекла..., као и појачано занимање традиционалних религија и конфесија – Исламске заједнице, Српске православне цркве и Католичке цркве – за Роме и њихов религијски статус.

У прилог распрострања, осим проверених поступака – мисионарења, преобраћивања и прозелитизма – на руку иду саморепродукција верништва већ од друге генерације, кретање од религије судбине к религији избора и рационална одлука о приступању неком од сојева јеванђеоског хришћанства.

Примерице, када у модерном, културно разноводном и вишеверском друштву, свеједно нашем или француском, пунолетни грађанин слободно, својевољно и артикулисано пређе, ако јесте Србин или Ром, из примерице православља на протестантизам или, ако је Француз, из католичанства у православље, онда имамо посла с оним што се формулише реченицом „прелаз са религије судбине на религију избора”: „Он је изабрао, и то његово право је резултат развоја верских слобода и демократије” (Ђорђевић, 2003: 40). Његова одлука је *рационална*. Многи Ром је изабрао и рационално се определио за протестантизам. Он ће се још дуго, дуго проливати по многим Ромима.

⁸⁹ О томе писах још пре две деценије: „Или, претпоставимо, када би се оформила 'Ромска црква' и сви Роми и само они били њени верници, онда бисмо и ми добили истинску деноминацију у већ застарелом смислу тога појма” (Ђорђевић, 2003: 29).

Оцена.

Свеузел, и социолошка работа је уливање у велики ток културе сваког народа. Одлучно тврдим да ће социолошко-ромолошка монографија професора Драгана Тодоровића о пламеним језицима међу изванредном етничком и верском мањином у успону – *Роми на таласима новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије)* – задобити „пригодно место за књигу у панорами” српске друштвено-хуманистичке науке и културе. Има ли веће похвале за њеног писца? – То је најбоље рећи за крај.

Књижевност

- Božilović, Nikola 2024. „Afo(k)rizam kao društvena dijagnoza.” *Danas*, 7/8. septembar, str. XIII.
- Branković, Tomislav, and Dragoljub B. Đorđević (eds.) 2006. *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future*. Niš: Mašinski fakultet, YSSSR.
- Гавриловић, Данијела, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2005. *Религија у вртлозима глобализације*. Ниш: ЈУНИР, Свен.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 1987. Зашто „православци” прелазе у адвентисте? *Марксистичке теме* 11(3–4): 141–149.
- Đorđević, Dragoljub B. (ed.) 2003a. *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR, YURoma Center, Punta.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2003б. *Секте и култови*. Београд: Жарко Албуљ.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2004а. О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа. *Religija i tolerancija* 1(1): 103–112.
- Đorđević, Dragoljub B. 2004b. Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma's Protestantization. In *Evangelization, Conversion, Proselytism*, edited by D. Todorović, pp. 75–82. Niš: YSSSR, KSE, Punta.
- Đorđević, Dragoljub B. 2005a. Globalizacija religije: jevanđeoski pentekostalizam. *Religija i tolerancija* 2(4): 83–94.
- Đorđević, Dragoljub B. 2005b. Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism (Sooting Process of Evangelical Pentecostalists in the State Union of Serbia and Montenegro). In *Religion and Globalization*, edited by D. Gavrilović, pp. 85–97. Niš: YSSSR, Sven.
- Đorđević, Dragoljub B. 2006. With Jesus to a Camp – at a Camp with Jesus. In *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future*, edited by T. Branković, D. B. Đorđević, pp. 73–86. Niš: Mašinski fakultet, YSSSR.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. (прир., уводна студија) 2007. *Муке са светим (Изазови социологије религије)*. Ниш: Нишки културни центар.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2008. *Узорници и пријани: Скице за портрет YU социолога религије*. Београд: Чигоја штампа.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2017. *Цепна социологија за почетнике*. Ниш: Машински факултет Универзитета у Нишу.
- Ђорђевић, Драгољуб Б., Тодоровић, Драган 2024. Реферат „Ромијана у Србији: мит или збиља?” за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).
- Ђуровић, Богдан 2003. Узроци преласка Рома на протестантизам. У *Религија и верски обичаји Рома*, прир. Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 103–104. Ниш: ЈУНИР, Свен.
- Живковић, Јован, Тодоровић, Драган, Јовановић, Владимир и Драгољуб Б. Ђорђевић 2001. *Ромске душе – кривудаи друмови до ромских душа*. Ниш: Универзитет у Нишу.
- Kuburić, Z. 2003a. The Gypsy Protestant Between Nationally Mixed and Homogenous Entourage. In *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Đorđević, pp. 163–167. Niš: 163–167. YSSSR, YURoma Center, Punta.
- Кубурић, Зорица 2003б. Роми и адвентизам. У *Религија и верски обичаји Рома*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 100–102. Ниш: ЈУНИР, Свен.
- Kurtić, Tane 2003. Evangelical Church „Community of Roma” in Leskovac. In *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Đorđević, pp. 177–184. Niš: YSSSR, YURoma Center, Punta.
- Martin, David 1990. *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America*. Oxford (UK), Massachusetts (USA): Blackwell.
- Popović, Petar Peca, 2024. Pogovor: O smislu poetizacije znanja (i radoznalosti) – o esejima Đorđe Matića, u Matić, Đorđe *Sve bilo je muzika*, str. 312–318. Raška: Centar za kulturu „Gradac”.
- Slavkova, Magdalena 2003. Roma Pastors in Bulgaria as the Leaders for Roma Protestant Communities. In: *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Đorđević, pp. 168–176. Niš: YSSSR, YURoma Center, Punta.
- Славкова, Магдалена. 2007. *Циганите евангелисти в България*. Софија: Парадигма.

- Smith, Ch. and L. A. Haas. 1997. Revolutionary Evangelicals in Nicaragua: Political Opportunity, Class Interests, and Religious Identity. *Journal for the Scientific Study of Religion* 36(3): 440–454.
- Stark, Rodney and William S. Bainbridge 1987. *A Theory of Religion*. New York: Peter Lang.
- Todorović, Dragan (ed.) 2004. *Evangelization, Conversion, Proselytism*. Niš: JUNIR, Punta.
- Тодоровић, Драган, Драгољуб Б. Ђорђевић (прир.) 2004. *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*. Ниш: ЈУНИР, Свен.
- Тодоровић, Драган, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2024. Реферат „Роми на етнодемографској карти Нишавског округа” за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).
- Цацаноска, Ружица 2003. Протестантизмот во Македонија и современото малцинско-христијанско верско структурирање. *Теме* 27(3): 437–449.
- Цацаноска, Ружица 2006. Промени во конфесионалниот идентитет на Ромите во Република Македонија. У *Геокултура развоја и култура мира на Балкану (етничка и религијска позадина)*, приредили Љ. Митровић, Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 235–248. Ниш: Филозофски факултет.
- Williams, P. 1991. Le miracle et la necessite: a propos du developpement du Pentecotisme chez les Tsiganes. *Arch. Sci. sociales Relig.* 73, 81–98.
- У Доњем Комрену, Драгољуб Б. Ђорђевић
пред Васуљицу 2025.

EPILOG

U iščekivanju pravih demohrišćanskih stranaka na srpskoj političkoj pozornici, koje bi na delatnoj ravni preuzele ulogu posrednika između hrišćanske tradicije i savremenog društvenog uređenja, raspravu o političkim faktorima procesa protestantizacije Roma u jugoistočnoj Srbiji svojevremeno smo zaključili konstatacijom o tome kako su istraživane verske zajednice uglavnom iskazivale uzdržanost spram aktivnog bavljenja politikom od strane vođstva i „običnih” vernika. U razumevanju uloge *homo politicus*-a unekoliko su se izdvajali pentekostalci, stidljivo vagajući ulogu hrišćana koji vole Boga i služe mu u javnom prostoru i ne odbacujući olako mogućnost uticaja na svetovna dešavanja onda kada napuste zidove crkvenog hrama (sasvim u skladu sa evangelističkim procvatom u svetskim razmerama).

U nedostatku drugih nacionalnih iskustvenih propitivanja stanja u manjinskom verskom polju, kopkalo nas je šta se dešava sa Romima baptistima, adventistima, Jehovinim svedocima i pentekostalcima deceniju i po nakon empirijskog istraživanja koje smo sproveli. Jesu li njihove zajednice potonule u anonimnost svakodnevnih priprema za spasenje ili su u međuvremenu narasle i pragmatično se oglasile na građanskom trgu?

Slika 93. Spoljašnji izgled „Prve romske hrišćanske crkve u Srbiji” (mart 2025)

Najpre nas je iznenadila agilnost leskovačkih harizmata krštenih Duhom svetim i njihova prisutnost u javnom mnjenju. Od činilaca nestabilnosti s početka dvehiljaditih, kada im se pretilo izopštavanjem iz romske mahale, postali su poželjni partneri u lokalnom društvenom dijalogu čiji se interesi ne mogu zaobići. U potpunosti su se okrenuli saradnji sa gradskim vlastima, preuzimajući ulogu pregovarača u rešavanju nagomilanih ovozemaljskih problema.

Samo godinu posle uklanjanja „Crkve pod šatrom”, dvodecenijskom simbolu jevanđeoskih hrišćana iz romske male „Slavko Zlatanović” u Leskovcu, na istom mestu nikao je velelepni objekat „Prve romske hrišćanske crkve u Srbiji” (slika 93). U prisustvu vernika i brojnih domaćih i stranih zvanica novoizgrađeni molitveni dom svečano je otvoren 26. maja 2023. godine. Glavna sala za bogoslužjenje sa više od 700 mesta u parteru i na balkonu zasijala je punim sjajem zahvaljujući verničkim prilozima iz zemlje i inostranstva, a mesna samouprava, na čelu sa gradonačelnikom Goranom Cvetanovićem, krajem iste i početkom 2024, sufinansirala je sa pet miliona dinara unutrašnje uređenje zgrade (slike 94 i 95).⁹⁰

Crkva je otvorila u onlajn formatu „Prvu romsku hrišćansku TV” na kojoj se uredno prenose propovedi i molitve Bogu Selima Alijevića⁹¹ i inih pastora, kao i muzički i drugi sadržaji iz crkvenog života.⁹²

⁹⁰ Detaljnije na: <https://rominfomedia.rs/2023/05/26/otvoren-novoizgradjeni-hram-prve-romske-hrisceanske-crkve-u-leskovcuvideo/>,
<https://rominfomedia.rs/2023/12/10/cvetanovic-posetio-prvu-romsku-crkvu-u-leskovcufoto-video/>
<https://rominfomedia.rs/2024/03/27/cvetanovic-i-alijevic-potpisali-ugovor-o-donaciji-3-miliona-dinara-za-uredjenje-hrama-romske-crkve/>.

⁹¹ Prvi čovek leskovačkih Roma pentekostalaca, blagodareći društvenim mrežama, svakog jutra od 10 sati ohrabruje vernike u molitvi „Tihi čas sa Bogom”.

⁹² Fejsbuk stranica televizije je: <https://www.facebook.com/crkvapodsatoromtv1/>.

Slika 94. Pogled sa balkona „Prve romske hrišćanske crkve u Srbiji” (mart 2025)

Slika 95. Pogled iz partera „Prve romske hrišćanske crkve u Srbiji” (mart 2025)

Najvažniji posrednik između crkve i lokalne samouprave je vernik Miroslav Alilović, zaposlen u gradskoj opštini. U međuvremenu, Miroslav je izabran u Nacionalni savet romske nacionalne manjine Republike Srbije.

Značajnim rezultatima u misijskom poslanju može se pohvaliti i „Zajednica Roma”, romska crkva pri Evanđeoskoj crkvi „Svetlo”, takođe u Leskovcu. Tokom jednočasovnog razgovora sa pastorima (Šerif Bakić, Bojan Rasimović, Vladica Idić i Miki Kamberović), vođenog pra-

zničnog osmomartovskog prepodneva 2025. godine,⁹³ doznali smo da su pentekostalne zajednice udružene u tzv. Južni savez koji, na prostoru između Bujanovca i Vrnjačke Banje, obuhvata sedam glavnih crkava i 22 kućne grupe u ruralnoj sredini. Starešinstvo je zajedničko, dok su srpska i romska služba odvojene. Pored glavne crkve u Leskovcu, „Zajednica Roma” formirala je i verničke grupe u Turekovcu, Stubli, Čenovcu, Pečenjercu, Brestovcu, Pukovcu i Vinarcu sa po četrdesetak Roma i Romkinja.

Slika 96. Romska biblijska škola u prostorijama Duhovnog centra Evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu (mart 2025)

Starešinstvo „Zajednice Roma” broji tri pastora, pet starešina (među kojima je i jedna žena), pet đakona i četiri đakonise. Svi su bezrezervno podržani u sticanju novih veština i znanja za službu u lokalnim crkvama. Samo prošle godine, petoro ih je upisalo i završilo jednogodišnju Biblijsku školu na Balkanskom teološkom fakultetu u Nišu. Najmlađi naraštaji redovno učestvuju u radu internacionalne Biblijske škole u organizaciji Hrišćanskog udruženja iz Beograda. Originalna tvorevina balkanskih pentekostalaca je Romska biblijska škola

⁹³ Na poziv organizatora, 8. marta 2025. godine prisustvovali smo otvaranju trodnevne Romske biblijske škole za dvadesetak polaznika u prostorijama Duhovnog centra Evanđeoske crkve „Svetlo” u Leskovcu (slika 96). Glavni predavač bila je dr Melodi Vaksmut (Melody J. Wachsmuth), profesor Evanđeoskog teološkog veleučilišta iz Osijeka (Hrvatska).

koja ima kontekstualizovane kurikulume na osnovi Svetog pisma za rad sa Romima. Svakog meseca organizuje se trodnevno okupljanje polaznika u različitim gradovima (ovogodišnja generacija obuhvata 24 mladića i devojaka iz Srbije, Makedonije, Hrvatske i Slovenije).⁹⁴

Kuriozitet u delovanju „Zajednice Roma” iz Leskovca jeste otvaranje romskih crkava izvan granica Srbije. Na poziv Damira Špoljarića iz osiječke Evandeoske pentekostalne crkve „Radosne vijesti” otvorili su prvu romsku pentekostalnu crkvu u Hrvatskoj, u Dardi. Vladica Idić i Miki Kamberović su dve godine unazad u Bitolju u Makedoniji držali seminare u romskoj zajednici za osnivanje romskih crkava. Zahvaljujući verujućim pojedincima koji su se odselili za Nemačku, nikle su i verske zajednice u Berlinu, Hamburgu, Libeku, Leverkusenu i Solingenu.

Romski predvodnici sa ponosom najavljuju i skorajše useljenje u novoizgrađeni hram (slika 97). Užurbano se privode kraju radovi na objektu koji će, slično „Prvoj romskoj hrišćanskoj crkvi u Srbiji” u naselju „Slavko Zlatanović”, primati pod svodove 600 vernika. Crkva se nalazi na ograđenom placu od 4,2 hektara, nekadašnjem gradskom ruglu i divljoj deponiji, sada očišćenom i opremljenom uza sve građevinske dozvole. U funkciji su već, jedan pored drugog, asfaltirani tereni za fudbal i košarku (slika 98), a skroman mobilijar za igru najmlađih nagoveštava podizanje vrtića za pedesetoro dece. Vizije uključuju i izgradnju doma za stare i narodne kuhinje za siromašne.⁹⁵

Omladinski pogon je posebno namenjen za delovanje u sferi elektronskih medija i društvenih mreža. U radio-formatu pripremaju se emisije „Šalom Romalen (Mir Romima)” i „Romano krlo (Romski glas)”. Od nedavno je

u upotrebi i video-materijal potkast forme, nazvan „Alat za učenje sa Romima”. Snimljene su i na jutjub kanal postavljene 52 emisije, za svaku sedmicu u godini, u kojima romski pastori govore o važnim temama iz svakodnevnog života. Sva bogoslužjenja prenose se direktno preko jutjuba i Fejsbuka. Pre samo nedelju dana održana je u crkvenim prostorijama i promocija prve epizode na romski jezik sinhronizovanog biblijskog crtanog filma „Super knjiga”.

Slika 97. Verski hram „Zajednice Roma” iz Leskovca u izgradnji (mart 2025)

Slika 98. Asfaltirani tereni za košarku i fudbal unutar crkvenog dvorišta (mart 2025)

⁹⁴ Novina škole je da ne okuplja samo romske polaznike, već i druge ljude različitog uzrasta zainteresovane za učenje za rad sa Romima. Osamnaest okupljanja, zajedno sa raspustom, traju oko dve godine, nakon čega sledi pisanje diplomskog rada. Prošlogodišnja i ovogodišnja generacija polaznika obuhvatile su i po troje leskovačkih Roma iz „Zajednice Roma”. Dvojica studenata iz prve generacije nastavili su versko obrazovanje upisavši Evandeoski teološki fakultet u Osijeku.

⁹⁵ Šerif Bakić potvrđuje da su kupili i pet ari placa u Turekovcu za izgradnju molitvenog hrama, a nagoveštava i aktivnosti za obezbeđivanje prostora u iste svrhe u Brestovcu.

U vreme našeg terenskog rada tokom 2009. godine Skupštine Jehovinih svedoka provodile su isključivo zajednička verska okupljanja. Skromno je najavljivano otvaranje posebne Skupštine u Bujanovcu, sa ciljem da objedini prijatelje crkve među Romima islamske veroispovesti. Međutim, od tridesetšestogodišnjeg Gorana Stoičevića, starešine Hrišćanske verske zajednice Jehovinih svedoka u Nišu, doznali smo da u Srbiji od 2014. godine postoji 7 Skupština na romskom jeziku: u Nišu, Beogradu, Smederevu, Kostolcu, Vranju, Leskovcu i Bujanovcu, svaka sa po sedamdesetak vernika. Nakon šestogodišnjeg propovedanja božije reči u prestonici i Vranju, ovog rođenog Beograđanina verska služba dovela je u grad na Nišavi. Zajednička vera u Hrista spojila ga je na životnom putu sa Romkinjom Đevom, koja ga je podučila znanju romskog jezika. Zajedno su završili osmonedeljnu „Školu za objavitelje (Božjeg) Kraljevstva” Kongresno-obrazovnog centra Jehovinih svedoka u Budimpešti (Mađarska). Sada sa još četvoricom starešina romske nacionalnosti predvodi grupu vernih Roma koji se dva puta nedeljno susreću u Dvorani kraljevstva u Skopljanskoj ulici broj 3. Mlađe su životne dobi, u svojim tridesetim i četrdesetim godinama: radošno su odgovorili na ponudu da im se na maternjem jeziku posvedoči o Hristovoj otvorenosti za romske duše. (Desetak njih kojima je srpski jezik bliži od maternjeg postavili su da prate zajednička bogoslužjenja sa Srbima.)

Tridesetsedmogodišnji Dalibor Kurtić jedini je adventistički pastor romske nacionalnosti u jugoistočnoj Srbiji.⁹⁶ Završio je Teološki fakultet u Beogradu 2012, a 2023. godine i magistarske studije na najpoznatijoj adventističkoj vaspitno-obrazovnoj instituciji trećeg stepena u Severnoj Americi, Univerzitetu Endrjus (Andrews University, Berrien Springs, Michigan). Sa setom u glasu, ali ne prikrivajući stanje stvari, saopštio nam je u razgovoru⁹⁷ da je broj Roma pripadnika Hrišćanske ad-

ventističke crkve u ovom delu naše zemlje u opadanju. Službuje i propoveda u Leskovcu Srbima „subotarima” koristeći se postojećom literaturom na srpskom jeziku, ali pokriva u crkvenoj misiji zamašnu teritoriju od Niša do Vranja. Nekadašnja romska crkva u domu Momira Čerimovića ugasila se, sada je tamo preostalo tek petoro verujućih. Petnaestak ih i dalje čini zajednicu u Donjem Brijanju.⁹⁸ Svetlo na ovom tmurnom pejzažu predstavljaju dve desetine krštenih u Dragovcu, naselju sa manje od hiljadu duša u opštini Bojnik. Zdravi koreni ove male, ali vitalne zajednice posejani su još u vreme dok je propovedao pastor Aleksandar Macura. Ne zavaravajući se početnim rezultatima pionirskog obraćivanja početkom dvadeset i prvog veka, kada su se mnoge male verske zajednice sa ovih prostora utrki-vale međusobno u organizovanju masovnih krštenja obraćenika iz romskih mahala, ovaj se adventistički propovednik otvorenog srca posvetio upoznavanju i razumevanju tankih niti romskog verničkog bića, između ostalog učeći romski jezik. Stoga danas adventističku bazu u ovoj enklavi predstavljaju verničke porodice druge generacije, mladi ljudi koji su strpljivo i postupno upoznavani sa vrednostima i prednostima učenja prvih milenera. Jasno je da se takvim principima u svom radu nije rukovodio ostatak pastorata, doprinoseći tako stagnaciji, pa i nazadovanju adventista sedmog dana na prostoru jugoistočne Srbije.

Svesni značaja školovanog starešinstva za umnožavanje verništva iz romskih mala u protestantskim crkvama, bili smo prijatno iznenađeni veću sa interneta da je u prostorijama Hrišćanske baptističke crkve u Nišu osnovan 2013. godine Balkanski teološki fakultet⁹⁹ (na master nivo religijsko obrazovanje za crkveno-pastoralni rad podignut je januara 2024. godine, u saradnji sa *MINTS International Seminary* iz Majamija, Florida, SAD). Vremešni Čedo Ralević, utemeljivač baptizma u jugoistočnoj Srbiji, informisao nas je da prekopotrebnna biblijska poduka mladih ljudi za službu u Go-

⁹⁶ Vrlo pošteno nam objašnjava da se diplomom istog fakulteta za obrazovanje i stručno osposobljavanje adventističkog propovedničkog kadra okitio i Dragiša Rušitović iz Dragovca, ali da ga je radna migracija odvela u Nemačku, pa sada u dijaspori okuplja Rome adventiste sa čitavog Balkana.

⁹⁷ Na moj poziv, podržan i od strane sabraće u Hristu u Nišu, posetio me je, skupa sa suprugom i dvojicom sinčića, 14. marta ove godine u Dekanatu Filozofskog fakulteta u Nišu.

⁹⁸ Doznajemo i tužnu vestu da je osnivač adventizma među Romima u ovom leskovačkom selu, Života Mirković, preminuo koju godinu unazad.

⁹⁹ Detaljne informacije o akademskom biblijskom obrazovanju današnjih hrišćanskih duhovnih vođa koje pruža ovaj fakultet dostupne su na: <https://www.btfnis.com/>.

spodu nije zaobišla ni Rome: osnovno teološko obrazovanje stekli su jedan baptista i trojica pentekostalaca. Iz baptističkih redova to je Goran Kurtić, agilni propovednik verujuće romske grupe u Beloj Palanci. Saznajemo da je još jedan niški Rom baptista u međuvremenu uznapredovao u formalnom verskom obrazovanju. Dugogodišnje praktično evangelizatorsko iskustvo Dragan Đorđević zaokružio je diplomom Protestantskog teološkog fakulteta u Novom Sadu, a sada je, skupa sa Goranom Kurtićem, na master studijama Balkanskog teološkog fakulteta u Nišu.

Pored bogoslužjenja na maternjem jeziku, utvrdili smo pre petnaestak godina da će efekte evangelizatorskog rada sa Romima u predstojećem periodu posebno osnažiti prevođenja osnovne i pomoćne verske literature. U oplemenjivanju prigodnog crkvenog štiva posebno su se istakli pentekostanci, prevođenjem najsvetijih hrišćanskih spisa na maternje pismo. Romski pastor Šerif Bakić iz „Zajednice Roma” u Leskovcu sa ponosom nam je pokazao rezultate svog publicističkog rada, podržane od strane Biblijskog društva Srbije. Skromno su krenuli sa štampanim izdanjem Jevanđelja po Marku,¹⁰⁰ nastavili ukorićavanjem prevoda sva četiri jevanđelja,¹⁰¹ a završili prevodom ilustrovane Biblije za čitanje i deljenje¹⁰² i Novog zaveta na romski jezik.¹⁰³

Razumevanju sadržaja novozavetne književnosti na romskom jeziku doprineli su i Jehovini svedoci. Pored umnožavanja obimom manjih traktata i brošura o aktuelnim životnim temama, misijsko delovanje i ocrkovljavanje vernika poduprli su setom prevedenih bogoslužbenih knjiga koje besplatno dele.¹⁰⁴

Novonastale, korenite promene – koje smo u obrisima ustanovili obilazeći ovih meseci protestantske zajednice na jugoistoku Srbije – daju nam za pravo da tvrdimo kako je neophodno u uporednoj perspektivi i u širokom zamahu nanovo iskustveno istražiti stanje i budućnost protestantizacije Roma.¹⁰⁵ Naša bi se obaveza, pored drugih zadataka, vrhunila u cilju da u ponovljenom proučavanju podrobnije osvetlimo da li je u međuvremenu došlo do rekonstrukcije, odnosno konstrukcije sasvim novog *rromanipe*-a.

¹⁰⁰ Alija Krasnići, Šerif Bakić i Tane Kurtić (preveli). 2011. O SUMNALO EVANGELICUM E MARKOSTAR. Beograd: Biblijsko društvo Srbije, str. 1–52.

¹⁰¹ Alija Krasnići, Šerif Bakić i Tane Kurtić (preveli). 2013. O DŽIVDIPE THAJ BUTI E ISUS HRISTOKI (Štar evangeliumura). Beograd: Biblijsko društvo Srbije, str. 1–253.

¹⁰² Alija Krasnići, Šerif Bakić i Tane Kurtić (preveli). 2015. MLI BIBLIJA ANE TASVIRA (Aso dikhipe thaj mothodipe). Beograd: Biblijsko društvo Srbije, str. 1–253.

¹⁰³ Alija Krasnići, Šerif Bakić i Tane Kurtić (preveli). 2020. NEVI XAPE SOVLI. Beograd: Biblijsko društvo Srbije, str. 1–525.

¹⁰⁴ SIKLJOV KOTAR PRIČE ANDI BIBLIJA (Lessons You Can Learn from the Bible) (2025). Beograd: Jehovini svedoci – hrišćanska verska zajednica, str. 1–244; OV BAHTALO ZAUVEK!

SIKLJOV ANDI BIBLIJA (Enjoy Life Forever! An Interactive Bible Course) (2024). Beograd: Jehovini svedoci – hrišćanska verska zajednica, str. 1–260; SO SIKAVI AMEN I BIBLIJA? (What Can the Bible Teach Us?) (2019). Beograd: Jehovini svedoci – hrišćanska verska zajednica, str. 1–226.

¹⁰⁵ Našu težnju potvrđuju i statistički podaci iz Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2022. godine o tome da je „90% Roma protestantske veroispovesti skoncentrisano u Regionu Južne i Istočne Srbije” (Кнежевић 2025, 99).

ROMA ON THE WAVE OF NEOPROTESTANTISM (PROTESTANTIZATION OF THE ROMA FROM SOUTHEASTERN SERBIA)

Introduction: Protestantism and the Roma

The Roma are multi-religious and multi-confessional people of the Balkans, who have lost the religion of their original homeland on their historical path, by embracing the religion of the majority in their environment. In Serbia, they are the followers of Christianity and Sunni Islam, but their traditional Christian (Orthodox/Roman Catholic)/Islamic religious-confessional body has been seriously jeopardised by the inflow of Protestantism, along with permanent implications on their identity.

In the past, reservation and distrust determined the behaviour of official religious structures and church dignitaries of other provenances towards the Roma as religious followers. The problem lied in the disinterest of the church institutions and higher servants who were the role models for the whole congregation. Orthodox churches and Islamic community had never formed special bodies for the missionary work among the Roma people, and the local clergy stayed away from the Roma ghettos in which the Roma practiced their everyday activities. Having been led by the expressed indifference, their brothers in religion looked at them with suspicion at prayers in temples or ceremonial processions, and the outbursts of religious hostility were also present.

Having used the disinterest of traditional churches, protestants in south-eastern Serbia opened up for the problems of the Roma, and, with a lot of Christian love, included them into the existing group activities and encouraged them to reject inappropriate behaviour and build a new identity, which is based on the Holy Scripture.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Presented results are a part of a large-scale social-empirical research conducted on the sample of sixty baptized believers of Roma ethnicity belonging to several Protestant religious communities in

The hierarchy of the ways of Protestantization

The Serbian Orthodox Church, the Roman Catholic Church and the Islamic community included the Roma with suspicion into their religious groups, justifying that with their modest theological knowledge and ritual indiscipline, additionally supported fatalism, widespread superstition and magic practice. Researchers reported on the fact that their religious life was very inarticulate and that it was most often the mixture of elements from several religions and pagan cults, being that they are from the diaspora and that they lost their original religion.

It is important to point out that the Roma people, regardless of the religious syncretism, are very religiously tolerant. The fact that our large religious communities do not take care of the Roma people and that they have neglected any pastoral work among them, has caused their unstoppable conversion into Protestantism. Conversion into Protestantism has brought to the Roma people many things that they have been denied in Orthodox Christianity, Catholicism and Islam: dignity and respect, concern and care, hope and perspective.

How do we see the process of *evangelisation*, *conversion* and *proselytism* among the Roma?

Missionary work – Protestant religious communities which operate today in Serbia view their activities among the Roma as purely missionary work. We agree with this

the territory of southeast Serbia (Christian Baptist Church, Jehovah's Witnesses, Christian Adventist Church and Evangelical Pentecostal Church), fourteen Roma and non-Roma leaders of the above-mentioned religious communities, and six religious leaders of the majority religions (Serbian Orthodox Church and Islamic Community), and within the PhD thesis "The Protestantization of the Roma of Southeastern Serbia", which the author defended in October 2011 at the Department of Sociology of the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade.

evaluation in those cases when it comes to a small number of the Roma people who have not declared themselves either as Christians or Islamists.

Conversion – The number of Roma individuals who have formally accepted Christianity or Islam is large, but these connections have mostly remained at the level of formal affiliation and insufficient knowledge of religious teachings.

Proselytism – There are some Roma people who belong to the group of classic, church followers of the Serbian Orthodox Church, the Roman Catholic Church or the Islamic Community, who have full religious awareness and expressed religious practice. Although they will not admit it publicly, protestant religious communities care about having such followers.

The results of our research indicate that the engagement of the observed non-traditional religious communities in Southeastern Serbia so far can be described in many cases as *missionary activities*, among the Roma people of undefined religious needs, and then also as *conversion* of a small number of the Roma whose thin connections with their old denomination can only be seen in their funeral rituals and their last names in Mohammedans, that is, in death rituals and celebrations of Patron Saints' Days in Orthodox Christians. First of all, due to the disinterest of the religious leaders of the Serbian Orthodox Church and the Islamic Community, the most success in spreading the teachings of Jesus Christ was achieved by the Evangelical Christians, followed by Adventists, then Jehovah's Witnesses, and, at the end, Baptists. They all have smaller but stable religious cores, whose rise in the matters of faith is still to be worked on, especially with the youngest generations. Perhaps then, there could be more room for talking about the *proselyte* tendencies, which are mostly absent today.

The factors of the Protestantization of the Roma

Plenty of reasons which are beneficial for the conversion of Roma Orthodox Christians, Catholics and Islamists into Protestants can be systematised in four groups: *socio-economic* (giving mercy, education, counselling, medical help, economic development), *theolo-*

gical (pastor's personality, service in the native language, the existence of purely Roma churches, the essence of religious teachings), *cultural* (the role of the song, music and dancing during service, freedom of emotional experience and expression of faith, closeness in personal contact and taking care of the family and children as the characteristic of a traditional cultural pattern of the Roma) and *political* (advocating religious freedoms and the equality of all religious communities, and fighting for the human and political rights of the Roma people).

A more massive response of the older Roma population to the calls of minor religious communities during the last two decades in the Southeastern Serbia has been primarily motivated by their **charitable** activity (*the attention* which was dedicated to their *material* needs). Then, there were **theological** reasons (*answers* to said prayers/healings, recoveries, miracles/ and spreading the stories about these among the closest acquaintances, with the gradual introduction to the significance of the Holy Scripture). In the third place, there were **cultural** reasons (*cordiality* and *openness* in contact which was expressed by the Serbian believers and the traditional affection of the Roma towards the *musical content*, the integral elements of the Protestant services). **Political** reasons, in the form of political articulation of demands for universal integration which is now given by the Pentecostalism in the Latin-American or African countries, are still *not recognised* as important among the Roma majority in the areas of Southeastern Serbia.

Newer generations of converts, however, emphasise **theological** and **cultural** reasons, whereby **socio-economic** reasons become less important, and **political** reasons are still at the end of the list of motives for the Roma when they decide to join small religious communities.

The effects of the Protestantization of the Roma

The diffusion of Protestant teachings among the Roma in Southeastern Serbia, which was more intensive two decades ago, started the process of *transformation of their collective identity*. Uniting with the "God's chosen nation", who will earn salvation by belie-

ving in Jesus Christ, thoroughly reconstructed their everyday view of the world and understanding of the future. In this way, the *Rromanipe(n)* – “the Bible of the Roma people” – has been redesigned and adapted to modern times. The bases of the “new Roma community”, immersed into the reformation heritage, are shaped.

There are evident improvements which occur in Protestant homes of the Roma under the influence of religious teachings:

1. family relations have changed radically, in the context of the mutual respect among family members and keeping to the agreement,

2. politeness accompanies everyday contacts with the non-Evangelised relatives and non-Roma neighbours,

3. quitting vices: swearing, cursing and gossiping, lying and deceiving, smoking, coffee and drinking, gambling, fighting, stealing and prostitution, all the way to drug abuse, if it has ever been present among the Roma,

4. the Roma mahalas are no longer a synonym for disorder, offences, clashes and police presence,

5. early marital vows and common-law marriages are prevented,

6. contracting marriages, buying or taking away the bride are condemned, as well as adultery and divorce,

7. children are encouraged to finish elementary schools and to attend high schools,

8. literacy and rhetorical capabilities of believers have been increased,

9. hygiene habits have been improved and healthy life styles have been developed,

10. “résumés on the job market” have been acquired: effort and hard work are propagated for each honest and pious job, together with frugality and modesty in demands.

Under the influence of the newly-adopted religious view of the world, the essence of the ethnic and cultural self-importance of the members of the Roma – *Rromanipe(n)* – will be based in the new age on the following “distinctive emblems”:

1. sedentism, contrary to the nomadic lifestyle,

2. nurturing the Romani language – more as an expression of respect and confirmation of tradition, and less in order to distance themselves from the non-Roma,

3. ethnic exceptionalism stagnates with the introduction to God (identifying with a united and homogenous ethnic group is replaced by the identification with religious affiliation),

4. a new religious boundary has been established between the converts and non-converts – the previous universal differentiation “Us, Roma” and “Them, Gadjos” has been replaced by the division into “Us Believers (the Roma and non-Roma of the Protestant faith)” and “Them, Non-Believers (the Roma and non-Roma outside Protestantism)”;

5. the concept of ceremonial purity has been redefined (*magerdo* or *mahrmo*), that is, Roma “purity” and non-Roma “non-purity” (cooperation with “brothers and sisters in Christ” breaks the barriers created by traditional labelling of surrounding peoples as “impure”);

6. “blood purity” gives place to “purity in Christ”: the selection of a partner exclusively on an endogamous basis has been replaced by a selection on a confessional basis, with the expansion of the ethnic colour;

7. the traditional “to be, but not to have” changes into “to have, but not to be” – an uncertain existence based on the traditional ways of survival (exploitation of marginal resources – collecting secondary raw materials) has been replaced by the “theology of prosperity”: inclusion into the “Gadjo” world of earning, material wealth and private ownership of properties;

8. the group authority and strictly determined attitude towards the elder has been transferred to the personality of the pastor: with mediation of the divine word, the religious leader is also in charge of resolving family disputes and making contact with the competent local authorities;

9. traditional norms and customary justice (“the Roma judgment”) has been replaced by obeying divine laws and the secular/worldly legal system;

10. the holidays from the religious cycle of Orthodox Christians and Muslims (celebration of ‘slava’, inviting priests and khwajas into their own homes, visiting relatives and friends during the religious procession, adherence during Ramadan and Eid al-Adha, circumcision of children, praying five times a day); Baptists and Pentecostals keep the sanctity of birth and resurrection

of Jesus Christ within a close family circle and communion with brothers and sisters in the religious temple;

11. the celebration of quasi-religious, unique holidays for all the Roma in the world (Djurdjevdan/Ederlezi, Vasilica, Bibija) has been renounced in order to respect new religious and social discipline;

12. the clothing of the “new religious suit” also implies the separation from *rituals* (traditional medicine, fortune-telling, incantation and sorcery, offering animal sacrifice, visiting cult places) and *beliefs* from the pagan cycle (stories about fairies, witches, vampires and other supernatural beings, visions).

What kind of reactions did the converted Protestant Roma encounter among their fellow countrymen, but also among the majority Serbian Orthodox Christian population?

Having introduced the Protestant principles into the Roma mahalas and having broken many years of patterns of social and cultural communication, the “third type of Christians” could not at first count on the support of fellow countrymen for their ideas, tendencies and procedures. The need to “dress” their own religiousness into different spiritual clothes and perform communion with brothers and sisters of Serbian nationality was not seen as a new chapter of Roma emancipation and integration into the surrounding majority.

It was the hardest for the lonely “newly-Baptised” individuals in their everyday relations with their family members, numerous relatives and closest neighbours, traditional Orthodox Christians or Muslims. They stood in front of an eternal imperative: bear the pressure and not lose faith, but also talk about religious topics and make life in the church closer to non-believers. Conflict situations would arise between spouses or between spouses and their parents: some were still in established cultural patterns, the others were ready to break with customs and tradition. Women hiding from their husbands, and children in fear of their parents’

punishment, attended religious services, while trying to follow the instructions from the sermon.

However, the changes within the family circle and on the economic plan turned the attention to beneficial effects of the Protestantization of the Roma households. In the end, they were accepted by those who met them well, while non-acceptance remained among those who do not know them.

The majority of the public was emphasising at first the tensions and differences: the decent Pentecostal groups were greeted with provocations and insults on their way to the locations of their Sunday services, or there were angry remarks through the windows of the prayer homes because of the choral singing and loud music. Gradually, the good neighbourly relations were improved and the basis for the dialogue was formed: there was a positive view of the men who did not get drunk and who respected their wives and children, as well as of neat, nicely dressed and homely wives with well-behaved children. The Roma “favelas” were not only observed from the safe distance, but strengthened by faith, the men and women from these favelas started to come and be prepared for the inclusion into the functioning of the prevalent social patterns.

However, it is still early to make evaluations about the contribution of the “third branch of Christianity” to the desirable integration of the Roma into the Serbian society. It will only occur in the second stage of Protestantization, relying on the fruits of emancipation and social inclusion.

For the very end of this paper, I will make the following statement: through the Roma and the positive influences which Protestantism gives to their lives, the society in Serbia has the opportunity to meet and fully accept Protestant Christians. At the same time, the Roma, members of the “third branch of Christianity”, will be given the opportunity to become that to which all believing Christians aspire: to be the salt and the light for others in their community.

E ROMA ANDE NEVOPROTESTANTIZMO (E PROTESTANTIZACIJA E ROMENGI ANDE JUGOISTOČNO SRBIJA)

Anguno svagto: Protestantizmo thaj e Roma

E Roma si them andar o Balkano save si but religije thaj si len but konfesie, von pe piro historijsko drom hasarde piri religija, thaj lije religija savi si e theme nade phuv ande savi trajin. Ande Srbija von pačaven o hrišćanstvo thaj sunitsko islamo, numa goda kaj si tradicionalno hrišćansko (ortodoxno/rimokatoličko) islamsko religija ande palune berša si but bipačavdi godolese kaj dija o protestantizmo ande religija thaj goda del implikacije save ačhen pala lengo identiteto.

E rezervisanost thaj o bipačavipe dija ando nakhlipe goda so kerde oficijalni religijake strukture thaj khandjirake bare manuša opromos e Roma sar godola save pačaven e religija. O problemo si ande goda kaj e khandjirake institucije naj sasa zainteresujime thaj e barikane manuša pe save dikhen pe godola save pačaven. Ortodoxni khandjira thaj Islamsko kidipe nisar ni kerde nesave organa pala o misionaripe maškar e Roma, a e lokalni manuša andar e khandjira ačhilo dur katar e romane geta, ande save sasa o trajo e Romengo svako dive. Godolese kaj naj sasa griža, thaj e aver manuša save si pačavde dikle pe lende bilače kana sasa e molibana ande khandjira thaj kana si kerdino nesavo lačhipe a sasa vi religijiski bikamipa opromos e Roma.

E protesta ande jugoistočno Srbije, dile goda kaj e tradicionalni khandjira ni kamle, thaj sasa putarde pala e romane problema, thaj sasa but hrišćansko kamipe thode e Romen ande kidipase aktivnosti thaj dije len zor te ačhaven o bilačo keripe, thaj keripe katr o nevo, ande Sumnalo lil thodino identiteto.¹⁰⁷

¹⁰⁷ E rezultata save si prezentujime si kotor katar baro socio empirijsko rodipe savo si kerdino po uzorko e manušengo save si bolde thaj si e Roma andar nesave protestanski religijiski kidipa ande jugoistočno Srbija (Hrišćansko baptističko khandjiri, Jehovini svedoka, Hrišćansko adventističko khandjiri thaj Evanšeosko pentekstoalno khandjiri) romane thaj biromane bare manupa ande godola versski kidpa, thaj religijake bare manuša ande bare religije (Srbikani orthodoxno khandjiri thaj Islamsko kidipe), ande doktorsko disertacija „Protestanti-

E hijerarhija katar goda sar kerel pe e protestantizacija

E srbikani orthodoxno khandjiri, Rimokatoličko khandjiri thaj Islamsko kidipe bikamipaso thon e Romen ando piro religijako korpuso e Romen, thaj vakaren kaj goda si kaj naj len nesavo džanglipe andar e religija thaj naj len lači ritualno disciplina, kaj si len fatalitizmo, baro sujeverje thaj magijsko keripe. E manuša save roden e religija vakaren kaj lengo religijako trajo si biartikulišime thaj but drom si len majbut religije thaj paganski kulta, godolese kaj hasarde piri religija.

Importantno si te vakarel pe kaj e Roma, dikhel pe o religijako sinkretizmo, si tolerantni kana vakarel pe andar e religija. Goda kaj amare bare religijake kidipa ni den griža opromos e Roma thaj ni keren nisavo pastoralno buti maškare lende, kerda goda te von den ando protestantizmo thaj goda našti ačhavel pe. Goda kaj dije ando protestantizo anda e Romenge but goda so naj sasa len ande orthodoxno religija, rimokatoličanstvo thaj islamo: pačavipe, griža thaj ločharipe, mangipe thaj perspektiva.

Sar dikhas sar si kerdino o proceso katar e evangelizacija, transformacija thaj prozelitizmo maškar e Roma?

Misionaripe – E protestantske religijiski kidipa save si avdive ande Srbija pe piri buti maškar e Roma dihen sar misionarape. Vi amen gndisaras kaj goda si gaja kana dikhas o ckno gendo e Romengo save naj deklarishime sar godola save si hrišćana thaj godola save si ando islamo.

Transformacija – Baro gendo e Romengo save si ando hrišćanstvo thaj isamo, numa goda majbut ačhilo sar formalno dikhipa thaj ni pinžarde but e religijiski sikipa.

Proselitismo – Si vi godola Roma save si klasikane khandjirake religijiski manuša katar Srbikani orthodoxno

zacija e Romengi ande jugoistočno Srbija” savi o autori lija ando oktobro 2011. Berš pe Filozofsko fakulteto ando Univerzitetu ando Beograd Departmano pala e sociologija.

khandjiri, Rimokatolikani khandjiri vol Islamsko kidipe, saven si kerdino religijsko džanglipe thaj si len dikhli religijsko praksa. Von ni ka vakaren javno ande protestansko religijski kidipa si importantno te mašakar peste si len vi gasave manuša.

E rezultata katar amaro rodipe vakaren kaj džiavdive sutno angžmano katar e dikhle bitradicionalno verski kidpa ande jugoistočno Srbija šaj ande majbaro gendo katar e situacije vakarel pe kaj si misionaripe maškar e Roma save si biartikulišipe katar lenge religijski mangipa, sar vi e transformaija maškar ckno gendo e Romengo saven si ckne phandipa e katar o puranipe si vadži kana khonik merel thaj goda so kerel pe thaj ande palune alava maškar e muhamedanca thaj goda so kerel pe kana khonik merel thaj slavski rituala maškar e ortodoxni manuša. Godolese, majangla, kaj e religijski manuša andar e Srbikani ortodoxno khandjiri thaj Islamsko kidipe, majbaro lačhipe ando bararipe katar o Isuso Hristo sasa maškar jevandeoski hriščana, thamal adventista, Jehovini svedoka, a po majpaluno than si baptista. Sa von šaj phenas kaj naj len baro gendo, numa si len stabilno religijsko jezgro, thaj pe phučipa andar e religija trubul te kerel pe but, majbut maškar e terne generacija. Šaj vakaras kaj gaja šaj te avel majbut thaj pala e proselitiski keripa, avdive goda ni kerel pe.

E faktora katar e protestanizacija e Romengi

But si razloga save anen dži kaj e konverzija kata pe protestantizmo šaj te aven sistematizujime ande šatar grupe: *socijalno-ekonomikani* (dijipa, sikavipe, vakaripe, medicinsko ločaripe, ekonomikano bararipe), *teologijsko ločaripe* (o pastori, e služba pe dajaki čhib, goda kaj si romane khandjira, o religijsko sikavipe), *kulturno* (e rola e džilaci, bašalipasi thaj khelipasi ande služba ande khandjiri, emotivno keripe thaj vakripe andar e religija, pašipe ande personalno kontakti thaj griža andar e familija thaj e čhavore sar goda kaj si tradicionalno romani kulturaki forma) thaj *politikani* (vakaripe pala religijsko tromalipe thaj jekhtanipe katar sa e religijski kidipa, maripe pala manuškane thaj politikane hakaja e Romenge).

O masovno responso e purane romane thanutnengo pe goda kaj akheren len majckne religijski kidipe ande duj palune decenije ande jugoistočno Srbija majanglal sasa len motivo pala lengo **karitativno** buti (griža pala lengi materijalni mangipa). Thampal sasa **teologijski** razloga (irisaripe pala e vakarde molitve/sastipe, mirakla thaj buljaripe paramičako andar goda maškar godola save pindžaren thaj poloče pindžaren pe so gndisarel Sumnalo lil). Pe trito than si **kulturološki** razloga (kamipe thaj putardo kontakto savo opromos lenge kerde e Srbikane manuša thaj tradicionalno romano kamipe katar e bašalde sadržaja, save si kotor katar e protestanski liturgije). **Politikane** razloga, gaja kaj politkane artikulacije mangipaso pala e integracija savo avdive si pentekostalizmo ande latino amerikane vol afrički phuvja vadži ni pindžaren pe sar importantni maškaar o romano minoriteto ande jugoistočni trujalipa ande Srbija.

Neve generarije katar godola save len nevi religija, po angluno than thon **teologikane** thaj **kulturološki** razloga, **socijalno-ekonomikane** naj gadići importanni, a e **politikane** si majpaluno motivo pala goda te den ande neve religijski kidipa.

So kerel e protestantizacija e Romengi

O dijipe katar protestansko sikavipe maškar e Roma ande jugoistočno Srbija, intenzivno ade duje decenije majpalal, kerda o proceso katar *nevo keripe andar lengo kolektivno identiteto*. Goda kaj dije maškar o devleseso nevo them, kavo ka avel len akrakhipe godolese kaj pačaven ando Isus Hrist, kerda bari rekonstrukcija katar lengo dikhipe po them thaj hačaripe andar goda so ka avel ando avutnipe. Gaja o Romanipen – Biblija romane themesi avel averčhandi thaj aven sar kaj trubul ando adivestunipe. Keren pe „neve romane kidipa”, save si thodine ande reformacijsko dijipe.

Šaj te dikhen pe lačhipa ande protestanki romane khera save si len influencia ando religijsko sikavipe:

1. radikalno keren pe familijake relacije, gaja kaj pačaven pe e manuša ando kher thaj pačavel pe goda so si vakardino,

2. majlače si relacije maškar godola save si neevangelista ande familija thaj maškar godola save naj Roma thaj trajin paša lende,

3. ni len pe e proroa: ni vakaren pe bilačhe svatura, kletve thaj naj bilačhipa, ni hohavel pe, naj cigara, kafa thaj matipe, kocka, maripa, čoripe, prosstitucija, narkomanija, te sasa maškar e Roma, a sasa,

4. romane mahale naj sinonimo pala melalipe, pre-stupa thaj baro krimanli, maripa, ni akharel pe e polijacija,

5. naj sigo prandipe, thaj bilegalni prandipa.

6. kerel pe osuda katar e kontrakta pala o prandipe, ni kinel pe vol ni čorel pe e bori, naj razvoda

7. e čhavrendje vačarel pe te džan thaj te agorisaren e fundoni škola, te džan ande maškarni škola,

8. majbaro si sikavipe thaj majlačhe vačaren godola save si ande religija,

9. majlačhi si e higijena, thaj bararen pe saste stilova katar o trajo,

10. si len „biografije po marketo e butako”, vakarel pe andar e sasti buti ande svako pačavipe thaj lači buti, arakhen pe e love thaj si len skromni magipa.

Godolese kaj si nevo uticaji sar dikhel pe o them, etnikano coro thaj kulturako reslipe e romano themeso. *Romanipen*, ando nevo vakti ka avel thodino pe akala „emblema distinkijake”:

1. E Roma ka trajin pe jekh than, ni maj ka aven nomada thaj čergara,

2. Ka arakhel pe romani čhib- makbt sar pačavipe thaj arakhipe e tradicijako, a majzala te našen katar godola save naj Roma,

3. Etnikano bararipe si majekno kana dikhel pe o Del (si jekhtane sar aver thaj homogeno etnikano kidipe arlisarel pe pala identifikacija kaj si len godaja religija),

4. Lel pe nevi religijsko granica maškar godola save lije vera thaj godola save ni lije e vera – goda kaj sasa majanglal univerzalno averčhandipe „Amen E Roma” thaj „Von, Gadže”, avel arlisardo „Amen save pačavas (Roma thaj e bi Roma save sven si protestansko religija)” thaj „Von save ni pačaven (E Roma thaj e bi Roma save naj ande protestantizmo)”,

5. kerel pe redefinicija katr o koncepto pala ceremonijalno čistope (*magerdo* vol *mahrmo*), šaj vakaras romani „čistoća” thaj bi romano „melalipe” (jekhtanipe maškar e „phrala thaj pheja ando Hristo” phadjarel e barijere save si kerdine kaj lel pe tradicionalno rola katar e melale trujale thema);

6. „nevi rat” del than kaj „Nevipe ando Hristo”: arilisaripe e partneroso pe endogamno fundo arlisarel pe mangipasa savo si konfesionalno, thaj bararel pe etnikano kolorito;

7. o tradicionano „te aves a na te avel tu” avel „te avel tu, a na te aves” – e bilači egzistencija savi si thodini pe tradicionalni načina sar te aven ando trajo (eksploatacija katar marginalni resursa – kiden pe sekundarni sirovine) arlisarel „teologija katar o prosperiteto”: del pe ando them ande savo si e Gadže, materijalno lijipe thaj piro kher thaj trujalipe;

8. kidipasko autoriteto thaj zurali relacija maškar e prane del po perssonalno pastori: uzvakaripe katar devlese vakaripe, o šerutno ande religija si vi manuš savo kerel familijarni relacije thaj kontakta pe šerutne lokalni thagarne;

9. tradicionalni norme thaj adetoski pravda („romano kriso”) arlisarel pe devlese krisosa thaj judistikano sistemo;

10. čhuden pe bare dive andar religijsko cikluso kaj e ortodoxni manuša thaj muslimana (ni kerel pe baro dive e *slavako*, ni akharen pe e rašaja thaj e hodže ande khera, ni džal pe kaj e familija kana si e litije, ni kerel pe Ramazano, thaj Kurban Bajram, suneto, molitve e Devlese pandž drom ando dive); baptista thej pentekostalca arakhen o baro dive kana si bijandipe, thaj e Patradji, ande familija thaj jekhtane e phralenca thaj phejanca ande khandjiri;

11. Ne len pe bare dive ande nadreligijski bare dive kaj sa e Roma ando them (Ederlezi, Vasilica, Bibija), godolese kaj pačavel pe nevi reliligijsko thaj socijalno disciplina;

12. lel pe peste „nevo religijsko gad” thaj goda gndisarel pe kaj našel pe katar e *obreda* (tradicionalno medicina, magija, ni mudarel pe e stoka, ni džal p epe kultni thana) thaj *pačavipe* andar o pagansko cikluso (paramiče andar e vile, čhone thaj aver, suno).

Save sasa e rekacije po protestantizmo opromos e Roma save lije e religija, maškar e Roma, thaj vi maškar e srbikane thanutne saven si ortodoxno religija?

Kana ande protestanski načela ande romane male thaj kana čhude e obrasca save sasa bud berš ande amalipse thaj kulturni komunikacije „e hriščana pe trito načino” majnaglal naj sasa len zuralipe mašakar e Roma pala lenge ideje, mangipa thaj keripa. O manipe te piro religijsko dikhpe thon ande aver šėja thaj jekhtanipe e phralenca thaj e phejanca save si andr o srbikano minoritet onaj dikhlo sar nevo kotor katar romani emancipacija thaj integracija ande majbaro trujalipe.

Majphare sasa godole manšenge save sasa korkore sar „nevekonverzije” ande svakodivese relacije e manušenca andar e familija, andar e majbari familija, e manušenca save trajisarde paša lende save si tradicionalni ortodoni manuša vol muslimana. Ačhile anglal sajekh imperativo: te inčaren pe peste e dijipa thaj te na našen katar e religija, vol te keren svato andar religijski teme thaj te pašaren o trajo ande khandjiri godolese save ni paćan e religija. Konfliktni situacije sasa maškar o rom thaj e romnji, maškar lende thaj lenge dada thaj daja: jekh save sasa thodine ande kulturake obrasca but berš, thaj godola save ni kample te maj dur paćaven e adeta thaj e tradicija. E romnja garade katar e roma, čhavre daralje katar e dada thaj e daja thaj garade pe thaj djele ande khandjiri, thaj dikhle pe goda so sasa po vakaripe ande khandjiri thaj gaja kerde.

Arlisaripe, ande famijalko trujalipe po ekonomkano plano dije anglunipe pe laćhipe save dija e protestantizacija ande romane khera. Po agor, godola save laće pindžarde len lije len, a godola save ni pindžarde len ni lije len.

Pe piri rig, e manuša andar majbaro trujalipe ando angluno plano thoda e bilaćhipa thaj averčhandipa: sasa provokacije thaj bilaće svatura si kerdine kana pentekostalni kidipa džan ando foro kaj e khandjiri, sasa holjarde svatura kana sasa putrde e pendžera thaj ašinda pe horsko djilavipe vol sasa zuralo bašalipe. Poloće sasa kerdine laće komširjski relacije thaj kerdino si fundo pala o dijologo: laće dikhlafe pe murša save ni maton thaj paćaven pire romnjan thaj čhavoren sar vi pe laće gada save len pe peste, džuvlja saven si laće čhavore. Romane „favele” ni dikhle dural, pala lende, zurarde religijasa, avile vi e murša thaj e džuvlja save si sikade te den ande funkcionalni socijalni forme.

Sigo si te vakar e ocene andar dijipe katar “trito kotor ande hriščanstvo” kamli integracija e Romengi ando srbikano amalipe. Voj ka avel kerdini ande dujto faza katar e protestantizacija, thaj avel thodini pe goda so dija e emancipacija thaj socijalno integracija.

Po agor e ramosaripaso vakarav akava: opromos e Roma thaj pozitivni uticaja savo o protestantizmo del ande lengo trajo, srbikano amalipe šaj te pindžarel thaj te lel e hriščana save si protesta. Sajekh, e Roma save si „trito phak katar o hriščanstvo” del šaipe te aven goda so kamen sa godola save paćaven: te aven lon thaj lampa averenge ande piro kidipe.

PRILOZI

I PROCEDURA *DT 2008* ZA PRODUBLJENI INTERVJU SA ROMIMA PROTESTANTIMA

PROCEDURA *DT 2008* ZA PRODUBLJENI INTERVJU SA ROMIMA PROTESTANTIMA

A) LIČNA KARTA

1. Biografski podaci

Vaše ime je?

Koliko imate godina?

Oženjeni/udati ste?

Imate li i koliko dece?

2. Porodično poreklo

Kojoj podgrupi Roma pripada Vaša porodica i šira familija?

Starosedeoci ste ili ste odnekud došli?

Ispričajte mi nešto o porodici, čime su se bavili roditelji?

Romski jezik se oduvek govorio u porodici?

3. Obrazovanje i odnos prema deci i braku

Da li ste pismeni?

Koliko vas je bilo braće i sestara?

U porodici je pravljena razlika između muške i ženske dece?

Sa koliko godina ste se oženili/udali?

Da li su se u to vreme devojke kupovale ili otimale?

4. Asocijalno ponašanje i sklonost porocima u porodici

Da li je bilo svađa i tuča u Vašem domu?

Da li je otac varao Vašu majku?

Pojedini članovi porodice nisu odolevali sitnim krađama i lopovluku?

Policija je bila čest, a neželjen „gost” pred Vašom kapijom?

Učestvovali ste u prošnji na ulici?

Ukućani su pušili?

Za flašom se posezalo ne samo u trenucima veselja?

Ni karta il' kocka nisu izostajali?

5. Odnosi sa neromima

Pamtite li probleme iz školskog dvorišta ili sa ulice zbog boje kože?

Roditelji su se družili sa srpskim porodicama?

B) PORODIČNA RELIGIJSKO-KONFESIONALNA OPREDELJENOST

1. Konfesionalno poreklo

Rođeni ste pod znakom krsta ili zvezde i polumeseca?

Stariji su odlazili u crkvu (džamiju)? Koliko često?

Vodili su Vas sa sobom?

2. Pravoslavni običaji

U kući su proslavljani Božić i Uskrs?

Roditelji su slavili krsnu slavu?

Kolač se nosio u crkvu ili se pozivao sveštenik da osveti slavsku vodicu?

„Gadže” ste pozivali za slavsku trpezu i bili pozivani s njihove strane?

Kao dete ste kršteni?

Učestvovali ste u proslavama litija, tj. seoskih slava?

3. Islamski običaji

U kući su proslavljani Ramazan i Kurban Bajram?

Deca su se sunetila?

Molilo se pet puta dnevno?

Jelo se svinjsko meso?

4. Tradicionalna romska religioznost

Od starina Romi slave Vlasuljicu/Vasilicu. Kako se to proslavljalo u Vašem domu?

Svečano je bilo i oko Đurđevdana?

Čuli ste za čudotvornu tetkicu Bibiju?

Sećate li se obilazaka kulturnih mesta?

Njih su Romi posećivali zajedno sa drugim Srbima ili samostalno?

5. Običaji iz životnog ciklusa

Sklapanje braka obilovalo je veseljem?

Dolasku na svet novorođenčadi i maloj deci pridavana je posebna pažnja?

Kakve su promene nastajale kad bolest uđe u kuću?

Kako je izgledala sahrana kod Roma?

Grobno mesto određivano je na zajedničkom ili samostalnom, romskom groblju?

Da li su ukopu pokojnika prisustvovala sveštena lica?

6. Magijske radnje i verovanja u natprirodna bića i pojave

Starije žene bajale su protiv uroka, gasile žeravicu, isceljivale i isterivale duhove?

Nije im bilo strano ni predskazivanje sudbine iz šolje, karata ili dlana?

Da li je bilo i onih koje su vraćale, gatale i mađijale?

U Vašoj kući su se pričale priče o vilama, vešticama, vampirima...?

Verovalo se u dobre i loše snove?

Je li se prinosila žrtva (kurban)?

C) ZAINTERESOVANOST SVEŠTENSTVA I PASTVE TRADICIONALNIH VERSKIH ZAJEDNICA ZA ROME KAO VERNIKE

1. Ponašanje pravoslavnog sveštenstva

Obraćali ste se popovima radi pružanja određenih verskih usluga?

Kako su oni postupali? Dolazili su u mahalu?

Dolazak su koristili da Vas pozovu na bogoslužjenje?

Pamtite li neko bogoslužjenje na romskom jeziku?

2. Ponašanje muslimanskog sveštenstva

U izvršavanju pojedinih verskih rituala oslanjali ste se na hodže ili šejhove?

Dolazili su u mahalu na Vaše pozive?

Ima li tekija u Vašoj mahali?

A da je ranije postojala džamija u gradu ili u kraju u kojem živite, da li biste je posećivali i obavljali religijske obrede?

3. Odnos većinskog verništva

Kako su na Vaše pojavljivanje u crkvama reagovali drugi pravoslavni vernici?

D) PUTEVI PROTESTANTIZACIJE ROMA

1. Vremenski, personalni i prostorni okvir prihvatanja vere

Koliko dugo ste član crkve?

Prve biblijske pouke primili ste od koga (starešina crkve, neko od rodbine, prijatelja, komšija, misionar iz drugog grada ili druge zemlje)?

Prvi, početni kontakt sa verskom zajednicom uspostavili ste u samoj crkvi, u svom domu, u mahali, na ulici u gradu/selu, na radnom ili nekom drugom mestu?

Neko je iz Vaše bliže familije već bio član crkve?

A kada ste kršteni u Vašoj sadašnjoj crkvi?

2. Individualni doživljaj preobraćenja

Potanko nam opišite zašto ste se i kako odlučili na taj korak.

Obraćenje se dogodilo iznenada, ili je to bio postepen proces?

Koje ste promene doživeli nakon obraćenja? Da li ste Vi sada „drugi” čovek?

Koji je Vaš smisao života?

Koji deo službe najviše volite (propoved, analiziranje delova Biblije, pričešće, krštenje, zajedničku molitvu, pevanje himni, nekontrolisane glasne molitve, viku velikog intenziteta, pevanje, pljeskanje rukama, trčanje, skakanje, padanje, igranje „u duhu”, plakanje...)?

3. Dimenzije misionarenja nakon prihvatanja vere

Da li ste uticali i na druge članove porodice da pristupe crkvi?

„Prosvetlili” ste i nekog od svojih komšija i poznanika iz mahale?

Svoja verska ubeđenja ste uspeli da prenesete i na prijatelje iz grada i na kolege s posla?

A da li ste uopšte misionarili van Vašeg mesta življenja?

Da li su oni koje ste preobratali, pre toga bili vernici?

Među njima je bilo i aktivnih pravoslavnih i islamskih vernika?

4. Posledice prihvatanja vere u okruženju

Da li su Vaše pristupanje crkvi i verska aktivnost izazvali netrpeljivost šireg okruženja ili se tome nije pridavala posebna važnost?

Kako su na to reagovali pravoslavni i islamski sveštenici?

Kako su reagovali drugi Romi, pravoslavci i muslimani?

A kako su se ponašali Srbi?

E) FAKTORI PROTESTANTIZACIJE ROMA

1. UTICAJ SOCIJALNO-EKONOMSKIH ČINILACA

a. Usluge milosrđa

U prošlosti ste primili, jednom ili više puta, neku humanitarnu pomoć od Vaše crkve (hrana, odeća, ogrev, novac...)?

Još uvek je primате?

Deo Vaše braće i sestara prišao je crkvi samo zbog besplatnog deljenja humanitarne pomoći?

Da li ste postali član crkve zato što ona deli humanitarnu pomoć (hrana, odeća, ogrev, novac...)?

b. Obrazovanje

Crkva organizuje dnevni boravak za decu predškolskog uzrasta?

Priprema decu za polazak u školu?

Pomaže nabavku neophodne školske opreme?

Izvodi dopunske časove za ovladavanje gradivom?

Organizuje učenje stranih jezika?

Šalje najtalentovaniju decu na školovanje u inostranstvo?

Realizuje letnje kampove za decu i odrasle?

Podstiče Vašu decu i decu ostalih vernika da nastave srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje?

c. Savetodavne usluge

Verska zajednica Vam je do sada pomogla u lečenju bolesti zavisnosti nekog od članova porodice (droga, alkoholizam, nasilničko ponašanje...)?

Našla Vam se pri ruci u slučaju razvoda braka?

Pritekla Vam je u pomoć prilikom zapadanja u različita depresivna stanja?

d. Medicinska pomoć

Crkva brine o svojim starim i nemoćnim (usamljenim, nepokretnim i invalidnim) članovima (prevoz, ishrana, higijenska pomoć...)?

Obezbeđuje Vam pružanje povremenih medicinskih usluga (sistematski pregledi, stomatološke usluge, usluge psihologa, usluge psihijatra...)?

Vama ili članovima porodice neko je iz crkve do sada obezbedio višednevno bolničko lečenje?

e. Ekonomski razvoj

Kako zarađujete za život (zaposleni u državnom ili privatnom sektoru, trgovina, sakupljanje sekundarnih sirovina, rad na „buvljaku”...)?

Prijavljeni ste na tržištu rada kao nezaposleno lice?

Neko od članova domaćinstva zvanično je zaposlen?

Vi, ili neko od članova domaćinstva, primате socijalnu pomoć?

Neko Vam je iz crkve ponudio učestvovanje u programima prekvalifikacije ili sticanja novih veština za rad i zaposlenje?

Crkva je pripomogla da Vam neko (državna ili lokalna samouprava, nevladine organizacije, strani donatori) dodeli pomoć za pokretanje privatnog biznisa (davanje mikro-kredita, kupovina mašina, kupovina sirovina, repromaterijala i sl.)?

Obezbedila je, Vama i Vašoj porodici, bolje uslove stanovanja (besplatan skromniji smeštaj, kupovina placa, izgradnja manje kuće...)?

Pristali biste na osmočasovno radno vreme, na primer od 9 do 17h, kako to rade u razvijenim zapadnim zemljama?

2. UTICAJ TEOLOŠKIH ČINILACA

a. Ličnost pastora

Za Vaše pristupanje crkvi bilo je presudno to što je među vođama crkve važno mesto zauzimao Rom?

Da li možete da ostvarite kontakt s njim kad god poželite?

Šta najviše cenite kod svog pastora?

O čemu najčešće razgovarate?

Da li on uvek odgovara na Vaše zahteve i pitanja?

Romi bi masovnije pristupali Vašoj crkvi ukoliko bi među starešinama crkve Romi bili brojniji?

Imali biste nešto protiv da Vaš pastor bude žena?

b. Služba na maternjem jeziku

U Vašoj crkvi bogoslužjenje se obavlja u celosti na romskom jeziku ili delimično?

Deo bogoslužbenih knjiga preveden je na romski jezik ili ne?

Bogoslužjenje na romskom i prevođenje bogoslužbenih knjiga doprineli bi masovnijem pristupanju Roma crkvi?

c. Postojanje čistih romskih crkava

Veri su Vas privukle čiste romske crkve?

Njihovo postojanje doprinosi širenju vere među Romima?

Ako u Vašoj verskoj zajednici do sada nije bilo čisto romskih crkava, očekujete li da će se uskoro pojaviti?

d. Suština verskog učenja

Dogodilo Vam se već da osećate kao da ste ispunjeni Svetim duhom?

Verujete li da Bog govori kroz Vas?

Za vreme trajanja službe osećate veliko uzbuđenje i emotivno pražnjenje?

Desilo Vam se da za vreme trajanja službe počnete da govorite jezikom koji ne razumete?

Doživljavali ste neka natprirodna iskustva?

A neka religijska iskustva, kao što su vizije i isceljenja?

Verujete li u zle duhove?

Da li se mogu isterati zli duhovi iz čoveka?

Verujete li u proročanstva?

3. UTICAJ KULTURNIH ČINILACA

a. Uloga muzike, pesme i igre u službi

Šta za Vas znači muzička pratnja delova bogoslužjenja?

Mislite li da sviranje „uživo” i smenjivanje sporih i brzih ritmova, uz prateće vokale, pojačava religijski doživljaj?

Crkvi Vas je privuklo pevanje verskih pesama uz muzičku pratnju?

U Vašoj crkvi postoje pesmarice, sa prevedenim tekstovima verskih pesama na romski jezik?

b. Nesputanost emotivnog doživljaja i ispoljavanja vere

Sveštenikova molitva budi u Vama posebne emocije i preplavljuje Vas naglašenim verskim uzbuđenjem?

Odgovara Vam to što za vreme trajanja službe ne morate da se suzdržavate u ispoljavanju verskih emocija (što možete glasno da vičete, strasno da pljeskate rukama ili da plačete)?

Za vreme trajanja službe doživljavate i svojevrсно duhovno pročišćenje i isceljenje?

c. Prisnost u ličnom kontaktu i briga o porodici i deci kao odlika tradicionalnog romskog kulturnog obrasca

Koliko Vam znači to što Vas, pre nego što uđete u crkvu, uvek neko prijateljski dočeka i pozdravi?

Za vreme trajanja službe možete slobodno da kontaktirate sa ostalom braćom i sestrama, da se dodirujete, rukujete?

Znači li Vam to što na službu možete da povedete svoju decu, pa i onu najmlađu?

4. UTICAJ POLITIČKIH ČINILACA

Vaša verska zajednica se zalaže za religijske slobode i jednakost svih verskih zajednica?

Bori li se za ljudska i politička prava Roma?

Otvoreno i javno osuđuje napade i incidente na svoje molitvene domove i vernike, kao i drugih malih verskih zajednica?

Kako biste reagovali kada biste saznali da se neki ugledni predstavnik Vaše crkve aktivno bavi politikom?

Ako bi Vam to neko iz crkve predložio, prihvatili biste da se bavite politikom?

F) ODBACIVANJE OBIČAJA DRUGIH RELIGIJA I KONFESIJA

1. Praznovanje pravoslavnih običaja

Proslavljate li Božić i Uskrs?

Slavite li krsnu slavu?

Nosite li kolač u crkvu ili pozivate sveštenika da osveti slavsku vodicu?

Pozivate li za slavsku trpezu „gadže”, a i oni pozivaju Vas?

Učestvujete li u proslavama litija, tj. seoskih slava?

2. Praznovanje islamskih običaja

U Vašem verskom kalendaru mesto obavezno imaju Ramazan i Kurban Bajram?

Deca se sunete?

Molite se pet puta dnevno?

Jedete li ikada svinjsko meso?

3. Praznovanje tradicionalnih romskih praznika

Nezaobilazno je januarsko slavlje Vlasuljice/Vasilice?

Svetkujete li Đurđevdan?

A tetkicu Bibiju?

Obilazite li romska i neromska kulturna mesta?

4. Praznovanje običaja iz životnog ciklusa

Pravićete svojoj deci ili unucima svadbu? Za Rome iz Vaše crkve zasnivanje bračnog odnosa i dalje je prilika za višednevno okupljanje rodbine, prijatelja i poznanika?

Insistiraćete na sklapanju građanskog braka u opštini ili ne?

Ko sve, i na koji način, učestvuje u brizi oko novorođenčadi i male dece?

Kakav je tretman bolesnika u romskoj porodici?

Kako izgledaju predsmrtni, smrtni i posmrtni običaji?

Romi protestanti sahranjuju se zajedno sa ostalim meštanima ili na zasebnom groblju?

Ko od sveštenih lica prisustvuje poslednjem ispraćaju pokojnika?

Ima li nekih novih praznika koje ste počeli da slavite, od kako ste pristupili crkvi?

5. Održavanje obreda i verovanja iz paganskog ciklusa

Starije žene i dalje baju protiv uroka, gase žeravicu, isceljuju i isteruju duhove?

Predskazuju sudbinu iz šolje, karata ili dlana?

Vračaju, gataju i mađijaju?

Mogu li romska deca u Vašoj kući da čuju priče o vilama, vešticama, vampirima...?

Verujete li u dobre i loše snove?

Prinosite li žrtvu (kurban) kad stvari u svakodnevnom životu krenu po lošem?

G) RAZGRADNJA TRADICIONALNOG KULTURNOG I VERSKOG IDENTITETA

1. Odnos prema deci

Danas se u Vašoj porodici govori romski jezik?

Deca se školuju?

U porodici se pravi razlika između muške i ženske dece?

Savetovaćete decu da se rano žene i udaju, poput Vas?

Biraćete im partnere ili ćete, na primer, kupiti mladu sinu ili unuku?

Opravdavate li seksualne odnose pre punoletstva i pre braka?

2. Asocijalno ponašanje i sklonost porocima u sadašnjosti

Tučete li ili varate bračnog partnera? Tuče li Vas i vara bračni partner? A kako je bilo pre pristupanja crkvi?

Nemate problema sa policijom? A kako je bilo ranije?

Ne prosite? Radili ste to ranije?

Pušite? A pre pristupanja crkvi?

Opijate se? I ranije ste to činili?

Kockate se? Tako je bilo i ranije?

Drogirate se? Radili ste to pre?

3. „Mi” i „oni” kao prijatelji

Družite li se sa sunarodnicima, pripadnicima drugih protestantskih zajednica?

A onim pravoslavne ili islamske vere?

Da li je jednaka situacija sa istovernicima neke druge, na primer, srpske nacionalnosti?

Da li to važi i za pravoslavce, katolike ili pripadnike islama nekih drugih nacionalnosti iz zemlje i inostranstva (Srbi, Albanci, Nemci, Amerikanci, Rusi...)?

Da li se „naš” svet (Roma i neroma naše protestantske vere) razlikuje od „njihovog” sveta (neverujućih Roma i neroma)?

4. „Mi” i „oni” kao bračni drugovi

Venčali biste se, ili biste dozvolili Vašem detetu da se venča, sa Romom, pripadnikom neke druge protestantske crkve?

Da li bi se šta promenilo u slučaju da se radi o Romu pravoslavcu ili muslimanu?

A ukoliko bi se u ulozi bračnog druga pojavio pripadnik Vaše crkve, ali druge nacije, na primer Srbin?

Da li biste bez problema izašli pred oltar i sa pravoslavicima, katolicima ili pripadnicima islama nekih drugih nacionalnosti iz zemlje i inostranstva (Albanci, Nemci, Amerikanci, Rusi...)?

Kao pripadnik izabrane crkve, da li se osećate različitim od ostalih ljudi, koji joj ne pripadaju?

Postoje li konkretne prednosti u odnosu na njih?

H) UTEMELJENJE NOVOG VERSKOG IDENTITETA

1. Postojanost vere

Šta je najvažniji razlog zbog koga posećujete crkvenu službu (dodeljuje se materijalna pomoć, sigurni ste u verničkoj grupi, osećate ispunjenost celog svog bića...)?

Smatrate li da ste za svoje verske postupke odgovorni svom starešini ili direktno Isusu Hristu (Jehovi), istinskom spasitelju?

Osećate li da ste dostigli vrhunac u svom verskom obrazovanju?

Da li u svom domu imate Bibliju?

Da li su crkvene starešine propitivale koliko dobro poznajete Bibliju?

Nabrojte mi koje su Vaše najvažnije verske obaveze?

Pridržavate ih se samo kad ste u crkvi, ili i u sopstvenom domu?

2. Ispoljavanje religioznosti

Da li se i van propisanih bogosluženja okupljate radi zajedničke molitve?

Do sada ste upozoravani ili kažnjavani zbog neredovnog posećivanja bogosluženja?

Pre nego što pođete na bogosluženje, obavljate li neke posebne pripreme?

Posećujete crkvu i u drugim prilikama, kada nije vreme bogosluženju?

Službama prisustvuju samo Romi vernici, ili je ona zajednička za sve pripadnike crkve?

Kako Vas prihvataju drugi vernici neromske nacionalnosti?

A kako Vi njih?

Družite li se i van crkve i zajedničkih službi?

Dajete li dobrovoljne novčane priloge crkvi? Kada i koliko?

3. Horizontalna i vertikalna pokretljivost vernika

Imali ste priliku do sada da putujete i upoznate se sa svojom braćom i sestrama iz drugih gradova?

Crkva Vam je omogućila da putujete u inostranstvo?

Pristali biste, ako bi Vam neko iz crkve ponudio, da otputujete u neki drugi grad ili zemlju na versko školovanje i usavršavanje?

Voleli biste da budete pomoćnik sveštenika?

Koje kriterijume bi trebalo da ispunite za tako nešto?

4. Romski sinkretizam i eklekticizam

Da li povremeno tražite obavljanje određenih verskih usluga od strane pravoslavnog ili muslimanskog sveštenstva?

S vremena na vreme odlazite li u pravoslavnu crkvu?

A u tekije?

A kad bi postojala u Vašem gradu, ili u kraju u kojem živite, da li biste ponekad otišli i u džamiju?

I) EMANCIPACIJA I INTEGRACIJA

1. Nova etika zdravog života

Da li se u Vašoj kući poklanja više pažnje higijeni otkako ste pristupili crkvi?

Zdravstvene knjižice su svima overene?

Decu podučavate da je čistoća „pola zdravlja” i da brinu o svakodnevnoj ličnoj higijeni (pranje ruku, zuba, kupanje...)?

Đaci u školu odlaze u posebnoj, čistoj i urednoj odeći?

Obezbeđujete li im tri obroka dnevno?

I ostali ukućani redovno obeduju?

Stariji ukućani radije koriste „proverene metode” (specifikovati) svojih predaka kad zdravlje počne da se narušava?

Poseta lekaru se obavlja jedino kad više „nema gde” i kada ne pomažu bapski recepti?

Kad doktor odredi proceduru lečenja, da li se toga striktno pridržavate?

Mislite li da je za bolesnika bolje da bude zajedno sa ostalim članovima porodice ili ga treba izolovati u posebnoj prostoriji?

Koliko često idete zubaru?

Da li Vam komšije neromi i dalje prigovaraju da ste prljavi i da Vam u domovima vlada nehigijena?

2. Nova etika rada i preduzetništva

Imate li ličnu kartu?

Da li se u Vašoj crkvi često govori o tome da svaki zdrav čovek treba samostalno da zarađuje za život?

Na nekoj propovedi do sada ste bili u prilici da čujete kako svaki protestant treba da živi od svog rada i zarađuje u „znoj lica svog”?

Sveštenik Vam je skrenuo pažnju na to kako se vernik najbolje dokazuje pred Bogom radom, vrednoćom i preduzimljivošću?

Da li dobar protestant (pentekostalac, adventista, Jehovin svedok, baptista) treba da bude skroman u zahtevima i štedljiv?

Delite li mišljenje da se veličina vere ne ogleda samo u ekonomskom samodokazivanju, već i u brizi za svoju porodicu i širu familiju?

Odgovoran vernik treba da doprinosi boljitku i šire, lokalne zajednice?

Pripadnost verskoj zajednici bila je, Vama ili nekom od članova domaćinstva, olakšavajuća okolnost za zasnivanje radnog odnosa ili pokretanje nekog drugog posla?

Da li crkva kojoj pripadate pomaže i druge ljude u zajednici, ili se ograničava isključivo na svoje vernike?

3. Nova etika svakodnevnog života

Da li se uvažava mišljenje svakog člana porodice kada je u pravu?

Kako se prema Vama odnosi policija u kraju u kojem živite?

Da li Vas i sada, kao nekada, pre pristupanja protestantima, komšije neromi dovode u vezu sa polukriminalnim i kriminalnim aktivnostima u zajedničkom kraju u kojem živite?

Da li Vam neromi sa kojima živite u komšijskim odnosima i dalje prebacuju da ste previše bučni, a da su Vam deca nevaspitana?

Da li sada češće dolaze u Vaše kuće ili Vas pozivaju da Vi dođete kod njih?

S kim Vaše dete sedi u školskoj klupi?

Da li se Vaša i njihova deca danas češće igraju zajedno?

A da li uče i pišu domaće zadatke zajedno?

Ima li neromske dece na proslavama romskih rođendana i obrnuto?

II PROCEDURA DT 2008 za RAZGOVOR SA NEROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA

PROCEDURA DT 2008 ZA RAZGOVOR SA NEROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA

- 1) Recite nam kako je Vaša verska zajednica, kao protestantska, prihvaćena u lokalnoj zajednici, u kojoj je pravoslavlje (donekle i islam) većinska vera?
- 2) Zna se da su Romi onaj deo Vašeg verništva koji raste. Kako su Romi, kao vernici, primljeni od većinskih vernika – Srba? Da li su poželjni u hramu, molitvenom domu, Dvorani kraljevstva...? Rado li sa njima vrše religijske obrede i proslavljaju praznike? Jer, ima mišljenja da Romi protestanti ne mogu biti dobri vernici, da nisu čvrsti u veri, da ne praktikuju propisane obrede itd.
- 3) Rečima „protestantizacija Roma” se izražava noviji proces brojnijeg prelaska Roma u protestantske male verske zajednice. Iako se radi o pojavi koja je u toku, u odvijanju i previranju, nema saglasja u laičkoj i stručnoj javnosti oko toga šta je prvenstveno uzrok tome. Prema Vašem mišljenju, koji su ključni razlozi romskog preobraćenja na protestantizam?
- 4) Najrasprostranjenije tumačenje u javnosti glasi: protestanti kupuju Rome humanitarnom pomoći! Mogu li se i do koje mere stvari tako pojednostaviti?
- 5) A, možda, protestantske verske zajednice privlače Rome jer nude spontanu pobožnost i oblike zajedništva u kojima se doživljava ljudska prisnost i duševni mir. Ima li istine u tome da su važni i bogoslovski (teološki) razlozi?
- 6) Da li se, po Vama, Romi iz kulturnih razloga preobraćuju na protestantizam? Treba li uzeti u obzir značaj muzike, pesme i igre u bogoslužju, kao i nesputanost emotivnog doživljaja i ispoljavanja vere tokom sveštenikove molitve i drugih obreda?
- 7) Ima i onih koji u prelasku Roma na protestantizam pronalaze i političku dimenziju: male verske zajednice će politički emancipovati Rome, jer one podižu glas protiv incidenata svake vrste i apeluju za religijske slobode i jednakost svih verskih zajednica.
- 8) Ko su Romi koji, pod uticajem Vašeg evangelizatorskog rada, napuštaju staru u ime nove vere? Preovlađuju li verski neobrazovani, a duhovno gladni, pojedinci ili tzv. tradicionalni vernici, čije se verništvo iscrpljivalo u držanju nekoliko obreda „pradedovske” religije (krštenje, venčanje, pogreb)? Možda se verski preporod dešava pojedincima prethodno vrlo dobro upoznatim sa vlastitom verskom tradicijom i ritualima i visoko razvijenom religijskom svešću – aktivnim članovima Srpske pravoslavne crkve ili Islamske zajednice!?
- 9) Protestantske religijske organizacije su dobro organizovane zajednice, sa razrađenim mehanizmima integracije i uključivanja članova u život i delatnost crkve. Donele su Romima mnogo toga što im je bilo uskraćeno u pravoslavlju, rimokatoličanstvu i islamu: dostojanstvo i uvažavanje, brigu i skrb, nadu i perspektivu. Prepoznajete li i druge pozitivne posledice procesa protestantizacije među Romima u svakidašnjem životu, koje bi doprinele njihovoj daljoj emancipaciji i integraciji u šire društvo?
- 10) Za kraj i pitanje: šta Vi očekujete u pogledu daljeg širenja protestantizma među Romima? Da bi masovnije Romi prišli vašoj verskoj zajednici, šta bi ona trebalo, pre svega, da preduzme?

III PROCEDURA DT 2008 za RAZGOVOR SA ROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA

PROCEDURA DT 2008 ZA RAZGOVOR SA ROMSKIM PROTESTANTSKIM STAREŠINAMA

- 1) Zna se da su Romi onaj deo Vašeg verništva koji raste. Kako su Romi, kao vernici, primljeni od većinskih vernika – Srba? Da li su poželjni u hramu, molitvenom domu, Dvorani Kraljevstva...? Rado li sa njima vrše religijske obrede i proslavljaju praznike? Jer, ima mišljenja da Romi protestanti ne mogu biti dobri vernici, da nisu čvrsti u veri, da ne praktikuju propisane obrede itd.
- 2) Rečima „protestantizacija Roma” se izražava noviji proces brojnijeg prelaska Roma u protestantske male verske zajednice. Iako se radi o pojavi koja je u toku, u odvijanju i previranju, nema saglasja u laičkoj i stručnoj javnosti oko toga šta je prvenstveno uzrok tome. Prema Vašem mišljenju, koji su ključni razlozi romskog preobraćenja na protestantizam?
- 3) Najrasprostranjenije tumačenje u javnosti glasi: protestanti kupuju Rome humanitarnom pomoći! Mogu li se i do koje mere stvari tako pojednostaviti?
- 4) A, možda, protestantske verske zajednice privlače Rome jer nude spontanu pobožnost i oblike zajedništva u kojima se doživljava ljudska prisnost i duševni mir. Ima li istine u tome da su važni i bogoslovski (teološki) razlozi?
- 5) Da li se, po Vama, Romi iz kulturnih razloga preobraćuju na protestantizam? Treba li uzeti u obzir značaj muzike, pesme i igre u bogoslužjenju, kao i nesputanost emotivnog doživljaja i ispoljavanja vere tokom sveštenikove molitve i drugih obreda?
- 6) Ima i onih koji u prelasku Roma na protestantizam pronalaze i političku dimenziju: male verske zajednice će politički emancipovati Rome, jer one podižu glas protiv incidenata svake vrste i apeluju za religijske slobode i jednakost svih verskih zajednica.
- 7) Šta je odigralo presudnu ulogu u činu Vašeg ličnog pristupanja crkvi? Potanko nam opišite zašto ste se i kako odlučili na taj korak.
- 8) Ko su Romi koji, pod uticajem Vašeg evangelizatorskog rada, napuštaju staru u ime nove vere? Preovlađuju li verski neobrazovani, a duhovno gladni, pojedinci ili tzv. tradicionalni vernici, čije se verništvo iscrpljivalo u držanju nekoliko obreda „pradedovske” religije (krštenje, venčanje, pogreb)? Možda se verski preporod dešava pojedincima prethodno vrlo dobro upoznatim sa vlastitom verskom tradicijom i ritualima i visoko razvijenom religijskom svešću – aktivnim članovima Srpske pravoslavne crkve ili Islamske zajednice!?
- 9) Protestantske religijske organizacije su dobro organizovane zajednice, sa razrađenim mehanizmima integracije i uključivanja članova u život i delatnost crkve. Donele su Romima mnogo toga što im je bilo uskraćeno u pravoslavlju, rimokatoličanstvu i islamu: dostojanstvo i uvažavanje, brigu i skrb, nadu i perspektivu. S obzirom na to da ste dobar poznavalac sopstvenog naroda, prepoznajete li i druge pozitivne posledice procesa protestantizacije među Romima u svakidašnjem životu, koje bi doprinele njihovoj daljoj emancipaciji i integraciji u šire društvo?

- 10) Šta Vi očekujete u pogledu daljeg širenja protestantizma među Romima? Da bi masovnije Romi prišli vašoj verskoj zajednici, šta bi ona trebalo, pre svega, da preduzme?
- 11) U Vašoj verskoj zajednici ima (ili nema) čisto romskih crkava u nekim mestima. Da li očekujete njihovu pojavu i brojčani rast, i da li bi to doprinelo da se Romi masovnije Vama priključe?
- 12) Kako su Romi koji su pronašli sebe u protestantizmu prihvaćeni od strane sunarodnika pravoslavne i islamske vere? Ima li primera religijske netolerancije?
- 13) Sa druge strane, kako preobraćeni Romi gledaju na romsku sabraću u pravoslavlju i islamu? Primećujete li neke tendencije koje vode ka promeni tradicionalnog kulturnog identiteta? Posmatrano iz nove vizure, ko smo sada „mi”, a ko su sada „oni”?
- 14) Koga nevenčani Romi i Romkinje koji su primili krštenje u Vašoj crkvi biraju za buduće bračne partnere?
- 15) Kada preobraćeni sunarodnik u svojoj praktičnoj religioznosti – pri nekom činu, običaju ili prazniku – unese primese pravoslavlja ili islama, kako se na to gleda u Vašoj crkvi: osuđuje se ili se prima kao rezultat života u interkulturnom, odnosno multikulturnom i viševerskom društvu?

IV PROCEDURA DT 2009 ZA RAZGOVOR SA STAREŠINAMA TRADICIONALNIH CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA

PROCEDURA DT 2009

ZA RAZGOVOR SA STAREŠINAMA TRADICIONALNIH CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA

Ko su preovlađujući vernici u molitvenim domovima u Vašoj parohiji/džematu i ima li među njima Roma? Koliko ih je brojčano i jesu li svi kršteni vernici?

Ako ih ima, zbog čega najčešće dolaze?

Kako su Romi, kao vernici, primljeni od ostalog pravoslavnog/islamskog verništva? Da li su poželjni u crkvi/džamiji? Rado li sa njima vrše religijske obrede i proslavljaju praznike? Jer, ima mišljenja da Romi ne mogu biti dobri vernici, da nisu čvrsti u veri, da ne praktikuju propisane obrede itd.

Da li širite jevanđelje ili Kuran i u romskim naseljima na teritoriji Vaše parohije/džemata? Pozivate li Rome da prisustvuju liturgijama/molitvama i časovima veronauke, odnosno vršite li određene verske usluge u njihovim domovima? Ako ne, zašto je to tako?

Ulazite li u romske domove i iz čisto ljudskih razloga, da vidite kako žive i šta ih muči, tj. ponudite im konkretnu pomoć?

Rečima „protestantizacija Roma” izražava se noviji proces brojnijeg prelaska Roma u protestantske male verske zajednice. Jeste li upoznati sa ovim procesom i, prema Vašem mišljenju, koji su ključni razlozi romskog preobraćenja na protestantizam?

Najrasprostranjenije tumačenje u javnosti glasi: protestanti kupuju Rome humanitarnom pomoći! Mogu li se i do koje mere stvari tako pojednostaviti?

A, možda, protestantske verske zajednice privlače Rome jer nude spontanu pobožnost i oblike zajedništva u kojima se doživljava ljudska prisnost i duševni mir. Ima li istine u tome da su važni i bogoslovski (teološki) razlozi?

Da li se, po Vama, Romi iz kulturnih razloga preobraćuju na protestantizam? Treba li uzeti u obzir značaj muzike, pesme i igre u bogoslužjenju, kao i nespontanost emotivnog doživljaja i ispoljavanja vere tokom sveštenikove molitve i drugih obreda?

Ima i onih koji u prelasku Roma na protestantizam pronalaze i političku dimenziju: male verske zajednice će politički emancipovati Rome, jer one podižu glas protiv incidenata svake vrste i apeluju za religijske slobode i jednakost svih verskih zajednica.

Kako su Romi koji su pronašli sebe u protestantizmu prihvaćeni od strane sunarodnika pravoslavne/islamske vere? Ima li primera religijske netolerancije?

Prepoznajete li, ipak, pozitivne posledice procesa protestantizacije među Romima u svakidašnjem životu (higijenske navike, smanjenje kriminala, bolji porodični odnosi, školovanje mladih Roma...), koje doprinose njihovoj daljoj emancipaciji i integraciji u šire društvo?

Da bi masovnije Romi prišli vašoj verskoj zajednici, šta bi ona trebalo, pre svega, da preduzme?

Kako biste odreagovali ako biste čuli predlog od strane srpskih Roma za otvaranjem čiste romske pravoslavne crkve?

Po Vašem mišljenju, da je ranije u blizini romskih mahala bilo crkve/džamije, da li bi je Romi češće posećivali i obavljali religijske obrede?

Da li biste pristali na uvođenje bogoslužjenja/ispovedanje islama na romskom jeziku, zarad većeg romskog prisustva u molitvenim hramovima? Zna li za postojanje prevedenih bogoslužbenih knjiga na romski jezik?

Ima li romskih sveštenika/hodža u srpskim crkvama, posebno u jugoistočnoj Srbiji? Odnosno, da li biste imali nešto protiv ukoliko bi se u budućnosti pojavilo više popova Roma ili romskih studenata nekog od pravoslavnih Teoloških fakulteta?

LITERATURA*

- Асман, Јан. 2009. „Живот је испуњавање писма.” *НИИ* 3062: 62–4.
- Асковић, Весна. 1999. *Vokalna muzika Roma u Jugoslaviji*. Београд: Rrominterpress.
- Бајић, Ружица и Ксенија Кончаревић. 2007. „Ставови верника СПЦ према употреби српског језика у богослужењу.” *Religija i tolerancija* 8: 7–30.
- Банић-Грубишић, Ана. 2010. „Romski hip hop kao multikulturalistički saundtrek (*R-point: Pedagogija jedne politike*).” *Етноантрополошки проблеми* 5 (1): 85–108.
- Bankston III, Carl L. 2002. „Rationality, Choice and the Religious Economy: The Problem of Belief.” *Review of Religious Research* 43 (4): 311–25.
- Barker, Ajlin. 2004. *Novi religiozni pokreti – Praktičan uvod*. Ниш: Zograf.
- Bartz, Wilhelm. 1984. *Sekte danas (Nauk, organizacija, rasprostranjenost)*. Загреб: Кршћанска садашњост.
- Башић, Горан. 2010. *Politička akcija: Romski pokret i promene*. Београд: Ћогоја.
- Berger, Piter L, прir. 2008. *Desekularizacija sveta: Oživljavanje religije i svetska politika*. Нови Сад: Mediterran publishing.
- Биговић, Радован. 2010. *Црква у савременом свету*. Београд: Службени гласник.
- Bruce, Steve. 1993. „Religion and Rational Choice: A Critique of Economic Explanations of Religious Behavior.” *Sociology of Religion* 54 (2): 193–205.
- Cvitković, Ivan. 2005. *Rječnik religijskih pojmova*. Сарајево: DES.
- Davie, Greis. 2005. *Religija u modernoj Evropi: mutacija sećanja*. Загреб: Golden Marketing i Tehnička knjiga.
- Devetak, Silvio. 2010. „Verske slobode i demokratski sastavi savremenog evropskog društva.” У *Правни положај црква и верских заједница и стицање својства правног лица*, ур. Горан Башић, 13–22. Београд: Заштитник грађана.
- Dimić, Trifun. 1990. *Nevo soulahardo čidipe*. Нови Сад: Dobra vest.
- . 2000. „Светописамски текстови на ромском језику.” У *Цигани/Роми у прошлости и данас*, уредио Милош Мацура, 135–38. Београд: САНУ.
- Dokins, Ričard. 2007. *Zabluda o Vogu*. Smederevo: Heliks.
- Драшковић, Чедомир. 1982. *Речник пастирско-педагошке теологије*. Београд: СУПИСЈ.
- Duvnjak, Neven. 2001. „Теоријско-методолошки пријепори у приступу проблему религијске конверзије.” *Revija za sociologiju* 32 (1–2): 49–61.
- Џомић, Велибор. 1994. *Секте, сатанизам и лажни пророци*, 2. издање. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 1987. „Зашто ‘православци’ прелазе у адвентисте?” *Марксистичке теме* 11 (3–4): 141–49.
- . 1998. *Proroci „nove istine”: sekte i kultovi (Šta treba da znamo o novim religioznim pokretima?)*. Ниш: JUNIR i Друштво за заштиту и унапређење менталног здравља деце и омладине.
- . 2004a. „Romanipen – osnova kulturne politike i saradnje balkanskih Roma.” У *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evro-integracionih procesa*, приредили Љубиша Митровић et al, 125–33. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу и Sven.
- . 2004b. „Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma’s Protestantization.” In *Evangelization, Conversion, Proselytism*, edited by Dragan Todorović, pp. 75–82. Ниш: YSSSR, KSE and Punta.
- . 2004c. „O protestantizaciji Roma Srbije: uvodna rasprava.” *Religija i tolerancija* 1 (1): 103–12.
- . 2004d. „Conversion of Orthodox and Muslim Roma into Protestantism: On the Example of Southeast Serbia.” *GSC Quarterly* 11.
- . 2005a. „Religije i veroispovesti nacionalnih manjina u Srbiji.” *Sociologija* XLVII (3): 193–212.
- . 2005b. „Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism.” In *Religion and Globalization*, edited by Danijela Gavrilović, 85–97. Ниш: YSSSR and Sven.
- . ed. 2005c. *Romani Cult Places and Culture of Death/Romane Kulna Thana Thay I Kultura Meribasiri*. Ниш: YSSSR and Sven.
- . 2006. „О специјалистичким и магистарским ромолошким студијама.” У *Za studije balkanskih kultura*, прir. Љубиша Митровић, Mirjana Kristović i Danijela Gavrilović, 65–86. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
- . 2007a. „Протестантизација Рома Србије.” У *Муке са светим*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 145–54. Ниш: Нишки културни центар.
- . 2007b. „Romologija.” У *Sociološki rečnik*, uredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, 500–02. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

* Spisak obuhvata neposredno navođene publikacije i pojedinačne tekstove u monografiji.

- . 2007ц. „К социологији религије верског живота Рома.” У *Друштвене науке о Ромима у Србији*, ур. Г. Башић и Љ. Тадић, стр. 115–142. Београд: САНУ.
- . 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Ниш и Нови Сад: Машински факултет и Прометеј.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. 1999. *Јавор изнад главе (Класична вера и ромско-православна сеоска гробља)*. Ниш: Комренски социолошки сусрети.
- . 2002. „Zajde Badža.” *Kultura* 103/104: 166–83.
- . 2009. *Устала Јемка (Текије, тарикати и шејхови нишких Рома) / Jemka has Risen (Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas)*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Ђорђевић, Драгољуб Б., Dragan Todorović i Jovan Živković. 2001. *prir. Vere manjina i manjinske vere*. Niš: JUNIR i Zograf.
- Ђорђевић, Драгољуб Б., Dragan Todorović, and Lela Milošević. 2004. *Romas and Others – Others and Romas: Social Distance*. Sofia: Institute for Social Values and Structures “Ivan Hadjiyski”.
- Ђорђевић, Тихомир Р. 1910. *Цигани и музика у Србији*. Сарајево: издавач непознат.
- . 1984а. *Наш народни живот*, том 2, књ. 6. Београд: Просвета.
- . 1984б. *Наш народни живот*, том 3, књ. 7. Београд: Просвета.
- Ђорђевић, Ненад. 2009. *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*. Београд: Службени гласник и Заштитник грађана.
- . 2010. „Основни проблеми законског уређења правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији.” У *Правни положај цркава и верских заједница и стицање својства правног лица*, уредио Горан Башић, 119–66. Београд: Заштитник грађана.
- Ђорђевић-Стојковић, Биљана. 1997. *Ловци на душе: Верске секте и покрети*. Београд: самостално издање.
- Ђурић, Рајко. 2005. *Gramatika e rromane čhibaki/Грамматика ромског језика*. Београд: Откровење.
- . 2009. „Ромологија у процесу самоосвешћивања.” *Теме* 33 (2): 541–49.
- Ђурић, Рајко i Dragoljub Acković. 2010. *Rečnik romskih simbola*. Beograd: Rrominterpress i Muzej romske kulture.
- Ђуришић, Момир. 2009. *Сећања на наш почетак и развој (Јубиларни сабор адвентиста у Нишу 1923-2009)*. Ниш: Хришћанска адвентистичка црква у Нишу.
- Ђуровић, Богдан и Драгољуб Б. Ђорђевић. 1996. „Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу.” У *Етно-културолошки зборник*, књ. 2, 66–72. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Енциклопедија живих религија. 1990. Београд: Полит.
- Finke, Roger and Rodney Stark. 1992. *The Churching of America, 1776–1990: Winners and Losers in our Religious Economy*. Piscataway, NJ: Rutgers University Press.
- Fromm, Erich. 1979. *Imati ili biti*. Zagreb: Naprijed.
- Gavrilović, Danijela, ed. 2009. *Revitalization of Religion – Theoretical and Comparative Approaches*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.
- Gojković, Andrijana. 1989. „Romska muzika u Jugoslaviji.” У *Jezik i kultura Roma*, uredio Milan Šipka, 401–05. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
- Golubović, Nataša. 2009. „Teorija kapitala i racionalni izbor.” *Sociologija* LI (2): 190–204.
- Gooren, Henri. 2007. „Reassessing Conventional Approaches to Conversion: Toward a New Synthesis.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 46 (3): 337–353.
- Горуновић, Гордана. 2007. „Руралне заједнице и идентитет мањина у периоду постсоцијалистичке транзиције: Огњаново у југозападној Бугарској.” *Гласник Етнографског музеја у Београду* 71: 15–38.
- Hamilton, Malkom. 2003. *Sociologija religije – Teorijski i uporedni pristup*. Beograd: Clio.
- Haris, Sem. 2008. *Pismo hrišćanskoj naciji*. Smederevo: Heliks.
- Hardin, Rasel. 2008. „Teorija racionalnog izbora.” *Treći program* 139–140 (III–IV): 45–82.
- Hechter, Michael and Satoshi Kanazawa. 1997. „Sociological rational choice theory.” *Annual Review of Sociology* 23: 191–214.
- Илић, Владимир, ур. 2009. *Verske slobode u Srbiji: stanje, prepreke, mogućnosti*. Zrenjanin: Centar za razvoj civilnog sektora.
- Ivančić Dunin, Elsie. 1998. *Gypsy St. Georges's day – Coming of Summer/Ромски Гурџовден – Ерделез кај Ромите во Скопје 1967-1997/Romano Gjurgjovdani – Erdelezi*. Skopje: Association of Admirers of Rom Folk Art „Gypsy Heart”.
- Jambrek, Stanko. 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- James, William. 1990. *Raznolikost religioznog iskustva*. Zagreb: Naprijed.
- Iannaccone, Laurence R. 1992. „Religious Markets and the Economics of Religion.” *Social Compass* 39: 123–31.
- Jašić, Nenad. 2001. *Stari niški Romi*. Niš: Komrenski sociološki susreti.
- Jukić, Jakov. 1991. *Budućnost religije (Sveto u vremenu sujetovnosti)*. Split: Matica Hrvatska.

- Кнежевић, Александар. 2025. *Роми у пописима становништва Србије – између статистике и демографске стварности*. Београд: Републички завод за статистику.
- Кнежевић, Nikola. 2009. „Mesto i uloga hrišćanskih demokrata u političkom životu Srbije.” *Borba* 16–17. jun.
- . 2010. „Esej o savremenoj političkoj teologiji.” *Religija i tolerancija* 8 (13): 67–78.
- Коларић, Јурај. 1987. „Неки аспекти интерпретације Библије код малих вјерских заједница.” *Марксистичке теме* XI (3–4): 93–106.
- Колев, Дејан. 2002. *Календарни празници на ромите в Централна Българија*. Велико Търново: „Faber”.
- Kolin, Marija. 2008. „Obrasci života u siromaštvu i nove paradigme Evropske unije.” *Sociologija* L (2): 191–206.
- Kopilović, Andrija. 2003. „Novi religiozni pokreti.” U *Religijski dijalog: drama razumevanja*, priredili Milan Vukomanović i Marinko Vučinić, 142–56. Београд: БОШ.
- Kornai, János. 2007. „Discipline društvenih nauka: odvojenost ili saradnja?” *Montenegrin Journal of Economics* III (6): 5–12.
- Крстић, Војислав. 2007. *Становништво југоисточне Србије (Компаративна студија демографског развитака)*. Ниш: Завод за урбанизам.
- Кубурић, Зорица. 2003. „Преобраћење.” *Теме* XXVII (3): 403–06.
- . 2010. *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*. Novi Sad: CEIR.
- Kurtić, Tane. 2003. „Protestant Evangelical Church ‘Community of Roma’ in Leskovac. In *Roma Religious Culture*, edited by Dragoljub B. Đorđević, 177–84. Niš: YSSSR, Yuroma center and Punta.
- . 2008. „Протестантска Еванђеоска црква ‘Заједница Рома’ у Лесковцу.” *Лесковачки зборник* XLVIII: 351–58.
- Линг, Тревор. 2003. *Историја религије Истока и Запада*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Lofland, John, and Norman Skonovd. 1981. „Conversion Motifs.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 20 (4): 373–85.
- Lofland, John, and Rodney Stark. 1965. „Becoming a World-saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective.” *American Sociological Review* 30 (6): 862–75.
- Луковић, Зоран Д. 2000. *Верске секте: приручник за самоодбрану*, 3. измењено и допуњено издање. Београд: Драганић и Православна мисионарска школа при храму Св. Александра Невског.
- Mandić, Oleg. 1969. *Leksikon judaizma i kršćanstva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Marinović Bobinac, Ankica. 1999. *Necrkvena religioznost u Hrvatskoj: Primjer pentekostalnih zajednica*. Doktorska teza, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Marinović-Jerolimov, Dinka. 2009. „Jakov Jukić, odnosno Željko Mardešić i empirijska sociologija religije.” *Naša prisutnost* 7 (1): 51–8.
- Markešić, Ivan. 2005. „Religijska situacija u postmodernom vremenu.” *Društvena istraživanja* 14 (1–2) (75–76): 97–112.
- Martin, David. 1990. *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America*. Oxford UK and Cambridge MA: Blackwell Publishers.
- Miller, Donald E. 2007. „2006 SSSR Presidential Address – Progressive Pentecostals: The New Face of Christian Social Engagement.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 46 (4): 435–45.
- Miller, Donald E. and Tetsunao Yamamori. 2007. *Global Pentecostalism: The New Face of Christian Social Engagement*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
- Milovanović, Isidora. 2007. „Jehovni svedoci – međunarodna verska zajednica.” *Religija i tolerancija* 7: 135–43.
- Noorbergen, Rene. 1974. *Glosolalija – opojni zvuci zanosa*. Zagreb: Znaci vremena.
- Ober, Loran. 2007. *Muzika drugih*. Београд: XX vek.
2007. *Основи социјалне концепције Руске православне цркве*. Нови Сад: Беседа.
- Пампоров, Алексей. 2006. *Ромското всекидневие в България*. София: Международне център за иследване на малцинствата и културните взаимодействия.
- Papско веће за правду i мир. 2006. *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*. Београд: Фондација Конрад Аденауер i Београдска Надбискупја.
- Петровски, Трајко. 2002. *Ромите во Македонија денес*, I, II, III. Скопје: Здружение на љубители на ромска фолклорна уметност “Романо ило”.
- Pitulac, Tudor and Sebastian Năstută. 2007. „Choosing to be Stigmatized: Rational Calculus in Religious Conversion.” *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 6 (16): 80–97.
- Попис становништва – Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу*. 2003. Београд: Републички завод за статистику.
- Радуловић, Милан. 2009. *Обнова српског државно-црквеног права*. Београд: Фондација Конрад Аденауер и Хришћански културни центар.

- Речник српскохрватскога књижевног језика, књ. 4. 1982. Нови Сад: Матица српска.
- Ristić, Irena. 2005. „Religija kao faktor političke kulture i ekonomskog razvoja.” *Filozofija i društvo* 3: 145–61.
- Richardson, James T. 1985. „The Active vs. Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion/recruitment Research.” *Journal for the Scientific Study of Religion* 24 (2): 163–79.
- Rose Lange, Barbara. 2003. *Holy Brotherhood: Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*. Oxford: Oxford University Press.
- Savić, Svenka i Veronika Mitro, prir. 2006. *Škola romologije*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Сикимић, Биљана. 2004. „Актуелна теренска истраживања дијаспоре: Срби у Мађарској.” *Теме* 28 (2): 847–59.
- . 2005. „Изазов теренског рада – етнолингвистика или антрополошка лингвистика?” У *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, зборник радова 21, уредила Љиљана Гавриловић, 235–44. Београд: Етнографски институт САНУ.
- . 2008. „Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика.” У *Слике културе некад и сад*, зборник радова 24, уредила Зорица Дивац, 81–93. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Scott, John. 2000. „Rational Choice Theory.” In *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*, edited by G. Browning, A. Halcli, N. Hewlett, and F. Webster. London: Sage Publications. Доступно на: <http://privatewww.essex.ac.uk/~scottj/socscot7.htm> (посећено 28. 4. 2010.)
- Славкова, Магдалена. 2007. *Циганите евангелисти в България*. Софија: Парадигма.
- Stanković, Miodrag. 2007. „Romi – nasledstvo od Gospoda.” *Religija i tolerancija* 7: 171–72.
- Starešinstvo Protestantske evandeoske crkve. 2007. „Dvadeset godina ‘Zajednice Roma’ u Leskovcu.” *Religija i tolerancija* 7: 173–76.
- Старк, Родни и Вилијем Бејнбриц. 1987а. „О црквама, сектама и култовима: уводни појмови за једну теорију верских покрета.” *Марксистичке теме* 7: 182–99.
- . 1987b. *A Theory of Religion*. New York: Peter Lang Publishing.
- Stark, Rodney and Laurence R. Iannaccone. 1997. „Why the Jehovah’s Witness grow so Rapidly: A Theoretical Application.” *Journal of Contemporary Religion* 12 (2): 133–57.
- Stark, Rodney, and Roger Finke. 2000. *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*. Berkeley: University of California Press.
- Šušnjić, Đuro. 1998. *Religija*, I. Београд: Čigoja štampa.
- Tilich, Paul. 1988. *Dinamika vere*. Beograd: Književna radna zajednica “Opus”.
- Todorović, Dragan. 2002. „On the Phenomenon of Roma Conversion (An Empirical Experience).” У *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, priredili Lj. Mitrović et al, 175–86. Niš: Centar za balkanske studije i JUNIR.
- . 2004. „Уводно саопштење: евангелизација, преобраћење, прозелитизам.” У *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*, приредили Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић, 19–22. Ниш: ЈУНИР и Свен.
- . 2005а. „Православље и екуменизам (Анализа из угла социологије религије).” *Црквене студије* II (2): 113–28.
- . 2005b. *Romani Narratives about Pre-death, Death and After-death Customs/Romano Vakeriba kotar Anglunomeribasere, Meribasere thay Palomeribasere Adetya*. Niš: YSSSR and Sven.
- . 2007а. *Друштвена удаљеност од Рома (Етничко-религијски оквир)*. Ниш и Нови Сад: Филозофски факултет у Нишу и Stylos.
- . 2007b. „Ekumenizam.” У *Sociološki rečnik*, uredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, 118–19. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- . 2007c. „Prozelitizam.” У *Sociološki rečnik*, uredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, 458. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- . 2008а. „The Study of Religion and Religious Customs of Roma in Serbian Sociology of Religion.” In *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics*, editor Dragoljub B. Đorđević, 89–100. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.
- . 2008б. „Пути протестантизације ромов в Србији”. В *Роми України: із минулого в майбутнє*, 419–27. Київ: Інститут Української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
- . 2009. „Путеви протестантизације Рома у Србији.” У *Црква у плуралистичком свету*, уредице Ј. Јабланов-Максимовић и А. Крстић, 183–92. Београд: Фондација Конрад Аденауер и Хришћански културни центар.
- . 2011. „Протестантизација Србије: случај Лесковца и јужне Србије”. У *Религије у свету*, приредили Д. Б. Ђорђевић и П. Стајић, 161–184. Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар.
- . 2012а. „Етнографско-социографски показатељи раширености протестантских верских заједница у

- југоисточној Србији (са посебним освртом на РOME протестанте).” *Етнолошко-антрополошке свеске* 19: 87–111.
- . 2012б. „Роми као пентекосталци у југоисточној Србији.” У *Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције*, приредили Тибор Варади и Горан Башић, 461–475. Београд: САНУ.
- . 2012с. „Uloga kulturnih faktora u protestantizaciji Roma jugoistočne Srbije”. *Kultura* 136: 376–402.
- . 2012д. „Роми и прелазак на протестантизам (на примеру југоисточне Србије).” У *Образовање и савремени универзитет*, том III, главни и одговорни уредник Бојана Димитријевић, стр. 454–471. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- . 2013. „Суштина верског учења као богословски фактор протестантизације Рома југоисточне Србије.” *Култура* 141: 53–72.
- . 2014а. „Стање и перспективе политичког активизма међу Ромима пентекосталцима у југоисточној Србији”. *Теме* 38 (3): 999–1018.
- . 2014б. „Улога богословских фактора у протестантизацији Рома југоисточне Србије.” У *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, приредили Тибор Варади, Драгољуб Б. Ђорђевић и Горан Башић, 113–136. Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије.
- . 2015. *Роми на трећи начин (Утицај протестантизма на свакидашњу културу Рома)*. Ниш и Нови Сад: ЈУНИР и Прометеј.
- . 2016. „Rromanipe in Transition: Protestantization of Roma.” *Facta Universitatis: series Philosophy, Sociology, Psychology and History* 15 (1): 39–52.
- . 2018а. „Протестантизација Рома – ‘бити’ и/или ‘имати’.” У *Роми Србије у XXI веку*, књига 109, приредио Тибор Варади, 83–100. Београд: САНУ.
- . 2018б. „Место и улога музичких садржаја у верском животу Рома протестаната у југоисточној Србији”. У *Српски језик, књижевност, уметност, књига II: Протестантизам*, уредили Драган Бошковић и Часлав Николић, 281–298. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу.
- . 2019. „Pentecostalism in Southeastern Serbia.” In *Traditional and Non-traditional Religiosity*, edited by Mirko Blagojević and Dragan Todorović, 54–75. Belgrade and Niš: Institute of Social Sciences and Yugoslav Association for the Scientific Study of Religion.
- . 2025. *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996–2005/Romological School of Niš: Bibliography 1996–2005*. Ниш и Београд: Универзитетска библиотека „Никола Тесла” и САНУ, Одељење друштвених наука, Одбор за проучавање живота и обичаја Рома.
- Тодоровић, Драган и Драгољуб Б. Ђорђевић. 2004. *прир. О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*. Ниш: ЈУНИР и Свен.
- . 2017. „Утемељење новог верског идентитета код Рома протестаната у југоисточној Србији.” У *500 година протестантске реформације*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, 171–204. Ниш: Југословенско удружење за научно истраживање религије и Универзитет у Нишу – Машински факултет.
- Ћирић, Јован. 1979. „Југоисточна Србија (Одређење простора и питање порекла назива насеља).” *Нишки зборник* 8: 3–15.
- Ћеримовић, Ацко и Јасмина Ћеримовић. 2004. *Романи песмарица*. Ниш: ХАЦ ЈЦО.
- Ћирјаковић, Зоран. 2005. „Станиште сина Божјег, тамна страна.” *НИН* 2852: 64–8.
- Uhlik, Rade. 1937. *Romane Ćilja – Ciganska poezija*. Prijedor: Vučen Štrbac.
- Vantić-Tanjić, Medina. 2008. *Istorija, kultura i tradicija Roma*. Tuzla: BOSPO i Udruženje Bosanski savjet za pomoć.
- Warner, Stephen R. 1993. „Work in Progress Toward a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States.” *American journal of Sociology* 98 (5): 1044–093.
- Васић, Милан. 1998. „Исламизација на Балканском полуострву.” *Теме* XXII (1–2): 51–63.
- Вебер, Макс. 1976. *Привреда и друштво*, I. Београд: Прoсвeта.
- Вукановић, Татомир. 1983. *Роми (Цигани) у Југославији*. Врање: Нова Југославија.
- Zirojević, Olga. 2003. *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru: Dvoeverje*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Златановић, Сања. 2004. „Василица и самоодређење Рома.” *Гласник Етнографског института САНУ* LII: 155–64.
- . 2010. „Трансфер и контратрансфер у етнографским истраживањима.” *Гласник Етнографског института САНУ* LVIII (1): 129–39.
- Живковић, Јован, Драган Тодоровић, Владимир Јовановић и Драгољуб Б. Ђорђевић. 2001. *Ромске душе*. Ниш: Универзитет у Нишу.

IMENSKI REGISTAR

Ajdarević, Aleksandar 152
Ajdarević, Nerija 22
Alijević, Selim 7, 8, 26, 28–30, 84, 196, 197, 208
Alilović, Miroslav 209
Antić, Radiša 23
Asanović, Kadira 27
Asanović, Slavica 21
Asanović, Šerif 177
Acković, Dragoljub 91
Acković, Vesna 114

Bajramović, Šaban 114
Bakić, Bakija 27
Bakić, Šerif 8, 26, 28, 29, 152, 169, 209, 210, 212
Balić, Sait 135
Barker, Ajlin (Eileen Barker) 62
Bekić, Nenad 32
Berberski, Slobodan 135
Berger, Piter (Piter Berger) 200
Brus, Stiv (Steve Bruce) 204

Cacanoska, Ružica (Ružica Cacanoska) 202
Cvitković, Ivan (Ivan Cvitković) 48

Ćerimović, Acko 23, 94
Ćerimović, Jasmina 23
Ćerimović, Momir 211
Ćirić, Jovan 14
Ćirković, Svetlana 15

Davidović, Vera 17, 24
Dejvi, Grejs (Grace Davie) 204
Demirović, Vesna 143
Dimić, Trifun 88, 89, 92
Durmišević, Nenad 26, 143

Džejms, Viljem (William James) 48

Đorđević, Dragan 127, 212
Đorđević, Dragoljub B. 1, 5, 7, 69
Đorđević, Tihomir 114
Đurić, Aleksandra 15
Đurić, Rajko 135, 136, 143, 203
Đurišić, Momir 21

Flere, Sergej 203, 204
From Erih (Erich Fromm) 167

Gojković, Andrijana 114
Guldner, Alvin (Alvin W. Gouldner) 200
Guren, Henri (Henri Gooren) 52

Halonen, Tarja (Tarja Kaarina Halonen) 3

Jašarević, Dalibor 27
Jašarević, Jovica 27
Jašarević, Rama 28
Jovanović, Đokica 1
Jukić, Jakov 15

Kadrić, Trajče 117
Kerševan, Marko 1
Kuburić, Zorica 48, 49
Kurtić, Bojan 18
Kurtić, Dalibor 211
Kurtić, Goran 212
Kurtić, Perica 143, 150
Kurtić, Tane 7, 201

Ling, Trevor (Trevor Ling) 34
Lofland, Džon (John Lofland) 51
Lukić, Branko 21

Maksimović, Goran 25, 69
Mandić, Oleg (Oleg Mandić) 59
Marković, Aleksa 114
Martin, Dejvid (David Martin) 142, 200, 202, 205
Macura, Aleksandar 8, 211
Miler, Vilijem (William Miller) 113
Mirković, Života 23, 94, 211
Mitev, Petar-Emil (Петър-Емил Митев) 203
Mitković, Ćirilo 24, 26
Mitković, Miroslava 24
Mulić, Zoran 88
Mutišević, Dragana 18

Petrović, Ljiljana 114
Popović, Petar 200

Radovanović, Velimir 21
Radulović, Milan 195
Ralević, Simo 17
Ralević, Ćedo 8, 17, 18, 212
Rambo, Luis (Luis Rambo) 51, 52
Randelović, Mile 1
Rasel, Ćarls (Charles Taze Russell) 8

Rasimović, Bojan 26, 28, 29, 209
Redžepova, Esma 114
Redžepova, Usnija 114
Richardson, Džejms (James T. Richardson) 52
Rušitović, Dragiša 211

Savić, Svenka 5
Saitović, Goran 29
Selimović, Husein 21
Sikimić, Biljana 15
Simić, Žikica 69
Skonovd, Norman (Norman Skonovd) 51
Slavkova, Magdalena (Magdalena Slavkova) 202
Sremac, Srđan 137
Stanković, Dragan 17
Stanković, Marjan 26
Stanković, Miodrag 8, 24–26, 28, 150
Stanković, Slobodan 24
Stanković, Stefan 24, 28, 198
Stanković, Vera 24
Stark, Rodni (Rodney Stark) 50, 202
Stoičević, Goran 211

Šajn, Srđan 136
Šušnjić, Đuro 48

Tasić, Slavko 21
Tilih Paul (Paul Tilich) 48
Todorović, Dragan 3, 4, 200, 201, 203, 204, 206

Uhlik, Rade (Rade Uhlik) 114

Vajt, Elen G. (Ellen G. White) 112, 113, 165, 177, 204
Vaksmut, Melodi (Wachsmuth, Melody J.) 209
Veber, Maks (Max Weber) 167
Veselović, Danilo 32
Vukanović, Tatomir 114
Vukomanović, Milan 1, 4

Zekić, Desimir 22, 94
Zekić, Ljiljana 22, 94
Zekić, Zoran 23
Zlatanović, Sanja 15

Živanović, Miodrag 8

O AUTORU

Dragan Todorović (Niš, 1971), doktor sociologije (2011), sociolog manjinskih identiteta, sociolog religije i romolog, redovni profesor (2022) *Osnova sociologije* i *Sociologije manjinskih identiteta* na Departmanu za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, urednik serije *Philosophy, Sociology, Psychology and History* časopisa *Facta Universitatis* Univerziteta u Nišu (2013–), predsednik *Srpskog sociološkog društva* (2013–2015), predsednik *Jugoslovenskog udruženja za naučno istraživanje religije* (JUNIR) (2015–), član Odbora za proučavanje života i običaja Roma SANU (2013–), član Odbora za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava SANU (2022–), član Komisije za dodelu godišnje nagrade „Dr Zoran Đinđić” za najbolji diplomski rad, završni rad na master akademskim studijama ili magistarski rad iz filozofskih i socioloških nauka u Republici Srbiji (2015–2020), član žirija za nagradu „Vojin Milić” Srpskog sociološkog društva za najbolju knjigu domaćeg autora iz oblasti sociologije (2023–2025), dobitnik nagrade „Dr Zoran Đinđić” za najbolji diplomski ili magistarski rad iz filozofskih i socioloških nauka u Republici Srbiji (2006).

Samostalno i u koautorstvu napisao i priredio 60 knjiga i zbornika (<https://www.npao.ni.ac.rs/filozofski-fakultet/42-dragan-todorovic>), među kojima su najnovije publikacije: *Нинка ромолошка школа: Библиографија 1996-2025/Romological School of Niš: Bibliography 1996–2025* (2025), *Urbani rudari (Analiza uticaja dosadašnjih politika i praksi na radno-pravni status individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u Srbiji sa preporukama za legalizaciju i unapređenje efikasnosti)* (2025) (koautor Osman Balić), *Romi Srbije prema Popisu 2022. godine – stanje i perspektiva* (2025) (koautori Tibor Varadi i Dragoljub B. Đorđević), *Zajde Badža: romsko kultno mesto* (2025, drugo dopunjeno izdanje) (koautor Dragoljub B. Đorđević), *Doprinos Roma kulturi naroda u Srbiji* (2022) (koautori Tibor Varadi i Dragoljub B. Đorđević), *Koren i krila (Monografija povodom 50 godina Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu)* (2021), *Toma Semaforđžija (Sociološki portret perača šoferšajbni)* (2020) (koautor Dragoljub B. Đorđević), *Traditional and Non-Traditional Religiosity* (2019) (koautor Mirko Blagojević) i *Biti sociolog (Spomenica Dragoljuba B. Đorđevića)* (2019).

e-mail: dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0001-8006-4212>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

274/278-67(=214.58)(497.11-12)
316.644:274/278(=214.58)(497.11-12)
398.3/.4(=214.58)(497.11-12)

ТОДОРОВИЋ, Драган, 1971-

Romi na talasima novoprotestantizma : (protestantizacija Roma jugoistočne Srbije) / Dragan Todorović ; predgovor Milan Vukomanović ; pogovor Dragoljub B. Đorđević. - 1. izd. - Niš : Filozofski fakultet, 2025 (Ниш : Свен). - VI, 243 str. : ilustr. ; 21 cm

Tekst ćir. i lat. - Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 700. - Predgovor: str. 3-4. - Plameni jezici među Romima : pogovor: str. 207. - O autoru: str. 243. - Summary: Roma on the wave of neoprotestantism (protestantization of the Roma from Southeastern Serbia) ; Xarni prezentàcia: E Roma ande nevoprotestantizmo (e protestantizacija e romengi ande Jugoistočno Srbija). - Bibliografija: str. 236-240. - Registar.

ISBN 978-86-7379-675-8

а) Протестантизам -- Роми -- Југоисточна Србија б) Народни обичаји -- Роми -- Југоисточна Србија

COBISS.SR-ID 183665929